Almanah Luceafărul 1989

ALMANAHU

Așa cum a făcut însuși Eminescu, numai trăind împreună cu poporul, realizînd creații legate de viața poporului, participînd activ la făurirea prezentului și viitorului patriei noastre, creatorii de literatură și artă de azi pot realiza opere de înaltă valoare, își pot îndeplini nobila misiune ce le revine în amplul și complexul proces al dezvoltării revoluționare a societății noastre, în care tot ce se realizează este destinat înălțării patriei, creșterii bunăstării și fericirii omului, a întregii națiuni, întăririi independenței și suveranității României.

Cinstind memoria lui Mihai Eminescu, să facem totul pentru a asigura înfăptuirea neabătută a programului partidului de construcție socialistă, pentru înflorirea continuă a artei și culturii românești, pentru sporirea forței sale educative, a mesajului său profund umanist, revoluționar, să creăm și să dăm poporului noi și valoroase opere care să slujească progresului și înălțării patriei, ridicării conștiinței socialiste, dezvoltării înaltelor trăsături ale omului nou, înaintat, făuritor conștient al celei mai drepte și umane societăți, al visului de aur al omenirii — comunismul !

NICOLAE CEAUȘESCU

Din MESAJUL adresat cu prilejul Simpozionului omagial „Mihai Eminescu"

ANUL 45 AL LIBERTĂȚII NOASTRE ANUL CELUI DE AL-XIV-LEA CONGRES AL PARTIDULUI

Argumentele prezentului

Sîntem în anul celei de a 45-a aniversări a victoriei revoluției de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă, în anul celui de al XIV-lea Congres al partidului. Un punct viu de reper în spațiul actualității noastre politice și sociale l-a reprezentat evenimentul care, în noiembrie, anul trecut, a concentrat atenția întregii națiuni : Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român, consiliilor și birourilor executive ale organismelor democrației muncitorești-revoluționare și organizațiilor de masă și obștești. A fost, așa cum s-a subliniat, unul dintre cele mai largi și mai reprezentative forumuri democratice, revoluționare. Expunerea prezentată de tovarășul Nicolae Ceaușescu a definit magistral stadiul actualelor preocupări din toate sferele existenței noastre ca țară și popor, într-o perspectivă mereu ascendentă și cu o deschidere de idei și concepte care acoperă vaste spații ale realității în continuă transformare. Moment prodigios acest răstimp, pentru că el confirmă un drum istoric de amplă și solidară participare la istorie, la făurirea acesteia, la trăirea și asumarea ei. Se dă o firească și nouă altitudine demersului creator. Adoptată ca document programatic în lumina căruia urmează pregătirea și desfășurarea celui de-al XIV-lea Congres al partidului, Expunerea tovarășului Nicolae Ceaușescu ne definește nu numai din punctul de vedere al realității imediate și al experienței parcurse, ci și din acela al opțiunilor ferme care caracterizează mersul înainte al societății și prin care se exprimă de fapt însăși condiția permanentei și laborioasei noastre deveniri. Este această neîncetată și puternică dorință de perfecțiune care-și are temeiurile adînci în tot ceea ce am înfăptuit pînă acum și de la care, în virtutea propriilor noastre cerințe și posibilități, emană sufletul viitoarelor realizări în acea accepție de nobilă și inepuizabilă manifestare a spiritului patriotic, revoluționar, prin care fundamentarea teoretică și practică a unei teze cum este aceea a socialismului cu poporul și pentru popor face de acum parte integrantă și revelatoare din gîndirea, din munca și viața întregii națiuni. Pe filiera unei asemenea idei privim adînc în anii epocii pe care-o trăim și avem deplina înfățișare a rosturilor unei lupte și munci cu adevărat eroice, după cum avem și imaginea clară, edificatoare, a tot ceea ce a însemnat, înseamnă și va însemna creșterea necontenită a rolului partidului, legitimarea sa istorică azi ca centru vital al întregii națiuni.

Prin adoptarea, în deplină unanimitate, a orientărilor pentru cel de-al 9-lea plan cincinal și pentru deceniul anilor 1991—2000 și, în unele domenii, și pentru primul deceniu al secolului al XXI-lea, dispunem de minunate perspective privind dezvoltarea continuă a patriei noastre, de înfăptuire neabătută a Programului partidului, de ridicare a României la un nivel tot mai înalt de civilizație. Tot ceea ce am realizat pînă acum, sublinia secretarul general al partidului în cuvîntarea rostită la încheierea înaltului forum, hotărîrea fermă de a întări proprietatea socialistă — de stat și cooperatistă — de a perfecționa activitatea ideologică, politico-educativă, de făurire a omului nou, de creștere a rolului partidului ca forță politică conducătoare — centrul vital al întregii națiuni — dau garanția că tot ceea ce ne propunem se va realiza prin munca unită a întregului nostru popor. Iată, așadar, într-o apreciere sintetică, tot ceea ce înaltul forum a dezbătut și hotărît, avînd în Expunerea secretarului general al partidului o strălucită și amplă documentare de idei și preocupări de esență care privesc problematica actuală și de perspectivă a construcției socialismului și comunismului, cu aplicări în toate domeniile de activitate și sub toate aspectele cerințelor și motivărilor de principiu care vizează calitatea și complexitatea noii etape de dezvoltare.

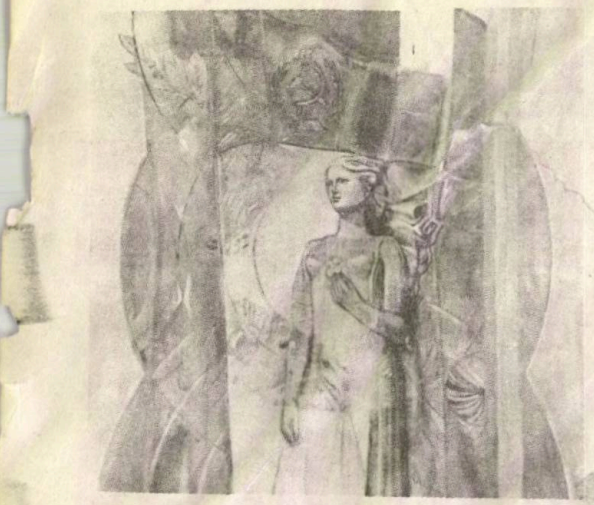

Moment definitoriu

Din perspectiva apropiatului Congres al partidului — cel de al XIV-lea — și în consonanța sărbătorească a celei de a 45-a aniversări a revoluției de eliberare națională și socială, antifascistă și aniimperialistă, lucrările comune ale Plenarei Comitetului Central al Partidului Comunist Român, consiliilor și birourilor executive ale organismelor democrației muncitorești-revoluționare și organizațiilor de masă și obștești, au avut o însemnătate deosebită. Amploarea lor de eveniment se constituie prin însuși strălucitul document care este Expunerea tovarășului Nicolae Ceaușescu, o analiză cu implicații și efecte politice și sociale ale cărei temeiuri se întind asupra istoriei înseși, pe o vastă suprafață de idei, concepte și orientări care privesc evoluția noastră în contemporaneitate, prezentul și perspectiva edificării noii societăți. Titulatura însăși a Expunerii : „Stadiul actual al societății socialiste românești și perspectivele dezvoltării sale viitoare, perfecționarea conducerii economico-sociale, dezvoltarea democrației muncitorești revoluționare ; rolul statului și al organismelor democratice. Creșterea rolului Partidului Comunist Român și activitatea ideologică, politico-educativă, ridicarea nivelului de cunoaștere științifică, de cultură, a conștiinței revoluționare. Raportul de forțe și caracteristicile fundamentale ale situației internaționale" dă nota și semnificația aparte prin care noul demers al secretarului general al partidului s-a înscris în linia marilor fundamentări teoretice și practice pe care societatea românească le-a cunoscut de la cel de al IX-lea Congres al partidului, într-o epocă de un impresionant avînt constructiv și de o impresionantă și clară așezare a destinului patriei în lumina propriilor ei cerințe și posibilități, a idealurilor care i-au configurat și-i configurează întregul potențial al luptei, al muncii și creației. Prin această epocă România a intrat în posesia drepturilor și libertăților ei fundamentale. Către această epocă au venit toate marile și hotăritoarele momente ale istoriei naționale, la dimensiunea și pe segmentul de timp al acestei epoci s-au obținut cele mai mari și mai prodigioase împliniri, prin această epocă România s-a înscris cu măreție și demnitate pe orbita marilor valori ale progresului și civilizației socialiste.

Expunerea secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, a fost adoptată, în unanimitate, ca program de muncă și acțiune revoluționară al partidului, al întregului popor, program care stă la baza întregii activități de pregătire și desfășurare a celui de al XIV-lea Congres al P.C.R., a noului plan cincinal și a direcțiilor de dezvoltare care privesc România anilor 2000. Este o etapă definitorie prin experiența și amploarea căreia se disting, cu certitudine și cu patos al analizei și elaborării științifice, liniile de boltă ale orizonturilor viitoare.

Sentimentul hotăritor

Fie și numai această succintă istorie pe care o înfățișează secretarul general al partidului într-unul din capitolele de început ale magistralei Expuneri la Plenara care a întrunit de fapt cea mai largă reprezentativitate politică și socială — o adevărată conferință națională a partidului — și sentimentul cu desăvîrșire înalt și de o tulburătoare prospețime este acela pe care îndeobște îl legăm de tot trecutul, prezentul și viitorul nostru, sentimentul în cuprinderea căruia ființăm deopotrivă ca patrie și popor, sentimentul național. Și e de reținut ca o caracteristică ce ne înglobează și ne explică totodată, individualizîndu-ne în timp și la scara propriei identități, faptul acesta de o extraordinară și miraculoasă forță prin care un sentiment de o asemenea rezistență la trecerea și răscrucea veacurilor a lucrat și a putut să lucreze asupra ființei noastre, astfel încît el să poată fi azi și rostit și trăit și asumat. Dintr-o convingere și o realitate în convergența cărora au stat și stau idealurile înseși ale națiunii române, ale poporului, unirea și unitatea care fac matca noastră de sprijin, chipul din noi și de dincolo de noi al tuturor celor ce ne-au premers ca și al urmașilor. Este înalt, măreț și puternic acest sentiment, el este și viața, este și munca și lupta și durata noastră, este matricea, leagănul. Toate evenimentele istoriei vin către el ca trepte ale unui drum aspru și anevoios, cu jertfe și dăruiri pe măsură, avînd un panteon al memoriei desăvîrșit. Nu la vedere, ci în pămîntul pe care-l arăm și-l semănăm, în munții, pe dealurile și cîmpiile noastre. Va fi crescut de-alungul timpului acest pămînt pe care-l locuim, se va fi înălțat și va fi devenit poate mai greu cu gîndurile, cu aspirațiile și faptele tuturora, cu visele, luptele și împlinirile care nu au o altă greutate decît pe aceea a vieții și abnegației lor. Ca un altfel de cîntar, într-o cosmică și neasemuită frumusețe. Pe calea acestui sentiment s-au ridicat minți și inimi cutezătoare, pe calea și din străfundurile acestui sentiment s-au urnit revoluții și au trecut, prin succesive trepte, la toate marile înfăptuiri de azi.

Într-o asemenea perspectivă și pe durate care compun întreaga existență a patriei, Expunerea secretarului general al partidului în cadrul plenarei și cuvintarea rostită în încheierea acestui atit de larg și reprezentativ forum al democrației muncitorești-revoluționare, se constituie deja în acte de istorie imediată, în documente de cea mai mare importanță pentru întreaga noastră actualitate politică și socială, pentru orizontul de gîndire și activitate care prefigurează chipul de mîine al patriei.

Conjugarea realității în lumina unei permanente deveniri și senzația aceasta că realitatea dă forță cuvintelor, că le încarcă aproape material cu o energie și un suflu aparte, făcîndu-le să se rostească plenar și să mărturisească adevăruri, să devină vizibile, concrete, în stare de a fi înfățișate și duse mai departe, sensul și semnificația aceasta, deci, momentul de impact al realității cu propria-i expresie de spirit constituie poate una dintre legile cele mai simple, dar de multe ori ascunse, ale creației. Însă exemplul de claritate, de analiză specifică prin care aprecierile și orientările secretarului general al partidului se aplică asupra realității în continuitatea proceselor ei transformatoare și într-o proiecție de spirit prin care se văd liniile de boltă ale întregii noastre deveniri istorice, forța și amploarea sentimentului național de care sîntem legați cu toate rădăcinile și fibrele existenței noastre, constituie și un argument cît se poate de viu al culturii, o cauză a progresului și civilizației prin cultură și artă, spațiu în care, asemenea atîtor și-atîtor domenii de maximă importanță din societate, este chemată să se exercite vocația creatoare.

Înaltele piscuri

Momentul omagial prilejuit de sărbătorirea zilei de naștere a tovarășului Nicolae Ceaușescu, precum și a îndelungatei activități revoluționare s-a desfășurat sub înalte auspicii de gînd și conștiință, făcînd din chipul și rezonanța zilelor de început de an o elocventă expresie a angajării, a hotăririi de a face totul pentru înfăptuirea marilor programe ale înfloririi noastre socialiste. Mesajele de felicitare adresate marelui Erou al României socialiste, profundele sentimente de stimă, dragoste și prețuire cu care este înconjurat ctitorul epocii pe care o

trăim, atestă, o dată mai mult, şi cu argumente care ţin de însăşi istoria construcţiei noastre socialiste, spiritul mereu viu şi treaz al unităţii indestructibile a poporului, marea devoţiune a ţării, a oamenilor, faţă de cel care, identificîndu-se intru totul cu idealurile de libertate şi independenţă, realizează în fruntea partidului, a naţiunii, o operă istorică vastă ale cărei contururi duc cu mult mai departe în timp şi fac din actualitatea politică, economică şi socială un exemplu al permanentei deveniri.

Semnificaţiile care se desprind au forţa argumentelor hotăritoare care fac relieful propriilor noastre biografii. Drumul parcurs este profund şi cu mari deschideri de orizont, el înglobînd, practic, toate preocupările societăţii, întregul ei potenţial. În economie, în ştiinţă, în învăţămînt şi cultură, în procesul de creştere şi formare a generaţiilor, pretutindeni în om şi în ţară s-au descoperit şi se descoperă vitale capacităţi de energie creatoare, izvoare ale unei necontenite şi prodigioase creşteri materiale şi spirituale în toate domeniile de activitate. Congresul al IX-lea a fost factorul hotăritor şi el marchează începutul marii noastre propensiuni economice şi sociale, după cum marchează însuşi modul de a gîndi şi aborda viito-

rul, căile optime în concordanţă cu propriile noastre cerinţe şi posibilităţi, ale dezvoltării socialiste multilaterale. „Putem, într-adevăr, să privim cu mîndrie la tot ceea ce am realizat în decursul anilor de construcţie socialistă, în care — fără îndoială — Congresul al IX-lea, sublinia tovarăşul Nicolae Ceauşescu, reprezintă un moment hotăritor pentru dezvoltarea de astăzi a României. Fără Congresul al IX-lea, fără linia generală stabilită de acest congres, de congresele şi conferinţele naţionale ulterioare, fără măsurile organizatorice, economice, politice adoptate în această perioadă, România nu s-ar putea prezenta astăzi cu realizările pe care le are".

Biografia de excepţie a conducătorului partidului şi statului, marea bogăţie de idei a operei sale teoretice şi practice, spiritul patriotic, revoluţionar, înaltele calităţi ale militantului comunist prin gîndirea şi acţiunile căruia se confirmă şi se dezvoltă principii ale făuririi socialismului şi comunismului într-o viziune dialectică legată de popor, de clasa muncitoare, de ţărănime, de intelectualitate, de muncă si luptă neîncetată, de ştiinţă şi cultură, au, în inima şi conştiinţa noastră, un permanent şi puternic ecou. Mîndria şi recunoştinţa pentru îndelungata activitate revoluţionară desfăşurată de tovarăşul Nicolae Ceauşescu, faţă de gîndirea, acţiunile şi demersurile sale novatoare consacrate înfăptuirii neabătute a programelor de înaintare a ţării pe noi trepte şi spre noi piscuri ale progresului şi civilizaţiei socialiste se întîlnesc cu puternica angajare, cu hotărîrea fermă de a face din acest an — anul celei de a 45-a aniversări a victoriei revoluţiei de eliberare naţională şi socială, antifascistă şi antiimperialistă, precum şi anul celui de al XIV-lea Congres al partidului — un timp al unor şi mai rodnice împliniri. Ne îndeamnă spre aceasta însuşi secretarul general al partidului : avem multe de făcut, dar am realizat asemenea transformări în patria noastră, am parcurs un asemenea drum încît putem să privim cu deplină încredere viitorul. Drumul pe care îl mai avem de urcat, deşi mai are multe obstacole, este incomparabil mai uşor decît drumul pe care l-am parcurs pînă acum. Tot ceea ce am realizat, am realizat cu poporul, pentru popor, sub conducerea partidului. Vom străbate, deci, noile căi spre piscurile înalte ale comunismului, în strînsă unitate, sub conducerea partidului, cu poporul şi pentru popor ! Într-o asemenea vastă şi luminoasă perspectivă, ţara îşi scrie cronica muncii şi vieţii sale, adăugînd la zestrea sa de valori economice, morale şi sociale noi şi noi înfăptuiri, făcînd din opera edificării şi înaintării sale în timp o operă vastă, eroică şi înălţătoare, demnă de cele mai înaintate cuceriri ale gîndirii şi practicii umane.

Preţuirea ştiinţei

A devenit un fapt de acum obişnuit, o constantă a progresului şi civilizaţiei ca, ori de cîte ori lansăm noi programe de dezvoltare, ori de cîte ori, de la o etapă la alta, proiectăm în liniile generale prezentul şi viitorul, să facem cu necesitate apel la ştiinţă, la cunoaştere, la cercetare. Dar în ultimii ani aceasta se întîmplă cu o frecvenţă mai mult decît matematică, este chiar modul de gîndire şi elaborare, încă din faza de proiect, a oricărui plan care priveşte existenţa noastră materială şi spirituală. Situarea noastră în contemporaneitate şi, mai mult decît atît, în unele domenii, situarea noastră chiar în linia de vîrf, în avanposturile cercetării şi aplicării în producţie a noului, a valorilor ştiinţei şi tehnicii. Este adevărat, beneficiem de o mare tradiţie în acest sens, dar tot la fel de adevărat este că pînă în anii marcaţi de Congresul al IX-lea al partidului, această tradiţie a avut mai mult reverberaţii teoretice, economia românească fiind în insuficientă posibilitate de a recepta şi aplica valorile gîndirii şi cercetării ştiinţifice. Transformarea cu adevărat a ştiinţei, a culturii în general, într-o puternică şi omniprezentă forţă de producţie s-a petrecut abia în anii noştri. Argumentul la vedere ni-l procură însăşi schimbarea în relief economic şi social a ţării, valorile muncii din industrie şi agricultură care sînt inseparabile cercetării ştiinţifice şi se întemeiază tocmai pe valorile spiritului creator. Se datorează toate acestea unei politici bine edificate în raport cu cerinţele progresului şi atitudinea faţă de ştiinţă, faţă de învăţămînt, faţă de cultură,

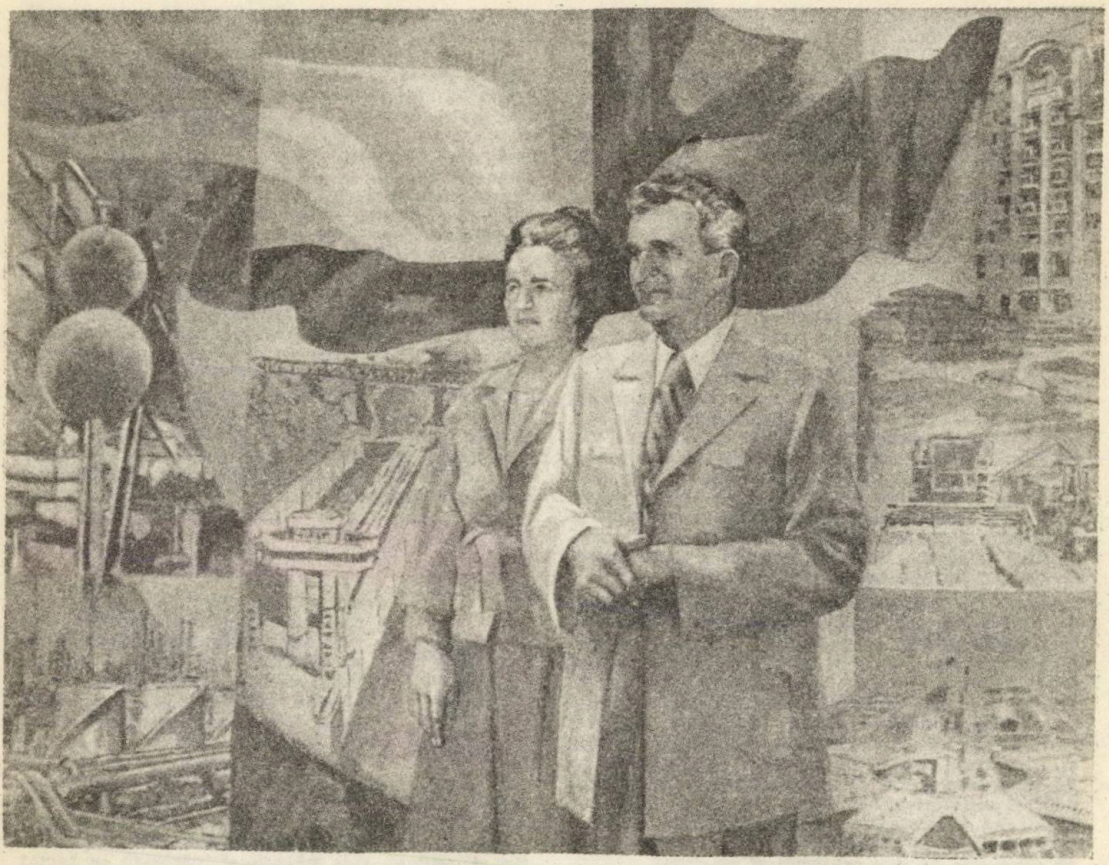

și nu este lipsit de semnificație să ne reamintim că, de fapt, întregul Program al partidului de făurire a societății socialiste și comuniste este întemeiat pe o largă și edificatoare platformă științifică, pe un vast și edificator evantai de condiții și probleme specifice puse în ecuație cu legități mai generale. Prețuirea științei ca și avîntul deosebit pe care l-a cunoscut și-l cunoaște aceasta, în legătură cu învățămîntul, cu școala, cu creșterea și afirmarea noilor generații de specialiști, cu producția de bunuri materiale și spirituale și participarea nemijlocită a României la schimbul internațional de valori au însă și o motivație, principială, teoretică și practică aparte. Este faptul că, reunind calități de remarcabil om politic și savant, tovarășa academician doctor inginer Elena Ceaușescu se ocupă, în conducerea partidului și statului, de știință, învățămînt și cultură, realizînd o strînsă unitate între cerințele însești ale dezvoltării, ale progresului și implicarea în viață, în sfera producției materiale a rezultatelor cercetării științifice. Sînt programe de largă perspectivă elaborate în acest sens, cu contribuția directă a tovarășei Elena Ceaușescu. Învățămîntul, știința și cultura au cunoscut și cunosc de aceea o atenție căreia i-am putea spune specială, o grijă și un interes de cea mai mare importanță sub semnul cărora se cuprind și talentul, și abnegația dar și străduința aparte care vine din convingerea că știința și tehnica, noile tehnologii, noile cuceriri ale cunoașterii umane trebuie să folosească binelui țării, prosperității, cauzei păcii, progresului, civilizației. Și mai este acest devotament pe care-l regăsim pe planul umanist al creației științifice și tehnice, o latură azi inseparabilă politicii de făurire a unei lumi mai bune și mai drepte pe planeta noastră, este marea încredere în capacitatea creatoare a poporului român de a se afirma prin știință, prin cultură, ocupînd un loc tot mai demn și mai respectat în rîndul popoarelor lumii. Prețuirea științei și a omului de știință, a omului de cultură este prețuirea însăși a muncii și talentului, fiind cu deosebire o laudă a poporului și-a patriei.

Exemplu înaintat

Este în firea poporului de a sărbători și omagia pe cei care, prin vocație, prin neobosita lor muncă, prin gîndire și acțiune practică, novatoare, îl slujesc cu devotament și abnegație, militînd pentru înfăptuirea aspirațiilor și intereselor sale fundamentale. Într-o epocă de mare avînt constructiv cum este epoca noastră, acest aport se resimte atît în planul ideilor, al convingerilor, cît și în acela al realității, al proceselor revoluționare, după programe și obiective care fac linia

de orizont ... viitorului, calea de asigurare mai rapidă, și în condiții optime cît mai relevante, a progresului și civilizației. De o asemenea caldă apreciere se bucură, și într-o asemenea dimensiune a respectului și recunoștinței este privită activitatea tovarășei academician doctor inginer Elena Ceaușescu, remarcabilă personalitate a vieții politice și sociale românești, savant de largă recunoaștere internațională.

În anii care au urmat Congresului al IX-lea al partidului, știința și cercetarea românească, învățămîntul și cultura, au cunoscut, cum de altfel toate domeniile existenței, o dezvoltare impetuoasă și în strînsă legătură cu problematica vastă și concretă a edificării noii societăți. De la ramurile de bază, industria și agricultura, și pînă la cele mai diverse domenii și sectoare de activitate, știința a fost implicată atît în ceea ce privește latura cercetării fundamentale cît și în aceea a aplicării rezultatelor, a implementării lor în sfera producției, a sporirii zestrei de bunuri materiale și spirituale. Este aceasta una din trăsăturile dominante ale strategiei făuririi noii societăți, una din acele calități de fond prin care gîndirea, activitatea secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, au dobîndit și dobîndesc o tot mai clară configurație de operă politică și socială care stă la baza tuturor marilor noastre înfăptuiri.

Știința, în actuala etapă, este nemijlocit legată de programele dezvoltării economice intensive, de o nouă calitate a muncii și vieții în toate domeniile de activitate. Atingerea unui nou stadiu, acela de țară socialistă mediu dezvoltată, are în știință, așa cum deseori s-a subliniat, un teren de o indiscutabilă și amplă susținere. Valorile muncii sînt azi în mod organic legate de știință și cercetare, într-o interferență continuă și cu un efect stimulator de cea mai mare importanță pentru activitatea creatoare, pentru organizarea științifică a producției și transformarea rezultatelor acesteia în substanțiale mijloace ale ridicării nivelului de trai material și spiritual.

Prestigiul operei științifice a tovarășei academician doctor inginer Elena Ceaușescu se îmbină cu acela al omului politic cu înalte responsabilități în activitatea de partid și de stat. Largi confirmări internaționale vin să întărească acest prestigiu și să-i sublinieze importanța, mai ales în acel sens umanist în care știința și viața, știința și munca, știința și politica se armonizează atît de concret și atît de distinct.

Această triadă : învățămînt-cercetare-producție explică poate în modul cel mai clar universul de preocupări și cerințe prin care pregătirea, formarea și afirmarea tinerelor generații beneficiază de un statut moral și politic deosebit. În acest perimetru al vîrstei tinere, al descoperirii talentelor și vocației și, de bună seamă, al îndrumării, al instruirii pentru muncă și viață se resimte contribuția de excepție a tovarășei Elena Ceaușescu. Tineretul, așa cum se spune în Programul partidului, reprezintă viitorul însuși al națiunii ; prin știință, prin muncă, prin cultură, el este chemat să se afirme ca un factor puternic al progresului și civilizației de azi și totodată ca participant activ la înfăptuirea propriei sale condiții. Înțelegerea aceasta și sub un asemenea raport al determinării viitorului constituie de asemenea o trăsătură dominantă a activității politice și științifice pe care, alături de marele bărbat al țării, Erou între Eroii neamului, tovarășa Elena Ceaușescu o desfășoară cu o exemplară contribuție la cauza propășirii socialiste a patriei, a poporului.

Valori supreme

Într-o semnificație de amplă cuprindere, Tezele din aprilie, Expunerile secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, au acea calitate de a conferi relației timp-om, om-țară, realitate-perspectivă, creație-muncă, o putere de conștiință care se poate defini printr-o mai acută și mai largă identitate în lumea propriilor noastre gînduri și preocupări. Un argument cît se poate de edificator în această privință îl reprezintă însăși cultura care, în accepția ei actuală, este văzută și înțeleasă ca factor de civilizație, ca indice de progres.

Dimensiunea culturii este azi o dimensiune a dezvoltării, ea se întemeiază, în ordinea propensiunii ei materiale și spirituale, pe economic, pe social, are în ascendența ei morală și politică tot ceea ce se gîndește, se cugetă și se înfăptuiește în societate. Idealurile înseși ale patriei, ale po-

porului sînt idealurile culturii. Să ne amintim numai acele zbateri din trecut, mișcarea aceea tulburătoare de gînduri și fapte, trezirea aceea din adîncuri a sufletului românesc, jertfele și eroismul care au consacrat în istorie Marea Unire, făurirea statului național unitar român și exemplul culturii, al creației române pilduitoare.

Cultura română este o cultură angajată, a moștenit acest spirit care a prefigurat și însoțit evenimente cruciale ale istoriei și prin aceasta ea perpetuează fapta înaintașilor. Dar dă și un suflu mereu viu și proaspăt prezentului, ea cuprinde în dimensiunea ei și forța vizionară prin care noi, cei de azi, ne ilustrăm în lumina gîndirii și creației pentru patrie, a dăruirii care ne situează în perspectiva unei înalte înfăptuiri de conștiință. Mai mult decît elocvente sînt în acest sens aprecierile secretarului general al partidului, ideile și orientările care privesc cultura, știința și învățămîntul, creația în general. Trăim o epocă de mari transformări revoluționare, de noi și noi descoperiri științifice și tehnice, de lărgire continuă a orizontului cunoașterii umane în toate domeniile de activitate. Iată de ce trebuie să spunem cu toată tăria că viitorul poporului nostru — ca de altfel al oricărui popor — va fi determinat în mod hotărîtor de nivelul învățămîntului și al cercetării științifice. Sînt pe lume mari puteri care dispun de multă forță militară ! Dar cea mai puternică forță este acum a științei, a culturii, a învățămîntului — și un popor cu o înaltă cultură, înarmat cu o înaltă știință în toate domeniile va deveni o putere mare pe Pămînt ! Trebuie ca și România, poporul nostru să devină, în domeniul științei, învățămîntului, culturii, un popor puternic, o mare putere a științei și culturii !

Se află aici, în aceste cuvinte, explicația însăși a spiritului revoluționar, creator, pe care îl promovează și este chemat să îl promoveze cultura. Angajarea ei într-o asemenea amplă și nobilă viziune aduce în prim plan imaginea de mîine a patriei, ca o consacrare a epocii de azi. În cuprinderea acestei opere constructive de importanță vitală pentru destinul socialist și comunist al României, cultura și arta, creația, prin tot ce semnifică în plan material și spiritual — reprezintă o cotă de vîrf în permanentă și laborioasă actualitate, acea altitudine mereu mai înaltă și mai cuprinzătoare spre care tind și prin care se împlinesc marile vocații ale poporului, ale națiunii. Între valorile supreme care alcătuiesc sufletul și ființa patriei, libertatea, independența, unirea și unitatea sînt deopotrivă opera luptei și muncii, dar și a culturii, prin lucrarea și angajarea căreia aceste valori sporesc neîncetat, de la generație la generație, făcîndu-ne să fim în permanență atît moștenitorii cît și făuritorii propriului destin.

Destinul culturii

Într-o largă accepție, spiritul revoluționar este legat de acțiunea practică, novatoare, dar, tot la fel, el este și proiecția în planul ideilor a realității în continuă prefacere, în continuă schimbare. De la bun început el se refuză stagnării și se instituie ca principiu al vieții, al muncii, al gîndirii și creației, el este mișcarea mereu vie și lămuritoare prin care gîndul se îndrumă spre faptă și mărește neîncetat spațiul disponibilității

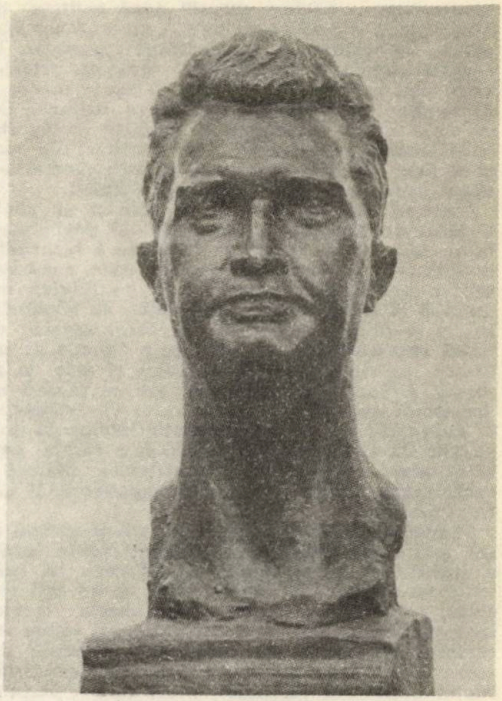

Sculptură de Ion Jalea

creatoare. Are forța și greutatea moralei prin care toate profesiile caută să se exprime în folosul binelui, al progresului și civilizației, al patriei, al propășirii poporului și nicidecum altfel. Nu se lasă atins de umbra unor interese meschine nici măcar în numele toleranței. El consacră și dezvoltă virtuți alese ca munca, dăruirea, cinstea și demnitatea, simțul înalt al îndatoririi față de partidul, țara și poporul tău. Cultura și arta ca domenii prin excelență ale manifestării spiritului revoluționar sînt chemate tocmai în această direcție să-și exercite vocația lor transformatoare și să releve destine exemplare. Cu cît nivelul ideologic-teoretic va fi mai ridicat, sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu în expunerea prezentată în cadrul marelui forum democratic din noiembrie, anul trecut, cu cît vor fi mai bine înțelese schimbările din societate și lume, cu atît mai mult se vor dezvolta concepția și spiritul revoluționar de acțiune, activitatea organizatorică, practică, în realizarea politicii generale. Ceea ce urmărește această politică în sfera ideologicului, a conștiinței, este un înalt sens etic și moral, o chestiune de atitudine în ultimă instanță, dar una care să releve trăsături înaintate.

Pătrunzîndu-se de spiritul revoluționar al epocii, cultura și arta transmit la rîndul lor spirit

revoluționar, propun această nouă calitate de conștiință și o profesează public, cu mijloace specifice, adresîndu-se sensibilității generale. În aceasta constă și importanța creației, printr-o asemenea rațiune se explică și caută mereu a se explica și conștiința de sine a culturii. Cel ce scrie nu-și contemplă o condiție închipuită, ci își asumă răspunderea unei realități din care și el face parte și pe care și el este chemat s-o ajute într-o continuă edificare de spirit.

Destinul culturii și artei nu este și nu poate fi altul decît acela al implicării, al participării la această uriașă operă de revelare a identității conștiinței creatoare, într-un sens care. după expresia secretarului general al partidului, înseamnă identificarea cu aspirațiile, cu idealurile luptei și muncii poporului. În acest spațiu de vastă rezonanță se exercită, prin funcția și calitatea lor revoluționară, cultura și arta, în această dimensiune se înscriu ele ca factori de conștiință specifică ai progresului și civilizației, ai dezvoltării. Este o dimensiune intrinsecă procesului de făurire a noii societăți, a omului nou, și ca atare ea sporește semnificația majoră a construcției, avînd un rol cu preponderență activ, inovitor.

Dimensiunea este politică, morală și socială în cel mai înalt grad, ea este interferența însăși a spiritului revoluționar cu tot ceea ce, prin noua sa calitate de centru vital al întregii națiuni, partidul își asumă și călăuzește mersul înainte al societății. A fi revoluționar, spune secretarul general al partidului, a fi comunist înseamnă a fi întotdeauna în primele rînduri ale luptei împotriva vechiului, a tot ce s-a perimat și nu mai corespunde noii etape de dezvoltare, înseamnă a acționa cu toată fermitatea pentru promovarea noului, a spiritului și concepției revoluționare în toate domeniile de activitate.

Într-o asemenea proiecție și sub semnele unor asemenea cerințe, este invocat și rolul culturii și artei, într-o asemenea viziune este chemată creația să se inspire de la izvoarele realității. Ni se relevă prin aceasta nu numai exemplul mereu viu și proaspăt al identității creatoare ci și amplitudinea și abnegația eforturilor care-i certifică vocația.

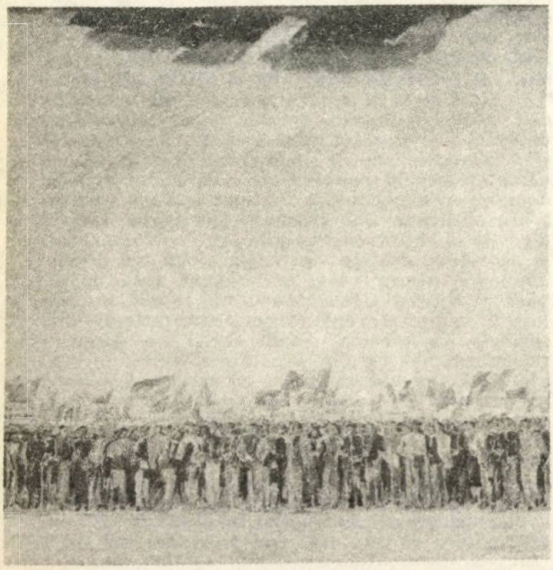

Embleme de primăvară

Este evident că, în lumina tezelor și orientărilor cuprinse în Expunerea tovarășului Nicolae Ceaușescu la marele forum din noiembrie, anul trecut, preocupările societății noastre cunosc o ridicare de altitudine în ale cărei dimensiuni se întrevăd cu mult mai clare și mai exacte liniile de acțiune ale muncii și gîndirii creatoare. La orizontul istoric stă convergența citorva date care, prin semnificația și importanța lor, prilejuiesc o viziune și mai cuprinzătoare asupra propriei experiențe, a tradițiilor revoluționare pe care procesul înaintării pe calea progresului și civilizației socialiste le-a consacrat în istorie ca momente distincte, de un pronunțat caracter politic și social. S-au împlinit, în martie, patruzeci de ani de la declanșarea a ceea ce îndeobște numim marea epopee a satului și agriculturii românești, începutul cooperativizării agriculturii, operă vastă, de proporții și cu structuri istorice deosebite, care avea să conducă spre transformări revoluționare uriașe în munca și viața tuturor celor ce se îngrijesc de pîinea țării. Și nu numai în munca și viața lor, ci în fizionomia însăși a întregii societăți. Era aceasta, într-o cronologie de evenimente care urmau actului revoluționar de la 23 August 1944, cea de-a doua revoluție în agricultură. Pentru ca, în timp și după așezarea bazelor victoriei cooperativizării, odată cu Congresul al IX-lea și în special în anii care au urmat, să se poată gîndi la cea de a treia revoluție agrară, la ceea ce, în expresia sa materială, trăim astăzi, într-o realitate de prim ordin și cu cele mai profunde caracteristici.

Fundamentînd conceptul de nouă revoluție agrară, secretarul general a partidului a enunțat direcțiile de acțiune care vizează obținerea de producții record, dar și schimbarea modului de a gîndi și munci, ridicarea muncii și vieții din această principală ramură de activitate a țării la nivelul unei noi calități, al unui nou orizont de conștiință. Cei patruzeci de ani ciți au trecut de la acel început de primăvară a satelor și cîmpiilor românești au în răsfrîngerea lor sensuri, experiențe și semnificații care, privite de la înălțimea realizărilor de azi, ne pun în contact cu tot ceea ce înseamnă valoarea marii proprietăți socialiste, calea și mijloacele sigure ale propășirii, ale făuririi cu poporul și pentru popor, a progresului și civilizației...

Tot în această primăvară s-au împlinit o sută de ani de la cea dintîi sărbătorire a zilei de 1 Mai pe pămîntul românesc și cincizeci de ani de la marea manifestație muncitorească, antifascistă, în organizarea și desfășurarea căreia un rol esențial l-au avut tovarășul Nicolae Ceaușescu și tovarășa Elena Ceaușescu. Vedem aici nu numai exemplul unei atitudini de conștiință revoluționară al tinereții care s-a exprimat și se exprimă în ciocnetul luptelor, al muncii, al angajării politice, ci și modul în care, de-a lungul istoriei, mișcarea muncitorească din patria noastră s-a ridicat la înălțimea misiunii sale, avînd o certă deschidere spre actualitate și o necontenită grijă pentru viitor, pentru cauza ideilor de libertate socială și națională, de independență și suveranitate. Manifestația de acum o jumătate de secol a avut un puternic caracter antifascist și s-a bucurat de un amplu ecou internațional. Era în aceasta un semn de primă-

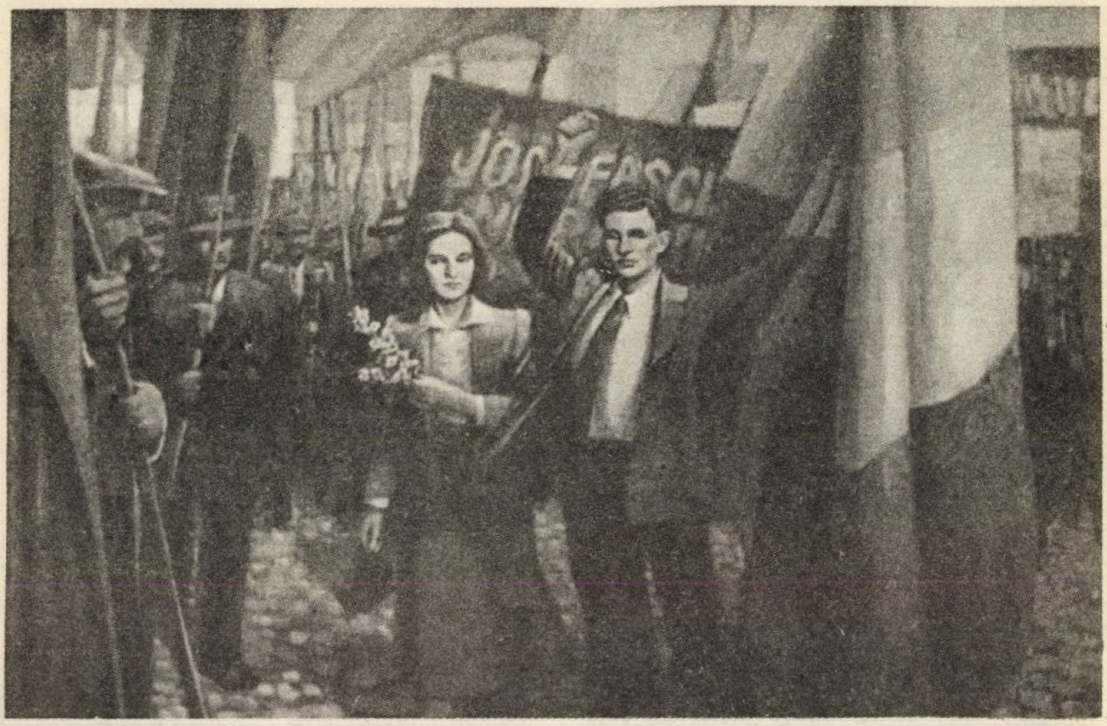

vară, de trează conştiinţă politică şi de înaltă ţinută patriotică, revoluţionară, era demersul prin care se întărea o tradiţie şi se întrezăreau liniile de boltă ale unui prodigios destin, pentru ca, în materializarea lui, să poarte şi configuraţia viitoarelor etape într-un impact al ştiinţei şi tehnicii celei mai avansate.

Cuvintările secretarului general al partidului relevă cu pregnanţă toate aceste direcţii şi preocupări în economie, aducînd argumente de ordin principial, teoretic şi practic, în măsură să impulsioneze întreaga activitate dar şi să consacre acel nou orizont de conştiinţă comunistă activă, revoluţionară, prin care, aşa cum se exprima secretarul general al partidului, factorul hotărîtor, oamenii, şi de aici nevoia unei permanente pregătiri politice şi profesionale, în contact direct cu problemele muncii, ale realităţii, cu scopurile fundamentale ale ridicării, de la etapă la etapă, într-un plan valoric superior, a întregii capacităţi de voinţă, iniţiativă şi acţiune. „Avem forţa necesară şi trebuie să ne concentrăm în mod deosebit, în acest an şi în anul următor, pe aceste probleme ale înfăptuirii programelor, la nivelul celor mai noi cuceriri ale ştiinţei şi tehnicii şi, în unele domenii, să atacăm cu îndrăzneală şi să ne propunem să fim în primele rînduri, să avem cele mai bune rezultate, sublinia tovarăşul Nicolae Ceauşescu. Aceasta înseamnă că ştiinţa românească se va angaja cu toată forţa pe calea noii revoluţii tehnico-ştiinţifice, a noii revoluţii agrare, a creşterii tot mai puternice a contribuţiei sale la progresul patriei noastre, la făurirea socialismului şi comunismului în România!". Arătînd că trebuie să introducem un spirit nou, ştiinţific, revoluţionar, de răspundere comunistă în întreaga activitate de organizare şi modernizare, de dezvoltare economico-socială a patriei, secretarul general al partidului conferă realităţii practice nu numai argumentele prezentului concret şi dinamic ci şi pe acelea ale viitorului, într-o direcţie care este a noului, a luptei hotărîte împotriva vechiului, a tot ceea ce s-a perimat şi nu mai corespunde actualei etape. Implicaţiile privesc, desigur, întreaga existenţă. Ele au un punct viu de sprijin şi în cultură, în artă, potenţează gîndul spre fapte de creaţie.

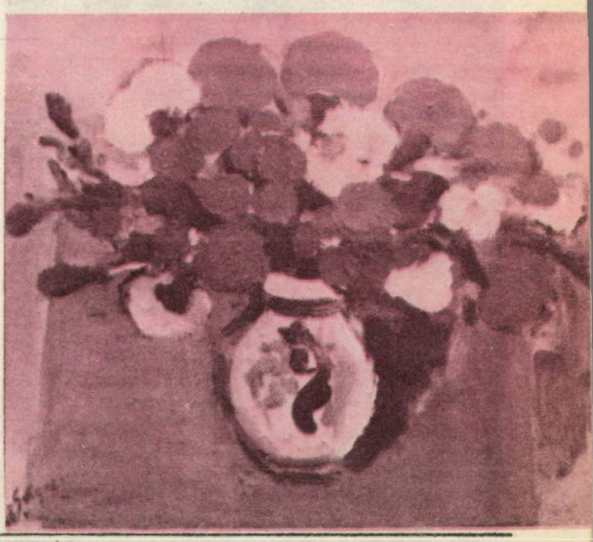

Argumentele viitorului

Un gînd cu desăvîrșire înalt a făcut ca primăvara acestui an să se fi constituit într-un anotimp amplu și efervescent, hotărîtor pentru multe din preocupările și starea noastră de spirit. Actualitatea politică, economică și socială a înscris la loc de frunte sensuri, accente și demersuri care privesc convergența programelor dezvoltării noastre multilaterale și poartă ca semn preocupănitor cerința faptei, a împlinirii întocmai a obiectivelor și sarcinilor stabilite de Congresul al XIII-lea și Conferința Națională ale partidului, a orientărilor cuprinse în cuvîntarea secretarului general al partidului rostită în cadrul marelui forum democratic din noiembrie anul trecut. Abordarea problematicii construcției noii societăți în toate planurile vieții materiale și spirituale cunoaște o ascendență teoretică și practică în măsură să reliefeze nu numai o experiență vastă, de o deosebită limpezime și cu un profund suport al realității, al muncii și vieții, al gîndirii și creației, ci și necesitățile de prim ordin ale perfecționării întregii activități, căile și soluțiile care, într-o optimă raportare la propriile noastre realități, pot și trebuie să conducă la înfăptuiri și mai mari. Este aceasta ideea generală în care au fost dezbătute pe larg preocupări de fond cum sînt îndeplinirea planului, calitatea și eficiența muncii, modernizarea și înnoirea producției, politica investițiilor, alte aspecte care privesc bunul mers al economiei noastre astfel încît acest an să reprezinte un reper fundamental pentru ridicarea pe o nouă treaptă, superioară, a activității din industrie, din agricultură, din toate domeniile. Cel de-al optulea cincinal are astfel o bază sigură și tot mai puternică.

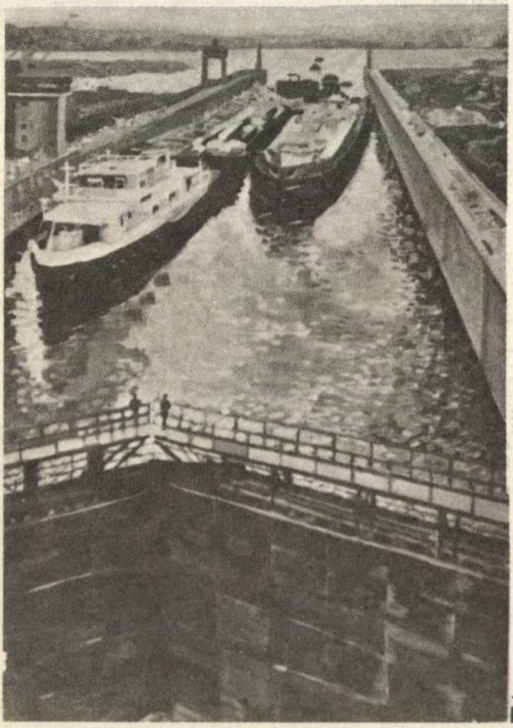

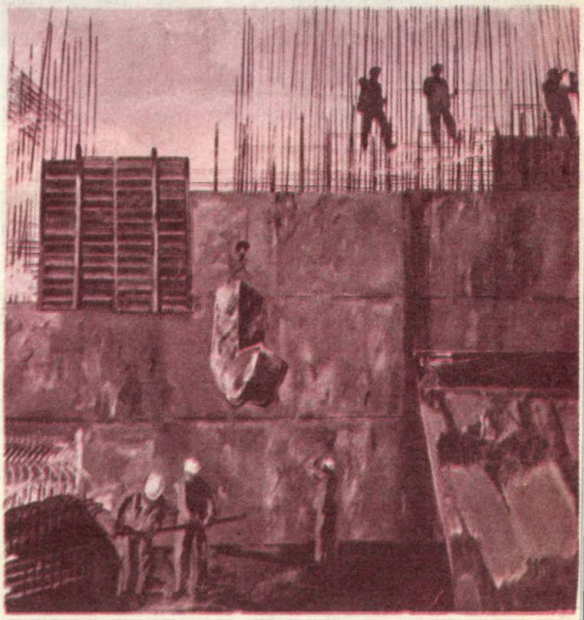

Patriotismul creației

Cultura română a fost și rămîne un spațiu distinct, cu temeinice și ample reliefuri de spirit legate de interesele majore ale țării. Inconfundabilă în esența ei, de o mare bogăție sufletească și de o largă deschidere spre idei, spre sensul și rostul civilizator al acestora, cultura și dorința de cultură au mers mînă în mînă cu idealurile de libertate, de demnitate națională și

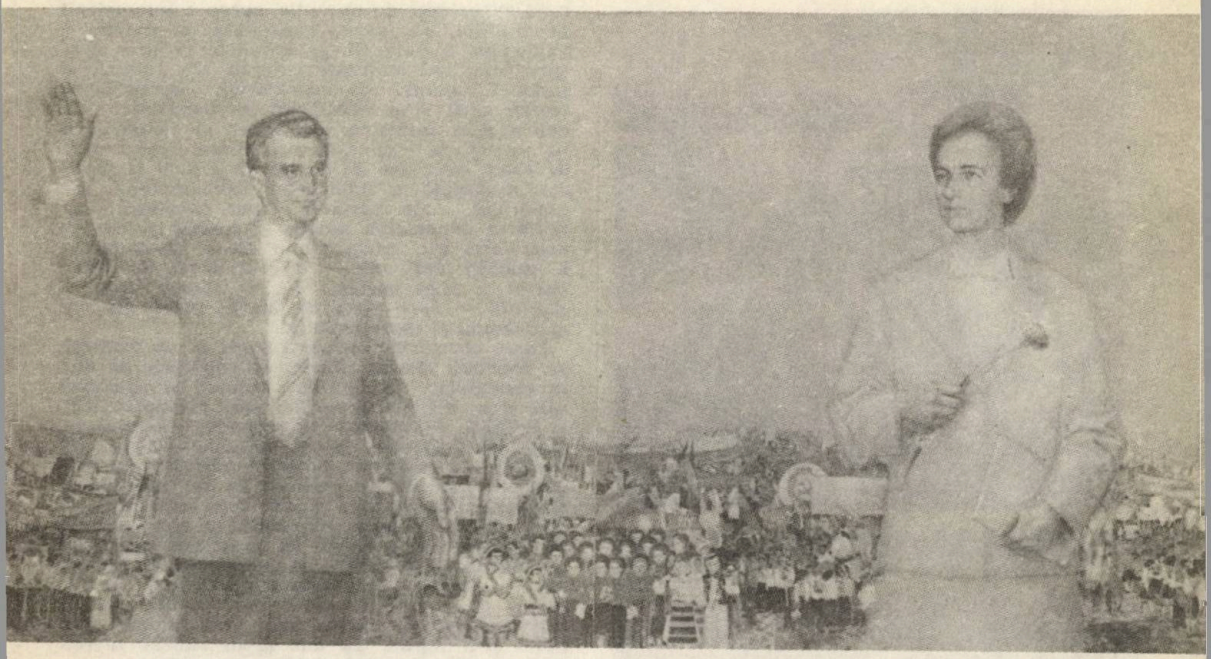

socială, cu aspirațiile de dreptate și lupta pentru înfăptuirea acestora, cu ființa însăși a patriei, a poporului, într-o unire de cuget și faptă care a putut înfrunta veacurile și a putut ieși victorioasă, la un liman care este al anilor și al construcției de azi. Trecutul atîrnă greu în balanța istoriei, spirite mari, luminate, cărturari de seamă și luptători neînfricați și-au pus pecetea pe cuvîntul țară. Trecutul înaintat și moștenirea lui reprezintă o coordonată de fond, inextricabilă, a culturii și un reazim al ei esențial. Istoria culturii este istoria luptei și muncii, a creației, este acest fapt de o netăgăduită frumusețe morală și socială a slujirii neabătute a patriei, a acelei lucrări pe care ființa patriei o realizează, ridicîndu-se și îmbogățindu-se neîntrerupt prin chipul și străduințele înalte, cinstite și demne ale oamenilor ei.

Prezentul este măreț, glorios, și el are linia de boltă a marilor transformări revoluționare petrecute nu numai în condiția politică și socială a țării ci și în biografia, în munca și viața fiecăruia dintre noi. Identitatea noastră este alta acum și ea are cuprinderea a tot ceea ce se gîndește și se realizează mai profund și mai temeinic în țară, identitatea noastră are dimensiunea — nu în abstract, nu în imaginar și nici în timpi impalpabili, depărtați sau iluzorii — ci în realitatea exactă, dinamică, a duratei pe care-o alcătuim și prin care ne exprimăm la modul concret al faptei, al împlinirii, al muncii și creației care sînt tot o formă a luptei, a spiritului patriotic, revoluționar. Este o ctitorie imensă această identitate și ea are, în configurația sa, un întreg traiect istoric pe parcursul căruia Congresul al IX-lea al partidului și epoca inaugurată de acest măreț eveniment constituie semnele însești ale creației, ale consensului care venea dintr-o adîncă și fertilă legitimitate istorică, precum și din perspectiva uriașă prin care prezentul ni s-a legitimat și se legitimează de atunci ca destin. Epoca Nicolae Ceaușescu — nume de ctitor, nume de om și destin — este chipul și starea acestei identități, este modul în care ne-am asumat și răspundem de starea propriei noastre condiții ca țară și popor.

Conștiința activă, revelatoare

Teza construirii socialismului cu poporul și pentru popor, cu oamenii, pentru oameni — formulată de secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, și prezentată, nu o dată, în nenumărate forumuri ale democrației noastre socialiste, muncitorești-revoluționare — explică nu numai sensul acestei identități prin excelență creatoare ci și particularitatea

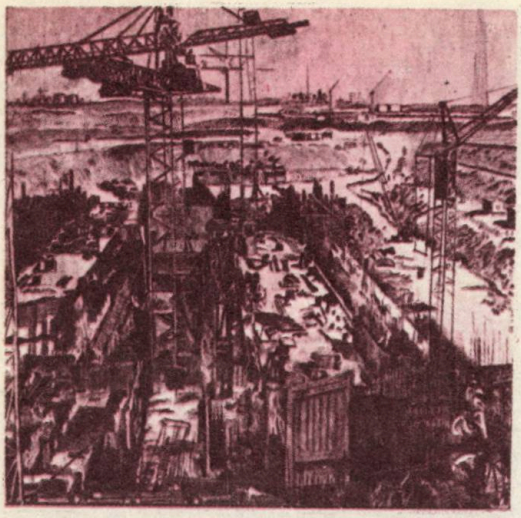

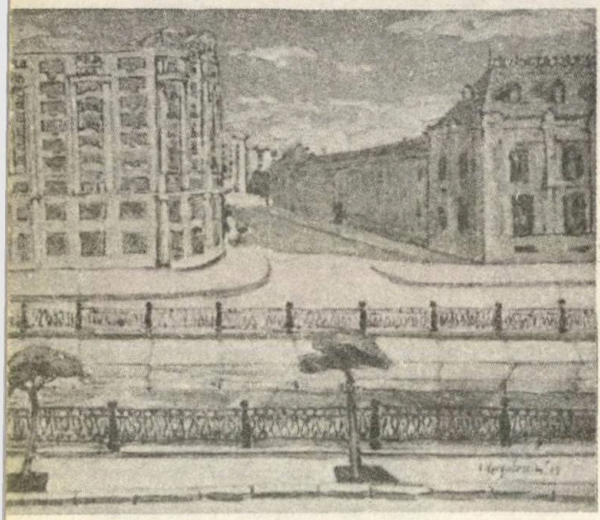

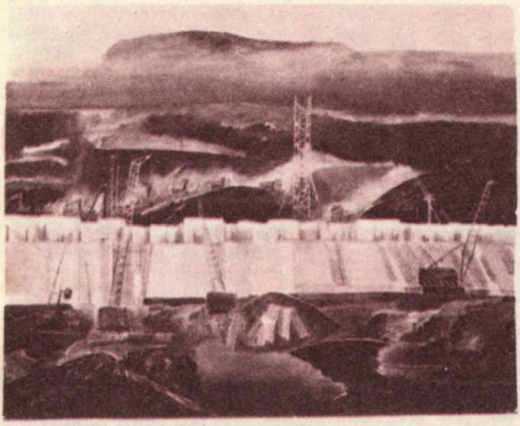

unei experienţe de excepţie, aceea a întemeierii pe tradiţie, pe marea capacitate de creaţie a poporului, a naţiunii, pe deschiderea spre nou, spre cele mai înaintate cuceriri ale gîndirii şi practicii umane, ale cunoaşterii. Respectarea legilor ţării şi a climatului de legalitate, de democraţie, întărirea disciplinei şi răspunderii în muncă, a vigilenţei, atitudinea fermă faţă de orice încercare de denigrare a ţării şi slujirea neabătută a intereselor fundamentale ale poporului, ale naţiunii, sînt trăsături care definesc deopotrivă munca şi creaţia şi ele, în ansamblul lor, constituie o parte inseparabilă a unităţii naţionale, a conducerii de către partid şi prin partid — ca centru vital al naţiunii — spre piscurile înalte, mari, ale socialismului şi comunismului.

Către chemarea acestor piscuri şi pe drumul, pe traiectul acesta istoric, al edificării în om, în conştiinţă, în lumina menirii şi condiţiei sale şi pe măsura propriilor sale disponibilităţi, a calităţii de cinste, de omenie, demnitate, abnegaţie, dăruire, curaj, mîndrie pentru tot ceea ce s-a înfăptuit, hotărîre, angajare şi răspundere faţă de tot ceea ce se va înfăptui — un cuvînt mereu viu şi de largă audienţă au avut, şi au de spus, literatura şi arta, creaţia în general. Ca expresie de conştiinţă activă şi revelatoare prin care, a fi cu poporul şi pentru popor înseamnă a te însuma unei opere istorice înalte şi în tradiţia celor mai prodigioase şi mai cutezătoare spirite care, prin lumina gîndului şi-a faptei, au dus şi-au ridicat mereu mai departe cuvîntul şi ideea de patrie.

Patriotismul culturii, al creaţiei, este funciar vocaţiei autentice. Primează întotdeauna interesele majore ale ţării iar actul cultural autentic şi responsabil poartă, dezvoltă şi menţine mereu trează conştiinţa acestora.

În viziunea patriei

În anii epocii care poartă numele conducătorului partidului şi ţării, există un segment de timp prin care primăvara are o răsfrîngere simbolică. Prin consens naţional, în urmă cu cincisprezece ani, tovarăşul Nicolae Ceauşescu a fost ales Preşedinte al Republicii Socialiste România. Între înaltele prerogative de partid şi acelea de stat se realiza acea unitate care, în consfinţirea ei istorică, purta pecetea ideilor unirii şi se întemeia pe rădăcini adînci ale demnităţii naţionale, făcînd ca în epoca marii construcţii socialiste România să aibă cel dintîi preşedinte. Este acesta şi sensul profund al actului constituţional prin care istoria noastră modernă şi contemporană se făureşte asemeni tuturor biografiilor de muncă şi conştiinţă ale ţării, gravitînd în raza unei biografii de excepţie, prodigioase şi exemplare.

Aşadar, pe traiectul marilor transformări revoluţionare petrecute după Congresul al IX-lea al partidului, momentul însemnelor prezidenţiale cu care a fost investit tovarăşul Nicolae Ceauşescu, momentul de referinţă în logica şi măreţia tuturor înfăptuirilor care au urmat — primăvara de acum cincisprezece ani. Şi ecourile ei în acel perimetru de conştiinţă pe care ţara l-a cunoscut sub forma întăririi şi dezvoltării sistemului democraţiei socialiste muncitoreşti-revoluţionare. Căci sensul cel mai

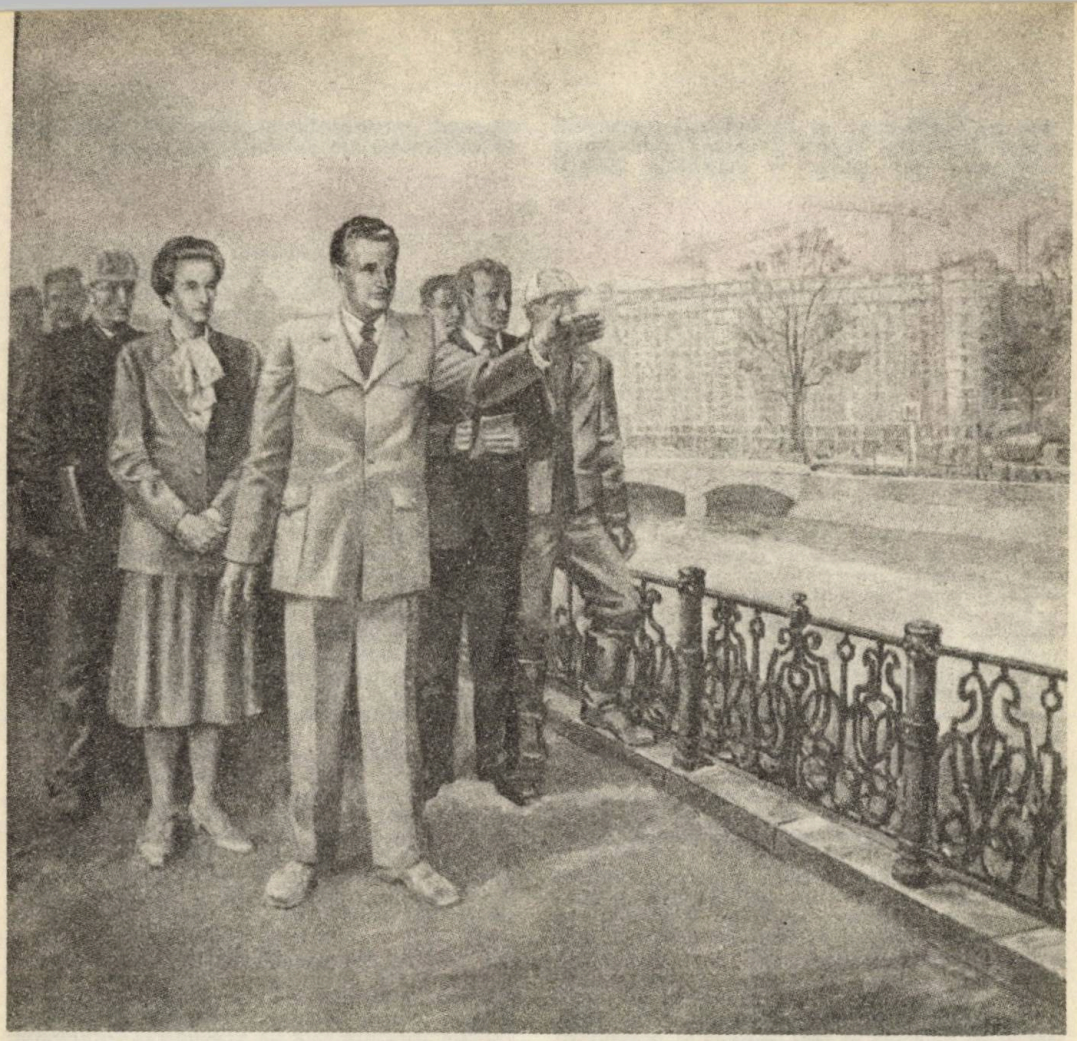

adînc și semnificația cea mai puternică de acest fapt se leagă ; democrația ca ideal și realitate, sistemul de norme și legi care ilustrează voința și aspirația de progres și civilizație, disponibilitaea largă a maselor de a participa la edificarea propriei vieți, democrația și spiritul mereu mai larg, mai deschis al acesteia, funcționînd în strînsă și deplină legătură cu interesele supreme ale patriei, ale națiunii. În această concepție, realitatea economică și socială a patriei s-a înscris pe coordonatele de fond ale marilor ei posibilități de dezvoltare. Viziunea de ansamblu este a unei ctitorii uriașe care privește toate domeniile existenței și toate zonele țării, într-o multiplă și definitorie proiecție a viitorului, conform propriilor noastre cerințe și posibilități. Dar implicațiile acelui consens național de primăvară se resimt azi nu numai în tot ceea ce constituie noua zestre materială a patriei, ci și în aceea de spirit, în gîndire, în cultură și știință, în conștiința noilor generații de constructori ai socialismului. Este acesta faptul de o deosebită evidență pe planul angajării, al hotărîrii de a înfăptui programele adoptate de Congresul al XIII-lea și Conferința Națională ale partidului, sarcinile și orientările marelui forum din noiembrie anul trecut.

Sîntem în anul celei de a 45-a aniversări a victoriei revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, în anul celui de al XIV-lea Congres al partidului, momente politice de vîrf care concentrează atenția întregii societăți. Acum — spunea secretarul general al partidului — am ajuns la un asemenea nivel încît trebuie să ne propunem să concentrăm forțele spre mai buna organizare și modernizare a tuturor sectoarelor, spre introducerea mai puternică a mijloacelor tehnice cele mai moderne, a științei și tehnicii în toate domeniile, să asigurăm înfăptuirea noii revoluții agrare. Pe această bază să asigurăm noi și noi progrese ale patriei noastre, înfăptuirea pînă în anii 2 000 a Programului partidului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate, să creăm condițiile pentru a trece la realizarea în viață a principiilor comuniste de muncă și viață".

Amintind că, pornindu-se de la teza științifică a construirii socialismului cu poporul și pentru popor, s-a creat un larg cadru democratic și s-a asigurat o vie funcționalitate întregului sistem al democrației muncitorești-revoluționare, secretarul general al partidului sublinia forța unității poporului, a națiunii, unitate în care stă însăși garanția mersului ferm înainte, spre noi culmi de progres și civilizație. Pe temeiul acestei unități și în consonanță ideii de mare bogăție omenească a construirii socialismului cu poporul și pentru popor, prezentul și viitorul patriei poartă însemnele sigure ale realității

care se împlinește și se dezvoltă neîncetat, poartă deschideri sigure și demne spre om și societate, spre inima și conștiința întregii națiuni.

Independența deplină

Înalte și reprezentative forumuri în care se hotărăsc liniile de ansamblu ale prezentului și viitorului au preocupat, recent, atenția întregii țări. Este vorba, în primul rînd, de Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român, pe a cărei ordine de zi au figurat probleme de maxim interes și cu un ecou deosebit în sfera actualității politice, economice și sociale. Cuvîntarea secretarului general al partidului subliniază cu precădere aceasta și consacră, pe planul ideilor și argumentelor revelatoare, un moment calitativ nou, de o excepțională importanță și cu un deosebit impact în lumea eforturilor, a gîndirii și practicii revoluționare. Zilele de 12—14 aprilie 1989 marchează — se poate spune — o deplină independență economică și politică a României ! — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu. Pentru prima oară în istoria sa îndelungată, România nu are nici o datorie externă, nu mai plătește tribut nimănui și este cu adevărat independentă — și economic și politic ! Această știre care a făcut ocolul țării și al lumii, primită cu sentimente de satisfacție de către întreaga națiune, de toți fiii și fiicele patriei, conferă primăverii acestui an un statut aparte, de istorie politică, economică și socială care, în cronica atîtor și-atîtor înfăptuiri și preocupări, înscrie, iată, un bilanț de o categorică și cuprinzătoare realitate: România și-a plătit complet datoria externă. Semnificativ prin el însuși, actul ca atare este mai mult decît memorabil și adună în ei timpi ai experienței, ai capacității politice și organizatorice prin care munca, gîndirea și creația poporului s-au exprimat și se exprimă în acel consens al dezvoltării și afirmării neîntrerupte pe calea progresului și civilizației socialiste, al creșterii necontenite a patrimoniului de valori materiale și spirituale. Pentru că, așa cum s-a subliniat, în această perioadă s-au realizat vaste lucrări industriale și agricole, s-au dezvoltat capacități productive de interes național și în consonanță cu cele mai înaintate cuceriri ale științei și tehnicii, ale cunoașterii în general. Tot în acești ani s-au dat în folosință Canalul Dunăre — Marea Neagră și Canalul Poarta Albă — Midia — Năvodari, s-a realizat metroul în București, s-a amenajat riul Dîmbovița, au început și se desfășoară din plin marile lucrări de modernizare și sistematizare a Capitalei printre care și construirea noului centru politico-administrativ. În general, o puternică dezvoltare au cunoscut și cunosc toate județele, toate orașele și comunele patriei. Toate acestea arată cu puterea evidenței celei mai categorice că drumul parcurs este cu desăvîrșire dinamic și complex, amplu și înnoitor, într-o permanentă și viguroasă ascendență. Dar schimbările produse mai arată și altceva și anume vitalitatea economiei românești, capacitatea ei de a înainta pe fronturi largi și profunde, conform propriilor cerințe și posibilități. Marea proprietate socialistă își arată roadele și certifică justețea unei politici și a unor programe care răspund prezentului și viitorului, intereselor fundamentale ale patriei și poporului.

Congresul victoriei socialiste

Un puternic sentiment de mîndrie ne însoțește gîndul și hotărîrea de a face totul pentru continua prosperitate a patriei, pentru continua ei înflorire. Pornind de la puternica bază materială, de la forța economico-socială a patriei noastre — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — putem să ne propunem cu deplină încredere noi obiective pentru perioada următoare, avînd convingerea fermă că stă în puterea clasei muncitoare, a țărănimii, a intelectualității, a întregului nostru popor ca, acționînd în strînsă unitate, sub conducerea politică a Partidului Comunist Român, să obțină noi și măreți realizări în făurirea visului de aur — a comunismului.

Într-o asemenea viziune și pe fundalul unor asemenea orientări s-au desfășurat și lucrările plenarei Consiliului Național al Frontului Democrației și Unității Socialiste precum și lucrările sesiunii Marii Adunări Naționale. Hotărîrea plenarei Comitetului Central al Partidului Comunist Român, precum și Hotărîrea Marii Adunări Naționale relevă momentul politic actual prin care România se exprimă la altitudinile deplinei sale independențe economice. Sîntem în anul celei de a 45-a aniversări a revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, în anul celui de al XIV-lea Congres al partidului și documentele adoptate în înaltele și reprezentativele forumuri democratice de partid și de stat vin să contureze, pe spații largi de referință, gînduri, preocupări și idei care fac din actualitatea imediată un suport și mai trainic al realității viitoare. Așa cum se sublinia în Hotărîrea forului legislativ suprem al țării, Marea Adunare Națională își exprimă deplina aprobare față de propunerea tovarășului Nicolae Ceaușescu adoptată de Plenara din 12—14 aprilie a Comitetului Central al Partidului Comunist Român și de Plenara Consiliului Național al Frontului Democrației și Unității Socialiste, ca în viitor să nu se mai apeleze la credite străine, astfel încît întreaga dezvoltare a României să se realizeze prin mijloace proprii și printr-o largă cooperare internațională. Prin convergența dezbaterilor, a hotărîrilor luate, momentul pe care-l trăim are o profundă rezonanță de conștiință patriotică, revoluționară și face parte din acele verigi ale istoriei prin care luăm act de noi înșine, de condiția propriei noastre deveniri. Rămîne ca faptele să se arate pe măsura propriilor gînduri și să ne angajeze plenar pe orbita unor eforturi calitative noi, superioare, așa cum ne îndeamnă partidul, secretarul său general. „Congresul al XIV-lea al partidului, spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu, poate fi — pe drept cuvînt — caracterizat de pe acum drept congresul victoriei socialiste, al independenței depline, economice și politice, a României". Din această perspectivă și cu asemenea temeiuri ale muncii, gîndirii și creației pentru țară, pentru popor, actualul moment este definitoriu prin tot ceea ce ne implică, sub semnul răspunderii, al angajării, al dăruirii.

Luceafărul

CENTENAR

1889
1989

Sculptură de Gabriela Manole Adoc

EMINESCU

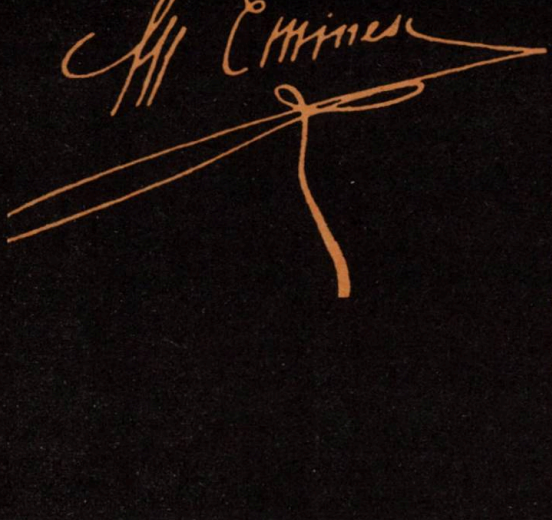

Anul 1989 este al o sutălea an de la moartea lui Mihai Eminescu. Tot în acest an au murit și cei doi mari prieteni ai poetului: femeia pe care o iubea — Veronica Micle, și bunul tovarăș de hoinăreală prin marginea Ieșilor, Ion Creangă. Cei o sută de ani de la moartea lui Eminescu au însemnat o sporire continuă a personalității lui. Generație după generație a mers pe urmele lui. Scriitori ca Mihail Sadoveanu, Tudor Arghezi, Octavian Goga, George Bacovia, Vasile Voiculescu au dus fiecare mai departe spiritul acestui mare înaintaș. Fără Eminescu contribuția acestei generații nici nu poate fi înțeleasă. Alții au lucrat la adîncirea cunoașterii operei eminesciene făcînd ediții sau scriind comentarii privitoare la opera lui. Între aceștia, N. Iorga și G. Ibrăileanu au contribuit în mod hotărîtor la crearea unei mari reputații a poetului care a colaborat la Junimea și al cărui prim volum a fost alcătuit de Titu Maiorescu. Pînă la volumul din 1883, pe care criticul l-a oferit publicului, Eminescu era cunoscut mai ales prin poeziile de concepție, de idei, din „Convorbiri literare". Poezia de dragoste era ca și necunoscută publicului. Ea este revelația extraordinară a acestei cărți și ea a propus un alt Eminescu decît cel din „Epigonii", „Scrisori", „Luceafărul" și articolele politice. Succesul a fost mare și cu ediția din 1883 începe de fapt posteritatea eminesciană. După 1902, cînd manuscrisele poetului sînt depuse la Academie, apar primele ediții importante din opera lui Eminescu. Ele vin de la ardelenii grupați în jurul Bibliotecii Academiei și al revistei „Semănătorul", adică de la scriitorii de cultură germană ca și poetul. Apar, după primul război mondial, mai multe ediții de poezii, în concurență filologică, una cu alta. Apar și reeditări din articolele politice (D. Murărașu și I. Crețu), marea ediție de Opere Eminescu avînd a fi începută de Panaitescu-Perpessicius și concretizată într-un prim volum în 1939. La cincizeci de ani de la moarte apărea primul volum din această serie. La 90 de ani de la moartea lui Eminescu, directorul Muzeului Literaturii Române, Alexandru Oprea, ca urmaș al lui Panaitescu-Perpessicius, a reluat ediția acestuia, dînd, cu volumul 9, primul din seria privitoare la gazetăria eminesciană, un impuls nou acestei ediții. Volumul XVI, ultimul, a apărut în 1989, deci la suta de ani de la moartea marelui poet național al românilor ediția lui de Opere ia un aspect definitiv.

De ce a fost atît de mare întîrzierea?

Ca și viața lui Eminescu și posteritatea i-a fost dramatică. Eminescu a avut mari adversari printre gazetarii și oamenii politici ai vremii. A fost un vehement adversar al demagogiei liberale, iar scribii liberalismului i-au aruncat în față eticheta de reacționar, apoi pe aceea de bulgar și apoi de nebun, prezicîndu-i Mărcuța. Se știe că în urma unei crize de dezechilibru psihic, Eminescu a părăsit redacția „Timpului". A fost începutul sfîrșitului. De aici înainte vor mai fi șase ani de ciudată existență, cu căderi și urcușuri, dar fără o întoarcere la ceea ce fusese mai înainte. Eminescu n-a mai putut scrie, n-a mai putut lucra în vechile cercuri de activitate. Volumul de poezii s-a făcut fără știrea lui. A suportat consecințele unei glorii al cărei gest decisiv nu-l făcuse. S-a speculat mult pe seama mizeriei lui Eminescu. Nu acest lucru vrem să-l evidențiem. Personalitatea lui a fost foarte puternică și din ea se cuvin scoase mai ales acele trăsături care o caracterizau pe deplin. Mai ales activismul său social și politic este caracterizant pentru poet. Anecdotica și pitorescul riscă să întunece figura marelui poet iubitor ca nimeni altul al limbii și poporului român. Vom încerca să prezentăm cîteva aspecte ale vieții și operei poetului Eminescu pentru a comemora pe genialul poet al literaturii române.

eminesciană

SUNETUL PERFECȚIUNII

Despre statornicia lucrurilor omenești, lucidul Montaigne nu-și făcea iluzii : „Lumea e un balansoar peren“ **(une branloire péreinne !).** Ondulație veșnică este și lumea eminesciană, balans perpetuu între temporal și etern, încît — prins „într-o mișcare generală“ — omul nu e „decît o paranteză mecanică, o mașină intercalată...“ Față de cadrul dat, secretul trecerii demne prin lume ar fi să privim la rece atît **norocul** (fericirea), cît și suferința, existența rămînînd în fapt o enormă întrebare. Cu toată diversitatea de suprafață, cu toate însemnele individuale aparent altele, umanitatea urmează în plan ontologic același curs, drept care Eul eminescian e, de multe ori, un **Eu universal. „Oare eu, tu, el, nu e totuna ?...“** Din filele de însemnări ocazionale ale poetului (note de lectură, reflecții personale), se vede cît de preocupat era el de filozofia existenței : „Omul e o-ntrebare ? — fiecare om e o-ntrebare pusă din nou spiritului Universului“. „Eu și cu tine — un singur eu“. „Contrazi-te singur și vei găsi pace“. „Menirea vieții tale e să te cauți pe tine însuți“. „Cu fiecare viață de om perdeaua cade“. În ordine poetică, din adagii și aforisme ca acestea, legînd începuturile speciei de conștiința grea a sfîrșitului, au rezultat formulări sclipitoare, sugerînd că stările conflictuale sînt cele care determină forma internă a individului. Practic, dialectic, **„antitezele sunt viața...“ (Fragmentarium)** Cuvîntul se vrea locuit de substanță, dar memoria trecutului, articulată cu experiența prezentului în mers, relevă precaritatea, limitele, golurile. Ideea de dezvoltare morală ascendentă pare de domeniul fanteziei : **Viitorul un trecut e, pe care-l văd întors... / Același șir de patimi s-a tors și s-a retors.**

Reflecția din **O, stingă-se a vieții...,** impregnată de scepticism, revine cvasi-identic în **Ca o făclie...** și în **Mureșanu,** iar în formulare sinonimă în texte multiple. Unele observații despre statutul omului în genere sînt de domeniul locului comun : „Lumea toată-i trecătoare. / Oamenii se trec și mor“ — ni se spune în **Numai poetul.** Viață și suferință sînt realități interferente : „Căci lumea e locașul pătimirei : / Un chin e valu-i, iară gîndul spuma, / Dureri ascunse farmecele firei...“ **(Pe gînduri ziua...)** Potrivit contextului, lu-

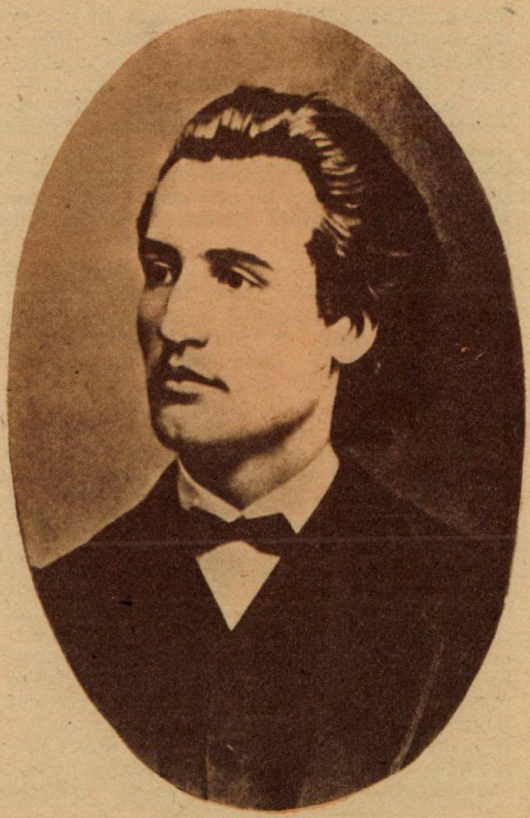

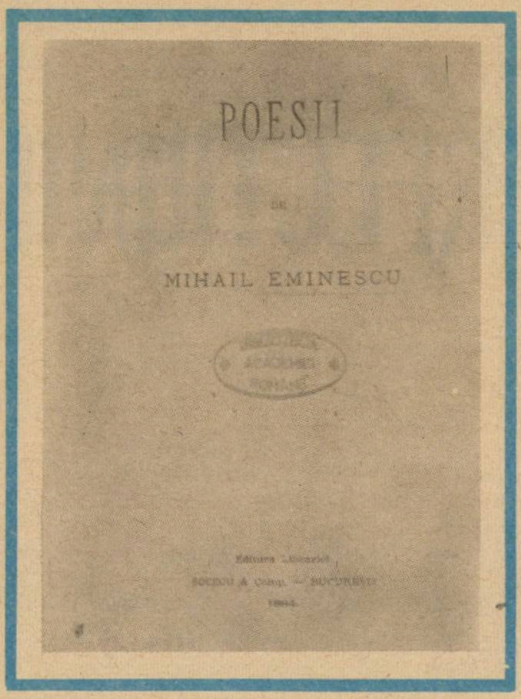

mea e, o dată „joc de cărți" — ca în **Povestea magului călător în stele —**, altă dată o **cifră** oarecare, în infinitatea cifrelor universului. Într-o „lume de cadavre", doar iubita e o excepție : **Lumea îmi părea o cifră, oamenii îmi păreau morți, / Măști, ce rîd după comandă, cari ies de după porți / Și dispar — păpuși măiestre, ce că sunt nici că nu știu / (...) Mă miram, cum de pierdusem ochii pentru tot ce fu ? / Toate existau sub soare, pentru că existi și tu.**

Comentator al temporalului, meditativul amar din **Confesiune**, care, hamletizînd, arată „un cran", se plasează în curată deziluzie, de unde — viața ca „umbra unei umbre", „clipă suspendată", „nimicnicie, umbră, mizerie, peire..." Cînd în chestiune e destinul uman, **umbra** devine o metaforă-refren, menționată și într-o însemnare de laborator, laconică : **„Lumea-i umbra unui nor și visul unui dormind..."** Personajele **Comediei** lui Dante sînt umbre ale fostelor ființe reale ; la Eminescu, umbra, aliată visului, ducînd dinspre ființă în neființă, sugerează o decorporalizare ce precede chiar moartea. Altul e fondul visului treaz comparat cu visul de noapte, acesta sustras totalmente controlului conștiinței și al voinței. Tînărul Dionis, „sărmanul", „determinat prin naștere la nepozitivism", luînd lumea drept „un vis searbăd", visează cu ochii deschiși. „E minune oare că pentru el visul era o viață și viața un vis ?..." Interogația în cauză coincide cu o idee schopenhaueriană din **Parerga și Paralipomena :** „Viața poate fi privită ca un vis, iar moartea ca o trezire..." Cînd autorul **Scrisorii I** rostește, liturgic aproape, că „vis al neființei" e „universul cel himeric", accentul cade pe ruina cosmosului însuși, iar dacă el e perisabil, totul e sortit neantului. Pentru a traduce anvergura acestuia, în raport cu concretul friabil, termeni ca **nimic, în darn, în zadar, în van** intră în asociații obsedante. Perspectiva inevitabilității neantului e, în **Mortua est !**, un fel de axiomă : „Cînd sorii se sting și cînd stelele pică, / Îmi vine a crede că **toate-s nimică...**" Din zecile de secvențe în care „nimicul" e obiect de reflecție, cea din **Ca o făclie...** (reluată în **O, stingă-se a vieții...**) are valoare rezumativă : „De mult de vorbe goale nici voi să mai ascult. / Nimic e pentru mine ce pentru lume-i mult..." Constatare adiacentă, în **Povestea magului călător în stele :** „...cei mai mulți din oameni după nimic alerg..." În ultimă instanță, trăsături ca **iluzie, părere, himere** configurează o lume în veșnică prefacere, spații în care omul are inconsistența visului.

elor frapați de sinonimia **Viață-Vis** la Eminescu, le vine în minte imediat titlul dramei lui Calderon : **Viața e vis.** Însă nu Calderon e primul dintre spanioli care alăturase acești termeni, ci Teresa de Avila, cu jumătate de veac înainte : „Tot ce văd cu ochii corpului este vis și farsă..." La popularul dramaturg madrilen se referea și Schopenhauer, dar fabula în chestiune, în care se apelează la narcotice, la lovituri de teatru în gustul epocii, nu are tangențe palpabile cu Eminescu. Mai plauzibil e modelul pindaric din **Pythica a VIII-a**, Pindar fiind pomenit o dată în notele lui Eminescu însuși : **Fărîmituri de-o zi ! Ce ne e ființa ? / Și ce nu e ?** Doar umbra unui vis / E omul. / **Cînd scapără-nspre el vreo rază cerul Atuncea doar / — Sub licărul luminii — / Se bucură el de răstimpuri dulci...** (Trad. Simina Noica)

În transpoziție eminesciană, constatarea lui Pindar se repetă de numeroase ori, prilejuind un frumos chiasm, în spiritul retoricii clasice. În **Despărțire**, bunăoară, găsim formularea-etalon : **La ce statornicia părerilor de rău, / Cînd prin această lume să trecem ne e scris / Ca visul unei umbre și umbra unui vis ?**

Ultimul vers din cel mai întins poem, **Memento mori**, denunță însăși zădărnicia dezbaterii lucide, care față cu moartea nu schimbă noimele : „Căci gîndirile-s fantome, cînd viața este vis..." Pentru fixarea în conștiință, poetul reia ideea prin tușe succesive, în variațiuni pe aceeași temă. Intervin, uneori, nuanțe noi, ca în **O, stingă-se a vieții...** Precum Moise din poemul lui Vigny, Eminescu se adresează Demiurgului, așteptînd lumini în problema rostului existenței : „E

scop în viața noastră — vun scop al mîntuirii ?...“ „De ce mi-ai dat știința nimicniciei mele ?...“ Întrebări în serie, cu suport metafizic, accentuează senzația de împresurare : **De ce de pe vedere-mi tu vălul ai rărit, / Să văd cum că în suflet nu am decît urît ? / Viața mea comună s-o tîrîi uniform / Și să nu pot de somnul pămîntului s-adorm ?**

Acestea și altele sînt reacțiile unui dezabuzat activ, care invocînd uitarea de sine și înfășurîndu-se, în „nuanța nepăsării“, e dominat, totuși, de nostalgia faptei. Noua nuanță a cuplului **Viață-Vis** o demonstrează : **O, eu nu cer norocul, dar cer să mă învăț / Ca viața-mi preț să aibă și moartea s-aibă preț, / Să nu zic despre mine ce omului s-a zis : / Că-i visul unei umbre și umbra unui vis...**

Îndoielii multiple îi urmează, în alte texte, atitudini pozitive, punctînd „prețul“ vieții. Împăratul din **Povestea magului călător în stele**, pregătindu-și fiul pentru succesiune, vrea ca el să afle-n „cartea lumii un înțeles deschis“, căci „altfel viața-i umbră și zilele sunt vis...“ Regele Somn din **Mureșanu** rostește în consens : „Apari, tu, lună-n cer / Și fă din vis viață, din umbre adevăr !...“ Iubirea estompează, momentan, sentimentul de frustrare. Splendidul **În lan** al lui Blaga era prevestit de eminescianul „cîntec de copilă“ în „lan“, de suflul de vînt din senin, care — în **Stam în fereastra susă** — întoarce filele unei cărți : „De ce mi-a-ntors el foaia / Unde-nvățatul zice / Că-n lume nu-i ferice, / Că viața este vis ?...“

Degradarea materiei accentuează deruta, de aici iluzoria retragere a privitorului în timpul interior. Singur principiul acvatic pare a rezista legii universale. Dacă neliniștitul **Okeanos** e-n veci în „floarea tinereții“, strălucirea venețiană înclină spre moarte, cîntările pier sub forța coercitivă a veacurilor. Fapt lesne verificabil, lui Eminescu fenomenul de senescență îi vorbește mult mai acut decît altora : „Pierdut e totu-n zarea tinereții“, scrie el în **Trecut-au anii...**, pierdere raportată îndeosebi la fondul spiritual. Arhetipurile se deteriorează, punînd capăt **încîntării**, delicilor legate de „povești și doine, ghicitori, eresuri...“ O teribilă conștiință a relativității taie avînturile, cît timp asupra speciei planează etern interdicția ieșirii din normă. Teroarea de infinit, care face ca existența să pară un simplu accident, sfîrșește în tristețe densă ; pentru regnul uman, **a putea** e totuna cu a adresa „soartei oarbe“ un veto aleatoriu, van în fond, căci la urmă : „peste toate o lopată de țărînă se depune...“ Rostirea de tip aforistic, gnomic, putea fi observată — treisprezece ani înainte de **Glossa** — în **Epigonii** : „Moartea succede vieții, viața succede la moarte“. „Noi reducem **tot** la pravul azi în

Sculptură de Ion Vlasiu

noi, mîni în ruină (...) / Toate-s praf... **Lumea-i cum este...**“

Infuzată în nenumărate pagini, inclusiv în proze, ideea că existența e desfășurarea previzibilă în perspectiva morții, sfîrșește în tristețe. Finalul decepționist la **Împărat și proletar** racordează pentru prima dată într-o viziune memorabilă conceptele **Viață-Vis-Moarte**, cu sublinierea că viața e re-început continuu : **„Istoria umană în veci se desfășoară, / Povestea-i a ciocanului ce cade pe ilău (...) / În orice om o lume își face încercarea / Bătrînul Demiurgos se opintește-n van ; / În orice minte lumea își pune întrebarea / Din nou : de unde vine și unde merge floarea / Dorințelor obscure sădite în noian ? // În veci aceleași doruri mascate cu-altă haină. / Și-n toată omenirea în veci același om — / În multe forme-apare a vieții crudă taină / Dorinți nemărginite plantînd într-un atom. // Cînd știi că visu-acesta cu moarte se sfîrșește, / Că-n urmă-ți rămîn toate astfel cum sunt, de dregi / Oricît ai drege-n lume — atunci te obosește / Eterna alergare... și-un gînd te-ademenește : /** Că vis al morții eterne e viața lumii-ntregi“.

De „dorinți nemărginite“ **(desideri infiniti)** vorbea, întocmai, și Leopardi **(Sopra il ritratto di una bella donna)**. Într-un semnificativ monolog, **Către sine însuși**, solitudinea interioară îngrozește : „Amar și plictis / Viața nu e nimic altceva ; lumea e noroi...“

La Eminescu **ordinea** cosmică, la Sadoveanu **rînduiala**, la ambii ordinea internă ţin de ritmurile Universului, dar legăturile dintre parte şi întreg, dintre Eu şi Non-Eu învederează disonanţe multiple, de aici — la autorul **Luceafărului** — tristeţea, conştiinţa nefericirii, tensiunea şi relaxarea, trăsături comparabile cu respiraţia mării. În funcţie de acestea, G. Ibrăileanu nota că poeziile eminesciene cu suport filozofic sînt „ale unui mizantrop", iar cele erotice ale unui „idealist", încît în pesimismul lui este „cum s-ar zice o lacună..." **(Postumele lui Eminescu).** Dezolarea din **Melancolie,** invadînd lumea fizică şi morală, se amplifică încă în apăsătoarele propoziţii din **Glossă,** care, luate izolat, au aparenţa unor ecuaţii cu soluţia zero. Speranţa, aşteptarea şi celelalte sînt anulate una după alta de către un reflexiv căruia îi vorbesc mai degrabă zădărnicia şi neantul. **Un program abulic,** s-ar zice, în care mîhnirii existenţiale şi crizei morale le răspunde o răceală-terminus, nepămîntească, aproape în genul celei din **Luceafărul,** condensată în acel : „Tu rămîi la toate rece !..." Formal, acest **Tu** nu presupune o implicare şi, cu atît mai puţin, o angajare din partea cititorului, deşi limbajul de tip gnomic şi utilizarea prezentului etern vizează generalizarea. Vocea scandînd astfel de directive pare a veni de undeva din văzduh, ca expresie neutră, abstractă, a unui destin implacabil ; un aer de fatalitate irepresibilă îşi afirmă permanenţa. Nici o posibilitate de ieşire din rotaţia impusă : „toate-s vechi şi nouă toate..." „Ce e val ca valul trece..." Repetarea mecanică a ritmurilor („Tot ce-a fost ori o să fie / În prezent le-avem pe toate"), pîngărirea visurilor şi altele ca acestea configurează ideea de pierdere a identităţii în masa stereotipiei. Actor pe marea scenă a lumii şi în acelaşi timp spectator **(„privitor ca la teatru"),** poetul îşi defineşte poziţia în două moduri : atît prin imersiune în lucruri cît şi prin distanţare. Stăruie în programul său ecouri budiste, potrivit cărora existenţa stă **de plano,** inevitabil aşadar, sub semnul durerii : **Căci aceloraşi mijloace / Se supun cîte există, / Şi de mii de ani încoace / Lumea-i veselă şi tristă ; / Alte măşti, aceeaşi piesă, / Alte guri, aceeaşi gamă, / Amăgit atît de-adese / Nu spera şi nu ai teamă...**

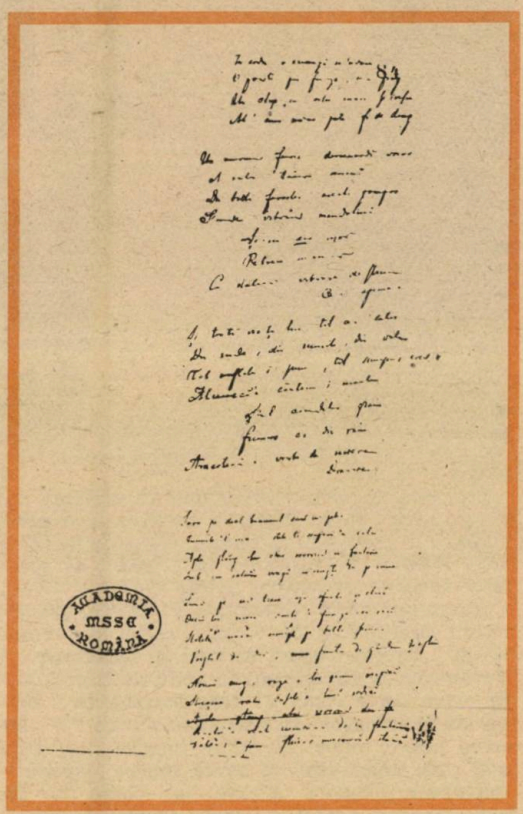
ACADEMIA MSSC ROMÂNĂ

Sursele acestei lumi **ca teatru** au fost căutate în toate unghiurile — de la Shakespeare pînă la Schopenhauer ; a fost citat romanul **El Criticon** (1651) al spaniolului Baltasar Gracián y Moralès, promotor al „conceptismului", scrierea unui moralist decepţionat (călugăr iezuit căzut în dizgraţie) operînd cu simboluri şi alegorii. Despre „gîndirea lui Oxenstierna" — contemporan cu Miron Costin — avem aprecierile lui Eminescu din etapa ieşeană, pe marginea unei traduceri din 1750 circulînd la noi în manuscris. Spectacolul umanităţii în mers e, potrivit cugetătorului suedez, o comedie reiterată la infinit : **Comedia cea de obşte.** „Lumea este privelişte, oamenii sunt comedianţii, norocul împărtăşeşte jocurile şi întîmplările le alcătuiesc. Teologii ocîrmuiesc machinurile şi filosofii sunt privitori. Bogaţii prind locurile, cei puternici apucă locul cel mai înalt, la pămînt sunt săracii. Muierile aduc răcoreală şi cei necăjiţi iau mucul lumînărilor. Nebuniile alcătuiesc întocmirea cîntecelor şi vremea trage perdeaua... Lumea vrea să se înşele — înşele-se dar (...) Împletiturile cele bune sau rău împletite fac să rîdă filosofii (...) În scurt : acest fel este comedia lumei aceştia, şi cela ce vrea să aibă zăbavă cu linişte, să se puie într-un unghi mic, de unde să poată cu odihnă ca să fie privitoriu şi unde să nu fie nicidecum cunoscut, ca să poată făr-de grijă a o batjocori, după cum i se cade..." Dar sugestii „asupra comediei cei de obşte" conţin şi proverbele naţionale, din care gazetarul de la **Curierul de Iaşi** extrage semnificaţii conexe — similare celor din **Glossă :** „Lumea-i ca o oglindă, în care se găteşte omul, ca să arate precum nu este, ea-i ca o comedie, în care fiecare joacă rola sa şi unde cel mai de rîs prinde locul cel mai bun. Ea e ca un li-

man, unde unul sosește și altul purcede ; unul se bucură de cel ce vine, ș-altul se-ntristează de cel ce purcede (...) Lumea-i ca un bîlci, unde unii cîntă, alții joacă, unii vînd, alții cumpără, unii beau și chiuiesc, iar alții numai privesc..."

Alexandru Ciucurencu : „Făt Frumos din tei"

În esență, **Glossa** e un discurs totalizant, în care converg tendințe și reacții din **Scrisori,** din **Luceafărul** și **Memento mori,** din **Povestea magului călător în stele,** din **Împărat și proletar** ori din solemna **Odă** (în metru antic). Categoriei „gloselor" îi aparțin, de asemenea, alte texte, neintitulate ca atare, dar care glosînd despre Lume, Istorie, Destin, fac corp comun cu amara meditație din 1883. Față de poemele enumerate, **Glossa** e ceea ce **Luceafărul** este în raport cu textele care-l prepară. Dar putem considera oare **Glossa** drept un bilanț negativ în absolut ? Expresie a unui abandon total ? Hotărît — nu, glosatorul de aici și din alte pagini, moralist patetic, nu e nici atît de abstras pentru a ajunge la seninătatea unui Seneca din **De tranquilitate animi,** nici atît de radical în negație pentru a arunca anateme fără sfîrșit asupra lumii. Într-o însemnare eminesciană citim : „Morala e o **negațiune.** Să **nu** faci, să **nu** zici..." Pe astfel de negații în șir se întemeiază moralistul din **Glossă** : „Nu băga nici chiar de seamă". „Nu spera și nu ai teamă". „Nu te prinde lor tovarăș"... Drama etică a poetului e drama idealismului intransigent, care operînd cu totalități indivizibile nu acceptă jumătățile ori sferturile de măsură. Pe cei care au trăit „fără ticăloșie" dar și „fără laudă" **(senza infamia e senza lodo),** Dante i-a așezat în vestibulul **Infernului** său. De mai multe ori, Eminescu se autoacuză de a nu fi fost nici înger, nici demon. Monologul din **O, stingă-se a vieții...** e reluat, cu modificări minime, în **Ca o făclie... : Nu aflu unde capul în lume să mi-l pun : / Căci n-am avut tăria de-a fi nici rău, nici bun, / Căci n-am avut metalul demonilor în vine, / Nici pacinica răbdare a omului de bine, / Căci n-am iubit nimica cu patimă și jind — / Am fost un creier bolnav ș-o inimă de rînd...**

E drept, în fragmentul citat vorbește un fictiv Edgar, care, se vede imediat, devine masca lui Eminescu. În celălalt text, masca de împrumut dispare, deci, invocînd iarăși **metalul demonilor,** acum o face în numele său. Stilizat în modul anticului **daimonion**

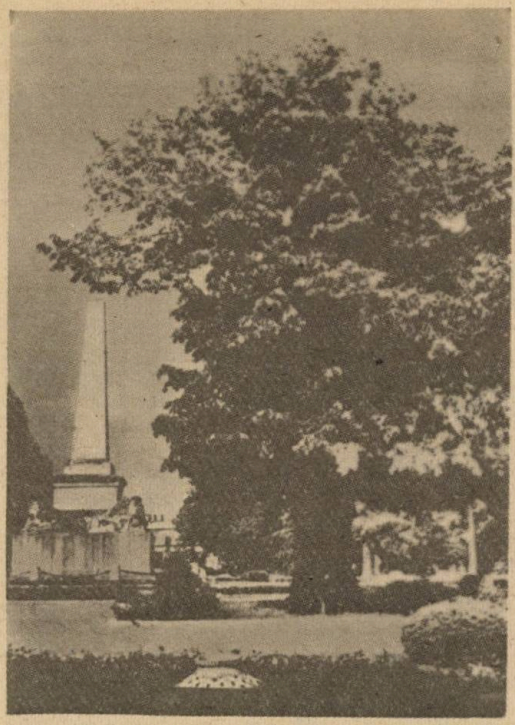

Teiul lui Eminescu din Copou

socratic și întregit cu trăsături romantice, în special byroniene, demonul propriu lui e al unui insurgent mitic, posedat de o imensă nevoie de **înfăptuire** — caracteristică, după Blaga, **Oamenilor demonici.** Cum mirajul spre nemăsurat și absolut se lovește, inevitabil, de „porunca sau opreliștea dată din afară", urmează tristețea, sarcasmul, revolta. Făcîndu-și cunoscut demonul, așa cum Goethe și-l arăta pe al lui, Eminescu inculcă în suflete „pustiite" **gîndiri rebele** „contra legilor ce-s scrise, contra ordinii-mbrăcate", care determină eșecul. Tragicul omului gînditor e, în ultimă analiză, de a se simți în veci **neliber : Și cînd mori să vezi că-n lume / Vițuit-ai în zadar : / O astfel de moarte-i iadul. Alte lacrimi, alt amar / Mai crud nici e cu putință.** Simți că nimică nu ești...

Cînd, excedat de conștiința **limitei,** poetul problematizează, punînd **între Eu** și **Ceilalți** semnul egalității, vocea lui se situează undeva între singular și plural, iar discursul ia un ton demonstrativ, aproape în felul retoricii clasice. Cuvîntul participă, uneori, la o **scriitură albă,** de aici în **Demonism, în Andrei Mureșanu,** pe alocarea în **Împărat și proletar,** o frazare de tip enunțiativ-constatator, aforisme și sentenții ce restrîng vibrațiile menționatului **joc cu icoane,** care, transfigurînd, suprapune formulării gnomice o pulsație lirică.

Pe un fond de melancolie romantică, filozofia eminesciană a existenței și-a asociat idei din diverse unghiuri, dar a atribui pesimismul numai acestora ar fi să ignorăm reliefurile interioare, reacțiile și disponibilitățile poetului însuși. Feluritele **modele,** se știe, au fost explorate minuțios, în special după războiul mondial întîi, iar în 1931 clasicistul Cezar Papacostea rostea, în consens cu alții, o observație sintetizatoare, valabilă în continuare : cineva care „pătrunde" **în laboratorul poetului (...) stă în fața unui suflet de aceeași esență cu al lui Buddha, Platon, Schopenhauer" —, nume îndărătul** cărora se desfășoară spiritualități și experiențe metafizice specifice. Pentru **indianca** Amita Bhose, autoare a unui studiu valoros, „cea mai budistă poezie" eminesciană e **Glossa,** text denotînd contacte cu **Dhammapada** („carte fundamentală" în budism), dar și ecouri din Schopenhauer. Cît despre **Rugăciunea unui dac** (inițial intitulată **Nirvana) —** după Cezar Papacostea „cea mai budistă" creație eminesciană —, dacă „aproape toți eminescologii români" o consideră de influență budistă, „unui indian i se pare că sentimentele de bază" sînt de proveniență getică, autohtonă, acestea nu mult deosebite de filozofia din **Upanișade.** Nici ipoteza călinesciană despre apropierea dintre **Mureșanu** și **Bhagavad-gita** — prin intermediul lui Schopenhauer — nu rezistă confruntării critice, relevă Amita Bhose : „Existența inevitabilă a răului, zădărnicia luptei împotriva lui — sentimente proeminente în **Mureșanu** — nu se potrivesc cu filozofia Gitei..." **(Eminescu și India).** Nu atît credința lui Mureșanu că „sîmburele lumii / e răul", cît existența ca durere și nefericire globală și în special salvarea în **nirvana,** care e stingere, dispariție în neant, probează afinități cu gîndirea budistă. Citabil în alt plan e Heraclit, contemplator al vieții ca devenire neîncetată, ca proces în care ceea ce e viu moare pentru a renaște în forme schimbate. În mai mare măsură e de menționat Schopenhauer, cel din **Lumea ca voință și reprezentare.** Teza lui, apropiată hinduismului budist

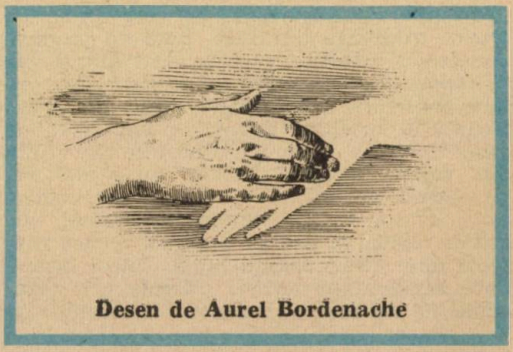

Desen de Aurel Bordenache

potrivit căreia viață și suferință sînt fenomene corelative, a marcat profund pesimismul eminescian.

„Cum este de lunecoasă și puțină viața noastră !“ — exclama acum trei veacuri îngînduratul Miron Costin, izbit de **valurile** nefaste ale timpului său. Metafore ale trecerii omului, **umbra, fumul, spuma, visul, roata** traduc scepticismul unui reflexiv-patetic, tragic aproape în cele o sută treizeci și două de versuri din **Viața lumii**. „Pulvis et umbra sumus“ — spusese Horațiu. La Costin —, ecou trecut prin **Ecclesiast** : „Fum și umbră sînt toate, visuri și părere. / Ce nu petrece lumea și-n ce nu-i cădere !...“ La contemporanul Pascal, privire la fel de mîhnită, omul din ale sale **Pensées** situîndu-se „la mijloc între nimic și tot“ — „capabil de puțin și de mult, de tot și de nimic...“

De nuanță costiniană e vocativul **oame**, ca în finalul la **Memento mori**, unde Eminescu face bilanțul morții imperiilor :

Am să-ntreb : Ce-a rămas, oame din puterea ta ? — Nimic !

Mirajul fericirii, zice Regele Somn, adresîndu-se călugărului dezabuzat din **Mureșanu**, e un „vecinic vis“. Viața nu poate fi ștearsă „cu-a gîndului burete“, iar **somnul** dispune de forțe reparatoare nebănuite : Oricît te scuturi, oame, nu-ți poți ieși din piele (...) / **Acopere tu ziua cu-a gîndului tău ceață / Eu vecinic trreaz, din visu-ți voi face o viață.**

Se repetă aici argumentul din **Povestea magului călător în stele**, adresat de către bătrînul mag junelui fiu de împărat devenit ascet. Fiindcă antinomia e constituentă imaginarului eminescian, poetul obosit de neant și vid, re-corporalizează lumea, meditînd la recuperarea ei, la salvarea din ruină, deziderat cu implicații pluriforme : „Omul e cel mai nalt și mai nobil op de arte al naturii ; într-un sens și mai nobil ar trebui (să fie) și cel mai frumos op de artă al artei, al propriei sale puteri creatorie, libere, conștii, morale...“ **(Fragmentarium)**. Tonului cenzorial sarcastic, răspicat sceptic, i se suprapune, chiar dacă mai puțin relevant, un limbaj oracular pozitiv, altul decît cel al abdicării și negației. De reținut în acest sens din masa de accente tragice din **Memento mori**, sublinierea forței spiritului : **Cum în fire-s numai margini, e în om nemărginire. / Cît geniu, cîtă putere — într-o mînă de pămînt. / Într-un cran uscat și palid ce-l acoperi cu o mînă, / Evi întregi de cugetare trăiesc pacinic împreună, / Univers, rîuri de stele — fluvii cu mase de sori...**

După fulgerele de byroniană energie din **Andrei Mureșanu** semnalînd **răul** universal

Sculptură de Mihai Coșan

(„Fiți răi și veți străbate / La țintă — oricît de mare, numai prin răutate !“), după invocarea lui Satan, „geniu al desperării !“, după un alt Satan în **Preot și filosof**, coșmarului îi succed înseninări patetice. Fuga de lume a fiului de împărat din **Povestea magului**, care „vrea viața s-o sfarme, s-o scurteze“, nu rezolvă nimic. A căuta „urma frumuseții“ în „tomuri prăfuite“ (motivul din **Ca o făclie...**, reluat în altă postumă, **În zădar în colbul școlii...**) e tentativă deșartă. Viața trebuie trăită : **Nu e carte să înveți / Ce viața s-aibă preț — / Ci trăiește, chinuiește / Și de toate pătimește / Ș-ai s-auzi cum iarba crește...**

„Pesimismul lui Schopenhauer e umanitatea lui“ — scria Thomas Mann într-un remarcabil eseu. Tristețea lui Eminescu vine dintr-o neistovită sete de frumusețe, din constatarea că absolutul e de domeniul ficțiunii. Această tristețe e **umanismul său**, atitudine traducînd ceea ce se numește **nemulțumire pozitivă**, o insatisfacție în care Rosa del Conte vede un pesimism activ, cu destinație ameliorativă. Statornica demonie a perfecțiunii e, la Eminescu, suprema formă de afirmare a omului spiritual.

Constantin Ciopraga

VERONICA MICLE

De-ai ști...

De-ai ști, iubite, cît de mult
Mi-i dor de glasul tău s-ascult,
Ai veni pe-aripi de vînt
Și mi-ai spune un cuvînt.

Vorba fie rea sau bună,
Am vorbi-o împreună,
M-ai vedea, eu te-aș privi
Vorbele s-ar înmulți.

Tu mi-ai spune una mie,
Eu ți-aș spune multe ție
Făr-de rost și chibzuire,
Însă toate de iubire.

Vino dar pe-aripi de vînt,
Vin de-mi spune un cuvînt,
Că mi-i dor atît de mult
Glasul tău să-l mai ascult.

Să pot întinde mîna...

Să pot întinde mîna s-o pun pe fruntea ta
Încetul la o parte șuvițele le-aș da,
Senină să rămîie, curată ca un crin
Icoană de iubire la care să mă-nchin.

Dar tu ca un luceafăr departe strălucești,
Abia cîte o clipă în cale-mi te ivești.
Apoi dispari ; și-n urmă rămîi în gîndul meu
Vedenie iubită la care mă-nchin eu.

1883.

TRAIAN DEMETRESCU

Lui Eminescu

Cu prilejul morții sale

Și nu mai ești ! ...O groapă sub rînjetele-i crunte
Cuprinse necuprinsul din geniala-ți frunte !
Și după cum în viață a fost eternul dor :
Tu dormi, tu dormi acum sub teiul plîngător !

Iar vîntul cînd va bate, în gîrbovita iarnă,
Puzderii de zăpadă deasupra-ți o s-aștearnă ;
Și vara o să-ți cînte cu freamătul său trist,
Cum l-ai cîntat tu, dulce al poeziei Crist !

Cînd moartea-ți mă cuprinse de plîngeri fără margini,
Te-am înțeles atuncea mai mult... apoi mi-am zis
Că poarta nemuririi chiar moartea ți-a deschis !

Dormi !... Țeasta ta o-ncape un biet coșciug de scînduri,
Ea, ce-a-ncăput în viață un univers de gînduri !...
O ! dormi, sub dulcea pace din al veciei cort,
Etern poet, căci numai pentru cei morți ești mort !

1889.

Alexandrina Stănescu : Eminescu și Veronica

VASILE VOICULESCU

Să simți atît cît nime-n lume

Să simți atît cît nime-n lume, să simți atîta nu se poate
Durerea toată de pe veacuri ce este-acum și va fi să fie
Să-ți rup-a sufletului coarde și biata inimă-ți pustie,
Să plîngi tot plînsul omenirii de sute, mii de ani încoace,
Să vezi cum trista-ți suferință simțirea pe vecie-o coace
Și mintea-ți tulbură gîndirea să se închege-n ea probleme
Sub greutatea căror lumea fără-ncetare, țipă, geme
Și-a căror dezlegare umple cu groază mintea de-ntuneric
„Că e vis al neființei universul cel himeric"...
Acestea-s suferința toată-a unei inimi ce-i pe lume,
Aceasta e nefericirea și nenorocul fără nume.
Tu prea mult ai simțit, poete, te-ai zbuciumat în grele gînduri
Și de-aici toată suferința pe tine puse rînduri, rînduri.

1901.

AL. VLAHUȚĂ

Lui Eminescu

Tot mai citesc măiastra-ți carte
Deși o știu pe dinafară :
Parcă urmînd șirul de slove
Ce-a tale gînduri semănară,

Mă duc tot mai afund cu mintea
În lumile de frumuseți,
Ce-au izvorît eterni luceferi,
Din noaptea tristei tale vieți...

Și te-nțeleg — te simt aproape,
Cu aceeași suferință-n față,
Cu ochiul gînditor și galeș
Sătul de trudnica-ți viață.

A, nu mă mir că ți se dete
O zodie atît de tristă,
Că zbuciumat de-atîtea patimi
Rîvnești pe cei ce nu există.

Și că potop de negre gînduri
Se strîng și ți se sbat sub frunte :
Pe veci întunecații nouri
Sînt fruții vîrfului de munte !

O, dacă geniul, ce scoase
Ca din adîncul unei mări,
Din fundul inimii zdrobite,
Comoara asta de cîntări,

Nu te-ar fi ars — zvicnindu-ți tîmpla
De flăcările-năbușite
Ce-ți luminau ale gîndirii
Împărății nețărmurite,

Și de-ar fi fost lăsat, prin lume
Să treci ca orice om de rînd,
Ce lesne-ai fi pus frîu durerii
Și răzvrătitului tău gînd !

Și cît de fără de păsare
Ai fi privit atunci la toate
Mizeriile-n care lumea
Ursită-i pururea să-noate !...

Dar ți-a fost dat să fii deasupra
Acestor inimi seci și strîmte
Și tu să-nduri toată durerea
Pe care lumea n-o mai simte.

Să plîngi tu plînsul tuturora...
Din zbuciumul eternei lupte
Să smulgi fulgerătoare versuri,
Bucăți din inima ta rupte...

S-aprinzi în bolta vremii aștri
Din zborul tristului tău gînd...
Văpaie !... Ce-o să-i pese lumii,
Că tu te mistui luminînd?

1909.

Tablou de Șerban Rusu Arbore

D. ANGHEL și ȘT. O. IOSIF

Lui Eminescu

O, Doamne, cită vreme rămasă înapoi !
Unde ești tu acuma și unde sîntem noi,
Nevîrstnicii romantici, sentimentali de ieri,
Care plîngeam cu tine și-a-tale mari dureri
Ni le-nsușeam, asemeni acelor neofiți,
Ce se visau aeve pe cruce răstigniți
Și resimțeau tot chinul, batjocura și-amarul,
Ce le-ndurase odată și Christ urcînd
Calvarul ?...

Sînt ani de-atunci... și astăzi nevîrstnicii de ieri
Au încercat ei înșiși cumplitele dureri,
Au suferit și dînșii și-au plîns cu-adevărat,
Ca tine, nopți de trudă adese au vegheat,
Slujind plini de credință divinului tău cult,
Și cine știe dacă n-au suferit mai mult
Lipsiți de-aripa largă a geniului tău...

Azi cînd plutești dincolo de bine și de rău,
Cînd nu mai simți pe frunte cununa grea de spini,
Pătrunși de pietate, ca niște pelerini,
Ți-aducem ție altă cunună mai bogată —
Căci sînt și flori pe lume ce nu mor niciodată !...

Ca pelerini cucernici, trudiți de lungul drum,
Ne ridicăm privirea spre tine și acum
Abia ne dăm noi seama ce sfînt și mare ești
Ce sus, tot mai puternic, mai mîndru străjuiești
Umplînd tot orizontul cu raza ta cea clară,
Întocmai cum în zare luceafărul de seară
Pe cerul gol de stele răsare timpuriu...
Ca-n zori tot el să steie aprins cel mai tîrziu...

1909.

ŞT. O. IOSIF
După o citire din Eminescu

Citesc... de sub pleoapă nu o dată
Îmi scapără în jos, pe-obrazul meu
O lacrimă... şi te citesc mereu
Şi parcă te-aş citi întîia dată !

Ce orizonturi nouă-mi luminezi
Cu raza genială-a minţii tale !
O lume ideală tu-mi creezi
Şi peste toate-arunci un giulgiu de jale
Ce filfîie întunecat în aer...

Şi strunele pe care ning petale,
Suspină-amar, ca-n vis abia atinse
De degetele-ţi palide şi reci.
De degetele-ţi reci şi-atît de pale...
Scoţînd sub mîna ta măiastră-un vaier...
Şi fruntea ta cu laur-o-ncununi.
Cu trandafiri ce din grădini i-aduni...

Plutind spre culmi cu aripile-ntinse,
Învăluit în nouri tu petreci
În sfînta-apoteoză-a morţii reci...
O, numele tău sfînt poţi să ţi-l treci
În cartea nemuririi necuprinse...

Cît va mai izvodi glas omenesc,
Un viers în dulcea limbă-armonioasă
Din cea mai scundă şi-umilită casă
A preamăritului grai românesc !

MIHAIL CODREANU
Statuii lui Eminescu

Neridicată încă la un sfert de veac
după moarte

În sufletul român adînc răsună
Cîntarea ta măreaţă şi duioasă ;
Ea-i diadema cea mai luminoasă,
Ce neamul tău pe frunte va s-o pună.

...Şi va-nfrunta a timpului furtună
Şi-n veacuri va străbate glorioasă, —
Deci e-ntruparea ta cea mai frumoasă
Şi-ţi este cea mai nobilă cunună.

Nu-ţi trebuie statui, nici osanale,
Căci versul tău cel ferecat în zale
Mai tare-i decît bronzul şi granitul...

El e statuia vie-a-ntregii naţii
Şi marmora-i dura ca-n nesfîrşitul
Atîtor viitoare generaţii !
1914

ANTON NAUM
Lui Eminescu

Fire blîndă şi ferită de ambiţiuni nebune,
Tu care-ai gustat a vieţii jalnică amărăciune,
Eminescu, dragul meu,
Oh, cu cîtă nerăbdare şi cu cît' ademenire,
Aşteptam odinioară serile de întîlnire
Să răsune glasul tău.
Şi cîntau atunce versuri într-o dulce armonie
Iar în inimile noastre, cu a lui melancolie
Gîndul tău se strecura ;
Şi de cîte ori tristeţea neagră şi omorîtoare,
Care-ntuneca adesea faţa ta lăcrămătoare,
Sub un zîmbet s-ascundea !
Şi-acum, vino, Eminescu, din uitarea neagră-a morţii,
Tu pe care te-alesese nevăzuta mîna-a sorţii
Mai presus de noi să fii
Prin simţirea ta adîncă şi adînca-ţi suferinţă
Ce-ai purtat-o-n al tău suflet pentru omeneasca fiinţă
Chinuri şi zădărnicii ;
Căci menit ai fost, tu singur, din ale mulţimii rînduri,
Zeii să-ţi încununeze fruntea ta plină de gînduri
Cu al nemuririi nimb
Şi în loc de-a ta durere şi martirul tău amar,
Ca o dreaptă răsplătire să primeşti şi tu în dar
A lui Foebus nobil schimb !
1914

Desen de Dragoş Morărescu

TRIADA PRECURSOARE:

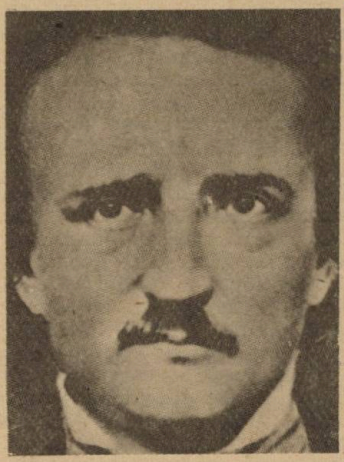

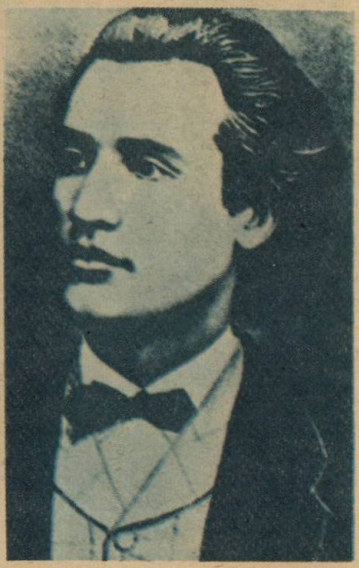

POE BAUDELAIRE EMINESCU

Cărți socotite „clasice", în felul lor, ca **Sufletul romantic și visul** (1939) de Albert Béguin, **De la Baudelaire la suprarealism** (1940) de Marcel Raymond, **Structura liricii moderne** (1956) de Hugo Friedrich, se definesc nu prin „eurocentrismul" supus atîtor contestări de comparatiștii cei mai lucizi, ci printr-o anume zonă și mai restrînsă a acestuia, — „occidento-centrismul". Fiindcă **de unde pornesc** și **unde ajung** autorii unor asemenea cărți cu studiul genetico-panoramatic pe care îl întreprind ? De oriunde ar purcede și oriunde s-ar opri, după natura și obiectivele specifice ale investigației fiecăruia, pivotul demersurilor pe care și-l descoperă ei — toți — este Baudelaire. Cu antecedente în poetica lui Poe sau în a altora, „asta n-are importanță" (ne asigură Béguin) pentru Baudelaire, care „rămîne inițiatorul" marilor tentative inovatoare pe care le vor relua „alții după el". În **Introducerea** cărții lui Marcel Raymond, propoziția dintîi e următoarea : **„Florile răului** sînt unanim considerate astăzi drept unul din izvoarele vii ale mișcării poetice contemporane". Iar după numai cîteva pagini, se vorbește de secretul înrîuririi decisive a cărții sale [a lui Baudelaire — n.n.] asupra sensibilității moderne", „care a cerut timp pentru a fi remarcat". În ceea ce-l privește pe Hugo Friedrich, el, după — sau paralel cu — **Considerațiile preliminare** despre Novalis și Poe, ca vestitori mai îndepărtați ai **poeziei viitoare,** își centrează studiul pe un capitol unde încă în titlu Baudelaire e supranumit „Poetul modernității". Și mai e de adăugat că pentru acești hermeneuți, dincolo de bogatele și feluritele raportări la poeți ce nu depășesc spațiul cultural „occidento-centrist", preeminența în ceea ce privește modernizarea poeziei europene o dețin Baudelaire, Rimbaud, Mallarmé, care — susține Marcel Raymond — „sînt astăzi ca trei «faruri», în sensul baudelairian al cuvîntului, ale căror fascicule luminoase mătură pă-

---

***) Fragment (adaptat pentru publicarea în almanah) din „Hyperion, II. Biografia interioară eminesciană".**

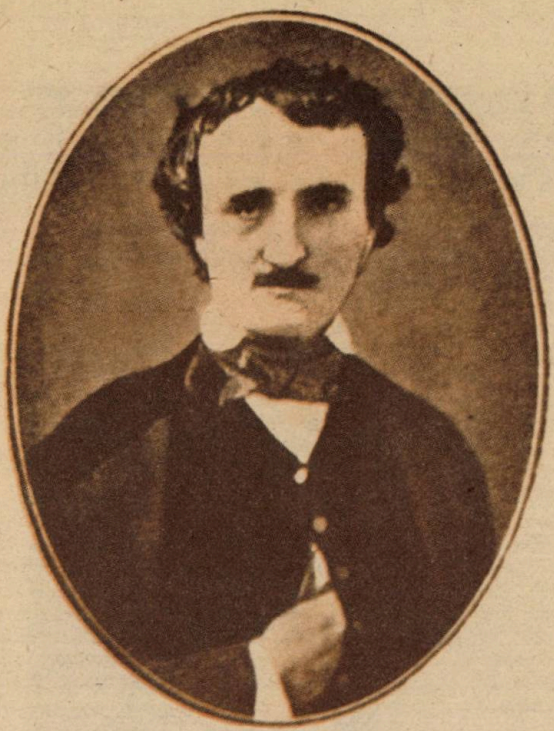

Edgar Allan Poe

mînturile virgine pe care alții, după ei, s-au avîntat". Iar dintr-un adaos lămuritor, mai aflăm : „operele complexe și cu adevărat noi nu hrănesc numai o generație. Baudelaire, Mallarmé, Rimbaud au fost descoperiți treptat".

Descoperirea treptată, — iată o sintagmă potrivită cu situația, ba chiar o expresie-cheie pentru rediscutarea întregii probleme. E adevărat că scriitorii amintiți și continuatori importanți ai lor, interbelici, postbelici, au fost descoperiți și acceptați cu destulă dificultate, pînă să ne apară în starea actuală de „stele fixe" ale firmamentului cultural occidento-centrist. Bizară rămîne însă în același spațiu de răspîndire a valorilor, prelungindu-se pînă după războiul mondial de al doilea, „descoperirea" lui Edgar Poe. Baudelaire, care atît de timpuriu resimțise în Poe un geniu confratern, nesperatul „dublu" spiritual care l-a ajutat să nu se mai simtă atît de singur într-un „veac plin de sine", observa încă de pe cînd începuse a-i traduce operele (1848—1856) : „Pomeniți-i de Poe unui american, îi va recunoaște, poate, geniul, poate se va arăta chiar mîndru de el ; dar cu un ton sardonic și de sus, care vădește pe omul pozitiv". Și, într-adevăr, contemporani de talia lui Emerson nu vedeau în experimentatorul marilor sonorități ale vocabulelor engleze din **The Bells** mai mult de un simplu „zăngănitor", iar ulterior un romancier ca Henry James opina neted că „admirația pentru Poe trădează un stadiu primitiv de gîndire". După un secol și mai bine de la moartea scriitorului, opinia anumitor concetățeni ai lui Poe nu pare să se fi schimbat în apreciabilă măsură, de vreme ce într-un studiu despre **Literatura Statelor Unite** (1954) de Marcus Cunliffe se spune : „Cîteva poezii, cîteva povestiri : acestea sînt operele care îi dau lui Poe dreptul la celebritate ca scriitor. Dar cînd îi judecăm statura, trebuie să luăm în considerare și eseurile lui critice [...] Modul în care insistă asupra exprimării precise poate părea pedant ; și nu putem uita că uneori a scris într-un stil slab pe care nu l-ar fi trecut cu vederea la alții. Se poate spune că teoriile lui mai ample sînt discutabile, iar considerațiile filosofice din **Eureka,** mediocre [...] Dar încă n-am sesizat întreaga semnificație a lui Poe, și nici nu putem s-o facem decît dacă ne ocupăm și de **Edgarpo :** omul pe care Baudelaire și Mallarmé l-au aclamat cu atîta fervoare și l-au tradus cu o atît de bogată înțelegere. Desigur, s-ar putea spune că ei l-au inventat pe **Edgarpo ;** că în versiunea lor alama a devenit aur, că vocabularul sclipitor a fost considerat **poésie pure,** iar «chinuitul colaborator la reviste» a apărut (parafrazîndu-l pe Baudelaire) drept tragicul aristocrat tînăr, singur într-o Americă barbară scăldată în lumina lămpilor de gaz aerian". De la un asemenea mod de a ricana nu putea fi decît un pas pînă la extrema cealaltă, a marelui poet irlandez Yeats, care vedea în autorul poemelor **Annabel Lee, Corbul, Lenore** pe „cel mai adevărat poet al tuturor vremurilor și din toate țările".

Numai că semnificațiile **descoperirii treptate** a marilor autori și opere (alt mod de a formula vechiul dicton „habent sua fata libelli") nu se reduc la astfel de situații, mai curînd pitorești decît relevante. Se cunoaște subtila observație a lui T.S. Eliot, resimțită spontan de oricine ca profund adevărată într-o ordine **imanentă** a lucrurilor, dar atît de anevoie, de cu întîrziere, ajungînd de domeniul **evidenței:** „Cînd se naște o nouă operă de artă, acest fapt se repercutează asupra tuturor operelor de artă care au precedat-o. Monumentele existente alcătuiesc laolaltă o ordine ideală, care prin introducerea unei opere de artă noi (cu adevărat noi) este modificată". **Modificată** — în care înțeles ? Și cînd, după cît timp ? Asemeni celei sociale (în sens larg concepută), conștiința literară rămîne adeseori — după timpuri și locuri — în urma existenței literar-artistice, iar factorii care îi pot perturba dreapta măsură oglinditoare sînt mai numeroși decît se admite îndeobște. În cazul lui Poe, spre exemplu, situația cît se poate de ambiguă pe linia „modificărilor" de care vorbea Eliot s-a și putut întrevedea. Asincronă lucidei spontaneități cu care Baudelaire și-l alăturase, prin inspiratele traduceri și studiile pline de fervoare vizionară ce

i-a consacrat, posteritatea „occidento-centristă“ a pregetat în a-i recunoaște lui Poe calitatea de **precursor al modernității** cu aceeași nesovăire pe care o arătase față de autorul **Florilor răului**, situîndu-l mai curînd într-o postură similară celei a lui Novalis și a altor romantici germani. Opinia literară din Statele Unite a rămas mereu împărțită, în această privință, din pricina unei optici național-pragmatice după care reprezentativ pentru profilul spiritual american, autentic instaurator de tradiție specifică și de mituri comunitare yankee putea fi Whitman, nu europenizant-„estetizantul“ Edgar Poe. Dincoace de Atlantic, mai cu seamă în Franța, pentru difuze rațiuni de galic orgoliu cultural a precumpănit tendința de a-i alătura lui Baudelaire în poziția de „faruri“, de **esențiali precursori** ai ulterioarelor orientări moderne, pe Rimbaud și pe Mallarmé. Toate acestea, cu prețul amabil-fenomenologicei puneri între paranteze a numelui și a operei lui Poe. În virtutea adîncilor ei temeiuri de structură „occidento-centristă“, realitatea culturală ce-i corespunde trebuia să aibă un nucleu unic! Pe de altă parte, **descoperirea treptată** a „operelor complexe și cu adevărat noi“, de care vorbea Marcel Raymond, sau „modificarea“ ordinei preexistente apariției „unei opere de artă noi (cu adevărat noi)“, pe care o postula T.S. Eliot, nu pot fi concepute fără trena inerțială a unor opinii ce fac autoritate de la un moment dat înainte : acelea ale lui Béguin, Marcel Raymond, Hugo Friedrich etc., prin intrarea lor în istoriile literare, în enciclopedii, în dicționare, inclusiv prin amplificarea și rapida lor răspîndire datorită redutabilelor mijloace de difuzare în masă ale vremurilor din urmă. După cum nici recenta poziție a comparatismului de tip Etiemble-Marino, atît de convingător-repudiatoare a „occidento-centrismului“ și mai labil configuratului „eurocentrism“, nu a străbătut în fapt, din lipsă de răgaz, drumul pînă la țelurile sale mai tangibile ; adică, între altele, pînă la eventuala descoperire de „poeți ai modernității“, — în accepția multramificatului **pionierat** atribuit de Hugo Friedrich lui Baudelaire, — dincolo de limitele literar-artistice ale (acum) anacronicului **Orbis terrarum** occidento-centrist .

Însă, după o epocă de căutări, de experimente în avalanșă, atît de mult prelungită dincolo de începuturile ei de pe la jumătatea celuilalt secol, nu se poate să nu vină și limpezirile echivalente cu un nou răstimp instaurator de valori ale (cum să-i zicem?!) **modernității permanente.** Unul care să nu aibă doar semnificația tranzitoriu-acumulativă a avangardismelor ce s-au tot perindat pe scena literară euro-americană vreme de atîția lustri. Îl vestește, îi va da conținut de sinteze perene unui asemenea răstimp așanumitul „postmodernism“ ? Cînd nu substituie mai vechilor exclusivisme anumite intoleranțe de ultimă oră, această detentă a sfîr-

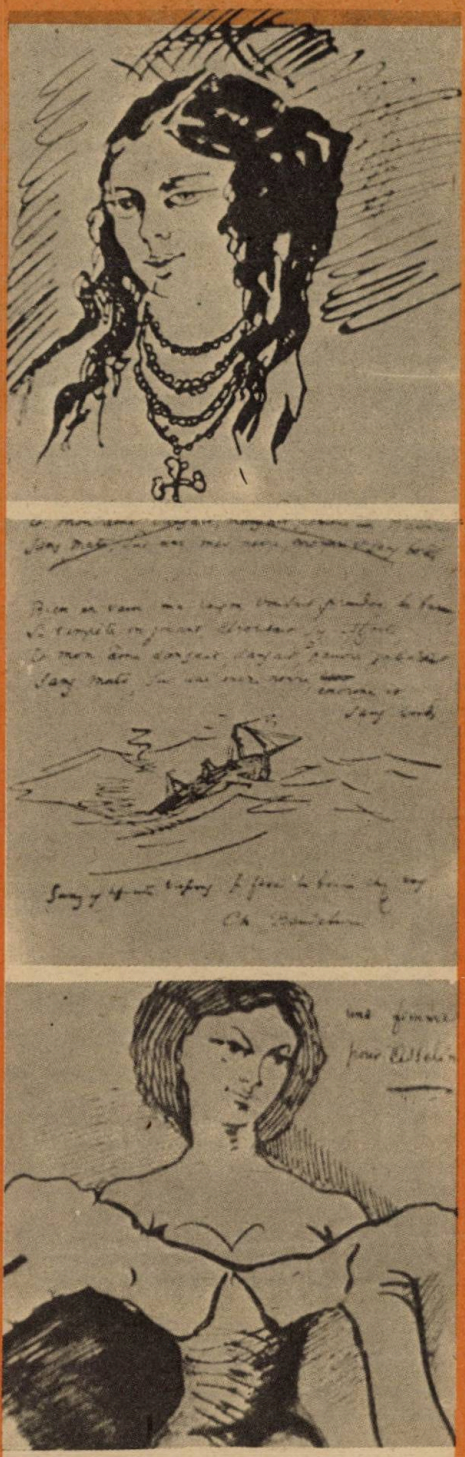

Desene de Baudelaire pe pagini de manuscris

Baudelaire

sitului de secol și de mileniu parcă ar tinde să devină ceea ce obiectiv e cu putință acum, în condițiile spectaculoasei creșteri a interdependențelor și mijloacelor de rapidă difuziune a oricăror valori : program planetar de **recuperare/edificare** literar-artistică, precum și mai larg culturală. Se va extinde așadar, de pe o nouă treaptă a lucidității, tendința spre o cuprindere ne-„centristă" și neînfeudată mai mult decît e firesc programelor locale de „școală", „grupare" etc., în ceea ce privește soluțiile date eternei probleme a raporturilor dintre **tradiție** și **inovație ?** Pronosticuri rezolute nu poate oferi nimeni, în asemenea materie abia ieșind din nebuloasă. Oricum, anumite porniri vestitoare a cu totul altceva decît a fost, în ordinea abolirii feluritelor privilegieri cultural-zonale, încep a se vădi de pe acum, îndeosebi pe tărîmul recuperării de valori.

În lumina acestui curs al lucrurilor, problema „precursorilor" modernității de pînă mai ieri, de azi, de mîine, se pune mai cu seamă în felul preconizat de René Etiemble — Adrian Marino pentru anihilarea **centrismelor** zonale ; e calea cea mai nimerită de a face posibilă „modificarea" postulată de T.S. Eliot în „ordinea ideală" a monumentelor artei.

Pornim de la patru afirmații cu valoare simptomatică, evidentă — aceasta — numai dacă implicațiile respectivelor enunțuri sînt gîndite pînă la capăt.

Prima aserțiune, dintre cele chibzuite spre a-l bagateliza pe Edgar Poe, e a lui Marcus Cunliffe : „În **The Philosophy of Composition**, în care Poe analizează structura **Corbului,** lăsînd să se înțeleagă că l-a scris după o formulă, apare acest mult-citat pasaj : **M-am întrebat : „care dintre toate subiectele melancolice este, prin acordul unanim al omenirii, cel mai melancolic din toate ?". Moartea — a fost, evident, răspunsul. „Și cînd ajunge acest foarte melancolic subiect să fie cel mai poetic ?", m-am întrebat. Răspunsul, care se desprinde din ceea ce am explicat deja, ...este evident : „Cînd se asociază în modul cel mai strîns cu F r u m u s e ț e a"; deci moartea unei femei frumoase este, indiscutabil, subiectul cel mai poetic din lume — și este la fel de neîndoios că buzele cele mai potrivite pentru a povesti un astfel de subiect sînt cele ale unui îndrăgostit rămas fără iubita lui".** Iar după asemenea argument documentar, comentatorul rezonează : „În această declarație nu este, poate, nimic surprinzător : iubirea și moartea străbat, una lîngă alta, întreaga literatură universală".

„Surprinzător" în ceea ce a citat Cunliffe nu e, desigur, „nimic" din ceea ce poate fi redus la o anume recurență tematică. Însă, dincolo de o asemenea înțelegere (voit ?) simplificatoare a lucrurilor, totul e surprinzător aici, în sensul multiplicității conotațiilor, ca și, de altminteri, în întreaga scriere din care a fost decupat pasajul : e senzația marelui poet american, irizîndu-se subtextual, că nu scrie pentru cel pe care Baudelaire avea să-l numească „cititorul ipocrit" (și nu numai în ordinea morală „ipocrit"), ci pentru unul de gust îndoielnic, dacă nu placid, ori de o cumplită sărăcie a duhului, și că asemenea cititor — în oricare dintre ipostazele indicate — trebuia întîmpinat printr-o manieră adecvată a dezvăluirii lucrurilor : simplitatea gravă ce drapa, în fond, maliția zitatea e, apoi, demitizarea, cu un abia mascat rictus sardonic, a sacrei „inspirații" de după a cărei poză sacerdotal-enigmatică își dosiseră penibilul travaliu poeticesc atîția dintre romanticii — chiar de marcă — anteriori ; e, nu mai puțin, persiflarea absconsă — dublată, pentru cine știa să vadă, cu invitația subînțeleasă la **luciditatea spulberatoare** de vetuste confuzii literaturizante — a sentimentalității fade pe care o afișau impudic mulți romantici încă din punctul de pornire a emisiei poematice, cînd își propuneau să trateze mari teme existențiale (atitudinile de acest fel erau și în atenția lui Eminescu al nostru, bunăoară, în **Scrisoarea II,** unde poetul ironiza complezența auctorială față de cititori ce așteaptă „să le scrii [...] vro istorie pe apă"); și e — **last but not least** — semnalarea într-anume fel reliefată a dispoziției lui Poe de a căuta „subiecte" nu dintre cele cît mai **inedite,** ci de aparență banal-statistică, cele întrunind „acordul unanim al omenirii" fiindcă dau expresie sempiternelor experiențe fundamentale ale acesteia. Iar convergența înțelesurilor, navigînd printre arătatele echivocuri ale adresării, aici, în acest nadir (al **eului poetic profund)** ce țintea corespunderea cu „acordul unanim al omenirii", trebuie căutată. Ca orice geniu autentic, Poe își păstrase neadulterată intui-

ția faptului că dobîndesc statut de **capodoperă** ce mișcă și sufletele marilor rafinați, și pe ale celor numai cu bune deprinderi ale cititului, abia scrierile care reîmprospătează periodic, prin mesaj și meșteșug de comunicare, marile „locuri comune" ale condiției umane : fie în amplele forme epice sau dramatice care ne trimit cu gîndul de la **Iliada** și **Eneida** la **Divina Comedie,** ori de la **Romeo și Julieta** la **Fedra** ; fie în cele de variabilă expansiune lirică, de la **Balada Doamnelor de altădată** la **Corbul,** de la **Albatrosul** la **Luceafărul.**

După toate acestea, afirmația lui Marcel Raymond cum că Baudelaire, Rimbaud, Mallarmé „sînt astăzi ca trei «faruri» în sensul baudelairian al cuvîntului, ale căror fascicule luminoase mătură pămînturile virgine pe care alții, după ei, s-au avîntat", trebuie reamintită. Numai că nu drept **certitudine,** ci ca o întrebare. Ca o **repunere în discuție** a problemei **precursorilor esențiali ai modernității, —** fie și mărginind disocierile trebuitoare, pentru moment, doar la spațiul literar „occidento-centrist". Rediscutarea chestiunii se impune și în lumina postulatului formulat de T.S. Eliot referitor la „ordinea ideală" a monumentelor literare existente într-o anumită epocă, dar și din perspectiva unei mai potrivite estimări a „ordinei" de fapt. În toate aceste privințe, raționamentul lui Marcel Raymond (ca și cele ale lui Béguin sau Hugo Friedrich, de altminteri) este defectuos în chiar temeiurile sale logice, fiindcă amestecă datele ce erau de comparat. Baudelaire fusese un romantic, în vreme ce Rimbaud și Mallarmé, fiecare cu specificul său bine definit, aparțineau simbolismului, — una dintre mai numeroasele orientări literare derivate din romantism. Baudelaire fusese, în spațiul literar-artistic „occidento-centrist", exponentul european cel mai distinct al sfîrșitului de romantism, în vreme ce, pe același tărîm de cultură, alt exponent mai de anvergură decît americanul Edgar Poe nu a fost semnalat încă de nimeni pentru faza finală a romantismului. Și, atunci, comparația cu „farurile" care „mătură pămînturile virgine" nu trebuia să-i vizeze înainte de oricare alții doar pe ei doi ?

Baudelaire așa înțelesese lucrurile, cînd îi traducea operele și scria despre Poe cu însuflețirea știută. O intuiție adîncă îi dezvăluise nu numai uimitoarea asemănare de destin literar, dar și condiționările acesteia. În niște însemnări din 1856—1857, specificul unor asemenea raporturi de condiționare era menționat eliptic și cu privire la epoci revolute : „Vremea Byronilor se apropia. Căci Byron era **pregătit,** ca Michelangelo. Omul mare nu e niciodată aerolit". Însă nexul a ceea ce se vede că îl preocupa pe Baude-

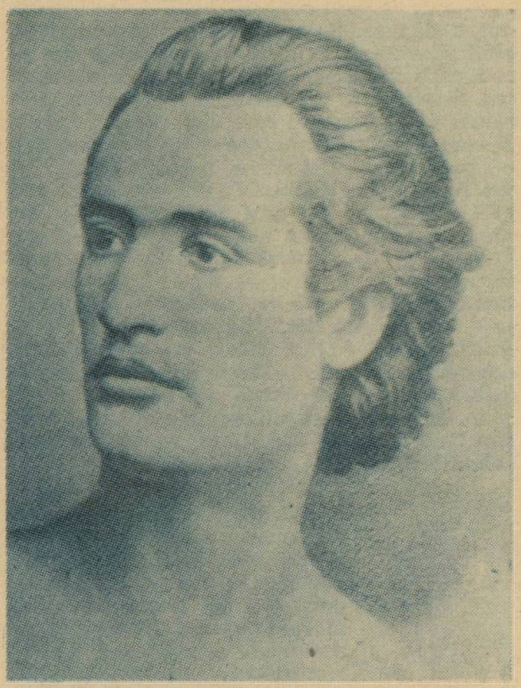

laire era indicat în studiul **„Doamna Bovary" de Gustave Flaubert,** publicat spre sfîrșitul anului 1857 : „situația scriitorului care vine în urma tuturor, a scriitorului întîrziat, are avantaje de care scriitorul profet [...] nu dispune. Mai liber, pentru că e singur ca unul rămas în urmă, are aerul celui care rezumă discuțiile și, constrîns să evite vehemențele acuzării și apărării, se consideră dator să-și deschidă o cale nouă, fără alt imbold decît dragostea pentru Frumos și pentru Dreptate." Că el însuși, precum și congenerul său de peste ocean, erau asemenea veniți „în urma tuturor", Baudelaire s-a ferit să declare. Au făcut-o însă alții și înainte, și după studiul său despre Flaubert, cu o clarviziune și o bogăție de distingeri încă neobnubilată de mai tîrzia **forma mentis** a „occidento-centrismului". Se cunoaște nobila scrisoare din 1859 a lui Victor Hugo, unde, subliniind ceea ce îi deosebea în materie de credințe literare, poetul de mult consacrat nu ezita să-i recunoască lui Baudelaire că „Vous créez un frisson nouveau" în poezia epocii. Barbey D'Aurevilly, într-un foileton din 1857, nu omitea faptul că autorul **Florilor răului,** „în privința geniului, pare fratele mezin al scumpului său Edgar Poe". În 1868, Théophile Gautier arăta cum, căutîndu-și din bun început un drum propriu, „Baudelaire și l-a găsit foarte curînd [...], nu dincoace dar dincolo de romantism" și, de asemeni, nu uita să semnaleze „doctrinele lui literare și filosofice" înrudite cu ale lui Edgar Poe, „cu care avea afinități singulare". Iar în legătură cu toate acestea, to-

nul îl dăduse Sainte-Beuve încă din 1857, cînd observa : „Şi d-ta faci parte dintre aceia care caută poezie oriunde; şi cum, înaintea d-tale, alţii au căutat-o [...] ; cum ţi-a rămas puţin spaţiu ; cum cîmpiile pămîntene şi cereşti au fost aproape toate secerate [...], — sosit atît de tîrziu şi cel din urmă, îţi vei fi spus, îmi închipui : **«Ei bine ! voi mai găsi poezie, şi voi găsi acolo de unde nimeni nu s-a gîndit s-o culeagă şi s-o exprime»**. Şi te-ai făcut stăpîn pe iad, te-ai făcut diavol ; ai vrut să smulgi tainele demonilor nopţii. Făcînd aceasta, cu subtilitate, cu rafinament, [...] ai aerul să te fi jucat ; totuşi [...] a trebuit să suferi mult, scumpul meu copil. Această tristeţe particulară care se desprinde din paginile d-tale şi în care recunosc ultimul simptom al unei generaţii bolnave [...], ţi se va lua în consideraţie."

bservaţiile acestea de epocă sînt mai mult decît elocvente, în privinţa statutului primigen care le revine lui Baudelaire şi lui Poe, ca **pionieri ai modernităţii.** Totuşi, experimentaţii comentatori vădesc o curioasă unilateralitate în comparaţie cu ceea ce am văzut că Baudelaire însuşi sugera despre complexitatea unui atare statut. Ei disting „fiorul nou" şi cît datora acesta clarviziunii geniului, dar nu şi cît îi era inculcat de condiţia „celui care rezumă discuţiile" ; a celui care, „constrîns să evite vehemenţele acuzării şi apărării", adică postura în fond nerodnică a acestora, îşi deschide „o cale nouă" fiindcă are şi disponibilitate creatoare, şi ochiul suficient de limpede spre a discerne între izbutirile şi eşecurile precedente. Însă tocmai lacuna comentatorilor dintîi în a distinge şi poziţia de colosali **sintetizatori,** nu doar pe aceea de temerari **precursori,** — iată ce s-a prelungit în viziunea unor Albert Béguin, Marcel Raymond, Hugo Friedrich şi a altor exegeţi, cînd au împins în umbră pe Edgar Poe, iar lui Baudelaire i-au rînduit ca succesori direcţi şi de pondere asemănătoare pe Mallarmé şi pe Rimbaud. Şi aceştia erau poeţi mari, cu echivalentă audienţă şi influenţă, numai că în altă ordine. În toate aceste privinţe, metafora... cerealieră cu „secerarea" lanurilor terestre şi celeste implică şi o altă dezvoltare decît aceea pe care i-a dat-o Sainte-Beuve. Bogatele recolte din zona „occidento-centristă" a romantismului au fost duse de exponenţii acestuia — ca şi de urmaşi ai lor succedîndu-se pînă după al doilea război mondial — pînă la stadii variabile ale treierişului şi măcinişului ; însă — cum se spune cu nişte vechi cuvinte româneşti — cei care au extras „lamura" din felurimea ingredientelor rezultate şi i-au găsit un „păstru" pe măsură au fost Poe şi Baudelaire. Nu doar pe „iad" s-a făcut „stăpîn" Baudelaire, după cum nici n-a fost primul sau ultimul care să cerceteze şi aceste tărîmuri. Înfirmîndu-şi întrucîtva titlul volumului, nu numai „flori maladive" a ştiut să descopere în explorările lui, efectuate — asemeni lui Poe — cu gîndul la „acordul unanim al omenirii" întru (zisese el) „dragostea pentru Frumos şi pentru Dreptate". În spiritul „acordului unanim al omenirii" dintotdeauna, nu dintr-o anume fărîmă de timp şi de loc, au fost scrise şi **La vie antérieure,** dar şi **Moesta et errabunda, Une charogne,** dar şi **Le soleil, Un voyage à Cythère,** dar şi **Élevation.** După cum de o vastitate şi o cuprindere demiurgică a contrariilor existenţei nu mai prejos de a lui Baudelaire e universul poematico-prozastic al lui Edgar Poe, în **Al Aaraf** şi **Eldorado,** în **Sonnet — to Zante** şi **Ulalume,** în **Hans Phaal** şi în **A Descent into the Maelström.**

Sfîrşitul unui curent literar de grandoarea, deschiderea, tezaurul de experienţă proprii romantismului — se ştie — a reprezentat pentru scriitorii cu o vocaţie numai în parte pe măsura lui, sau cu mult sub această măsură, o dezintegrare în orientări din ce în ce mai „specializat-precursoare", pînă la cele ce îşi drapau epigonismul în marii falduri ai insolitului fără semnificaţie ontologică, funambulescului tropistic, contestării de extracţie veleitară. Iar pentru cei puternici a echivalat cu un moment de graţie în ordinea filtrării esenţelor din esenţe şi a aflării cumpătului în a le spori. Era, atunci, un „sfîrşit" de epocă literară (şi nu numai), în accepţia pozitivă pe care i-a dezvăluit-o termenului, ridicîndu-l la prestigiul de axial concept filosofic, Heidegger, în tîrziile cugetări despre **Sfîrşitul filosofiei şi misiunea gîndirii** (1964). De unicitatea unui asemenea **moment** şi-au dat seama pînă la capăt, în spaţiul literar „occidento-centrist", doar cei ce au scris **Correspondences** şi **The Raven,** iar în zona „oriento-centristă" a Europei (anticipăm astfel, vrînd-nevrînd, cursul viitor al acestor însemnări) abia autorul **Epigonilor,** al **Odei (În metru antic),** al **Luceafărului,** — adică acela care a instituit un prim traseu de intercomunicări pe măsura exigenţelor moderne ale literaturilor din Occident şi din Orient. În legătură cu vasta, lucida şi atît de fecunda activitate a acestei **triade precursoare,** determinînd din adînc o uimitoare convergenţă a iniţiativelor şi înfăptuirilor, a paralelismelor şi deosebirilor în deopotrivă măsură semnificative, gîndul **investigător** va fi în stare să dea de perspectivele adecvate numai prin escaladarea „centrismelor" euro-zonale. În ce chip va putea să biruie asemenea gînd, — după cum şi dă semne, sporadic, că a şi început s-o facă, de vreo cîteva decenii încoace, — vom încerca să deslușim în partea ultimă a notelor de faţă.

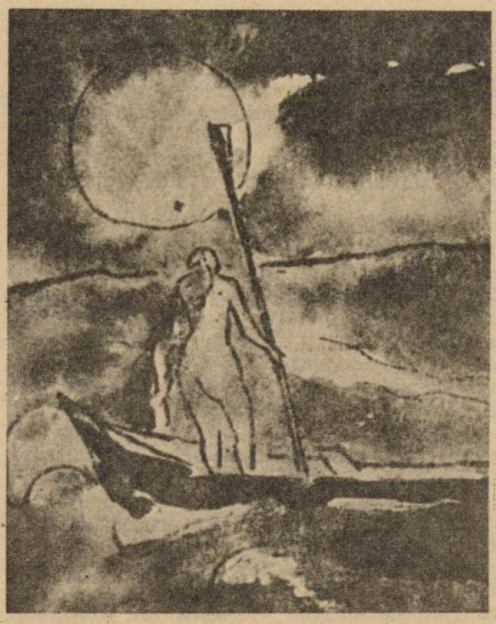

Traian Brădean : „Sărmanul Dionis“

Cît și cum a fost cunoscut Eminescu dincolo de fruntariile culturii române (iar nu de puține ori și în cadrul acesteia), se știe : „ultimul mare romantic european“ (= sintagmă cu conotații pline de bune intenții...) și „romantic întîrziat“ (= pereche de vorbe care se vede a ce sună !). Iată afirmația a doua („bifrontică“, dacă ni se iartă termenul), pe care încercăm acum s-o răsucim pe toate fețele ; să-i dezvăluim toate implicațiile. Discuția ni se pare cu atît mai necesară, cu cît — aflăm — și în prezent se scrie că Eminescu este „El ultimo aliento del romanticismo“ (Cf. revista iberică **ABC,** numărul din 15 ianuarie 1989).

Să acceptăm „fatalitatea“ mult răspîndităi sintagme-etichetă, ca preliminară ipoteză de lucru, și să căutăm a-i dezvălui înțelesurile. „Ultim romantic“, sau „romantic întîrziat“, — denominațiile acestea implică o gamă întreagă de peiorații, exprimate politicos și frizînd epigonismul. Totuși, numai la prima vedere și negîndite pînă la capăt pot să pară așa. Mai rămîne de constatat **ce fel de proporții** are un asemenea romantic „ultim“ și, prin corelație, ce semnificații sînt de atribuit celuilalt epitet aninat de cuvîntul **romantic,** — acela de „întîrziat“. Asupra „proporțiilor“ n-a prea încăput discuție — după cîte știm — nici înainte vreme, iar acum, cînd ediția națională de **Opere** e pe punctul de a fi încheiată, va rămîne cu atît mai puțin loc pentru dispute pe asemenea temă. Eminescu, s-a văzut, n-a fost calificat doar ca „ultim romantic“ oarecare, ci ca „ultim **mare** romantic“ al Europei întregi. (Cei care vin cu întîmpinarea că „mari romantici“ europeni își mai făceau simțită prezența, în vremea afirmării lui Eminescu, nu sînt de luat în seamă, dat fiind faptul că e o radicală deosebire între o personalitate artistică ce-și „supraviețuiește“, fie și în chip notabil, și una afirmîndu-se impetuos chiar în momentul de asfințit al proteiform-structuratei configurații romantice). Iar dacă se admite fără vreo rezervă că poetul național al românilor e „marele“ romantic de la urmă, în spațiul cultural european, atunci și epitetul al doilea, cel de „întîrziat“, cu care nu în mod inocent le place unora să-l califice, își pierde conotațiile peiorative. Fiindcă oricine înțelege, fără să fie nevoie de vreo demonstrație anume, că nu e de tras semnul egalității între un „întîrziat“ oarecare și un „mare“ întîrziat (Washington Irving — în comparație cu Poe, Théodore de Banville — comparat cu Baudelaire, Vlahuță — față cu Eminescu). În toate aceste privințe, e de reamintit abia mascata pledoarie **pro domo** a lui Baudelaire, din studiul **„Doamna Bovary“ de Gustave Flaubert** (unde, prin explicabile rațiuni, autorul **Florilor răului** nu aduce vorba și de absolut necesara **mărime** a „scriitorului **întîrziat“,** ca o condiție apriorică a

celor ce voiau să demonstreze, așa cum și Eminescu își disimula singularitatea vizionară prin bine cunoscutul „Iară **noi ?**", din poemul **Epigonii)** : „situația scriitorului care vine în urma tuturor, a scriitorului întîrziat, are avantaje de care scriitorul profet [cu subînțelesul de „înainte mergător" ce se declară ca atare — n.n.] nu dispune. Mai liber, pentru că e singur ca unul rămas în urmă, are aerul celui care rezumă discuțiile și, constrîns să evite vehemențele acuzării și apărării, se consideră dator să-și deschidă o cale nouă, fără alt imbold decît dragostea pentru Frumos și pentru Dreptate [= „Dreptatea", în accepția de **rezonabilitate** nu a mediocrei **poziții de mijloc,** ci în aceea, superioară, a **sintetizatorului** care, din punctul lui privilegiat de observație, vede departe și înapoi, dar și înainte — n.n.]» Or, dacă în felul său de „a rezuma discuțiile", sînt de neignorat „avantajele" de care a dispus Baudelaire, venind în urma lui Poe și a întregului **Saeculum** romantic european, — să rămînă de neluat în seamă „avantajele" de care a beneficiat Eminescu, apărut cu înzestrarea, cultura, puterea de creație știută, și mai „în urma tuturor" celor ce instituiseră „Saeculum"-ul romantic ? Închiși într-al lor „cerc strîmt", exponenții „occidento-centrismului" literar și mai larg cultural ar putea să ignore complexul de **relaționări** pe care l-am indicat ; însă nouă, contemplatori de mai bine de un veac ai **Luceafărului** eminescian și mereu mai pătrunși de supremele sale înțelesuri, nu ni se îngăduie aceasta.

De altminteri, asemenea omisiuni nu și-au îngăduit nici înaintașii de pe firul principal al cercetărilor eminesciene, — de la Maiorescu la Edgar Papu, — situîndu-l pe poet și situîndu-se ei înșiși în afara oricăror „centrisme". Maiorescu, comentîndu-l pe Eminescu în **Direcția nouă...** (1871) într-un chip care echivala cu o consacrare, a înțeles să spună că e „cu totul osebit în felul său, om al timpului modern", iar în tragic-absconsa închidere a acoladei din **Eminescu și poeziile lui** (1889) era îndreptățit să reia vechea afirmație, întregitor, relevînd că „Eminescu este un om al timpului modern, cultura lui individuală stă la nivelul culturei europene de astăzi". La celălalt capăt al firului investigativ, desfirîndu-se în chiar contemporaneitatea noastră, Edgar Papu s-a pătruns de adevărul că „Eminesco amène à leur ultime perfection d'importants traits constitutifs du romantisme" și „il formule de concert avec eux [les poètes symbolistes — n.n.] le message de son temps ; depassant la monodie de la sensibilité romantique, il se livre à la lutte dramatique entre deux tendances opposées, à l'instar de Baudelaire, de Rimbaud, de Verlaine et de Mallarmé", anunțînd „la poésie de notre temps.". Iar toate acestea, nu uită să precizeze Edgar Papu, constituind „și pentru alții un drept la orgoliu", fiindcă opera eminesciană e „una din cele mai înalte mîndrii ale lumii, ca exemplu al excedării din limitele umane" **(Poezia lui Eminescu,** 1971).

Între arătatele poziții emblematice ale exegezei eminesciene majore, la o jumătate de secol și mai bine de la trecerea poetului național în cele veșnice, Tudor Arghezi afirma, paradoxal-axiomatic, că : „Fiind foarte român, Eminescu e universal". Și adăuga imediat, ca deslușire a împrejurării că universalitatea lui Eminescu e un **dat,** nu și un **rezultat** recunoscut în bună cunoștință de cauză dincolo de granițele culturale ale României răsăritene : „Asta o știe oricine citește : cu părere de rău că lacătul limbilor nu poate să fie descuiat cu cheile străine" **(Eminescu,** 1943). Covîrșitor de instruitoare era încheierea acestui studiu-conferință, prin care Arghezi avertiza că face „o afirmare de bilanț, fără șovinism" : „după Eminescu" și ceilalți mari comilitoni ai acestuia — arăta principalul liric posteminescian — generațiile de nou veniți dispun de „criteriul experimental complet pentru orice producție artistică viitoare, fără să mai fie nevoie neapărat, la scriitorii cu o instrucție literară mijlocie, de cercetarea literaturilor străine". Aceasta, fiindcă „Eminescu e singur un tot" din care „scriitorul încă tînăr se poate familiariza cu meșteșugul literar".

Asemenea susțineri, venite din partea unui poet trecut cu nesterilizantă luciditate și prin școala tuturor „modernismelor" europene, încununează cele ce erau de relevat în legătură cu **a doua** dintre cele **patru afirmații** pe care le anunțam inițial — spre discuție. Abia după aceasta vin cele menite să lumineze singular-revelatoarea izomorfie a triadei Poe-Baudelaire-Eminescu.

George Munteanu

Continent recuperat

Opera lui Eminescu seamănă cu un continent scufundat, din care răzbat la suprafaţa apei doar cîteva vîrfuri ca insule. Sub ape a zăcut multă vreme ca un pămînt necunoscut cea mai mare parte a operei lui. Rînduri după rînduri de scufundători, vrăjiţi de descoperirea submarină, au încercat să smulgă adîncimii minunea ascunsă pentru a o aduce la suprafaţă. Străluciri izolate de fragmente vorbeau fiecare în parte despre un întreg misterios. A-l smulge tăcerii adîncurilor a fost ţelul acestor iniţiaţi. Visul lor a fost de a aduce la suprafaţă deodată toată această comoară îngropată, pentru ca în întregul ei ea să vorbească de la sine. Ca o corabie naufragiată altădată, opera şi spiritul eminescian aveau să fie scoase în huruit de scripeţi şi întinse odgoane la lumina soarelui. Cînd şiroaiele apelor vor înceta a mai curge pe clinele acestui continent salvat, cînd soarele va zbici suprafaţa noului pămînt, revelaţia scrisului eminescian va fi întreagă.

Soarta scrierilor lui Eminescu seamănă cu aceea a adevărurilor pe care întreaga lui literatură le afirmă. Pierdute, uitate, neglijate, poetul le-a scos la lumină. Eminescu a voit să restituie lumii adevărul „geniului neamului românesc". Fie acesta Ştefan cel Mare, fie Mircea cel Mare, fie chiar doar poporul român, către ele s-a îndreptat fără istovire Eminescu. Ori de cîte ori a putut vorbi despre acest geniu poetul a făcut-o. Urmărind aceste adevăruri, stele polare ale scrisului său, Eminescu avea conştiinţa că trebuie să le caute în adînc, să le desfăşoare de păturile superpuse care le ascundeau vederea, să facă cu alte cuvinte şi cu bună ştiinţă excavaţie, arheologie. Cînd întîlneşte gestul similar, Eminescu îl salută cu vorbe a căror tensiune merită a fi cunoscută : „Ceea ce se dezgroapă prin aceste documente istorice şi lingvistice nu sînt doar materialuri de interes arheologic, ci e România însăşi, e geniul poporului românesc de pe care se înlăturează păturile superpuse de ruine şi de barbarie. Fiece pas înainte se face aici în înţelesul reconstruirii naţionalităţii române şi pentru ca ea însăşi să se recunoască pe sine, să-şi vie în fire". Eminescu însuşi era într-o imersiune continuă, iar saltul său priveşte Columna lui Traian scoasă de Haşdeu.

De altfel, cu Haşdeu, Eminescu are în comun nostalgia originilor. Ca şi acesta este pasionat de vîrsta de început a istoriei românilor, de viaţa trecută a acestora. Dacă la 1860, Haşdeu arătase lumii, mult prea înclinată spre simplificarea originii româneşti, că

ea are o componentă mai veche decît cea romană şi la fel de puternică, pe daci, poetul va încerca adesea să reconstituie în versuri lumea apusă a Daciei. Vechea mitologie a poporului român îl urmărea ca şi pe Haşdeu şi ca şi acesta a voit s-o scrie. Au rezultat din această tensionată aspiraţie lungi poeme rămase în manuscris pe care strădania lui G. Călinescu şi Perpessicius le-a adus la lumina tiparului. Eminescu însuşi era în căutare de continente ascunse, uitate, ca şi opera lui care le oglindeşte.

Iar întrebarea care se ridică dintr-unul din mirificele poeme are un înţeles mai larg :

„Nu mi-i şti spune ce mai face ţara
Ce Dacia se numea — regatul meu ?
Mai stă-nrădăcinată-n munţi de piatră
Cu murii de granit, cu turnuri gote
Cetatea-mi veche Sarmisegetuza ?"

Cît vor dăinui versurile lui Eminescu va dăinui şi **cetatea.**

Mihai Ungheanu

SERIOZITATEA IMPLICĂRII

Eminescu funcționează ca revizor școlar peste două județe : Iași și Vaslui, între 1 iulie 1875 și 2 iunie 1876 și în această calitate se preocupă de problemele școlii sub toate aspectele. Acordă atenție bazei materiale a învățămîntului, selecționării și pregătirii cadrelor didactice, metodelor de predare și manualelor școlare. Rapoartele sale către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice și către cele două prefecturi cuprind informații bogate în privința activității ce-o desfășoară pentru buna funcționare a procesului de învățămînt.

Problema bazei materiale a învățămîntului este urmărită de Eminescu în mai multe direcții. Poetul ia măsuri pentru repartizarea teritorială a școlilor și intră adesea în conflict cu autoritățile locale, care puneau în primul plan interese personale. Rapoartele sale cuprind critici severe la adresa unor primării, care nu manifestau interes pentru școală. Are în vedere situația localurilor de școală, aprovizionarea lor cu combustibil și dotarea cu material didactic. „Mai pretutindeni am constatat cu părere de rău — arată Eminescu într-un raport către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice din 11 decembrie 1875 — că administrația comunală e neîngrijitoare față cu școalele, că reparațiile localurilor sau nu le face la vreme, sau de fel, că lefile învățătorilor (de la comună) se plătesc la trilunie, că lemnele prevăzute pentru școale se dau prea tîrziu." Eminescu stăruie, în alt raport către Prefectura județului Vaslui, din 14—19 noiembrie 1875, ca administrația să creeze învățătorilor „mijloacele materiale pentru ca să-și poată îngriji în deplină liniște de îndatoririle lor".

Eminescu întocmește și două **Tablouri generale** — unul pentru școlile din județul Iași, altul pentru cele din județul Vaslui. Prezintă aici repartizarea teritorială a școlilor din cele două județe, pe plăși și comune, categoria școlilor existente și a celor ce urma să fie înființate, trece numărul contribuabililor din fiecare comună la susținerea școlii, numele învățătorilor și pregătirea lor profesională. **Tablourile...** sînt modele de lucrări statistice, cu atît mai neașteptate, cu cît vin din partea unui poet, ce se presupune a nu avea contingențe cu o activitate de asemenea natură.

Problema selecționării și promovării cadrelor didactice formează și ea una din preocupările permanente ale lui Eminescu în anii revizoratului său școlar. Prezidează concursuri pentru ocuparea posturilor în învățămînt,

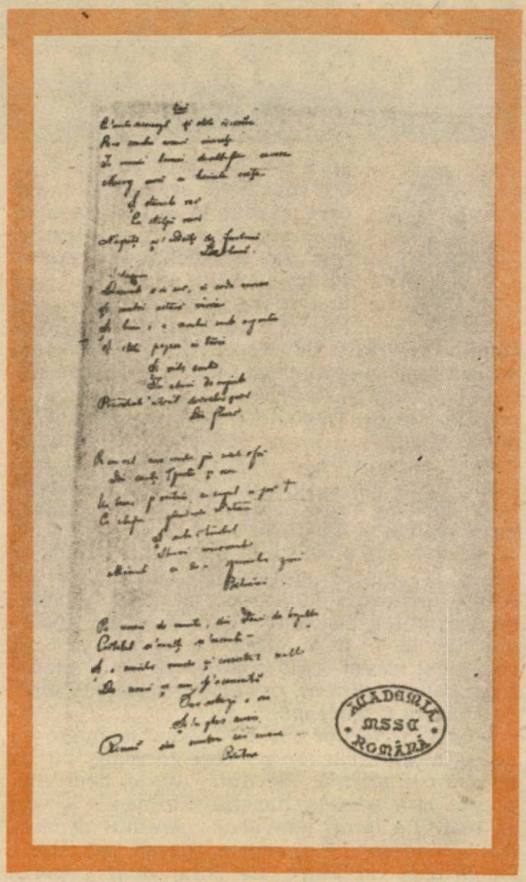

face inspecții școlare și încheie procese-verbale cu recomandări pentru cadrele didactice, organizează conferințe în care se pun în discuție probleme legate de procesul de învățămînt. Într-un raport către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice din 10 august 1875, Eminescu expune desfășurarea conferinței ținută la Iași. „Din prelegerile învățătorilor — arată poetul — am putut vedea însă mari lipsuri, atît în privința metodei, cît și a cunoștințelor. Cunoștințele lor consistă în genere în vorbe moarte, a căror realitate vie n-o pricep".

Eminescu explică slaba pregătire a cadrelor didactice prin sistemul defectuos de învățămînt și prin lipsa de mijloace pedagogice, care să vină în sprijinul pregătirii profesionale a învățătorilor.

Metodele de predare, care se practicau, le găsește rudimentare și pledează pentru învățămîntul intuitiv. Conferința din august 1875 are ca obiect, cum arată Eminescu în raportul său, metoda de predare la obiecte și „convorbiri exegetice asupra metodologiei". Conferențiază „pe-

dagogi practic — necunoscuți" între care îl vedem și pe Ion Creangă, care face o expunere asupra predării scrierii și citirii după metoda intuitivă. Poetul constată deficiențe grave în pregătirea învățătorilor pentru folosirea acestei metode. „Noțiunile lor de științele naturale — arată Eminescu — sînt aproape nule, deși aceste științe tocmai sînt mijlocul cel mai puternic al învățămîntului intuitiv și adevărate izvoare de cunoștințe practice și pozitive". Eminescu se pronunță în repetate rînduri, cum se vede din rapoartele sale, împotriva învățării mecanice și acordă o atenție deosebită scrierii și citirii în școala primară. „Scrierea e în toată școala neglijată — informează Eminescu Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice în 27 martie 1876 —, caligrafia — o noțiune cunoscută numai teoreticește, gramatica există ca un fel de schematism de cuvinte".

Eminescu justifică psihologic primejdia sistemului nostru de învățămînt din trecut, care făcea apel, în largă măsură, la memorie. „Sistemul instrucției noastre — notează Eminescu în manuscrisul **2258** —, neîntemeindu-se pe **priceperea** obiectelor predate, ci pe memorarea de regule abstracte și de cuvinte, copilul n-are niciodată acel repaos al creierului, care consistă tocmai în întrebuințarea simultană și consecutivă, pe rînd, a facultăților. Predarea matematicii, arată poetul, trebuie să se bazeze exclusiv pe facultatea judecății. Matematica, aprecia poetul, „este un joc cu cele mai simple legi ale judecății omenești, numai acele legi nu trebuie puse în joc goale și fără nici un cuprins, ci totdeauna aplicate asupra icoanelor văzute ochilor".

Într-un alt text din manuscrisul **2306** Eminescu se ocupă de predarea filosofiei în școlile noastre. Poetul se pronunță pentru exegeza scrierilor recunoscute și împotriva unor „teorii" expuse abstract, care încearcă memoria școlarilor. „Filosofia are valoare critică — arată poetul —, ea crește intelectul, îl dizvață de lenea cugetării și de la încrederea prea mare în idei străine, o deprinde a cerceta lucrurile în mod genetic, și a cumpăni fiecare cuvînt înainte de a-l așeza într-o teorie". Eminescu acordă atenție, cum se desprinde de aici, deopotrivă metodelor de predare și disciplinelor din sistemul de învățămînt.

Eminescu insistă în demersurile sale către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice și pentru crearea „mijloacelor pedagogice", care să vină în sprijinul pregătirii profesionale a cadrelor didactice. Atrage atenția în raportul către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice din 10 august 1875 că se simțea lipsa unei „foi învățătorești", un „organ periodic", care să se ocupe de problemele școlii. „Cărțile didactice — scrie Eminescu —, cîte sînt la noi, sînt pentru licee ; ele presupun în mare parte explicări simultane ale profesorilor ; termenii și stilul lor fac nefolositoare lectura acestor cărți pentru învățătorii rurali".

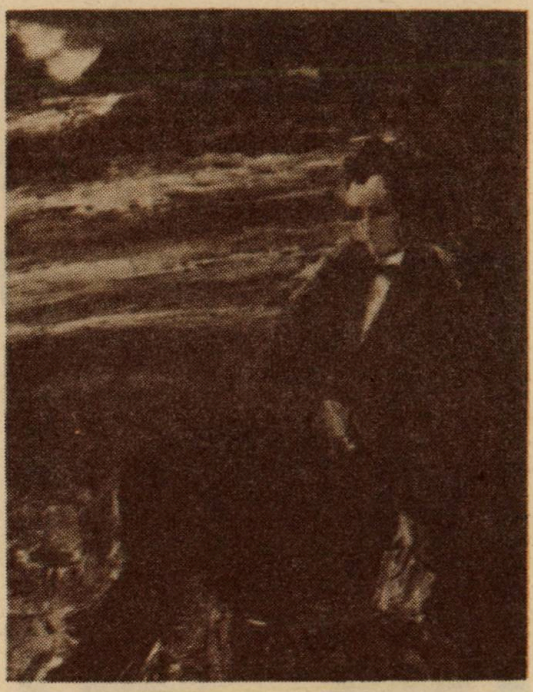

Tablou de Ion Vlasiu

În acest context se impune să fie judecate și aprecierile lui Eminescu pentru manualele didactice întocmite de Ion Creangă și colaboratorii săi. „Deosebirea între metoda propusă în această broșură **(Povățuitoriu la citire prin scriere)** — arată Eminescu în raportul său către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice din 26 mai 1876 — și învățarea rutinară și mecanică, precum se profesează ea în genere în școalele noastre, este deosăbirea dintre învățămîntul viu și intuitiv și mecanismul mort al memorării de lucruri neînțelese de copii ; este deosebirea dintre pedagogie și dresură". Poetul considera că prin introducerea metodei intuitive cartea lui Creangă marca „începutul unei reforme adînci în instrucția elementară ; ea a rupt-o cu dogmatismul ; izvorul metodei propuse este însăși natura inteligenței, procesul ei de dezvoltare".

Nimeni înaintea lui Eminescu nu s-a pronunțat, cu mai multă claritate și bazat pe o experiență personală, asupra orientării viitoare a învățămîntului nostru.

D. Vatamaniuc

EMINESCU
ŞI CONCEPTUL DE MODERNITATE

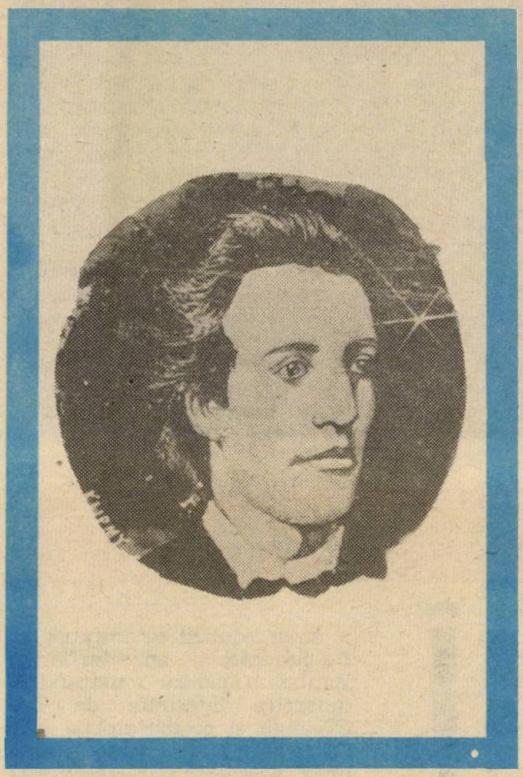

În istoria culturii, au funcţionat îndeosebi două criterii de abordare a conceptului de **modernitate :** „de la forme la fond“ şi „de la fond la forme“. La acestea, s-a găsit o alternativă de mijloc, nu în sensul unui compromis care să ne scutească de complicaţii, ci într-unul care să înlăture falsa contradicţie dintre **fond** şi **formă.** Altminteri, o teză fundamentală a structuralismului contemporan este chiar abolirea vechii polarităţi prin soluţia că fond şi formă nu-s altceva decît feţe complementare ale aceleiaşi realităţi. Totuşi continuă, în faptă, să funcţioneze mai departe criteriile tradiţionale mai sus pomenite. Ba chiar sînt considerate „motorul“ istoricităţii culturii, instaurîndu-se seria de opoziţii între **tradiţie** şi **inovaţie.** În vreme ce „inovatorii“ pariază pe dinamica **formelor,** tradiţionaliştii s-ar plasa pe terenul mai sigur al **fondului,** riscînd să fie etichetaţi drept „conservatori“ cînd nu sînt numiţi „reacţionari“, paseişti etc. La asemenea acuze, se răspunde prin respingerea ironică a modelor, a noilor metode în critica literară, a experimentelor de ultimă oră etc. Fiecăreia dintre părţi i se rezervă, aşadar, un cîmp larg de posibilităţi în a-şi exersa verva „spiritului critic“. Sînt perioade istorice cînd „biruinţa“ e de o parte sau de alta. În anii proletcultismului, partizanii „fondului“ şi-au luat partea leului, proclamînd „ideile noi“ însemn al modernităţii sub masca zisă a **actualităţii.** După tirania pseudo-adevărurilor, urmează, de obicei, extremismul „formelor“. „Modernitatea“ le-ar aparţine acestora şi, în consecinţă, trebuie periodic **înnoite.**

Urmînd criteriile unilaterale, s-a ajuns sau se ajunge la fenomene aberante, precum eliminarea din „actualitate“ a celor mai importante valori naţionale (în proletcultism) sau la discriminări mult mai subtile, de cealaltă parte, de unde foarte curioase contradicţii în judecăţile de valoare asupra scriitorilor de primă mărime. Rebreanu, au decis criticii, este un prozator de factură **tradiţionalistă,** autorul lui **Ion** nefiind un inovator în arta romanului, căci a prelungit, pur şi simplu, marele realism din secolul trecut. Şi totuşi, acelaşi Rebreanu este considerat, totodată, „creatorul romanului românesc modern“. Dar cum vine asta ? În literatura autohtonă Rebreanu **e modern,** iar în cea europeană **nu ?** România nu face parte din Europa ? Ce vrea să afirme această dublă situare ? Ponciful mai vechi că literatura română e mereu **în întîrziere** comparativ cu ce se face aiurea ?

Exact aceluiaşi tratament a fost supus şi Eminescu, nemaivorbind de L. Blaga, M. Sadoveanu, M. Preda etc. Cu Eminescu, începe poezia românească **modernă,** el este inegalabilul **inovator,** „un trăsnet picat din cer“. Toate bune şi minunate, doar că acelaşi nu-i decît un „romantic întîrziat“, refractar modernităţii care-şi croia drum, în Europa, prin **simbolism.** Din care motive, în anul de graţie 1880, **modernă** nu putea fi decît poezia simbolistă ?

Independent sau nu de intenția judecătorilor, se insinuează în dubla referențialitate manipulată de critici și o discriminare axiologică. Ea a fost remarcată foarte bine, cu privire la Eminescu, de Al. Piru, relativ la o recentă **Istorie a poeziei românești**, II, 1984, semnată de Mircea Scarlat. (Vezi **Critici și metode**, 1989, pp. 103—104). Mircea Scarlat scrie negru pe alb că datorită formei poetice „tradiționaliste" **Luceafărul** este inferior estetic **Nopții de decemvrie**, mai mult — Macedonski găsește o soluție „mai modernă" pentru drama geniului. Mircea Scarlat preia epigonic pe N. Manolescu, și el adept al excluderii lui Eminescu de la fenomenul liric modern (v. **Metamorfozele poeziei, Despre poezie**), din pricina tendinței de a absolutiza același criteriu al formelor. Mai mult, Mircea Scarlat îl consideră pe Macedonski inferior lui G. Bacovia. De unde rezultă că Eminescu e cu două trepte valorice sub Bacovia, dat fiind că autorul **Plumbului** a împlinit cu adevărat „revoluția" simbolistă. În realitate, sub aparențe simboliste, Bacovia venea cu un fond existențial și estetic **nou**, așa cum a demonstrat încă din 1955 Svetlana Matta **(Existence poétique de Bacovia)**.

Am dat aceste exemple spre a vedea erorile pe care le poate favoriza criteriul exclusiv „de la forme la fond". Altminteri, ultimii teoreticieni bine fac că vorbesc de **modernism** și nu de **modernitate**. Atîta doar că stricta tipologie tradiționalism-modernism-avangardism-post-modernism este și se va dovedi artificială din pricina caracterului ei limitativ, deși poate fi funcțională într-un anume sistem de referință. Acela al **modei**, bunăoară. Conservînd metrul popular în **Revedere**, lui

Eminescu nu i-ar fi trecut prin minte că nu-i **modern**. Ba chiar T.Maiorescu a spus-o limpede că poetul era „un om al timpului modern" și e curios că tocmai „maiorescienii" n-au putut înțelege zisa maestrului. Și dacă e să ne referim tot la **Revedere**, G. Călinescu a apreciat că e vorba de o **inovație** eminesciană în materie de poezie, pe care a numit-o „folclor savant". Or, destui poeți ai secolului

Ilustrații
de Traian Brădean

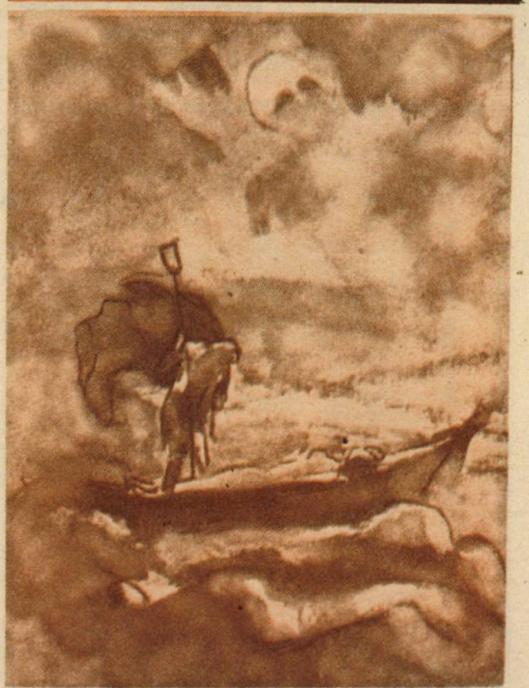

nostru, de la Lorca la Cezar Ivănescu, au mers pe un drum similar.

În fine, e vremea să știm ce credea Eminescu însuși despre **modernitate**, fiindcă despre **mode** și **imitații** știm că le-a tratat după propria-le măsură. Teoria „formelor fără fond" de expresie maioresciană nu ni se pare suficientă spre a defini corect poziția poetului. Și asta din cauză că, reducînd chestiunea modernității la **fond** (recte **adevăr**), există primejdia alunecării într-o altă extremă, pe care Maiorescu însuși n-a evitat-o pînă la capăt, de vreme ce el n-a reușit să **reconstruiască** filosofic și estetic conceptul de **adevăr**, așa cum a făcut-o Eminescu, într-un sens anticipator heideggerian (v. Svetlana Paleologu-Matta, **Eminescu și abisul ontologic**, 1988). Cum deja am atras atenția, eroarea primordialității **fondului** iese la iveală în poeticile sociologizante și nu întîmplător socialiștii din epocă, împreună cu Gherea, au îmbrățișat și ei teoria „formelor fără fond". În schimb, prin Eminescu se realizează o veritabilă ruptură de ambele extreme, care i-a permis poetului român să depășească nu numai **mimesis**-ul tradițional, dar și exclusivismul formelor. E o cale urmată, de fapt, de toți marii creatori, găsindu-și întemeierea „teoretică" în gîndirea celui mai profund filosof al veacului nostru — Heidegger, iar la noi, în doctrinele complexe ale lui L. Blaga, Camil Petrescu sau C. Noica. Într-un fel, alternative la lucrări de tipul **Structura liricii moderne** de Hugo Friedrich.

Meritul lui Eminescu este de a fi schițat, o dată cu opera, premisele programatice ale unei noi viziuni estetico-filosofice. Exagerînd, poetica lui se concentrează în două versuri interogative, de o genială simplitate și, de aceea, foarte derutante : „Unde vei găsi cuvîntul / Ce exprimă adevărul !" Să mai observăm că și titlul grăiește mult — **Criticilor mei**, care „Răle-or zice că sunt toate cîte nu vor înțelege..." Întrebarea eminesciană își găsește răspunsul numai la nivelul întregii opere, căci vizează nu numai o poetică, ci și o ontologie.

Conceptul de **adevăr** în artă devenise, în perioada simbolistă și după revoluția kantiană în filosofie, nerevelator, din cauză că **mimesis**-ul tradițional vedea în artă o reflectare fidelă (oglindă pasivă) a realului. Simboliștii au decis că poezia, după expresia lui Hugo Friedrich, „derealizează realul" și aveau dreptate, deoarece atît metafizica din vremea lor, cît și arta uitaseră de **alétheia** grecilor, reducînd **adevărul**, să zicem, la „felia de viață" a lui Stendhal. Așa se explică de ce credința lui Eminescu în **adevăr** a putut fi confundată cu naiva teorie a artei-copie a realității. De observat că atît simboliștii, cît și T. Maio-

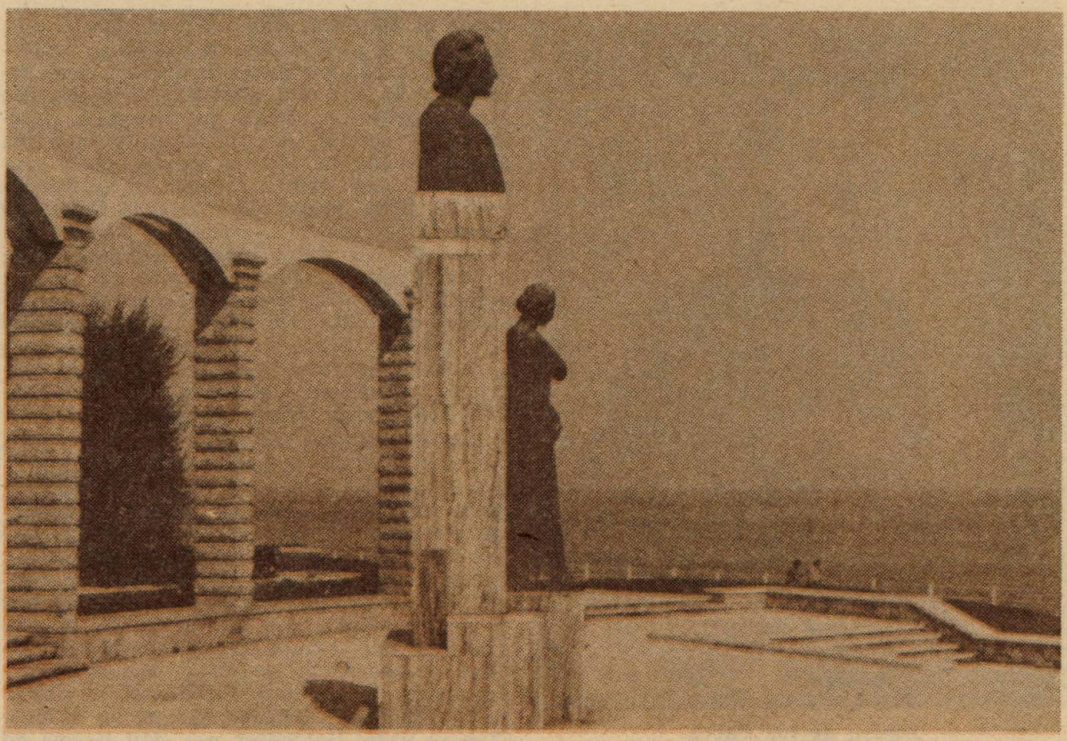

Monumentul lui Eminescu de la Constanța, operă a sculptorului Oscar Han.

Fotografie de Vasile Blendea

rescu s-au salvat fiecare printr-un subterfugiu — unii prin poezia ca „derealizare a realului", celălalt prin distincția poezie-știință, iarăși corectă, cu precizarea esențială că în vreme ce știința se ocupă cu **adevărul**, poezia are ca ideal **frumosul**. În definitiv, poziția lui Maiorescu nu diferea fundamental de simbolism, numai că mentorul junimist prelua concepte mai vechi din estetica post-kantiană, de unde și impresia că ar fi redus **modernitatea** la un clasicism peren. Curajul simboliștilor a stat și-n aceea că, renunțînd la „adevăr", au intuit și lipsa de consistență a vechiului concept de **frumos artistic** pe care Maiorescu nu l-a abandonat. Aici vine poetul nostru, cu o îndrăzneală miraculoasă, „riscînd" enorm. El înțelege că ruptura de înaintași (pe care o va profesa contemporanul său Rimbaud) este o frondă superficială nepotrivită cu fondul artei. Aparent, el se-ntoarce la romantici, dar, în fapt, „se-ntoarce" peste tot unde-s poezie și ființă, pînă la Dante și Shakespeare, pînă la greci și indieni. Geniul lui Eminescu e că nu s-a temut de romantici și nici de cei vechi, iar criticii au înțeles că poetul s-a refugiat **în trecut**, inventînd una din enormitățile culturii noastre, refugiu nu numai ca poet, dar și ca doctrinar politic. Alții au spus că Eminescu e **paseist** în poezie și **modern** în politică, pentru ca unii să inverseze datele problemei. „Uluitoarele contradicții" fiind mai mult ale criticilor, s-a recunoscut, fie și indirect, că poetul nu separă tranșant poezia și știința, fru-

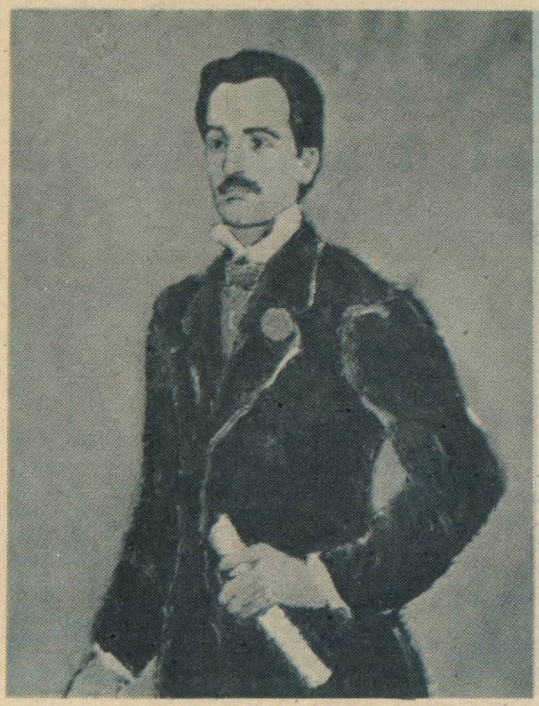

Tablou de Ion Pacea

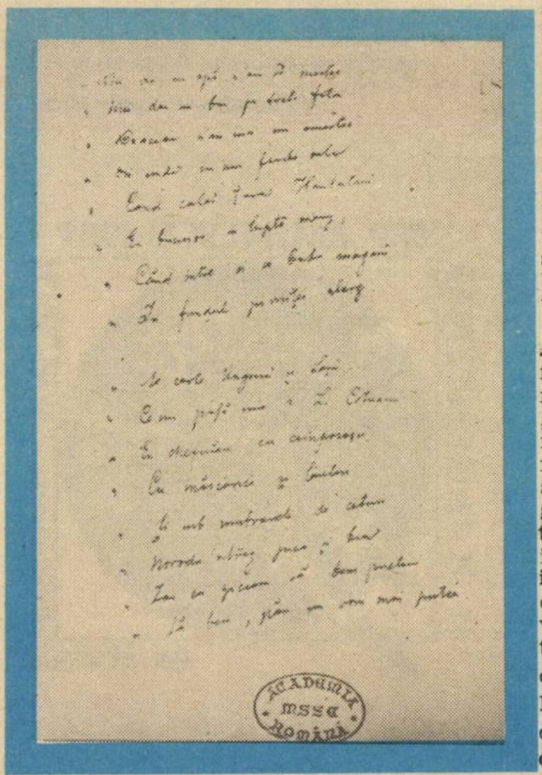

mosul şi adevărul, deşi nu le confundă. Altfel spus, n-a avut nevoie de asemenea subterfugii. Şi dacă „s-a întors în trecut", prin romantism în cea mai afundă antichitate, n-a făcut-o pentru a rămîne pe o treaptă „inferioară" a istoriei culturii, ci pentru a-şi lua elanul necesar în vederea saltului peste propriul său veac, fără a se izola în nu ştiu ce turn de fildeş. Edgar Papu scria în **Feţele lui Ianus** (1970), relativ la dialectica tradiţie/inovaţie : „Cu cît saltul înainte este mai mare, cu atît fandarea înapoi pentru a-i pregăti avîntul în aceeaşi proporţie, mişcîndu-se pe aceeaşi deschidere de unghi ca şi oscilaţiile unui pendul". Şi cu cît puterea de cuprindere a geniului este mai vastă, cu atît el se desprinde mai decisiv de şcolile şi modele literare, haine prea strîmte pentru uriaşi.

Aşadar, păstrînd **adevărul** gîndit ca **fiinţă**, aşa cum vor fi făcut anticii şi în secolul nostru Heidegger, Eminescu distinge între **adevărul fiinţei** („substanţial", cum ar zice Camil Petrescu) şi adevărurile istorice, perisabile („ce-i azi drept, mîine-i minciună"). Deşi poezia şi filosofia au acces la adevărul fiinţei, totuşi diversele sisteme de gîndire nu sînt ele însele stăpîne ale **adevărului.** Asemenea disociere este dovada reconstrucţiei conceptului de **adevăr** la Eminescu. Heidegger redescoperea în **alétheia** grecilor şi în poezia unui „romantic" (Hölderlin) temeiul Fiinţei. Cum se vede, Heidegger n-a avut nevoie de argumentul simbolist pentru a redimensiona gîndirea poetică modernă. El a identificat în limbajul poetic „Casa Fiinţei", alétheia. Altfel spus, nu abandonează **adevărul,** cum au crezut simboliştii, dimpotrivă. Abia în acest context vom putea înţelege cutezanţa eminesciană a coroborării cuvîntului poetic cu **adevărul.** Căutarea e chin („pe cap îţi cade cerul"), dat fiind că poezia nu e aventură a limbajului (cuvinte „ce din coadă au să sune"). „A turna în formă nouă limba veche şi-nţeleaptă", „formele perfecte" de care e bîntuit poetul constituie şansa atingerii **adevărului.** În cuvîntul poetic, „lumea cea gîndită pentru noi avea fiinţă". Or, gîndirea autentică — spune Heidegger — este **gîndirea fiinţei.** Se impune originalitatea soluţiei eminesciene în a defini modernitatea : esenţa „frumosului" stă în dinamismul formelor, dar formele în sine nu pot fi dinamice, vii, nu pot fi **în adevăr.** De aceea, cuvîntul manipulat e ameninţat veşnic de căderea în formă, de degradare. Şi poetul nu se limitează doar la literatură. Ceea ce Eminescu numea **apriorismul** ideilor nu diferă de „apriorismul" formelor instituţionale şi pseudoartistice. Într-un articol din **Timpul** (6 mai 1881), citim : „oricine va voi să definească marele mister al existenţei va vedea că el consistă în împrospătarea continuă a fondului şi păstrarea formelor. Forme vechi, dar spirit pururea nou". Să se observe că poetul pune aici problema la nivel **ontologic** şi că poziţia lui este în dezacord cu

criteriul lovinescian „de la forme la fond", criteriu care a marcat pe termen lung conceptul **modernității** la criticii noștri. Se-nțelege de ce Eminescu nu a contat și nu contează încă pentru poezia modernă, fiindcă ar trebui să se răstoarne un întreg sistem de „valori" și de concepte critice. Căci, nu-i așa ?, conservarea „formelor" duce la concluzia **inerției,** a unui spirit ostil progresului în civilizație și cultură. De fapt, nu este vorba de o inerție a formelor, ci de necontenita „reîmprospătare" a lor cu „spiritul modern", ceea ce schimbă radical datele chestiunii și pune în termeni limpezi noțiunea de **modernitate** prin numire directă.

Chiar declarîndu-se „romantic", nu avem nici un drept să credem că poetul s-ar fi autoexclus de la **modernitate.** Eminescu dă exemplul Angliei care păstrează „și astăzi vechile sale forme istorice, pururea **reîmprospătate de spiritul modern, de munca modernă"** (s.n.). Așadar, ca și Lovinescu mai tîrziu, Eminescu vorbește de un **spirit al veacului (saeculum)** care e semnul modernității. Deci **noutatea vie** stă în dinamica acestui spirit care întinerește formele, conferindu-le originalitate. O logică simplă ne spune că nu poți fi **modern** optînd pentru forme — inerte în sine —, ci pătrunzîndu-te de **misterul existenței** identificabil aici cu „spiritul veacului". **Formele particularizează,** nu sînt universale. Este o aberație să le iei de la alții. De aici ostilitatea lui Eminescu față de împrumutul de forme, de idei **a priori,** cum le spunea poetul pentru a semnala deopotrivă impostura strecurată în „forme" și „fond". Poziția lui Eminescu rezolvă cu suplețe relația dialectică de la **național** la **universal.** A rămîne în „forme" fără a fi pătruns de duhul veacului înseamnă a fi prizonierul unui specific național epigonic, pitoresc, cum vor risca sămănătoriștii minori. O primejdie similară, chiar dacă de altă natură, îi pîndește și pe „experimentaliști" Ei pot impresiona doar ca manechine ale modei. Dacă viața s-ar reduce la formele pe care le creează, atunci cadavrele nu ne-ar mai dezgusta. De aceea, în identitatea **formă / adevăr** Eminescu întrezărește, totodată, **diferența ontologică,** formulată astfel de Heidegger și care va constitui cea mai neliniștitoare descoperire a filosofului. Confruntîndu-se cu spinoasa chestiune a formelor în artă, Eminescu e pe deplin conștient de **noutatea** gîndului său, de negăsit în estetica tradițională : „S-a zis de mult că frumusețea consistă în proporția de mișcări și cu toate acestea, asta e adevărata frumusețe. Frumuseți **moarte** sunt cele cu proporție de formă, frumuseți **vii** cele cu proporție de mișcări". **(Manuscriptum,** nr. 3/1979, p. 27). Poate că va trebui să regîndim de ce a fost fascinat Eminescu de

ideea „frumuseții fără corp" (v. **Miron și frumoasa fără corp)** și de ce, în același timp, se declara adept al „nefericitei secte" „pătruns de-adînca sete a formelor perfecte". Frumusețea și adevărul sînt în „forme" și totuși **dincolo** de ele. **Formele perfecte** nu sînt tocmai transcenderea formelor în „proporția de mișcări" ? Iar „proporția de mișcări", imposibil de conceput fără corporalitate — și totuși dincolo de ea — nu ne trimite la acel misterios „legănat" „fără ploaie" și „fără vînt" al codrului eminescian, de profundă sorginte românească, dar atît de universal ?

Constatările noastre și întrebările finale n-au pretenția unor concluzii definitive, ci se vor doar o punere a problemei.

Theodor Codreanu

Sculptură de Marin Filip

Marea călătorie

Există, în Luceafărul, mai multe călătorii, una însă este monumentală, ea este cheia tuturor celorlalte și este partea lor de relief cea mai pregnantă. Fără de aceasta, celelalte sînt ca o materie vie și nedesluşită în aşezarea de sine şi încă neconfigurate într-un destin. Există, în primul rînd, călătoria în vis, sensul şi metafora primei părți a poemului, punctul său de pornire. Frumusețea pămînteană visează, pe măsura ei, un astru strălucitor. Pentru ca acesta, la rîndu-i, să se cuprindă exact de ceea ce-i lipseşte, inițial, de dor. Ceva necunoscut lui şi impropriu, la urma urmei, pentru că el face parte din categoria lumilor fixe şi intangibile ; neantul este sufletul omenesc în mişcarea lui atît de tulburătoare şi contradictorie încît şi cerul şi pămîntul pentru el pot să alcătuiască un cuplu cel puțin ideal. Contaminarea lumilor, deci, contaminarea lor prin contradicție. Aspirația către perfecțiune este sinonimă iubirii — aceasta-i credința pe care trebuie s-o căutăm la Eminescu, perfecțiunea şi iubirea — iar în acest poem capodoperă lumile care aparțin acestor două categorii se identifică în fiecare din ele pentru că îşi sînt nu oponente ci doar depărtate. Luceafărul călătoreşte în sine mai întîi, se edifică asupra-i, el nu coboară, ci se pătrunde de un sentiment străin naşterii şi strălucirii lui, se cercetează, altfel spus, lăsîndu-se atras de polul magnetic al căldurii care-i lipseşte. Tot aşa şi ființa pămînteană, cu deosebire doar că aici raporturile sînt de o altă factură, autoscopia aceasta are primatul şi norma ființei înseşi, legea ei. Aspirația este mult mai puternică şi de aceea, pînă în final, mult mai trecătoare. Dar să nu anticipăm. Cuplul se află în faza, ca să spunem aşa, a tatonării, fiecare călătoreşte în sine sub impulsul dorinței. Altfel ce ar putea fi acea întîlnire din oglindă, acea arătare a amîndorura, alături şi totuşi fiecare în lumea sa, decît visul, visul întors către celălalt, visul care-i apropie şi-i însufleţeşte dar fără să se-atingă ! Oglinda şi întîlnirea din oglindă din prima parte a poemului constituie reprezentarea însăşi a dorinței de a se releva. Revelația intervine mai tîrziu. Deocamdată, din şi în oglindă, portretul Luceafărului : „Iar umbra feței străvezii / E albă ca de ceară / Un mort frumos cu ochii vii / Ce scînteie-nafară".

Acest **mort frumos cu ochii vii** — care este trezirea la ființă, starea de început de viață pămîntească — se face prima oară auzit — căci mai înainte el fusese văzut numai, dorit şi contemplat — se face, aşadar, prima oară auzit păstrînd şi distanța încă rece şi abisală. Mărturisindu-şi originile aproape că se justifică şi este şi un pic de mîhnire în tot ce spune, este şi o nostalgie dacă nu şi o vagă umbră de reproş. Dorința de mărturisire — care încă e a spiritului, şi aşa va rămîne pînă la sfîrşit —, precum şi chemarea pe care o adresează iubirii nu-l pot face să uite că „cerul este tatăl său şi mumă ii e marea", că a coborît cu-al său senin şi s-a născut din ape. Într-un fel el a coborît spre necunoscut, călătoria are intermediul şi suportul dorinței, distanța este a lumilor dacă nu opuse atunci cel puțin paralele dar frumoase şi fascinante tocmai prin ceea ce fiecăreia-i lipseşte. Ceea ce e viu măreşte cercurile oglinzii aspirației sale dar strălucirea de gheață care o învăluie, nu şi posibilitatea împlinirii ei. De aici refuzul fetei de a-l urma pe Luceafăr în imperiul celest. Acolo sînt moarte toate cele lumeşti, smulgerea din condiția pămînteană ar fi o zădărnicie. Tot ce porneşte de aici din lumea noastră este ireversibil, reversibilitatea există poate acolo sus, la urma urmei tot o oglindă,

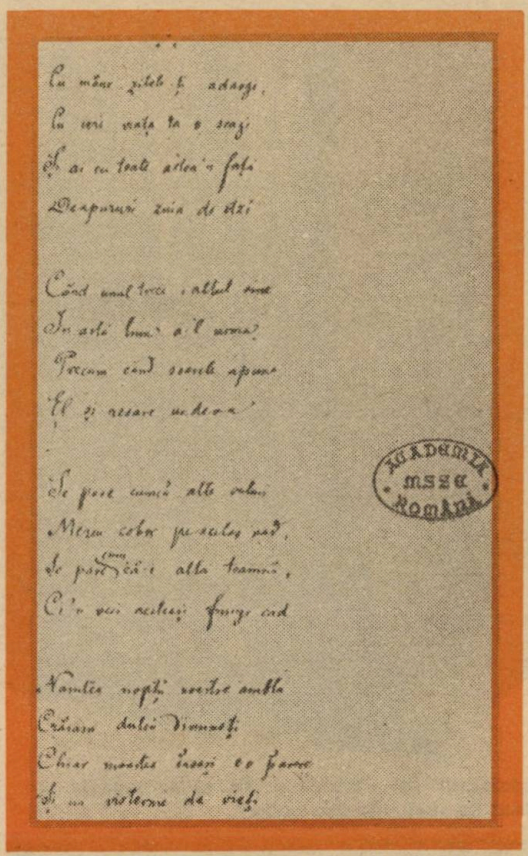

dar cu altfel de rame, cele ale demiurgului, şi cu o altfel de strălucire, aceea a corpurilor pure născute din neatingerea şi spre indiferenţa lor universală. Fii muritor ca mine ! — aceasta-i chemarea, acesta e preţul iubirii ca şi dureroasa ispită care amăgeşte ordinea prestabilită a cerurilor şi-l ispiteşte pe Luceafăr pînă la a se rupe de ele. Da, fii muritor ca mine şi dă strălucire păcatului, varsă lumină asupra a ceea ce tu numeşti păcat, vino şi mori şi să murim împreună, aceasta e legea noastră a celor ce sclipim doar o clipă în lumina razelor tale reci şi nemuritoare, fii muritor. Dezleagă-te deci de tine însuţi. Şi astfel începe marea călătorie spre demiurg. Călătoria însăşi e demiurgică. Sau — de ce nu ? — ea se petrece tot în sine. A fost mai întîi o scufundare în neant, în apă, o coborîre, o întîlnire în oglindă, acum începe urcarea, este spirala fantastică a deciziei, a scopului aproape ultim şi de aceea precis. Poate că demiurgul e doar un pretext, dialogul cu el este dialogul Luceafărului cu sine însuşi. În fond, el, Luceafărul, este cel văzut. Celălalt este doar bănuit, prezenţă adîncă şi imaterială, taină ce se rosteşte în ipostaze supreme, himeră.

A.I. Zăinescu

Ultimul chip

Orice pămînt întors în pămînt e un amestec de oase şi de vise, de biată carne abolită cu marile-i rîvne cu tot, de ceva care a fost cu ceva ce nu mai poate fi. Între ce a fost Eminescu şi veacul lui de glorie şi de ţărînă stă ultimul lui chip, masca lui funerară, chipul acela emaciat, coborît de pe o cruce nevăzută, flămînd şi însetat, maculat şi totodată izbăvit de suferinţa unei soarte. Semănînd sfîşietor cu Horea supliciat, cu Iancu rătăcit, cu mulţii mucenici anonimi ai unor cauze pe care le-au crezut pierdute : lungul şir de obidiţi cărora masca lui le dă pentru vecie un chip. De ce doar gînduri pentru slava lui şi nu puţină dragoste pentru rănile lui, pentru obida lui, pentru preţul pe care l-a avut de plătit, pentru ceasurile tîrzii cînd atît de greu suspina „o, Doamne“ şi apoi cădea în tristeţe şi tăcere ? Sau pentru serile cînd le cînta ardelenilor doine, prin grădinile de vară ale Bucureştilor, de se topeau aceia de plîns. Şi nu mai puţin pentru altă seară, tîrzie şi ea, cînd, însingurat între mai mulţi prieteni, îi spunea lui Panu : „Panule, ştii tu că în lumea asta nu e nimic mai interesant decît istoria poporului nostru : trecutul lui, tot, tot, este un şir neîntrerupt de martiri“. A fost un om care greu se dădea pe mîna cuiva şi care, pe de altă parte, din inaptitudine pentru orice compromis, şi-a făcut destul de mulţi duşmani. De ce nu l-am iubi pentru tot ce a fost în toată fiinţa lui din care o parte era pieritoare şi supusă pătimirii ? Pentru lacrimile pe care le vărsa, într-un îndoit amurg, de nerăbdare că nu răsare odată luna de după munţii prea înalţi. Poate nici nu ne-ar accepta iubirea. Şi poate totuşi da, dacă ar şti că nu l-am trădat, că nu ne-am înfrăţit cu vrăjmaşii neamului său şi al nostru, că am păstrat ceva din neîndurarea lui inocentă, din care lui nădejdea a început să-i lipsească an după an, luptă după luptă. Cine n-a ştiut, în acest ceas, să sărute în gînd, plîngînd, fruntea măştii lui funerare a lipsit de la sărbătoarea veacului său.

Petru Creţia

Cronograf din secolul al XVII-lea care a aparţinut lui Eminescu. În el se menţionează şi legenda „Cum au căzut un luceafăr din ceriu".

O TEMĂ ESENŢIALĂ: TRANSILVANIA

Ștind George Călinescu afirma că „Eminescu e ardelean", criticul, cu deosebita sa intuiţie, nu avea în vedere atît ascendenţa transilvană a poetului, dovedită prin cercetările ulterioare, cît, mai ales, spiritul eminescian, structurile operei sale literare în care Transilvania ocupă un loc important. Pentru Eminescu, Transilvania înseamnă vechimea geto-dacă, etnogeneza poporului român, romanitatea, unitatea naţională, ideea de libertate şi independenţă, înseamnă statornicie românească. Pentru Eminescu Transilvania este mai mult decît o simplă provincie, un teritoriu ea este ţara însăşi în structura ei de unitate. Ca „om deplin al culturii româneşti", cum l-a numit Constantin Noica, sau ca o expresie integrală a sufletului românesc, cum i-am putea spune noi, Eminescu a simţit Transilvania ca esenţă într-un lung drum istoric al ivirii poporului român. Interesul lui Eminescu pentru Transilvania nu este rezultatul unui proces al educaţiei, cum s-a unilateralizat adesea, într-o interpretare factologică a problemei, deşi nu se poate contesta potenţarea sentimentului adeziunii prin discuţiile cu Aron Pumnul, cît mai ales o componentă interioară a personalităţii sale. Călătoriile lui Eminescu prin Transilvania nu sînt rodul unui îndemn exterior, al unei invitaţii, ci al unui îndemn lăuntric, al unei necesităţi resimţite puternic de tumultuoasa sa

personalitate. Drumurile sale prin Transilvania înseamnă împliniri spirituale în ardența formării personalității tînărului poet.

Numai așa se explică și de ce, la o vîrstă foarte tînără, la numai douăzeci de ani, Eminescu a abordat cu o forță surprinzătoare problemele Transilvaniei în articolele publicate în „Federațiunea". „În unire e tăria", „Echilibrul", „Să facem un congres" sînt articole ce denotă o matură gîndire, integrată într-o viziune deloc fragmentară, ci accentuat organicistă asupra istoriei. Eminescu gîndea la nivelul categoriilor fundamentale, într-o deschidere filozofică asupra fenomenelor (Și în aceasta constă actualitatea lui Eminescu). Conștient de dreptul la libertate al românilor din Transilvania, într-o unitate a românilor din întreaga țară, Eminescu scria la o vîrstă a începuturilor cu o siguranță tulburătoare, tranșant și cu claritate: „E timpul să declarăm neted și clar, că în țara noastră (căci e a noastră mai bine decît a orișicui) noi nu sîntem nici vrem să fim maghiari ori nemți. Sîntem români, vrem să rămînem români și cerem egala îndreptățire a națiunei noastre. Față de orice încercare de deznaționalizare, ori suprematizare, întrebăm cu răceală și conștiuți de drepturile ce ni le dă aboriginetatea noastră și spiritul secolului: Cine sînt acești oameni și ce vor ei în țara noastră?" **(Să facem un congres, în Federațiunea,** 5/17 aprilie 1870).

Eminescu nu s-a îndepărtat niciodată de problemele Transilvaniei, chiar dacă alte părți din țară vor intra sub pana sclipitorului publicist și chiar dacă alte probleme și evenimente îi vor reține atenția mai tîrziu. Prins în freamătul polemicilor de la **Timpul,** Eminescu nu a uitat Transilvania pentru că, în viziunea sa, țara este unică și unitară, în zbuciumata ei devenire prin istorie. Istoria la Eminescu înseamnă, pe de o parte, această întoarcere spre începuturi, spre origini, legătura cu rădăcina, iar, pe de altă parte, este creștere, dezvoltare, evoluție. Trecutul înseamnă posibilitatea de a vedea mai bine viitorul. Demnitatea viitorului depinde de cea a trecutului. Cînd poetul spune „Viitorul un trecut pe care-l văd întors", el nu are, deloc, aici o atitudine paseistă, ci una evoluționistă. Cu alte cuvinte viitorul este un trecut văzut „întors", adică un viitor care trebuie să se sprijine pe trecut, să păstreze legăturile cu acesta, fiind totuși altfel „întors", ca moment într-o dialectică a dezvoltării. În acest fel marile teme ale operei eminesciene pornesc din ideea Transilvaniei, care este mai întîi istorie, trecut, pentru a se configura apoi în viitor. Transilvania este, astfel, integrată într-o viziune poetică și opera eminesciană o cuprinde ca pe o idee fundamentală a ei.

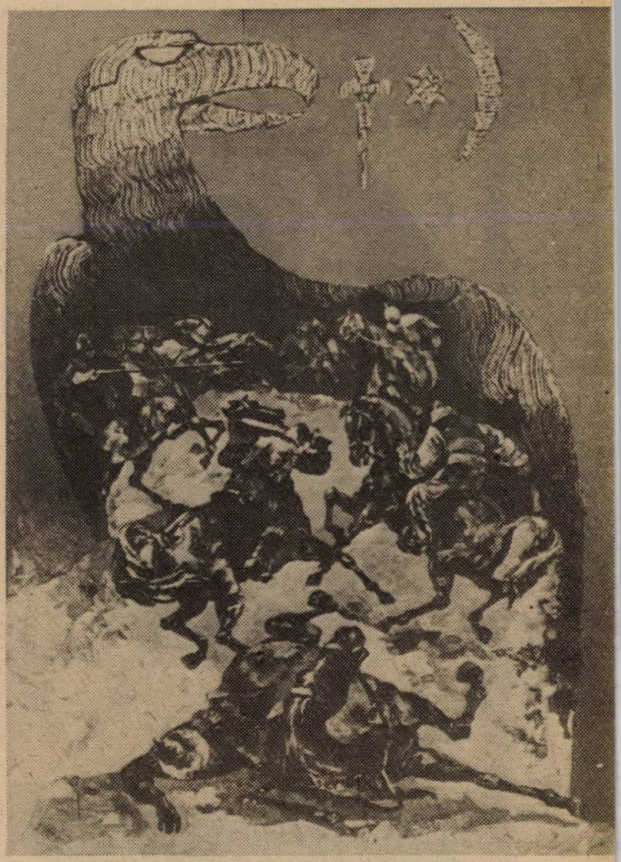

D. Ionescu : „Scrisoarea a III-a"

Sînt mari creații eminesciene ca **Mureșanu, Geniu pustiu, Horiadele,** cu trimitere mai precisă la istoria Transilvaniei, dar în care ideile se ridică la valoarea semnificațiilor generale, după cum în celelalte creații eminesciene ideea Transilvaniei este o permanentă. Printr-o privire, în perspectiva unei dezvoltări dialectice, dinspre trecut, prin prezent, spre viitor, Transilvania este centrul, locul de origine, de pornire. În munții transilvani, se găsea cetatea-rege a vechilor daci, aceea din vastul poem **Memento mori,** în care civilizațiile sînt prezentate în succesiunea înălțării și decăderii lor. Aici, „în cetatea cea zidită din a stîncei coaste sure / Ce se vede-un vis de piatră ridicat într-o pădure" (V, 85), unde „Decebal adună capii în castelul lui domnesc", este locul de pornire în acțiunile provocate de istorie, dar și de retragere în unirea cu statornicia munților pădurоși. „Sarmis, craiul tînăr din Geția cea veche" din poemul **Sarmis** și **Gemenii,** este craiul de Sarmisegetuza, proiectat de poet în

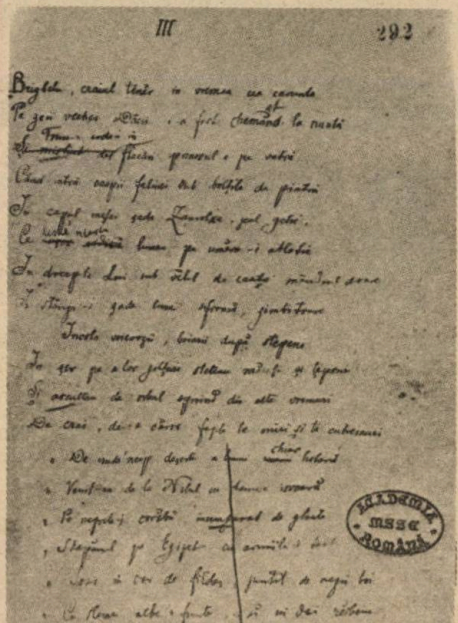

mitul geto-dac, într-o viziune poetică unitară. Ceea ce înainte părea fragmentarism prin multitudinea de note, variante și însemnări aruncate pe caietele manuscris, îngreunînd posibilitatea relaționării lor, s-a dovedit de fapt că este un sistem poetic. Avînd un Eminescu integral prin Ediția Națională, cu publicarea tuturor variantelor, articolelor, notelor etc., se poate urmări mai clar curgerea ideilor în acest sistem poetic, generat de o viziune poetică unitară și în care Transilvania și ca motiv literar, poetic, ocupă un loc important, central. Ieșirea din mitologie spre istorie se face tot prin motive transilvane, ca în **Horiadele** și **Geniu pustiu,** opere izvorîte din episoadele revoluțiilor ardelene, sau în **Mureșanu,** poem de adîncă meditație filozofică. Tot într-o revelare a legăturii viitorului cu trecutul, a devenirii cu ceea ce a fost apare și cugetarea din poemul **Mureșanu** — „Știu cum că viitorul este trecutu-ntors" (V, 254). Transilvania apare ca o matrice în curgerea ideilor, prin timp, în opera eminesciană, în timpul mitic și istoric, în transpunerea etnogenezei. Eminescu avea conștiința centrului de formare a poporului ca proces istoric transpus (trecut) în viziune literară. Există apoi o dialectică a ființei (a eului literar, a personajului) transpusă existenței naționale, pentru că, văzută ca și centru, Transilvania crește odată cu întregul național. Sarmis, Horia, Mureșanu, Toma Nour nu sînt numai personaje mitice ori istorice, sau mai exact, trec de la acest stadiu la cel de prototip, intră în imagini-simbol. Acestea, integrate dialecticii unor imagini literare în opera eminesciană, pot semnifica, în același timp, permanența și evoluția, într-o privire pe verticala istoriei. Pe acest fundament se pot nuanța și adînci semnificațiile creației literare eminesciene în care apare Transilvania ca simbol-reper.

Într-o asemenea profunzime de cugetare și de valori literare (poetice), se desfășoară întreaga creație eminesciană, conferind, prin timp, actualitate operei sale. Generații de-a rîndul urmăresc zborul maiestuos al Luceafărului, frînt în existența finită, tragic și mult prea devreme, dar trecînd prin eternitatea operei într-o existență nepieritoare. Și tot generații de-a rîndul, simțindu-și-l mereu actual și aproape, îi urmăresc zborul încercînd să-i fixeze mai exact conturul, să-i descifreze mai din adînc traiectoria imensității gîndului, să-i așeze mai îndeaproape de adevăr ideile sistemului său de cugetare și de creație literară, neegală pînă acum în literatura română. Din aceste rațiuni s-au născut și cele scrise aici, acum cînd cinstim într-un moment irepetabil, în Anul Centenar, memoria și creația Poetului — Luceafăr în lungul și nesfîrșitul său zbor pe bolta culturii universale.

Alexandru Ruja

Profunzimea patriotismului

Este contractualist sau organicist Eminescu în concepţia despre stat ? Iată o întrebare la care nu se poate da uşor un răspuns. Dacă ţinem seama că în concepţiile organiciste „ctitoria era operă individuală şi fapt de conducător social", pe cînd în „contractualismul modern, devine operă socială şi obiectivare în sensul depersonalizării", răspunsul la întrebarea de mai sus pare a înclina spre tenta organicistă.

Aşa a citit Călinescu ideea de stat la Eminescu : „Singurul stat temeinic (în viziunea lui Eminescu, n.n.) e acela natural, automat ca al albinelor, furnicilor, nu statul liberal alcătuit pe o cale speculativă, întemeiat pe contract social"[1]). Marele istoric al literaturii române înclina balanţa hotărît în favoarea ideii organicismului lui Eminescu.

Asimilarea concepţiei eminesciene la quesnaysism ar fi un al doilea element de greutate pentru teza organicismului său. Teoria rolului statului în „armonizarea intereselor" ne-ar da în fine un al treilea argument pentru organicismul poetului. Eminescu preluase idei ale „economiştilor germani din epoca bismarkiană, cunoscută poetului, în primul rînd, prin mijlocirea lui Dühring", iar în teoria „armonizării intereselor" recunoaştem uşor ideile „socialismului de stat" ale lui Rodbertus, după care interesele claselor erau armonizabile[2]). Toate acestea ar fi să aplece, hotărîtor, judecata noastră către un deznodămînt organicist.

Totuşi multe alte elemente ne dezvăluie un versant neaşteptat al concepţiei sale asupra statului. Căci ce deplînge Eminescu ? El constată cu durere că statul român nu este nici expresia exerciţiului monarhic, singurul care ar fi permis „esenţei exponentului" orientator şi „mîntuitor" să se manifeste istoric, după cum nu este nici **„operă comună"**, aşa cum ar cere contractualismul. În locul statului — operă colectivă, naţională, Eminescu descoperă un „aparat birocratic de lefegii", care n-au nici o legătură, **nici organică** şi **nici contractuală,** cu poporul. „Ţara legală" — aparatul statului — şi „ţara reală" stau complet separate una de alta. Eminescu sesiza un fenomen propriu României, dar avînd şi incidenţe răsăritene mai largi, şi anume că epoca statului de esenţă organicistă trecuse, în vreme ce era nouă a statului contractualist întîrzia să înceapă. În

Sculptură de Mihai Coşan

schimb se născuse un stat nou care nu putea fi examinat nici după modelul organicist şi nici după modelul contractualist. Avea toate aparenţele unei alcătuiri contractualiste şi totuşi contractul nu căpăta caracter social, stînd astfel lipsit de legitimitate istorică şi naţională. Apăruse ceea ce **nu trebuia** să se nască. Noul aparat al statului avea o alcătuire hibridă, „monstruoasă". Pe o faţă a sa părea democratic (şi deci contractualist), pe altă faţă părea organic (şi deci monarhic). În realitate însă, contractualismul era fals, iar monarhia era, în realitate, un titlu. Eminescu va numi acest tip de stat, **demagogic.**

Teoria statului demagogic este contribuţia lui Eminescu la sociologia statului şi asupra acesteia ne vom opri în continuare.

[1]) **G. Călinescu : „Istoria literaturii române...", p. 458.**

[2]) **cf. G. Călinescu : „M. Eminescu. Studii şi articole", Iaşi, Edit. Junimea, 1978, p. 55—56.**

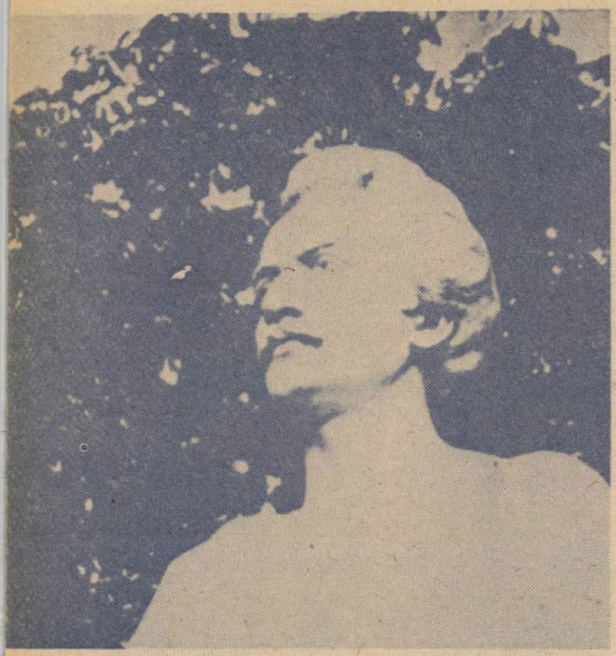

Sculptură de Fr. Storck

De la început trebuie să subliniem că Eminescu recunoaște ideii de stat cele două întemeieri posibile : cea organică și cea contractualistă. Poetul remarca însă că în România ideea și aparatul statului nu se reazemă nici pe una, nici pe cea de-a doua dintre cele două idei, chiar dacă se revendică de la amîndouă. În realitate aparatul statului demagogic o neagă și pe una și pe cealaltă în toate actele sale publice, în vreme ce, în retorica sa, același aparat le afirmă pe rînd, își revendică legitimitatea de la fiecare în parte. Acest dezacord între faptă și retorică, între formă și fond, îi conferă un caracter demagogic. De îndată ce comunitatea organică a devenit o simplă comunitate nominală, un titlu și o frază goală care servește de pavăză și perdea pentru „lefegiii și panglicarii de meserie", de atunci începe era statului demagogic. Atunci regalitatea nu mai este „decît un **titlu** fără esență și fără spirit monarhic" [3]). Reducerea monarhiei la un **titlu** este un alt înțeles pe care-l aflăm dedesubtul unei sintagme eminesciene memorabile, „Carol îngăduitorul". Mihai Eminescu cerea monarhului României să fie sinteza derivată din combinarea „patosului ctitoricesc", a „energiei grele și mîntuitoare care e esența monarhiei" [4]), cu „obiectivitatea neutrală a contractualismului" [5]). Numai atunci s-ar institui prin monarh un „cult al statului", singurul care ar permite instaurarea unei „reguli normale și sănătoase a colectivităților organizate", s-ar crea mediul în care problema statului s-ar pune ca „problemă de ordine și de delimitare a raporturilor dintre eu și fenomenul gregar" [6]). Nu acesta este cazul modelului de stat pe care-l analizează Eminescu.

Este adevărat că poetul, ca de fiecare dată, pentru alte idei ale sale, ne indică și în acest caz filiația **teoriei** pe care o va clădi în articolele de la **Timpul.** „Aceste nu sînt idei pe cari să le spunem de la noi : maniera de-a judeca evenimentele și stările de lucruri ale istoriei în chipul acesta se datorește lui Tocqueville" [7]). „Maniera de-a judeca evenimentele", pe care Eminescu declară a o lua de la Tocqueville, are două cerințe : a cerceta raporturile Eului cu statul și a evidenția consecințele funcționării statului pentru civilizația poporului (ceea ce Eminescu numește „civilizație națională"). Ca și Tocqueville, Eminescu observă că viața individului trăiește „determinată de conceptul

[3]) **„Opere" XIII, p. 56.**
[4]) **Ibidem, p. 57.**
[5]) **P. Pandrea, op. cit., p. 116.**
[6]) **Ibidem.**
[7]) **„Opere", XIII, p. 83.**

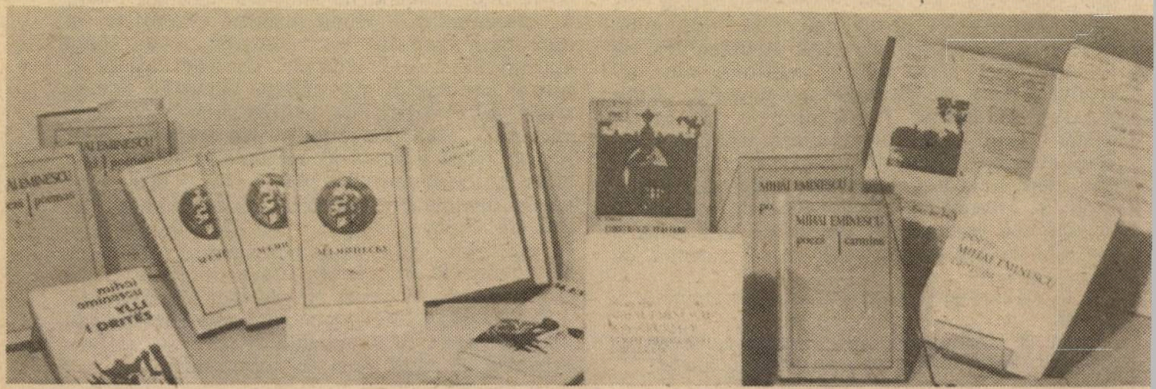

de stat", că ideea de stat se reazemă pe „mecanismul intim al sufletului", pe sentimente, pe instincte chiar, își leagă adică șansele și neșansele de oameni care-l compun și-l folosesc. Relația dintre individ și stat are, așadar, o reciprocitate. Statul rău alcătuit strică și mai rău indivizii, după cum încăput pe mîna inșilor „maloneşti" va intra pe panta dezastrului și a nefericirii popoarelor. A doua consecință a statului, Eminescu o citește în chiar starea civilizației naționale. „Statele despotice și cele demagogice", arată el, duc nu numai la o degradare morală ci și la un declin al civilizației naționale de mare întindere și cu mari primejdii pentru viitorul popoarelor. „E în natura statelor despotice, precizează poetul, ca să fie întotdeauna lîngă marginea prăpastiei, căci despotismul și demagogia sînt două vlăstare ale unui și aceluiași principiu. Despotismul, care nu îngăduie alte legături între oameni decît puținele care-i convin lui, îl silește pe fiecare de-a se restrînge în el însuși și de-a vedea numai de interese materiale. Luîndu-li-se cetățenilor orice patimă comună, orice trebuință mutuală, orice necesitate de-a se înțelege, orice ocazie de-a lucra împreună, îi zidește oarecum în viața privată. În societatea despotică, ca și în cea demagogică, omul prin sine însuși nu însemnează nimic, banul e totul. Banul devine semnul distinctiv care clasează și deosebește oamenii între ei (...). Dorința de a se îmbogăți cu orice preț, iubirea cîștigului, căutarea bunului trai și-a plăcerilor materiale, iată pasiunile care devin comune în state despotice și în cele demagogice. Ele se răspîndesc în toate clasele, pătrund și în acele cărora le erau străine și ajung a enerva și a degrada națiunea întreagă iar esența despotismului consistă în a favoriza și a întinde aceste instincte" [8]).

Tablou de Vasile Pop Negreștean

Spre deosebire de statul organic, ori de cel contractualist, care reprezintă „operă comună" și „obiectivare", statul demagogic, ca și cel despotic, în loc de a da „direcțiile fundamentale ale Eului" de a face să rodească „semințele" instituțiilor în „grădina Eului", în solul sufletesc al individului făcînd să se nască acel atît de necesar „cult al statului", prezent la toate popoarele civilizate, conduc dimpotrivă la dezagregarea Eului, la sporirea fenomenului gregar în societate și deci la declinul forțelor morale ale națiunii, exaltă „plăcerile materiale" și „iubirea cîștigului" în locul oricăror preocupări mai înalte. „Aceste pasiuni slăbitoare îi vin (statului demagogic) în ajutor ; ele abat și ocupă imaginația oamenilor departe de afacerile publice. Despotismul și demagogia creează ici secretul și umbra, dincolo nepăsarea publică, cari pun la adăpost lăcomia și permit cîștiguri maloneste, bravînd dezonoarea. Fără despotism aceste patimi sînt tari, cu el devin dominante. Acestea nu sînt idei pe care să le spunem de la noi : maniera de a judeca evenimentele și stările de lucruri ale istoriei în chipul acesta se datorește lui Tocqueville" [9]).

Eminescu își va extinde teoria urcînd-o la rangul de sociologie comparativă a statelor istorice cunoscute. El va include în analizele lui comparații între statul demagogic liberal din România și statul despotic țarist din Rusia pentru a dovedi că amîndouă duc la aceleași efecte. Eminescu crede că în statele demagogice și „despotice" legăturile între grupurile de oameni își pierd orice conținut moral și îmbracă haina exclusivă a intereselor materiale. Statele despotice și statele demagogice întrețin ciudate paradoxuri, pe care sociologia mai nouă le-ar numi „efecte perverse". Cu cît acționează mai intens și mai hotărît spre întărirea și apărarea lor, cu atît își accentuează declinul și degradarea generală. Nenorocirea lor cea mai mare stă în faptul că prăbușirea le vine numai după ce și-au dus lucrarea la un nivel destul de adînc și la o lărgime nebănuită.

Ilie Bădescu

[8]) **„Opere", XIII, p. 83.**

[9]) **Ibidem.**

Unul singur în toate

Dacă Eminescu ne-ar fi lăsat numai armoniile lui sublime, am fi sucombat împăcaţi într-un „somn dulce“. Dar Eminescu ne-a lăsat şi disperarea lui întreagă şi ne-a făcut moştenitorii ei legiuiţi, în eternitate. De această boală a Eminescului nu ne putem vindeca, nu ne putem lepăda, oricît de „dură“ ar fi să fie cîndva, peste veacuri, existenţa noastră românească. Disperarea l-a făcut pe Eminescu tragic de viu, într-un veac apter şi frivol, disperarea l-a făcut neîmpăcat cu feeria mincinoasă a lumii, disperarea l-a ridicat la revoltă împotriva mizeriei adînci de care era ros neamul lui, disperarea l-a trimis departe de prezent, înapoi în trecut, ori l-a înălţat la astre ; disperarea l-a coborît în groapa zilei, în sclavia cotidianului, în palpitul clipei — una singură dată lui, doar o clipă, dar trăită de el de la jăratec pînă la scrum, acea ardere care aprinde lumina primă în „văi de haos“. Confiscat de prezent, sorbit în „insolubilul zilei“, Eminescu împinge pînă dincolo de limită căutarea unei ieşiri, a unui răspuns — pentru el şi pentru lume, pentru ca pînă la urmă viaţa lui toată, cu arderea ei deplină, să ni se ofere ca singurul răspuns posibil al căutărilor şi arderilor. Ca şi în ştiinţe, în existenţă răspunsul îl asigură nu confortul rezultatului o dată dobîndit, ci căutarea neîntreruptă, ascensiunea întru, pe care o condiţionează drumul invers : descinderea în infernul premisei. N-ai coborît în infernul clipei tale, nu poţi spera la o soluţie, n-ai drept la izbăvire.

Disperarea eminesciană devine astfel pentru noi un mod de trăire, un protest absolut faţă de ingerinţa clipei, a experienţei, a istoriei. văzute în negativul acestora, acel negativ cumplit, care, odată asumat, devine forţă de smulgere din provizoriu şi de transcendere către absolut. Nu Nirvana ci acea durată pe care o poate străpunge şi încremeni pe veci numai suferinţa. Privit însă aşa, Eminescu nu se mai divide, nu se mai multiplică, nu se mai rupe de sine însuşi prin sciziparitate — Eminescu gazetarul, Eminescu poetul, Eminescu amorului, Eminescu cosmogoniei, Eminescu devine ce este, **unul singur în toate**, omul suferinţei — emblema românescului şi a speciei umane.

Şi acum e clipa de răscruce cînd trebuie să ne întrebăm ce facem, relegăm întreaga suferinţă şi întreaga disperare a Eminescului, iar noi trecem senini mai departe, dincolo de el, fie şi slăvindu-l, în acest ceas comemorativ ? Să avem oare trebuinţă numai de armoniile lui, ca să putem intra împăcaţi într-un „somn dulce“ ?

Paul Anghel

OMAGIU

GRIGORE VIERU

Legămînt

Lui Mihai Eminescu

Știu : cîndva la miez de noapte,
Ori la răsărit de Soare
Stinge-mi-s-ar ochii mie
Tot deasupra cărții Sale.

Am s-ajung atunce, poate,
La mijlocul ei aproape.
Ci să nu închideți cartea
Ca pe recile-mi pleoape.

S-o lăsați așa deschisă,
Ca băiatul meu ori fata
Să citească mai departe
Ce n-a dovedit nici tata.

Iar de n-au s-audă dînșii
Al străvechei slove bucium,
Așezați-mi-o ca pernă
Cu toți codrii ei în zbucium.

Femeia, teiul

Lui Mihai Eminescu

Sub un tei ce înflorește
Ea, frumoasă, se oprește.
„Bună seara, fete două,
Cu ochi miresmați de rouă !"
„Bună seara ! Dar sînt una !"

Printre genele femeii
Răsărea pe cer și Luna.

De sub tei ce înflorește
Ea, frumoasă, se pornește.
„Rămîneți cu bine, doi
Tei cu tremurate foi !"
„O, drum bun ! Nu-s unul oare ? !"

Printre foi ca printre lacrimi
Răsărea și sfîntul Soare.

LEONIDA LARI

Scrisoare lui Eminescu

Umbra nu mă ține, rana nu mă doare, —
Îmi e lipsă starea mea cuprinzătoare,

Moartea nu mă uită, mi-e fidel necazul, —
Îmi sînt lipsă încă ochii tăi și-obrazul.

C-un inel de aur soarta-mi puse lațul, —
Mi-ar mai fi de sprijin glasul tău și brațul

Și iubirea-ți tristă ce-i vecie-așteaptă,
Și-acea nebunie care-i înțeleaptă.

Da, și nebunie, că de-atîta minte
E în preț nu simțul, jocul în cuvinte.

Și de-atîta minte fără duh e lutul
Și se-ngrașă forma, nu și conținutul.

Încolo mi-e bine, de se poate zice,
Unul mă hulește, ca să se ridice,

Altul mă rîvnește la un colț de viață,
Dragul nu vă vede, că-i prea multă ceață.

Încolo mi-e bine, se-ntîmplă-n fire,
Că și-un vers ajunge pentru fericire,

Doar cîteodată, cînd pășesc pe lîngă
Bustul tău, îmi arde pieptu-n partea stîngă.

Și-mi zic : iată cine își sărise veacul,
Dar nu adunase laurii cu sacul.

O, de-aș cere soartei cel mai mare bine,
Face-te-ai pe-o clipă sub un cer cu mine,

Face-te-ai aripă, face-m-aș aripă
Aceleași păsări măcar pe o clipă,

Să străbatem lumea-n-lungul ei și-n latul,
Pentru un dor mare să lăsăm uscatul

Și, răniți de apa dulce-nvolburată,
Iarăși pe o clipă să murim odată.

OMAGIU

TUDOR ARGHEZI

Inscripție pe amfora lui

Păşiţi încet cu grije tăcută, feţii mei,
Să nu-i călcaţi nici umbra, nici florile de tei.
Cel mai chemat s-aline din toţi, şi cel mai teafăr
Şi-a înmuiat condeiul de-a dreptul în luceafăr.

1964

MIHU DRAGOMIR

Eminescu

Domnit-au mulţi pe ţară, uitaţi de pomeniri,
puţini ştiind norodul, şi cei mai mulţi lihnindu-l.

Săpaţi de bani şi pravili şi zid de mănăstiri
Şi-au istovit zadarnic al nemuririi jindul.

Ci tu, os dintr-al nostru, domnesc prin plugărit,
şi limbă cumpănită pe unde-i greu oftatul,
ţesînd din doruri-sceptrul, şi herbul din doinit,
ţi-ai scris pentru vecie în noi descălecatul.

Ai stors din răzvrătire paharul cu blestem,
din dulcea jale-a frunzei, în viers boltit-ai domul —
mereu la fel şi altul de avem
înscris pe harta ţării ca Dunărea şi Oltul.

1959

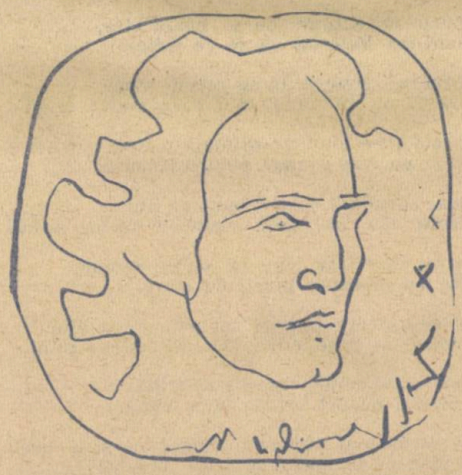

Efigie de Traian Brădean

Desen de Jean Al. Steriadi

RADU CÂRNECI

Lui Eminescu

Era frumoasă – semăna cu ea,
sculptată în tăcere ca o orgă ;
cîntece bănuiam împrejur,
iar nemişcarea mă neliniştea.

Veneam de undeva cu o statuie-n gînd,
— reflexele-i ciudate îmi stăpîneau fiinţa,
precum un vin cu flacăra adîncă —
şi fără vîrstă soseam alergînd.

Vai, paşii mă dureau ca o împlinire,
suişul parcă scobora,
alergam în mine cu pădurea deodată,
către vîrful de taină, subţire.

Şi stînca se ivi în timp —
din gîndul meu statuia se strecură în ea,
iar cerul coborî rotund din nimb...
Şi orga de argint vuia...

1964

«Iar steaua cea polară i-arată a lui cale»

Dificultatea de a vorbi despre poet rămîne imensă. Este, zicea Arghezi, **ca şi cum ai striga într-o peşteră vastă.** Dar de ce alege celălalt poet, vorbind despre primul, subterana ca loc al sacrului său discurs ? De ce bezna nocturnă a peşterii i se pare locul cel mai potrivit al pomenirii poetului ? Dintre multe răspunsuri posibile, — nu uităm, de exemplu, că pline de tenebroase subterane sînt poemele eminesciene rămase şi ele într-un fel de peşteră, cea a manuscriselor, — poate că cel mai adevărat este acela că spaţiul tainic, subpămîntean, dă seamă mai mult decît oricare altul de misterioasa alcătuire a poetului.

Îndreptîndu-ne către Eminescu ne îndreptăm către o enigmă. Indescifrabilă îi este poezia ca şi viaţa. Pronunţate sub bolţi geologice, în obscuritatea adîncă a rocilor, de dedesubt, orice alcătuiri de cuvinte despre poet ar purta însemnul interogaţiei.

Dintre multele alcătuiri posibile de cuvinte alegem aici una : **cum arăta Eminescu ?**

Întrebare profană, dar dintre cele fără de care în cele din urmă nu se poate. Oricine ascultă un sunet melodios caută locul lui de origine, cauza originii lui. După ce au cunoscut muzica poeziei eminesciene oamenii au vrut să ştie pe cel ce a produs-o. Muritor fiind, Eminescu a trăit între oameni şi cei care l-au cunoscut au vorbit altora despre el. E de prisos să spunem că fiecare a făcut-o după puterea sa de a vedea, de a înţelege şi de a exprima cele văzute şi înţelese. Dar mai-dărul de ştiri, departe de a limpezi enigma, au făcut-o mai indescifrabilă.

Între alte curiozităţi nestinse rămîne şi aceea de a şti cum arăta Eminescu.

E o întrebare rostită într-un spaţiu al ecoului înşelător. Şi oricît ar clătina a mustrare, din „peştera“ lui de dincolo, barbişonul bunului Mihail Dragomirescu, care ne învaţă că opera ideală n-are de-a face cu omul fizic care a produs-o, întrebarea persistă în dezarmanta ei nuditate. Blîndul profesor ştia însă ceea ce ştia : la capătul curiozităţii noastre poate sta de multe ori decepţia.

Copii încă şi iubind ca pe un zeu pe poetul nostru, eu şi amicul meu B. căutam cu sete ştiinţi asupra vieţii lui. Mărturisirea aparţine emulului spiritual al poetului, Mihail Sadoveanu. **În literatura noastră asupra lui prea puţine lucruri se scriseseră. Din cele auzite aflasem despre o viaţă nefericită, despre un amor trist : era destul ca să ne facă să visăm ; dar curiozitatea noastră cerea mai mult şi mai amănunţit.**

Şi iată-i pe cei doi copilandri porniţi în marea expediţie a sufletului lor vrăjit, la Ipoteşti, unde-i aştepta însă DECEPŢIA.

Am găsit şi cîţiva oameni care avuseseră fericirea să-l cunoască. Le-am cerut cu lăcomie cîte-o informaţie. Cît de sarbezi, cît de vagi ca informatori au fost însă toţi cei care s-au oprit o clipă în lumina ochilor lui mari şi adînci. Pentru ei Eminescu a fost un om cu dureri, scăderi şi patimi.

Copiii simt însă că nu acesta este adevărul, iar expediţia lor întru cucerirea merelor de aur nu se opreşte aici.

Trecuse aşa de puţin de la moartea lui şi cu toate acestea noi nu putem şti decît atît de puţin ! Căutînd ceva nedesluşit şi nădăjduind totuşi, îndrăznirăm într-o zi să trecem hotarul, pe jos, în Bucovina.

„Vom merge în munţi, să-l regăsim pe Hogaş cel viu !“ exclama peste ani G. Călinescu. Cine spune că el n-a avut predecesori pentru faimoasa sa documentare la Răşinari ? E deznădejdea care face pe cei doi tineri să caute spiritul celui dispărut în chiar paradisul copilăriei lui.

Ca şi noi un blînd rătăcitor, poetul nostru, tînăr şi frumos ca un zeu, se va fi oprit într-un amurg de vară la chinovia liniştită la care ne-am oprit noi. O căsuţă curată, între brazi şi tei, o prisacă cu zum-

Desen de Vasile Pintea

UN PORTRET AL LUI EMINESCU

zet de albine și un preot bătrîn, ca un Daniil sihastru al altor vremuri.

I-a fost dat viitorului părinte al „FRAȚILOR JDERI“ să aibă aici în această prisacă senină revelația. Plecați după chipul poetului i-au întîlnit duhul.

Și-n ceaslovul cel vechi pe care l-am cercetat și noi a scris cîteva versuri care-i sunau de-un timp în minte în rătăcirea lui prin țara înstrăinată :

I-auzi, departe strigă slabii
Și asupriții către noi !...

Miracolul s-a produs. Expediția întîlnește la capătul ei extazul.

Cum ! prin ce fericită întîmplare ne-a fost hărăzit nouă să dăm peste aceste versuri, din tinerețea lui, scrise cu o caligrafie îngrijită chiar de el, în ceaslovul cel vechi ? Cine ar putea să ne lămurească asta ? Și cine ar putea să înțeleagă fericirea fără nume pe care am simțit-o noi, cei doi băieți sărmani, rătăcitori pe drumuri bucovinene ?

Într-adevăr, ne putem întreba ce forță misterioasă mînă pe toți cei asemeni lui în calea poetului ?

Tot astfel ca și noi, pribeag din loc în loc, umbla și marele nostru înaintaș, mînat de o misterioasă putere și ars de doruri care și-n noi ardeau. Ca și el tineri, romantici, înflăcărați, plîngeam lîngă-un ceaslov, pe cînd preotul cel bătrîn se uita cu mirare la noi... I-am arătat versurile, și-o iscălitură măruntă și frumoasă. El a dat din cap, ne-a mîngîiat pe rînd pe frunți și a zîmbit fără să ne înțeleagă.

Setea de a ști a celui de al doilea Mihail al graiului românesc a fost încununată de ciudata și semnificativa întîmplare. Neliniștitorul distih era mai prețios decît orice informație. Iar în tăcerea lui blîndă seninul schivnic, un informator mai prețios decît anchetații de la Ipotești.

E de prisos să adăugăm că șansa lui Mihail Sadoveanu e șansa celor puțini față de cei mulți.

ÎNTR-O PEȘTERĂ VASTĂ

Eram în gimnaziu cînd am citit primele poezii ale lui Eminescu și fantastica lui nuvelă „Sărmanul Dionis“. Versurile lui exercitau asupra mea o înrîurire extraordinar de puternică ; adîncimea fascinantă a gîndurilor lui mă umpleau de un fior mistic, de o admirație extatică. Și de

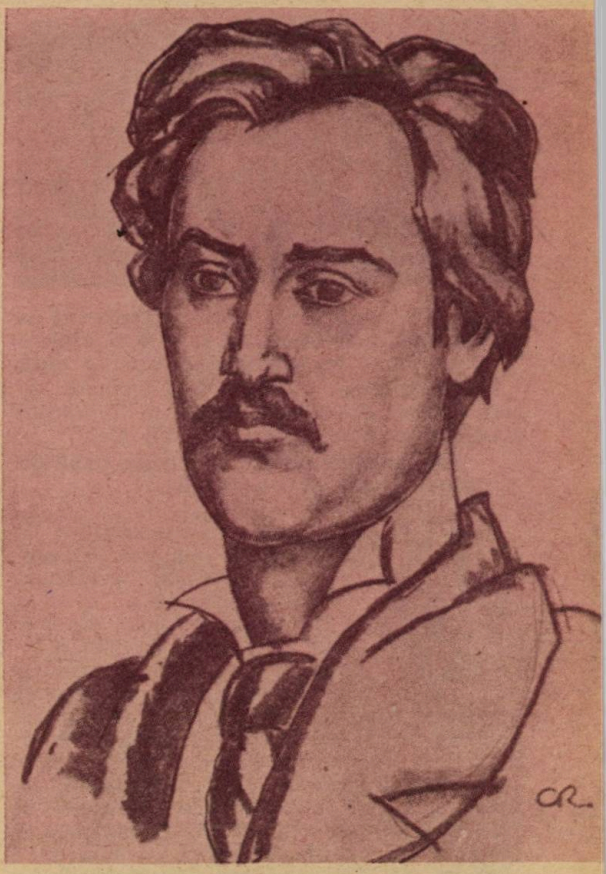

Portret de Camil Ressu

multe ori am căutat să construiesc în închipuirea mea de copil figura necunoscută a acestui zeu, care mi se părea că trebuie să trăiască o viață cu totul deosebită de a noastră, într-o lume supraumană, în basme. Credeam cîteodată că-l zăresc în unele tablouri din „Sărmanul Dionis“, o vagă siluetă care se depărta mereu, și parcă se topea într-o lumină intensă, amețitoare.

Al. Vlahuță vede cu ochii minții pe poet, alcătuindu-i chipul ideal sugerat de chiar opera eminesciană.

Cînd am terminat liceul, aveam în cap figura lui Eminescu, așa cum mi-o făcusem eu : un tînăr slab, înalt, palid și tras la față, cu ochi negri, visători, pe umeri îi cad plete ondulate, o haină lungă și ve-

ALCĂTUIT DIN EVOCĂRILE SCRIITORILOR

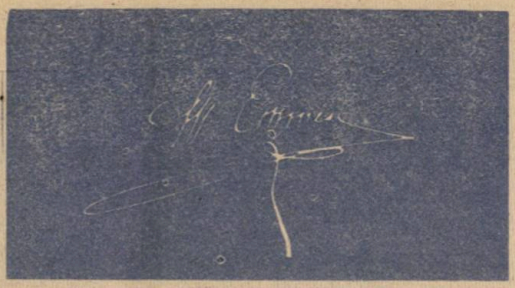

che îi acoperă trupul pînă-n călcîie ; el nu vede pe unde calcă, nu se uită la nimeni, şi merge ca un somnambul, parc-ar pluti.

Imaginea aceasta de Prinţ al Somniei pe care tînărul admirator o desprinse din lumina poeziilor eminesciene nu-i ajunge însă.

Trei ani am căutat pe uliţele Capitalei figura aceasta, şi n-am găsit-o.

Şi la capătul investigaţiilor lui Al. Vlahuţă veghează neîmplinirea. Şi decepţia, pentru că într-o zi învăţăcelul avea să vadă aievea pe poet, sau mai bine zis ceea ce era partea lumească a acestuia. Nu stăruim în a reproduce şi această descriere. Aspectul lui Eminescu nu era atît de sacru pe cît şi-l închipuise Vlahuţă. O bănuială va fi avut zelosul admirator că totul nu e decît înşelăciune şi că sub această comună înfăţişare s-ar ascunde şi altceva de vreme ce stăruie cu metodă pe lîngă poet. Infructuoasă osîrdie de vreme ce abia după cinci ani de la întemeierea cunoştinţei dintre ei doi se petrece minunea : **Pentru prima oară poetul îmi da de gîndit,** spune Vlahuţă — destul de tîrziu, zicem noi, adăugînd că pîrghia secretă ar fi fost de căutat tot în versurile poetului.

Au avut loc însă şi întîlniri neprevenite cu poetul. Imagini imediate care n-aveau de înfruntat o închipuire îndatorată lecturilor.

Mă numesc unul dintre oamenii în viaţă, care l-au văzut pe Eminescu în carne şi oase.

Aşa îşi începe Arghezi scurta lui spovedanie.

Eram copil de 7 ani. L-am zărit trecînd pe Calea Victoriei... Trecea prin public un om grăbit, fără să ocolească, impetuos. „Uite-l pe Eminescu !" a spus cineva, cu un glas pe care-l ţiu minte. Se pare că poetul nu mai făcea parte din viaţa lui şi că trăia o metempsihoză străină. Nu puteam şti atunci cine era să fie Eminescu şi ar fi fost normal să-i uit numele auzit. E curios că nu l-am uitat. Mi-a rămas în ureche, odată cu tonul de stupefacţie şi de compătimire, probabil, cu care a fost rostit. Mi-a rămas aninat ca de o schiţă de fum. Nu mă gîndeam atunci că după 55 de ani trecuţi, voi evoca într-o pagină de tipar ceea ce începea să fie, încă de pe atunci, o amintire... Se putea altfel ?

Arghezi nu putea întîlni decît un Eminescu prozaic pentru ca în contrast cu imaginea întîmplătoare să-i ridice monumentul tensionat şi ascetic al înţelegerii sale. **A vorbi despre poet e ca şi cum ai striga într-o peşteră vastă...** Deci Eminescu : un om grăbit, fără să ocolească, impetuos. Atît. Şi sunetul de compătimire al întîmplătorului trecător. Arghezi nu este nici amăgit, nici dezamăgit. E doar uimit că printr-o misterioasă mecanică a memoriei întîmplarea i-a rămas adînc întipărită în minte. De ce ? N-avem cum şti, de ce paşii argonauţilor din Fălticeni s-au îndreptat către atemporalul schit în care adăsta un ceaslov încifrat de mîna poetului.

Dar cu acestea nu sîntem mai înaintaţi decît în punctul de pornire.

Poetul continuă să-şi păstreze enigma.

SEAMĂNĂ A FI ŞI EL ACTOR

Aploaie de mărturii ne stau la dispoziţie. Dar căreia să ne adresăm mai întîi ? O ştire contrazice pe alta, o mărturie e în discordie cu cea precedentă, un ochi vede mare, unde altul vede mic şi aşa mai departe.

Pentru a simplifica trebuie să ne fixăm un criteriu. Va fi acela al frecvenţei. Portretul poetului cel mai adevărat nu poate fi decît cel al celor mai coincidente amintiri şi descrieri. Şirul lor începe, altă intersecţie fatidică, cu I. L. Caragiale. În nişte amintiri tîrzii Caragiale ne face portretul unui tînăr care nu e altul decît Eminescu al pribegiilor teatrale.

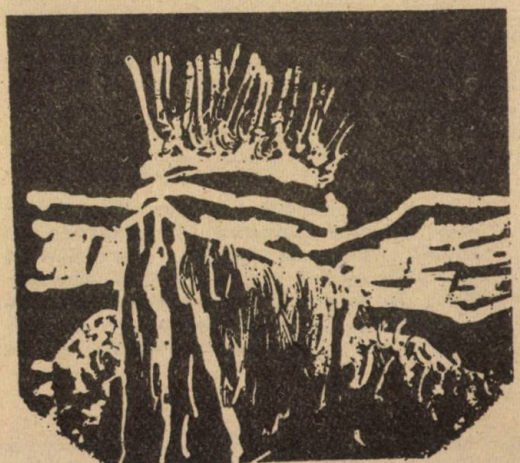

Desen de Constantin Baciu

Tînărul sosi.

Era o frumusețe ! O figură clasică încadrată de niște plete mari, negre ; o frunte înaltă și senină ; niște ochi mari — la aceste ferestre ale sufletului se vedea că cineva este înăuntru : un zîmbet blînd și adînc melancolic. Avea aerul unui sfînt tînăr coborît dintr-o veche icoană, un copil predestinat durerii, pe chipul căruia se vedea scrisul unor chinuri viitoare.

— Mă recomand, Mihail Eminescu.

Așa l-am cunoscut eu.

Și dacă în alte privințe mărturia lui Caragiale e mai puțin recomandabilă consultului, (firi diferite fiind, intuiția lui nu credeam a fi mers întotdeauna la țintă), acest portret este partea cea mai sigură a ei. Pentru că așa nu l-a cunoscut numai Caragiale. La fel s-a înfățișat poetul și lui Iosif Barițiu la Brașov în timpul turneului transilvănean al trupei teatrale condusă de Pascaly. În timpul banchetului dat în cinstea trupei, de Iosif Barițiu s-a apropiat

...un tînăr ce semăna a fi și el actor din trupa lui Pascaly, cu părul lung și de coloare neagră foarte frumoasă, cu niște ochi mari de tăietura migdalelor, plini de o veselie melancolică, niște ochi expresivi, vorbitori și totodată misterioși. Erau niște ochi din ce în ce mai periculoși pentru inimele neexperte de fete, iar pentru femeile experte erau ochii dorului. În capul unei femei frumoase și tinere acei ochi ți-ar fi spus de la prima vedere : i-ai văzut și nu-i mai uiți niciodată, cum nu uită călătorul undele azure ale „Fîntînei Trevi" din Roma veche. În cazul acelui tînăr de statură mijlocie, dar bine legat, ei îți făceau impresiunea unui om predestinat, unui om fatal.

Dacă suprapunem portretele nu se poate să nu sesizăm coincidențele. Nu este doar vorba despre coincidența detaliului fizic, cît despre observarea expresiei de excepție a chipului viitorului mare poet.

Acest portret nu este contrazis nici de colegii de studii vieneze ai poetului. Amintirile lui T. S. Stefanelli seamănă cu un raport pe care martorul apropiat al poetului îl dă compatrioților săi. Iată justificarea primei fraze pe care o reproducem subliniind-o :

Eminescu cît timp a petrecut în Viena arăta de regulă foarte bine și era deplin sănătos.

Nefericitul sfîrșit al poetului își exercita presiunea inevitabilă asupra martorilor apropiați.

Prin pielița curată a feței sale străbătea o rumeneală sănătoasă, iar ochii săi negri, nu mari, dar pururea vii, te priveau dulce în față și se închideau pe jumătate cînd

Pictură murală de Viorica și Vintilă Mihăescu

Eminescu rîdea. Și rîdea adesea, cu o naivitate de copil, de făcea să rîdă și ceilalți din societatea lui, iar cînd vorbea prin rîs, glasul său avea un ton deosebit, un ton dulce, molatec, ce ți se lipea de inimă. Părul său negru îl purta lung, pieptănat fără cărare spre ceafă și astfel fruntea sa lată părea și mai mare de cum era, ceea ce-i da o înfățișare senină, inteligentă, distinsă. Eine Denkerstirne (frunte de gînditor) ziceau colegii săi germani. Avea statura mijlocie, era cam lat în spate, dar totul era proporțional.

Atenția lui T. V. Stefanelli de a nu uita nimic este evidentă. Dar ceea ce vrem să semnalăm, dincolo de amănuntele noi, este că și acest prieten al poetului se oprește asupra aerului de distincție pe care-l respiră chipul său și asupra efectului pe care această distincție o are asupra celor din jur.

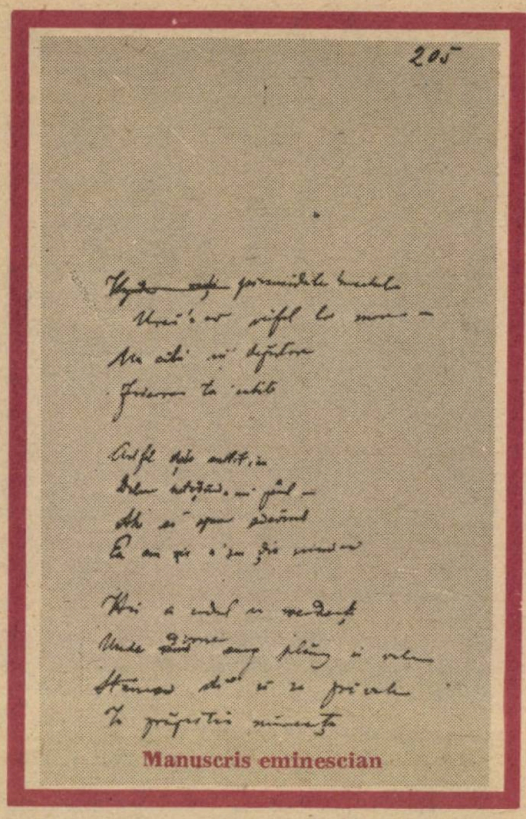

Manuscris eminescian

Slavici, despre care mulţi au zis vorbe îndoite asupra amiciţiei lui ultime cu Eminescu, are meritul de a se opri în **Amintirile** sale mai ales asupra manifestărilor intelectuale ale poetului. Detaliul pitoresc nu atrage pe şirian şi abia de aflăm cum arăta poetul în perioada plimbărilor lor vieneze. Ştim în orice caz de la Slavici mai bine ce citea Eminescu la Viena şi ce-l preocupa în chip deosebit, decît cum era. Totuşi :

> **Om de o veselie copilăroasă, el rîdea cu toată inima, încît ochii tuturor se îndreptau asupra lui. În clipa următoare se-ncrunta însă, se strîmba ori întorcea capul cu dispreţ.**

Slavici devine din nou abstract. Iar cînd vorbeşte de sănătatea lui Eminescu o defineşte prin aceea a tatălui său :

> **Eminescu era de o vigoare trupească extraordinară, fiu adevărat al tatălui său, care era munte de om şi ca fire — grădină de frumuseţe.**

Să fi scăpat şirianului trăsătura de distincţie a colegului şi prietenului său ? Nu în totul, dacă ne amintim că odată notează că lui Eminescu îi plăcea să trăiască **boiereşte.** Cam vag, dar totuşi ceva. Hotărît lucru, Slavici nu era făcut să fie un bun portretist.

Mai norocos decît Vlahuţă, Iacob Negruzzi îşi face despre Eminescu cu ajutorul puţinelor poezii publicate în **Convorbiri literare** o idee care-l ajută să găsească pe poet cu uşurinţă. Vom înţelege şansa convorbiristului dacă precizăm că Vlahuţă n-a întîlnit pe Eminescu al tinereţelor.

> **Ajuns în Viena, mă dusei la cafeneaua Troidl din Woizeile, unde ştiam că este locul de adunare al studenţilor români şi mă aşezai la masă deoparte, lîngă o fereastră, de unde fără a fi băgat în seamă, puteam observa pe toţi tinerii ce vorbeau între dînşii româneşte. Erau mulţi adunaţi în ziua aceea, unii păreau mai inteligenţi, alţii mai puţin, dar mai toate figurile aveau expresiuni comune, încît îmi zisei că Eminescu nu poate să fie printre dînşii. Deodată se deschide uşa şi văd intrînd un tînăr slab, palid, cu ochii vii şi visători totodată, cu părul negru, lung, ce i se cobora aproape pînă la umeri, cu un zîmbet blînd şi melancolic, cu fruntea înaltă şi inteligentă, îmbrăcat în haine negre, vechi şi cam roase. Cum l-am văzut am avut convingerea că acesta este Eminescu, şi fără un moment de îndoială m-am sculat de pe scaun, am mers spre dînsul, şi întinzîndu-i mîna, i-am zis : „Bună ziua, domnule Eminescu !"**

Secreta credinţă că un creator trebuie să semene neapărat cu opera sa este în noi toţi. Acestei necruţătoare probe supunem în mod mai mult sau mai puţin conştient pe toţi scriitorii care ne-au cîştigat sufletul şi inteligenţa. Dacă Eminescu ajunge să fie reperat într-o cafenea vieneză de un compatriot, care nu l-a văzut niciodată, numai după indiciile atît de puţin practice pe care le pot procura puţinele poezii tipărite pînă atunci, nu ne rămîne decît să tragem concluzia că ne aflăm în faţa lui Eminescu cel adevărat şi că cel mai autentic portret eminescian este cel în care poetul seamănă cel mai mult versurilor lui.

Fără să ştie, Sadoveanu refăcea într-un fel experienţa lui Iacob Negruzzi. Protejaţi de blazonul versurilor eminesciene, ca drumeţii din basm de năframa iubitei, ei au intuiţia că ţinta nu poate să le scape. Şi nu le-a scăpat.

Al. Brătescu-Voineşti : „Strigoii"

CAPUL SĂU DE APOLLO

Alt martor ne aşteaptă la Berlin. Este Anghel Demetriescu din ale cărui pagini despre Mihai Eminescu transcriem următoarele :

Eminescu — ce e drept, nu purta nici o stigmată de diformitate pe corpul său, nu era cocoşat ca Leopardi, nici şchiop ca Byron, nici chinuit de o boală dureroasă şi incurabilă ca Lenau şi ca Heine. Dimpotrivă, se bucura de o sănătate perfectă. Talia sa era înaltă, osatura şi musculatura admirabile, umerii laţi, iar pieptul bine dezvoltat, permitea plămînilor să se dilate şi să respire cu toată libertatea. Capul său de Apollo era împodobit cu un păr bogat şi strălucitor, fruntea înaltă şi puţin recurbată înapoi, trăsăturile faciale armonice şi o expresie virilă, ochii mari, de oriental, cu o privire dulce şi melancolică, o gură cu buze cărnoase şi senzuale, totul anunţa într-însul o viaţă luxuriantă şi rezistentă. Înfăţişarea lui era aşa de frapantă, încît nimeni nu l-ar fi văzut întîia oară, fără să întrebe cine este el.

Să nu uităm că Anghel Demetriescu n-a făcut parte dintre partizanii poetului şi că în portretul pe care i-l publică în „Literatură şi artă română", din 1903, din care am citat nu urmăreşte neapărat preamărirea poetului. Anghel Demetriescu era dintre pozitivişti, deci era duşman al romantismului şi fatalmente al viului şi al organicului. Iar Eminescu reprezenta pe cîte ne dăm seama o întrupare extraordinară a forţei organice :

„Seva vieţii într-însul se ridica necontenit şi în toate ramurile ; vegetaţia interioară a dorinţei, a speranţei şi a iluziei, era continuă în frumoşii ani ai tinereţii ; intemperiile lumii şi asprimile vieţii nu puteau să-l facă a lîncezi. Niciodată el n-a cunoscut resignaţia totală sau parţială care este de ordinar fructul experienţei şi care duce dacă nu la fericire, cel puţin la potolire. De aici melancolia lui ; de aici acele contraste ce se adunau şi se ciocneau în el ; de aici tăcerea lui, viaţa lui solitară, nu numai la el acasă ci şi în public".

Datorită ostilităţii faţă de poet a autorului, acest portret nu este invocat prea des şi nici nu este folosit. Dar trebuie spus că în efortul său ştiinţific, — căci ce altceva este modul pozitivist al lui Anghel Demetriescu ? — autorul acestor amintiri ne păstrează cu o siguranţă care confirmă alte portrete trăsăturile cele mai izbitoare ale lui Eminescu.

Nimeni n-a judecat de aşa sus pe contemporanii lui şi n-a luat drept convingere raţională gusturile sau aversiunea sa pentru o persoană ori un lucru. Rareori a fost un om mai exclusivist şi mai intransigent decît dînsul.

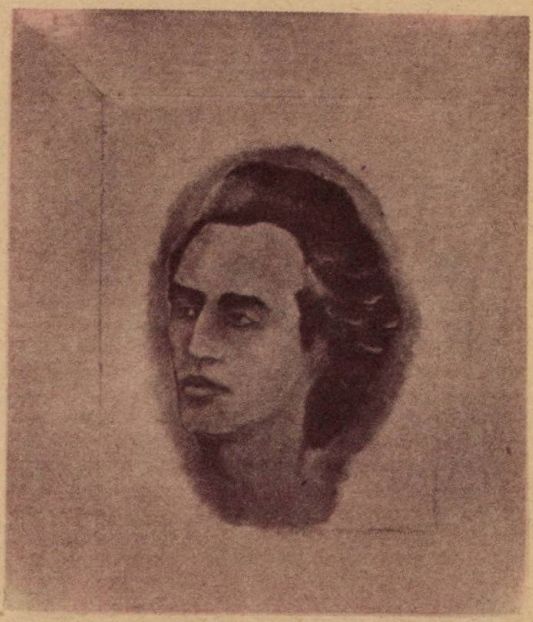

Portret de Mircea Barzuca

Toate acestea notate ca semne negative ale personalităţii eminesciene pe care Anghel Demetriescu o voia în spirit burghez, comună, adaptată, trimit la ţinuta distantă şi princiară a poetului.

Toată atitudinea sa şi în societate ca şi în literatură, adaugă concluziv criticul, părea a zice : **noli me tangere.** Anghel Demetriescu care a voit să critice pe poet, pentru excese, cum ar fi zis şi alţii, n-a făcut decît să precizeze linia aristocratică a fiinţei lui, sensul ascensorial al existenţei eminesciene.

Noli me tangere !

Faimosul memorialist al Junimii, Gh. Panu, nu este departe de Slavici în ceea ce priveşte sărăcia detaliilor fizionomice. Iată cum îl vede Gh. Panu pe Eminescu cu ocazia primei sale prezenţe la şedinţele junimiste :

În acea seară Junimea era la d. Pogor, care stătea în nişte case mari, părinteşti, cu imensă curte şi grădină — mi se pare pe strada „Patruzeci de Sfinţi" — ferestrele toate luminate, uşile toate deschise. Ne suim sus. Erau doi tineri : unul bine făcut, frumos, cu musteaţa mică, subţire şi cu plete mari ; altul înalt, slăbănog, cu ochii lipsiţi de vioiciune şi cam gîrbovit. Cel dintîi era Eminescu, cel de al doilea

Jean Al. Steriadi :
„Pe lîngă plopii fără soț"

Bodnărescu. Cernescu mă recomandă. O salutare rece din ambele părți și atîta. Eminescu continuă a explica o teorie stranie, teoria antinomiilor în istoria universală, după teoria lui Kant a antinomiilor, pentru a ajunge să dovedească lui Bodnărescu că Napoleon I a fost contrariul unui om mare.

Atît despre cum arăta Eminescu. Cît despre teoria lui ori și mai bine despre concluzia lui este bine să ne amintim că era împărtășită și de Lev Tolstoi în **Război și pace.**

Prețioase la Gh. Panu sînt detaliile de atitudine privitoare la Eminescu, ca această încîntătoare pentru noi, astăzi, remarcă :

D. Bodnărescu se ridicase la intrarea d-lui Pogor : Eminescu de loc, ba avea aerul chiar că-l găsește pe Pogor în propria lui casă inoportun.

La fel se poartă și în altă împrejurare după lectura poemului **Dumbrava roșie** făcută de Alecsandri.

Eminescu avea aerul plictisit, desigur că nu gusta poema, era prea simplă, prea ușoară, imaginile erau prea străvezii, comparațiile prea drepte, nimic transcendental.

Pedestrul Gh. Panu a reținut totuși cîteva note definitorii ale poetului, dar mai ales abstragerea lui din cele lumești. Întrerupt de Al. Lambrior cu o observație documentară asupra epocii lui Alexandru cel Bun, pe cînd citea **Sărmanul Dionis,** Eminescu dădu din umeri și continuă citirea.

Ce-i păsa lui de adevărurile istorice ! Niciodată el nu s-a interesat de aceasta : totdeauna el a avut credința că omenirea și Romanii au trăit așa după cum el și i-a închipuit, dar nu după cum au trăit și ei în realitate.

Spirit pozitiv, cum zice chiar el, Gh. Panu nu-și făcuse nici o idee dinainte despre Eminescu, așa că el a observat omul fără avertismentul mesajului sublim al versurilor lui. Sînt însă semne că la Gh. Panu acest mesaj n-a ajuns niciodată.

Mai tîrziu, la București, Mite Kremnitz compune și ea un chip fictiv al poetului inspirat de lectura versurilor lui. Fire romanțioasă, ea împletește în închipuirea ei atît sugestiile versurilor cît și elemente ale propriului bovarism. De aici, în primă împrejurare, dezamăgirea.

Plină de curiozitate urmării cu privirea pe noul venit ce intră în sufragerie, timid și stingaci, părîndu-mi-se neînde-

Mircea Dumitrescu :
„Lacul"

minatic în mișcări, un om care după aparență cunoscuse tot așa de puțin disciplina corporală, ca și pe cea spirituală. Mai mult scund decît înalt, mai mult voinic decît zvelt, cu un cap ceva cam prea mare pentru statura lui, cu înfățișarea prea matură pentru cei 26 de ani ai săi, prea cărnos la față.

Fantele de album personal pe care-l clădise în romanțioasele încăperi secrete ale sufletului ei, Mite Kremnitz, nu era Eminescu. Eterica amatoare se decide repede însă să se mulțumească cu ce există. Cîteva ore mai tîrziu :

Cum ședea aplecat peste foile așa de caligrafic scrise ale manuscrisului său, Eminescu îmi păru cu o înfățișare mai puțin masivă ; bărbia foarte pronunțată și gura largă se atenuau ; fruntea ieșea strălucitoare de sub părul negru ca pana corbului, sprîncenele apăreau în toată frumusețea lor și tăietura fină a nasului lăsa numai la întîlnirea nărilor o ușoară urmă de vulgaritate.

Relația dintre memorialistă și viitorul ei profesor de limba română care a fost Eminescu ne arată că era, de altfel, destul de dispusă să renunțe la aceste exigențe ale goticei ei vanități.

N. Petrașcu îl întîlnește cam odată cu Al. Vlahuță, pe vremea deci cînd Eminescu lucra la **Timpul** în București, în orice caz după ce Mite Kremnitz, în fond o femeie neglijată sub un anume unghi de poet, își forma și reforma impresiile. Grăitor este că liniile portretului pe care, la 30 de ani ai poetului, N. Petrașcu le descrie, sînt aceleași cu cele ale studentului vienez.

Înfățișarea lui creștea poate în ochii mei, văzută sub aureola poetului, dar impresia mea era în mare parte adevărată, căci natura fusese darnică cu el și în privința aceasta. De statură mijlocie, cu trupul bine legat, cu trăsăturile feței regulate, părul negru, lucios și cam lung, fruntea înaltă și senină, de parcă se cobora din lumea unui vis, ochii negri, umbriți și adînci, pe care arareori ți-i dădea să-i privești, căci vorbea cu ei mai mult plecați în jos, parcă de teama de a nu părea că te observă — în clipa însă în care ți-i trecea pe dinainte, surprindeai, în pîlpîitul unei lumini incandescente, ca un scăpărat al focului tainic ce-i ardea sufletul ; zîmbetul mobil, variind în orice moment, fiind întrebător, confirmativ, iertător, disprețuitor, dureros, oglindindu-i oarecum mimica gîndirii, nasul corect, mustața neagră, buzele armonioase, barba rasă, gîtul rotund și larg, pielița obrazului albă, mată și palidă, aerul frunții pătruns de inspirație. Și toate acestea, învăluite într-o modestie și o timiditate ce-l înfrumusețau și mai tare.

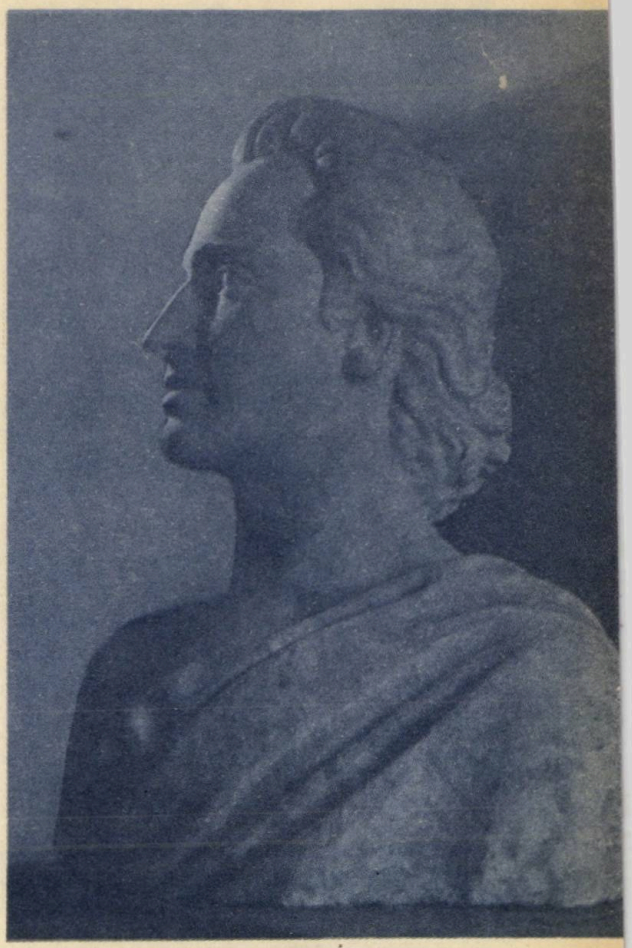

Bust de Ioan Cârdei

Cercul se închide. **Era frumos !** Exclamase Caragiale. Frumos îl găsesc toți cei care l-au văzut cu un ochi nenegustoresc.

ERA UN TÎNĂR VOEVOD

Astfel s-a văzut și poetul într-un portret narcisiac al romantismului de tinerețe :

Un om pe care-l cunoșteam fără a-l cunoaște — una din acele figuri ce ți se pare că ai mai văzut-o vreodată în viață, fără s-o fi văzut niciodată, fenomen ce se poate explica prin presupunerea unei afinități sufletești. Începui a-l observa cu comoditate. Era frumos — d-o frumusețe demonică. Asupra feței sale palide, musculoase,

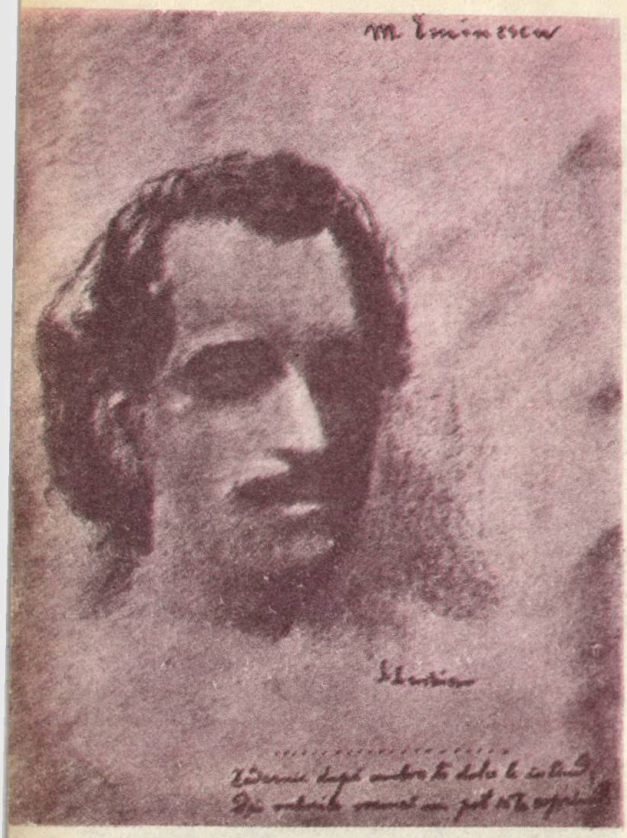

Portret de Ștefan Luchian

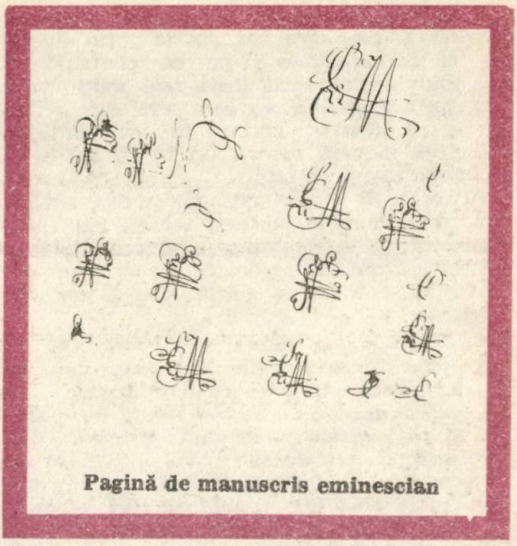

Pagină de manuscris eminescian

expresive, se ridica o frunte senină și rece ca cugetarea unui filosof. Iar asupra fruntei se zburlea cu o genialitate sălbatecă părul său negru-strălucit, ce cădea pe niște umeri compacți și binefăcuți. Ochii săi mari, căprii, ardeau ca un foc negru sub niște mari sprîncene stufoase și îmbinate, iar buzele strîns lipite, vinete, erau de-o asprime rară. Ai fi crezut că e un poet ateu, unul din acei îngeri căzuți, un satan, nu cum și-l închipuiesc pictorii: zbîrcit, hidos, uricios, ci un satan frumos, de-o frumusețe strălucită, un satan mîndru de cădere, pe-a cărui frunte Dumnezeu a scris geniul și iadul îndărătnicia — un satan dumnezeiesc, care trezit în ceri a sorbit din lumina cea mai sîntă, și-a îmîmbătat ochii de idealele cele mai sublime, și-a muiat sufletul în visele cele mai dragi, pentru ca, în urmă, căzut pe pămînt, să nu-i rămînă decît decepțiunea și tristețea gravată în jurul buzelor, că nu mai e în ceri.

Astfel arăta Eminescu și așa ni-l descriu contemporanii care au știut să-l vadă cu ochii propriei lui poezii. Amintirile toate datează după ce suflarea celestă a acestei poezii îi luase în posesiune. Nici chiar Caragiale, — cinicul ! — nu se poate sustrage atotputerniciei ei.

Distinctă este la toți elevata frumusețe princiară a poetului, majestuoasa impresie pe care o face celor ce-l văd : **Rege asirian** zicea în glumă Caragiale, asimilîndu-l cu unul din eroii poeziilor pe care tocmai le ascultase. Și nu știa că gluma sa era, în fond, foarte serioasă.

Lucian Blaga n-a avut șansa să-l întîlnească pe poet. Dar fără a-l fi văzut vreodată, el ne propune o sugestie de portret care le verifică și confirmă pe cele de aievea ale poetului.

Voevodul român, icoană alcătuită din suprapunerea mai multor imagini din epoca de istorie românească dinaintea lui 1500, este pentru efigia secretă, care-l absoarbe, care-i compensează insuficiențele, care-l magnetizează. Subconștient, raportarea la un ideal voevodal ia proporții de identificare. Subconștient Eminescu se vedea un tînăr voevod.

Terestrul Panu ne atrăsese atenția. fină observație, că este o asemănare între **Sărmanul Dionis** și între Toma. Dar este una mai izbitoare : asemănarea tuturor eroilor din nuvelele lui Eminescu cu autorul.

Plecat pe potecile poeziei eminesciene, ca altădată Sadoveanu pe cele ale peregrinărilor naturistice ale viitorului poet, Lucian Blaga are șansa marii intuiții. Eminescu arăta cum l-a simțit Sadoveanu, cum l-a văzut Iosif Bariţiu și Stefanelli și Caragiale și ostilul Anghel Demetriescu și însuși Eminescu în **Geniu pustiu,** așa cum l-a dedus din hieroglifa melodioasă a versurilor sale Lucian Blaga :

Codrul, marea, lumea, lacul, dealul, valea — sunt cîntate de mulţi poeţi, de către cei mai mulţi, dar aşa cum le cîntă Eminescu, toate acestea, codrul, marea, luna, lacul, dealul, valea, dobîndesc nu ştim ce particulară domnească demnitate, aproape sacrală ; parcă în mijlocul lor ar fi permanent prezent un invizibil tînăr voevod.

Întrebarea noastră primeşte în sfîrşit un răspuns : Eminescu arăta ca un tînăr şi astral voevod.

Într-adevăr se pare că acei contemporani ce au ştiut să vadă au văzut ceea ce spunea şi poezia lui. Sunetul acesteia a vorbit aşa ascultătorilor ei chiar în anii marii despărţiri a poetului de cele lumeşti :

În aer rumene văpăi
Se-ntind pe lumea întreagă,
Şi din a chaosului văi
Un mîndru chip se-ncheagă ;

Pe viţele-i negre de păr
Coroana-i arde pare,
Venea plutind într-adevăr
Scăldat în foc de soare.

Iar aceasta este mai vechea imagine, a tînărului cavaler Arald, îndrăgostit de blonda şi dunăreana Maria.
Tu zeu cu ochii negri... o ce frumoşi ochi ai ! va spune Maria în visul lor de dragoste.

Strigoii este poemul prevestitor al **Luceafărului.** Numai că Arald vrea să devină din muritor, om al celuilalt tărîm, pierzîndu-se în cele din urmă în noaptea care i-a furat iubita. Ca şi **Luceafărul** de mai tîrziu străbate spaţii necuprinse pentru a cere marea favoare de a fi alături de iubita lui. Magul îi împlineşte dorinţa, ceea ce, mai tîrziu, nu i se va împlini Luceafărului.

Părea un tînăr voevod
Cu păr de aur moale ;
Un vînăt giulgi se-nchee nod
Pe umerele goale.

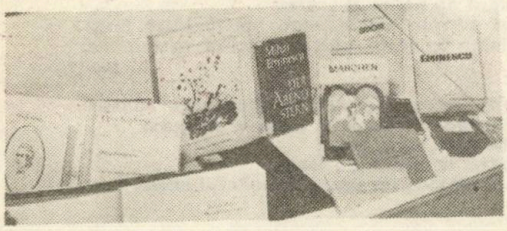

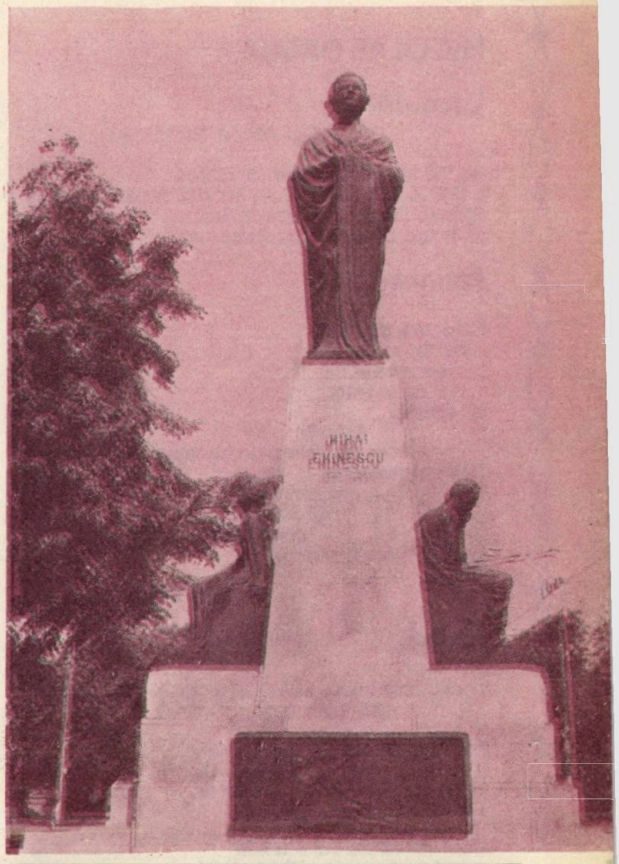

Statuia lui Mihai Eminescu din Iaşi

Chiar şi detractorii poetului au văzut în superbia tinereţii lui întruparea majestuoasă a fiinţei voevodale. **Strigoii** prefaţează **Luceafărul.** Codrii de brad — oceanul cerurilor. Maria — vîrsta credinţelor absolute.

Din neguri te arată,
Lumină dulce clară,
O, maică prea curată,
Şi pururea fecioară,
Marie !

Întreaga viaţă a lui Eminescu este străbătută de tropotul lung şi neobosit al calului lui Arald.

Arald pe un cal negru zbura, şi dealuri, vale
În juru-i fug ca visuri — prin nouri joacă lună —
La pieptu-i manta neagră în falduri şi-o adună,
Movili de frunze-n drumu-i le spulberă de sună,
Iar steaua cea polară i-arată a lui cale.

Aristarc

OMAGIU

NICOLAE DABIJA

Luceafărul

Lui Mihai Eminescu

Nu obosește nicicînd să răsară
LUCEAFĂRUL — Steaua noastră polară !
Steaua care — dac-ar cădea —
ar trage cerul întreg după ea.

Eminescu

Cînd mă gîndesc
cît de mult
ne iubise
izvoarele,
și codrii,
și doinele
ce au fost a-l cunoaște —
îmi vine să cred
că poeții mari
își aleg
popoarele
în mijlocul cărora
au
a se naște.

Doină

„Nu credeam să-nvăț a muri vre-odată..."
(M. Eminescu, „Odă în metru antic")

Fost-am doamne, tînăr foarte
și nu mă gîndeam la moarte,
și nu mă gîndeam la moarte,
că-mi părea așa departe.

Cînd rîdea cu gura tristă
și-mi făcea semn din batistă,
îmi ziceam că nu există,
îmi ziceam : ea nu există :

...Rîu-și poartă valul lin,
și-aștept zile cu senin,
și-aștept zile cu pelin,
le aștept și nu mai vin.

Da-n acele vremi cu soare
nu știam, c-atunci cînd moare
singur,-doamne-i, fiecare.

Ce-i de singur fiecare !

VALERIU MATEI

Heralzii

Lui Mihai Eminescu

Se lasă înserarea
și ne apar la porți
heralzii fără nume,
fără de neam și soartă,
și surlele lor strîmbe înalță către bolți
lung mugetul pustiei gonind spre-o mare
moartă

Vin din neant, din silvă, din tenebre
cu platoșă de zgură și sufletul amar

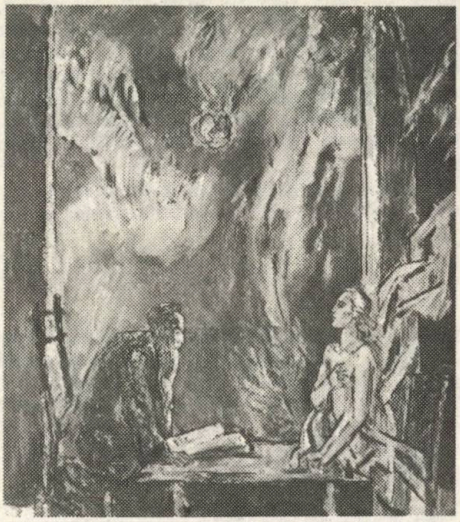

Tralan Brădean : „Sărmanul Dionis"

să soarbă neuitarea și sufletul din verbe,
la pod și la răscruce să ceară vamă iar

se lasă înserarea
și vînturile reci
adună-n val nisipul — tot dune,
dune,
dune
acoperă trudite, vechi urme pe poteci
și de se poate plînge nu se mai poate spune...

La mesele tăcerii făclia nu s-a stins.
Alăturea de pită — cartea Măriei Sale
adună și copiii, și cei cu părul nins
cînd „Sara pe deal buciumul sună cu jale"
Stau toți în așteptare
plătindu-și viețuirea
cu lacrimi și sudoare,
cu cîntece și dor
și uneori aud adînc zvîcnirea
inimii Lui bătînd în pieptul lor

Iar cînd uitarea ține să învingă
colindele cu „Mări, lerui-ler"
doar inima aceasta sîngerîndă
ne mai deschide-o poartă către cer.

Se lasă înserarea
și ne apar la porți
heralzii fără nume,
fără de neam și soartă
și surlele lor strîmbe înalță către bolți
lung mugetul pustiei gonind spre-o mare
moartă...

Cît inima Lui bate în piepturile noastre
își caută izbînda și locul — în zadar
heralzii fără nume
fără de neam și soartă
cu platoșă de zgură și sufletul amar.

EMINESCU ȘI PACIUREA

Spirite congenere, aparținînd aceluiași fenomen genetic originar, însemnați cu stea în frunte, incediați de același gînd răzvrătitor, exclusiviști față de conștiința precară, răscolitori, Eminescu și Paciurea și-au urmat demonic Steaua lor polară. Și — uimitor ? — „steaua" li se arată la amîndoi „în vis" și „ca vis" — lume ca vis la Eminescu, lume ca vis la Paciurea ; femeie-himeră la Eminescu, femeie-himeră la Paciurea; himera ca „geniu al văzduhului" la Eminescu, „Himera văzduhului" la Paciurea ; himera ca „Luceafăr" la Eminescu, „Himera-Luceafăr" la Paciurea ; în sfîrșit, himera-simbol, ca semnificant, și la unul și la celălalt, — atîta doar că la unul simbolul e turnat în cuvinte de aur, la celălalt în bronzuri de aur. „Luceafărul" lui Eminescu ca ființă in-umană, un monstru sacru, ireal în lumea reală, himeră — această creație este o poezie a incompatibilității a două lumi, lumea cătălinilor și lumea hiperionilor ; „Lu-

ceafărul-himeră" al lui Paciurea este iarăşi o poezie a incompatibilităţii — ambele opere, capodoperele acestora, fiind în finalitatea lor, mesaje filozofice etern umane, codificate estetic.

De creaţia eminesciană s-au apropiat toate generaţiile de artişti plastici — nu vom numi pe nimeni, reuşitele sînt cunoscute — dar toţi s-au oprit la aspectele particulare ale operei. Paciurea singur a gîndit şi sculptat chiar Poezia. Totul a pornit de la un monument Eminescu, deci de la o sculptură — observăm ca într-o paranteză că de la sculptură — sculptura fiind, precum se va vedea, înainte-mergătoare — de la ea se vor trage marile desfăşurări plastice echivalînd simbolic marile construcţii poetice ale lui Eminescu. Dar monumente au gîndit şi ridicat — unele numai în proiect, mulţi sculptori — Frederic Storck şi Oscar Han, Ioan Schmidt-Faur şi Mateescu, Borgo-Prund şi Ion Grig. Popovici, Anghel şi Baraschi, Ovidiu Maitec şi Gheorghe Adoc, Valentina Boştină — dar, oricît au încercat, cei care şi-au inclus în program să ridice portretul lui Eminescu la valoare de simbol spiritual al unei creaţii poetice simbol, mai mult decît un portret nu le-a reuşit. Lui Ovidiu Maitec, cel care susţine, nu fără acoperire, că cel mai bun portret al operei eminesciene este portretul poetului — desigur cel care reuşeşte să-l exprime ca atare, — nici lui nu i-a reuşit. Este ceea ce credem noi — o poezie simbolică, mai ales una metafizică, nu poate fi exprimată cu ajutorul fiinţei umane ; nici omul de geniu nu poate întruchipa aievea ceea ce întruchipează creaţia sa. Acest adevăr — unul crud se pare — l-a intuit Paciurea, dar într-o viaţă de om şi plătind cu viaţa. Ca şi Eminescu. **Sărmanul Dionis** — textul tezaur al creaţiei eminesciene — n-a fost înţeles la Junimea şi nu e nici azi la locul lui în operă. **Sărmanul Dionis** al lui Paciurea e **Himera ;** mediul spiritual va fi totdeauna un mediu precar pentru spiritele venind din universalitatea spaţio-temporalităţii şi exprimîndu-se prin universalitate.

Posteritatea a discutat **Monumentul Eminescu** ca pe una din operele de suflet ale lui Paciurea, dar care „i-a scos sufletul" fără să fi ajuns monument ; **odiseea** monumentului a trecut în faţa **semnificaţiei** lui. În stadiul actual al cercetărilor, sigure sînt cîteva fapte de istorie asupra monumentului din 1909, demolat „de mîna autorului" în 1913, schiţe şi proiecte asupra versiunilor următoare, o **Mască a Geniului,** deci un „portret" Eminescu, în bronz, cel care figurează în schiţa ultimei versiuni, „luturi" şi „bronzuri", „creioane", „cărbuni", acuarele — piese între 0180x0240 şi 1000x0600, alcătuind ciclul **pentru monument** al himerelor. — Şi, **nou,** o **Machetă pentru Monumentul Eminescu,** compoziţie cu portret şi nuduri alegorice, „lut patinat". 0 580 nedatat şi nesemnat, un stadiu intermediar între 1909 şi 1924. Datorăm pipăirea unui monument Eminescu imaginat de Paciurea, unui urmaş al lui N. Pora, care scria despre monument în anii 1910—1916, lui Ion Pora, care oferea rarissima piesă Muzeului de Artă al R.S.R., în 1977. Şi bineînţeles, informaţiei şi solicitudinii Rodicăi Matei, şefa Galeriei Naţionale a Muzeului.

Între „lutul" gigant din 1909, demolat în 1913, şi „gipsul" gigant din 1924, sfărîmat în drum spre Bienala de la Veneţia, se simte efortul creator — ideatic şi artistic, de a da un monument Poeziei lui Eminescu. Toate versiunile prezintă un registru superior cu portretul poe-

tului — portret diferit, de la o versiune la alta — dar toate prezintă amplu un registru inferior — cel principal, raţiunea de a fi a monumentului, motivul princiar — desfăşurarea alegorică, echivalentul plastic al creaţiei eminesciene, semnificantul simbolic. În prima versiune figurează două nuduri feminine — să zicem **Frumosul** şi **Urîtul** — şi unul masculin — **Efortul.** Contemporanii **observaseră portretul** poetului, dar **comentaseră alegoricul** monumentului, corespondenţele între alegoriile paciuriene şi aspectele poeziei eminesciene. În comentarii apăruseră drept termeni şi sintagme cheie : „nuduri", „figuri simbolice", „gigant", „herculean", „iluzii", „deziluzii", „deznădejdea", „adîncimea gîndului", „turmentul de idei", „seninătatea", „frămîntarea", „dragostea", „durerea", „visul". S-a scris despre „o stîncă enormă, în jurul căreia, fiinţe omeneşti **întruchipează într-o măreaţă alegorie, sinteza operei poetului"** (subl. PPG). Trecem peste valoarea decodificării şi reţinem actul receptării operei paciuriene cu opera eminesciană pe masă. Comentariile, unele îl vor fi măgulit, altele, mai multe, îl vor fi amărît, de vreme ce în 1913 şi-a demolat lucrarea ca pe ceva nereuşit. Făcuse pasul fundamental — alegoria ca simbol al poeziei, nu făcuse, însă, saltul magistral. Fiinţa umană — „omul de pe uliţă" ca simbol al creaţiei nu-l slujise, trebuia căutat **alt**-ceva. Aşa a apărut nevoia reprezentării lumii ca vis, printr-o fiinţă de vis — **Himera** — Himera lui Paciurea, „tîlcuire delicată a spiritului", nemaiîntîlnită pe aiurea. Dar drumul a fost lung şi greu.

Versiunea intermediară — **Macheta pentru Monumentul Eminescu,** nou apărută şi databilă deocamdată, în perioada 1917—1921 — prezintă un nou stadiu ; figurile alegorice nu mai sînt decît „amintiri" a ceea ce a fost în prima versiune, mai ales silueta din dreapta privitorului, e un nud uman cu cap in-uman. Cel puţin cîteva „bronzuri" — **Nud, Supliciata, Durere** — sînt de acelaşi chip şi din acelaşi timp cu siluetele din **Macheta pentru Monumentul Eminescu,** iar **Supliciata** e datată 1917. Istoria consemnează prezentarea unui **Monument Eminescu** într-o expoziţie din 1921, deodată cu şase himere, apoi în anii 1922 şi 1923. Fără a fi certitudine, ceea ce a fost prezentat în expoziţiile celor trei ani a fost macheta adusă azi în discuţie.

eea ce a plecat la Veneţia (1924), „gipsul" înalt de trei metri, impresiona. „Un bloc de piatră era (părea, PPG) monumentul ! — scrie cronicarul. Măreţ ca un sfinx era acest monument ! Fatalitatea sau voinţa himerelor i-au jucat încă o dată un episod tragic". Comisarul din partea română la Veneţia, şi respectiv, însoţitorul expediţiei spre Italia, era Oscar

Han, interesat şi el în ridicarea unui monument. Fără a fi o certitudine, monumentul pornit spre consacrare la Veneţia era alcătuirea genială atestată de schiţa pe care se vede, de jos în sus, **Capul filozofului,** pe treptele monumentului, deci la baza alegoriei, **Himera Luceafăr** „ţinînd" şi „citind" în **Marea Carte a Lumii, Capul satirului** pe coronamentul monumentului, şi **Masca Geniului** în vîrful blocului paralelipiped. Dreapta şi stînga trebuie să fi fost, nu cum

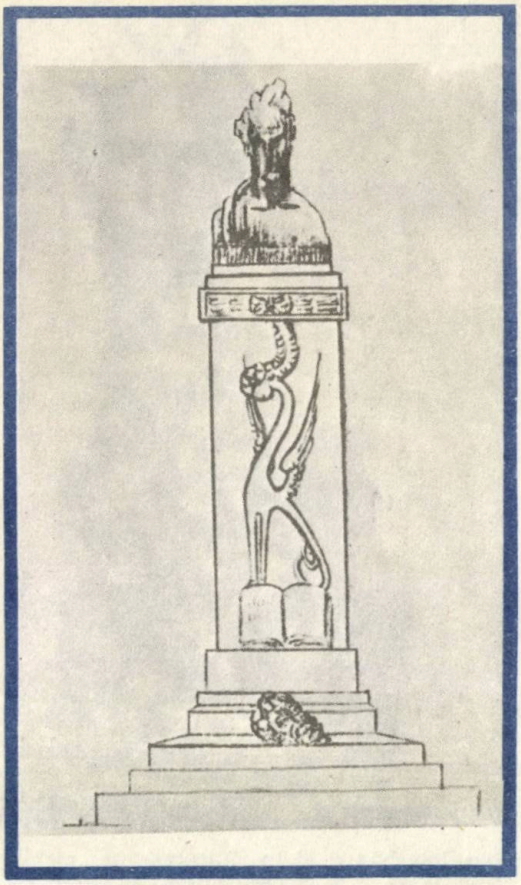

ne-am aştepta, **Himera apei** şi **Himera pămîntului,** ci felinele patrupede cu capetele bipedelor unei Cătăline şi al unui Cătălin, precum se poate vedea în reproduceri.

Incertitudinile privesc versiunile din anii 1921—1924, arătarea lor exactă, — o „stîncă" precum **Monumentul** din 1909 şi **Macheta** apărută recent, ori „bloc de piatră" paralelipipedic ca în schiţa în cerneală ? — dar ele, incertitudinile, nu privesc esenţialul — natura himerică a simbolului artistic paciurian, ca echivalent plastic al „universului cel himeric" eminescian. **Himera văzduhului,** pe care Juriul **Salonului** din 1927 o premia cu Premiul Naţional şi o consacra, fie şi împotriva convingerilor lui, era, precum bine se vede, **Himera-Luceafăr** de pe **Monumentul Eminescu,** portretul **Poeziei** eminesciene. **Himera** — ciclul himerelor lui Paciurea, respectiv ceea ce are el mai înalt şi etern în operă, este rezultatul efortului — ideatic şi artistic — făcut timp de treizeci de ani asupra **Monumentului lui Eminescu.** Şirul nesfîrşit al himerelor lui Paciurea, încheiat cu **Himera-Luceafăr / Himera văzduhului,** echivalează specific şi la dimensiunea geniilor şirul variantelor „Luceafărului" eminescian. Drumul lui Paciurea între **Gigantul** (1906) şi **Himera văzduhului / Himera Luceafăr** (1927) este specific asemănător cu drumul eminescian între **Geniu pustiu** cu Toma Nour şi **Luceafărul** cu Hiperion. Cum între cele două momente eminesciene principiul călăuzitor al creatorului a fost Maestrul Ruben cu al său tratat de astronomie, între cele două momente paciuriene, principiul călăuzitor este **Hiperion, Gigantul, Sfinxul, Zeul războiului, Supliciata** etc., se legau şi nu se legau în forul său. **Monumentul Eminescu,** însă, a devenit raţiunea de a fi artist a sculptorului. „Vreau un monument — a spus Paciurea — în care emoţia să se desfăşoare **fără sfîrşit** — aici întîlnire cu geniul lui Brâncuşi — în care fiecare să fie liber să-şi imagineze ce vrea din poeziile poetului nostru. Totul trebuie să se reducă aici la idee şi simbol. Imaginea poeziei e o himeră — punea Paciurea punctul pe „i" — fiecare şi-o închipuie după dorinţele şi sensibilitatea sa, aşa cum de fapt nu există în vastul univers". În „universul cel himeric" — spusese Eminescu. „Înfrîntul a triumfat", dacă înfrîngere trebuie să numim zidirea de sine într-o zidire întrecînd în strălucire soarele, dar triumful se numea, va trebui să se numească **Monumentul Eminescu,** pe care românii, patriotismul lor, îl vor aduna cîndva de pe drumurile Europei şi îl vor restaura şi ridica în ţara celor doi uriaşi ai artei româneşti. Şi ne permitem a sugera cercetării de specialitate o linie-mumă, anume — mitul himerei ca simbol central şi fundamental în exegeza operei paciuriene, aplicată edificiului lumii în general, şi edificiului eminescian în particular. De altă parte — motivul himerei ca motiv unificator al operei lui Paciurea în general. Datele gîndirii paciuriene, gîndire de tip eminescian prin excelenţă, gîndire cu program, articularea ei în „luturi" şi „bronzuri", istoria artei paciuriene deci, cheamă, credem, impune un fir ideatic ordonator în exegeza acestei opere, un mit cu efect înalt creator, un motiv cu trimitere în infinit.

Petre Popescu-Gogan

Bronz de Gh. Anghel

MIHAI BENIUC

Poeților tineri

Pe Eminescu noi, poeții tineri,
Zadarnic încercăm, nu-l vom ajunge.
Cîntecele lui fără seamăn
Sînt pentru noi miraj de neatins.
Caravana noastră trecătoare
Aleargă după oaza visurilor lui
Și oaza aleargă mereu la fel de departe
în zare.

Dar Eminescu nu cuprinse tot
În stihurile lui dumnezeiești.
Durerea românească-i mult mai mare
Și n-o cuprinde toată nici un cîntec.

Poeți, poeți !
Vă puneți urechea pe inima țării
Și-i ascultați bătăile neregulate
Spuneți-mi ce a aceasta ?
De ce-i bolnavă oare țara noastră ?
A putrezit stejarul românesc ?
Îl rod la rădăcină viermii tainic
De-și clatină coroana a cădere ?

De ce atîtea crengi uscate-n vîrf,
Atîta vîsc
Și-atîtea frunze veștede ?
Ce-nseamnă tînjirea aceasta ?
Pe Eminescu, noi, poeții tineri,
Zădarnic încercăm, nu-l vom ajunge.
Dar Eminescu nu cuprinse tot
În stihurile lui dumnezeiești.
Durerea românească-i mult prea mare
Si n-o cuprinde toată nici un cîntec.

. . . . . .

1934

ARON COTRUȘ

Eminescu

. . . . . .

pisc al cîntecului meu rebel
crescut sub fulgere și vînturi de oțel,
cîntec pe care azi ție unuia ți-l aduc,
în închinare idolatră,
ca unui drept, neprihănit voievod,
un îmbătrînit, pleșuv haiduc,
cu bocanci de sînge și glod,
ce și-a spart prin cremene și piatră
poteca cea mai aspră și mai lungă,
beat de culmi și de azur
cu văzul : fulgerat vultur,
singur, printre potere-narmate pînă-n dinți,
cu pași fierbinți,
în cojoc de colb, în fața ta s-ajungă...
haiduc, odat-stăpîn pe piscuri și pe Dunăre
azi spre tine, fără ființă, fără plumbi,
cu pași repezi țintuiți parcă pe loc de
nevăzuți pociumbi,
gata de moarte, gata de supunere...
călăuză,
cu vorba ca piatra, ursuză,
să fii vrutu-mi-ai,
Pe drumurile-acestei guri de iad și de rai,
tu, cititor în stele
și-n adîncuri,
proroc
în calendarul de crivăț și foc
al zilelor mele...

. . . . . .

1939

ALEXANDRU COLORIAN

Eminescu

Se face vrajă-n razele de lună,
Se tînguiește-n murmur la izvoare,
E codrul șoaptă și înfiorare,
Iubirea-i farmec dureros, — furtună.

E dorul ce în fericire sună
Romantica tristețe-i resemnare, —
Și-i flacără de vis mistuitoare
Pasiunea nemiloasă ce sugrumă ;

Pe lac cad stele, sus tălăngi răsună, —
Chemări în șoapte, drăgostiri în glumă,
Și sufletele-s zborul pur spre astre ;
Ades tristețea sfîșie dezastre,
Melancolia roade armonia,
Pierdut poetul cheamă veșnicia, —
Și sufletu-i se-afundă în Nirvana.

1939

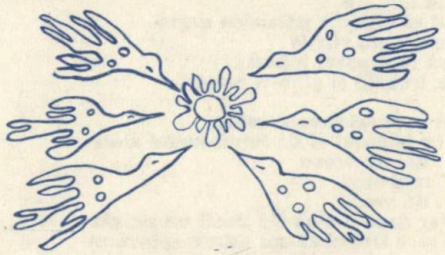

Grafică de N. Gadonschi

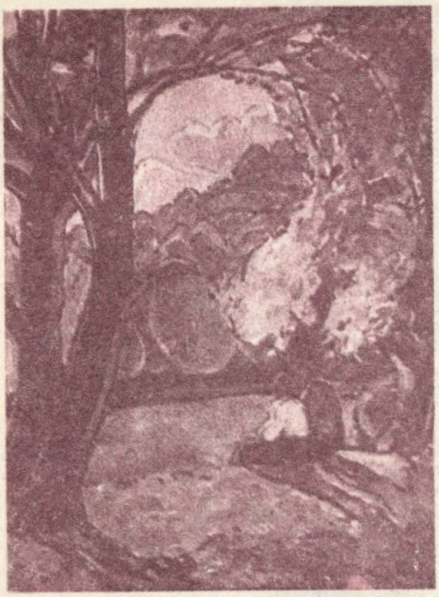

Camil Ressu :„Dorința“

GRIGORE HAGIU

Vorbind cu Eminescu

Ne plimbăm pe-o cîmpie de piatră
în stînga poate-i un copac
dar nu se vede îl acoperă copiii
ce răscolesc în el nici eu nu știu
în dreapta se așează în butoaie
se pun în mari butoaie inimi la sărat

vorbim pe-un cîmp de piatră
nu vrei îmi spune el
nu, nu vreau îi răspund
nu vrei îmi spune el
nu, nu vreau îi răspund
nu vrei îmi spune el
nu, nu vreau îi răspund.

din focul lui săpat în piatră
cînd dispare
mai rămîne un păianjen negru
cămașa-mi sfîrîie
arsă în dreptul inimii
din trunchi și pînă-n creștet.

îmi sare măduva spinării
și cu panașul ei de luptă-astfel alerg
nu, nu vreau
mai strig
nu vreau
chiar dacă n-o să fiu decît un strigăt
de care trupul să-mi atîrne spînzurat

1967

MIRCEA MICU

La marginea mării

În memoria lui Eminescu

Te-am înălțat cu fața către mare,
Să-ți fie somnul blîndă alinare.

Dar chipul tău frumos cioplit cu dalta
Nu-ncape-n apa zărilor — înalta.

De-aici, tîrziu, spui versul tău de seară,
Și vîntul îl șoptește peste țară ;

Și codrii, treji, își înviorează creanga,
Izvoare rid, se tînguie talanga...

Și marea-n jurul tău, ciocotitoare
Îți cîntă îmblînzită la picioare ;

Și pescărușii-ți vin — de ochi aproape —
Și tu-i adormi cu focul de sub pleoape.

Iar noaptea, din statuie urcă-n spații
Luceafărul spre-naite constelații.

1964

ION BĂNUȚĂ

Împăratului

Te caut printre ramuri
De tei și de stejari
Pe unde lira sfîntă
răsfiră gînduri mari

Copil pribeag, din cîmpuri,
m-ai dus prin dulci păduri
și-ai coborît din slavă
nectarul pentru guri.

Aflai, în nemurire,
din pagini, pe Călin,
și pe Dabija Vodă
turnînd din vreme vin.

Sublima răsvrătire
din gura unui dac
stîrni blesteme negre
în inimi de sărac.

Cu ceata pribegită
ai scos din ură fier
rupînd zăgazuri surde
dintre pămînt și cer.

Pe Ștefan al Moldovei
l-ai dăruit cu-n cînt
și-i împletișI cunună
din flamuri lungi de vînt.

Mărite Eminescu !
Îmi este mie dat
să văd cum codrul, omul,
te-aleseră-mpărat !

1967

HASDEU 150

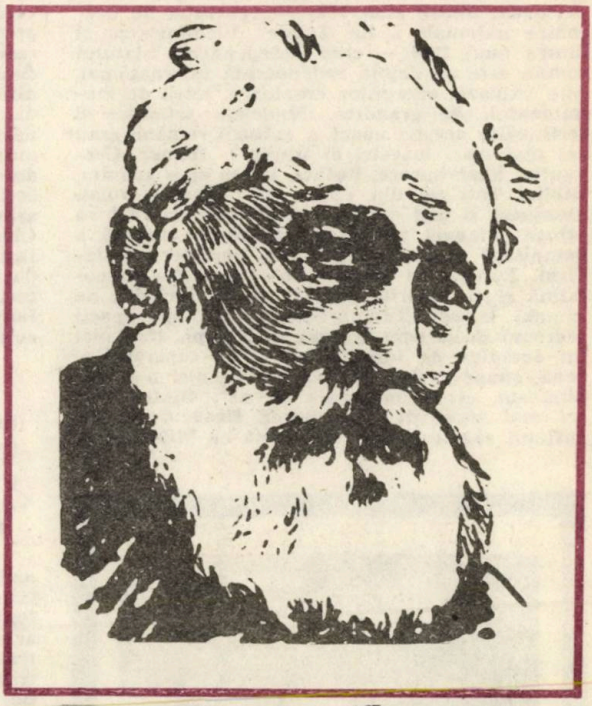

„Un suflet uraganic"

Ca să-l înțelegem cît de cît pe Hasdeu va trebui să încercăm să ne apropiem de formula omului. Un mare temperament, aflat într-o ardere continuă, sau, după expresia lui Mircea Eliade, „un suflet uraganic".

Nimic nu-l limitează, nimic nu-i ajunge în cunoaștere sau viață. Iată cum se definește el însuși prin cîteva formulări : „Unii grămădesc, fără a avea geniul de a crea ; cei mai mulți creează, fără a fi avut răbdarea de a grămădi. Unii fac temelie, fără edificiu, alții fac edificiu fără temelie". Hasdeu a grămădit uriașe cunoștințe, a avut geniul de a crea, necontenit a pus temelii, necontenit a ridicat edificii, chiar dacă n-a avut timp să le termine. El însuși era uimit de propria amploare a creației, astfel încît scria : „Ce e de făcut ? Încă nimeni nu m-a înțeles complet, eu singur abia mă înțeleg". Era devorat de un imens orgoliu, de un sentiment intangibil al libertății sale, ca să nu scrie : „Am ținut totdeauna prea mult la demnitatea individuală pentru a nu suferi disciplina nimănui, și am respectat totdeauna prea mult natura umană pentru a nu disciplina pe nimeni". Se considera el însuși destinat unei opere unice, indicat ca atare de „degetul providenței". O și declară : „Ne-am înțeles misiunea pe o scară colosală".

Cine este acest om care vede totul la o scară colosală, care trăiește o nemăsurată foame a afirmării, a depășirii de sine, a victoriilor, ca o revanșă personală — a sa și a neamului său — la un șir anterior de frustrări, o revanșă de proporții cosmice ? De la început trebuie să vă spun că Hasdeu e un personaj care ne pune și azi în dificultate. A fost incomod în epocă prin teoriile și ideile lui, e incomod și azi. Peste toate, nu-l putem cuprinde ca dimensiune, nici pe orizontală — prin vastitatea copleșitoare a preocupărilor sale științifice, și nici

pe verticală — prin altitudinea ideilor și sugestiilor absolut noi pe care le-a împrăștiat, în cele mai diverse discipline. Mircea Eliade, cel mai glorios discipol al său, îl consideră pe Hasdeu un Pico della Mirandola, acel erudit și filozof care, prin extensiunea preocupărilor și prin precocitatea geniului, a reprezentat unul dintre stîlpii Renașterii.

Într-adevăr, epoca în care irumpe Hasdeu este pentru cultura română o epocă de renaștere. Ceea ce caracterizează întreagă această perioadă, dintre anul 1821 — revoluția de dezrobire națională a lui Tudor Vladimirescu și dintre anul 1880 — cînd independența statului român este pe deplin recunoscută internațional, este explozia energiilor creatoare, setea de monumental, de grandios. Modelele artiștilor și scriitorilor acestei epoci a culturii române erau cei mai mari maeștri ai lumii — Homer, Cervantes, Shakespeare, Rafael, iar ca epos anonim, Biblia. Toți cei din epoca lui Hasdeu voiau absolutul și nici unul nu avea îndoiala că-l va atinge. Planuri gigantice, conștiință ardentă a demnității umane, patos social liberator, mesianism. Europa, cu grandioasa-i moștenire greco-latină și cu valorile pînă la zi, nu intimida pe nimeni la noi. Toți artiștii și savanții epocii lucrează de la egal la egal cu Europa, fără nici un complex de inferioritate. „Nu copiam Europa, spune același Mircea Eliade, nici n-o respingeam, ci ne măsuram cu ea". Dintre toți, cel mai sigur de sine părea Hasdeu. El, cu sufletul său uraganic, împreună cu Mihai Eminescu, acesta cu sufletul său stelar, reprezintă de altfel cele mai strălucite biruințe spirituale ale epocii marilor noștri clasici, epoca de după pașoptism.

Hasdeu printre contemporani — caricatură de N. Petrescu-Găină

Ei bine, în această epocă mare Hasdeu vine cu măsuri și mai mari. Nimic nu-i ajunge acestui titan, toate frontierele în care era cantonată cultura română din vremea lui i se par strîmte și constrîngătoare. În primul rînd, timpul. Pînă la el românii afirmau cu o legitimă mîndrie că se trag din romani și că neamul lor are o vechime de aproape 2000 de ani. Dar de ce? protestează Hasdeu, într-un studiu răsunător, care poartă în titlu această întrebare: „Perit-au dacii?" Nu, răspunde el cu o fantastică erudiție, românii se trag nu numai din romani, dar și din daci, veritabilii autohtoni, iar prin daci neamul lor se leagă cu timpul adînc al antichității europene. Pe acest plan, Hasdeu deschide un front nou de cercetare, el întemeiază studiul proto-istoriei, pe care cercetările arheologice și etnologice ulterioare îl confirmă. Chiar în vremea sa, arheologii descoperă în zona Iași-Cucuteni o cultură și mai veche decît cea dacică, așa-numita cultură Cucuteni-Tripolie, una din cele mai originale culturi neolitice din Europa, contemporană cu cultura cretană și cu cultura Yang-Chao de pe Fluviul Galben.

Nici în ceea ce privește limba română, Hasdeu nu e mulțumit. Pentru a-i descifra enigma, el nu se oprește la filiația latină a acestei limbi, idee care instituise un adevărat dictat în epocă, el rupe cu genealogia evidentă, dar prea comodă, extinzînd cadrul comparatistic oprit pe atunci doar la rudenia cu limbile neolatine. El stabilește legăturile limbii române cu limbi și idiomuri și mai vechi, de pe o vastă arie antică. Prin substrat, demonstrează Hasdeu, limba română e înrudită la sud cu limbile ilirotracice, la nord cu lituaniana și alte limbi baltice, la vest cu idiomurile celtice. Pentru epoca mai nouă a limbii române, el e cel care observă primul legăturile istorice ale acestei limbi cu limbile slave. În consecință, Hasdeu întemeiază slavistica și e primul și cel mai autorizat slavist român de pînă azi. Dar pentru ca succesorii să nu cadă în excesul slavist, așa cum premergătorii căzuseră în excesul latinist, tot el lansează teoria „circulației cuvintelor", după care nu numărul de cuvinte de o anume origine definește o limbă, ci circulația lor, frecvența lor în actul vorbirii. După Hasdeu, limba română rămîne o limbă latină, dar cu noi cîștiguri lexice și funcționale față de celelalte moștenitoare ale Romei.

Dar să încercăm să-l extragem din fantasticul acestei epoci și să-l vedem cum era. Cît știa? Vreo douăzeci de limbi. Toate limbile romanice, toate limbile germanice, toate limbile slave. În plus latina, elina, sanscrita și alte cîteva limbi rare. Considera că nimeni nu se poate hazarda în lingvistică și filologie fără acest minim tezaur. A fost unul dintre marii întemeietori ai filologiei comparate. În materie de filologie comparată îi plăcea să repete o frază a lui Max Müller, care spunea că știința limbilor s-a născut „în prima zi a Rusaliilor", adică în ziua în care Duhul Sfînt s-a pogorît deasupra celor 12 apostoli despărțindu-se în limbi de flacără. Prin aceasta Hasdeu vroia

să spună că toate limbile sînt sacre, că în toate limbile se poate rosti adevărul. Drept care le și tratează pe toate cu iubire, dreptate și adevăr, ca pe niște creații unicat ale geniului uman. El urmărește aventura cîte unui cuvînt, din sanscrită în irlandeză, din irlandeză în lituaniană, din lituaniană în albaneză, de aici în persană pînă în română, pentru a descrie spațiul gigantic pe care iau naștere limbile și timpul uriaș pe care acestea îl înfruntă pentru a face să supraviețuiască un sens, un obicei, o instituție. Spectacolul creației umane, pe acest plan al limbii, este copleșitor. Hasdeu însuși este uimit și scrie : „Față de asemeni fenomene, pas de a mai scrie istoria reacțiunii omului contra naturii pe malul Dîmboviței, fără a fi silit, vrînd-nevrînd, să alergi de la Bangkok la Edinburg și de la Pekin la Gibraltar"... Orice viziune restrictivă cantonată la un singur idiom, ne învață Hasdeu, este păgubitoare. Ca creație umană, limba dă seamă nu numai de istoria unui popor, de cugetarea lui, de instituțiile lui fundamentale, dar și de istoria umanității întregi de care depinde, cu care se interferează în timp și spațiu. Hasdeu ne lasă deci acest îndemn testamentar : puneți sub protecție limbile, dacă vreți să conservați umanitatea.

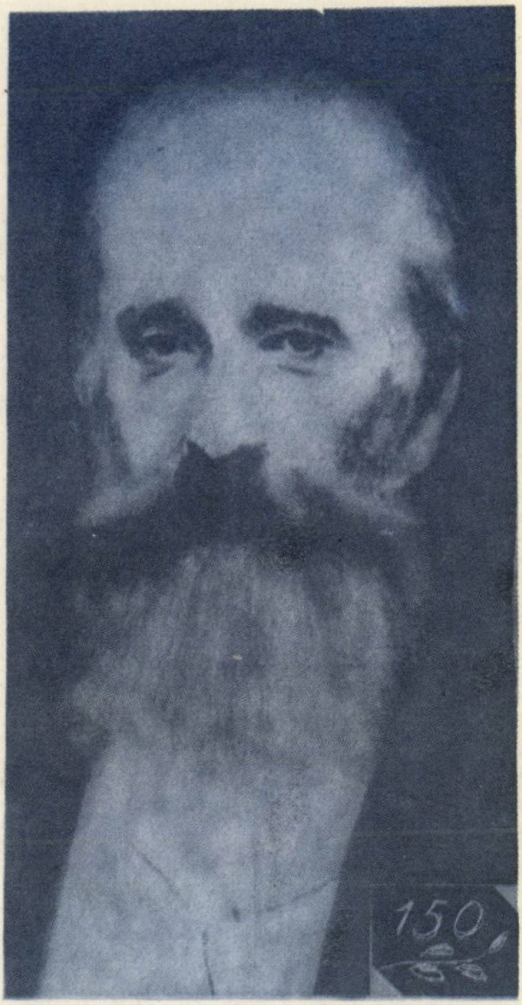

La fel cugetă Hasdeu în materie de culturi populare. El este unul dintre întemeietorii etnopsihologiei și un anticipator al antropologiei culturale de astăzi. După Hasdeu, toate culturile populare de pe cuprinsul planetar sînt egale între ele, chiar dacă geniul popular se exprimă diferit. El nu ezită să se plimbe cu o ghicitoare, cu un proverb, cu un motiv de basm, de la români la islandezi, de aici la samoezi, de la aceștia la triburile negre din Africa de Sud sau la băștinașii din Australia, identificînd și similitudinea experiențelor și diferențele de expresie care conferă originalitate acestor creații. El respinge teoria comodă a difuzionismului, el e adeptul poligenezei în creația populară, cu observația — capitală, zicem noi — că un motiv dintr-o cultură, pătruns într-o altă cultură și adoptat de aceasta, se supune unor modificări și adaptări care-l fac original.

Ce-a adus nou Hasdeu în istorie, ca disciplină ? O viziune organică, din interiorul fenomenului și în același timp o viziune globală, istoria este văzută ca ansamblu inextricabil al tuturor coordonatelor care compun viața exigența de zi cu zi a unui popor. Deci geografie istorică și antropologie, limbă, economie, cutume juridice și religioase, mituri, sisteme teoretice, literatură, științe, tehnici, toate trebuie să se articuleze ca să restituie imaginea în timp și spațiu a unui popor, o imagine dinamică. Cultul documentului, al izvoarelor documentare este esențial pentru Hasdeu. El este cel mai mare și cel mai prodigios editor de documente din istoria românilor. Extrem de scrupulos cu actele editate, Hasdeu respinge totuși pozitivismul, el înțelege istoria ca artă, ca disciplină interogativă și interpretativă, acordînd un cîmp larg intuiției, inspirației creatoare și chiar revelației. Nu oricine poate fi istoric, spunea el, așa cum nu oricine poate fi profet. Ca un veritabil romantic ce era, Hasdeu credea în geniu, neavînd nici o umbră de îndoială în privința genialității sale, pe care la drept vorbind a și revărsat-o asupra epocii la modul torențial.

Da, Hasdeu este un geniu care aparține prin datele constitutive romantismului european. Hasdeu și Eminescu sînt cei mai mari romantici ai literaturii române. Eminescu se naște la interferența cu romantismul german, Hasdeu la interferența cu romantismul rus. Opera hasdeiană, ca proiect și execuție, este neclasică, e ciclopică, faraonică sau gotică, o catedrală în plină construcție, cu schelele urcînd pînă la nouri. Mai exact spus, opera lui Hasdeu e... hasdeiană. Totuși romantismul nu-l explică integral pe Hasdeu, îi oferă doar cadrul cum și cîteva atribute : extravaganța, fantasticul, enigma, ironia, asociațiile imprevizibile și paradoxale, sarcasmul. Hasdeu se desparte însă de romantism prin cîteva puncte esențiale : el nu cunoaște melancolia roman-

Desen de Eugen Drăguțescu

tică, depresiunea romantică, fascinația morții. La acestea el opune un optimism grandios, pe care îl și întemeiază ca doctrină. Pe pesimiști îi consideră „apostolii răului", pe Leopardi îl compătimește, pe Schopenhauer îl desființează, pe Eminescu îl dezaprobă tacit, explicînd pesimismul său prin influența nefastă a „Junimii". Împotriva acestei direcții romantice Hasdeu întemeiază cultul eului biruitor, al omului predestinat victoriilor pe toate planurile. În Hasdeu chiuie omul păgîn, omul antic sau omul Renașterii, care n-are însă nimic de-a face cu supraomul lui Nietzsche. El însuși s-a conformat acestui model pînă cînd a devenit statuie : un Zeus ținîndu-și pe umăr odrasla, pe Minerva, zeița inteligenței. Inteligența lui frenetică era din cînd în cînd înfrîntă doar de furtunosul său temperament.

A r fi fals dacă am socoti că acest om excepțional a fost scutit de durere, că a păsit din victorie în victorie, că viața l-a cruțat. Cîteva amănunte biografice ne edifică : este știut că tînărul Hasdeu, avînd de ispășit o condamnare pentru delictul de nesupunere la armata țarului, este nevoit să treacă Prutul și să se stabilească în România. Despărțindu-se la 20 de ani de casa părintească, de vatra sa de la Cristinești de pe malul Nistrului, Hasdeu nu-și va mai revedea niciodată casa și familia, acel leagăn al copilăriei unde a ascultat doine și daine, unde s-a încîntat cu basme, ghicitori și „dulci eresuri", unde l-a împrejmuit — spre a-l desmărgini — atmosfera de mit a țărănimii moldovene, unde l-a plămădit intelectual biblioteca cu incunabule și tipărituri rare a tatălui, un magister în variate științe umaniste, el însuși istoric și poet. Nici tatăl său, Alexandru Hasdeu, n-a putut trece Prutul, nici ca să-și vadă fiul ajuns ilustru în România, nici ca să primească el însuși titlul de membru al Academiei Române. A doua dramă : moartea Iuliei, geniala lui fiică, poetă de mari promisiuni. Cînd această Minervă s-a stins, geniul lui Hasdeu a intrat în amurg. Dar aici intervine cea de a treia dramă : nefericitul tată a încercat să mențină comunicarea cu fiica, pe o cale supranaturală, spiritistă. Hasdeu a ambiționat și pe acest plan să împingă frontiera cunoașterii în imposibil sau în absolut.

Așa stînd lucrurile, trebuie s-o recunoaștem deschis că nu-l putem cuprinde decît cu greu pe Hasdeu, nici ca viață, nici ca operă. Închipuiți-vă că s-ar naște brusc un vulcan, care ar depăși prin colosala lui anvergură geologică toate celelalte forme de relief, devenite subit pitice, ba ar acoperi și cerul cu fumul combustiilor lui, cu emanațiile de scîntei și lavă. Unde nu și-a trimis scînteile, unde nu s-a împroșcat lava Bogdan Petriceicu Hasdeu ? La toate congresele internaționale de orientalistică, lingvistică sau istorie la care a participat sau la care a trimis comunicări. În toate societățile savante în care a fost invitat și care l-au ales membru. Peste tot pe unde a trecut a iscat cutremure și a modificat peisajul științei. În 1886, la Congresul de orientalistică de la Viena, unde savantul austro-ungar Paul Hunfalvy prezintă o comunicare bazată pe teze false privind originea românilor. bările lui Hasdeu demonstrează spectacuulos eșafodajul teoretic al expunerii, silindu-l pe orator să-și întrerupă lectura și să se retragă de la tribună. Un alt savant, din Atena, asistînd la scenă și bănuind ce se va întîmpla și cu el, își retrage comunicarea anterior anunțată, preferind să rămînă în sală ca simplu spectator. Cine citește stenograma acestei polemici științifice rămîne amuțit de uimire : e un mare spectacol de teatru elisabethan, desigur nu curge sînge ca în Shakespreare, dar cînd se numără morții aceștia se înșiruie în grămezi. Hasdeu nu părăsește scena pînă nu vede și fumul care rezultă din funeraliі. Abia după asta se întoarce satisfăcut, acasă, la București. Nu e singurul spectacol de acest fel care l-a oferit Hasdeu contemporanilor săi.

Uneori Hasdeu își propune ținte greu de atins în epocă : el vroia, spre exemplu, ca limba română să-și cucerească în știință statutul de limbă internațională. Credeți că n-a izbutit ? A izbutit, fiindcă Hasdeu nu suporta înfrîngerile. Stăpîn peste atîtea limbi, moderne și antice, Hasdeu își scrie totuși lucrările științifice în limba română și, nota bene, refuză să le traducă în limbi de uz internațional. Cine vrea să le citească, pare a spune el — și cine, care lingvist din Europa, nu dorea să-i citească lucrările ? — să învețe românește. Drept care savanți mari ai epocii. Gustav Maver, Angelo de Gubernatis, G.I. Ascoli, Hugo Schuchard, Fr. Diez și alții solicită publicațiile lui Hasdeu și încep să învețe românește. În spatele limbii române, ca nouă limbă a științei,

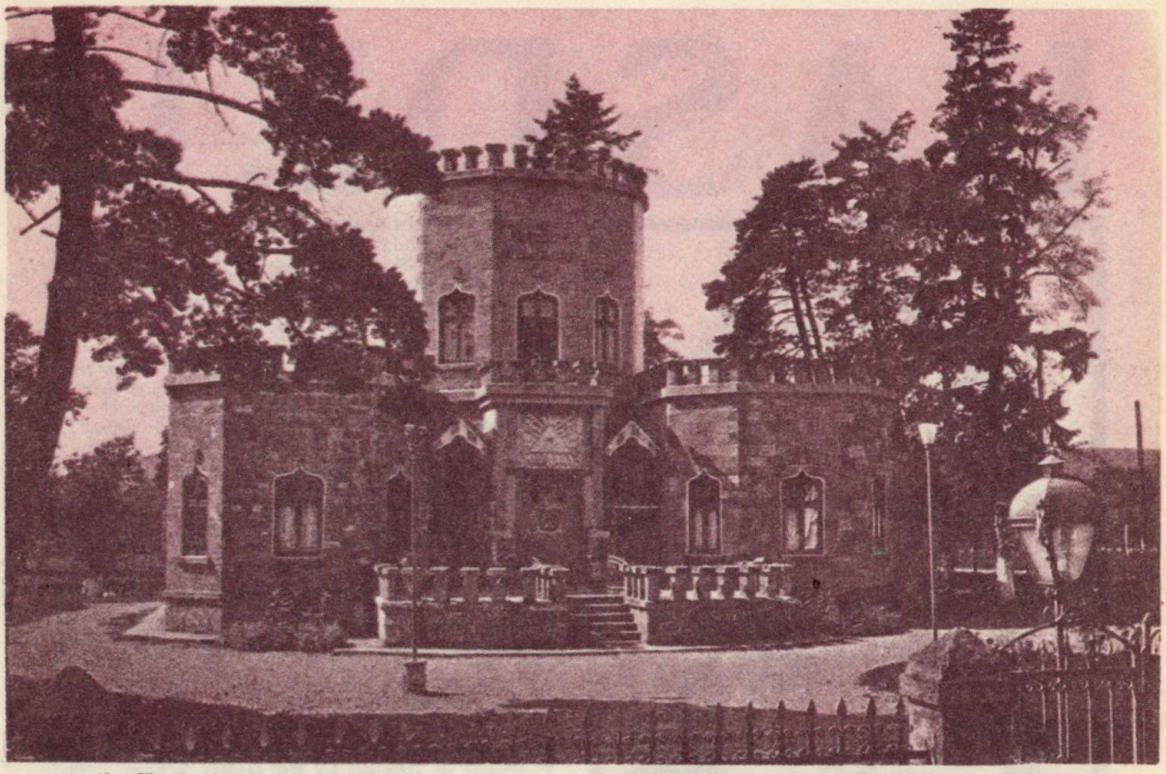

Castelul Hasdeu de la Cîmpina, azi Muzeul memorial Hasdeu

se afla Hasdeu. Această voință de a arde etapele era la el teribilă. Elveţianul Hugo Schuchard i-a şi spus-o într-o scrisoare : „Această lipsă de sînge rece este aproape unicul neajuns al strălucitei Dvs. înzestrări ştiinţifice : socot că este o datorie a prieteniei să vă atrag atenţia asupra ei".

Alte neajunsuri ? Multe, pe măsura înzestrărilor lui fenomenale. Avea, cum spun francezii, defectele calităţilor sale. Ciţi nu i-au atras atenţia, ultimul fiind chiar strălucitul său discipol Nicolae Iorga, cel mai mare istoric al românilor, care, la căpătîiul defunctului, a îndrăznit să-i definească formula personalităţii printr-o sintagmă teribilă : „individualism războinic". Citäm : „Teoriile — pentru el, ştiinţa — pentru el ; pentru el literatura lirică, pentru el viaţa cu miile de izvoare ale plăcerii, pentru el prietenii, gata a se jertfi ca robii vechilor regi barbari. Pentru el, pentru superba lui individualitate, căreia i se închina. Cînd adînca rană a morţii copilei iubite l-a oprit din avîntul biruinţelor lui şi i-a îndreptat gîndul către alte lumi, el a înlăturat creştinismul pentru toţi, legea celor mulţi şi orfani, şi a făcut, şi dincolo de marginile traiului, palatul deosebit al mîndriei sale".

Hasdeu prin opera sa ne-a lăsat într-adevăr un palat, dar nu numai al mîndriei sale, ci şi al mîndriei noastre. Un palat pe care nici azi nu-l putem evalua la adevărata dimensiune, fiindcă n-a fost terminat. Etymologicum Magnum Romaniae, lucrarea lui fundamentală, din care au apărut doar trei tomuri, a rămas suspendat la litera b, la cuvîntul bărbat. Istoria critică a românilor, o altă lucrare de temelie, s-a oprit la primul tom. Cuvente din bătrîni ar fi putut continua, tom după tom, la infinit.

Un asemenea spirit, precum cel al lui Hasdeu, are sensul infinitului, el e unul dintre puţinii cugetători ai Europei care vor intra în etern prin meditaţia despre infinit, în raport cu omul. Omul, spune Hasdeu, deşi mărginit prin actele şi prin viaţa sa, trebuie să lucreze sub pecetea nemărginirii. El însuşi a lucrat aşa, oferind culturii române un model exemplar : măsura mare. În cîteva linii, destinul lui Hasdeu spune lumii următoarele :

— Nu poate exista o conştiinţă naţională, fără o limbă naţională ;

— O naţiune nu poate avea decît un destin : să creeze valori spirituale ecumenice, astfel încît casa propriei creaţii să devină casa umanităţii întregi ;

— cultura e casa sufletului ; fiecare neam e ctitorul unei case, aceste case reprezintă împreună palatul întregii umanităţi.

În acest palat al culturii universale, statuia lui Hasdeu ocupă nu un loc decorativ, nu un loc excentric, ci o poziţie pivot. Prin întregul său destin, prin întreaga sa operă, Hasdeu se recomandă viitorului ca un rod fabulos al interferenţei culturilor, al fericitei coincidenţe naţional-universal care face să scapere fulgerul geniului.

Paul Anghel

HASDEU

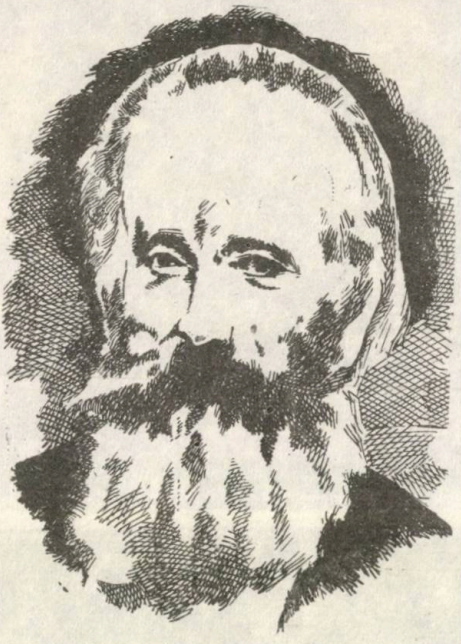

Desen de Dumitru Trifan

Iena a fost în urmă cu un secol martora neputincioasă a eşecului adversarilor continuităţii poporului român în spaţiul geografic geto-dacic. Disputa a avut loc în cadrul celui de-al VII-lea Congres al orientaliştilor, desfăşurat în zilele de 1 şi 2 octombrie 1886, şi a fost începută de campionul de atunci al aşa-zisei teorii rösleriene, Paul Hunfalvy, profesor la Universitatea din Budapesta, premergător al teoriilor revizioniste. „Faimosul agitator maghiar Hunfalvy... acest polemist" care nu era „decît o foarte palidă repercuţiune a lui Rösler", cum a spus B.P. Hasdeu despre el — „minte... subiectivă pînă la măduva creierului" care, „în orice epocă şi-n orice situaţiune ştie nu ceea ce este în realitate, ci numai ce vrea să ştie"[1]) — îşi propusese să dovedească în faţa elitei lumii ştiinţifice sosite atunci în inima Imperiului „că leagănul naţionalităţii române este în Balcani şi că abia spre sfîrşitul Evului Mediu această naţionalitate începe să se stabilească la sud de Dunăre".[2]).

Demonstraţia profesorului budapestan, care venise să profite de prezenţa atîtor somităţi în capitala Imperiului austro-ungar, a fost tulburată de un incident neobişnuit pentru o reuniune cu caracter internaţional. Delegatul României la Congres, Bogdan Petriceicu Hasdeu, profesor la Universitatea din Bucureşti, pierzindu-şi răbdarea şi-a luat libertatea să adreseze autorului o obiecţie : „Cer permisiunea de a-l întrerupe pe d. Hunfalvy, pentru a-i pune o întrebare care ar putea să-l intereseze în chiar calitatea sa de ungur. În franceză, calul castrat se numeşte hongre, de unde hongrer acţiunea de a scopi un cal. În Evul Mediu şi chiar înainte de secolul al IV-lea, după mărturia lui Ammian Marcellin, această artă era practicată pe malul sting al Dunării de Jos. Dacă cineva ar încerca să conteste existenţa în Evul Mediu a ungurilor în Ungaria actuală, i s-ar putea foarte bine opune cuvîntul francez hongre, valon honc. Or, în toate dialectele germane, calul jugănit se numeşte Wallach, adică „român". S-ar putea explica acest termen, dacă românii n-ar fi trăit în Evul Mediu pe acelaşi mal sting al Dunării de Jos cu ungurii ?

D. Hunfalvy : Eu nu cunosc vechimea acestui cuvînt în germană.

D. Hasdeu : Este foarte posibil să nu se găsească în vechile texte ale germanei străvechi şi totuşi el trebuie să fie relativ foarte vechi în vorbirea poporului căci, pe de o parte, el s-a răspîndit pînă şi în limbile scandinave : în suedeză vallack „hongre" ; pe de altă parte el a pătruns şi în lituaniană : volûkas „hongre" ; în fine el se găseşte în toate dialectele slave din nord : în boemă, în polonă, în sorabă, în rusă etc., peste tot considerat de secole ca un vechi termen popular cu totul indigen, nicăieri ca neologism sau ca şi cuvînt de împrumut." (p. 19—20).

Discuţia nu-i lasă indiferenţi pe congresişti. Intervine şi profesorul praghez Alfred Ludwig care, la rîndul său, face o a doua observaţie : „Eu voi prezenta de asemeni în trecere o obiecţie la teoria d-lui Hunfalvy. Dacă românii ar fi venit de dincolo de Dunăre, natural că vechile lor capitale s-ar găsi în sud, mai aproape de acest fluviu, în timp ce, din contra, noi le vedem toate în nord, aproape de Carpaţi, şi decît mult mai tîrziu românii îşi apropie reşedinţele lor de Dunăre.

D. Hunfalvy : Acele capitale nu erau fondate de români, ci de slavi, aşa cum numele lor o atestă". (p. 20)

Hasdeu se ridică din nou : „Îmi permit o nouă întrebare. În care dialect slav a găsit dl. Hunfalvy cuvintele Campu-lung şi Argeş, nume ale vechilor capitale româneşti ?"

Bătrînul lingvist este în derută. Întrebarea l-a uluit într-atît încît nu-şi mai poate aduna nici cunoştinţele lingvistice minime : „Eu nu ştiu dacă aceste nume sînt vechi." (p. 20—21).

Sala sesizează ridicolul situaţiei. Hasdeu rămîne în picioare, în timp ce Hunfalvy se clatină fără replică. „Aici discuţia este închisă. D. Hunfalvy declară apoi că memoriul său fiind foarte lung, el nu vrea să obosească mai mult atenţia Congresului şi că transmite ma-

LA VIENA

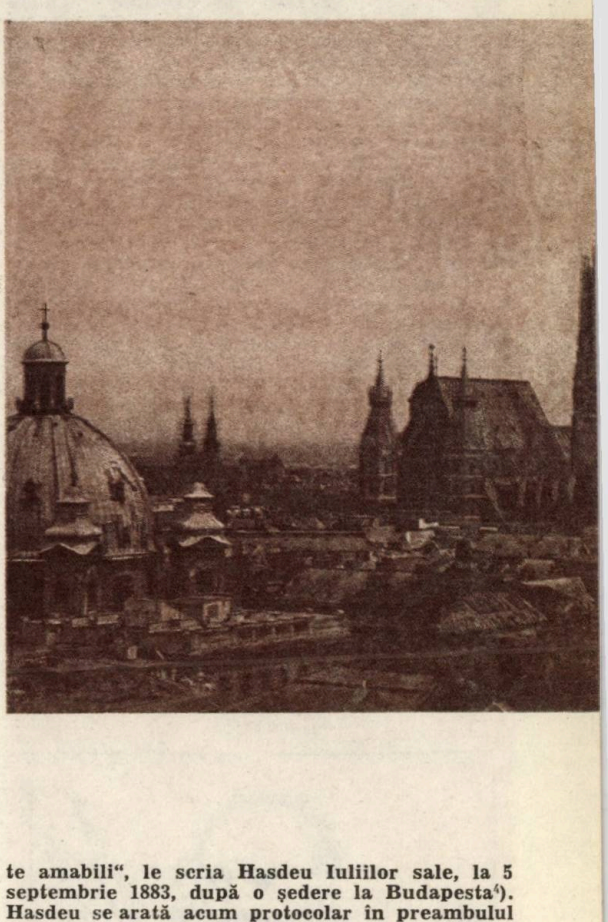

nuscrisul d-lui profesor Roth, președintele secțiunii ariene, pentru a fi publicat în întregime în Buletin." (p. 21). În locul triumfului și al balului vienez, umilința tăcerii. Rareori un spectacol în care gureșilor să li se ia pînă și pantomima. Pe cît de aspră, pe atît de ușor de învățat s-a dovedit lecția servită de B.P. Hasdeu lui Paul Hunfalvy. Urmarea imediată a fost imprevizibilă : profesorul atenian S. Papageorgios a renunțat să-și mai prezinte lucrarea despre cuțovlahi.

Dar discuția nu s-a închis atunci. Cu toată conveniența datorată gazdelor, Hasdeu revine asupra ei, înainte de a-și prezenta propria comunicare. Tonul său trece prin toate sclipirile jocului sabiei, pînă la lovitura iute și disprețuitoare : „Domnilor, România poate fi mîndră de a fi de două ori obiectul discuțiilor în sinul Congresului orientaliștilor (o a treia lucrare asupra aceluiași subiect Ueber die Kutzowallachen fusese anunțată Congresului de profesor S. Papageorgios din Atena, dar autorul ulterior a renunțat)" — își începe B.P. Hasdeu cuvîntul. Mai întîi d. Hunfalvy își propusese să demonstreze în fața dumneavoastră că leagănul naționalității române este în Balcani și că abia spre sfîrșitul Evului Mediu această naționalitate începe să se stabilească la sud de Dunăre. Eu regret că d. Hunfalvy nu ne-a citit decît introducerea unei lungi monografii destinate să figureze in extenso în Buletinul Congresului." Ironie fină, gustată de asistență. „Regret încă cu atît mai intens de a nu putea împărtăși teoria venerabilului meu amic, teorie deja susținută altădată de Sulzer și Rösler, asupra raporturilor de filiație între ramura dacoromană și ramura macedo-română a gintei traco-latine." (p. 5—6). Ton potolit, academic, cordial. Hunfalvy se născuse cu un an înaintea lui Alexandru Petriceicu-Hasdeu, tatăl lui B.P. Hasdeu. Îl cunoscuse personal pe B.P. Hasdeu și se aflase în corespondență cu el. Hasdeu îi trimisese, între altele Principie de filologia comparativa ario-europea. Cuprinzînd grupurile indo-perso-tracic, greco-italoceltic și leto-slavo-germanic. Cu aplicațiuni la istoria limbei române. Curs ținut la Facultatea de litere și filosofiă din București. **Tomul I, București, 1875,** și Zina Filma, Goții și gepizii în Dacia, Studiu istorico-lingvistic, **București, 1877. Hunfalvy îi solicitase** Istoria critică a românilor **(din care Biblioteca Academiei Ungare avea primul tom al primei ediții)** și Glossariu care coprinde vorbele din limba romana si straine etc., etc., **de A.T. Laurian și I.C. Massim. Primirea** Principiilor **îl determinase** să-și propună în mod serios să învingă dificultățile care-l stinghereau în citirea cărților românești și nădăjduia să izbutească în curînd pe drumul început ; „iată unicul chip de a vă aduce mulțumirile mele", îi scria el lui Hasdeu în 1875[3]) În cercurile științifice din capitala ungară cărțile lui Hasdeu impuseseră — chiar dacă vederile unora erau complet diferite — un respect considerabil față de savantul român. („Ungurii, ca totdeauna față de mine, au fost foarte amabili", le scria Hasdeu Iuliilor sale, la 5 septembrie 1883, după o ședere la Budapesta[4]). Hasdeu se arată acum protocolar în preambulul ad-hoc al comunicării sale, strunindu-și sarcasmele ca un ocean înaintea furtunii. Apoi, după cîteva accente, se va dezlănțui uraganic : „Chiar în timpul lecturii memoriului d. Hunfalvy, mi-am permis să adresez autorului o obiecție, o problemă de rezolvat în materie, și d. profesor Alfred Ludwig, la rîndul său, a prezentat o a doua observație. Cele două chestiuni tindeau să zdruncine chiar fundamentele teoriei expuse. D. Hunfalvy n-a răspuns nici la una, nici la cealaltă. Cînd se vrea totuși să se demonstreze că nu au fost români în Dacia Traiană pe toată întinsa perioadă a Evului Mediu, cînd se pretinde în sfîrșit — așa cum o fac campionii teoriei zisă röslerianâ — să se răstoarne un credo secular, trebuie în mod absolut, mi se pare, să fii gata să combați cu sorți de izbîndă și în orice moment, cele mai mici obiecții care pot surveni. Să le eludezi sau să treci peste ele este ușor, desigur, dar este ușor ca și fuga în toiul bătăliei." (p. 6—7)

Ca un Jupiter Tonans își slobozise fulgerele B.P. Hasdeu. (Peste cîteva luni, „contactul zilnic cu spiritul unei întregi națiuni" din timpul lucrului la Etymologicum Magnum Romaniae — „această colosală enciclopedie a poporului român" — îl va face să exclame : „după vorba unui împărat roman simțesc că mă fac zeu" [5]). În tabăra cealaltă, falanga rösleriană își încorda din nou corzile tăcute. Astfel că Hasdeu își mai permite să-și arunce privirea în partea critică a lucrării oponentului său. „D. Hunfalvy are totuși perfectă dreptate să recunoască că românii în general au dus totdeauna în Evul Mediu o viață pastorală și el atinge în întregime adevărul zicînd că numai prin studiul limbii se poate ajunge la o soluție serioasă în ceea ce privește istoria românilor, textele în această privință lipsind sau fiind insuficiente. Dar dacă este adevărat că românii erau păstori, nu este mai puțin adevărat că ciobanii români nu urcă niciodată din sud spre nord ; din contră, ei coboară sistematic din nord în sud, în căutarea unor pășuni mai bune. Astfel, din cele mai vechi timpuri, ei au pătruns pînă în fundul Greciei, de unde nu mai urcă din nou. Aceasta este o tendință naturală a tuturor ciobanilor din toate timpurile și din toate locurile. Iată un principiu care contrazice în mod particular teoria d. Hunfalvy. Pe de altă parte, dacă este adevărat ca verdictul limbii să fie singurul suveran, nu este mai puțin incontestabil că : din cele două dialecte, cel care nu și-a schimbat niciodată locul, fixat în aceleași condiții climaterice și de vecinătate, se dezvoltă cel mai bine, în timp ce dialectul care se deplasează, suportă în mod necesar deranjamente de toate felurile. Or, dialectul daco-român este cu mult mai normal, mai organic, mai consecvent în dezvoltarea sa, care se produce paralel cu italiana, decît macedo-româna care ne apare în întregime ca îngrădită și oprită în mersul său. Iată încă un principiu inconciliabil cu teoria d. Hunfalvy." (p. 7—8).

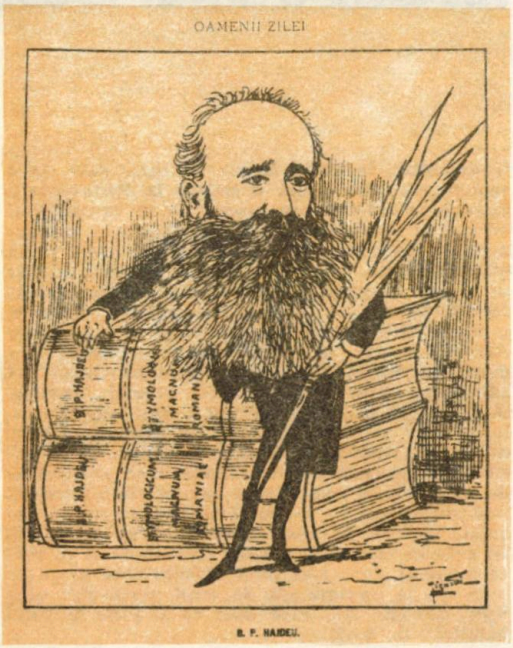

Cu acestea, Hasdeu declară că lasă la o parte teza lui Hunfalvy, teză diametral opusă vederilor expuse de el cu mult timp în urmă în Istoria critică a românilor și intră în materia comunicării sale. Dar nici acum Hunfalvy nu scapă din strînsura argumentării hasdeene. Vorbind despre cuvintele turcești din limba română și criticînd studiile consacrate pînă atunci subiectului, Hasdeu este de părere că trebuie făcută o discuție între turc și turc, stabilindu-se „cronologia și geografia cuvintelor, indicarea vicisitudinilor lor semasiologice (=semantice) și circulația lor relativă" (p. 11). Nu toate cuvintele au pătruns odată cu venirea turcilor osmanlii. Foarte multe sînt cu mult anterioare ba, unele, cum ar fi de exemplu cocioabă, „din punct în punct djagataiul kőcioba, avînd același sens... nu se află deloc în osmană" (p. 13—14).

„Începînd de la huni și avari, un mare număr de triburi turanice, unele aparținînd ramurei finice, altele ramurei turce, au ocupat succesiv țările care formează România de astăzi. Dacă românii, adică daco-romanii, locuiau atunci aceste țări, cum eu o cred, dar cum nu vrea să creadă d. Hunfalvy, ar trebui să fi rămas cîteva urme în limba română. Pecenegii și mai ales cumanii, care vorbeau dialecte turce, au stat în România timp de mai multe secole. Dialectul pecenegilor ne este, din păcate, aproape necunoscut. Cît despre cumani, din contră, noi avem asupra dialectului lor un adevărat tezaur, descoperit pe vremuri de Klaproth (...). Sunt cuvinte cumane în daco-română ? Dacă da, ele n-au fost împrumutate dincolo de Dunăre, căci cumanii n-au făcut acolo niciodată în mase compacte decît incursiuni zgomotoase ; la nord de marele fluviu erau ei stabiliți temeinic în cursul secolelor XI și XII. În secolul XIII ei încep să dispară. Dintr-o epocă anterioară deci trebuie să dateze elementele cumane în română, dacă există". (p. 14—15). Savantul român se mulțumește să citeze un singur exemplu : cuvîntul astlam (usure : camătă, dobîndă), dispărut din limba română dar destul de întrebuințat în secolele XVI și XVII — cum probează textele pe care le aduce ca dovadă. „Cuvîntul astlam «usure» nu se găsește nici în osmană, nici în uigură sau în djagatai, nici într-o altă limbă altaică cunoscută ; el este exclusiv cuman. Prezența sa în română este foarte semnificativă și nu este sigur că i se poate explica existența după teoria d. Hunfalvy. Noțiunea de camătă este pur juridică. Numai prin persistența unei influențe legislative sau administrative o limbă poate împrumuta altela un termen pentru a exprima o noțiune analoagă". Hasdeu urmărește împrumutarea aceluiași termen ungurilor de către latina judiciară a Evului Mediu (uzsora), românilor și slavilor meridionali de către dreptul bizantin (camata), vechilor slavi (lichva) de către goți (leihvan). „Cuvîntul astlam «usure» indică un raport foarte intim între români și cumani în epoca preponderenței politice a acestora din urmă pe malul sting al Dunării" (p. 17—18).

Revenit la București, marele savant își publică intervenția la Hunfalvy și comunicarea în broșura Sur les éléments turcs dans la langue roumaine. Notice lue au VII-e Congrès des Orientalistes, à Vienne le 2 octombre 1886, par

Le professeur B.P. Hasdeu. Délégué de la Roumanie, Bucarest, 1886, cu subtitlul interior : B.P. Hasdeu, La Roumanie devant le Congrès des Orientalistes. Cu riscul de a repune în circulație încă un text hasdeian definitoriu, am considerat util să citâm paragrafele în extenso, episodul fiind ca și necunoscut istoriografiei noastre contemporane.

La 10/22 octombrie 1886 Hasdeu le scria Iuliilor că peste cîteva zile le trimite, atît pentru ele, cît și pentru profesorii Leger și Gaston Paris, a 3-a făscioară din dicționarul Etymologicum Magnum Romaniae și discursul său de la Congres, tipărit deosebit în București.[6]) Corespondența familială, ca și cea cu străinii, publicată în ultimul deceniu, oferă amănunte despre răspîndirea Elementelor în lumea științifică contemporană evenimentului ; nu le mai înșirăm. Voi aminti numai că, la 25 octombrie 1886, Journal officiel de la Republique Francaise a scris, în numărul 290, despre Hasdeu la Congresul din Viena[7]) și că broșura lui Hasdeu a fost prezentată în capitala Franței de Gaston Paris la Academie des Inscriptions et Belle Lettres[8]), acolo unde, același savant prezentase, „cu nește laude grozave", și Dicționarul[9]).

ase ani după Congresul de la Viena, inaugurînd sesiunea Ateneului Român, Hasdeu va rosti conferința Noi și voi, prevestind destrămarea monarhiei austro-ungare. „În pîntecele ei se zvîrcolesc o mulțime de embrioni gemeni, între cari embrionul unguresc, deși cel mai mititel și cel mai slut, un plod în care nu deosebești încă bine dacă e om, dacă e cîine, dacă e pește, stă la mijloc și dă ghionturi la dreapta și la stînga, bătîndu-și joc de ceilalți, ca și cînd ar fi el cel mai mare și cel mai mîndru. Zăpăcită de turbatele mișcări ale embrionului unguresc și amăgîndu-se a crede că turbarea e un semn de putere, Austria și-a dat numele de Austro-Ungaria, ca doară-doară mica pocitură să se mai liniștească (aplauze). Dar momentul nașterii n-a sosit încă. Cînd va sosi, o s-o vedem atuncea ! Este o sarcină grea pentru biata Austriă. Faimoasă prin aventurele sale galante de altădată : «felix Austria nubet», ea își plînge acum nu rîsul de stăvară, ca fata din

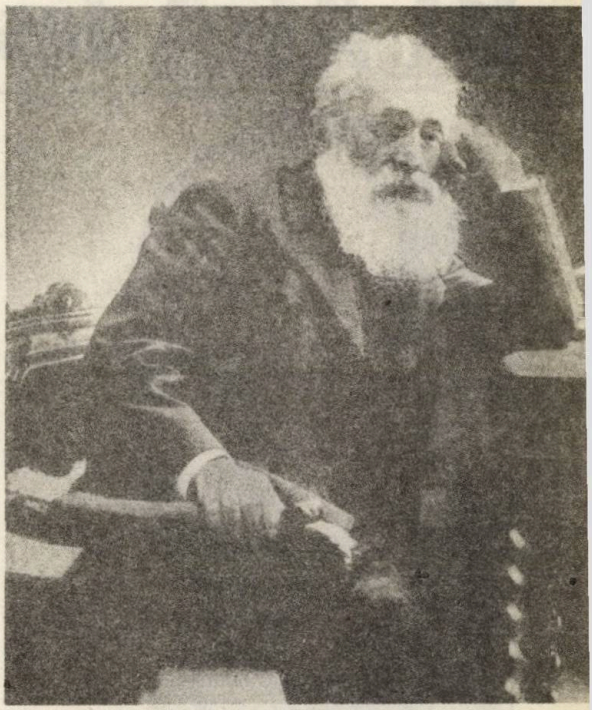

basmul românesc, ci rîsul de mai mulți secoli. Dînsa sufere, și sufere cu atît mai mult că nu știe cine va fi mamoș, nu știe cît o să coste moșitul, și dacă nu cumva mamoșul va avea apucături de veterinar (aplauze, ilaritate). Poate va fi Germania. Poate Rusia. Se poate întîmpla chiar o facere năpraznică, pe neașteptate, înainte de termen și fără ajutorul artei obstetrice. În orice caz, e grozav a se gîndi bătrîna cochetă la posibilitățile unei faceri ! Cine garantează că tocmai embrionul cel unguresc nu se va naște mort ? Cine poate să asigure, că nu va muri însăși muma în durerile facerii ? (aplauze prelungite și entuziaste)".[10]).

Cuvinte aspre, validate și aplaudate entuziast de istorie.

Octavian Onea

[1]) B.P. Hasdeu, **Etymologicum Magnum Romaniae**... București, Editura Minerva, 1976, p. 660.

[2]) B.P. Hasdeu, **Sur les éléments turcs...** p. 5—6 (mai departe se vor indica numai paginile. în text).

[3]) **B.P. Hasdeu și contemporanii săi români și străini. (Corespondență primită).** Volumul I, București, Editura Minerva, 1982, p. 278.

[4]) **Documente și manuscrise literare.** Vol. III, **Corespondența B.P. Hasdeu — Iulia Hasdeu,** București, Editura Academiei R.S.R.

[5]) **Ibidem,** p. 346.

[6]) **Ibidem,** p. 298.

[7]) **Ibidem,** p. 307.

[8]) **Ibidem,** p. 333—334, scrisoare din 7 martie 1887.

[9]) **Ibidem,** p. 229.

[10]) În **Revista Nouă,** Anul V, nr. 10, 15 ianuarie 1893, p. 374.

BLAGA despre BLAGA

Lucian Blaga a acordat, se știe, puține interviuri ; în afară de acesta pe care-l consemnează Mircea Eliade, de amintit mai sînt : interviul acordat lui Octav Șuluțiu, acela acordat lui D.D. Roșca, apoi cele pe care i le-au luat Corneliu Albu și I. Masov. Răspîndite prin revistele vremii, acestea n-au fost, încă, strînse la un loc într-o carte. Foarte interesanta inițiativă a lui Ionel Oprișan, de a strînge sub coperțile unei cărți mărturiile celor care l-au cunoscut pe Lucian Blaga (vezi : Lucian Blaga printre contemporani. Dialoguri adnotate. Ed. Minerva, 1987) — ar trebui dusă mai departe. Nu numai ce zic alții despre Lucian Blaga este important, dar și ce zice însuși Blaga despre Blaga. Desigur, interviul nu are suportul subiectiv al jurnalului ori al mărturisirilor spontane : este un gen care depinde de două persoane, cel care ia interviul și acela care îl acordă, se supune unei reguli — formale — a dialogului, se încheagă în jurul unor întrebări etc. Atunci cînd dialogul este condus, însă, de un Mircea Eliade, interviul devine semnificativ. Nu numai pentru că Mircea Eliade vorbește din interiorul creației lui Blaga, nu numai pentru că știe să pună acele întrebări-cheie prin care se dezleagă idei și mărturisiri — dar și pentru că cel care întreabă își recunoaște afinitățile teoretice cu Blaga, se revendică — într-un anumit sens — din opera acestuia.

În vara lui 1937, fiind atașat cultural al țării noastre în Elveția, Lucian Blaga a fost vizitat de către Octavian Goga și de către Mircea Eliade. Cornelia Blaga notează, în jurnalul ei, în dreptul zilei de 19 iulie 1937 : „Cele din urmă patru zile le-am petrecut cu soții Mircea Eliade, în trecere prin Berna. Lucian a fost mulțumit să poată sta de vorbă cu un scriitor român. A fost o vizită foarte plăcută." Mircea Eliade sintetizează aceste discuții prelungite pe care le-a avut cu Lucian Blaga și le dă forma unui interviu, pe care nu întîrzie să-l publice în revista Vremea, la 22 august 1937. Ecoul discuției depășește paginile revistei Vremea, fiind înregistrat și în alte publicații.

Acest interviu este important atît pentru că definește foarte insistent două personaje de primă mărime ale culturii române (mărturisirile lui Mircea Eliade însuși despre sine și sistemul său teoretic sînt la fel de importante ca și cele ce-l privesc pe Lucian Blaga) — cît și pentru că dezvoltă la maximum — cel puțin pentru perioada interbelică — valențele latente ale genului. Într-adevăr, puține alte discuții similare pot fi citate în care laudele celui care conduce discuția (ca să ne referim numai la acest aspect) să fie atît de motivate interior, atît de exacte. Răzbat, apoi, în această discuție marile probleme care au frămîntat intelectualitatea românească interbelică : necesitatea afirmării României în cultura europeană, invitația la creație în toate domeniile spiritului, înfrîngerea complexului nostru cultural de inferioritate și insuflarea curajului de a discuta de la egal la egal cu celelalte culturi, concentrarea și canalizarea energiilor creatoare românești în scopul edificării unei culturi vii, reprezentative.

În ordinea interioară a operei lui Mircea Eliade, acest interviu se situează în miezul campaniei sale din anii 1935—1937 pe tema creativității românești. Într-un anumit sens, putem spune că scriitorul l-a căutat pe Lucian Blaga pentru a-și confirma ideile (vezi mărturisirile sale din text), îl invocă apoi, ca pe o mare personalitate, să le dea girul, să le exprime cu autoritatea sa.

Este, în fine, una dintre rarele întîlniri dintr-o cultură — materializată într-un text — mărturie de mare forță penetrantă.

Nicolae Georgescu și Doina Georgescu

ELIADE despre ELIADE

CONVORBIRI cu LUCIAN BLAGA

de Mircea Eliade

Nu găsesc nimic mai interesant, decît actul creației. Tot ce se leagă de această creație omenească — laboratorul, șantierul, masa de scris, atelierul, obiceiurile sau ritualurile creatorului — mă interesează pînă la obsesie. Poate răzbate și aici străvechea curiozitate a cercetătorului pentru taina de nepătruns a Naturii, uimirea față de nesfîrșitele ei forme de creație. Căci întocmai cum ne fascinează în Natură misterul acestei zămisliri neodihnite, — mă încîntă în viața omului, înainte de toate, eforturile sale creatoare : geniul, munca, deznădejdea, drama creației.

Lucian Blaga locuiește spre marginea orașului, la pensiunea Bois Fleury, Riegwed 17. Sînt numai copaci bătrîni și grădini pe aici ; iar la cîteva zeci de metri în spatele casei începe pădurea de brazi care acoperă coastele dealului și coboară, pînă pe malul Aarei. Din veranda etajului unde se găsesc cele două camere ale familiei Blaga se zărește, în diminețile frumoase, Jungfrau. Privirea se așază peste acoperișurile roșii ale caselor invadate de grădini. Totul se cațără aici, la Berna : iedera, trandafirii, arbuștii. Și atunci cînd plantele nu se mai pot înălța pe ziduri sau pe copaci, bernezii le ridică în glastre cît mai sus. Balcoanele si ferestrele sînt încărcate cu mușcate roșii...

Pe această verandă, cu un asemenea peisaj în fața ochilor, trebuie să fie destul de greu de scris filosofie. Este însă un admirabil loc de visat, de meditație. Și este, fără, îndoială, locul ideal pentru lecturi.

— Eu însă citesc tot mai puțin de la o vreme, îmi mărturisește Lucian Blaga. Aproape că nu mai pot începe o carte fără ca să nu pierd șirul la fiecare pagină, gîndindu-mă la „sistemul" meu. Înainte vreme citeam foarte mult si în toate direcțiile. Nădăjduiesc că va veni o vreme, după ce voi fi încheiat de gîndit și scris sistemul meu de filosofie. cînd voi putea din nou ceti pînă la istovire...

Blaga vorbește rar, aproape silabisind fiecare cuvînt, și te privește în ochi concentrat — dar ai senzația că privirile lui trec peste tine, și nu o dată te simți ispitit să întorci capul, să întîlnești și tu năluca pe care o țintește el. De altfel, după cum am avut prilejul să mă conving de mai multe ori la București, Blaga arareori este bucuros să poarte o conversație. Rămîne tăcut în mijlocul celorlalți, și tăcerea aceasta se prelungește cîteodată tulburătoare...

— Sînt încă la vîrsta care îmi permite oricît de multe și de variate lecturi — spun eu. Ceea ce poate părea mai grav, păstrez încă cea mai bună idee despre lectură. O socotesc, în orice caz, ca un excelent mijloc de verificare a „bărbăției" unui om de cultură, a rezistenței sale spirituale. Lecturile, ca și „influențele", sînt un instrument de selecție. Cei care nu au destulă vitalitate, și (au) o foarte aproximativă forță de creație, sucombă „influențelor". lecturilor, culturilor străine în general. Ceilalți — și mă gîndesc la un Cantemir, Hasdeu, la un Eminescu — ies din această probă de foc întăriți și personalitatea lor se rotunjește biruitoare...

De altfel, ceea ce am spus de nenumărate ori, sînt convins că enciclopedismul și universalismul sînt notele dominante ale structurii culturii românești. Și sînt bucuros că verific încă o dată această observație a mea chiar în cazul dumitale, poet, dramaturg, eseist, filosof. Dar în filo-

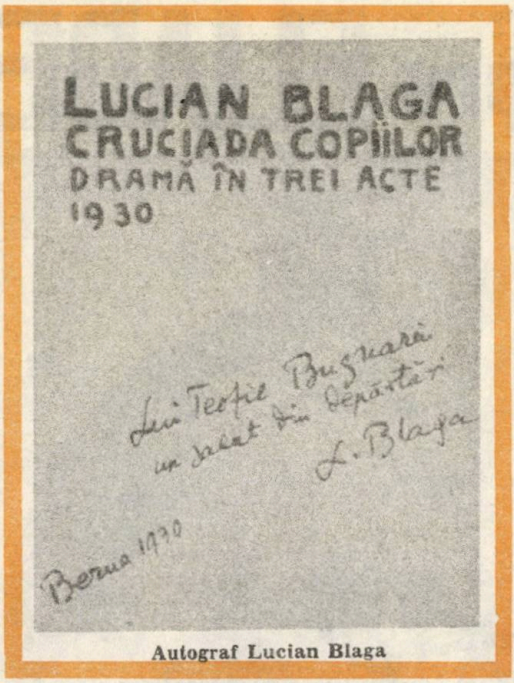

Autograf Lucian Blaga

sofie, cîte probleme ai atacat : logica, teoria cunoașterii, teologia, morfologia culturii, metafizica...

— Și vor veni în curînd și alte probleme, adaugă Lucian Blaga. Nu pentru că țin cu orice preț să fiu „universal", cum spui, ci pentru că sistemul meu de filosofie se desfășoară simfonic. Vor fi, probabil, cinci trilogii : după trilogia cunoașterii și a culturii, încheiate și tipărite, vor urma o filosofie a biologiei, una a esteticii și moralei și apoi o metafizică. Ai observat însă că, de pe acum, acord o mare importanță metafizicii, ultimul volum al fiecărei trilogii încercînd o încununare a celorlalte și o valorificare metafizică a problemelor dezbătute.

— Ceea ce admir mai mult în opera d-tale filosofică, îi mărturisesc eu, este curajul creației. Astăzi, cînd filosofii abia îndrăznesc să atace două-trei probleme, d-ta ai curajul de a gîndi asupra tuturor problemelor de filosofie, după ce, în prealabil, te-ai silit să înmulțești chiar numărul acestor probleme, descoperind bunăoară garnitura categoriilor subconștientului.

Este un curaj pe care, de la Hegel, nu l-a mai avut nici un filosof european. Îmi dai voie să spun că eu văd și în această sete de creație a d-tale o trăsătură specifică a culturii românești moderne ? Curajul creației și obsesia universalului alcătuiesc cea mai frumoasă tradiție a romantismului românesc. Iar acum, după Unire, încercăm să intrăm în istoria Europei printr-o valorificare integrală și românească a existenței. Alături de Nae Ionescu, ale cărui universale preocupări și rară vocație metafizică sînt cunoscute tuturor studenților de la 1920 încoace, dumneata înalți cultura românească pe adevăratul său nivel. Vasile Băncilă a avut dreptate dîndu-te ca pildă de „energie românească".

— Vasile Băncilă este cel mai prețios exeget al operei mele filosofice, dintre tineri — spune Lucian Blaga. În general, dacă mă gîndesc la generația tînără, eu nu am de ce mă plînge : mai ales în ultimii ani eforturile mele au fost urmărite cu multă simpatie... Spuneai însă adineauri că ți se pare curajoasă încercarea mea de a clădi un sistem complet în filosofie. Îndrăznesc să adaug că această încercare este, după cîte știu eu, cu totul personală. Nu pot afirma că stăpînesc în întregime istoria filosofiei, pînă în amănunte, însă în tot ce-am cetit n-am găsit nimic asemănător sistemului meu. Subliniez acest lucru pentru că am auzit spunîndu-se, din anumite cercuri, că sistemul meu filosofic nu are nimic original.

— Cred că în acele cercuri nu ești cetit, adaug eu. Lucrurile acestea se întîmplă adesea la noi în țară. Pentru că, dacă ți se poate reproșa ceva deocamdată, este tocmai efortul dumitale neodihnit de a gîndi toate lucrurile de la capăt și de a dobîndi rezultate atît de originale încît adeseori surprind și paralizează.

Bunăoară, nu o dată am auzit oameni spunînd despre lucrările d-tale de filosofie a stilului că nu sînt decît comentarii asupra cărților lui Spengler, Frobenius sau Alois Riegel — deși în Orizont și stil subliniezi de mai multe ori deosebirea dintre acești gînditori și poziția dumitale. Descoperind matca stilistică în conștient, și nu în peisagiu ca Frobenius ; dovedind că fenomenul culturii nu poate fi comparat unui organism autonom care apare aproape parazitar în istorie, înzestrat cu un anumit destin biologic și avînd, deci, o anumită limită de vîrstă — cum afirmă Spengler ; dovedind mai ales că un stil nu e monolitic și că nu poate fi explicat printr-o singură valență — dumneata te deosebești net de acești gînditori contemporani.

— Iar în cartea ce stă să apară la Editura Fundațiilor Regale, Geneza metaforei și sensul culturii, lucrurile acestea sînt din nou lămurite. Sensul pe care îl acord eu „culturii" nu cred că se mai întîlnește la vreun autor.

Pentru mine , cultura este modul specific de a exista al omului în Univers. Este vorba de o mutație ontologică, mutațiune care deosebește pe om de celelalte animale și care e rezultatul eforturilor omului de a-și revela Misterul. Omul singur este creator de cultură, și aceasta datorită trăirii sale întru mister și revelare. Omul, încercînd să-și reveleze misterul în ale cărui dimensiuni singur trăiește, creează cultura. Nu-ți pot rezuma toate concluziile cărții mele Geneza metaforei, dar e destul să-ți spun că eu consider stilul ca a intersecție a două finalități : pe de o parte omul încearcă să-și reveleze misterul, pe de altă parte Marele Anonim prin frînele transcendentale zădărnicește această încercare tocmai pentru a menține echilibrul în Univers și a sili pe om să-și realizeze condiția sa de creator de cultură. Matca stilistică, așa cum o definesc eu, ca o garnitură de categorii abisale, para-corespondente categoriilor conștientului, este frîna transcendentală prin care Marele Anonim se apără împotriva încercărilor omului de a i se substitui, revelînd și creînd misterul...

— Dintr-un fragment publicat într-o revistă, întrerup eu, înțeleg că, oferi o cu totul altă explicație deosebirilor dintre cultură și civilizație, care au dat atît de mult de lucru ginditorilor și istoricilor din ultimii 20 de ani.

— Întocmai. Cultura răspunde existenței umane întru mister și revelare, iar civilizația răspunde existenței întru autoconservare și securitate. Între ele nu există deosebiri de vîrstă biologică ; așa cum crede Spengler cînd afirmă că orice cultură se transformă, îmbătrînind, în

civilizație — ci o deosebire profundă de natură ontologică. Creația culturală este o plăsmuire a spiritului omenesc de natură metaforică, destinată adică să reveleze un mister prin mijloacele metaforice, și ca atare poartă constitutiv o pecete stilistică, pentru că eu am dovedit că orice încercare de revelare a misterului se face numai prin matca stilistică. Pe cită vreme civilizația este o plăsmuire a spiritului omenesc în ordinea intereselor vitale, a securității și autoconservării, și nu are intenția să reveleze un mister. De aceea civilizația poate avea o pecete stilistică, dar aceasta este numai un reflex : tot ce omul lucrează pentru confort și securitatea sa — un plug, o armă, o unealtă — se impregnează prin imitație, printr-un soi de mimicry, de semnele unui stil.

— Cunosc în parte capitolul unde ai dezvoltat această teorie, care mi se pare cu totul originală și bine întemeiată. Ceea ce mă încîntă și mai mult este importanța pe care o acorzi finalității, problemei teleologice în general.

— Cred că nici unul dintre filosofii contemporani nu se luptă atît de mult cu această problemă supremă, cu întrebarea ultimă : de ce este lumea astfel făcută ? Pentru care scop ? În cărțile mele, și mai ales în trilogiile care vor urma, nu mă feresc niciodată să încerc dezlegarea acestor întrebări.

— Filosofia, ea însăși, mi se pare zadarnică dacă nu dezleagă asemenea întrebări ultime, îi mărturisesc eu. Și dacă dragostea pe care o avem pentru filosofie a început, de la o vreme, să se răcească, este numai datorită acestor întrebări, în fața cărora cei mai mulți dintre filosofi șovăiesc. Cred, bunăoară, că nici un filosof n-are dreptul să șovăiască în fața problemei morții. Pentru mine, cel puțin, s-au făcut nenumărate greșeli în dezlegarea acestei probleme. Filosofii au atacat problema nemuririi sufletului, ceea ce este cu totul altceva decît problema supraviețuirii post-mortem. Nemurirea presupune mîntuire, beatitudine, autonomie ; supraviețuirea, dimpotrivă, este încă legată de dramă, de destin, și într-un anume sens chiar de condiția umană. Observă că aproape toate religiile se luptă cu problema nemuririi sufletului, lăsînd deschisă problema nemuririi pînă la sfîrșitul lumii, adică pînă la ieșirea din veac, la oprirea timpului. În ceea ce mă privește, cred că în toate religiile, ca și în superstițiile tuturor popoarelor se găsesc urmele unor anumite experiențe străvechi care astăzi, în actuala condiție mentală a omului, nu mai sînt, în majoritatea lor, accesibile. Dacă teza mea e justă, atunci sîntem îndreptățiți să căutăm în istoria religiilor, în folclor și în etnografie documente, urme de experiențe concrete cu ajutorul cărora să putem ataca dintr-un alt punct de vedere problema morții, adică a supraviețuirii sufletului, lăsînd deschisă problema nemuririi...

— Cunosc tezele d-tale din studiul Folclorul ca instrument de cunoaștere, răspunde Lucian Blaga. Îți mărturisesc că încă nu m-am gîndit la problema morții. Eu meditez problemele filosofiei pe rînd, și, deși mă gîndesc — firește — la mai multe din ele, nu abandonez o problemă pînă ce nu am dezlegat-o definitiv. Cu toate acestea, ca unul care am trăit toată copilăria la sat, înțeleg foarte bine ce vrei să spui. Moartea, pentru cel de la sat, are o cu totul altă semnificație decît pentru orășeni. Sufletul mortului pleacă să-și întîlnească frații, rudele, prietenii în lumea cealaltă. Este vorba deci de o nouă comunicare a „celor duși". De aceea nici

Lucian Blaga văzut de Marcel Iancu

durerea în fața morții nu este atît de tragică la sat. Îmi amintesc plînsul mamei la moartea unui fecior pe care-l iubea ca ochii din cap. Ei bine, era un plîns liniștit, împăcat...

— Durerea se manifestă aproape totdeauna în rituale, într-o comunitate organică, adaug eu. La sat, și uneori chiar în mahalalele bucureștene, jalea este mai mult o lamentație rituală decît manifestarea durerii disperate, a omului despărțit de ființa care i-a fost dragă. Lamentație rituală care o fac, după cum știți, și oamenii străini, bocitoarele. De altfel, întreaga viață a omului care participă la o comunitate organică este trăită cu o semnificație trans-individuală, simbolic. Cînd un indian mănîncă, el crede că săvîrșește un sacrificiu „zeilor trupului". Haina pe care o poartă un melanezian, desenele ei sau forma, comunică celorlalți starea lui civilă, intențiile lui, bucuria sau tristețea lui. Omul nu e niciodată singur într-o asemenea societate organică. De aceea nici moartea nu e atît de năpraznică.

— În cartea mea, Geneza metaforei și sensul culturii, am dedicat un întreg capitol satului, dezvoltînd tocmai această conștiință de care dă dovadă săteanul, că trăiește în centrul lumii. Geografia în care își fixează săteanul locuința este o geografie mitologică. Viața satului, în întregimea ei, are un sens cosmic totalitar.

— Îmi dai voie să-ți spun, îl întrerup eu, că în toate culturile autentice locuința este concepută ca un „centru al lumii", iar de cele mai multe ori un anumit stîlp este considerat „axa Universului". Vechile orașe — Babilon, Roma, Ierusalimul, Bangkok etc. — sînt și ele, în conștiința locuitorilor, concepute ca centre ale lumii. Orășenii au pierdut această conștiință, abia

la începutul timpurilor moderne, odată cu revoluția industrială...

— Problema are pentru mine o atracție cu totul specială, continuă Lucian Blaga. Pornind de la o „geografie mitică" în care e situat satul, de la conștiința naivă a sătenilor că se află în centrul lumii, am ajuns să descopăr ceea ce numesc „vîrstele adoptive" și prin care îmi explic deosebirile dintre cultura majoră și cultura minoră. „Vîrsta adoptivă" a omului nu are nimic de-a face cu vîrsta reală, biologică. Într-o cultură majoră copiii sînt creatori de istorie și cultură majoră : de exemplu, Ioana d'Arc, Mozart, Rimbaud. Cultura minoră este creația oamenilor care au ca „vîrstă adoptivă" copilăria ; o conștiință naivă, cosmocentrică, fără simțul pereni ății. Am arătat toate lucrurile acestea, pe larg, în primul capitol al cărții mele. Mi se pare foarte greu de precizat, însă, dacă una din aceste culturi — majoră sau minoră — este superioară celeilalte. Fiecare din ele are calități și defecte care le sînt proprii. Un lucru însă este evident : cultura minoră, creată de oameni de orice vîrstă, dar avînd ca „vîrstă adoptivă" copilăria, nu este o fază preliminarie, o etapă necesară în drum spre „maturitate", spre cultură majoră. Ea este autonomă și poate exista mii de ani de-a rîndul, fără să se transforme — cum cred gînditorii morfologiei organiciste — într-o cultură majoră. Este drept că aceste transformări au loc citeodată, dar ele nu sînt necesare, nici fatale.

— Nimeni nu poate pune la îndoială „autenticitatea" dumitale, românismul [...] îi mărturisesc eu. De aceea, elogiul pe care îl aduci, în atîtea cărți, creației culturale și eforturile pe care le faci de a funda metafizic acest elan creator mi se par nu numai prețioase, dar și absolut necesare pentru a lămuri unele confuzii [...] Opera dumitale, literară și filosofică, este atît de rotunjită și atît de „românească", încît nimeni n-ar avea curajul astăzi să afirme despre dumneata că ești „livresc" și „occidentalizat". Și, cu toate acestea, dumneata definești omul creator de cultură și cel mai mare elogiu pe care îl poți aduce unui om este această forță de creație. Am spus și eu, de nenumărate ori și în felurite chipuri, cam aceleași lucruri. Cuvintele d-tale au însă altă greutate, și de aceea mă bucur știind că ele vor fi primite cu mai multă ușurință.

— S-au făcut și se mai fac încă confuzii în această dezbatere a valorii culturii, răspunde Lucian Blaga. Îndeosebi cei care gîndesc sub influența teoriilor pesimiste ale morfologiei culturii, cei care socotesc cultura ca organism celular care se naște parazitar în istorie, îmbolnăvind pe om — găsesc motive să nu creadă în eficiența creației culturale...

— Mă bucur că întîlnesc în teoriile d-tale aceeași valorificare optimistă a culturii pe care am dobîndit-o și eu pornind de la cu totul alte premise. Cercetînd simbolismul funerar la diferite popoare arhaice și primitive, am observat un lucru semnificativ : simbolismul începe să se organizeze în sistem, în „metafizică", numai cînd se aplică asupra morții și eternității. Cultura începe prin a fi o prelungire a vieții, o promovare a principiilor creatoare și vitale. Nicăieri nu apare oboseala, tristețea sau desperarea omului. Dimpotrivă, dacă se poate vorbi de ceva optimist în viața omului „primitiv", este tocmai acest act al creației de cultură. Departe de a despărți pe om de natură, de a-l izola în mijlocul cosmosului, cultura solidarizează pe om în același timp cu viața și eternitatea...

— Omul nu devine om decît încercînd să-și reveleze Misterul, adică creînd cultură — spune Lucian Blaga. Alt scop mai nobil în viață nu are. Chiar și atunci cînd încearcă să se dezlipească de viață, de istorie și să se „mîntuiască", să trăiască „în absolut" — chiar și atunci creează cultură. Căci filosofiile, religiile, misticile umane, oricît de „asbolută" ar fi experiența care le precede, sînt și ele creații culturale, adică au caracter metaforic și participă la o matcă stilistică...

— De aceea, nu văd destinul României decît ca un destin cultural — adaug eu — valorificînd adică existența, „experiența românească", prin creații spirituale. De forța creatoare a neamului nostru nu ne mai putem îndoi. În Spațiul mioritic d-ta ai încercat să găsești matca stilistică a acestor forțe creatoare. Îți mărturisesc că eu sînt impresionat de omogenitatea lingvistică și culturală a culturii populare românești — iar pe de altă parte, de obsesia universalului în cultura cărturărească românească. Mi se pare că realitățile acestea istorice ne indică precis drumul pe care îl va urma cultura română modernă — și pe care îl pot rezuma în două cuvinte : Omul Universal. Românii nu pot crea „fragmentar", nici „specializat", ca în Apus.

— Este foarte explicabil, pentru mine, de ce românii nu pot crea specializîndu-se, spune Lucian Blaga. Cultura românească este o cultură minoră, avînd ca vîrstă adoptivă copilăria. Un copil trăiește cosmocentric. Țăranul de pretutindeni, dar mai ales țăranul român, care se păstrează și astăzi autentic — este un politehnician. El singur e arhitect, plugar, cîntăreț, zidar. Firește, există și la sat o diviziune a muncii, dar ea e infinit mai puțin viguroasă decît la oraș. Viața satului e totalitară și cosmocentrică...

— De aceea, astăzi, cînd Europa occidentală este compusă din culturi majore și participă la „vîrsta adoptivă" a maturității, cred că noi, românii, avem misiunea de a crea un om universal, altul decît cel întrupat de greci sau de Renaștere. Eu văd în „sistemul" d-tale unul dintre semnele care vestesc acest „om universal" românesc...

Domnișoara Isidora Blaga, care a împlinit de curînd 7 ani și îi plac poveștile românești și ursii Bernei, a fost cu noi la grădina zoologică. Sînt foarte mulți copii aici, și cîțiva măgărași, cîțiva poney cumințI, îi plimbă de jur împrejur pe alei. Isidora Blaga, așteptîndu-și rîndul la poney, încearcă să se împrietenească repede cu o capră pitică. Un soi neobișnuit de capre, mărunte ca jucăriile, blînde, veșnic înfometate.

Îmi amintesc că în trilogia următoare Lucian Blaga va dezvolta filosofia biologică. Știu din alte convorbiri ale noastre cît de mult îl preocupă problemele de biologie și cît a citit în acest domeniu. Îl întreb cînd are timp să cerceteze atîtea domenii, și cum poate lucra atît de spornic.

— De la o vreme, după cum ți-am mărturisit, citesc foarte puțin și numai în directă legătură cu problemele care mă preocupă. Îmi adun sau îmi împrospătez materialul. În biologie, totuși, am citit în ultimii ani destul. Cred că și aici, ca pretutindeni, ochiul nespecialistului e învrednicit să vadă lucruri noi, și mai ales să înțeleagă mai adînc legile vieții... Îți mărturisesc că lucrez foarte greu. Redactez de obicei dimineața, între 8—10, înainte de a porni la slujbă.

Prima redacțiune suferă însă transformări radicale. Sînt ispitit totdeauna să concentrez prea mult gîndirea, să o reduc aproape la formule. De aceea revin de mai multe ori asupra manuscrisului, corectez, adaug, amplific. În cele din urmă, îl dictez pagină cu pagină, pieptănîndu-l încă o dată. Pe copia astfel transcrisă fac ultimele revizuiri înainte de a-l da la tipar. Asta nu înseamnă, firește, că nu mai revin în spalturi, sau citeodată chiar în pagină.

— Lucrez greu, continuă Lucian Blaga, și de aceea mă felicit de cei șase ani de gazetărie la Patria și la Cuvîntul, în care am învățat să scriu zi de zi, cu sau fără „inspirație". Cred și eu că gazetăria e de mare folos pentru un scriitor. Într-un anumit sens, e folositoare chiar și gînditorului, căci îl dezbară de superstițiile termenilor tehnici, îl învață să scrie curgător, pe înțeles, îl hotărăște să-și exprime gîndul într-o formă frumoasă, așa cum făceau filosofii din alte vremuri.

— În afară de forma fascinantă a scrierilor d-tale filosofice, îi spun eu, mă încîntă mult „autonomia" cărților d-tale ; fără note, fără trimiteri erudite, fără citate. Doar dacă din loc în loc se întîlnesc numele cîtorva gînditori contemporani. Așa cum sînt scrise cam toate marile cărți de filosofie.

— Pentru mine, spune Lucian Blaga, filosofia este înainte de toate o necesitate organică, vitală. Gîndesc pentru că nu pot face altfel. Și așa am fost întotdeauna. În copilărie eram foarte religios. Petreceam ceasuri întregi în rugăciuni spunînd Tatăl Nostru. În afară de rugăciune nu iubeam altceva decît jocul... De altfel, un amănunt semnificativ : eu n-am vorbit pînă la 4 ani. Părinții m-au dus la doctori, înspăimîntați, socotindu-mă mut. Într-o seară, mama m-a luat deoparte și a început să-mi vorbească prietenește : „Nu ți-e rușine ție, băiat mare, să nu vorbești ? Vrei să ne faci de rîsul oamenilor din sat ? Nu vezi că toți copiii de vîrsta ta vorbesc de un an și mai bine ?". Înțelegeam tot ce-mi spunea mama, dar nici în seara aceea n-am vorbit. De-abia a doua zi am început deodată să vorbesc, dar mi-era atît de rușine încît țineam mîna streașină la ochi...

— În dimineața aceasta soarele răzbate și prin acești copaci bătrîni, crescuți aproape fără vîrstă pe terasa zidului cetății vechi. Pe aici se plimba Maria Rilke, pe una din aceste bănci se odihnea el cu privirile deasupra orașului.

— Era locul favorit, de plimbare și de meditație al lui Rilke — spune Lucian Blaga. Și tot aici venea prietenul meu, Marti, scriitor elvețian, care a murit acum cîțiva ani. Apartamentul lui e chiar deasupra zidurilor, acolo...

Îmi arată una din acele case din secolul XIV—XV, așa cum s-au păstrat sumedenie în Berna. Odată am urcat chiar cu toții scările ce duceau la apartamentul lui Marti. Treptele de lemn lustruit, curate, își purtau cu vrednicie secolele...

— Cît e de puternică tradiția elvețiană, îmi spune Blaga. Am fost odată invitatul unui prieten de-al meu la țară, în satul lui. M-a dus la primărie și mi-a arătat stemele familiilor din sat. Mi-a mărturisit cu mîndrie că stema familiei sale este din secolul al XII-lea. Țăranii aceștia elvețieni au uneori un trecut mai cert ca multe familii aristocratice europene. Și cu toate acestea, au rămas la țară opt veacuri, în același loc, și feciorii au continuat munca părinților fără ispita evadării...

Puțini cărturari români cunosc și înțeleg mai

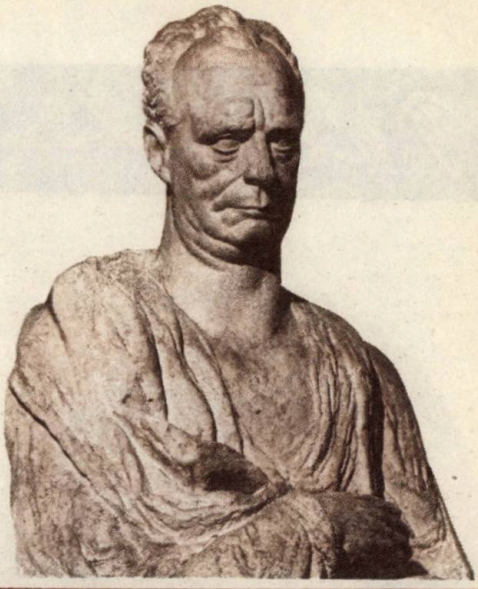

Bust de Romul Ladea

bine satul ca Lucian Blaga. Are și acum nostalgia unei ferme la țară, unde să se poată retrage și să-și trăiască viața așa cum o înțelege el. Unul din cele dintîi lucruri pe care mi le-a arătat la Berna a fost o fermă din vecinătate, o adevărată industrie casnică elvețiană, cu grajduri mari în care se găsesc și prînzătoare de muște, ca să nu sufere prea mult vacile. Aici vine deseori Lucian Blaga, cu Isidora, și privește cum se mulg vacile. Doamna Blaga are pentru amîndoi aceeași surîzătoare înțelegere...

— Cum ai ajuns, totuși, să faci filosofie ? — îl întreb eu.

— În clasa I de liceu am încetat de a mai crede în Dumnezeu. De unde în copilărie fusesem nefiresc de religios, pe la 10—11 ani am ajuns ateist. Am strîns într-o zi copiii cu care mă împrietenisem și le-am mărturisit descoperirea mea : Dumnezeu nu există ! Apoi, în clasa a III-a de liceu, am citit operele filosofice ale lui Vasile Conta. Tatăl meu, deși preot de sat, avea o bogată bibliotecă germană, dar prea puține cărți de filosofie. Dar mai tîrziu, pe la sfîrșitul liceului, un student întors în vacanță mi-a pus în mînă operele lui Swanny Vivekananda în traducere nemțească. Scrierile acestea au avut asupra adolescenței mele o mare influență. Pot spune că am ieșit din pozitivism prin lectura lui Vivekananda.

Căci, după Conta, cetisem foarte multe cărți de pseudo-filosofie pozitivistă. Cred că în aceeași perioadă am scris și cele dintîi poezii, influențate întru totul de Octavian Goga, poetul cel mai de seamă și cel mai mare, la modă pe atunci. N-am mai scris apoi versuri foarte multă vreme.

Am descoperit poezia abia tîrziu în viață... Dar și versurile le scriu tot atît de greu ca și proza filosofică. La toamnă am să public în Gîndirea un ciclu mare, de 15 poezii.

— Iar romanul ?! — îl întrerup eu, amintindu-mi că acum doi ani Lucian Blaga mi-a mărturisit gîndul lui de a scrie epică.

— Acela mai tîrziu, după ce voi fi încheiat „sistemul". Sînt încă prea tînăr pentru roman.

„Vremea", 22 august 1937, p. 10—11

Nicolae Velea

OM ÎN VIS

Nicolae Velea a fost un om blînd, dar care, din timiditate, putea să fie de o ironie necruțătoare. Unele din „judecățile" lui erau adevărate masacre, dezvăluindu-i „inculpatului" adevăruri pe care altfel acesta nu le-ar fi recunoscut niciodată. Dintre aceștia, numai dintre aceștia, s-au ales cei puțini care nu l-au iubit. Neplăcîndu-le omul, care avea ciudatul obicei de a le dezgropa trădările și slăbiciunile, nu le plăcea nici opera. De aici începe legenda scriitorului incomplet care ar fi fost Nicolae Velea. Un neadevăr sortit să dispară odată cu cei care l-au inventat și spus după colțuri. Pentru că, atîta cît a putut să scrie, Nicolae Velea a scris. Că n-a scris cît am fi vrut noi, admiratorii sau detractorii lui, aceasta n-are nici un fel de importanță, posteritatea judecîndu-i opera și nu dorințele noastre adevărate, ori ipocrite.

Ca autor de povestiri mie cel puțin mi se pare să nu fi fost întrecut în literatura postbelică. Stîngaci în relațiile literare, n-a

Strada Mozart, nr. 2, august 1967

În anii debutului (sus) ● Cu soția, în parcul Herăstrău, august, 1967 (jos)

Cu fiul său, Andrei, la Neptun (1979)

beneficiat de difuzări precum alții. Era mereu judecat (la rîndul său) omul, cu slăbiciunile lui, și nu opera. Să-l fi durut? Sigur că da, pentru că își cunoștea valoarea. Se mîngîia cu gîndul că asta li se întîmplase și altor scriitori, care nu știuseră să-și alcătuiască o imagine publică favorabilă. Nicolae Velea ar fi meritat demult o monografie. N-a avut cît a trăit, dar o va avea, nu? Rămîne ca o datorie a criticii de acum și de mîine să o facă. Uneori beneficiază de monografii scriitori care nu au alt „merit" decît pe acela că sînt foarte puțin cunoscuți. Alteori sînt priviți ca scriitori autori involuntari de literatură. Și iată, Nicolae Velea și alții nu numai că nu se bucură de comentariile critice pe care le-ar fi binemeritat, ba chiar sînt ignorați în „listele" sau clasamentele literare care apar în reviste cu ocazia unor cronici și recenzii.

Nicolae Velea a fost nu numai blînd, ci și modest. El a crezut că el poate fi singurul responsabil de destinul său literar, ignorînd mica și marea publicitate. El nu a vrut decît să fie iubit cu duioșie de semenii săi. Nu a vrut decît să nu fie lăsat singur și totuși o singură dată a fost lăsat singur. Fără nimeni în jur, în întuneric. De atunci nu mai este decît în visele noastre. Și în cărțile lui.

Iulian Neacșu

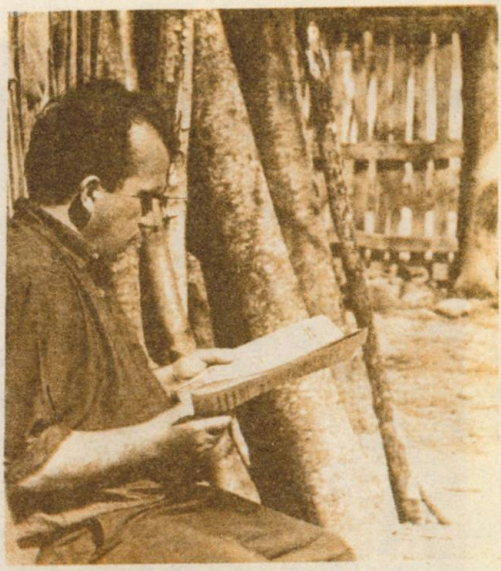

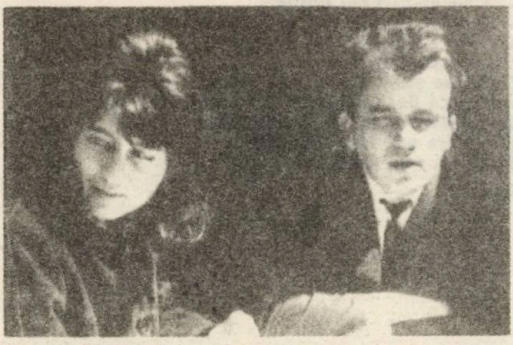

Cu soția, în aprilie 1968 (stînga, sus) ● Împreună cu cei doi nepoți ai săi, la Tîgveni, în august 1983 (stînga, jos) ● În grădina casei părintești (sus) ● Nicolae și Lala Velea alături de Stela Neagu, în Dobrogea, 1965

Ligia Macovei : „Hyperion"

TUDOR ARGHEZI

Ţie

Ceahlăul e statuia ta...
Luceafărul te aştepta
De veacuri vechi, mai multe sute,
Piscul în creştet, cald, să ţi-l sărute,
S-a întîlnit adîncul cu înaltul
Şi nu mai scăpărase din piatra ţării altul.
Fusese noapte-n cerul aşternut
Pîn-ai primit botezul de sărut.
Singură luna, sfînta, v-a văzut,
Fecioara scumpă de tristeţi şi jale
De peste toate dragostele tale.

Eşti al pămîntului tu, Doamne, dintre lunci,
Ori ai rămas în ceruri ostatec de atunci ?

NICOLAE LABIŞ

Singular şi plural

. . . . . .

Într-un tomnatic miez de noapte cu furtuni
Cînd ascultam neliniştit la geam
Cum brazii cad bufnindu-se-n păduri
Într-un tomnatic miez de noapte cu furtuni
Nervos eu am deschis o carte galbenă
Şi-am început să o citesc fără să ştiu.
S-au contopit de-odată tropotele ploii
Şi bufnetul copacilor căzuţi
În răpăit de tobe,
În dangăt de gong,
Şi am văzut în faţa mea cum se arată
Bărbatul scund şi îndesat
Purtînd un cap frumos pe umerii puternici,
Cu buze voluptuoase, netezite de pocal,
Cu ochii plini de-o-nflăcărare tristă,
Cu fruntea ca o boltă de templu uriaş.
Între noi doi plutea un fum albastru
Iar pletele îi fluturau ameţitor,
Şi-a început să-mi povestească despre sine...
Dar ochii săi se dilatau, imenşi,
Şi-n unda lor au început să joace
Dumbrăvile cu tei tremurători,
Adîncii codri cu copacii vii
Prin care răsuna ca un descîntec
Nocturna cavalcadă-a lui Arald,
Poienile cu flori albastre-n lună
Şi luna răsucită în viltori ;
Apoi deodată am văzut un chip
Cu părul blond şi braţe diafane
Aşa cum ar fi fost Melancolia
Pe cînd umbla-ntrupată pe pămînt.
Şi cum afară tropotele ploii
Şi bufnetul copacilor căzuţi
Se contopeau cu răpăit de tobe,
În dangăte de gong,
Eu am văzut în ochii largi profetul
Ce tună strigăt de nemulţumire,
Am mai văzut oraşe-acoperite
Cu mantii mari de flăcări filfiind,
Mulţimi învîrtejite ce se-agită,
Iar peste toate, zîmbetul amar
Al bunului profet dezamăgit.
Era acolo-ntregul univers
Cu sori bubuitori, cu astre stinse,
Cu fluvii, cu oraşe şi păşuni,
Cu dragoste mereu reînnoită,
Cu mine şi cu dînsul, mai ales.
Între noi doi plutea un fum albastru
Iar pletele îi fluturau ameţitor...
Şi el era adevărata poezie
Şi el era mai mult decît atît.

1955.

Inima inimei noastre,
Eminescu !

Nichita Stănescu
1982

Întîlniri MEMORABILE

CAMIL PETRESCU

Niciodată, aproape, în evocarea personalităților memorabile pe care am avut fericitul prilej să le întîlnesc, cu care am avut excepționalul noroc de a sta de vorbă, n-am simțit, ca la eroul însemnărilor prezente, Camil Petrescu, nevoia lăuntrică de a-mi confrunta propriile amintiri și impresii — care n-au pălit odată cu trecerea anilor — cu cele ale altor scriitori sau nescriitori ce l-au cunoscut pe autorul „Patului lui Procust". Și aceasta nu — cum spuneam — dintr-un flou al rememorării, ci din faptul că însăși personalitatea evocată îmi scapă adesea printre degete, avînd atîtea fațete încît trecerea anilor îi sporește complexitatea, o face mai stranie.

Gîndindu-mă deseori la Camil Petrescu — cu respectul și deferența pe care mi-o impuneau distanța în vîrstă, faptul că el era un scriitor consacrat, una dintre ilustrele figuri ale literaturii contemporane, iar eu un tînăr ucenic într-ale gazetăriei, pe care conducerea de atunci a „Scînteii" îl numise ca pe un fel de sol permanent pe lîngă marele „om între oameni", ce devenise un colaborator destul de fervent al ziarului — îmi vin în minte cuvintele pe care el însuși le așternuse în necrologul zguduitor scris la moartea bunului și luminosului său prieten de-o viață, Mihail Sebastian : „...Totul e neliniștitor și tulbure în jurul ființei acestui scriitor, care s-a dorit, nu o dată, înainte de toate lucid și simplu".

Fiecare vizită pe care i-o făceam — la început în apartamentul nu prea confortabil de pe strada Brezoianu („e mult zgomot pe-aici și nu se prea poate lucra în voie, căci chiar și un articol tot muncă de creație este, să știi de la mine" — mi se plîngea uneori, dar pe un ton glumeț, căci ceea ce-i displăcea în ruptul capului era să se văicărească), iar mai tîrziu în vila sobră și cu adevărat calmă, pe care și-a cumpărat-o, „din sudoarea frunții", cum zicea cu mîndrie, pe calea Dorobanți, în aleea care astăzi, firesc, îi poartă numele — nu se limita, de obicei, la articolul pentru care venisem, ci se transforma adesea în adevărate jerbe de artificii lansate de stăpînul casei pe cele mai diferite teme.

Puternic mi s-a părut contrastul dintre chipul ușor jucăuș, nițel pus pe șotii, și privirea ochilor adînci, parcă fără margini, străbătuți de furtuni tulburătoare, de întrebări mereu iscoditoare, de răspunsuri vagi, neliniștite și neliniștitoare. Dacă la Mihail Sebastian vedea, ca trăsătură definitorie, luciditatea, la el ceea ce te izbea continuu era căutarea. Fiecare lucru pe care mi l-a spus, în clipele cînd am avut privilegiul să-i fiu în preajmă, nu avea nimic din morga țepoasă a adevărurilor peremptorii, gata mestecate, ci părea mai curînd rodul unei torturi interioare aflate în curs de desfășurare, unei opintiri dureroase, fără leac, izbucnite abia atunci în mașinăria gîndirii lăuntrice.

Era investit de sefii mei de atunci de la „Scînteia" cu suprema grație de a-și putea revedea articolele în șpalt și chiar de a nu fi de

Împreună cu actorul Gabriel Dănciulescu la premiera piesei „Bălcescu"

acord cu modificările pe care unii ori alții dintre cei de „sus" le introduceau în ele (de această grație se bucurau foarte puțini : în orice caz, Sadoveanu, pe urmă Arghezi, după „reabilitare" ; în timp ce lui Zaharia Stancu, Aurel Baranga, Eusebiu Camilar, Cicerone Theodorescu etc. li se făceau schimbări în materiale — uneori chiar de esență — fără ca aceștia să aibă măcar pretenția elementară de a fi încunoștiințați, lui Camil Petrescu nu cutezau „mai marii" de pe vremea aceea decît să-i facă propuneri, pe care putea să le accepte sau să le respingă ; iar nu o dată Camil Petrescu le respingea, dar niciodată din capricii, ci totdeauna cu argumente solide, temeinice, irefutabile).

O întîmplare îmi relevă, peste timp, capacitatea sa de a vedea, dincolo de împrejurările conjuncturale, realități politico-sociale ce scăpau tocmai acelora ce erau, pe atunci, îndrituiți cel mai mult să le vadă. O dată, cînd i-am transmis cerința de a face o modificare menită — în ochii celor ce formulaseră pretenția — să sublinieze mai ascuțit o anume realizare, pe care ei o socoteau capitală, a noului regim, Camil și-a ieșit din fire (în pofida comportării sale temperamentale, își ținea sub control izbucnirile și nu exploda decît arareori, probabil cînd se simțea prea greu „călcat pe bătături") : „Cum de nu înțeleg șefii dumitale că, dacă aș scrie la fel ca ei, n-aș mai fi Camil Petrescu ? Că valoarea faptului că am aderat integral la noile realități constă tocmai în exprimarea personală a aderenței mele ? Că eu nu sînt articlierul de fond al ziarului, ci scriitorul care dă glas scriitoricește, adică pe limba și în modalitatea lui specifice, acestor înfăptuiri pe care le consider, desigur, epocale ?".

Cîte un nou fapt se desprinde din noianul de întîmplări trăite în acei ani sub înrîurirea copleșitoare a spiritului său, ce știa să fie cînd corosiv, cînd persuasiv, potrivit împrejurărilor și oamenilor cu care discuta. Iată discuția desfășurată, prin 1949, în cabinetul consiliului de lectură al Teatrului Național, despre montarea piesei „Bălcescu", a cărei premieră era nu departe. Ce se întîmplase ? Gelos, ca întotdeauna, pe fiecare cuvînt așternut de el pe hîrtie, Camil — ce-și asumase și regia spectacolului, vrînd să pună în practică unele dintre teoriile vehiculate în faimoasele sale lucrări „Modalitatea estetică a teatrului" și „Modalitatea artistică a teatrului", apărută, din păcate, postum — realizase un spectacol-mamut, care ar fi trebuit să dureze vreo șase ore, depășind, prin lipsa unor acțiuni scenice viguroase și de mare dramatism, capacitatea de rezistență a spectatorului obișnuit. S-a făcut propunerea — pe care realitatea ulterioară a spectacolului a dovedit-o pe deplin judicioasă — ca Sică Alexandrescu, cu marea lui experiență de bătrîn lup de scenă", să-i dea un ajutor colegial spre a

reduce spectacolul la cel mult trei ore — trei ore și jumătate. Ceea ce s-a acceptat (de voie-de nevoie) chiar și de către autor, trecîndu-se imediat la transpunerea în faptă. Dar nu aceasta prezintă cea mai mare importanță (deși cred că și din întîmplarea relatată reiese elocvent că autorul lui „Danton" își datora foarte mult din faima de om irascibil demnității, adesea dusă pînă la o încăpățînare ce inspira respect, cu care își apăra fiecare literă a creației).

Semnificativ pentru raporturile sale cu „potentații zilei" în materie de cultură — prezenți în păr la această discuție — mi se pare însă altceva. La un moment dat, Camil a aruncat în dezbatere cuvîntul „noocrație", dorind să sublinieze că între aceasta și reala democrație, adică între puterea de concepție a intelectualilor și forța ziditoare a poporului nu există nici o contradicție antagonică, una completînd-o armonios pe cealaltă. În acea clipă, printre cei de față, unii au azvîrlit priviri nedumerite. (era neîndoielnic că alde P.Ț. sau M.N. nu numai că nu cunoșteau titlul cuvîntului respectiv, dar, mai mult ca sigur, nici nu-l auziseră în vreo împrejurare), în timp ce alții, care-l știau după ureche, făceau spume la gură numai la auzul lui. Printre ei — îmi amintesc ca și azi — Mihai Roller s-a dezlănțuit într-o filipică plină de un absurd patetism împotriva acelora care văd „cu ochelari de cal" în intelectuali adevăratul motor al istoriei, ignorînd în această privință rolul clasei muncitoare și căutînd neapărat „să-i rupă pe intelectuali de masele populare", „să-i ridice artificial deasupra maselor, care sînt adevăratele și unicele făuritoare ale istoriei".

Așteptam cu nerăbdare reacția autorului piesei (cred că și alții dintre cei de față erau în așteptare, crezînd că, îndată, Camil Petrescu va declanșa un scandal și un tărăboi spectaculos, căci eram doar la teatru, nu-i așa). Numai că și-au greșit socotelile (mărturisesc, fără a face o pledoarie „pro domo", că eu aveam presimțirea unei asemenea turnuri ce echivala cu o superbă surpriză). Cu un calm angelic, zîmbind fermecător cu toți porii feții (doar cu o sclipire iritată în adîncul ochilor albaștri), autorul „Bălcescului" a început să-i explice lui Roller — care se credea, și era socotit, în „cercuri sus-puse", marele istoric al epocii — cum se prezenta situația exactă a claselor și păturilor sociale în timpul revoluției de la 1848, ce spunea însuși Bălcescu în faimoasa sa lucrare „Problema economică în principatele danubiene", toate acestea fiind împănate cu cifre și date ce îl lăsară pe „marele istoric" literalmente cu gura căscată. Era, vădit, învins într-o bătălie pe care o considera dinainte cîștigată.

Uimitor — și încărcat de sens — mi s-a părut însă și altceva : faptul că ilustrul scriitor, una dintre mîndriile literaturii române contemporane, deși biruitor pe tărîmul argumentelor, realităților, ideilor, a fost nevoit, totuși, să cedeze în fața presiunii celor din jur. Dar însăși „cedarea" a fost de un fel deosebit : n-a acceptat să adauge nici o replică dintre cele cerute imperativ de către preopinenți „spre a accentua rolul clasei muncitoare" (în condiții cînd, cum arătase mai înainte, apăsat și documentat, Camil Petrescu, nici nu se putea vorbi încă de o clasă muncitoare organizată în Țările Române, ci doar de meseriașii ce alcătuiau embrionul pe baza căruia se va constitui în deceniile următoare muncitorimea), ci el însuși simțea că spectacolul e prea stufos, în forma de atunci, dar și pentru că voia să fie prezent, printr-un personaj exponențial, într-o perioadă cînd unii creatori fuseseră reduși la tăcere (vezi cazul Arghezi), iar alții se țineau într-o expectativă căreia el — care socotea revoluția socialistă o eliberare neîndoielnică a intelectualilor de multe servituți — nu-i vedea vreun sens.

Tocmai aminteam despre documentarea sa aproape exhaustivă cu care l-a zdrobit pe temutul „istoric". N-a fost singura dată cînd m-a impresionat cu această scrupuloasă documentare. Mă găseam, prin 1955, în noua lui casă, vilișoara de care era atît de mîndru în actuala „alee Camil Petrescu". Totul era aranjat, pus la punct, mobilat cu gust și sobrietate, dar un singur colț era într-o captivantă dezordine : acela unde lucra el, într-un soi de nișă de la parter, semănînd mai curînd a chilie călugărească, dacă n-ar fi fost tavanul mai înalt, cu

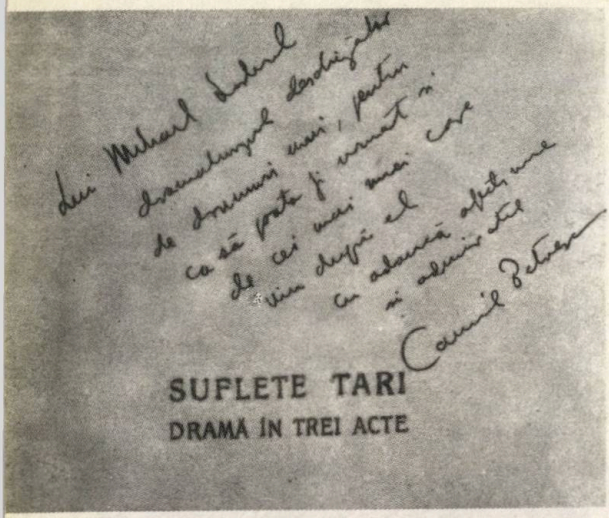

Autograf Camil Petrescu pentru Mihail Sorbul

o bogată derulare de ştucaturi vădind gustul îndoielnic al proprietarilor de odinioară ai casei. Era vizibil că aici, în colţul acesta, nimeni nu umblase încă, deoarece noul stăpîn voise, cu o grabă copilărească, atît de caracteristică felului său de a fi, să se apuce neîntîrziat de treabă.

De îndată ce am intrat în încăpătorul „living" de la parter, din nişă, de după un morman înalt de colecţii îngălbenite de ziare, de după un vraf impunător de tomuri scorojite, a apărut, ca o ciudată divinitate a literei tipărite, capul rotund, cu ochii de un albastru apos şi adînc (pe lîngă surzirea progresivă — purta un aparat acustic, adus cu mare greutate de organismele de resort, căci pe vremea aceea în întreaga lume erau puţine, tocmai de peste mări şi ţări — noi, cei apropiaţi, sesizasem şi o tot mai acută miopie, pe care însă nu şi-o voia recunoscută, nu ştiu de ce, poate din cochetărie, deoarece nu purta ochelari, preferind să citească literele puchinoase ale vechilor publicaţii cu o lupă). Mi-a suris larg, ca după o şotie reuşită, iar apoi mi-a arătat toate acele vrafuri şi mormane etalate pretutindeni : „Iată, asta e numai o parte din documentarea la care am recurs pentru „Un om între oameni !". Restul e la Academie !".

mensul travaliu, cu adevărat de Sisif, pe care l-a depus pentru romanul său despre revoluţionarii paşoptişti s-a dezvăluit de-abia cînd, prin grija lui Alexandru Bojin, s-au tipărit numeroasele caiete în care îşi aduna rodul atît de bogatelor şi diverselor lecturi : găsim aici date despre preţuri şi monede, despre arhitectura şi muzica vremii, despre expresivele tablouri de gen, studiate cu de-amănuntul, despre rolul funcţionarilor de diferite grade în mecanismul fanariot. Dar nu numai „Un om între oameni" i-a solicitat un asemenea efort suprauman. Consultînd bibliografia folosită pentru „Modalitatea artistică a teatrului" ai, pur şi simplu, o senzaţie de vertij. Nu întîmplător, aşa cum reiese şi din răscolitorul — prin masivitate şi noutate — manuscris filosofic de la Vatican, comentat atît de penetrant de C. Noica, se spunea cu privire la Camil Petrescu că este unul dintre cei mai culţi, mai eruditi, mai cuprinzători scriitori ai literaturii noastre.

Bogăţia şi profunzimea cunoştinţelor nu l-au transformat însă niciodată într-un ins distant şi scorţos. Să nu uităm că acelaşi profund filosof şi tulburător romancier a fost în stare să scrie, doar pentru bucuria copilului său (şi, de atunci, pentru bucuria a milioane de alţi mici şi pasionaţi admiratori) acea „microepopee" în versuri intitulată atît de inventiv-copilăreşte „Papuciada". Să-l fi ascultat pe el însuşi recitînd fragmente din „Papuciada" ! Mi s-a oferit un astfel de prilej şi vă pot spune că era un adevărat regal !

Formidabile, de neuitat, erau conversaţiile cu Camil Petrescu. De fiecare dată cînd îmi amintesc frînturi din ele, nu le pot asemui decît cu acea tehnică de scriere a romanului pe care el însuşi a descris-o în numeroase interviuri, precum şi în convorbirile cu prietenul său... constant numit atît de potrivit : Constant Ionescu. O tehnică arborescentă !

O asemenea conversaţie, bunăoară, a pornit de la împovărătoarea sarcină de a-i solicita nişte modificări la un articol, pentru a ajunge — nu mai ştiu prin ce asociaţie bizară de idei — la fotbal. Fără a clipi din ochi, fără a arăta prin nimic că ia lucrurile în glumă, s-a declarat „cel mai mare specialist în fotbal din întreaga presă şi literatură românească", amintindu-mi şi de faptul că, înainte de război, a scris pe teme de fotbal, destul de des, în „Gazeta sporturilor", deţinînd într-o vreme şi o rubrică permanentă (zilele trecute mă gîndeam că, în prezent, orice publicaţie, literară sau nu, ar fi fost bucuroasă să-i pună la dispoziţie o asemenea rubrică).

Parcă fără nici o tranzitie — deşi una exista, dar lăuntrică, enigmatică — a trecut la probleme militare, declarînd, tot fără a clipi, că „a fost şi este cel mai bun cronicar militar din presa si literatura noastră". A început, pe loc, să-mi dezvolte strategii si tactici din Clausewitz si alti teoreticieni militari, cu o competenţă, într-adevăr, uluitoare. Acum cîteva luni, avînd prilejul să răsfoiesc niste numere din „Revista Fundatiilor", perioada anilor 1939—1940, am găsit, spre marea mea surpriză, cu adevărat, largi, exhaustive cronici ale desfăşurării războiului semnate nu de altcineva decît de Camil Petrescu în persoană.

...Era febril, era neliniştit, era efervescent în acei ultimi ani cînd l-am văzut (iarna grea 1953—54, cu viscolele şi înzăpezirile ei grozave, îl marcase puternic). Avea în adîncul fiinţei sale tot ceea ce el însuşi sesizase la Bălcescu în primul caiet de însemnări paşoptiste publicat postum de Al. Bojin : „Bălcescu era pătruns în toată fiinţa lui de gîndul că nu mai are decît cîţiva ani de trăit, dar apropierea mortii, în loc să-l abată, să-l facă să se prăbuşească în el însuşi, stîrnea în el o fierbere, o sete de realizare grabnică, dorinţa arzătoare de a folosi la maximum aceşti ani rămaşi în realizări care erau menite să compenseze calitativ puţinătatea materială".

Victor Bârlădeanu

MARIN SORESCU

Trebuiau să poarte un nume

Eminescu n-a existat.
A existat numai o țară frumoasă
La o margine de mare
Unde valurile fac noduri albe
Ca o barbă nepieptănată de crai,
Și niște ape ca niște copaci curgători
În care luna își avea cuibar rotit.

Și, mai ales, au existat niște oameni simpli
Pe care-i chema : Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare,
Sau mai simplu : ciobani și plugari,
Cărora le plăcea să spună
Seara în jurul focului poezii —
„Miorița" și „Luceafărul" și „Scrisoarea a III-a".

Dar fiindcă auzeau mereu
Lătrînd la stîna lor cîinii,
Plecau să se bată cu tătarii
Și cu avarii și cu hunii și cu leșii
Și cu turcii.

În timpul care le rămînea liber
Între două primejdii,
Acești oameni făceau din fluierele lor
Jgheaburi
Pentru lacrimile pietrelor înduioșate,
De curgeau doinele la vale
Pe toți munții Moldovei și ai Munteniei
Și ai Țării Bîrsei și ai Țării Vrancei
Și ai altor țări românești.

Au mai existat și niște codri adînci
Și un tînăr care vorbea cu ei,
Întrebîndu-i, ce se tot leagănă fără vînt ?

Acest tînăr cu ochi mari,
Cît istoria noastră,
Trecea bătut de gînduri
Din cartea cirilică în cartea vieții,
Tot numărînd plopii luminii, ai dreptății, ai iubirii
Care îi ieșeau mereu fără soț.

Au mai existat și niște tei,
Și cei doi îndrăgostiți
Care știau să le troienească toată floarea
într-un sărut.
Și niște păsări ori niște nouri
Care tot colindau pe deasupra lor
Ca lungi și mișcătoare șesuri.

Și pentru că toate acestea
Trebuiau să poarte un nume,
Li s-a spus
Eminescu.

1964.

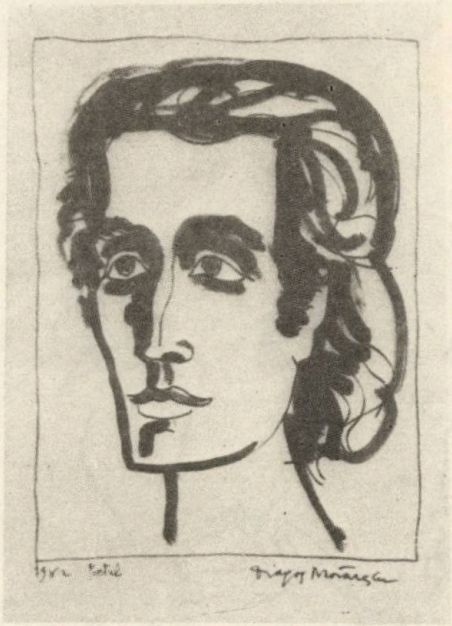

ADRIAN PĂUNESCU

Poetul și dragostea

Lui Eminescu

Dragostea lui suia din depărtări de timp,
Amestecînd în apa mării, faruri, turle, chipuri,
În vîrful fluxului ducînd un nimb
Rostogolit fierbinte pe nisipuri.

Dragostea lui venea de la surîsul tragic al lui Decebal
Și de la primele familii românești.
Din adîncimi de codru mineral
Din mari chemări și deznădejdi.

Dragostea lui călătorea din șiruri de părinți
Și deopotrivă din ciudatul relief
Al norilor de ghiață și-al norilor fierbinți
Care dansau pe fruntea unui ev.

Dragostea lui mărșăluia năpraznic prin natură
Încă din vremea lavelor aburitoare.
El i-a fost numai inimă și gură
Și pur ochian spre ziua viitoare.

Dragostea lui cît peșterile de adîncă
Dragostea lui înaltă ca munții arși de astre,
Dragostea lui care mai doare încă,
Dragostea lui călătorind albastru peste vremea lungă
Și peste toți bărbații țării noastre.

1964.

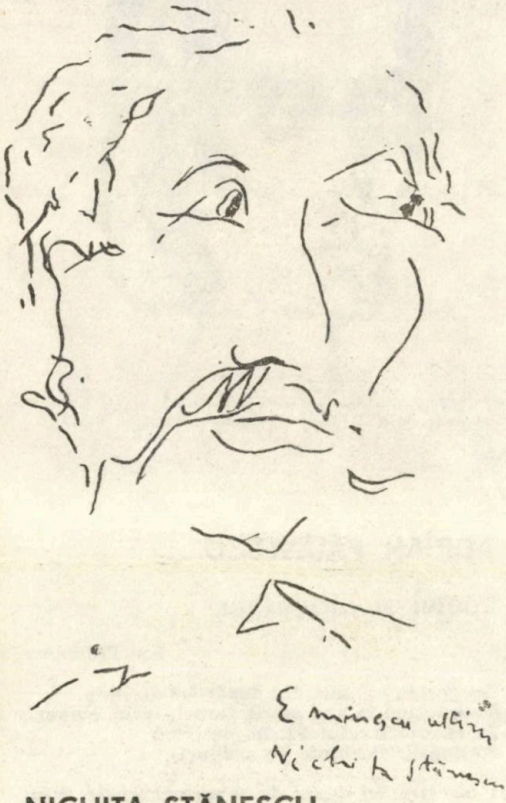

NICHITA STĂNESCU

Către Eminescu

Înfăşurat în frunze golul acestui aer ars,
în care-ai stat înalt şi sumbru totodată,
îl ţin, să nu se piardă, strîns la piept
cum ţii mulajele-adîncite-n piatră.

Poate-am să bat monedă-n el, cu chipul tău,
ca pe un ipsos palid, amintirea
poate-am s-o torn pe-aceste reci versuri
şi am să-i dau privirea mea, gîndirea.

Înfăşurat în frunze golul acestui aer ars,
Îl port oricum, alături, şi dorm cu el la gît
şi visurile nopţii cu schimbătoare flambe
le pun să-l populeze, să-i ţină de urît.

Şi nici la vama zilei cînd cresc pe cer lumini
nu mi-l despart de mine, ci în lente
mişcări ale gîndirii, îl umplu şi-l desferec
anatomii ciudate, de foste sentimente.

EMIL BOTTA

Ipoteşti

Odată şi odată
buciumul tău va suna,
Vieţile noastre, ca fulguiri,
s-or cutremura.

Odată şi odată
umbră vom fi.
Vieţile noastre, în stelele clare,
s-or oglindi.

Si nu ne ierta !
Cum nici noi nu iertăm
greşiţilor noştri
după Cartea ta.

Şi ne mîntuieşte de cel rău
în numele Tatălui, al Fiului,
al Neamului tău.

1970.

A. I. ZĂINESCU

Eminescu într-o statuie

Printr-o stîncă, venind ! — şi
oprindu-se-acolo ;
Eu aşa mi-l închipui : venind, şi-n afară,
Cu umerii vii răzbătînd, de pe umeri
Valuri de imnuri hieratic ar curge

Şi un tei înflorind, lîngă inimă,
S-ar naşte continuu din stîncă, din soare,
Trezind cu solemne mişcări demiurge
Izvoare solemne şi cugetătoare,
Căci sînt o lege a noastră duioasă poeţii

Şi o aspră virtute-a mulţimii sînt ei,
Tineri bărbaţi ce nu mai au vreme să noară,
Deşi zilnic cei morţi încă mor ; devin rude
Fraţi şi nepoţi de demult, rădăcini depărtate
Şi adînc început de păduri, frunze reci
care nu-şi mai cunosc niciodată copacii,
Ape ce curg şi nu-ntreabă nimic ;

Însă marii bărbaţi nu au vreme să moară
Şi lucrul acesta nu poate fi spus
Decît într-o stîncă, frumos, doar o dată,
Într-o clipă de bronz, fericită.
Cu o daltă ca un cuvînt, inspirată,
Şi o febră de cîntec
Din mii de rapsozi moştenită.

1967.

Complotul FEVRVARIȘTILOR

„Au căzut domni prin rebeliune fățișă a poporului sau a armatei, au căzut prin amicii lor fățarnici ; nici un Domn român, absolut nici unul n-a căzut prin trădarea strajei domnești ; orice strajă, chiar adversară Domnului, pe cît era strajă au privit în unsul lui Dumnezeu pe oaspetele credinței ei, și oaspeții sînt sfinți chiar pentru popoarele cele mai barbare, necum pentru cele civilizate".

M. EMINESCU
(1881)

ÎN NOAPTEA DE 10 SPRE 11 FEBRUARIE 1866...

„Vor trece veacuri și nu va exista român căruia să nu-i crape obrazul de rușine de cîte ori va răsfoi istoria neamului său la pagina lui 11 februarie și stigmatizarea acelei negre felonii va răsări pururea în memoria generațiilor, precum în orice an răsare iarba lîngă mormîntul vîndutului Domn."

M. EMINESCU
(1882)

Este noaptea cînd „monstruoasa coaliție", cum va numi istoria de-aici înainte cabala împotriva domnitorului legiuit, lucrează perfid și violent și obține detronarea lui Cuza... Cum de-i posibil ? Sint mai multe răspunsuri, evantaiul variantelor circumstanțial-explicative e bogat și ispitește analiza...

Cînd, la 7 aprilie 1908 — peste 42 de ani, așadar, — e înmormîntat Nicolae Haralambie, general și senator liberal, puțini, înafara oficialilor, își mai amintesc că acesta a fost, cîndva, locotenent domnesc. Colonel pe timpul lui Cuza și, după abdicarea acestuia, locotenent domnesc. Iar cei care-și amintesc tac și rabdă, pentru că, nu-i așa ?, despre morți — numai de bine... Iar cei care-și amintesc și nu tac, între care generalul Coandă, ministeriabilul Dimitrie Sturdza și vicepreședintele Senatului, Costescu Comăneanu, conform aceleiași cutume, disculpă memoria (împovărată !) a defunctului.

În urma abdicării lui Cuza, se formează o locotenență domnească, alcătuită din generalul N. Golescu (viitor fruntaș liberal și „ministru dinlăuntru"), Lascăr Catargiu și... Nicolae Haralambie, acum, în februarie 1866, colonel, iar cu cîteva ore înaintea rușinoasei nopți : comandantul regimentului de artilerie din garnizoana bucureșteană. Domnitorul îl simpatizează nespus. Domnitorul îi creditează superlativ capacitățile ostășești și caracterul. Domnitorul are urechi să audă necazurile spuse de Haralambie ; nu mai departe decît acum o săptămînă, găsindu-l necăjit și în lipsă acută de bani, că nici hainele de la croitor nu și le poate scoate, domnul îl bate amical pe umăr și-i înaintează suma trebuitoare...

Și totuși. La 10 februarie, printr-o scrisoare anonimă sau printr-un interpus — la cafenea se zvoni a fi vorba de tocmai N. T. Orășanu, redactorul de la Ghimpele — domnitorul e vestit că ființează o conspirație, că Haralambie e unul dintre complotiști și că în noaptea următoare palatul va fi lovit. De bună credință și ostaș pînă în cea mai intimă fibră, Cuza se îndoiește de o atare știre, ba o consideră un denunț demn de disprețul său : „Colonelul Haralambie, trădător ?... Asta nu se poate !" (Mi-amintesc acum de un alt glas ilustru, vestind o sentință asemănătoare : „Tu quoque mi fili Brutus ?!...") Și totuși. La 10 februarie... Domnul cheamă la sine pe maiorul Lecca, un alt favorit și confident, comandantul batalionului de vînători de gardă. Îi ordonă să dubleze paza, adică numărul sentinelelor de la palat ; fără să știe că și maiorul Lecca e unul dintre principalii conspiratori.

Și totuși, în noaptea de 11 februarie, tunurile dirijate de colonelul Haralambie, cu roțile înfășurate în cîlți și paie, alunecă tăcut pe Podul Mogoșoaiei ca niște mogîldețe sinistre dintr-un cortegiu funerar și sînt dispuse împrejurul palatului princiar.

Grind, în decembrie 1908, peste 42 de ani, așadar, D. Sturdza, e internat într-o „casă de sănătate" din Franța, după ce s-au făcut asupra-i presiuni serioase spre a se retrage din guvern, de la șefia liberalilor și chiar din viața publică, puțini, înafara oficialilor, își mai amintesc că acesta, disculpînd ieri pe generalul Haralambie

Medalie comemorativă 24 ianuarie 1859

— că acest vîrstnic corpolent, amenințat de pleșuvie, cu barbă și mustăți zăpezii și lăcrimînd des în colțul ochilor, mongoloizi, — însuși are trebuința disculpării. Fiindcă atunci, acum, în noaptea de 11 februarie 1866, Sturdza intră cel dintîi în cabinetul de lucru al domnitorului. În vreme ce conjurații, preocupați și grăbiți, silesc pe domn să iscălească abdicarea — actul e semnat pe spinarea unuia dintre ei (: căpitanul Pillat, nume cu predestinare...) — ministeriabilul caută, găsește și intră în posesia întregii corespondențe a lui Cuza și a altor hîrtii importante. (Între acestea, tratativele și scrisorile schimbate de Vodă și Napoleon III în vederea dezrobirii Transilvaniei și Bucovinei !!). Insul procedează ca un șuler de mahala, ingenios și ocrotit de conjurații silitori din budoarul domnesc unde, și dînsul știe, ca tot omul conspirator, că domnul se află nu cu soața, Elena, ci cu Maria Obrenovici, faimoasa, frumoasa și focoasa femeie — iertată îmi fie aliterația... Intrusul procedează nediscriminatoriu, ia cu japca tot ce-i cade-n mînă, și-i cade un tezaur de informații ale căror carate istorice, inteligent și cult și hulpav cum se știe a fi, le va răsfoi și savura în tihnă, le va pune etichete noi și nume noi, ca un Linné levantinic. Doar sîngele (numelui), apă nu se face. Bărbatul de neam nu uită nici azi afrontul de-acum șapte ani cînd, colonelul Pisoschi, invitîndu-l pe colonelul Cuza la intrunirea naționaliștilor (unioniștilor) din casele lui Costache Rolla, în imobilul Cabinetului de Istorie naturală (zis și Elefant, după scheletul unui pachiderm de-aci) viitorul domn a refuzat cu eleganță : „Faceți voi ce credeți, căci pe oricine ați alege dintre ai noștri, eu aprob și semnez cu amîndouă mîinile, numai Mihalache sau Grigore Sturdza să nu fie". Era sătul, adică, aidoma fostului său coleg de la pensionul francez Cunin, din Iași, Costache Negri, de politica de hatîruri și lăcomie întreținută de voievodul Mihail Sturdza ; aidoma și celuilalt partizan al său, Kogălniceanu, care, primul din cei 30 deputați strînși în casele lui

Rolla, părăsește furios adunarea sufocată de neînțelegeri și, după plecarea sa, Lascăr Rosetti se repede și închide ușa, să nu mai fugă și alții, iar Pisoschi amenință că-și trage un glonț în cap (chiar scoate la vedere revolverul) și, inspirat, propune pe Cuza, și ceilalți — însuși Lascăr Catargiu — îl votează (deși, cît a stat Kogălniceanu a putut să țipe : „Nu voi da niciodată votul meu pentru acela care, dacă s-ar face domn, mi-ar lua moșiile și le-ar da țăranilor !") și Alex. Beldiman se repede să-i ducă lui Kogălniceanu procesul-verbal să-l semneze și-l trezește din somn și-i întinde hîrtia, acoperind cu palma numele alesului și Kogălniceanu întreabă : „— Cine este ? Mihai Sturdza ? — Nu... — Grigore Sturdza ? — Nu. — Atunci dă-mi să iscălesc !" și iscălește vîrtos și, nimerind apoi cu ochii peste numele lui Cuza, izbucni într-un rîs fericit, de mulțumire deplină. (Cf. Eroii Unirei. Jertfa lui C. Negri, Buc. 1912).

Acuma, iată, i-a venit apa la moară și bărbatului de neam. Ceea ce informatorii binevoitori nu l-au mai avertizat, acum șapte ani, e modul cum A. I. Cuza a primit știrea alegerii sale. După replica de pomină, răspicată lui Pisoschi, colonelul s-a dus la teatru și aici a fost găsit de unioniștii care l-au propus și susținut. La miezul nopții de 3 spre 4 ianuarie, Elena Cuza (fostă Rosetti, după tată) primește vestea cea mare nu de la Alexandru, încă dus, ci de la fratele său, Costache Rosetti. Zis-a acela, cu drag și bucurie, spre curiozitatea femeiască : „Ia, cine să se aleagă ? Pe Cuza l-au ales. Și s-au jurat cu toții de au semnat actul și s-au dus să-l ia de la teatru ca să-i vestească alegerea". Peste puțin, cu obrajii albi ca o coală velină, emoționat mai mult decît încăpea de obicei în firea acestui bărbat chipeș, mîndru și demn, domnul, deja domnul Cuza, trîntit într-un

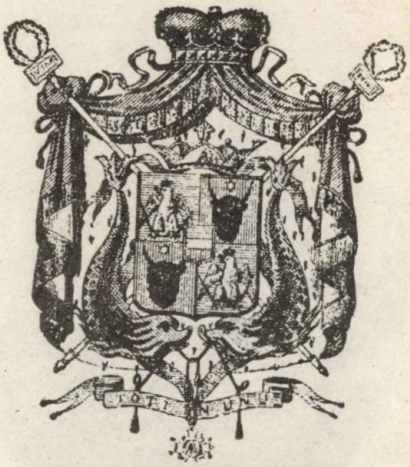

Stema României în vremea lui Alexandru Ioan Cuza

Th. Aman : „Proclamarea Unirii"

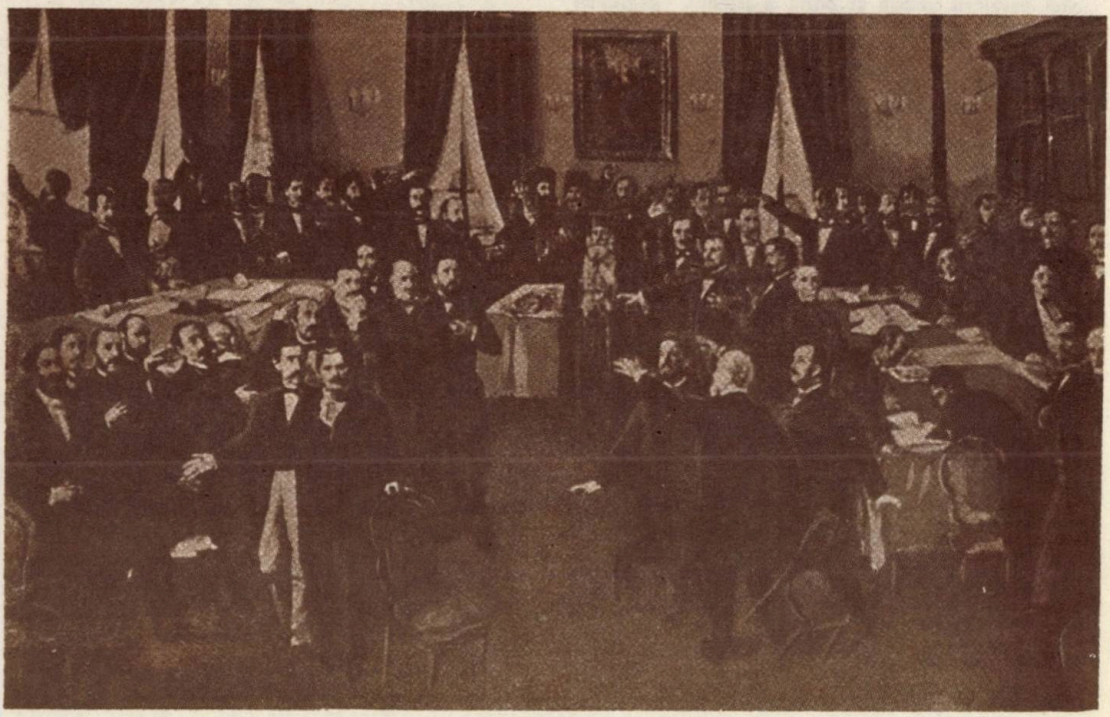

Alexandru Ioan Cuza
și doamna Elena Cuza

fotoliu și aureolat de flăcările și pocnetul bușteniilor ce se hărniceau în șemineu, zis-a către curiozitatea soației : „Fi-va oare bine de noi ? Fi-vom oare la înălțimea nevoilor și ale neamului ?" Cadrul conjugal-domestic n-avea cum strica adînca simțire, onestitatea bravă a rostirii acestui soț chipeș, mîndru și demn ; dimpotrivă ; căci privirea blîndă și bună a Elenei, gesturile sale calde și ocrotitoare (căci nu-i soție femeia lipsită de știința gesturilor calde și ocrotitoare), au pecetluit cu tandre dezmierdări neliniștea bărbatului, învelind în săruturi simburele zornăitor al ghiocului, ce avertiza din departe, din viitor, tainic și nebulos...

Nu, acribia vindicativă a ministeriabilului Sturdza n-are a se îndulșa de asemenea scene trecute, măcar din concretul motiv că însul nu le cunoaște. La fel cum nu le cunosc nici Haralambie sau Lecca sau Pilat sau... La fel cum nu le cunosc nici ceilalți, cei mulți și anonimi, bucureșteni sau nebucureșteni, ce-și dorm somnul de iarnă înghesuiți în căldura trupurilor dragi lor, înghesuiți în căldura visurilor lor nocturne. Și cînd mă gîndesc că tot ei, bucureșteni sau nebucureșteni, sînt tot aceia care exact acum șapte ani și-au amînat căldura trupurilor dragi și visătoreala pe cuptoare încălzite ca să-l întîmpine pe domn, să-l salute și să-l binecuvînteze... Fierbinte acea după-amiază tîrzie de februarie ! Tragică această noapte de februarie !...

i totuși, în noaptea aceasta funestă, colonelul Haralambie, vitorul locotenent domnesc, ia rapid legătura cu unul din capii conspirației, căruia îi mărturisește că a fost descoperită conspirația lor și că vor trebui să procedeze de urgență. Așa si vor face. Puseul de violență arvanită al colonelului va fi răsplătit mîine, cînd, în calitatea sa nouă de locotenent domnesc, va citi în Cameră jurămîntul principelui Carol... Pînă mîine, în fond, ce se petrece ?

Se petrec următoarele — redau versiunea doamnei Elena Cuza, expusă într-un interviu oferit cu cîteva luni înaintea morții (va deceda la 83 ani și nouă luni, în aprilie 1909, deci puțin ulterior internării ostilului Sturdza într-o „casă de sănătate" din Franța ; însă, foarte probabil, bine blîndă, duioasă și comprehensivă, nu va fi gustat știrile despre „debarcarea" bătrînului adversar politic) :

În seara asta, după tipic, vodă și doamna Elena se îndreaptă pe un coridor să ia cina în sufragerie. Dar le ține calea — cum a putut să pătrundă în palat ? ! ! — un flăcăiandru, „un băiat de prăvălie", care le vinde dintr-o suflare o informație de 24 carate : „la noapte, mii de oameni au să năvălească cu armele în palat". Cuza reține pe informator „și trimise între alții și după colonelul Haralambie la care bărbatul meu ținea foarte mult". Sosit în „sala de mîncare", colonelul e întîmpinat de Cuza cu cîteva vorbe aruncate „cu un aer de plictiseală" :

— „Auzi, măi Haralambie, ce se vorbește... Se pregătește pentru la noapte revoluție mare și tu nu știi nimic.

— Nu știu, Măria Ta, răspunse flegmatic Haralambie.

— Ba încă au să năvălească în palat în timpul nopții, adăogai eu, sculîndu-mă de la masă.

— Nu crede, mărită doamnă, zise el. Poporul Capitalei are admirație pentru Măria Voastră, iar Domnitorul poate compta pe armata sa legată prin jurămînt. Și apoi, ca să ajungă cineva la Măriile Voastre, doar va trebui să treacă mai întîi peste corpul meu".

Bun curtean acest Haralambie — cum de nu-i străpunge Cuza cu privirea scutul vorbelor viclene ? ! Unica explicație rezonabilă o găsesc — am mai spus-o, parcă, — în totala încredere a lui vodă în devotamentul celor care au prestat jurămîntul ostășesc ; care jurămînt, măcar în cazul în speță, o să atîrne tot pe cît acela din unele tribunale, depus cu mîna pe Biblie...

Secvența următoare ține drept cadru cabinetul de lucru. Aici roagă Cuza pe prietenul său, colonelul Haralambie, „ca, pentru orice eventualitate, să se îndoiască garda în acea noapte la Palat". Prietenul aprobă. Doamna Elena se scurge, sfielnic pe cît de îngrijorată, către aripa „despre biserica Crețulescu", cum mărturisește ulterior, „asigurările lui Haralambie nu mă convinsese(ră) de fel". Iată de ce îl cheamă în camera ei pe colonelul Pisoschi, unul dintre aghiotanți, căruia îi zice : „Vezi Pisoschi, eu am mare teamă, căci îl știi pe Vodă cît e de încrezător ; ia măsuri și dacă o fi ceva, dă-mi și mie de știre". Sublimă încredere în aproapele tău !... Dar cît de înjositor ar fi să n-o ai !...

u blajinătatea și mărinimia recunoscute, venind nu dintr-o senescență avansată cît din ființa ei întreagă, din caracterul său nefisurabil. Elena Cuza observă, în continuarea mărturisirilor dăruite interviului, că „mulți din conjurați au regretat mai apoi fapta lor. Și colonelul Haralambie a fost unul din aceia care s-au căit foarte mult, căci în actul său a fost convins de o femeie pentru care el avea o mare pasiune".

Într-adevăr. E vorba de pasiunea amoroasă ieșită din comun, de un romantism satanic, a colonelului pentru o doamnă C. din aristocrația bucureșteană. Familia prea-fericitei amante este, stîlpnic, orientată către liberali. Liberalii de azi vor domn străin. Liberalii de azi mărșăluiesc pe ascuns întru răsturnarea lui Cuza. Liberalii de azi nu reușesc să-l convingă pe colonel să-și încalce jurămîntul militar (nu și prietenesc ?). E momentul cînd intră în scenă doamna C. O... monogramă. Sau o femeie și jumătate ? N-am cunoscut-o. Cine a cunoscut-o (mai complet decît colonelul Haralambie) ? !... Ce nu știu a reusi liberalii, da pricepe de minune a izbîndi liberala libertină. Care-și vinde scump, exorbitant de scump, farmecele. Și colonelul, viitor locotenent domnesc și general, cedează și se alătură trădătorilor. „Într-un tîrziu, noaptea, pe cînd mă trudeam să adorm, aud un zgomot asemănător descărcării unui foc de pistol — și-amintește în continuare Elena Doamna. Sar din pat speriată și spun guvernantei franceze, care dormea în camera de alături : Scoală-te repede, Florentina, și vezi ce e. Mi se pare c-am auzit o detunătură de armă". După puțin, guvernanta o anunță că e „imposibil de trecut prin coridoarele palatului : toate sînt pline de soldați și de ofiteri". Doamna se îmbracă grabnic, lasă copiii (cei doi copii adoptați de Cuza cu ocazia, zice legenda, - unei revărsări a Dîmboviței... dar despre ei, altă dată...) în grija Florentinei și dă să iasă. Drumul

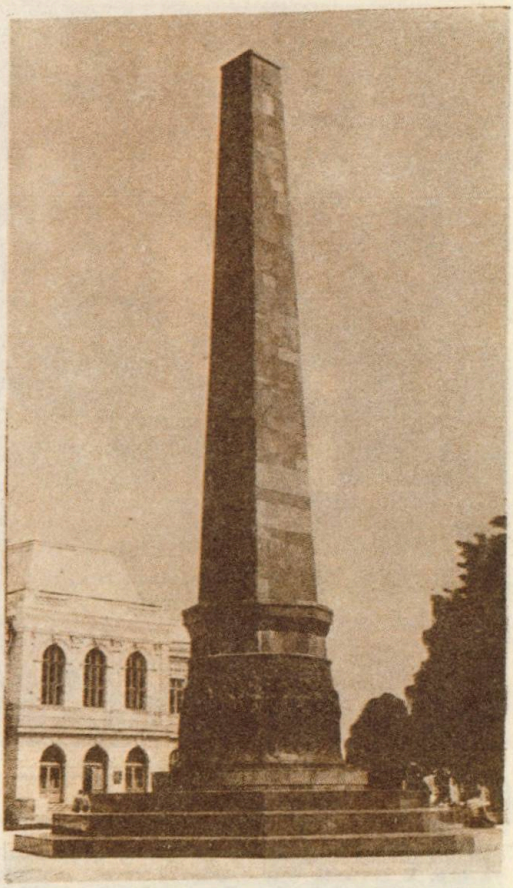

Monumentul Unirii de la Focșani, operă a sculptorului Ion Jalea

e barat, firește. Semeața femeie insistă, repetînd că vrea s-ajungă la domnitor. Un căpitan i se adresează „cu un aer liniștit" șoptindu-i că „nu se poate trece înainte. Și apoi e inutil, căci fostul Domnitor nu mai e în palat".

Pereții și ostașii păzitori se învîrtesc în ochii, sub fruntea și în sufletul doamnei. Cel care i-a vorbit nu-i altul decît căpitanul Pillat. Deși are înainte pe prima doamnă a țării, nu pregetă să se spele pe mîini, cu eleganță calmă și abstractă a omonimului său antic. „Îmi reculesei puterile. Cerui să mi se aducă colonelul Pisoschi. Între două garde, aghiotantul palatului sosi". El afirmă îndureratei femei că nu știe nimic. Doamna revine în dormitor, zdrobită. În dreptul ferestrei deschise se adresează unor soldați ce mărșăluiesc prin curte : „— Unde este domnitorul nostru ? — L-au dus, nu mai este aici..."

Așteptarea, în ignoranță și sub tensiunea clipelor, i se pare insuportabilă. În sfîrșit, zorii pun pete alburii pe obiectele și mobilele familiare ochilor săi plînși. Nimeni nu-i adresează

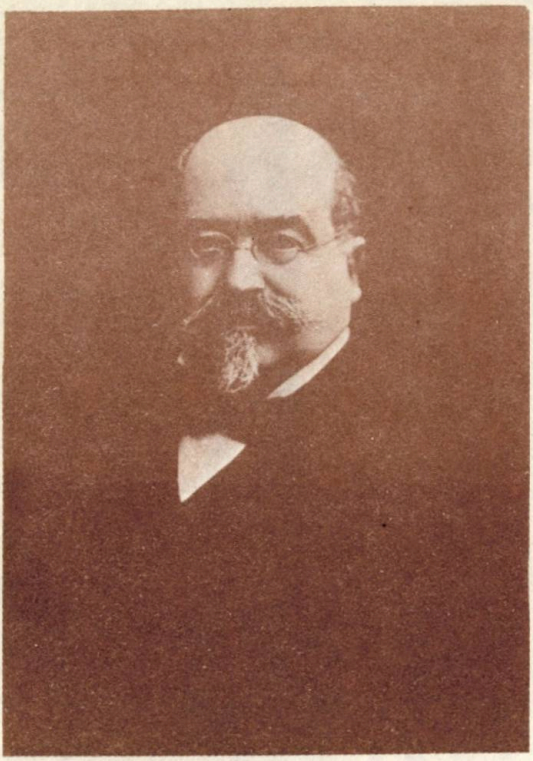

Mihail Kogălniceanu

nici un cuvînt despre cele înfăptuite acum cîteva ore. E invitată într-o trăsură ce-o așteaptă la scara palatului, jos. E o trăsură închisă, obișnuită, neutră. Doamna o locuiește împreună cu cei doi copii. La o cotitură spre Cotroceni, micul cortegiu secret este oprit și Elena Cuza îi promite colonelului Solomon, comandantul regimentului de cavalerie : „Spune-i Măriei Sale că armata nu se solidarizează conjurației și că un cuvînt așteaptă de la Domnitorul ei pentru a-l reîntrona".

Solomon, așadar, nu face parte dintre ostili. O geană de speranță animă sufletul încercatei doamne, dar numai pînă ce se află, la Cotroceni, în camera unde Cuza „se plimbă nervos dintr-un colț într-altul al odăiei și era îmbrăcat civil". Doamna izbucni în plîns. Bărbatul ei, falnic și chipeș, mîndru și demn, e acum un ins, un oarecine abătut, absent și purtînd pe față „paliditatea morței". Totuși o întîmpină „surizător și blînd", știind a-și ține firea și pornirile egoiste. Un surîs „care îngheață" e tot un surîs, mai cu seamă de-i însoțit cu mîngîierea pruncilor, tandem cald și neștiutor de suferința părinților adoptivi. „Fii liniștită", își descleștează buzele el. „Vom pleca din țară și vom trăi departe și liniștiți. S-a săvîrșit ceea ce eu doream de mult, însă s-ar fi putut petrece altfel lucrurile. Tu știi că n-așteptam decît răspunsul viitorului Domn străin pentru ca să mă retrag din domnie. Dar armata, scumpa mea armată n-aș fi voit s-o văd călcîndu-și jurămîntul de credință".

O altă petală de speranță strălucì pe chipul doamnei : „Armata te urmează și e cu Măria Ta !" Datorită intrușilor din odaie, paznicii legiuiți de conspiratori, Elena Cuza repetă promisiunea colonelului Solomon, fără a-i pomeni numele. Însă fostul Domn e categoric : „Niciodată nu voi face vărsare de sînge pentru a-mi recăpăta tronul".

Despre cele întîmplate în camera lui Cuza în noaptea detronării — interviul tace, nu fără rost, date fiind unele aspecte delicate ce nu mai au sens a fi repuse în discuție înaintea soției domnului. Cît despre băiatul de prăvălie ce s-a strecurat — cum ? ! ! — în palat spre a-l preveni pe Cuza, se spune a fi fost „scriitorul de ziar" Dogărescu, lucrător la Trompeta Carpaților a lui Bolliac. Evident, el a fost trimis de patron. Dar patronul de unde a auzit/știut ceva ? Se pare că de la locotenentul Gorjan (ulterior ajunge general...) ; acesta i-a comunicat că „la noapte 4 000 soldați vor năvăli în palat spre a detrona pe Cuza". Biletelul adus de acest Dogărescu care, în 1909, cînd și doamna Cuza decedează, viețuiește ca un onorabil comerciant la Predeal, cuprinde următoarele rînduri :

„Măria Ta,

Am venit spre a vă spune că 4 000 de oameni vor năvăli în palat pentru a vă sili să abdicați de la tron cînd, la o oră anumită din noaptea aceasta, se vor trage clopotele de la toate bisericile".

Alte glose la această mizerabilă noapte de februarie mai scrijelesc prefectul de poliție cuzist Alex. Beldiman, poetul D. Bolintineanu, ministru cuzist și prieten al domnului, Titu Maiorescu, publicistul Ioan G. Valentineanu, „februaristul" C. Ciocîrlan, Gh. Grutzescu și desigur atîția alții, între care nu puțini gazetari, fiindcă, așa cum zice Hasdeu în Satyrul său, la 3 aprilie 1866, „dindată însă ce a trecut o noapte la mijloc, ziaristul își schimbă fața : ceea ce ieri a fost alb, devine negru ; da se preface în nu, marele Cuza se transformă în tiranul Cuza, ilustrul Kogălniceanu se transfigurează în trădătorul Kogălniceanu. O noapte la mijloc, nu mai mult !"

Înalt funcționar, prefect de poliție, amic al domnului, Beldiman mărturisește destule despre prepararea și izbucnirea conspirației și pune grabnic ca principală cauză a acesteia lovitura de stat de la 2 mai 1864. Cum voi încheia excursul despre Cuza chiar cu motivația obiectiv-subiectivă a detronării sale, dau acum doar amănuntele nopții în chestiune, parțial inedite și credibile în procent ridicat. Astfel, Beldiman precizează că „pe la 7 ore seara, un individ s-a prezentat la palat, cerînd a vorbi cu Vodă, care tocmai în acel moment se cobora la masă. Domnitorul îl întreabă ce are a-i spune.

— Măria Ta, răspunse el, o revoluție e gata a izbucni la noapte". Cuza, de-acum sastisit de amenințări și cleveteli neguroase (— totuși, singur a putut citi în săptămînile din urmă placardele lipite pe zidurile palatului cu această cuprindere : „Casă de dat cu chirie curînd" —), scoate din buzunar o liră și o întinde denunțătorului. Străinul o refuză, febril și demn : „Nu am venit ca să cer pomană. Voesc a-ți spune că la miezul nopții patru mii de oameni sînt gata a suna clopotele de la toate bisericile, a se arunca asupra cazărmei Malmeson, a lua puști și a

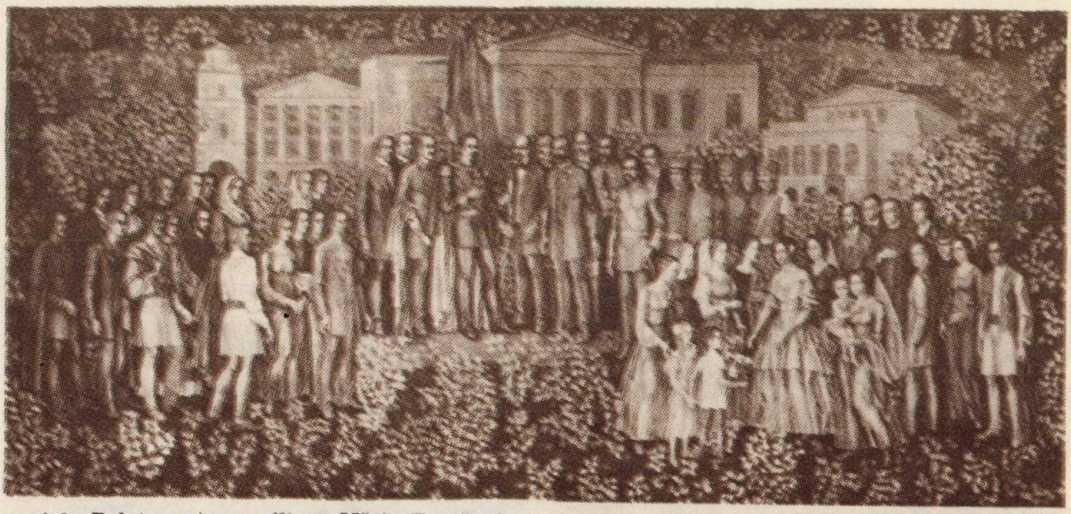

Dimitrie Grigoraș : „Alegerea simultană la Iași și București a domnitorului Alexandru Ioan Cuza"

veni la Palat pentru a sili pe Măria Ta să abdici". Cuza e impresionat mai mult de aceea că băiatul nu ia lira întinsă, decît de esența denunțului, și-l reține pe informator în odaia aghiotantului și dă ordin să vină imediat aici prefectul poliției (Beldiman) și comandantul garnizoanei (Alex. Zefkari). La ora opt, cei doi sînt introduși în cabinet — între timp, Beldiman apucă să cerceteze amănunțit pe tînărul oprit de vodă, alături. Firește, Cuza îi chestionează, puțin intrigat, pe fiecare dintre ei cum e posibil ca să poată avea loc în București asemenea deplasare de trupe „chiar sub nasul poliției și cum e păzită cazarma, dacă-i posibil să se scoată de-acolo puști cu nemiluita". Beldiman respinge ipoteza revoluției și iese cu Zefkari, încredințînd pe domn că înainte de miezul nopții îi va raporta asupra măsurilor luate. Inspectează colonelul Zefkari toate cazărmile din Capitală ? Beldiman nu știe, de la palat, el aleargă la prefectura poliției, unde lasă consemnul ca la ora 10 din noapte „tot personalul superior pus sub ordinele mele să se afle la poliție". Pînă atunci, mai-marele peste „poliția uliței" colindă scrupulos mahalalele bucureștene mai populate, unde — nota bene — „unde am găsit liniștea cea mai mare". Revine la prefectură. Îl așteaptă „toți comisarii și șefii de sergenți". Îi pune în gardă asupra denunțului și stabilește un nou consemn : să-l informeze pînă la orele 11 de tot ce li s-ar părea suspect ; punctele de întîlnire vor fi Hugues, piața Teatrului, piața Palatului, piața Episcopiei, așadar toate împrejurul palatului domnesc. Minutele de încordată și extinsă investigație trec, bilanțul e alb : „Toate raporturile ce-mi soseau mă asigurau că Capitala era liniștită. A doua zi am aflat că în cazarme nu domnea acea (aceeași) liniște". Ultima întrevedere cu suveranul o are la 11,30. Din nou îi avansează temerea sa de asasinat, nu altceva, „asigurîndu-l că o revoluțiune în București, sau în țară este imposibilă". Suveranul replică, dus pe gînduri și nu tocmai încrezător în asigurările primite : „Nenorocită zi pentru revoluționari, dacă vor ataca Palatul în această noapte. Ei nu știu, se vede, că sînt astăzi păzit de dragii mei vînători".

Așa s-ar părea — măcar deoarece batalionul de vînători reprezintă unul dintre aporturile cuzești la amplificarea calităților armatei naționale. Așa s-ar părea — măcar că, vorba bătrînilor, paza bună trece primejdia rea. În noaptea asta, aici și acum, aceste considerente nu vor face doi bani : conjuraților au prevăzut totul, încît raționamentul domnului se dovedi iluzoriu, fantast... Însuși prefectul poliției e controlat — și simte asta ! — atît la venire, urmărit din priviri de căpitanul Mălinescu, și atît la plecare, cînd același îl însoțește pînă la trăsură, circumspect. Beldiman joacă polițienește și nu fără temei : „Văzîndu-mă intrînd la 11 și 1/2 noaptea la Măria Sa, conspiratorii se îngroziră, crezînd că am venit să scot pe Vodă din Palat. Cînd am ieșit, îmi ridicasem gulerul mantalei, fiindcă ploua și era frig, și căpitanul Mălinescu venise să se încredințeze dacă nu cumva Domnitorul îmbrăcase mantaua și șapca mea cea albă".

Ghiar așa — de ce nu organizează prefectul poliției Bucureștilor „evadarea" domnului ? Se teme de o înfruntare cu forțele ostile ? Întrebările rămîn — chiar dacă, foarte probabil, vodă n-ar consimți să părăsească palatul și să iasă incognito din istorie... Oricum, scuza polițistului — scrisă ! — consistă în credința că nu o revoluție ar fi posibilă, ci un asasinat ; iar contra asasinatului, personal a știut ce trebuie făcut. A știut, într-adevăr ? Cum se va observa din relatarea lui Bolintineanu, conjurații conving, înarmați, pe domn să abdice, fapt ce nu implică necesarmente absența intenției de crimă...

În drum spre casă, prefectul poliției, care-i, în fond, cumnatul lui Cuza, află de la unul „din șefii de sergenți" că orașul dormitează în liniște — ceea ce sigur s-a convins, deja, — și că, prudent, acela „a tăiat toate funiile atîrnate la clopotele bisericilor". Dacă nu se mai dă semnalul cuvenit, pare a judeca șeful de sergenți, nici conjuraților nu vor mai năvăli !... Cumplită naivitate — sau tot un mod de a-și îndeplini sarcinile de serviciu și doar atît ? ! Cum-necum, Beldiman (în momentul acesta numără numai 34 de ani !) nu e liniștit de ceea ce aude și ve-

de așa că, ajuns la domiciliu, cere birjarului să fie la șase dimineața înapoi la dînsul. Stă pe gînduri, chinuit, „mai bine de un ceas", după care se întinde în pat fără să-și dezbrace uniforma. Abia aţipește, că e deșteptat de căpitanul Ipătescu (din regimentul al șaptelea de linie, comandat de unul din capii revoltaților, colonelul Dimitrie Cretzulescu) care-i intră în odaie urmat de 20 de soldați : „Domnule prefect ! Din ordinul Domnitorului sînteți arestat !"

Stupoare ! Prefectul anunță că de cîteva ore, doar, s-a despărțit în termeni firești de domn. Căpitanul insistă cu aceeași momeală. Prefectul e ridicat și dus la corpul de gardă al palatului și lăsat în paza unei santinele ca și un... pickpocket ordinar sau o tîrfoștină ticăloșită... Prefectul poliției Capitalei ! Ger și ploaie afară, ger și ploaie în sufletul și rațiunea unor oameni. Mai zice Beldiman : „Trecînd sub escortă pe

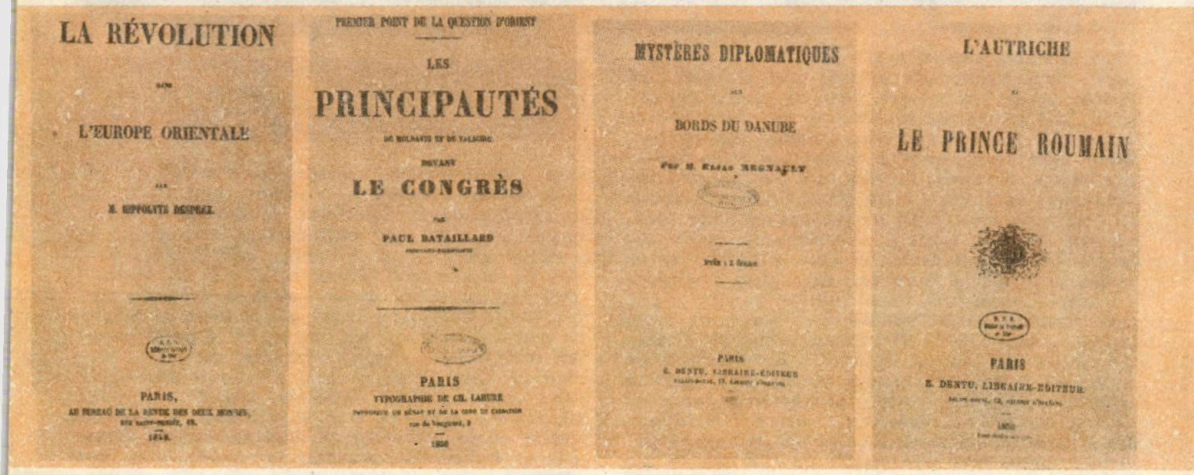

Congresul de la Paris (1856) ● Volume referitoare la situația politică a Principatelor române ● Moment din vizita lui Alexandru Ioan Cuza la Constantinopol („Le Monde Ilustré — 23 iulie 1864)

Piața Teatrului, am văzut pe colonelul Nicolae Haralambie strigînd, dar în mijlocul zgomotului nu am putut auzi cuvintele rostite de el. A doua zi am aflat că întrebase pe C.A. Rosetti : — Unde e poporul care promiseși că va veni să ia parte la răsturnarea lui Cuza-Vodă ?"

Pesemne că Rosetti, oricum mai informat, mai politician decît acolitul Haralambie, cel zăvorît în amorul său costisitor, a înțeles la timp că ridicarea norodului bucureștean ar avea un efect invers celui scontat de conjurați (indiferent că în august trecut s-au găsit unii să se „ridice" contra unei ordonanțe domnești). Și e mai mult ca sigur că, într-asta, Rosetti a apreciat corect situația ; doar că, și în acest chip, se întîmplă că norodul nu fu avertizat de nimeni și nimic...

Narațiunea prefectului poliției e continuată, în altă gamă, totuși lămuritor, de poetul Bolintineanu. Devreme ce garda palatului „e cîștigată", conjurații pătrund în palat ca la ei acasă și urcă înspre apartamentul domenesc și arestează urgent pe „un amic al domnului" ce doarme pe o sofa. Înțeleg de aici că intenționat Cuza l-a lăsat în preajmă pe acest credincios și, mai departe, înțeleg că suveranul n-a exclus cu totul zvonul revoluției sau supoziția asasinatului. Ci iarăși, nu-i momentul desfășurării unei metafizici politice, fiindcă, iată, năvălitorii înaintează și deschid ușa dormitorului lui Cuza — a

fost închisă, deci, ca de obicei ? sau doar în noaptea asta ? — și dau buzna și vodă, trezit de zgomote, avansează spre ei „cu revolverul în mînă. I se cere să abdice, se prezintă decretul. Stil parlamentar și chiar eleganță în expresii se puseră din amîndouă părțile". Un cinism involuntar țîșnește din frază, căci cită politețe elegantă încape în cele două părți aflate cu armele în mîini ? ! Curat tratative ! ar conchide, știu eu cine. Următoarea observație consună cu defetismul manifest al lui Cuza : „Domnul nu se apără, nu descarcă pistoalele în pieptul inamicilor săi. Cere decretul de abdicare și subscrie pe umărul unuia. Pe urmă se lasă cu totul în dispoziția conspiratorilor".

Actul semnat acum are următorul cuprins : „Noi Alexandru Ioan I, potrivit dorinței poporului întreg (!) și angajamentului pe care l-am luat cînd am suit pe tron, depunem astăzi frînele guvernului în mîinele unei locotenențe domnești și ale unui minister ales de popor".

rimind și domnia Munteniei, Cuza se angajase solemn și — va dovedi-o permanent — sincer că este „pentru unirea cu Valahia și pentru un Principe străin", precum și că „primește această îndoită alegere ca expresiunea neîndoielnică și statornică a voinței naționale pentru unire, însă numai ca un depozit sacru" (Cf. scrisoarea expediată din Paris la 28 aprilie 1867 principelui Carol, în care ex-domnul Principatelor își exprimă, sublim și lămuritor, gîndul că regretă noaptea de 11 februarie doar pentru că, prin ceea ce s-a petrecut atunci, i s-a smuls ocazia de a pune însuși în mîna actualului suveran „depozitul sacru" : „...n-am avut timp să vi-l ofer eu însumi și în numele lor. Aceasta ar fi fost pentru mine cea mai frumoasă răsplată și adevărata încoronare a Domniei mele").

„Cu ajutorul ofițerilor conjurați, continuă Bolintineanu (profit de prilej : după 2 mai 1864, poetul funcționează ca ministrul cultelor), Cuza, care fusese surprins alături de iubita lui, d-na Obrenovici, s-a îmbrăcat, apoi a fost condus la una din ușile palatului care dădea pe o stradă pustie". Vin și zic : cum de-i posibil ca un individ destoinic ca Beldiman să nu-și planteze „poliția ulițelor" împrejurul palatului ?... Numai pentru că vodă s-a încrezut, fatal de abuziv, în vînătorii „săi" ? !... De fapt, problema e : Beldiman în cine s-a încrezut ? În liniștea absolută a mahalalelor „mai populate" ? Nu-i excesiv de puțin ?... Poate că nu, în cazul cînd prefectul poliției, atît de tînăr și atît de cumnat cu domnul, nu dorește, sau nu poate (?) să rezolve în favoarea sa un conflict (armat) direct cu inspectorul garnizoanelor, colonelul Zefkari...

Pe Cuza îl așteaptă o trăsură „condusă de un neguțător, Chiriță, prieten bun al lui C.A. Rosetti". Destinația : locuința din str. Colței, a unui anume C-tin Ciocîrlan, acolit racolat ingenios, un ins altminteri fără doxă (ceea ce-i, acum, un avantaj) și sentimental pînă la lacrimi (ceea ce ar putea, iute, deveni un dezavantaj uriaș ; dar n-apucă a deveni...). Sentimentalul „cu lacrimi în ochi" își permise brusc judecăți de valoare cînd va relata publicistului I.G. Valentineanu că „după ridicarea din palat, Cuza era prizonierul meu, adică pus sub paza și garanția mea. Nu am văzut în viața mea un patriotism mai înfocat și o abnegațiune mai nobilă ca la acest mare dar nenorocit Domnitor". Cuvintele se așează gazetărește, Valentineanu păstrează spiritul, nicidecum litera mărturisirilor negustorului. În fond, ce-l impresionează pe „februaristul" Ciocîrlan ? Îl mișcă nespus secvența la care pretinde a fi fost martor și, date fiind împrejurările, e de crezut : vizita consulului francez Tyllos „în mare ținută" și dialogul consumat în casa din ulița Colței, între acesta și domnul detronat. Ciocîrlan afirmă că vodă nu-i încîntat de vizită, pe care o aprobă cu un „aer de nepăsare" și cu apostrofa „era mai bine să mă lase în pace". Consulul își exprimă pe loc și protocolar regretele, ale împăratului Napoleon III și ale sale, precum și „dorința Maestății Sale de a fi restabilit imediat pe tronul ce ați acupat". Are mînă liberă să pună la dispoziția lui Cuza „toate mijloacele necesare restabilirii pe tronul român".

Nicolae Grigorescu : „Unirea Principatelor"

Căutînd a păstra eticheta, Cuza respinge cu tact și politețe propunerea nevrînd a „primi restabilirea pe tronul de la care am adbicat formal și fără regret. Eu sînt om din popor, Domnule Consul. Poporul m-a ales domn, poporul m-a detronat. Prin urmare, tot ce a făcut poporul, bine a făcut". Din nou apelul la adagiul vox populi...Uimit, însă și respectuos, consulul se retrage, poate real admirînd abnegația fostului domn, în vreme ce negustorul-custode izbucnește în plîns și iese „afară mișcat pînă în adîncul sufletului de atîta... iubire de țară".

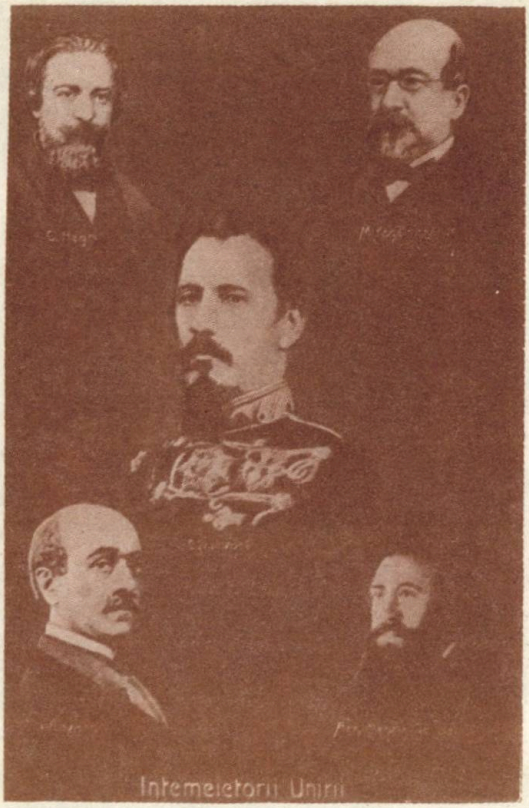

Elena Cuza, reamintesc, declară în interviu că și-a reîntîlnit soțul în palatul de la Cotroceni. Din motive diferite, plauzibile sînt și versiunea Bolintineanu-Valentineanu și versiunea soției domnului. O eventuală desincronizare a explicațiilor ar motiva nu opoziția, ci complementaritatea lor, șederea la Cotroceni putînd fi consecutivă ședерii în casa de pe Colțea. Din versiunea pusă în pagină de Gh. Crutzescu, am să reții aici doar aliniatele care aduc unele noutăți. Astfel, pe lîngă conjurații citați pînă acum, Crutzescu amintește și de locotenenții Lipoianu și Costescu, „capul lor fiind Costache Rosetti, «tartorul». Aceștia se întîlneau noaptea fie în Pasagiul Român, fie alături de Palat, în casele lui Iordache Kretzulescu (care-i de fapt Dimitrie Cretzulescu ; ca locotenent-colonel a făcut campania din Crimeea ; în martie 1859 intră în armata română cu grad de colonel și e prefectul poliției Capitalei între 1859—1860 ; actualmente e șef al diviziei teritoriale și, galanton, își pune locuința la dispoziția conjuraților, — n.n.)... În complot intraseră și cîteva cocoane din societate, ca Maritica Cretzeanu (căsătorită cu Ion Cretzeanu, consilier la Curtea de Compturi, n.n. ; Cf. V.Z. Teodorescu) care izbuti să-l convingă pe colonelul Haralambie, credinciosul lui Vodă, să intre în conspirație". Așadar, iată cine e... fenomenala Doamnă C. din aristocrația (?) Capitalei !... Din gelozie, ori din sentimente mult mai nobile, soțul acesteia se adresează lui Pisoschi, aghiotantul lui Cuza, „să-l vestească, însă Vodă n-a vrut să-l creadă. Cîteva zile mai tîrziu, Nae Orășeanu, om de încredere la Palat, veni să spună lui Cuza că se pregătește ceva pentru noaptea de 10 februarie. Atunci Vodă chemă pe Lecca, în care avea desăvîrșită încredere, și îi spuse să întărească garda. Apoi se simți liniștit... În aceeași seară, Costache Rosetti orînduise o petrecere la el acasă, pe strada Clemenței care azi îi poartă numele. Și nu trăsese obloanele ferestrelor, ca să se vază de pe stradă odăile luminate și pline cu musafiri. Se vede că întrevederea cu Haralambie nu-l liniștise cu totul pe Cuza căci, pe la 10 seara, trimise să-l cheme pe Beldiman... și îl întrebă dacă zvonul se adevărește. De bună credință, Beldiman răspunse că sigur că nu, căci la Rosetti, șeful așazisei conspirațiuni, era lume și petrecere... După ce dădu aceste încredințări prefectul, convins că și-a făcut toată datoria, merse la Hugues, să supeze cu poftă. Pe la 2 noaptea însă, regimentul de artilerie iese de la Malmaison, cu roțile tunurilor înfășurate în funii de fîn și copitele cailor învelite în cîrpe, și se așază în jurul Palatului... Cînd au fost gata, pe Domnitor l-au suit într-o trăsură, între doi ofițeri, și l-au dus la casa lui Ciocîrlan, prefectul de Ilfov (= negustor, în narațiunea lui Valentineanu, n.n.) care locuia lîngă biserica Sf. Gheorghe deasupra unei prăvălii cu cufere și rogojini... Chiar în ziua următoare, cu un uimitor simț al afacerilor, Letzter, fotograful din Piața Teatrului, anunța : «Cea mai nimerită fotografie a I.S.R. Philip, Conte de Flandra, proclamat de către toată națiunea, la 11 februarie, ca Domn al Principatelor Unite Românești, sub numele de Filip I, se află de vînzare pe Podul Mogoșoaiei No. 48 la fotograful L. Letzter»" (Crutzescu). Prin urmare, țara arde, iar dl. Letzter...

Oricum au stat exact lucrurile, la 12 februarie, Cuza ia drumul exilului — i se mai întîmplase asta, la 1848, după înăbușirea revoluției moldovene. Se oprește la Viena, apoi la Paris. În capitala franceză, un aventurier, Epailly d'Augivé Bérenger, un soi de Despot-Vodă galic și înrudit barem prin halucinație și fantezie cu bardul Bérenger, cheltuie în fața lui Cuza argumente onirice. Ce vrea dînsul, ar fi, nici mai mult nici mai puțin, decît... tronul Principatelor Unite. Id est : Cuza să și-l facă secretar, și să-i sprijine candidatura conform principiului „de a se statornici pe tronul principatelor unite un domn străin". La rîndul său, odată ajuns domn, fostul secretar ar aduna pe partizanii cuzișt și l-ar readuce în domnie pe Cuza. Neavenită, cusută cu ață albă, stratagema francezului smulge fostului domnitor cel mult un surîs indulgent...

Un alt binevoitor, ducele de Gramont, „nenorocitul ministru francez de la 1870 care a declarat războiu Prusiei, pe atunci ambasador la Viena" (Titu Maiorescu), nu reușî nici el să acableze pe Cuza la Doebling, lîngă Viena. Secretarul fostului suveran român, Balligot de Bayn, stenografiază dialogul. Iată o secvență : „Gramont — Resbelul îl vom avea cu Prusia. El este inevitabil. Momentul este poate mai apropiat decît credem. Va fi nevoe ca să avem un punct de reazem în Orient. Avem deja unul

Cortegiul domnitorului Alexandru Ioan Cuza urcînd dealul Mitropoliei la 24 ianuarie 1859 ● Medalie simbolizînd unirea celor două țări surori

în Ungaria, care vede cu ochi răi încurajările date de guvernul român transilvănenilor, și cîteva cuvinte imprudente ale prințului Carol pentru unirea tuturor românilor sub sceptrul său. Sîntem sătui de principele Carol, foarte sătui.

Cuza — Dar, în fine, care este scopul Dv. ? Aveți un proect hotărît ?

Vreți să provocați o schimbare ?

Gramont — Nu ar fi greu una ca aceasta.

Cuza — Orice s-ar întîmpla, nu voi consimți niciodată ca să mai intru în România printr-o intervenție străină".

Net și categoric, patriotismul românesc desfide angajamentul (altminteri oportunist) al ambasadorului francez. În definitiv, e de crezut că ducele de Gramont nici nu e informat că însuși Cuza, înaintea prințului Carol, anvizajase reunirea într-un singur stat a tuturor românilor. Deseori a călătorit incognito în teritoriile locuite majoritar de români. Iar despre aceste vizite deghizate mărturisesc G. Hurmuzachi din Cernăuți, G. Barițiu din Sibiu, Iacob Mureșeanu din Brașov, spre a aminti doar pe acești ilustri patrioți. Același I.G. Valentineanu trage încheierea potrivită : „A. Cuza, adăpat de ideile lui Cavour, visa și el la unirea neamului românesc prin desrobirea provinciilor subjugate. Dacă nu a putut realiza idealul său, cauza a fost imprejurările și detronarea sa înainte de timp. Puțin dacă ar mai fi întîrziat detronarea, astăzi am fi avut fericirea de a vedea desrobirea cel puțin a Bucovinei, dacă nu și a Transilvaniei și Basarabiei".

Printr-o ironie a sorții, simetric domniei, exilul durează șapte ani, la încheierea cărora, în-

Th. Aman : „Hora Unirii la Craiova"

tre străini, bolnav, asistat doar de Elena Doamna, fostul suveran expiază la numai 55 de ani. Cînd, la 1870, fiind ales deputat de Mehedinți, în fine i se permite reintrarea în țară, Cuza refuză. Refuză mandatul și, implicit, revederea pămîntului patriei sale. În rîndul bucureștenilor, al întregului popor, este constantă popularitatea sa și, potențial, nocivă, încît prințul neamț i-acordă cu fatală tardivitate putința reîntoarcerii. O popularitate care, poate, sporește cu timpul, fie și numai dovedită de ceremonia înhumării de la Ruginoasa, în 1873, al cărei film e scris cu mii de lacrimi, cu simțite discursuri și poezii dar și cu atașament, o iubire poporană care stau mărturie că vodă Cuza nu-i uitat, că nu va fi uitat ci prețuit azi, ca și mîine, ca întotdeauna.

GLOSE ȘI LĂMURIRI (CARE EXPLICĂ, NU DISCULPĂ „MONSTRUOASA COALIȚIE")

-aș zice că se vădește stenahoricos Alex. Beldiman, cel care, în dubla sa calitate publică (prefectul poliției) și privată (prieten și cumnat al domnului), îl îndeamnă continuu la prevedere, la o prudență exhibată poate inabil, totuși întemeiată. Se izbește, însă, de opinia suveranului, credincios ideii că îndeplinește doar un mandat de tranziție, că-i numai... depozitarul coroanei Principatelor. Este, aici, străduința domnului de a se păstra fidel punctului 3 din Propunerile Divanului ad-hoc moldovean, identic în mare cu cel formulat în Muntenia, și care se referă la doleanța alegerii „dintr-o dinastie domnitoare de ale Europei" a unui „prinț străin cu moștenirea tronului", ai cărui urmași „să fie crescuți în religia țării". Cuza lasă permanent de înțeles că imediat ce se va găsi un domn străin, se va retrage cu plăcere. Găsesc în subiectivitatea acestei atitudini resortul adînc al patriotismului său nedezmințit (nutrit și de firea sa, și de circumstanțele istorice obiective). Dacă a întîmpinat pe conjurați cu revolverul, e pentru că s-a așteptat, poate, la asasinatul ce se vîntura în gura unora în acea noapte. N-a folosit arma, înțelegînd că nu niște asasini vin peste dînsul. De altfel, el însuși respinge ideea asasinatului ca posibilitate românească de rezolvare a disputelor politice.

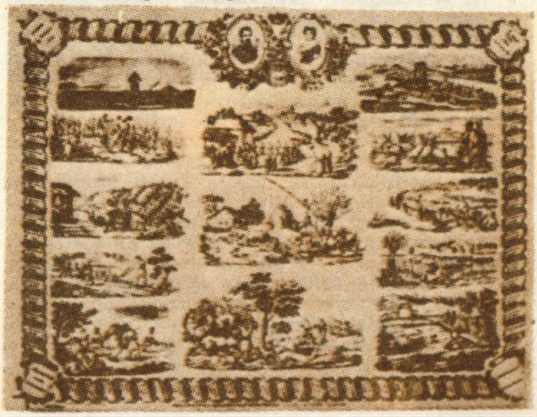

Proclamația lui Alexandru Ioan Cuza către săteni la publicarea legii rurale.

Într-asta, mărturisirile lui Beldiman sînt iar sprijinitoare : „Ce cale voia să apuce această conspirațiune în capul căreia se aflau bărbați ca C.A. Rosetti și Ion Ghika ? Iată întrebarea ce mi-am pus de multe ori și pe care am pus-o chiar și în desele convorbiri ce aveam cu Domnitorul.

Revoluțiunea ? — Iată ideea la care mă opream și care făcea pe Cuza-Vodă să surîză. El îmi răspundea :

— Românul nu e asasin.

Într-o zi, ostenit de această nepăsare, i-am răspuns :

— Măria Ta ! Nu uita pe Barbu Catargiu !

— Românul care l-a ucis nu era un asasin, ci un fanatic. Fanatici sînt la toate popoarele, zise Cuza“.

Tot de zidul atitudinii sale subiective — dar cît de patriotic motivate — se izbește în ceasul al doisprezecelea și Elena Doamna. Cînd îi relatează că poate conta pe sprijinul comandantului regimentului de cavalerie, colonelul Solomon, răspunde atunci net : „Niciodată nu voi face vărsare de singe pentru a-mi recăpăta tronul“. În aceeași zi, respinge și avansurile în vederea recăpătării domniei, fie și pe cale violentă, enunțate de consulul Tyllos. Mai tîrziu, la fel, cum am arătat, ridică din umeri, indiferent cine se oferă să-l sprijine, apreciind că problema este, pentru sine, încheiată. În sfîrșit, cum limpede reiese și din epistola adresată prințului Carol, Cuza vroia să lase domnia unui principe străin, însă nu forțîndu-i-se mîna, cum rușinos s-a întîmplat la 11 februarie.

Tot astfel, vroia ca, domn fiind, să-i slujească pe cei care l-au ales. Pe cei mulți. În numele cărora vrea să rezolve, pe lîngă ceea ce deja reușise, și desființarea privilegiilor boierești și dezrobirea clăcașilor, alături de impunerea unei democratice legi electorale. În numele acestui ideal, și sfătuit de Kogălniceanu, Cuza permite lovitura de stat de la 2 mai 1864 care avea să fie, crede Beldiman, „punctul de plecare al acestor insinuațiuni rău-voitoare“.

Alexandru Ioan Cuza — tablou de Carol Popp de Szatmari

Încercarea de revoltă de la 3/15 august e montată din umbră de către partidele coalizate. Acestea speculează nemulțumirea (reală dar perfect anacronică) a unor pături sociale precum unii negustori, precupeți dar și cultivatori de tutun (dimprejurul Bucureștilor), dispuși să se „ridice“ întrucît o ordonanță (binevenită!) a primăriei îi obliga, pe primii, să-și desfacă produsele în gherete special amenajate, nu haotic și neigienic și întrucît, cît privește pe ultimii, noul monopol al tutunului le diminua serios profiturile... Faptul că se trage în cei „răsculați“ din ordinul guvernului — „represaliile“ au drept rezultat vreo „20 morți și mulți răniți“ (Giurescu) inițiativa avînd-o generalul Florescu, poate să-l asigure pe vodă, întors grabnic din străinătate (: se trata la Ems) datorită evenimentelor, că armata îi e credincioasă, așa cum poate, totodată, și într-o măsură și mai mare, să asigure un început de impopularitate pentru Cuza. Un început firav, deoarece domnul acordă „amnistie turburătorilor“, iar la Cameră „declară iarăși că vrea să abdice în favoarea unui domn străin“. Conspiratorii nu se mulțumesc cu asemenea măsuri „de urgență“ ci își continuă manopera. Manevra uneltirilor începe a fi vizibilă cu ochiul liber. Insultele curg gîrlă, deși vodă „n-a vrut să crează însă“. În toamna lui 1865, cu ocazia deschiderii Corpurilor Legiuitoare, domnul reamintește tuturor că „nu se consideră decît ca un depositar al Coroanei României și că este gata a o remite unui prinț străin ales de națiune, conform dorinței exprimate de Divanurile ad-hoc“ (Cf. Alex. Bel-

„Hora Unirii la Iași“ — tablou de C. Agafiței

Montaj dedicat „Alteței sale Alessandru Ioan I", de comandanții oștirii române.

diman). Doar cu puține săptămîni anterior, suveranul se adresase lui Napoleon III sperînd că acesta îi va desemna un prinț străin pentru tronul Principatelor. Scrisoarea cu pricina e remisă împăratului de către prințul Alex. Cantacuzino, consilier la Curtea de Casație și „amic intim al Domnitorului". Răspunsul dat de împărat „se găsește și astăzi (=1912) în biuroul unuia din conspiratori" ; foarte probabil a fost în posesia ministeriabilului D. Sturdza...

Cuza, dispus să profite pentru țară dintr-un virtual conflict austro-prusac (în urma războiului putînd fi eventual reintregite Transilvania și Banatul), avansează împăratului francez doleanța sa, însă Napoleon III îl consiliază „că trebuie să dea românilor exemplul răbdării", și că „momentul nu era oportun pentru realizarea dorinței exprimate", deoarece „evenimente grave se pregăteau în centrul Europei". Beldiman însuși crede că, dată fiind temporizarea propusă de împărat, „Domnitorul caută a se apropia de Rusia pentru a obține cel puțin încurajări din partea Țarului" și că, hm... „prezența lui Alex. Const. Moruzi în capul ministerului trebuia să fie o garanție dată Rusiei că vom urma sfaturile sale".

Dacă nemulțumirile conspiratorilor ar sta în prezumția debarcării la București a unui prinț rus, e de presupus că ei s-ar înfrunta cu foarte-posibilii partizani ai ideii respective. Atîta doar că anticuziștii nu cunosc suficient demersurile făcute de domn în Occident ci se bizuie în special pe supoziția că acesta este... filorus. Chiar și atît, nu răspunde unei motivații complete a lotului de argumente anti-cuziste. Lot care conține, în principal, ideile de împotrivire cu toate mijloacele față de reformele social-democrate preconizate de Cuza și la a căror realizare a purces după lovitura de stat. De-atunci începînd, recunoaște mai departe Beldiman, „preocupat fiind cu temerea unui asasinat, conjuram în zadar pe Cuza Vodă a nu ieși seara pe jos din palat. Scrisori anonime, avertismente verbale curgeau droae, atît la palatul domnesc cît și la prefectura poliției". Lot care cuprinde și o altă temere, dublată de împotrivirea acelorași adversari, descrisă succint de Bolintineanu : „Domnul Cuza adoptă un copil, pe urmă încă unul ; îi creștea la palat. Aceasta făcu să murmure capii fracțiilor cari credeau că va declara pe un copil moștenitor al tronului".

Dacă nu-i lipsesc slăbiciunile omenești, nu-i mai puțin evident că acestea sînt mai curînd ale vremii în care viețuiește. „Aceste rătăciri, comentează Bolintineanu, vor fi înecate în desrobirea poporului de clacă, de unirea țărilor, de darea drepturilor politice la cei mai mulți români. Iar dacă istoria îl va mustra vreodată serios va fi numai atunci cînd se va aminti că nu și-a vărsat sîngele pentru unirea României cu Transilvania și nu și-a terminat zilele, ucis pe paváza sa în bătălie". Visul lui Mihaĭ Viteazul continuă așadar să fie glorificat... În fond, aluzia din final acreditează mihnirea pentru sfîrșitul lipsit de glorie militară al domnitorului, altfel spus, pentru „neașteptata abdicare subscrisă, într-o cameră parfumată de frumusețe și dragoste... Nu trebuie să uităm însă că Vodă Cuza a domnit numai șeapte ani, că pe vremea aceia armata românească aproape nu exista, și că pentru a cuceri, prin revoluții nesîngeroase (subl. n. — M. C.) libertatea internă a poporului, pămîntul uzurpat al poporului, moșiile înstrăinate ale țării, Cuza Vodă trebuia să-și asigure prietenia vecinilor" (Cf. Cuza-Vodă. Alegerea, faptele și răsturnarea lui, Ed. I, 1912). Tot aici se arată că, deși n-a purtat războaie cu străinii și „n-a tras niciodată spada din teacă", domnul a cucerit pentru poporul român „mai mult pămînt decît a cucerit vreodată oricare alt domnitor român", fiind totodată „primul Domn care face ca demnitatea să reurce treptele tronului românesc după un veac de umilință și netrebnicie".

„Domnul Cuza este Ludovic al XI-lea al Românilor. El este destructorul castelor și privilegiilor, centralizărei puterilor. N-am fi în rătăcire, dîndu-i numele de boerocton. Lăpușneanu, Mircea, Mihnea și alți Domni uciseră boerii, îi tăiară, spre a lua puterea în mîna lor, spre a desființa casta și privilegiile barbare ale timpilor trecuți. Credea cu (sic !) răul încetează cu viața îndivizilor. Domnul Cuza nu vărsă sînge, nu arestă pe nimeni, nu insultă pe nimeni ; dar ucise o clasă, făcu ca boerii să rămîe ceea ce au rămas familiile de la Saint-Germain din Paris" (Bolitineanu).

E de domeniul evidenței că „faptele lui mari îi păstrează... numele cu litere de aur în Cartea Neamului nostru..., ele sînt și vor fi de-a lungul veacurilor izvor bogat de viață și de putere națională" (Cf. Cuza-Vodă..., 1912).

Mircea Constantinescu

ROMÂNIA
PĂMÎNT AL SPERANȚEI

ISTORIA FĂRĂ PETE ALBE

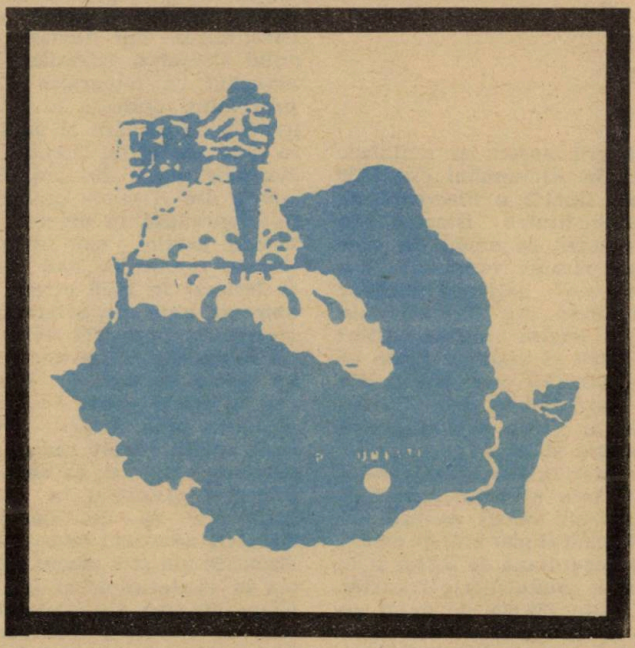

SALVAREA EVREILOR
DIN TERITORIUL DE NORD-VEST AL ROMÂNIEI
1940-1944

PAGINI ANTIFASCISTE

Cititorii noştri îşi amintesc că în Almanahul din 1986 am tipărit o încercare de reconstituire istorică în legătură cu modul în care pe pămînt românesc s-a încercat salvarea vieţilor evreilor din Transilvania de Nord. Acele pagini purtau titlul REŢEAUA OMENIEI şi descriau fapte ca şi necunoscute publicului larg. Evreii din Transilvania de Nord intraţi prin silnicul Diktat fascist de la Viena sub controlul armatei de ocupaţie şi al administraţiei ungare au fost scoşi la începutul anului 1944 din Transilvania şi trimişi într-un timp record în lagărele morţii. Această acţiune s-a făcut în cadrul planului de exterminare a raselor negermane de Hitler şi de aliaţii săi apropiaţi, conducătorii Ungariei. Aşa se face că peste 150 000 de evrei au dispărut ca prin farmec şi că nu mai există în statisticile privind nordul României. Dar n-a fost nici un farmec ci o acţiune organizată, au fost ghetouri şi lagăre de muncă forţată, au fost trenuri ale morţii, au fost zeci de mii de victime pe care regimul de segregaţie al Ungariei, alături de cel al Germaniei, l-a procurat istoriei Europei. Adrian Riza, autorul Reţelei omeniei, a pornit de la o întîlnire pe care a avut-o în Maramureş şi la Oradea cu rudele celor morţi şi cu cîţiva dintre cei care au supravieţuit şi s-au întors să vadă locurile pe care au trăit familiile lor. A auzit cu urechile lui despre întîmplările anului 1944, despre ce s-a întîmplat cu evreii din Transilvania, de la evrei chiar, culegînd acolo primele date ale unei încercări de istorie pe care nu ştia că avea s-o scrie. Faptele erau însă prea importante, se completau unele pe altele, alcătuiau împreună o imagine care trebuia transmisă posterităţii şi atunci autorul Reţelei omeniei s-a pus pe lucru adăugînd informaţiei venită de la sine o documentare care a cerut lectură, corespondenţă, deplasări pe teren, convorbiri cu martori ai acelor întîmplări. Aşa s-a închegat un tablou complet şi complex, din care a rezultat efortul evreilor de a se salva, ca şi eforturile celor care au participat la salvarea lor fără a cere în schimb nici o plată. Au fost mulţi români anonimi, oameni simpli mai ales, care au făcut-o firesc, fără tratative. Au fost alţii care au acţionat organizat şi continuu, alcătuitorii de reţele, reţelele salvării. Aşa l-a cunoscut Adrian Riza pe Raoul Şorban, unul dintre cei care a participat la aceste acţiuni. Aşa s-a ajuns la prezenţa în reconstituirea lui Adrian Riza a rabinului Clujului, Carmilly-Weinberger. Almanahul cu fotografia acestuia a ajuns prin mîini amicale în S.U.A. El a fost punctul de plecare al unei corespondenţe, ca şi al vizitei lui Carmilly-Weinberger în România acum doi ani. Dar pînă atunci istoria din Reţeaua omeniei a circulat, a fost reprodusă în diverse publicaţii peste hotare, parţial sau integral, iar Raoul Şorban invitat la Yad Vashem pentru a fi declarat în mod oficial, cu tot ritualul obişnuit, unul din prietenii umanităţii. La ceremonia de la Tel Aviv a asistat şi fostul rabin clujean, prietenul de altădată al lui Raoul Şorban, dr. Carmilly-Weinberger. A urmat vizita acestuia în România, călătoria prin locurile din Transilvania, unde acesta a trăit, redescoperirea unor amănunte uitate şi, ca urmare, îmbogăţirea tabloului prezentat în Reţeaua omeniei. Fapt este că dr. Carmilly-Weinberger a întărit adevărul istoric de acolo, a adus elemente noi şi a vorbit despre toate acestea în conferinţele şi întîlnirile sale publice. Într-una din zilele ultime ale vizitei sale, dr. Carmilly-Weinberger a avut o lungă discuţie cu Raoul Şorban, Adrian Riza, Mihai Ungheanu cu privire la aceste aspecte ale istoriei politice moderne a României şi mai ales cu privire la necesitatea de a se prezenta aşa cum a fost, de a spune acel adevăr istoric de care au nevoie toţi cei care doresc să cunoască faptele veritabile. Rezultatele acestei discuţii le prezentăm prin masa rotundă pe care o reproduce prezentul Almanah Luceafărul, masă rotundă urmată de a serie de documente întăritoare, care aduc dovezi noi şi perspective fructuoase pentru înţelegerea acelor fapte despre care se vorbeşte prea puţin. Sînt pagini din istoria umanismului european, a umanismului românesc, care trebuie să ajungă la cititor. Le facem de aceea loc cu credinţa că ele vor spori în cititorii noştri bunele sentimente umanitare, că vor contribui la mai buna cunoaştere a tuturor celor care trăiesc pe pămînt românesc, că vor spori dorinţa cunoaşterii adevăratei istorii a poporului român.

ROMÂNIA
PĂMÎNT AL SPERANȚEI

SALVAREA EVREILOR DIN TERITORIUL DE NORD-VEST AL ROMÂNIEI, 1940—1944 ■ Masă rotundă cu participarea lui ■ Dr. Carmilly-Weinberger ■ Raoul Şorban ■ Adrian Riza ■ Mihai Ungheanu

Pagini ANTIFASCISTE

MIHAI UNGHEANU : O primă reconstituire a problemei şi situaţiei evreilor din Ardealul de Nord, pe care România, sub ameninţarea Germaniei hitleriste, a fost silită să-l cedeze Ungariei în 1940, şi mai ales a evenimentelor petrecute în teritoriul ocupat în primăvara şi vara anului 1944, a început la noi cu adevărat în 1986, odată cu retrospectiva publicată în Almanahul „Luceafărul" de către Adrian Riza. Studiul lui Adrian Riza a relevat foarte multe elemente cu circulaţie în bibliografia străină şi mai puţin luate în seamă în bibliografia românească. În acelaşi timp, prin evocarea întîmplărilor de la Cluj şi Turda, legate de activitatea dr. Carmilly-Weinberger şi a prof. Raoul Şorban, el a adus în discuţie piese necunoscute sau puţin cunoscute ale unui dosar probabil foarte bogat, o pistă care ne rezervă, fără îndoială, multe surprize.

Ceea ce ştie dl. dr. Carmilly-Weinberger este, desigur, cu mult mai mult decît cuprindea reconstituirea şi tocmai aceste elemente noi, doar parţial cunoscute nouă pe alte căi, ar trebui să le avem în vedere în discuţia noastră.

În strînsă legătură cu problema stă şi masa rotundă din revista „Luceafărul" (preluată de Almanahul „Luceafărul") pornind de la cartea „Ocupaţia fascisto-horthystă în Transilvania de Nord". Această discuţie, la care au participat istorici, literaţi, sociologi, artişti, gazetari, în sfîrşit, oameni în legătură directă cu aceste evenimente sau interesaţi de ele, a adus la lumină şi a precizat idei noi şi absolut necesare în legătură cu ceea ce s-a întîmplat în Transilvania în acea perioadă. Este o cerinţă imperativă să se continue cu construirea unei imagini exacte, adevărate, a împrejurărilor istorice care au dus la exterminarea populaţiei evreieşti din teritoriul ocupat de armata ungară în 1940—1944.

ADRIAN RIZA : Cred că vizita de acum a d-lui dr. Carmilly-Weinberger în România reprezintă un important impuls în acest sens. Pe de o parte, prin contribuţia sa personală, de istoric al problemei, prin datele foarte clare, foarte bine încadrate, pe care le-a adus în discuţie în ceea ce a scris, şi foarte bine sintetizate în conferinţa ţinută recent la Institutul de istorie „Nicolae Iorga" care, trebuie s-o spunem, a surprins pe mulţi din ascultători. Pe de altă parte, pelerinajul său în ţara românească, evenimentul acesta ca atare, este menit să devină un îndemn în lămurirea pînă la capăt a acestei problematici, foarte amplă, extrem de cuprinzătoare.

Desigur, din punctul nostru de vedere, cel mai interesant lucru rămîne luminarea deplină a contribuţiei româneşti, a ajutorului dat de români în această perioadă la acţiunea de salvare a evreilor. În acest sens, este semnificativ că vizita făcută acum în România de dr. Carmily-Weinberger a fost tot timpul legată de prezenţa prof. Raoul Şorban a cărui activitate din acei ani reflectă concentrat, focalizează, aproape tot ceea ce înseamnă în această problemă contribuţia românilor rămaşi sub ocupaţie, imposibilă, după cîte ne dăm seama astăzi, fără acţiunea mai largă cu baza în România.

RAOUL ŞORBAN : Din păcate cam aşa stau lucrurile astăzi. Zic din păcate, pentru că foarte mulţi din oamenii care au ajutat acţiunea de salvare a evreilor, punîndu-şi în pericol viaţa, nu mai există. Am spus anul trecut în Israel, şi o repet acum, că am ajuns o figură vizibilă mai ales datorită titlului de „Drept al popoarelor" ce mi-a fost acordat de institutul Yad Vashem. Am spus atunci, şi cred că lucrul acesta trebuie reamintit ori de cîte ori se vorbeşte de mine, că eu am fost doar unul dintre cei foarte mulţi. Poate că şi atunci, datorită împrejurărilor, eram nitel mai vizibil decît ceilalţi, dar fără o colaborare foarte amplă nu s-ar fi putut face nimic. Fără această colaborare şi fără încă ceva. Fără o stare de spirit. Fără starea de spirit care a caracterizat pe românii din Ardealul de Nord, în primul rînd, dar şi pe români în general, în special după Dictatul fascist de la Viena. O spun în temeiul experienţei mele directe. Românii, în zdrobitoarea lor majoritate, nutreau o ură, aş zice „personală", împotriva lui Hitler şi a hitlerismului, împotriva Germaniei hitleriste şi a Ungariei horthyste care îşi proclamă „unitatea de destin" cu hitlerismul.

Şi această atitudine ne-a legat fatal de cei care simţeau la fel, aşa cum simţeau evreii. Eram direct loviţi, atît românii cît şi evreii. În aceste condiţii, fără program, fără tratative şi discuţii, în mod spontan, a apărut un sentiment de solidaritate, aş zice chiar de identitate cetăţenească, în faţa unui stat care a ţinut să se arate programatic agresiv, încă din primul moment al ocupaţiei.

MIHAI UNGHEANU : Persecuţiile din teritoriul de nord-vest al României, ocupat de armata şi de administraţia ungară sînt factorul care a dus la solidarizarea celor oprimaţi şi la colaborarea în acţiunile de salvare. Încă de la începutul ocupaţiei, această persecuţie i-a avut în vedere pe români, asupra cărora teroarea s-a revărsat sub diverse forme. Sînt evocate abia acum lagărele de internare a românilor, ca şi nu mai puţin odioasele companii de lucru, masacrele cu care a început ocupaţia ungară în Transilvania în anul 1940. Acestora li s-au adăugat treptat şi măsurile antievreieşti, măsurile antisemite, care au determinat, cum era şi firesc, o solidarizare a românilor şi a evreilor, în dorinţa de a salva ceea ce se mai putea salva, în momente de mare răscruce. În general, acţiunea de salvare a evreilor din Transilvania de Nord nu poate fi înţeleasă fără această persecuţie generală împotriva românilor şi evreilor, care a dus la solidarizări, la colaborări, la reuşite gesturi de salvare a celor ameninţaţi cu exterminarea. Într-o masă rotundă apărută în revista „Lucea-

fărul", participanții, scriitori și istorici, au insistat asupra efectului acestor acte teroriste, represive, a persecuțiunilor care au dus la crearea unei stări de antisemitism, dar și de antiromânism în Transilvania ocupată în 1940. Studierea acelei epoci, a faptelor care au decurs din ocupație, duce inevitabil la concluzia că datorită acestei persecuții îndreptate fără greș împotriva românilor și evreilor au apărut acele acțiuni de caracter umanitar care au dus la salvarea a numeroase vieți omenești.

ADRIAN RIZA : Fără îndoială, Dictatul de la Viena a fost un șoc, resimțit ca atare de întreaga suflare românească.

Unirea din 1918, de la a cărei înfăptuire trecuseră abia 22 de ani, era în conștiința unanimă a românilor încoronarea firească a unui proces istoric ireversibil, un act de dreptate, o consecință inevitabilă a victoriei, întîrziată în Europa răsăriteană, a ideilor de justiție socială și națională care frămîntaseră întreg secolul al XIX-lea european.

Poziția antirevizionistă a României interbelice era o poziție activă (și nici nu putea fi altfel, dată fiind virulența atacurilor externe împotriva idealului ei național, abia realizat) și o poziție partizană, implicînd opțiuni și în plan intern, o poziție identică cu cea a statelor democratice care se opuneau nu numai agresiunii militare a hitlerismului, ci și programului său doctrinar. Indiferent de greșelile lui, de păcatele lui (unele de neiertat), de ezitările lui (unele de înțeles), **establishmentul** politic românesc a afișat o tendință democratică și a favorizat, fără discuție, o mentalitate și o atitudine antihitleristă.

Să nu uităm că în vara lui 1940, după prăbușirea Franței, România a rămas singura țară din Europa continentală credincioasă principiilor de drept care au hrănit această mentalitate. Hitler, de altfel, a vorbit despre Dictatul de la Viena ca despre o „pedeapsă" pentru această atitudine. Tot așa cum atribuirea teritoriului de nord-vest al României Ungariei, în ciuda faptului că era conștient (așa cum ne-o dovedesc documentele) că „situația etnică este favorabilă românilor", era în concepția lui o răsplată, acordată pentru atitudinea lor consecvent prohitleristă cercurilor conducătoare din Ungaria. Nu singura. Căci, indiferent de eforturile neorevizionismului maghiar, nu „dreptul istoric" a îngăduit, între 1939—1944, „refacerea" unei „Ungarii (semi-) Mari", și nici bicisnica „forță militară" horthystă, ci hatîrul hitlerist, care a cadorisit reacțiunea maghiară cu hălci din teritoriul național al românilor, cehilor, slovacilor și sîrbilor. Starea de spirit despre care vorbea prof. Raoul Șorban are, prin urmare, rădăcini mai adînci.

RAOUL ȘORBAN : Aveți perfectă dreptate. Marea Unire din 1918 și „doctrina națională" a românilor nu avea nimic comun cu ura de rasă ori de neam, nici cu sovinismul.

Cum știți, m-am născut și am trăit în Transilvania pînă în 1946, cînd împrejurările m-au obligat și pe mine, împreună cu numeroși alți intelectuali români, să părăsesc Ardealul.

Copilăria mi-am petrecut-o într-un oraș locuit de români, evrei și maghiari, mai puțin sași, un oraș — Dejul — situat într-un județ în care 87% din locuitori erau români după chiar datele oficiale de pe vremea imperiului austro-ungar. Viața zilnică, alături și împreună cu maghiarii, evreii — aceștia din urmă formînd o treime din populația orașului, cca 5000 de suflete —, ca și cu sașii din acest oraș situat pe malul Someșului, vorbind de cînd mă știu limbile lor, m-a sensibilizat față de realitățile acelei lumi. O lume pe care o simțeam ca pe o alcătuire firească, armonioasă, prietenoasă : oameni, viață, obiceiuri, necazuri, drame, bucurii. Aceleași în fond — indiferent de limbă, religie, de obiceiuri sociale, naționale și familiale.

Lumea aceasta a rămas pierdută în trecut. Din cei 5000 de evrei, cîți erau înainte de Holocaust la Dej, au revenit, după deportarea lor de către autoritățile Regatului Ungar, cca. 500. Azi, la Dej mai întîlnești vreo 20 dintre ei, preocupați să-și îngrijească templul, una din cele mai monumentale sinagogi din țară. Populația românească a județului a fost serios lovită în anii ocupației horthyste, după Dictatul fascist de la Viena, pe de o parte, datorită acțiunii inițiate de contele Bela Bathlen, fost prefect al județului Someș și Bistrița-Năsăud, de a disloca o bună parte a tineretului român în Germania pentru munci agricole, în anii 1942—1944; pe de alta, datorită mobilizării tinerilor — și mai puțin tinerilor — români în Armata Regală Ungară și a trimiterii lor pe front. S-a constatat că, în medie, din 7 tineri (sau tinere) dislocați din județ s-a întors unul singur.

Trădarea acelei conviețuiri armonioase despre care vorbeam s-a petrecut în 1940. Tainele acestei trădări, consecință a Dictatului de la Viena, au luat pînă la urmă aspectele unei uri demențiale și la nivelul relațiilor particulare. Echilibrul a fost răsturnat de ideea orgolioasă a superiorității naționalității maghiare.

Aș vrea să mă credeți că vorbind astfel nu încerc să înlocuiesc o realitate cu o ficțiune, ci caut să compar, evocînd acea nouă ipostază a Transilvaniei care, unită în 1918 cu România, a înlăturat, ca primă condiție a unei vieți liniștite și demne, coșmarul asimilării agresive și cît mai rapide, practicată de către oficialitatea ungară în cadrul statului austro-ungar.

ADRIAN RIZA: Aș putea aduce aici, și eu, mărturie personală. Mama mea, româncă venită în Bihor după Unire, a învățat ungurește, și destul de bine, de la negustorii orădeni la care își făcea tîrguielile, evrei de limbă maghiară. Veri la rînd, copii ai acestor negustori și-au petrecut vacanțele la noi, în comuna românească Gepiu, pentru a învăța mai bine românește. Nu am auzit niciodată în casa noastră un cît de neînsemnat îndemn la ură sau dispreț față de evrei sau unguri.

Dar, desigur, mai concludente decît asemenea detalii sînt faptele de caracter general. Este o realitate istorică faptul că o serie întreagă de intelectuali unguri de stînga și-au găsit adăpost și au lucrat după 1920 în România. Ar trebui să amintim declarațiile unor reprezentanți autorizați ai ungurilor din România, precum cea făcută în anii '28—'30 de către episcopul reformat Makai Sándor cu privire la viața spirituală a comunității reformate din Ardeal, „incomparabil superioară celei de acum zece ani", adică celei dinainte de 1918.

În ceea ce privește problema pe care o discutăm, aș trimite la studiile dr. Carmilly-Weinberger și la cel al Liviei Bitton, de la Herbert Lehman College din New York, publicate în Cluj Memorial Volume (New York, 1970), care se ocupă pe larg de influența favorabilă pe care au exercitat-o consecințele Unirii din 1918 asupra vieții spirituale a comunităților evreiești din Ardeal. Livia Bitton vorbește despre Unire ca despre „o cotitură în viața evreimii ardelene

Monumentul de la Moisei închinat victimelor prigoanei horthysto-fasciste (operă a sculptorului Vida Geza)

îndeosebi și în istoria luptei sioniste din această zonă în general" care a dus la o „renaștere culturală" evreiască (p. 279).

MIHAI UNGHEANU : Cît despre posibilitatea ungurilor din Transilvania de a dezvolta o literatură vie, poezie, proză, teatru, în perioada interbelică, stă mărturie cartea lui Ion Chinezu despre literatura scrisă în maghiară atunci. Între 1940—1944 aproape orice viață culturală a românilor aflați sub ocupație ungurească a fost oprită.

ADRIAN RIZA : În ceea ce privește atitudinea față de persecuțiile rasiale, generalizate în Europa, în principal ca urmare a expansiunii și creșterii influenței Germaniei hitleriste, este poate locul să amintesc un fapt, după mine foarte semnificativ, care a scăpat cu totul cercetătorilor problemei, la noi, ca și în străinătate. Prima țară care a reacționat practic la măsurile antisemite din Germania, acordînd protecție diplomatică unor evrei, rămîne România. Este vorba de cele cîteva sute de evrei de cetățenie română care se stabiliseră în Germania, unii dintre ei cu mult înainte de primul război mondial. Mulți erau născuți în Germania și nu vorbeau românește. Singura lor legătură cu România era pașaportul pe care îl păstraseră pentru că nu avuseseră o altă posibilitate de a-și reglementa situația față de autoritățile germane. Reprezentanța română la Berlin, la inițiativa ministrului N. P. Comnen, a tipărit un formular special menționînd că posesorul este sub protecția românească, pe care cei vizați urmau să-l afișeze în vitrina micilor lor prăvălii sau pe ușa locuințelor. Intervențiile românești repetate, care s-au păstrat în arhivele germane, s-au dovedit eficiente. Această acțiune despre care vorbește chiar Comnen (I Responsabili, Roma, 1949, p. 142—144) a fost preluată mai tîrziu și de alte misiuni diplomatice. Ca precedent, ea este, undeva, la originile îndepărtate ale acțiunii Wallenberg și Lutz din 1944, de la Budapesta. Un fapt la fel de semnificativ legat de acțiunea consulului elvețian Lutz a rămas necunoscut pînă astăzi. După 23 August, protecția cetățenilor români din Ungaria a fost preluată de către reprezentanța Elveției. Doi din funcționarii legației române la Budapesta (unul dintre ei fiind Ion Isaiu) au devenit în acest scop funcționari ai legației elvețiene. În cadrul acțiunii de salvare a evreilor din Budapesta legată de numele lui Lutz, Ion Isaiu a avut o contribuție aparte. Printre cei care s-au salvat atunci cu documente românești, cîteva sute, se numără și Andrei Bis, unul din conducătorii centralei sioniste.

S-a făcut puțin pentru luminarea acestei acțiuni. Nu o singură dată, România a avut în

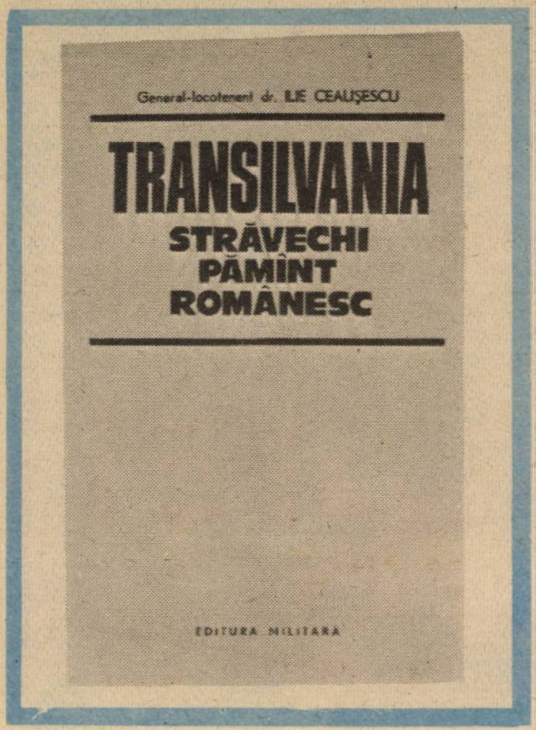

această privință o atitudine, din nefericire, singulară. Iar pentru a înțelege semnificația mai adîncă a ei, trebuie să revenim din nou la strînsa legătură dintre atitudinea antihitleristă a marii majorități a poporului român și „doctrina lui națională", întemeiată pe idealurile de dreptate, de echitate națională și socială, care au patronat Unirea din 1918. Ce altă țară europeană a îndrăznit să-l înfrunte pe Hitler adoptînd măsuri atît de radicale împotriva agenturii naziste ca cele adoptate în România pînă în 1939 ? Și în care altă țară europeană momentul nefast pe care îl reprezintă aducerea la putere a acestei agenturi a fost depășit ca în România ?

MIHAI UNGHEANU : Vorbind despre salvarea celor amenințați de opresiunea rasială în anul 1944 cred că trebuie vorbit și despre democrația românească, și cînd zic astfel nu mă gîndesc neapărat la democrația burgheză românească edificată după model occidental. Mă gîndesc, în primul rînd, la „omenia" oamenilor din popor. Se vorbește curent despre ospitalitatea și despre gestul de întrajutorare pe care-l găsesc adesea la români cei veniți aici, ca despre ceva de la sine înțeles, afirmații care contrastează atît de mult cu cele care susțin, în temeiul unor statistici oarbe, crime rasiale pe pămînt românesc. La acțiunea de salvare a evreilor amenințați din Transilvania au participat în chip spontan numeroși oameni simpli, fără a face parte din vreo organizație anume cu program umanitarist. Acestei participări spontane și masive i s-a acordat în general prea puțină atenție. Țăranii sînt cei ce i-au condus pe fugari prin noua „vamă a cucului", ei le-au oferit propriile lor certificate de botez ca legitimații, alimente, și toate acestea de obicei fără răsplată materială. Rădăcinile acestei conduite sînt vechi și ele pot fi găsite cu mult înapoi de istorie. O temă rodnică pentru istoricul român ar fi aceea a cercetării pămîntului românesc ca liman, ca teritoriu al refugiului și al speranței, pentru mulți din vecinii lui de-a lungul vremii. În 1944, pămîntul speranței în Transilvania era cel neocupat de armata și administrația horthystă. Definitoriu este că evreii salvați la Sărmaș, pe teritoriul statului român, dar aproape de granița impusă de dictatul fascist, au fost exterminați de cei care au trecut vremelnic granița pentru a instala și aici ordinea statului ungar. În sfîrșit, dovezile se pot aduce nu numai pentru Transilvania, ci și pentru restul țării. Este de reținut că hotărîri făcute publice împotriva refugiaților evrei din Transilvania dincoace de Carpați, n-au fost niciodată puse în practică de organele administrative și n-au stimulat în nici un fel populația la vreo acțiune în acest sens. A existat un refuz al segregației, la nivel popular, în România, ceea ce este un fapt de care se ține prea puțin seama.

ADRIAN RIZA : Ai perfectă dreptate. Nu mai mult decît acum patru ani, în 1984, un „Almanah Historia" (Az 1944 év históriája), editat la Budapesta repunea în circulație cifra de 400 000 de evrei care ar fi pierit în România în timpul Holocaustului. Există cercuri interesate conjunctural în denigrarea României, care folosesc și cultivă „neclaritățile statistice" de felul acesteia. Dar atunci cînd lucrul acesta îl face o revistă maghiară, mi se pare că lucrurile depășesc orice măsură. Căci în această cifră, care reprezintă cu aproximație diferența statistică dintre populația evreiască a României din 1939 și populația evreiască din România anului 1944, în afara celor mai bine de 100 000 evrei bucovineni și basarabeni, plecați cu trupele sovietice în 1941, sau deportați de autoritățile sovietice în perioada 1940—41, intră, ba chiar în primul rînd ca ordin de mărime, cei 160 000 de evrei ardeleni, trimiși de Ungaria în cuptoarele de la Auschwitz. În realitate, numărul evreilor care au pierit pe teritoriul controlat de guvernul român în perioada septembrie 1940 — august 1944 s-a ridicat la 64 000, dintre care aproape 60 000 erau originari din Basarabia și Bucovina de nord. În marea majoritate a cazurilor, răspunderea uciderii evreilor revine trupelor SS (Einsatzkommando Ohlendorf), trupelor germane, auxiliarilor ucrainieni și organizației „Todt". Încă în 1942, într-un moment în care soarta războiului înclina net în favoarea Germaniei, autoritățile românești au respins planul german de deportare a evreilor români, după ce încă înainte adoptaseră primele măsuri de ușurare a condițiilor din lagărele de peste Nistru.

De altfel, nu înțeleg prea bine de ce nu readucem în discuție cea mai autorizată sursă, studiul minuțios documentat, semnat de dr. W. Filderman, fostul președinte al Comunității evreilor din România.

Această componentă „democratică", de fapt profund umană, și simplu umană, fără alte motivații ideologice, rămîne într-adevăr prea puțin luată în considerare sau prea puțin înțeleasă. Dar tocmai ea constituie structura pe care s-a construit „omenia" despre care vorbim, exact în momentul cînd victimele aveau nevoie de ea. Este ceva mai important decît examenul suprem al faptei ? Poate vorba ? Poate vorbele ? Mie, fundamentale mi se par faptele. Și consider semnificativ, din acest punct de vedere, că în amintirile sale dr. Al. Safran, vorbind

Intelectualii români au fost expulzați din Oradea de autoritățile horthyste în zilele de 4 și 5 octombrie 1940 și au fost obligați să părăsească teritoriul smuls României prin odiosul Diktat fascist de la Viena, în vagoane de marfă.

cu atita participare despre tragicele întîmplări prin care a trecut și cu atita căldură despre atitudinea neechivocă a mitropolitului Nicolae Bălan, despre intervenția lui rapidă și hotărîtă în favoarea evreilor, atunci, pe momentul hotăritor al examenului, nu uită să amintească că acesta era socotit, în general, antisemit. Nu a venit oare vremea să lămurim lucrurile, din acest punct de vedere ? Atitudinea României și a românilor, a zdrobitoarei majorități a românilor, în anii Holocaustului nu este nici un „miracol" și nici o „ciudățenie" a istoriei. Ea are, trebuie să aibă o explicație istorică, pe care n-o putem detecta decît eliberîndu-ne de formule și apelînd la adevărul faptelor, la adevărul tuturor faptelor, care devin istorie abia după ce se eliberează de contingențe, adică de formule și stereotipuri. De altfel, istoria Holocaustului face acum un efort vizibil de a scăpa de stereotipuri. Una din cele mai interesante lucrări care ilustrează tendința este cartea lui Wyman, citată de Dr. Carmilly-Weinberger la începutul conferinței sale ținută la Institutul „N. Iorga".

MOSHE CARMILLY-WEINBERGER : Wyman David G., nepot de preot protestant, scriitor și cercetător american, a publicat în 1984 o carte cu titlul „The Abandonment of the Jews. America and the Holocaust, 1941—1945" (New York, Editura Pantheon, 1984).

Această carte, așa cum spuneam în conferința ținută la Institutul „N. Iorga", constituie cel mai grav rechizitoriu împotriva acelora care ar fi putut să dea un ajutor în timpul tragediei evreilor europeni, dar nu au vrut să audă strigătul de durere al celor aflați în valea morții. Imensa literatură consacrată Holocaustului este preocupată în special de modul în care naziștii și acoliții lor și-au săvîrșit faptele antiumane și ne înfățișează pieirea evreimii europene, precum și comportamentul ei în acele împrejurări greu de descris.

Au lipsit și — după modesta noastră părere — lipsesc pînă azi lucrări elaborate pe baza unor serioase documentări, care să arate atît atitudinea Angliei, Elveției, Spaniei, Turciei, ca și acțiunea acestor țări față de lupta pe viață și pe moarte a evreimii europene.

Dar mai ales lipsește o lucrare serioasă, cuprinzătoare despre operațiile de salvare ce au avut loc în România și cu ajutorul românilor.

O frază a lui Wyman exprimă clar și concis reacția mondială în problema salvării evreilor : „The real obstacle was the absence of a strong desire to rescue Jews!" (pag. 339) : „Obstacolul real în legătură cu salvarea evreilor a fost lipsa unei dorințe adevărate de a o face".

America și Anglia nu numai că și-au astupat urechile, nevrînd să audă strigătele disperate de durere ale evreilor, dar au împiedicat pînă și cele mai modeste încercări de a interveni în favoarea lor.

Cunoscînd aceste împrejurări, pe care le-am menționat în fugă, ni se lămurește cu adevărat ce însemnătate a avut în acele vremuri atitudinea României față de acțiunea de ajutorare a refugiaților evrei.

Salvarea și tranzitarea refugiaților evrei în și prin România se poate împărți în două perioade. Una a avut loc între anii 1933—1940 ; a doua din 1940 pînă la sfîrșitul anului 1944.

ADRIAN RIZA : Se poate vorbi de organizarea acțiunii de salvare, în și prin România, chiar din 1933 ?

DR. CARMILLY-WEINBERGER : Da. Hotărît, da ! Nu mai era timp de stat de gînduri după venirea lui Hitler la putere. Eu însumi, fost student în Germania, la Institutul de pregătire a rabinilor de la Breslau, în anul școlar 1930—31, presimțeam ce avea să urmeze. Desigur că nu mă gîndeam la Auschwitz. Conducătorii evreimii ardelene, care îndrumau viața politică independentă evreiască prin anii 1930 și care aveau privirile deschise asupra evenimentelor europene, nu au șovăit. La conferința pe țară, ținută la 30 octombrie 1933, la Oradea, au decis să înființeze un birou la Arad care avea sarcina să se ocupe de problema refugiaților care încă nu apăruse. La ședința conducerii care a avut loc tot la Oradea, la 2—3 mai 1937, s-a hotărît ca 5% din bugetul comunității neologice să fie destinat ajutorării refugiaților. Această hotărîre a venit să confirme retrospectiv orientarea comunităților neologice din Ardeal, decizia luată de ele încă în 1933.

Refugiații veneau, săptămînă de săptămînă, în număr tot mai mare. Firește, valul refugiaților

a devenit și mai puternic odată cu intrarea lui Hitler în Viena, în martie 1938, cu ocuparea de mai tîrziu a Cehoslovaciei, în martie 1939, cu cotropirea Poloniei, în septembrie 1939.

Astfel, în 1939 cca. 20 000 de refugiați evrei — 10 000 din Polonia, 3 000 din Germania, 1 000 din Cehia, 6—8 000 din Slovacia — s-au străduit să ajungă prin Ungaria în România.

Comitetul înființat la Arad și comitetul înființat de mine la Cluj în 1936 nu erau capabile să facă față grelelor probleme financiare, aprovizionării zilnice cu hrană, problemelor de locuință etc. De aceea s-a format la inițiativa mea, în 1939, Comitetul central din Ardeal pentru ajutorarea refugiaților evrei în trecere prin România, cu sediul la Cluj.

Cît privește înțelegerea arătată de autoritățile românești, vreau să spun că toate acestea se desfășurau în mod deschis. O dovedește, printre altele, un apel redactat de mine și publicat în limba română și maghiară, în decembrie 1939, în ziarul „Uj Kelet" ce apărea la Cluj, semnat de conducătorii comunităților religioase din Ardeal și Banat, inclusiv de conducători ai comunităților ortodoxe care ni s-au alăturat. N-am cerut nici o aprobare. Nici nu ni s-a cerut. Și nu e vorba de un fenomen izolat. O dovadă este și apelul, publicat la 31 martie 1940, al Comitetului central pentru ajutorarea refugiaților evrei în trecere prin România al Uniunii Comunităților evreiești din Vechiul Regat.

Aceste organizații nu și-ar fi publicat apelurile în română și maghiară dacă autoritățile românești și-ar fi manifestat cea mai slabă dezaprobare. Am constatat însă, din proprie experiență, că ele nu aveau nimic împotriva acțiunii noastre. Ba, mai mult, ne-au venit în ajutor, au sprijinit activitatea noastră umanitară, salvatoare de vieți.

Desigur, aveam legături cu comitetul pentru refugiați de la București, de sub conducerea Dr. W. Filderman și a lui Fred Șaraga. Iar indirect, aveam legături cu comitetul de salvare (Vaad Hahatzalah) care funcționa la Constantinopol. Evreii izgoniți, fugiți din iadul nazist veneau pe toate căile. Veneau pe jos, pe uscat, cu trenul, cu vapoare, pe Dunăre. Acționînd subteran în teritoriile cotropite de hitleriști, organizațiile sioniste îi îndrumau pe fugari. Veneau însă și evrei refugiați din proprie inițiativă.

În munca zilnică cu refugiații, eram în legătură cu poliția și cu polițiștii clujeni. Era între noi o înțelegere nescrisă. Știau că mă ocup de fiecare refugiat în parte, personal, așa că îi aduceau de la gară direct la mine. Era de altfel ușor să-i recunoști. Pe fețele lor se citea o frică de moarte. Nu vorbeau limba română și în multe cazuri îi trăda și îmbrăcămintea. Poliția îi identifica foarte ușor. Treceau prin iadul iadurilor pînă cînd ajungeau în curtea templului, aflat doar la cîteva minute de gară. Nu le venea să creadă ochilor cînd îi primeam și le spuneam, în indiș sau în germană, că „sînt în mîini bune". După ce se odihneau puțin, aveam două modalități de a-i trimite mai departe la București, unde aveam legătura cu avocatul dr. Kanner (Kandel ?). Dacă numărul lor era mai mare de 3—4, îi cazam la arestul de tranzit al poliției. Deseori ajungeau singuri acolo. În asemenea cazuri, comandantul poliției (Dr. Pop ?) îngăduia ca membrii comitetului de ajutorare a refugiaților să-i poată vizita și le puteam asigura hrană cașer, medicamente, îmbrăcăminte etc. Pe refugiații adunați la arestul preventiv îi transportau mai departe, cu escortă polițienească, pînă la București, cumpărînd pentru ei biletele necesare de călătorie.

Existau și dintre cei care voiau să facă drumul singuri, văzînd că în România viața lor nu e în pericol. În asemenea cazuri, un funcționar al comunității noastre îi însoțea pînă la gară și îi îmbarca în tren pentru București, cu biletele în mînă.

Nu-mi amintesc nici un caz în care autoritățile românești să fi trimis înapoi pe cineva, în toată perioada 1933—1940.

Pentru situația din această perioadă este semnificativ ce s-a întîmplat cu refugiații de la Sulina, despre care vorbeam.

Într-un comunicat din 31 martie 1940 se arăta Sulina se aflau peste 2 500 de evrei refugiați, în condiții precare. Comitetul pentru ajutorarea evreilor refugiați a făcut tot ceea ce era necesar ca acest lot să fie îmbarcat. Pregătirea călătoriei pe mare, procurarea alimentelor, îmbrăcămintii și a medicamentelor a necesitat peste 5 milioane de lei, sumă la care evreii ardeleni și bănățeni au contribuit cu un milion și jumătate de lei numai în perioada decembrie 1939 — martie 1940.

Permisiunea de a organiza călătoria acestui numeros grup în Palestina a fost acordată de guvernul român, cheltuielile aferente fiind suportate de către organizația JOINT din S.U.A. Dacă avem în vedere, că la consfătuirea din 6 iulie 1938 de la Evian, — la care au participat delegați din 32 de state, nici măcar un singur stat nu s-a arătat dispus să acorde ajutor evreilor, atunci atitudinea României a însemnat un act de umanitate, chiar dacă au fost percepute taxe de emigrare.

De altfel, în acea perioadă — ca și mai tîrziu — în Europa, pentru evrei au existat numai două căi de salvare din cazanul morții : prin România și peste Pirinei, în Spania.

ADRIAN RIZA : Împărțirea propusă de dr. Carmilly-Weinberger mi se pare deosebit de interesantă. Nici un cercetător român sau străin nu a observat pînă acum continuitatea acțiunii de salvare a evreilor care începe odată cu venirea la putere a lui Hitler. Înțelegem acum că acțiunea din 1944 n-ar fi putut avea loc fără acțiunile mai puțin cunoscute, din anii 1933—40, care i-au bătătorit drumul, care i-au creat făgașul. Continuitatea acțiunii evreiești, asupra căreia ne atrage atenția dr. Carmilly, care o vede așa pentru că este unul din cei care s-a dedicat ei și a făcut din ea mobilul preocupărilor lui de zi și noapte, timp de atîția ani, ne impune să vedem și în acțiunea de ajutorare a ei întreprinsă de România aceeași linie de continuitate. Există, fără îndoială, o legătură între acțiunea lui Comnen, uitată cu totul, și acțiunea diplomaților români de la Budapesta, din 1944, despre care pînă de curînd nici măcar nu vorbise nimeni. Este datoria noastră să cercetăm atent tocmai această continuitate, care lămurește multe alte probleme legate de istoria noastră recentă.

RAOUL ȘORBAN : Mi-aș îngădui o observație în legătură cu cele spuse de dr. Carmilly și de Adrian Riza. Sînt de acord că ajutorul acordat acțiunii de salvare a evreilor în 1944 are rădăcini mai adînci. Așa cum istoria Holocaustului începe cu primele lagăre de muncă, istoria supraviețuirii începe cu primele acțiuni care se opun planurilor naziste. Dacă mă gîndesc la românii implicați în aceste acțiuni, constat că, în marea lor majoritate, e vorba de oameni care au manifestat o exemplară consecvență în afirmarea unor idei umanitare, opuse

ideologiei rasiste. Sînt însă mulți cei care au înțeles pericolul nazist sub presiunea evenimentelor. Din acest punct de vedere aș împărți perioada 1940—1944, din periodizarea propusă de dr. Carmilly, în două : I. 1940—1944 și II. aprilie—august 1944.

ADRIAN RIZA : Fără îndoială, există serioase temeiuri, și ele sînt evidente, ca să privim perioada în care se desfășoară acțiunea evreilor din Ungaria ca o perioadă distinctă, chiar în limitele stricte ale problemei pe care o discutăm. Pe de o parte, rețelele de refugiu au început să preia un număr din ce în ce mai mare de evrei din Ardealul de Nord și Ungaria, direct amenințați de aplicarea barbară a „soluției finale" în Ungaria. Pe de altă parte, tocmai în această perioadă a apărut necesitatea extinderii rețelelor existente, a înființării altor căi de refugiu și, odată cu aceasta, numărul românilor angrenați în acțiunea de salvare a crescut considerabil. Se înregistrează, indiscutabil, o implicare mai amplă a unor autorități și a unor personalități politice românești.

Dar nu e mai puțin adevărat că mai toate aceste elemente noi dezvoltă, extind și accelerează căi deja existente.

Grupul de subofițeri de la cercul de recrutare din Turda, despre care s-a vorbit și se vorbește în legătură cu acțiunea lui Ari Hirsch, apare pe urmele grupului Foica și a ajutorului activ dat salvării refugiaților evrei în perioada anterioară de colonelul Victor Cupșa, colonelul dr. Ghiță Bran, colonelul Taraș, ajutor care, de altfel, a continuat și despre care nu se vorbește, pentru că rețeaua tineretului sionist creată spontan la Turda în această ultimă perioadă nu îi vede. Este însă naivă părerea că un evreu putea fi mobilizat în cadrul muncii obligatorii la un organ militar, cum era Centrul de recrutare, avînd la dispoziție necontrolat formulare de ordine de chemare, foi de drum (deci documente înseriate), posibilitatea de a folosi mașina de scris și acces la codul (militar) intern, fără știința comandantului cercului. Acesta este cazul lui Moscovici. El a lucrat în grupul lui Hirsch Ari care își amintește că majoritatea refugiaților au călătorit astfel pe socoteala statului român, afirmînd că faptul se datorește „bunelor relații (ale lui Moscovici) cu organele de poliție și cu alte organe". Relația fundamentală era însă, evident, colonelul Cupșa, care însă nu putea să se ducă la Moscovici și să-i spună că el știe cum sînt folosite actele „sustrase".

Dată fiind situația din România, implicarea autorităților care au ajutat acțiunea de salvare a evreilor s-a făcut în condițiile unei „clandestinități" sui generis.

MIHAI UNGHEANU : O istorie prea puțin cunoscută, care n-a fost încă scrisă.

ADRIAN RIZA : Din motive de prudență, prin urmare, s-a adoptat o soluție aparent paradoxală, și anume ca ajutorarea actiunii de salvare a evreilor să fie urmărită prin organele informative și sprijinită „discret" în condiții de semi-clandestinitate de către serviciile secrete (S.S.I. și Siguranță). Așa se explică faptul că la un moment dat, la consulatul din Cluj, nesigur din pricina consulului suspect de simpatii progermane, a apărut colonelul Mihail Gurgu și șoferul Releanu care au preluat legătura cu conducătorii românilor rămași sub ocupație, inclusiv în acțiunea de ajutorare a evreilor, în care de altfel s-au implicat direct.

Dar ei veneau pe urmele colonelului Medrea,

Refugiați ardeleni izgoniți de autoritățile horthyste de pe pămîntul străbun, în urma Diktatului fascist de la Viena.

inspector al Siguranței, a cărei prezență în zona Cluj (împărtășesc aici părerea lui Raoul Șorban) este strîns legată de rețelele de trecere spre România a refugiaților.

Avem a face cu un întreg capitol nescris al războiului secret dintre serviciile secrete românești și hitleriste, care începe și el cu mult înainte. Încă în 1937, Aureliu Weiss, fost deputat național-țărănist în Parlamentul român, a creat Asociația C.E.A. (Cultură, Educație, Ajutor), ca formă de camuflare, a lojei „Noua Fraternitate", după ce activitatea ordinului Bnei Brith fusese interzisă în România. Dar acest „camuflaj" era cunoscut de autoritățile românești. Deosebit de importantă a fost acțiunea întreprinsă de această asociație pentru salvarea refugiaților sosiți din țările ocupate de naziști. După cum scria Buletinul intern al Lojei Bnei Brith (nr. 10, iunie 1972, apud Taladot, Buletinul Institutului I. Niemirower, nr. 2. 1972. p. 70), „s-a obținut de la Siguranță aprobarea de găzduire a refugiaților, în care scop au fost închiriate trei hoteluri la București. La Constanța, în apropierea portului, a fost înființat un cămin cu o capacitate de o sută de locuri... (unde) s-au organizat și cursuri profesionale... spre a-i pregăti pe refugiați pentru o activitate productivă în Eretz Israel".

Este cît se poate de limpede că lucrurile s-au desfășurat și la Cluj-Turda după un același scenariu, deși organizațiile evreiești implicate nu

aveau nici o legătură una cu alta. Prin urmare, termenul unificator este acțiunea autorităților românești. Datorită aceleiași presiuni hitleriste, care era, nici vorbă, mai puțin directă și mai slabă decît în 1944, încă în 1937 acestea încercau să „camufleze" acțiunea de ajutorare a refugiaților evrei. Lucrul este pe deplin explicabil dacă ne gîndim la presiunile la care a fost supus ceva mai tîrziu guvernul român în problema, mai greu de camuflat datorită amploarei și publicității inerente, a refugiaților polonezi. E foarte semnificativ din acest punct de vedere faptul că autoritățile românești au fost stînjenite și au considerat indezirabile acțiunile demonstrative ale unor grupuri și personalități poloneze, preferind o aceeași poziție neostentativă.

Cred că nu mai este nevoie să adaug că S.S.I. și alte servicii care erau implicate în problemă nu aveau nimic comun cu aparatul represiv al Siguranței. Fără îndoială că se urmăreau și controlarea acțiunii, inclusiv în vederea împiedicării infiltrării unor agenți hitleriști sau a evitării unor provocări.

În același fel s-a acționat, de altfel, și pe linia Ministerului Afacerilor Externe, în problema protecției diplomatice acordate evreilor cetățeni români aflați în țările ocupate de hitleriști. Această acțiune, care, așa cum ne arată documentele, n-a încetat practic niciodată, stă la temeiul activității legației de la Budapesta și a consulatului de la Oradea. Acțiunea grupului de diplomați români de la Geneva (V. V. Pella, Florian Manoliu) de care trebuie să legăm activitatea lui Mantello (Gh. Mandl), un alt personaj extrem de interesant, devenit consul al republicii San Salvador în Elveția, considerat de diplomații români „omul lui Maniu", este și ea o acțiune „acoperită" oficial. Mantello a avut un rol hotărîtor în campania de presă care a provocat intervențiile făcute de Roosevelt, regele Suediei și Papă pentru oprirea deportărilor din Ungaria. Știm astăzi cu certitudine că „raportul Pella" cu privire la soarta evreilor unguri, folosit de Mantello împreună cu „Raportul Auschwitz" (Protocoalele Auschwitz), adus la Berna de Florian Manoliu, a fost întocmit la ordinul secret al lui Mihai Antonescu, transmis telegrafic consulatului de la Oradea, de altfel în același regim de „clandestinitate". Ion Isaiu a jucat și în acest episod un rol remarcabil.

Toate acestea ne dau, într-adevăr, temei să privim ca o etapă distinctă etapa pe care o deschide aplicarea „soluției finale" în Ungaria, și în care acțiunea românească de ajutorare a evreilor a căpătat amploarea maximă. Nu trebuie să uităm însă nici o clipă că este vorba de împrejurări externe care au influențat o acțiune sistematică și consecventă, începută cu mult înainte.

Din punctul meu de vedere, și ținînd seama de influența hotărîtoare pe care a exercitat-o asupra continuității acestei acțiuni, data de 30 august 1940 este însă la fel de importantă. Așa cum spunea dr. Carmilly-Weinberger, Diktatul fascist de la Viena, pe care mă încăpățînez să-l scriu cu K, a marcat o schimbare la fel de mare a datelor problemei, așa cum se prezentau ele pînă în acel moment.

DR. MOSHE CARMILLY-WEINBERGER : La 30 august 1940, urmînd dispozițiile șefilor lor, miniștrii de externe ai Italiei și Germaniei au impus Dictatul fascist de la Viena. Transilvania a fost împărțită în două. A fost o decizie fatală. Cel puțin 180 000 de evrei au ajuns sub jurisdicția Regatului Ungar.

RAOUL ȘORBAN : Într-adevăr, datele problemei au devenit cu totul altele. Îndată după Dictatul de la Viena a apărut cu brutalitate intoleranța oficializată față de populația nemaghiară a teritoriului de nord-vest al României, locuit, la data Dictatului, de cca. 2 000 000 de români, de cca. 900 000 de secui și maghiari, de peste 200 000 de evrei și de cca. 40 000 de sași. Intoleranța și agresivitatea au apărut sub forma șovinismului maghiar, a antiromânismului transformate în doctrine de stat.

Ar fi poate util să trecem în domeniul unor date și împrejurări mai precise — și verificabile — pentru a clarifica cît mai concludent natura relațiilor dintre locuitorii teritoriului de nord-vest al României în timpul celor 4 ani de ocupație horthystă. Să apelăm înainte de toate la cifre : între 1940 și toamna anului 1944 numărul românilor a scăzut considerabil datorită următorilor factori : peste 400 000 de români (din toate categoriile sociale) au fost expulzați ori s-au refugiat din teritoriul de nord-vest al României în România din cauza teroarei exercitată asupra lor : cca. 150 000 de români au căzut pe front ca soldați ai Armatei Regale Ungare, alți cca. 100 000 de români — bărbați și femei — erau fie mobilizați în companiile de muncă forțată, răspîndite din Ucraina pînă spre Rin, fie trimiși forțat în Germania — mulți de către contele Bela Bethlen — ca brațe de muncă în fabrici de armament și în agricultură. Dintre aceștia au revenit la casele lor doar aproximativ 20 000.

Dintre cei peste 200 000 de evrei existenți în 1940, practic nu a mai rămas nici unul pe teritoriul de nord-vest al României în vara și toamna anului 1944. Pînă și casele lor, împreună cu toate bunurile mobiliare, au intrat în posesia unor maghiari. 92% din ei au fost deportați în lagăre de exterminare, unde cca. 90% au fost masacrați. Dintre evrei au supraviețuit Holocaustului doar cei care au reușit să treacă clandestin în România, unii dintre cei ce se aflau în detașamentele de muncă și cei, foarte puțini, întorși din lagărele de exterminare.

În intervalul celor 4 ani de ocupație, numărul ungurilor din teritoriul de nord-vest al României a crescut, în schimb, cu cca 20 000 prin colonizări și transfer de populație, intenția oficialității fiind înlocuirea românilor și evreilor prin unguri.

Pentru a înțelege mai bine împrejurarea la

care mă refer, voi aminti acea situație demografică care a alarmat, și nu fără temei, opinia publică din Ungaria. E vorba de o realitate anacronică : în Regatul Ungar trăiau mai mulți nemaghiari decît unguri. Abia în secolul XX, datorită asimilărilor forțate și a înglobării celor 800 000 de evrei în rîndul ungurimii, procentajul populației ungare a întrecut cu 1,4% pe cel al populațiilor nemaghiare.

Recent, în 1986, a fost reeditată la Budapesta o carte a lui Oszkár Jászi, **Formarea statelor naționale și problema naționalităților (A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés**, ed. Gondolat). La pagina 161 a acestei cărți se află un tabel din care rezultă că, în anul 1720, din populația întreagă a Ungariei, care înglobă 2 583 000 locuitori, erau unguri 1 161 000 (45%) și nemaghiari 1 421 000 (55%). În anul 1787, populația Ungariei crescuse la 8 003 000. Din aceștia, numai 2 322 000, adică 29%, era unguri, 5 681 000, adică 71%, fiind nemaghiari.

Abia în 1900 din numărul total al populației Regatului Ungar, care se cifra la 16 722 000 de locuitori, o majoritate de 51,4%, adică 8 389 000 erau unguri, 8 133 000 fiind nemaghiari.

La aceeași pagină a cărții, autorul arată că între 1787—1900, în Ungaria au fost „asimilați", adică transformați în unguri, cca 2 800 000 de nemaghiari.

Intențiile mai vechi ale Ungariei de a desființa naționalitățile prin orice mijloace au devenit evidente încă din primele zile de ocupație a teritoriului de nord-vest al României.

ADRIAN RIZA : Aș îndrăzni să afirm că aceste intenții se „radicalizaseră" ca urmare a campaniilor revizioniste care exacerbaseră șovinismul maghiar. Iată, de pildă, ce scria Nandor Urmanczy, în ziarul „Pesti Hirlap" din 15 aprilie 1932 : „Dacă ne vom recăpăta Țara... nu vom mai cultiva slăbiciunile vechii Ungarii... Slovacii, pan-slavii, daco-românii vor trebui să dispară de pe solul maghiar ! Ținuturile recucerite vor trebui considerate ca pămînt maghiar, chiar dacă sînt locuite de slovaci, valahi sau sîrbi. Ele vor rămîne maghiare pentru totdeauna, în conformitate cu legile naturii". Nici mai mult, nici mai puțin decît „legile naturii" ! Această incredibilă ameteală șovină a stat la temeiul vandalismelor care au prefațat ocupația ungurească în Ardealul de Nord. Crimele de la Ip sau Treznea, unde uităm adesea că alături de români au pierit și evreii satului, au fost pregătite de o ideologie rasistă nu mai puțin periculoasă decît hitlerismul.

Numărul mărturiilor privind acest fenomen, sursa lor, ne arată că nu este este vorba de impresii subiective. Solidaritatea dintre români și evrei, victime ale unei aceleiași politici discriminatorii și represive, este semnalată, de altfel, pînă și într-o sinteză informativă redactată de poliția ungară (citată în cartea sa de către Csatari). O semnalează și rapoarte ale consulatelor române din Ardealul ocupat (document citat în culegerea lui J. Ancel, vol. X, p. 388). O opune „procentului uimitor de mare al opiniei publice (antisemite) maghiare" și o sinteză întocmită în aprilie 1946 de către Comunitatea foștilor deportați evrei din Ardealul de Nord (idem, p. 459). Aș cita și un pasaj din cartea lui Moshe Carmilly-Weinberger, **Memorial Volum** · (New York, 1970) : „În primele zile ale intrării trupelor Armatei Ungare s-a manifestat deja comportamentul lor (al ungurilor) față de minorități. La Cluj, au fost spînzurați public un român și un evreu.

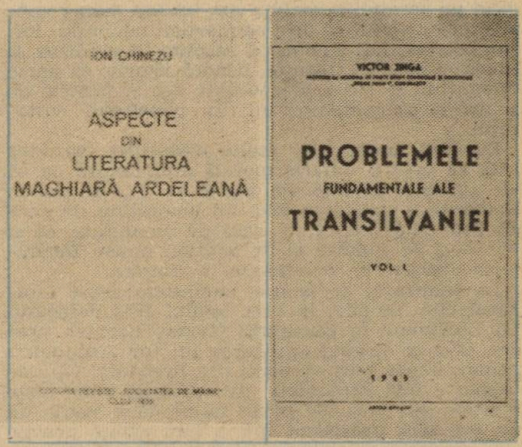

Mai tîrziu am aflat că au mai fost spînzurați încă trei tineri evrei din Cluj". În aceeași perioadă cînd românii erau expulzați din Ungaria, autoritățile Regatului Ungar au introdus în teritoriul de nord-vest al României, cu efect imediat, legile antievreiești și antiromânești, care au exclus practic din viața economică pe români și evrei.

RAOUL ȘORBAN : Atunci, în primele trei săptămîni ale ocupației horthyste, Armata Regală Ungară a ucis 919 români. Dar oare cîți alți români și evrei asasinați nu au putut fi numărați ? În aceleași trei săptămîni, au fost expulzați din teritoriul de nord-vest al României, din ordinul guvernului de la Budapesta, 90 % din intelectualii români și 90 000 de țărani români.

Statul ungar a folosit teroarea pentru a „purifica prin toate mijloacele" Ungaria de naționalități, astfel ca, între noile frontiere ale statului, ungurii să devină majoritari. Dacă urmărim evenimentele din acest punct de vedere, adică din cel al înlăturării populației nemaghiare din Ungaria, vom observa fără efort că oficialitatea ungară, în realizarea acestui scop, s-a folosit de orice conjunctură. Înainte de 1918, a constrîns — prin mijloace economice — sute de mii de țărani români ardeleni să emigreze în S.U.A. și în Regatul Român ; începînd din 1940 a organizat expulzarea și masacrarea românilor, deportarea și masacrarea evreilor, sîrbilor.

Dacă programul aplicat împotriva acestor populații era asemănător, obiectiv, situația românilor trebuie apreciată ca fiind, totuși, mai bună decît a evreilor. În primul rînd, ei formau o masă compactă, puternic majoritară, în raport de unguri. În al doilea rînd, în vecinătate, de-a lungul unei granițe de sute de kilometri, se afla România care primea pe teritoriul său, în flux continuu, sutele de mii de români expulzați ori refugiați din Ungaria.

În perioada celor 4 ani de ocupație ungară, segregarea națională, rasială și religioasă a intrat în practica oficialității și a majorității populației maghiare din teritoriul de nord-vest al României.

DR. CARMILLY-WEINBERGER : Nimeni nu are calitatea de a ierta barbariile comise, indiferent de naționalitatea criminalilor, spuneam în conferința ținută la Institutul „N. Iorga", din care îmi îngăduí să citez în continuare. Nici evreii nu au dreptul să-și uite martirii, nici să-i

ferte pe asasinii neamului lor, tot așa cum românii n-au dreptul să uite pe martirii neamului lor. Dimpotrivă, noi trebuie să retrăim în gîndirea și simțirea noastră trecutul, fiindcă istoria, ca parte integrantă și vie a prezentului, are și funcția de a instrui pe contemporani în beneficiul viitorului.

Evocînd barbariilor anilor 1940—1944, consider însă că este o datorie morală elementară ca să nu uităm și să relevăm faptul că în acei ani în România a existat o rază de umanitate de care au beneficiat evreii. O rază de umanitate, ca și un mod de gîndire și de acțiune opuse formulelor antisemite, dominante în Europa.

La Institutul de istorie, subliniam acest fapt. După cum se știe, în vara anului 1942 delegatul lui Eichmann la București, Gustav Richter, credea că a și obținut aprobarea lui Ion Antonescu pentru deportarea evreimii din România. Operațiunea a fost zădărnicită de acțiunile unor forțe politice din țară. Se poate spune că e vorba de un caz fără precedent într-o țară aflată practic sub ocupația armatei lui Hitler. La București, exista un adevărat centru evreiesc, o conducere în cadrul căreia au activat Șef-Rabinul Dr. Alexandru Safran, Dr. Wilhelm Filderman, Misu Benvenisti, Dr. Nicolae Iancu și alții. Este meritul lor că în anul 1943 a fost readus în țară un prim grup dintre evreii deportați în Transnistria, cu un mare număr de copii. Lupta pentru salvare, pentru supraviețuire nu a fost ușoară, dar conducătorii evreimii nu au pierdut speranța. După părerea unor cunoscători ai situației, condiția reușitei acțiunii de salvare a majorității evreilor din România s-a datorat unor condiții speciale. Mai întîi faptului că în timpul acesta România s-a arătat a fi mai puțin speriată de violența nazistă decît alte țări ocupate de Germania hitleristă, apoi faptului că opinia publică românească, în general, nu era ostilă evreilor. În orice caz, în mod incontestabil, în spațiul Europei Centrale și Sud-Estice a existat o singură posibilitate pentru evrei de a ieși din cercul de foc al teroarei naziste, o singură speranță de a se salva. Refugiații evrei ajunși în România din Germania, Polonia, Cehoslovacia, Ungaria — în anii cumplitelor mascare — aveau șansa de a pleca din porturile românești spre Palestina. Așa s-a întîmplat și în mai-iunie 1944. Oricum ar fi privită această stare de lucruri, în orice fel s-ar analiza cele petrecute cu evreii în România, din punct de vedere politic, internațional etc., rămîne un lucru care nu se poate nega : faptul că atunci cînd lumea a privit insensibilă spectacolul nimicirii evreilor europeni, România a fost dispusă să primească refugiați evrei și a fost gata să deschidă pentru ei porturile sale.

Această cale firavă spre viață era un lucru cunoscut și de către evreii ce se aflau în iadul nazist. Astfel se explică drumul refugiaților de pretutindeni spre România. Veneau evreii din Varșovia strivită sub bombardamente, din Austria, din Cehoslovacia, veneau și evreii din Ungaria.

ADRIAN RIZA : Cu un alt prilej îmi vorbeați de citeva cazuri care arată cît de cunoscută era calea românească de salvare.

DR. MOSHE CARMILLY-WEINBERGER : Îmi amintesc de citeva nume. De pildă de perechea Junger, din Polonia, de Herskovits Ruth și Eva (două gemene născute la Hamburg) sosite de la Amsterdam împreună cu mai multe persoane însoțitoare, de un tată din Viena, pe care l-am întîlnit apoi la Afula în Israel, sau de un avocat care împreună cu familia s-a așezat la Natania și m-a căutat. Am falsificat un certificat de naștere pentru fiica lui care era grav bolnavă, pentru a putea fi internată oficial în spitalul evreiesc. Sînt cazuri care mi-au rămas vii în memorie, dar fără nume. Un caz deosebit e cel al perechii Junger. Junger servise în armata poloneză. Căzuse prizonier și ajunsese împreună cu mulți alții într-un lagăr de prizonieri pe lîngă Kosice. Pe la sfîrșitul anului 1940, și-a făcut apariția în biroul meu împreună cu un alt camarad. Mi-a povestit că se însurase cu trei zile înainte de izbucnirea războiului, la Varșovia, unde locuia și mama lui. Ce să facă ? I-am propus să-l trecem pe la Aiton în România. Să mă înștiințeze unde i s-a găsit locuință la București, iar eu voi încerca să capăt informații despre tînăra lui soție și mama sa, prin Crucea Roșie de la Geneva. Treceau săptămînile. Din Geneva, nici o știre. În schimb, dintr-un hotel bucureștean soseau tot mai multe scrisori care mă implorau să grăbesc lucrurile. Junger nu mai avea răbdare. Voia să se întoarcă prin Bucovina la Varșovia, distrusă între timp de bombardamente. Am încercat să-l liniștesc și să-l determin să renunțe la o asemenea întreprindere. În aprilie 1941, apare în biroul meu o femeie tînără, legată la cap cu o basma. „Mă numesc Junger Hava", îmi spune. Nu-mi puteam crede urechilor. I-am pus în față scrisorile din București ale soțului ei. A izbucnit în plîns. I-am expediat imediat lui Junger o telegramă cu următorul conținut : „Kannst du Eva abholen ?" Este dispus, adică, să vină la Turda să-și aștepte soția acolo ? Răspunsul a fost, firește, pozitiv. Mai tîrziu mi-au trimis o carte poștală prin care își exprimau recunoștința pentru „minunea" întîmplată cu ei. Drumul Evei Junger din Varșovia în flăcări pînă la Cluj face dovada faptului că posibilitatea refugierii în România, acest „drum al vieții", era cunoscută evreilor din Polonia și din alte țări.

ADRIAN RIZA : Cine va putea întocmi vreodată o listă completă a celor care și-au salvat viața pe această cale ? Ar trebui poate să reținem dintr-un referat întocmit pe baza dosarului „Evreii din Budapesta/1944" de către Ministerul român al Afacerilor Externe cifra de 51 537 de vize de tranzit acordate numai în cursul anului 1944 (Culegerea Ancel, X, p. 417). Nu se mai poate întocmi o situație exactă a anilor anteriori și, cu atît mai puțin, a trecerilor nelegalizate. Cazurile care se pot reconstitui reprezintă o proporție infimă. Cîți dintre cei 25 000 de oameni care obținuseră „scrisorile de protecție" elvețiene, atît de puțin respectate la Budapesta, au scăpat efectiv pe calea românească ? Știm că o parte din „protejații" lui Wallenberg au trecut și ei în România. O altă personalitate salvată cu pașaportul românesc, întocmit de „funcționarul legației elvețiene" Ion Isaiu, este Biss András (Andrei Bisu, în acest pașaport), membru în Comitetul de salvare constituit la Budapesta în ianuarie 1943.

Și-au găsit refugiu în România mai mulți rabini, personalități hasidice ilustre, ca Rabbi Haim Hager, „Vizschnitzer Rebbe" ; Rabbi Rokeach, „Belzer Rebbe" ; Rabbi Halberstam, „Bobover Rebbe" etc. Recent apărutele amintiri ale Dr. Alexandru Safran pun, și ele, în evidență multitudinea acțiunilor și căilor de salvare folosite de organizațiile evreiești și sioniste.

DR. MOSHE CARMILLY-WEINBERGER : Primele treceri organizate de frontieră s-au făcut prin Comitetul pentru refugiați, apoi prin Vaad Hahatzalah, Comitetul (local) de salvare. La începutul anului 1944, s-au angrenat în ope-

rație mișcările sioniste de tineret, care aveau legături cu centralele sioniste de la Budapesta, dar au existat legături și imbolduri și din partea mișcării sioniste care exista și activa în România. Vaad Hahatzalah, cu sediul la Constantinopol, care acționa în numele și ca reprezentant al Agenției Evreiești, se străduia să îndrume indirect acțiunea. Așa cum am amintit, acțiunea de salvare de la Cluj era legată de organizațiile evreiești de la Budapesta. Aceasta n-a exclus însă întreprinderile individuale ale unora ca, de exemplu, acțiunea lui Hirsch-Eldar Arie de la Turda, care s-a străduit să-i determine pe evrei să „treacă" în România și să-i ajute în acest sens. Despre acțiunea de salvare întreprinsă de Lehrman am cunoștință de la Raoul Șorban. E posibil ca el să fi luat legătura și cu mine, să se fi interesat de problemă și la mine, dar nu îmi amintesc limpede de acest lucru. Dacă m-aș întîlni cu el, ar ieși la iveală și alte amănunte.

ADRIAN RIZA : După mărturia lui Hirsch Ari, la Arad, fiecare organizație sionistă avea propria rețea de trecere. Privite în perspectiva istorică, figurile unor personalități remarcabile ale vieții evreiești din România ca dr. Alexandru Safran, dr. Filderman, Benvenisti, aș adăuga aici și numele lui Zissu, acțiunea lor constantă menită să ducă la salvarea evreimii române capătă alte dimensiuni și impune o altă abordare, și în ceea ce privește rolul jucat în această problemă de o seamă de personalități românești. Căci fără sprijinul activ al unui mare număr de oameni politici, de militari, de înalți funcționari, de intelectuali, de clerici români, succesul acțiunii lor nu poate fi explicat.

Mi-aș îngădui să citez mărturia lui Aureliu Weiss, despre care am mai amintit, unul din secretarii lui I.M., care spunea despre acesta : „În ciuda tuturor reticențelor inspirate de reminiscențele politice ale dominației maghiare în Transilvania și de atitudinea sentimentală a evreilor din regiunile alipite la România după război, Maniu era un om plin de omenie, echilibrat și sensibil. El nu era tocmai filosemit, dar era conștient de limitele care trebuie impuse arbitrariului și urei" (Culegerea Ancel, vol. VIII, pp. 605 și urm.). Această conștiință a limitelor care trebuie impuse arbitrariului și urii a determinat atitudinea și, în orice caz, acțiunea practică a majorității personalităților politice responsabile, indiferent de opțiunile lor în alte probleme, și a dus la opoziția **establishment**-ului politic față de planurile hitleriste de exterminare a evreilor.

Ea este o expresie directă a instinctului popular, a componentei „democratice" de care vorbea aici Mihai Ungheanu sau, ca să folosim o formulă împămîntenită, a omeniei acestui popor. Pentru cine cercetează documentele epocii, lucrul acesta este cît se poate de limpede. Iată, de pildă, ce scria T. Theodorescu-Branișteîn 1936 : „În tot ce face extrema dreaptă nu este nimic original, nimic românesc. De la uniforme, pînă la procedeele violente, totul este furat fără rușine din planul de lucru al lui Adolf Hitler. **Curentul de dreapta este cel mai străin de spiritul românesc".** (Cuvîntul liber, 18.II.1936, s.m.).

Despre incompatibilitatea dintre hitlerism și acest spirit au vorbit în acei ani personalități atît de diferite ale culturii și literaturii române.

Aș mai cita un fragment dintr-o scrisoare a lui Pamfil Șeicaru către Mihai Antonescu, primul intervenind în favoarea evreilor deportați în Transnistria. Este vorba de o scrisoare per-

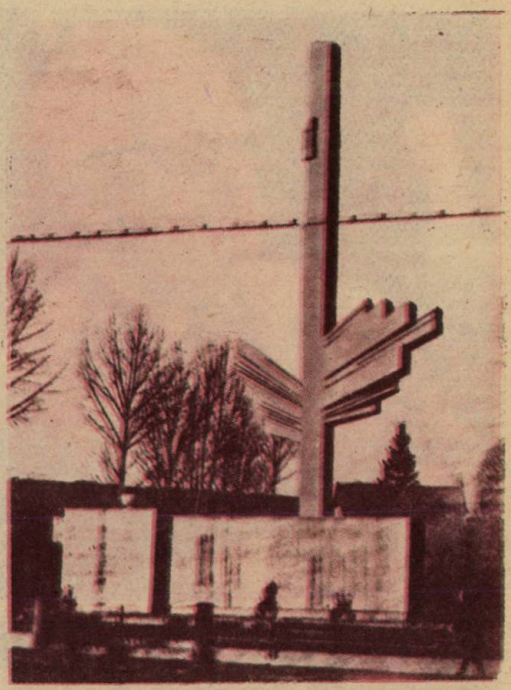

Monumentul ridicat în memoria martirilor de la Ip (Sălaj)

sonală, de caracter confidențial, care a fost publicată abia în 1972, în Israel (Toladot, nr. 2, 1972, p. 56—57). „Să nu uităm că sîntem poporul care avem cuvîntul fără egal în nici o altă limbă, omenie, care este (nu — n.m.) numai bunătate, înțelegere umană ; mai cuprinde și sensul activ al mîngîierii aproapelui care suferă. **Nu din socoteli politice, să cadă** (socotelile politice — n.m.) **pe planul al doilea,** ci dintr-o voință de a reda poporului român, în această deslănțuire de sălbăticie, adevărata lui imagine, omenia ; să duceți la bun sfîrșit lupta începută contra violențelor unei politici (indescifrabil ; probabil „impuse", dat fiind contextul scrisorii — n.m.)".

Nu interesează aici nici persoana, nici activitatea anterioară și nici motivația intervenției sale în favoarea evreilor, sau oportunismul lui Pamfil Șeicaru. Este însă semnificativ faptul că argumentul de greutate al pledoariei lui este omenia poporului român și faptul că, în cunoștință de cauză, fără îndoială, el îl folosește față de Mihai Antonescu.

Într-un studiu privind atitudinea României față de evrei, de altfel foarte judicios, al unui istoric israelian întotdeauna exact și informat, am întîlnit expresia „**criptoantisemit**" aplicată față de o serie de personalități care nu s-au manifestat fățiș în favoarea evreilor sau care păreau indiferenți față de problemă în perioada interbelică. Mărturisesc că formula nu îmi place, poate și fiindcă seamănă cu una vehiculată prea des, în sens invers, într-o anume literatură : „criptofilosemit". Dar nici nu înțeleg prea bine noțiunea. De ce nu și-ar fi afirmat niște antisemiți, ca să zic așa, gîndurile și pornirile într-o epocă în care

Colonelul medic Gheorghe Bran

curentul antisemit se manifesta atît de zgomotos şi de virulent şi în Europa şi în Statele Unite ? La cumpăna apelor, în cumplită clipă a adevărului, foarte mulţi din aceşti „criptoantisemiţi", puşi în faţa unei alternative cumplite, au hotărît „să fie oameni", asumîndu-şi toate riscurile unei asemenea atitudini într-o vreme a sălbăticiei şi violenţei. Nu i-am putea numi, mai degrabă, „criptofilosemiţi", dacă tot utilizăm o asemenea terminologie şi dacă ne gîndim la eficienţa practică nu a vorbelor, ci a acţiunii lor, la sprijinul pe care l-a găsit opera de salvare a evreilor din partea unora dintre ei ?

În realitate, singurul element generalizat care, dincolo de conjuncturi şi de calcule politice sau personale, poate explica reacţia de respingere manifestată de lumea politică românească, faţă de „soluţia finală" este refuzul implicit faţă de silnicie, faţă de nedreptate şi violenţă, pe care îl presupune „omenia" aşa cum o înţelege acest popor. O mulţime de oameni care nu erau „filosemiţi" au reacţionat faţă de brutalitate, ca brutalitate. Revolta lor spontană în momentul impactului cu brutalitatea rasistă organizată a oferit suportul, aş zice infrastructura spirituală, pentru acest „fenomen unic în Europa" pe care îl reprezintă reacţia oficială românească faţă de „soluţia finală".

Din motive de conjunctură, imediat după încheierea războiului, nu ştiu dacă şi în alte părţi, foarte mulţi oameni care s-au manifestat ca atare în clipele decisive ale marelui examen de conştiinţă pe care l-a reprezentat Holocaustul evreimii europene au fost trataţi pe dos. A prevalat atunci, în cele mai multe cazuri, reputaţia lor „criptoantisemită" sau chiar li s-a creat ad-hoc o asemenea reputaţie. Aş cita un caz extrem, aşa cum îl vede un martor ocular din Israel, Beatrice Simovici (Revista mea, 21 iunie, 1985, p. 28—61). Este vorba de colonelul Chirilovici. „un om cinstit, de omenie şi foarte curajos... care (în ziua de 29 iunie 1941, la Iaşi) a reuşit să salveze multe vieţi... Acest Om, scrie Beatrice Simovici, a fost (după război) arestat, închis şi judecat ca criminal de război. La proces au plecat mulţi evrei din Iaşi ca să depună mărturie în apărarea lui. Printre ei, dr. Iosef Schwartz, fratele soţului meu care murise în pogrom. Dar Chirilovici s-a sinucis în închisoare. Cred că mai există în România o parte din familia lui. Eu gîndesc că s-ar cuveni să se planteze un pom la Yad Vashem spre cinstirea memoriei lui, aşa cum se obişnuieşte faţă de acei neevrei care, în cumplitul Holocaust, au salvat de la moarte evrei".

Cazul colonelului Chirilovici este, probabil, un caz-limită. Dar nu cred că e singurul şi cred că el pune istoricilor o problemă fundamentală. Nu se poate explica prin raportare repetată la indivizi, oricît de specifice (individualizate) ar fi motivaţiile atitudinii lor comune, o „stare de spirit" generalizată, un fenomen de „psihologie socială" şi, deci, de caracter istoric evident. Generalul Avramescu, generalul Dumitru Popescu (evocat recent de dr. Al. Safran), col. Chirilovici, col. Cupşa, col. Taraş, col. Bran, colonelul Medrea, colonelul care şi-a „împrumutat" uniforma agentului trimis de Filderman în Transnistria (şi ofiţerii superiori care i-au „împrumutat" avionul cu care a călătorit), locotenent colonelul Sabin Motora, cpt. Stino (de la Dorohoi, evocat de asemenea recent de Mendel Maier din Rehovot), lt. de rezervă Iacov (pomenit de ing. Moisi Avram din Bat Yam) au salvat mii, poate zeci de mii de oameni pentru care au rămas necunoscuţi şi care nici nu puteau bănui că în spatele „norocului", al „sansei" al unei „întîmplări fericite" care le-a salvat viaţa se află ofiţerul „criptoantisemit" întîlnit la cercul de recrutare sau la munca obligatorie.

RAOUL ŞORBAN : Realitatea acelor vremuri este într-adevăr cu mult mai complexă decît reprezentarea ei din versiunea retrospectivă fixată în anii imediat următori războiului. Lucrurile nu erau nici simple şi, foarte adesea, nici foarte clare. Şi în orice caz nu atît de categorice pe cît ar fi voit interpretările partizane.

ADRIAN RIZA : Tocmai asta e problema. Mă întreb dacă nu e timpul, în perspectiva jumătăţii de secol care s-a scurs de atunci, în lumina uriaşei documentări accesibile astăzi, să repunem interpretarea istorică în drepturile sale. Să înlocuim impresiile fragmentare cu o viziune globală obiectivă a evenimentelor.

România a fost singura ţară din Europa cotropită care nu a impus evreilor purtarea „stelei galbene". Singura ţară care nu a admis deportarea evreilor în lagărele de exterminare. Singura ţară care a îngăduit, pe toată perioada persecutiilor rasiale, tranzitarea sau adăpostirea refugiaţilor. Singura ţară care a facilitat consecvent emigrarea în Palestina. Singura ţară care a permis inspectarea lagărelor de muncă de către Crucea Roşie internaţională. Singura ţară care a îngăduit corespondenţa şi ajutorarea evreilor internaţi. Singura ţară în care unanimitatea clerului superior (Patriarhul Nicodim, episcopii Colan, Bălan şi Tit Simedrea, episcopul Hossu etc.) a ajutat evreii în restrişte.

Se cere o altă explicaţie decît cea care vrea ca în spatele acestei serii de „unicităţi" să stea o serie de „indivizi". Este astăzi evident că lucrurile nu pot sta aşa.

Dr. Carmilly-Weinberger a evocat activitatea desfăşurată de dr. A. Safran, de Filderman, de

Benvenisti în favoarea evreilor refugiati. Nu s-a scris încă nici istoria acestui grup de oameni inimosi, inteligenti, hotăriti, devotati pînă la sacrificiu, neamului din care făceau parte. O asemenea istorie ar trebui neapărat să explice si o altă „unicitate" românească.

După cum se stie, în toată Europa aflată sub influenta Germaniei hitleriste, în „preliminariile" actiunii organizate de exterminare a evreilor intra de obicei crearea unui **Judenrat.** Urmărind acest scenariu, rolul **Judenratului** în România urma să fie jucat de Centrala evreilor, creată de altfel cu ajutorul „consilierului" de politie SS Richter. Desi, oficial, singurul organism evreiesc recunoscut în relatiile cu autoritatea era acesta, în România conducerea comunitară reală era asigurată de un Consiliu a cărei situatie specială este subliniată de dr. Safran, unul din membrii lui. În contactele lui cu „înalte personalităti guvernamentale" i s-a comunicat că ele nu privesc Centrala evreilor, deci organismul creat de guvern, ca pe „adevăratul reprezentant al comunitătii evreiesti". Dr. Safran caracterizează organul conducător „legal" al evreilor drept „un sistem birocratic instituit de guvern pentru a executa ordinele primite din afară". Gingold, nefericitul presedinte al Centralei evreilor, „gauleiterul" oficial al evreilor, „nu avea contacte directe cu guvernul român", în timp ce Filderman, reprezentantul Consiliului „ilegal" era primit de mareşalul Antonescu. „Absurditatea situatiei din timpul acela, scrie dr. Al. Safran, poate fi rezumată în felul următor : guvernul antisemit, executînd ordinele germane, instituie o Centrală a evreilor pe care guvernul însusi nu o ia în seamă. În acelasi timp, guvernul adevărat primeste pe rabinul şef ales şi pe ex-presedintele Federatiei evreilor şi îi tratează cu respectul cuvenit, ca pe adevăratii reprezentanti ai populatiei evreiesti".

E locul să se întrebăm cîte „guverne antisemite" din Europa timpului considerau că reprezentantilor evreilor li se „cuvine" un respect oarecare ? Nu vom întelege mare lucru din istoria acelor timpuri dacă nu vom întelege că toată atitudinea autorităţilor româneşti stă sub semnul presiunii şi ingerintelor hitleriste. Şi că era o atitudine de rezistentă fată de aceste presiuni. „Clandestinitătii" sui-generis în care activa Consiliul evreiesc îi corespunde „clandestinitatea" sui-generis în care trata problema autoritatea românească. Este în afară de orice îndoială faptul că organele româneşti de ordine, şefii „opozitiei democratice" sau Ion Antonescu cunosteau activitatea Consiliului, inclusiv legăturile lui cu străinătatea, care s-au făcut citeodată prin oficiali români şi au fost discret protejate împotriva interventiei oricînd posibilă a organelor germane de contrainformatii.

Nu este limpede dacă Consiliul a actionat organizat în acest sens (se pare mai degrabă că nu, şi că lucrurile s-au aşezat de la sine), dar faptele arată că fiecare din membrii săi a întretinut o linie proprie de contacte cu cercurile conducătoare româneşti.

Dr. Filderman a avut legătura cu Ion Antonescu si cu o seamă de personalităti cu acces facil la seful statului (Dr. D. Lupu, Dr. N. Lupu etc.), cu conducători ai partidului liberal etc. ; dr. Al. Safran a păstrat contactele cu casa regală (în special cu regina-mamă), cu înaltul cler şi cu o seamă de diplomati neutri. Benvenisti a discutat curent problemele ridicate de situatia evreilor cu I. M. (de altfel, după spusele dr. Safran, bine informat, prin intermediul unor evrei membri ai partidului national-tărănesc). Mai tîrziu, Zissu a acaparat legăturile cu Mihai Antonescu.

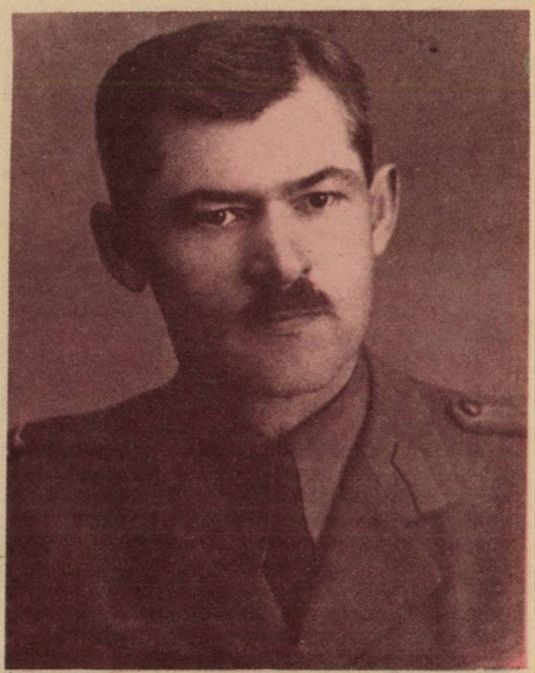

Colonelul Cupşa, comandantul cercului teritorial Turda

Am insistat în mod deosebit asupra unor aspecte care integrează, fără îndoială, şi ajutorul acordat de România operei de salvare a evreilor din Ardealul de Nord.

Dr. CARMILLY-WEINBERGER : Eu mă voi restringe la actiunea de salvare din nordul Transilvaniei — regiune aflată sub ocupatia Regatului Ungar între 1940—1944 —, o actiune care constituia fireste o parte integrată actiunilor din România, fiindcă aici avea să continue.

Data de 27 martie 1944 a însemnat o schimbare catastrofală în istoria evreimii din teritoriul de nord-vest al României. Atunci a început să funcţioneze la Cluj administratia de tip nazist. Începînd cu această dată, problema refugiaţilor a devenit nu numai foarte grea ; era în pericol chiar viata lor.

Din septembrie 1940 pînă în aprilie 1944, munca Comitetului de Ajutorare a Refugiaţilor a fost preluată de „Vaad Hahatzalah" (Comitetul de Salvare), ai cărui membri — în afară de mine — erau Dr. Ernest Marton, prim-redactor al ziarului „Uj Kelet", unul dintre conducătorii Uniunii Sioniste din Transilvania, fost deputat în Parlamentul României, Hillel Dantzig, Ernest Hatszegi (ambii colaboratori ai ziarului mentionat) şi Ion Guttfried, membru în conducerea directiei sioniste a asociatiei „Barissia". În luna aprilie, au aderat şi au participat la actiunea de salvare pionierii tineretului sionist, gata de orice sacrificiu, din curajoasa organizatie „Chalutz".

Aşa cum subliniam si în conferinta mea de la Institutul N. Iorga, în această perioadă, din septembrie 1940 pînă la 27 martie 1944, organi-

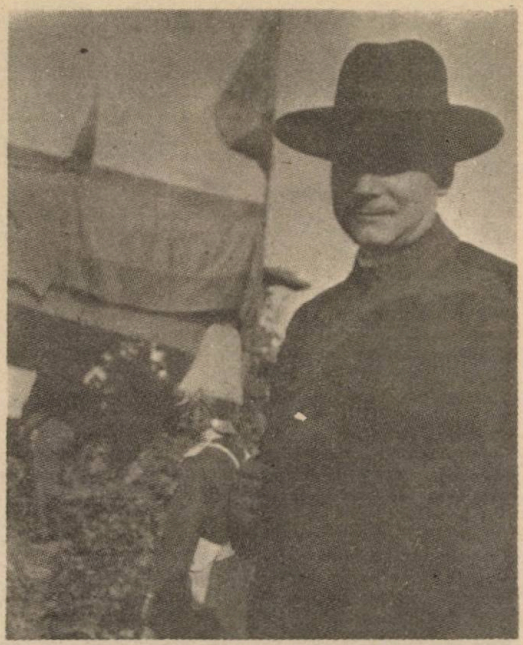

Episcopul Iuliu Hossu

zația „Vaad Hahatzalah" nu și-a putut desfășura activitatea în mod deschis. Autoritățile ungare nu erau umane, așa cum fuseseră cele românești. Operațiunile de salvare au devenit din ce în ce mai grele și dificile, fără să înceteze însă. În urma dictatului de la Viena, România și Ungaria erau despărțite de o lungă și greu controlabilă linie de frontieră. Această graniță se întindea de la Békéscsaba pînă lîngă Brașov. Orașele Cluj, Oradea și, într-o oarecare măsură, Tîrgu Mureș se aflau în apropierea acestei frontiere. Clujul era cel mai aproape de graniță, la numai cîtiva kilometri de Feleac. S-au putut astfel constitui cîteva căi de salvare spre România. În acei patru ani, membrii „Comitetului de Salvare" din Cluj și alte orașe au fost recrutați, în special, din rîndurile tineretului organizat în mișcarea sionistă. Ei au creat locurile prin care refugiații se puteau salva, trecînd din Ungaria în România. Tot ei au ajuns în legătură, mai tîrziu, cu comitetul central „Vaad Hahatzalah", creat în 1943, în fruntea căruia a fost desemnat Dr. Rezsö Kasztner, ginerele președintelui comunității evreilor neologi din Cluj, Dr. Iosif Fischer.

Cel mai potrivit punct de trecere de pe platforma Feleacului, de lîngă Cluj, părea să fi fost satul Aiton, situat pe teritoriul României. În mod logic, prin urmare, au fost create legături cu locuitorii acestui sat pentru a găsi printre ei oameni dispuși să treacă clandestin peste graniță, pentru o sumă oarecare, refugiați evrei. Era, firește, o operațiune care expunea viața „contrabandistului" la pericol de moarte. Terenul era dificil, accidentat. Dealuri și văi. Numai tinerii puteau să parcurgă pe jos un asemenea drum de cîteva ore.

Așa zisul „tîjjul", adică „drumul salvării", a fost inaugurat la începutul anului 1941, fiind apoi lărgit. Au fost create alte drumuri de salvare, a căror activitate a atins apogeul în lunile aprilie-iunie 1944.

Lîngă Aiton, spre Turda, au mai fost create punctele de la Luduș și Sărmaș. Apoi la Arad; Oradea, Beiuș, Tinca, aici cu direcția spre București, unde soseau cu documente false. Pe această cale au fost salvați de la moarte circa 15—16 mii de refugiați evrei. Cei mai mulți pe granița de lîngă Cluj : 6—8 mii (între 1940—1944 : 3—4 mii ; în lunile aprilie-iunie 1944 ; 3—4 mii). Pe linia Békéscsaba—Arad circa 6 mii, la alte puncte (Oradea, Tinca, Luduș, Sărmaș) circa o mie.

Cifrele corespund cu cifra dată de „Vaad Hahatzalah" din Budapesta, care apreciază numărul refugiaților salvați prin România la 16 000, cifră care nu cuprinde pe refugiații sosiți la Sulina cu vapoarele.

ADRIAN RIZA : Avem astăzi la îndemînă documente care arată că la această cifră trebuie adăugate multe mii de evrei trecuți în și prin România pe alte filiere, inclusiv printr-o filieră care duce direct la Raoul Wallenberg.

Dr. CARMILLY-WEINBERGER : Aminteam în conferința mea preceptul talmudic : „Cine salvează un om, salvează o lume întreagă".

Din depărtarea celor 44 de ani care au trecut, dispunem de acea perspectivă istorică, care ne permite să cîntărim semnificația salvării vieții refugiaților evrei — și neevrei — într-o lume însingerată și inumană.

În primul rînd putem afirma ca un fapt cert că nu am fi fost capabili să realizăm operația de salvare, dacă nu am fi primit ajutor din partea unor oameni, neevrei, cu gîndire umanistă antifascistă.

Și cînd reexaminez trecutul, în fața mea apare în special figura unui om, care fără nici o ezitare s-a alăturat celor prigoniți, întinzîndu-ne mîna sa protectoare și frățească. Acest om a fost Raoul Șorban.

RAOUL ȘORBAN : Poate este necesar să fac unele referiri la propria mea persoană, ca astfel să se clarifice prezența unui tînăr istoric de artă și pictor în desfășurarea unor acțiuni fără nici o contingență cu preocupările sale obișnuite.

Înainte de Dictatul fascist de la Viena am deținut funcția de director al cabinetului Rezidentului Regal din Cluj, prof. dr. Coriolan Tătaru, care administra 7 dintre cele 11 județe răpite de Ungaria la Viena.

Datorită acelei funcții, cercul cunoștințelor mele s-a lărgit considerabil, dincolo de lumea cultural-artistică care îmi era familiară. Dintre personalitățile din viața socială a evreilor din Transilvania, datorită funcției mele de la Reziденță, i-am cunoscut, printre alții, pe Șef Rabinul Clujului, Dr. Moshe Carmilly-Weinberger, și pe Dr. Ernest Marton, reputat publicist și director al ziarului „Uj Kelet", publicație oficială a evreimii de orientare sionistă și de cultură maghiară din România.

Aceste două personalități aveau să aibă un rol hotărîtor în clarificarea și consolidarea relațiilor dintre români și evrei, dar mai ales în organizarea acțiunii de salvare, care a luat amploare în primăvara și vara anului 1944, datorită căreia au fost salvați de la deportare, de la moarte... oare cîți evrei ?

Clarificarea, atît a împrejurărilor în care a decurs această acțiune, cît și a numărului celor salvați, devine tot mai dificilă, fiindcă, ținînd seama de durata vieții oamenilor, puțini mai sînt în viață dintre participanții ori beneficiarii acelei acțiuni. Pe de altă parte, unii, care ar

mai putea vorbi, reuză s-o facă — ferindu-se astfel de tot felul de complicații posibile. Alții, pur și simplu, vor să tacă.

După aprecierea mea, ar merita ca această acțiune să fie cunoscută, nu atît datorită implicării în realizarea ei a numeroși români, cît mai ales datorită faptului că evreii înșiși au dreptul să cunoască — și în perspectiva istoriei — nu numai pe dușmanii și asasinii poporului lor, ci și pe prietenii pe care i-au avut.

Legătura mea cu Șef Rabinul Clujului necesită unele explicații.

S-a întîmplat anume ca la o vizită a fostului rege al României, Carol II, în cadrul recepției de la Rezidență, Șef Rabinul Clujului să facă o foarate bună impresie asupra regelui. Cerînd informații de la prof. Dr. Coriolan Tătaru, acesta s-a exprimat elogios, cunoscînd — și relevînd — calitățile deosebite ale foarte tînărului, pe atunci, Șef Rabin Dr. Moshe Carmilly-Weinberger. Mie mi-a revenit sarcina de a-l informa pe acesta despre dorința regelui ca Șef Rabinul Clujului să candideze pentru funcția de Șef Rabin al Cultului Mozaic din România.

Ne-am reîntîlnit apoi în 1941, deci după ocuparea teritoriului de nord-vest al României de către horthyști, cînd, în fața unui boicot îndreptat împotriva meseriașilor și liber profesioniștilor evrei și români, boicot organizat de către cei ce-și ziceau „societatea maghiară creștină" și erau organizați în „Asociația Baross". Șef Rabinul Clujului și-a amintit de mine cînd s-a hotărît să acționeze în favoarea celor boicotați. Din inițiativa sa, a intervenit o înțelegere cu episcopul român dr. Iuliu Hossu, în urma căreia a luat ființă un birou de mijlocire între meseriașii români și evrei și eventualii lor clienți, tot români și evrei.

Acest birou, care a funcționat de la începutul anului 1941 pînă în martie 1942 în atelierul meu de pictură, a fost condus de Ernest Fischer și de mine, ajutați de zugravul Timofi. Biroul și-a încetat activitatea fiindcă Fischer a fost trimis în Ucraina cu o companie de muncă, iar eu am fost arestat, apoi „mobilizat" într-o companie specială de pedeapsă (7—16 különleges büntető munkàs-szazad).

Un alt moment al legăturii mele cu Șef Rabinul Moshe Carmilly-Weinberger s-a datorat unei împrejurări mai neobișnuite.

La Cluj, pe atunci oraș de graniță, au început să apară, încă din anul 1941, francezi (neevrei), dintre cei care, reușind să evadeze din diverse lagăre germane, se furișau spre România. Informați despre configurația națională a populației din zona de frontieră, acești francezi căutau să intre în legătură fie cu românii, fie cu evreii, cerînd să fie ajutați să treacă în România.

Primul caz cînd un francez a apelat la mine a fost în iarna 1941/42. Un prieten maghiar, pictor, era concentrat în Biroul de contraspionaj al armatei ungare din Cluj. Un francez, evadat dintr-un lagăr din Germania, a fost arestat la frontiera ungaro-română și se afla sub ancheta Biroului de contraspionaj. Francezul a reușit să schimbe cîteva fraze cu pictorul Peter Balázs, prietenul meu, care la rîndul său m-a informat pe mine. Prin soții Carmen și Leontin Muresianu l-am avertizat pe Consulul Frantei din Cluj, Charles Claudon. Francezul, după ce și-a recăpătat libertatea, m-a rugat să-l ajut ca să treacă granița în România.

La acea dată, nu aveam nici o experiență în organizarea unor astfel de acțiuni. Știam însă că Șef Rabinul Dr. Moshe Carmilly are sub control, de mai multă vreme, o rețea prin care erau trecuți în România mai ales evrei refugiați din Polonia, ca și din alte regiuni aflate sub ocupația hitleristă. După ce l-am informat asupra situației francezului, Dr. Moshe Carmilly a încuviințat ca acesta să fie trecut în România de către oamenii lui. Au mai fost apoi trecuți cel puțin încă 10 francezi cu ajutorul Șef Rabinului.

Dr. Coriolan Tătaru

Cu acest prilej, am intrat în legătură cu Mendi Lehrmann, un foarte inventiv și priceput conspirator. Înainte de a mă referi la colaborarea mea cu Lehrmann, trebuie să arăt că, pentru mine, ajutorul salvator pe care Moshe Carmilly l-a dat unor neevrei, cînd evreii înșiși se aflau în mare pericol, constituie o superbă manifestare de solidaritate umană, care ar merita să fie consemnată în cronica acelor vremuri și cunoscută de opinia publică.

DR. CARMILLY-WEINBERGER: Așa cum spuneam mai înainte, destinul comun apropie oamenii. Astfel se explică faptul că în martie 1944 evreimea a găsit înțelegere și ajutor din partea conducătorilor vieții politice și religioase românești din teritoriul de nord-vest al României. Promotorul acestei apropieri a fost Raoul Șorban. Dacă nu mă înșeală memoria, m-am întîlnit de multe ori cu Raoul Șorban prin anii 1938—1940. L-am cunoscut ca secretar principal al rezidentului regal Coriolan Tătaru. Am fost de multe ori în cabinetul rezidentului, în calitate de prim rabin al cultului neolog din Cluj, precum și cu prilejul sărbătorilor naționale și al altor sărbători cînd mi-a revenit rolul oficial de a exprima bunele urări ale comunității evreiești rezidentului și, la 25 decembrie 1939, în fața regelui.

Raoul Șorban mi se arăta atunci ca un tînăr inteligent, cu o înfățișare plăcută, îmbrăcat elegant. Purta ochelari. Era curtenitor și binevoitor. După solemnitatea primirii regelui, el a fost cel care mi-a comunicat dorința acestuia de a mă vedea la București ca rabin șef al României, dorință pe care regele și-o exprimase față de rezidentul Tătaru.

Această legătură, pe care am putea-o numi oficială, s-a transformat apoi într-una camara-

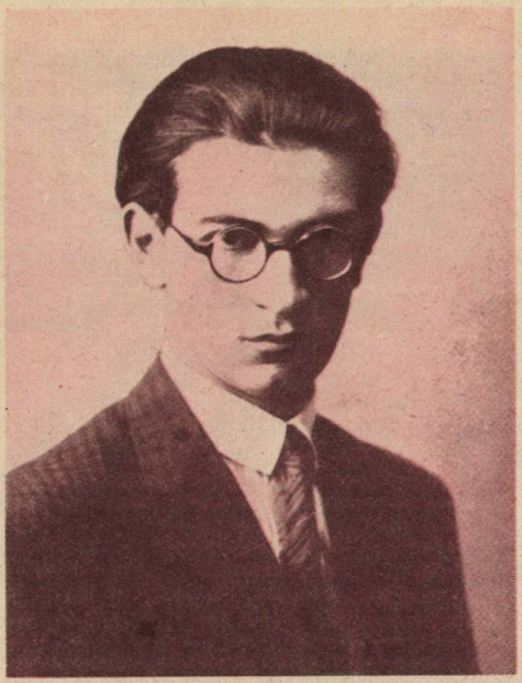

Raoul Şorban în 1943

derească. Eram amîndoi la greu. El ca român, eu ca evreu. Ne-am dat mîna, pentru ca uniţi de acelaşi destin, să ostenim împreună în interesul fraţilor noştri. Am încercat să îmbunătăţim situaţia românilor şi evreilor discriminaţi şi ajunşi într-o stare grea, silindu-ne să le asigurăm pîinea ce le fusese luată de la gură. Eu îmi amintesc că iniţiatorul acestei acţiuni a fost Raoul Şorban. Şi-a transformat atelierul într-un adevărat „birou de plasare", mijlocind găsirea de clienţi pentru evreii şi românii care îşi pierduseră posibilitatea de a-şi cîştiga existenţa. Am întocmit o listă cu meşteşugari evrei cărora, prin mijlocirea lui Şorban, li s-a găsit de lucru. Principala noastră cale de lucru era telefonul. Aşa s-au desfăşurat lucrurile aproape un an, după care ungurii l-au arestat pe Şorban.

În primele zile ale lunii aprilie 1944, pe cînd alergam în căutare de ajutor, m-am întîlnit cu el şi cu Emil Haţieganu la prefectură, încercînd să îl văd pe prefectul Inczédy-Jocksman Odön. Şorban a văzut situaţia grea în care mă aflam şi s-a oferit să mă ajute. A venit la mine. Cred că îşi dădea seama de destinul cumplit care îi aştepta pe evrei. I-am cerut ajutorul pentru trecerea „dincolo", în România, a celor ce căutau scăpare. Aici s-a manifestat mai apoi întreaga omenie, atitudinea umanistă a lui Raoul Şorban. În primejdie se cunoaşte prietenul adevărat. Fără el, ar fi fost greu să fie dusă la îndeplinire, într-un timp scurt, acţiunea de mare amploare a salvării, în cele mai periculoase împrejurări. Şi-a asumat toate riscurile. A mobilizat pe conducătorii religioşi şi politici ai românilor, a recrutat „contrabandişti" care erau dispuşi să ne vină în ajutor. A îndeplinit funcţia de om de legătură între mine şi ei. A încetat această activitate doar atunci cînd l-am avertizat că Gestapoul îl urmăreşte şi că nu aş vrea să sufere.

La Bucureşti, a dat din nou dovada omeniei sale, de domeniul raritătii, cînd a luat legitimaţiile nenominalizate pe care ni le dăduse I. M. şi a plecat cu ele înapoi, peste graniţă, la Cluj, să le împartă celor ajunşi în pericol de moarte. A adus de acolo vestea catastrofală că în oraş nu mai sînt evrei şi că templul a fost aruncat în aer. A binemeritat, fie şi tîrziu, mulţumirea şi recunoştinţa poporului evreu, atunci cînd, la 7 aprilie 1987, a primit la Yad Vashem, la Ierusalim, titlul de „Drept al popoarelor".

Nu se pot enumera pe scurt toate acele iniţiative ale lui Raoul Şorban, care au fost decisive în evoluţia unor importante operaţiuni. Fe scurt aş aminti un fapt decisiv pentru destinul operaţiunii, anume că prin mijlocirea lui Raoul Şorban s-a realizat o largă cooperare, cu participarea lui Emil Haţieganu, a episcopului Iuliu Hossu, a lui Aurel Socol, a mai multor preoţi ca Titus Moga, Florea Mureşanu, Vasile Astileanu, Cosma Stănescu şi a altora, a lui Eugen Filotti, ministrul României la Budapesta, a consulului României la Oradea Mihai Marina, a colonelului Mihai Gurgu, ataşat militar la consulatul din Cluj — cu maşina căruia au fost trecuţi peste graniţă în România mai mulţi evrei şi neevrei, între ei Dr. Ernest Marton —, şi a colonelului Victor Cupşa din Turda, datorită căruia s-au obţinut sute de documente de călătorie pentru evreii refugiaţi în România, a profesorului dr. Coriolan Tătaru din Sibiu şi a multor altora. Datorită acestei colaborări a fost mobilizată populaţia românească de-a lungul întregii frontiere româno-maghiare, care, în mod dezinteresat, a facilitat trecerea graniţei de către evrei.

Dr. Ernest Marton şi cu mine am convenit cu Emil Haţieganu ca doi-trei dintre conducătorii evreilor din teritoriul de nord-vest al României să treacă în România pentru a lărgi căile de trecere peste graniţă pe de o parte, pe de alta pentru a obţine din partea factorilor oficiali din România un statut de siguranţă pentru refugiaţii evrei.

Guvernul român se afla sub presiunea continuă a germanilor, care erau informaţi despre fuga evreilor din Ungaria în România. Consulul Germaniei de la Cluj informa constiincios ambasada Germaniei de la Bucureşti despre amploarea trecerii graniţei de către evrei în România. Ion Antonescu a şi trebuit să publice, la 3 mai 1944, un decret prin care evreii care treceau clandestin graniţa erau condamnaţi la moarte, ca şi cei care le ofereau adăpost. Frontierele României urmau să fie păzite şi de către soldaţi germani. În legătură cu acest decret, trebuie însă să menţionez că nu cunosc nici un caz de condamnare la moarte a vreunui evreu pentru trecerea frauduloasă a frontierei României în perioada mai-septembrie 1944.

ADRIAN RIZA : Sîntem astăzi în măsură să lămurim şi alte împrejurări care păreau de neînţeles contemporanilor. Ştim acum, dintr-un mesaj al lui Filderman adresat, la 11 iunie 1944, lui R. Resnik, conducătorul Jointului de la Istanbul, că acest ordin a fost dat într-adevăr sub presiunea hitleriştilor (Cota documentului în Arhivele Yad Vashem este P-6/91, V. culegerea Ancel, vol. VIII, p. 76). Filderman îl informează pe Resnik că a fost „asigurat oficial... că evreii refugiaţi din Ungaria vor fi primiţi în România" şi că ordinul de executare a celor

ce intră ilegal în România „nu se va aplica niciodată", cum nici nu se aplicase.

Dr. CARMILLY-WEINBERGER : Tocmai fiindcă evenimentele acelor vremuri nu sînt bine cunoscute nici de către istoricii din România, cum nu este cunoscută nici amploarea operațiunii despre care vă vorbesc, datorită căreia s-au salvat de la deportare și moarte mii și mii de evrei, vă cer permisiunea să repet cîteva din precizările pe care le-am făcut la Institutul de istorie.

Încă la începutul lunii aprilie, în 1944, am propus conducerii **Judenrat**-ului din Cluj trimiterea unui comitet de acțiune în România, compus din trei persoane. Emil Hațieganu a considerat utilă această propunere informînd la rîndul său și autoritățile din România despre misiunea acestui comitet. Proiectul a fost însă părăsit de ctre **Judenrat** din cauza riscurilor la care se expuneau cei ce urmau să treacă granița. Între timp, a trebuit să atrag atenția lui Raoul Șorban asupra pericolului de a mă vizita, fiindcă eram sever supravegheat de autoritățile naziste și maghiare.

Abia în ultimul moment, **Judenrat**-ul a ajuns la concluzia, care coincidea și cu opinia lui Emil Hațieganu, că proiectul trebuie totuși realizat, în interesul refugiaților. A fost trimis nu un comitet, ci o singură persoană în România Cel desemnat am fost eu.

Raoul Șorban a părăsit Clujul, respectiv Ungaria, la data de 1 mai 1944, iar eu am pornit peste frontieră, pe un drum periculos, a doua zi, la 2 mai. Am pornit nu fără frică, dar decis să risc de a mă folosi de o cale, care a fost folosită, la îndemnul meu, de sute de alți evrei. Am ajuns la Aiton, de acolo la Turda, iar peste cîteva zile călătoream spre București cu documente false : al meu era întocmit pe numele de Akos Szabadosi, iar al soției mele pe numele de Barbára Deak. „Călătoria" aceasta am descris-o într-un articol intitulat „Întrecerea cu moartea".

Aici aș vrea să amintesc de un grup de evrei curajoși din Turda, între ei în mod deosebit să-l numesc pe Aryeh Eldar (Hirsch), care și-au pus viața în pericol pentru a-i ajuta pe refugiații veniți din Ungaria la Turda, pe care i-au găzduit, cărora le-au procurat acte false, hrană, bani de călătorie de la Turda la București.

Toate acestea au fost făcute cu știrea și cu asentimentul autorităților române de la Turda.

După ce am sosit la București, am fost ajutat din nou de Raoul Șorban, întrucît el s-a alăturat acțiunii de salvare a evreilor condusă de A. I. Zissu, șeful mișcării sioniste din România. Prin mijlocirea lui Raoul Șorban am intrat în legătură cu I.M.

Au trecut de atunci peste 40 de ani. Dar în toți acești ani nu am uitat cum a apreciat I. M. nefasta utilizare a agresivității sovinismului de stat din Ungaria împotriva minorităților.

Cele ce au urmat acestei întîlniri aparțin tot istoriei acelor vremuri, fiindcă prin intermediul lui Maniu și al lui Vasile Stoica s-a realizat o înțelegere între Zissu, Dr. Ernest Marton și Mihai Antonescu, cu mai multe rezultate decisive în favoarea refugiaților evrei din România, dintre care voi aminti doar două. Evreii au primit documente de identitate pe timpul șederii lor în România adică un statut oficial care îi punea în afară de pericol. Și mai semnificativ este faptul că ei au primit documente oficiale de călătorie pentru a putea pleca în Palestina.

Emil Hațieganu

Eu însumi am plecat spre Turcia, în iulie 1944, cu un asemenea document, din portul Constanța.

De la I. M. am mai obținut și 1 200 de legitimații în alb ale partidului național-țărănesc pentru a servi ca documente de identitate evreilor care urmau să mai treacă din Ungaria în România.

La București am văzut apoi munca supraumană a conducătorilor evreimii în relațiile lor cu autoritățile românești și în special cu Mihai Antonescu. Am întîlnit sute de refugiați evrei în birourile și în curtea „Oficiului Român de Expediții și Transporturi", cu sediul în Calea Văcărești nr. 14. Am văzut și lupta pentru a primi un loc pe o șalupă construită pentru transport de cărbune, ce urma să plece, pe mare, în Palestina. Toate acestea s-au putut întîmpla în lunile mai-iunie 1944, în timp ce submarine germane erau amarate în portul Constanța !

În capitala României, am circulat liber, nestingherit de nimeni. Fără frică am frecventat, însoțit de Filderman, birourile Crucii Roșii. Puteam să mă întîlnesc cu A. L. Zissu, A. Iancu, M. Benvenisti, cu Șef-Rabinul Alexandru Safran, care ostenea zi și noapte în interesul refugiaților evrei și al plecării lor în Palestina. Știam că munca lor nu e lipsită de pericole, că în ianuarie 1944 conducătorii tineretului sionist fuseseră arestați, că însuși Zissu fusese internat cîteva săptămîni la Tîrgu Jiu. Dar mai știam că același Zissu, la începutul anului 1944, participase la două sedințe interministeriale ținute sub președinția lui Mihai Antonescu și putuse trata oficial, ca delegat în România a lui Jewish Agency, în interesul emigrației evreiești.

Încheiam conferința ținută la Institutul „N. Iorga" cu cîteva considerații care, dincolo de valoarea de mărturie personală, își păstrează

caracterul de constatare. de consemnare a unei evidențe.

Ungaria, spuneam acolo, a asasinat 80% din evreii săi, pe care i-a trimis în camerele de gazare de la Auschwitz-Maidanek, în timp ce România a vrut să salveze ceea ce se mai putea salva și a aruncat colacul de salvare celor ce se aflau în pericolul de a se îneca. Hitler a pierdut războiul ; evreimea a pierdut 6 milioane de oameni ; lumea și-a pierdut sentimentul solidarității umane și iubirea creștină a aproapelui.

Poporul român s-a străduit în schimb să-și salveze credința în omenie. Iar noi, evreii, îi sîntem și îi rămînem recunoscători pentru aceasta.

RAOUL ȘORBAN : Cuvintele dr. Carmilly-Weinberger mă readuc în lumea sentimentală a amintirilor personale, nu întotdeauna foarte luminoasă și primitoare. Desigur, într-o întîrziată căutare a faptelor și imaginilor din trecut, unele din contururile lor pot să apară lipsite de energie, asemenea cercurilor concentrice cauzate de căderea unei pietre pe luciul liniștit al apei, formînd inele ce se extind tot mai lin, ca o lamentare înginată de șoapte, însoțite de tristeți greu de definit. Dacă tulburi o asemenea plutire aproape imaterială, cercurile se încalecă, se șterg ori se desprind de cauza ce le-a dat inițial formă. La fel și amintirile — chiar dacă le simți atît de aproape încît îți închipui că le și poți atinge : uneori tocmai atingerea face ca ele să se destrame.

Dar cînd meditezi asupra amintirilor, ești obligat să gîndești trecutul în forma sa relațională.

Să încerc să-mi amintesc acum de întîmplări pe care am vrut — de-a lungul unor ani — să le șterg din amintiri ? Mai mult : de lucruri pe care aș fi vrut atunci să nu se fi petrecut ? O asemenea dorință apărea de fiecare dată cînd cîte un interogator, mai mult ori mai puțin agresiv, stabilea ca o „gravă greșeală politică" faptul de a fi contribuit la salvarea unor oameni, motiv pentru care se contura o „vină grea", aceea de a fi salvat nu numai viața unor bieți exploatați, ci și a unor meseriași, negustori, liberi profesioniști etc. Împrejurările erau de așa natură încît nu se putea ști, decît poate din pură întîmplare, cine anume era cel salvat cu ajutorul rețelelor ce fuseseră create în scopul de a salva oameni a căror viață era în pericol și nu niște presupuse ori abstracte entități politice ori de clasă.

Dar un asemenea punct de vedere a existat. Știam — și știu — că s-au salvat mii și mii de oameni. Dar mai știam că și Raoul Wallenberg a contribuit tot la salvarea oamenilor, fără alt scop decît acela simplu de a-i salva de la moarte. Și totuși...

Au mai apărut niște împrejurări ori aspecte „agravante" : acțiunea s-a desfășurat sub privirea binevoitoare, chiar sub ocrotirea autorităților din România. Dar oare regimul antonescian nu era un regim fascist ? Apoi, participanții la organizarea și realizarea acțiunii : un episcop și numeroși preoți români, Emil Hațieganu, I. M., Vasile Stoica, ministrul plenipotențiar al României la Budapesta, Eugen Filotti, consuli, atașați români etc., etc. Aproape toți acești au fost trecuți, îndată după 23 August, în tabăra dușmanilor. Pentru simplul fapt că am cunoscut și am stat de vorbă cu asemenea „personaje" eram considerat suspect și grav compromis.

Împrejurările m-au obligat să mituiesc soldați și subofițeri ai Wehrmachtului, pe care i-am convins să transporte cu camioanele armatei germane mai multe grupuri de evrei — 50—60 persoane în fiecare grup — peste granița, din Ungaria în România, pînă cînd, în 3 mai 1944, controlul S.D.-ului i-a surprins pe Feleac.

Căutînd să aflu secrete, intenții, am reușit să mă apropii chiar de doi subofițeri de la S.D., Petri și Rainer, de la care am aflat, încă la sfîrșitul lunii martie 1944, că evreii din Ungaria vor fi deportați și că nimeni dintre ei nu se va mai reîntoarce, informație pe care am transmis-o imediat Șef Rabinului Moshe Carmilly-Weinberger și conducerii operative sioniste de la Budapesta, personal lui Otto Komoly și Rezsö Kasztner. A trebuit să inventez un cadru plauzibil și să fabulez „sistematic", de fiecare dată cînd eram anchetat de poliția secretă ungară, și Biroul II al armatei Regale Ungare (celebrul „doi roman"), de serviciile de contraspionaj și de Siguranța din România. Trebuia să fiu „transparent" — și totuși nu foarte. Mi se întindeau curse psihologice, se încercau diverse intimidări, în timpul anchetelor se auzeau rafale de mitralieră, pocnete de pistoale, răcnetele unor torturați, pentru ca, din cînd în cînd, să se lase o nemotivată tăcere, încărcată de o neliniștitoare prevestire. Trebuia să-i convingi că toate semnele false presărate în jurul tău sînt reale și foarte adevărate, iar cele reale sînt simple aparențe.

Trebuia să arăt, însă, că, mințindu-i și disimulînd, trăiam un sentiment de justiție, fiindcă aveam credința că ordinea morală a lumii care a fost lezată de violență și viclenie trebuia restabilită cu orice preț. Era straniu acest sentiment înscris într-un ansamblu moral dereglat și expus la surprizele unor neașteptate argumente și nebănuite travestiuri. Trăiam și o stare stranie, cu sensuri imprevizibile, cînd distanța dintre viață și moarte părea foarte redusă, uneori chiar inexistentă, dar aveam adeseori și senzația că dispun de energiile visului, într-un spațiu și timp situate la porțile izbăvirii. Aveam, adică, credința că forța cumplită a apocalipsului hitlerist nu poate fi stabilă, eternă. Ca să constat însă mai tîrziu că există și alte realități infernale, în alte structuri, servind altor idei fixe și continuînd să difuzeze spaima și teroarea.

DR. CARMILLY-WEINBERGER : De ce s-a scris și se vorbește atît de puțin despre acțiunea românească de întrajutorare a evreilor ? De ce istoria n-a fost scrisă încă, așa cum arată ea?

MIHAI UNGHEANU : Sigur că una din principalele întrebări care se ridică tinerilor de astăzi este de ce asupra acestor evenimente nu s-a insistat imediat după război, de ce nu s-a vorbit mai de mult despre această acțiune de salvare, de ce pe harta salvării de vieți omenești, în timpul marii campanii de exterminare dusă împotriva evreilor, România figurează fie ca o pată albă pe hartă, fie cu puncte negre care se vede acum că nu-i aparțin. Explicația este pe cît de simplă, pe atît de la îndemîna oricui, dar ea n-a fost formulată și repetată în suficientă măsură. Ca aliată militară a Germaniei hitleriste, România a fost considerată alături de aliata ei în toate marile acte ale războiului. Este un mod facil și geometric de a rezolva lucrurile, care duce la rezultate rapide. dar nu și sigure. Dacă Germania lui Hitler a atacat Uniunea Sovietică, a atacat-o și România ; dacă Germania lui Hitler a ucis evrei, gestul l-a făcut și România, și așa mai departe. Ju-

Dr. M. Carmilly-Weinberger depunînd o jerbă de flori la mormîntul lui Iuliu Hossu, în mai 1988

decata asupra României s-a făcut prin analogie şi nu prin studierea faptului istoric. Dimpotrivă, faptele arată conduita independentă a României faţă de aliatul său militar. Ele se văd atît în tratamentul populaţiei în teritoriul ocupat al Uniunii Sovietice, cît şi în tratamentul aplicat evreilor în România, şi nu numai acestora. Este interesant de reţinut că, după „defecţiunea" Italiei, atunci cînd germanii au încercat să aresteze misiunea italiană din România, armata română le-a luat-o înainte pentru a asigura acestei misiuni o libertate de mişcare. În general, România nefiind o ţară ocupată militar de Germania hitleristă, aceste hotărîri, care arată o atitudine şi o soluţie proprie în faţa evenimentelor, s-au putut aplica şi duce la bun sfîrşit cu toată presiunea hitleristă, chiar dacă adesea cu tehnici „clandestine", cum spunea Adrian Riza. Acest lucru explică şi posibilitatea continuă a evreilor veniţi din diverse colţuri ale Europei, care căutau drumul salvării prin România. Condiţia de aliată militară pe care a avut-o România faţă de Germania lui Hitler n-a însemnat şi o vasalitate de program şi metode. De aici, aceste iniţiative, aceste serii de fapte care pot fi trecute la marele capitol de întrajutorare umană pe care umanismul timpului nostru trebuie să le consemneze. Trecerea lor sub tăcere vine din considerarea otova a participantelor la război alături de Germania. Or, aici, sînt diferenţe de făcut. Ungaria s-a ilustrat la sfîrşitul războiului printr-o febrilitate a exterminării evreilor care a depăşit capacitatea de lucru a lagărelor germane, după cum declarau chiar germanii. Ungaria n-a fost atît un aliat militar al Germaniei, cît un aliat politic, care a făcut o politică de aceeaşi esenţă ca şi nazismul. Judecăţile prin analogie, care cu cît sînt mai interesate, cu atît sînt mai ferme, au dus la neglijarea numeroaselor şi semnificativelor acte de întrajutorare a populaţiei evreieşti pe teritoriul românesc. De proporţiile acestei salvări ne vorbeşte cu competenţa experienţei directe dr. Carmilly-Weinberger.

Dr. CARMILLY-WEINBERGER : Pelerinajul pe care l-am făcut la mormîntul lui Iuliu Hossu mi-a dovedit necesitatea ca tragedia evreilor ardeleni să fie menţinută vie. Am observat la cei care au participat, la rudele lui Hossu, impresia puternică produsă de participarea acestuia la întîmplările tragice prin care a trecut evreimea ardeleană. Am înţeles sensul necesar al venirii mele la acest mormînt, ca o atestare a unei situaţii care a existat şi despre care astăzi nu se vorbeşte. Chiar numai acest lucru legitimează venirea mea în România. Am încercat să definesc faptele istorice, cît se poate de precis în expunerea pe care am făcut-o la Institutul „N. Iorga". Nu am de adăugat nimic, din acest punct de vedere. Istoria nu cunoaşte „pagini albe". În România au avut loc nişte întîmplări. Ori se scrie despre ele, ori nu se scrie, nici Dumnezeu nu poate să anuleze lucruri care s-au întîmplat.

ADRIAN RIZA : „Interferenţa" din 1944—46, manipularea de atunci, ca şi urmările ei mai tîrzii, îşi fac simţită prezenţa interesată pînă astăzi. Una din cele mai aspre lecţii ale istoriei contemporane pare să nu fi învăţat nimic tocmai pe cei care ar trebui să ia aminte la ea şi, din acest punct de vedere, tăcerea poate fi într-adevăr complice. Furia dezlănţuită în 1944 în Ungaria s-a hrănit din şovinismul sălbatec,

Pelerinaj la mormîntul lui Iuliu Hossu : D-na şi Dl. M. Carmilly-Weinberger ; (în planul doi) A. Riza, R. Şorban, M. Ungureanu

derivat natural al revizionismului, cultivat cu grijă de Ungaria horthystă timp de două bune decenii. Fenomenul fără precedent pe care îl reprezintă nimicirea evreilor unguri are o explicaţie istorică precisă. Neorevizionismul încearcă să facă uitat acest lucru esenţial, printre altele, silindu-se să stabilească echivalenţe care nu există între nişte „tendinţe reacţionare", egal distribuite în Ungaria şi în România. Se încearcă menţinerea în funcţie a schemei care a dus la arestarea lui Raoul Şorban din 1945. Avem, într-adevăr, datoria să vorbim despre toate aceste lucruri.

RAOUL ŞORBAN : În ultimii ani, am stat de mai multe ori şi mai multă vreme în R.F.G., unde am întîlnit oameni din diverse generaţii chinuite de remuşcări pentru crimele dementiale săvîrşite de germani mai ales în timpul războiului. Lucruri despre care tineretul de azi a aflat din cărţi, din istorie şi de la părinţi. Aceasta este atitudinea dominantă a cetăţenilor germani în faţa trecutului hitlerist al Germaniei. În Ungaria, unde au fost comise aceleaşi crime împotriva umanităţii, cu o ferocitate sporită, situaţia nu este aceeaşi. Şi astfel, după cîţiva ani de propagandă în favoarea imperialismului cultural ungar, o acţiune organizată simultan atît în afara R.P. Ungaria, de către emigranţii ce se considerau a fi „victimele regimului comunist din Ungaria", cît şi în Ungaria, de către cercuri stimulate s-o facă, a început mai nou agitaţia revizionistă vizînd legitimarea pretenţiilor asupra unor teritorii învecinate, a căror populaţie majoritară nefiind ungureasca s-a emancipat de sub tutela politică a ungurilor şi a Ungariei în 1918.

ADRIAN RIZA : Este uimitor cum funcţionează stereotipurile revizionismului. Unul din personajele la care probabil vă referiţi este Makkai László. În timpul ocupaţiei horthyste, el a ocupat un înalt post guvernamental în departamentul care „studia" problema „naţionalităţilor" şi care, spre deosebire de oficinele hitleriste similare, nu a fost declarat „organizaţie criminală" de nici un tribunal internaţional, deşi a fost o organizaţie criminală, o oficină „ideologică" rasistă, care a pregătit moral şi practic măsurile antiromâneşti şi antievreieşti adoptate de Horthy. Recenta „Istorie a Transilvaniei", editată la Budapesta, îi aparţine în cea mai mare măsură. Dar prima sa „Istorie a Transilvaniei" a apărut în 1943 sub egida unui alt „coordonator", istoricul şi... ministrul horthyst al învăţămîntului şi culturii Balint Homan. Acestei prime versiuni, rasiste, antisovietice şi pro-hitleriste, i-a urmat o alta „sociologizată" şi „democratizată" în grabă, pentru uzul occidental, apărută în Franţa în 1946 şi semnată numai de autorul real, Makkai. Ediţia ultimă, care marchează şi un fel de jubileu sui-generis, apărută la 45 de ani după prima îşi asociază iar un autor ministru şi încearcă să fie „obiectivă" şi, dacă vreţi, „materialist-istorică", bineînţeles. Ea reia însă toate temele clasice ale revizionismului, inclusiv povestea „persecuţiilor barbare" la care au fost supuşi ungurii din Ardeal de către românii „reacţionari". Fiul episcopului Makkai uită de mărturia propriului tată. După cum uită de nimicirea evreilor ardeleni, la care a fost părtaş, orice s-ar spune, pe care îi mai îngroapă încă o dată prin blînda omisiune a problemei. Există tăceri

morale. Aceasta însă este imorală. Aşa cum tăcerea noastră poate fi complice.

MIHAI UNGHEANU : Cînd vorbim despre ceea ce s-a întîmplat în Transilvania ocupată în anii 1940—1944, şi mai ales de reacţia populaţiei româneşti faţă de prigoana antievreiască, este cazul să ne amintim de luciditatea cu care mai mulţi oameni de cultură români au dat semnale asupra pericolului revizionist, asupra mentalităţii rasiste primejdioase pe care revizionismul ungar o cuprindea, au vorbit despre pericolul permanent pe care acest focar de revanşă îl reprezintă pentru Europa. Este şi aici una din explicaţiile conduitei româneşti particulare, în faţa valului de antiumanism care s-a revărsat atunci în lume şi în acea parte a Transilvaniei aflată sub control militar şi administrativ unguresc. Gazetăria lui Octavian Goga a fost printre primele manifestări în care acest pericol era anunţat în toată dimensiunea sa. Mai aproape de evenimente, mai ales după 1933, N. Iorga a vorbit în public în numeroase rînduri despre pericolul pe care îl reprezintă această sete de revanşă a statelor învinse în primul război mondial. El s-a ocupat cu precădere de hitlerism, ca o nouă manifestare de imperialism asiatic, ca şi de aventurismul politic horthyst, care făcea din Transilvania miza numărul 1 a politicii sale externe. Oameni lucizi, conştienţi, au avertizat, deci, asupra acestor pericole. În momentul în care Diktatul fascist s-a impus, cînd ocupaţia şi-a arătat colţii, se poate spune că românii erau preveniţi în linii mari asupra metodelor şi direcţiilor de lucru ale ocupantului. O experienţă istorică veche îi pregătise pentru asta, ca şi vorba clară şi luminoasă a unor cărturari prevăzători. Au existat minţi deştepte, foarte atente la evenimente, care au încercat să prevină răul, să i se opună fără a reuşi. Cel puţin de aici a rezultat o conştientizare plină de urmări pentru poporul român şi conştiinţa românească. Trebuie avută şi ea în vedere atunci cînd voim să explicăm purtarea diferenţiată a românilor în Transilvania ocupată, unde i-au ajutat pe evrei să fugă de pericol.

Este adevărat că după 23 August 1944 a existat o defectuoasă circulaţie a datelor privind istoria recentă a Transilvaniei, adică a adevărului istoric. Etapa de incertitudine, în care forţele interesate au sperat că teritoriul de nord-vest al României va rămîne conform Diktatului fascist din 1940 Ungariei, a dus la prima manipulare interesată a datelor de istorie a Transilvaniei. S-au creat stări de lucruri horthysto-fasciste care au durat, în ciuda evidenţelor care cereau ca ele să dispară. Dar dincolo de aceste lucruri sînt altele. În „Voinţa Transilvaniei" din noiembrie 1944, Raoul Şorban tipărea la Cluj un articol despre modul în care fostele gărzi horthysto-fasciste erau transformate, printr-o simplă schimbare de banderolă, în „gărzi roşii", la mijloc nefiind vorba de o întîmplare sau de un capriciu ci de o acţiune bine gîndită. Iar dacă vom aminti că cel care a demascat această joacă de-a culorile politice, care nu era deloc o simplă joacă, Raoul Şorban, a avut de suferit, iar organizatorul acestor false gărzi roşii a beneficiat de succese sociale şi politice, în sens invers proporţional, începem să înţelegem ceva din istoria Transilvaniei belice şi postbelice şi a manipulării adevărurilor ei. S-a aşteptat mult pentru a se dezvălui de către istoriografi un adevăr elementar pe care populaţia din partea locului îl ştia foarte bine : că la Moisei vinovaţii de masacru nu au fost militarii germani, ci trupele lui Horthy. Dar neadevărul a fost cel care a circulat, ba — mai mult decît atît — a intrat într-un film de mare circulaţie internă, „Ultima frontieră".

Raoul Şorban : „Autoportret" (1941)

ADRIAN RIZA : Dr. Carmilly-Weinberger îmi mărturisea că, departe de realităţile româneşti de după 1944, nu înţelege o mulţime de lucruri petrecute mai tîrziu cu unii din oamenii pe care i-a cunoscut atunci, în împrejurările tragice legate de exterminarea evreimii ardelene.

Manipularea datelor istorice este şi ea istorie. Poate la fel de interesantă ! Despre care însă nu s-a scris chiar nimic.

La Cluj, exista un consul german, cunoscut ca nazist fanatic, avocatul dr. Kauntz, care locuia chiar în vecinătatea sinagogii dr. Carmily-Weinberger. Documente publicate după război dovedesc, cum îmi spunea acesta, că dr. Kauntz a raportat ambasadei hitleriste de la Bucureşti despre acţiunea de salvare a evreilor spre România. După cîte ştim acum, tocmai asemenea rapoarte erau folosite curent ca mijloc de presiune împotriva guvernului român sau a unor autorităţi şi organisme guvernamentale. Poate că dr. Carmilly-Weinberger va înţelege mai bine unele lucruri atunci cînd va afla că dr. Kauntz era socrul lui Mikó Imre, unul din deputaţii parlamentului horthyst care a votat consecvent toate măsurile antiromâneşti şi antievreieşti adoptate în perioada ocupaţiei, făcînd mai multe declaraţii publice în acest sens. În 1941, în Cameră deputatul Mikó Imre stăruie pentru anularea reformei agrare înfăptuită de români în anii 1918—1922 (Ellenzék, 15.X.1941). În acelaşi ziar, şi chiar în ziua de 23 August 1944 (!), Mikó Imre scria, justificînd politica horthystă faţă de români şi evrei : „Politica Sfîntului Rege Ştefan, edificatorul Ţării, faţă de naţionalităţi nu viza supravieţuirea veneticilor, ca nişte corpuri străine

Coperta cărții „Nici o îndurare". de Dücsö Csaba, apărută în 1931

în țară. Dimpotrivă ; el pornise de la ideea că străinii să fie subjugați în interesul ungurimii" (Ellenzék, 23.VIII.1944).

Ei bine, Mikó Imre este unul din șefii „gărzilor roșii" apărute la Cluj peste noapte, în condițiile demascate de Raoul Sorban, în articolul despre care amintea Mihai Ungheanu. Ungheanu este, de altfel, cel care a descoperit recent articolul în colecția ziarului „Gazeta Transilvaniei" reprodus după „Voința Transilvaniei" (numărul din 4.XI.1944). „În această nouă ipostază de apărător al cauzei ungurești (revizioniste), scria Raoul Șorban atunci, în 1944, (Mikó Imre) continuă să fie activ, organizează gărzi roșii, cu brasardă roșie pe braț, primește în Piața Unirii din Cluj armata sovietică eliberatoare, dirijează presa ungurească trezită brusc la socialism urmînd instrucțiunile primite de la Budapesta, a schimbat peste noapte, bănuim cu ce argumente, factura politică a corpului funcționăresc de la prefectura și primăria din Cluj. Pe toți executanții dispozițiilor lui Teleki Pál (acei care au executat expulzarea românilor în vagoane de vite), pe toți criminalii celor o sută douăzeci de mii de evrei ardeleni i-a aliniat pe făgașul „adevărat" al poporului maghiar descătușat din teroarea hitleristă-horthystă și i-a făcut comuniști".

Schimbarea la față a lui Mikó Imre s-a produs, fără îndoială, conform scenariului pus la punct de conducătorii „partidului ardelean", în înțelegere cu cercurile conducătoare horthyste, în scopul de a păstra, eventual într-o formulă „autonomistă", soluția arbitrară impusă României la Viena. Din operațiile pregătitoare face parte, fără îndoială, și „dispariția" acelor comuniști maghiari care condamnaseră deschis Dictatul de la Viena sau, în orice caz, adoptaseră o poziție neechivocă în legătură cu politica șovină a guvernanților unguri. În felul acesta, au fost scoși în față o serie de „oameni de stînga" cunoscuți pentru pozițiile lor revizioniste antiromânești (printre care și Balogh Edgar, pe care nu îl amintesc aici întîmplător), care au format osatura acestui „front popular" ad-hoc, susținut de armata întreagă pe care o constituiau activiștii pocăiți ai „organizațiilor sociale" sau convertiții de ultimă oră, de felul lui Mikó.

Recunoaștem în procedeul adoptat în 1944—45 un procedeu tradițional, care constă din construirea unei simbioze, oricît de nefirești, în care „cauza maghiară" să paraziteze un organism viguros, intrîndu-i cu orice preț sub piele. Mikó, care aprobase în parlament declarația de război împotriva Uniunii Sovietice, și alții ca el, deveniseră peste noapte, cu bateri de pumni în piept, cu brasarde roșii și drapele proletare, „prieteni ai U.R.S.S." Noua ipostază le îngăduia să lupte, protejați, împotriva „politicienilor antisovietici" Maniu sau Hațieganu, pe care îi urau ca români, „Membri ai Sfintei Coroane" deveniseră focoși „republicani" de ultimă clipă. Noua ipostază le îngăduia să lupte, protejați, împotriva „Regatului Român" pe care-l urau pentru că era România. Vajnicii luptători antifasciști cu sensibilitate fascistă n-ar fi vrut să fie eliberați de armata română sau ar fi vrut ca, în orice caz, după eliberare, să nu mai vadă români în ochi.

RAOUL ȘORBAN. „Argumentele" acestea le-am auzit încă în 1943, cu urechile mele, servite de contele Bannfy la întîlnirea lui cu Maniu, la care am fost martor. Era, desigur, o schimbare de ton față de felul cum se vorbea în 1940. Dar nu sînt singurele manevre pe care, după 23 August „oamenii de stînga" de felul lui Mikó le-au preluat din arsenalul de rezervă al revizionismului, devenit mai „realist" și mai „lucid".

ADRIAN RIZA : Această manevră a profitat din plin de faptul că lupta pentru putere a început în România imediat după 23 August, cunoscînd o radicalizare rapidă, și, pe de altă parte, de faptul că această luptă s-a desfășurat în condițiile ascuțirii contradicțiilor dintre aliați.

Propaganda „stîngii" revizioniste a ajuns să vorbească de o „tradiție proletară și revoluționară maghiară", opunînd-o „tradiției reacționar-țărănești" din România. Cu asemenea formule primitive a fost pavoazat șovinismul revizionist în mediile „populare" și „democratice". Într-o asemenea atmosferă, discursul lui Pătrășcanu la Cluj, discursul unui comunist onest, care nu exprima o opinie personală și care nu spunea mai mult decît pretindea cel mai elementar bun simț, a fost calificat de „naționalist".

RAOUL ȘORBAN : S-a profitat de multe. Am urmărit direct, cu uimirea cea mai mare, cum s-a manevrat cu noțiunile de „dușman", „român", „reacționar" ca la jocul de bîlci „uite popa, nu e popa". Răzbunarea șoviniștilor care mă urau pentru că eram român și pentru că luptam împotriva horthysmului, împotriva fascismului unguresc, și chiar răzbunarea solidară a celor ce mă urau pentru că le smulsesem (oare cîte victime ?) din gheare, răzbunarea celor care nu-mi iertau faptul că am pavoazat Clujul eliberat cu drapele românești a așteptat (și n-a trebuit să aștepte prea mult) pînă cînd

a putut să mă lovească ca „reacționar", și chiar ca „spion englez", ca dușman al propriului meu popor, adică folosind armele unui nou arsenal, pe care puseseră mîna. Eu însă știam ceea ce din nefericire nu știau atunci mulți (și ceea ce n-au aflat nici astăzi foarte mulți), că este vorba de aceiași oameni. Îl cunoșteam de Mikó, deputatul horthyst, antisovietic și antisemit. Era totuși același Mikó. Același om concret care, în noile împrejurări, mă acuza, pe mine, de „reacționarism" și „șovinism".

Vreau să declar și public ceea ce am declarat la (hai, să zicem) zeci de anchete : nu am fost niciodată membru al partidului național-țărănist. Eram, neangajat, un om de stînga și, absolut convins, antifascist. Calitatea de membru al partidului național-țărănist devenise însă un păcat.

ADRIAN RIZA : S-a profitat de multe elemente politice ale vremii. Dar s-a profitat și mai mult de o seamă de metode, necunoscute la noi pînă atunci și pe care, mai tîrziu, Partidul Comunist Român le-a condamnat cu tărie. Aflu dintr-o carte despre Petru Groza, apărută în U.R.S.S., și dintr-o alta scrisă de o mare personalitate evreiască că, chiar atunci, pe vremea cînd se petreceau lucrurile, despre felul cum se lovea cu asemenea metode nu știau adesea nici oamenii din conducerea partidului nostru, cei mai mulți dintre ei. Condițiile de detențiune cunoscute de Raoul Șorban în 1945 nu au precedent în România. Cererea adresată de mama lui către Petru Groza, prieten de familie, a rămas fără răspuns. Petru Groza era prim-ministru dar nu putea prea mult în acest „domeniu rezervat"...

MIHAI UNGHEANU : Să reținem faptul esențial că un om ca Raoul Șorban a putut fi arestat de oameni de felul lui Mikó Imre.

Coperta volumului „Ardealul, pămînt românesc" de Milton G. Lehrer ● Toamna anului 1944. Prezentarea cărții „Ardealul, pămînt românesc". De la stînga la dreapta : Prof. Vlădescu Răcoasa (în picioare), Milton G. Lehrer și V. Stoica (în centru), unul din oamenii care a coordonat la București acțiunea de salvare a evreilor din teritoriul ocupat de horthyști

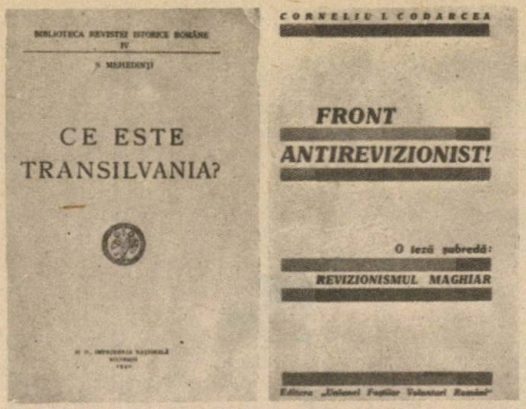

Coperțile volumelor „Ce este Transilvania ?" de Simion Mehedinți (București, 1940) și „Front antirevizionist ! O teză șubredă : Revizionismul maghiar" de Corneliu Codarcea

DR. CARMILLY-WEINBERGER : Voi repeta adevărul că istoria nu cunoaște pagini albe. Ea trebuie scrisă așa cum s-a întîmplat.

ADRIAN RIZA : Am citit de curînd cartea unuia din oamenii implicați în dubioasele manevre politice de acum mai bine de patru decenii. E ceva mai cinstit în mărturisirile, voite sau nevoite, cu privire la sensul lor real : menținerea Diktatului fascist de la Viena, măcar în formula „autonomistă". Arsenalul calomniei este însă același. Ca și procedurile. Nu se va putea scrie istoria adevărată a acelei epoci atît timp cît se încearcă reintroducerea în joc a acelorași cărți măsluite. Putem discuta despre reacționarismul lui Hațieganu în raport de înfruntarea care a hotărît destinele României după 1944. Dar Hațieganu nu este reacționar pentru că a ajutat acțiunea de salvare a evreilor. Și nici pentru că a apărat pe țăranii români din teritoriul ocupat, cărora grofii vroiau să le ia pămîntul dat de reforma agrară din 1920, chiar dacă această reformă avea foarte multe lipsuri. Putem discuta despre pozițiile de clasă ale lui Hațieganu. Dar acțiunea de salvare a evreilor nu era dictată de pozițiile lui de clasă. Și nici atitudinea lui demnă față de asupritorii poporului din care făcea parte. Comportamentul unui om, și chiar comportamentul unui grup social, are foarte multe alte condiționări. O istorie întemeiată pe adevăr nu suportă nici asemenea confuzii de planuri și nici asemenea simplificări. Cu atît mai rău pentru cei care au trăit din ele.

RAOUL ȘORBAN : Fenomenul este foarte interesant. În anii aceia, toți oamenii care participau la această acțiune aveau sentimentul că înfruntă fascismul și fără îndoială îl înfruntau. Hațieganu a fost arestat și deportat de către Gestapo. Asta este sigur ! Bugnariu era comunist. Și asta este sigur ! Activitatea lui în redacția „Tribunei Ardealului" a stat, este sigur, sub semnul convingerilor lui antifasciste. Hațieganu știa cine e Bugnariu și a patronat activitatea de gazetar comunist a lui Bugnariu. Și asta este sigur ! Nu s-ar înțelege nimic din istoria acelor ani, dacă nu s-ar ține seama de toate aceste lucruri.

MIHAI UNGHEANU : Cred că ăsta este aspectul pe care vroia să-l sublinieze Adrian Riza. A existat o perioadă în care istoria s-a scris, într-o viziune simplificată și vulgară, în alb și negru, printr-o reducție care a mutilat adevărul. De această mutilare au profitat niște oameni. Acești oameni, sau unii dintre ei, mai trăiesc. Și dacă dogmatismul nu mai poate reînvia, clișeele lui (cred ei) se pot menține. Există aici și o implicare sentimentală. Falsele adevăruri de ieri devin nostalgicele justificări ale unor memorialiști de astăzi.

ADRIAN RIZA : Mihai Ungheanu mă incită. Așezarea paginii de istorie de care ne ocupăm, scrierea ei adevărată, așa cum trebuie să rămînă viitorimii, nu ține numai de noi. Nu știu cum să subliniez importanța pe care o au în această privință scrierile unor cercetători israelieni ca Th. Lavi, ale unor istorici ca R.L. Braham, Bela Vago, din „generația a doua", ale unor tineri istorici evrei care abia încep să se afirme, importanța operei istorice realizate de J. Ancel etc. Cine ar putea să prețuiască cît merită contribuțiile unor martori onești ca Dr. Carmilly, aici de față, ca Zoltan Singer, ca Schafferman. Am citit însă și o carte, relativ recentă, apărută în limba română în S.U.A. Este una din cele mai virulente încercări de denigrare a poporului român. Mă refer la ea pentru că ea m-a făcut să înțeleg că fenomenul de care vorbeam privește și pe unii „memorialiști" evrei. Autorul condamnă în termeni vehemenți campania dusă de Comitetul Democratic Evreiesc, în numele luptei de clasă, menită să demonstreze că și în „uliță evreiască" există săraci și bogați. Ba, am impresia vagă că încearcă s-o pună pe seama „atmosferei antisemite" din România postbelică. Aflăm însă dintr-o notă de subsol (ascunsă pe la o coadă de capitol) că autorul a participat la ea.

Mărturisirea pare a-l scuti de orice alte considerații privind activitatea lui de atunci (de altfel consultabilă în colecțiile de ziare ale timpului). Nu am de gînd să discut poziția lui Filderman în lupta de pe „uliță evreiască". Nici poziția lui Zissu. Și cu atît mai puțin poziția ocupată în viața spirituală a acestei „uliți" de remarcabila personalitate care este Al. Șafran. Dar aș vrea să știu, totuși, dacă eticheta de „colaborationist" aplicată lui Filderman sau Zissu rămîne valabilă pentru autorul cu pricina. Și aș vrea să știu dacă izgonirea rabinului Al. Șafran, dacă cel puțin pretextele ei (ca să nu mai vorbim de adevăratele ei motive), se mai bucură de aprobarea lui de istoric memorialist. Căci, cel puțin pentru mine, e limpede că o anume viziune cu privire la istoria evreilor din România și, legat de ea, cu privire la atitudinea românilor față de evrei în anii Holocaustului rămîne influențată de reminiscențele unei epoci care a pus, și aici, în circulație stereotipuri, încă valabile pentru unii.

Cît privește concluzia pe care o va trage istoricul obiectiv, poate istoricul de mîine, cu privire la întîmplările și oamenii așezați pe totdeauna în liniștea de pe urmă, nu mă îndoiesc că ea va fi concluzia pe care o trage Bela Vago, comparînd destinul evreilor din România și Ungaria : acolo unde cercurile conducătoare s-au opus presiunii germane iar oamenii simpli nu s-au lăsat contaminați de antisemitism, Holocaustul nu a avut loc ; acolo unde cercurile conducătoare au cedat Germaniei naziste, iar o majoritate activă s-a lăsat contaminată de antisemitism, „soluția finală" a putut fi aplicată.

Oricîte avataruri mai are de străbătut adevărul, el va sfîrși prin a învinge micile sau marile, puținele sau multele minciuni. Lucrurile care s-au întîmplat nu mai pot fi schimbate nici de Dumnezeu, care, dacă voia, le dădea de la început altă înfățișare.

ARHIVELE ÎNCEP SĂ VORBEASCĂ

trei scrisori grăitoare

CONTRIBUȚIA ANTIFASCISTĂ A POPULAȚIEI DIN ROMÂNIA 1940 — 1944

Reconstituirea istorică publicată în Almanahul Luceafărul 1986 se întemeia, în principal, pe amintirile prof. Raoul Şorban şi pe cîteva lucrări de caracter general cu privire la „soluția finală" în Europa, şi în mod special în Ungaria. Îndemnul de a-l scrie venea dintr-un plan afectiv, din puternica emoție pe care am trăit-o însoțind, ca gazetar, grupul de hasidimi americani, originari din Sighetul Marmației, care vizitaseră în vara anului 1985 țara noastră, făcînd un pelerinaj la locurile de baştină ale „tribului" lor, distrus aproape în întregime în vara anului 1944 la Auschwitz.

Discuția avută într-o noapte de vară cu rabinul mi-a dezvăluit aspecte necunoscute ale acțiunii de salvare a evreilor şi, mai ales, ale ajutorului dat de români acestei acțiuni. O întîmplare m-a făcut ca, pe urmele curiozităților trezite de întîlnirea de la Sighet, să ajungă la prof. Raoul Şorban, pe care îl cunoşteam de cînd lumea, dar care nu îmi vorbise niciodată de implicarea lui în această extraordinară istorie. Mărturia lui aducea nişte prime elemente în lămurirea uneia din cele mai pasionante „istorii neelucidate" din trecutul nostru apropiat. Probabil că Mihai Ungheanu, redactor responsabil al Almanahului, a înțeles atunci mai bine decît mine implicațiile unei cît de modeste încercări de a aduce lumină într-o zonă lăsată zeci de ani, într-o aparent inexplicabilă penumbră. Oricum, el a amînat cu multe zile predarea în tipografie a Almanahului pentru a include articolul meu.

Nu bănuiam, atunci cînd îl scriam înfrigurat, sub presiunea acelui foarte scurt prag de timp, care nu îmi lăsa răgazul necesar filtrării unor proaspete impresii, cît interes putea trezi reportajul meu istoric, această întoarcere „la fața vremii", pe care o încercam cu mijloacele pre-

REȚELELE OMENIEI

care pe care mi le îngăduiau împrejurările date.

Cu indicarea sursei, dar mai ales fără indicarea ei, el a fost prezentat sau a apărut ca atare în Italia și parțial în S.U.A. și Israel.

(Voi mărturisi că o asemenea omisiune, făcută de o revistă israeliană, m-a durut în mod deosebit. Ea venea din partea unui ziarist și scriitor talentat, pe care îl prețuiesc în mod deosebit și pe care, cu puțin înainte de a părăsi România, într-o convorbire tristă pe care eu n-am uitat-o, îl simțisem apropiat, frământat de mari întrebări și dornic de răspunsuri comune.) Cea mai luminoasă urmare a fost însă o reacție surprinzător de rapidă, o scrisoare venită din New York, care arăta că Dr. Carmilly-Weinberger, în continuarea unei acțiuni consecvente (ce e drept mai puțin cunoscută la noi), este gata să-și pună în slujba adevărului toate energiile sufletului său tinăr și toată înțelegerea senină a timpului devenit istorie odată cu cei optzeci de ani ai vieții lui.

Cu hotăritoarea contribuție a lui și a prof. Avraham Ronen de la Universitatea din Haifa, cunoscutul arheolog și istoric, care aflase de acțiunea lui Raoul Șorban la fel de întîmplător ca și mine, Comisia specială pentru decernarea titlului de „Drept între Popoare" de pe lîngă „Yad Vashem" îi acorda, la 6 noiembrie 1986, acest titlu lui Raoul Șorban, în recunoașterea meritelor sale în acțiunea de salvare a unor evrei „înfruntînd moartea". Așa cum îi comunica la 11 noiembrie 1986 Mina Iancu, directorul adjunct al Departamentului Drepților între Popoare de la Yad Vashem, titlul îi da prof. Raoul Șorban dreptul de a primi o medalie, o diplomă de onoare și de a planta un pom pe Aleea celor Drepți între Popoare la Ierusalim. Cu prilejul călătoriei în Israel, Raoul Șorban și Dr. Carmilly-Weinberger s-au întîlnit întîia oară după 43 de ani.

După încă un an, în mai 1988, fostul rabin-șef al Clujului revenea în România, pentru a da expresie recunoștinței sale față de acei români care au ajutat acțiunii de salvare a evreilor. Convorbirile cu el, venite în urma unei destul de ample corespondențe care încerca să lămurească nenumărate întrebări rămase deschise, constituie o contribuție de prim ordin la scrierea, în spiritul adevărului, a unor pagini încă albe dintr-o istorie care este a noastră.

„Nici Dumnezeu, spunea Carmilly-Weinberger, nu poate desființa niște fapte care s-au întîmplat". Ele trebuie doar regăsite, cu orice preț regăsite, în amintirea ultimilor supraviețuitori dar și în hățișul arhivelor. Căci dacă nici Dumnezeu nu poate des-FIINTA faptele care s-au întîmplat, cu atît mai puțin pot oamenii, cu voie sau fără voie, să le uite sau să le facă uitate.

O importanță cu totul deosebită au din acest punct de vedere cele trei documente inedite pe care le publicăm în continuare. Ele au fost găsite în arhiva Marton Ernö, păstrată la Centrul de documentare istorică al Universității din Haifa, și descoperite acolo de către Zev Rotics, șeful secției documentare (cf. comunicării adresate de către acesta lui Raoul Șorban). Este vorba de trei scrisori ale lui Raoul Șorban din iulie-septembrie 1944, adresate lui Marton Ernö și privind opera de salvare de pe granița de atunci dintre România și Ungaria. Scrise în focul acțiunii, sub presiunea evenimentelor care evoluau rapid, ele sînt constituite din scurte comunicări mai ales cu privire la participarea lui Raoul Șorban la activitatea rețelelor sioniste. Caracterul eliptic, citeodată criptic, al comunicării ne lipsește de o mulțime de elemente de detaliu care ar fi putut lumina și mai bine această participare. Oricum, ne găsim în fața unor documente impresionante și irefutabile care atestă nu numai participarea românească la acțiunea de salvare a evreilor din Ardealul de Nord și Ungaria, ci și amploarea acestei acțiuni, mulțimea contactelor, legăturilor și complicităților românești care au făcut posibil succesul ei. Rolul personal al lui Raoul Șorban se conturează astfel și mai puternic în contextul unei atitudini asumate responsabil de conducatorii politici și religioși ai românilor din Ardealul de Nord, de oficialitățile din România și de zecile, poate sutele, de oameni care au dat acestei atitudini expresia faptei.

Așa cum se vede din scrisorile pe care le publicăm, ele nu pot fi singurele comunicări schimbate între Raoul Șorban și Marton Ernö. Arhiva Marton Ernö și arhiva Zissu ar mai putea cuprinde fie scrisori sau comunicări ale lui Raoul Șorban, fie trimiteri la informații primite prin intermediul lui.

În notele care însoțesc aceste scrisori, deocamdată singurele cunoscute, am folosit literatura istorică, culegerile documentare, mărturiile și amintirile apărute sau inedite ale unora din oamenii implicați direct în acțiunile și evenimentele la care se fac trimiteri. De cel mai mare ajutor mi-au fost însă comentariile lui Raoul Șorban căruia, firește, scrisorile (de care pomenise vag în discuțiile noastre anterioare) au avut darul să-i trezească amintiri aproape uitate. În ciuda contribuției lui esențiale, o seamă de împrejurări, și chiar identitatea unora din oamenii amintiți în aceste extraordinare documente, nu mai pot fi pe deplin lămurite. Să mai sperăm totuși în taina arhivelor și în cea, și mai adîncă, a memoriei oamenilor.

Aș încheia cu o întîmplare semnificativă. Cea mai neașteptată reacție la reportajul meu istoric apărut în ianuarie 1986, a fost un fel de „scrisoare deschisă" fără adresă, care mi se adresa totuși, de îndată ce punea în discuție sensul și oportunitatea încercării mele. Autorul ei, omul minunat care a fost Tudor Bugnariu, pornind probabil de la alte considerente, cu totul exterioare faptelor, refuza pur și simplu să-și amintească propria participare la acțiunea rețelei românești. Mi-a fost foarte greu să-l conving, în cîteva lungi discuții avute cu puțin înainte de sfîrșitul său, că orice mărturie, și a lui mai mult decît altele, este o obligație grea față de adevărul istoric care, oricît de oropsit citeodată, sfîrșește prin a se impune. Păstrez în arhiva mea caseta (TB-1 X) conținînd înregistrarea acestor convorbiri. Sînt cu atît mai bucuros de faptul că, într-una din scrisorile pe care le publică acum Almanahul Luceafărul, numele lui apare fără dubiu implicat în activitatea rețelelor de salvare stabilite cu ajutorul românilor.

Folosesc prilejul pentru a adresa un apel călduros supraviețuitorilor și urmașilor acelor care au fost participanți, direct sau indirect, la această acțiune, și care pot aduce fie și cele mai slabe indicii sau date suplimentare în acest sens, să o facă pentru ca încercarea de reconstituire istorică începută aici să fie dusă cît mai departe și, dacă se mai poate, pînă la capăt.

Adrian Riza

TURDA
30.VII.1944

Dragă Doctore,

Am așteptat telefonul în cauza sorei tale ; nesosind în timp, automobilul se întoarce fără s-o ia. Sper deci că s-a aranjat cu autorizație.

1. Chestiunea Löbl.[1]) Am primit ieri o notă de la el, îi este frică deoarece în Ungaria circulă svonuri alarmiste despre situația de la noi. Apoi presa lor a lansat informația că unele dintre vapoarele cari transportau evrei emigranți ar fi fost scufundate[2]). I-am scris încă ieri, l-am liniștit și i-am arătat că poate veni, fiind totul pregătit. Azi am primit răspuns[3]). În zilele următoare vor trece pe cît se pare cu automobilul.

2. Chestiunea Eva et Comp. Am primit tot ieri o notă din Budapesta care sună textual : „Eva elment B(uda)pestről ugyszintén Marton, Devecseri, Fischer, Bischitz családja külföldre nagyon jo körülmenyek között".

(„Eva a plecat la Budapesta. La fel Marton, Devecseri, Fischer, Bischitz cu familiile lor. În străinătate, în condiții foarte bune")[4])

3. În chestiunea hainelor tale, Releanu[5]) afirmă că au rămas la d-șoara P.S. care le va trece în curînd. Eu voi verifica acest lucru și dacă într-adevăr sînt la dînsa voi trimite după ele și după hainele lui Simon Tibi.

Așteptăm pe astăzi sosirea lui Ari – nu a venit, acest lucru îmi cam încurcă socotelile deoarece aveam o ocazie unică de a-ți trece lucrurile. În lipsa scrisorii tale însă nu am uzat, deoarece s-ar fi putut întîmpla ca Sofia numai pe baza scrisorii mele să nu fi predat hainele.

4. Am trimis un om la Komoly[7]), într-o săptămînă cel mult am răspunsul.

5. Am trimis din nou la... (indescifrabil, n.m.).

6. Bubi Socol în urma intervenției contelui Banffy Miklos a fost eliberat acum 4 zile. Se află la Budapesta. Îmi scrie Banffy că Bubi e foarte încăpățînat și nu vrea să vină aici. Eu voi căuta să-l conving. Mi se mai comunică că s-a acceptat o declarație de-a mea dată consulului general din Brașov, în care eu am luat asupra mea toată răspunderea în afacerea Socol[8]).

7. Ghiță Giurgiu a fost arestat Dumineca trecută de către Gestapo. Se află la Budapesta. Motivul : legăturile sale cu Bubi și cu mine. Sunt speranțe să scape[9]).

8. Din Cluj primesc știrea că 17 intelectuali români au fost arestați de unguri pentru că au dat ajutor evreilor. Între ei : Traian Rebreanu, Traian Giurgiu, Crețu (banca Albina) prof. Nicoară (86 ani) etc.[10]).

9. Legătura cu Clujul am păstrat-o prin Bugnariu[11]).

Eu stau cît e util aici în Turda de unde plec la Sibiu [12]).

Ar fi bine să trimiteți curierul pentru a-ți comunica știrile ce le voiu primi în următoarele zile.

De se întîmplă ceva excepțional te avizez telefonic[13]).

Eri au sosit din Ungaria vreo 7 evrei cu certificate de repatriere, nu știu însă numele lor[14]).

Te rog (poate e inutil să-ți amintesc) să nu neglijați chestiunea plecării mele și să contați pe eventualitatea plecării lui Bubi Socol[15]).

Aștept scrisoarea ta și indicațiile.

Al tău
Raoul Șorban

TURDA
17.VIII.1944

Dragă Doctore,

1. Înainte de toate te rog să mă pui în curent în cîteva cuvinte despre soarta primului transport plecat din Budapesta în care se află şi soţia ta. Aş dori lămuriri de la voi cei din centru. Sînt nespus de neliniştit. Sper totuşi că veţi reuşi să aranjaţi în aşa fel încît în grupul celor primiţi pentru trecere în România să fie şi ei. Deci scrie-mi în această chestiune[16]).

2. Dl. Emil Haţieganu ieri (Miercuri) a trecut prin Turda. Ar dori să te întîlnească. Mîine va fi probabil la Bucureşti. Adresa d-sale nu o am, îl găseşti însă la d. Maniu. Caută să-l vezi neapărat.[17]).

3. Hainele tale nu sînt aici. Omul a predat scrisoarea ta şi a mea d-şoarei Sofia şi s-a înţeles că acesta va închiria o cameră la Gilău, iar d-sa va transporta lucrurile acolo ca pentru evacuare. Nu s-a înfăptuit însă. Atunci i s-a trimes o căruţă din Gilău (după ce în prealabil ne-am înţeles pentru acest mod cu dînsa) – a refuzat însă să predea pe motiv că e supravegheată. Total am trimes de 4 ori la dînsa iar omul meu a trecut de două ori la Gilău. De altfel îţi alătur un bilet din care vei afla mai amănunţit.[18]).

4. Eu am în continuare legături cu Bpesta. Însă nu cu cercuri evreieşti[19]). De la Komoly aştept răspuns la o scrisoare trimisă de Ari şi la o scrisoare trimeasă lui Hirsch Dezsö.[20])

5. Din moment ce încă nu pleacă vapoarele eu rămîn în Ardeal, îndeosebi să-i stau în ajutorul organizaţiei voastre şi a lui Arie[21]). Orice comunicare să mi-o trimiteţi prin Arie[22]).

6. Cu Releanu s-a aranjat (Krenner et Comp). Cred că Ari îţi raportează[23]).

7. Ghiţă Giurgiu a fost pus în libertate. E scandalos ce s-a întîmplat cu el. A fost arestat deoarece unul dintre consulii noştri din Cluj a divulgat Gestapoului o convorbire personală dintre el şi Giurgiu[24]).

8. Faţă de Haţieganu o mică rezervă, el încearcă să-şi păstreze şi mîndra şi draga[25]). Îţi voi arăta la Bucureşti ce-mi scrie Bubi, Bugnariu şi Giurgiu[26]). H. va încerca să-şi clarifice poziţia în faţa lui M. Deocamdată nu mă amestec.

Aştept răspuns pentru 2 chestiuni :

1. Informaţiuni despre transportul 1 (soţia ta, Eva dacă se poate face ceva pentru ei)[27])
2. Plecarea vapoarelor[28])

Arie te-a informat despre rest.

Al tău
Raoul Şorban

Te rog să predai scrisoarea alăturată d-nei Kaplan Ilus[29]).
Te rog să depui scrisoarea alăturată la dl. Maniu. E foarte urgent[30])

Sibiu, 14.IX. 1944

Dragă Doctore,

Ți-am trimis prin fratele lui Cornea citeva rinduri prin care iți dădeam informații despre Ari. Intre timp am aflat că Ari a rămas la Turda și nu se mai știe nimic despre el. Eu voiam să-l iau cu mine (pe jos am venit in ultimul moment), dar nu a voit să plece fără familia Goro.[31]).

Fatal, a trebuit să incetăm orice activitate. Avem in perspectivă cițiva clienți de la Budapesta. Actele d-șoarei Krenner sint cu mine aici, dar pină nu pleacă vreun om de-al nostru nu le trimit. Ranița ei a rămas la familia Moskovitz ; nu știu dacă o mai revedem odată.[32]).

Acum o chestie urită : fratele lui Hatszegi l-a denunțat pe Ari la poliția și pachetul din Turda pentru furt ! A afirmat că Ari a furat o valiză și o blană de la Hatszegi Ernö. Adevărul era că Ari a expediat aceste lucruri cu un refugiat, la București. Ca să nu izbucnească scandal, eu am dat o declarație recunoscind că am primit aceste lucruri de la Ari și le-am dus la București unde le-am predat lui Ernö Hatszegi in prezența ta și a lui Marton Hirsch in casa acestuia din Caragea Vodă 28. Fratele lui Hatszegi (egy nagy marha) va face cercetări. Deci te rog să confirmați declarațiile noastre, altfel rămin eu incurcat[33]).

Dragă Doctore, acum o chestiune personală. Eu fugind din Turda am rămas absolut fără bani. La Ari mi-au rămas 150 g de aur, pe care el trebuia s-o (sic !) vindă. Eu in contul aurului am luat drept avans ceva parale. Fuga mea a fost atit de precipitată incit nu mi-a fost posibil să tranșez cu el. La Turda eu am stat numai in interesul cauzei fără să iau bani de la organizație (cu toate că Ari mi-a oferit). Astăzi insă sint nevoit să mă adresez vouă, rugindu-vă să găsiți o soluție pentru a mă ajuta cu o sumă din care să pot trăi pină la reintoarcerea noastră la Cluj. Banii vi-i restitui[34]). La București, evident, Maniu m-ar ajuta, dar in scris nu mă pot adresa lui. Iar eu astăzi nu pot părăsi Sibiul, deoarece va trebui să merg cu armata la Cluj ca unul care cunoaște situația. Te rog deci să faci totul pentru a-mi veni in ajutor cu 100 000 lei pe care urgent să mi-i trimiți fie prin Kaplan (Ilus), fie altfel pe adresa Dr. Coriolan Tătaru, Sibiu str. Sebastian Ilariu 8.[35]). Nu mă indoiesc că veți intelege situația in care mă aflu și mă veți ajuta.

Profesorul Negrea te roagă să-i comunici ce știi despre D-na Lustig.

Pină la revedere, la Cluj, te salut,

Raoul Șorban

P.S. Hațieganu, Socol, Giurgiu, fratele meu ș.a. au fost deportați in Germania[36]).

R. Ș.

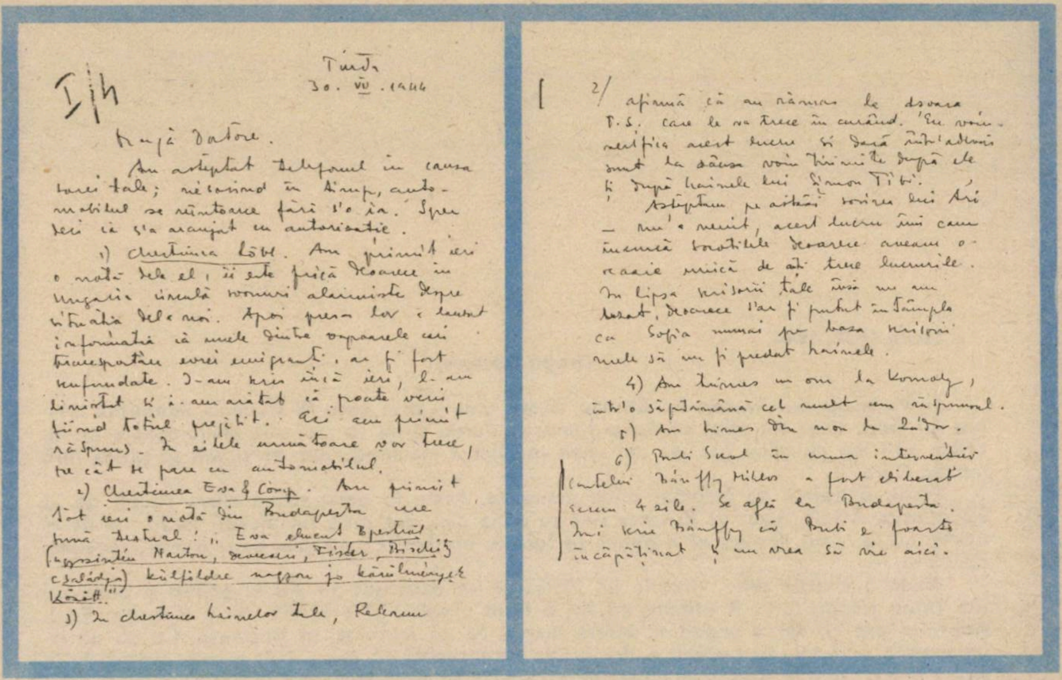
Turda 30. VII. 1944

I/h

Dragă Doctore.

Am așteptat telefonul în cauza sorei tale; nesosind în timp, automobilul se reîntoarce fără s'o ia. Sper deci că s'a aranjat cu autorizația.

1) Chestiunea Löbl. Am primit ieri o notă dela el; îi este frică deoarece în Ungaria circulă zvonuri alarmiste despre situația dela noi. Apoi presa lor a lansat informația că unele dintre vapoarele cari transportau evrei emigranți, ar fi fost scufundate. I-am scris încă ieri, l-am liniștit și i-am arătat că poate veni fiind totul pregătit. Aci am primit răspuns. În zilele următoare vor trece, pe cât se pare cu automobilul.

2) Chestiunea Eva & Comp. Am primit tot ieri o notă din Budapesta care sună textual: „Eva [illegible] Bpestről ([illegible] Marton, [illegible], Fischer, Bischitz családja) külföldre nagyon jó körülmények között."

3) În chestiunea hainelor tale, Releanu

2/ afirmă că au rămas la d-soara T.S. care le va trece în curând. Eu voi verifica acest lucru și dacă într'adevăr sunt la dânsa voi trimite după ele și după hainele lui Simon Tibi.

Așteptam pe aici sosirea lui Ari — nu'a venit, acest lucru îmi cam încurcă socotelile deoarece aveam o ocazie unică de a-ți trece lucrurile. În lipsa scrisorii tale însă nu am lăsat, deoarece s'ar fi putut întâmpla ca Sofia numai pe baza scrisorii mele să nu fi predat hainele.

4) Am trimes un om la [illegible], într'o săptămână cel mult am răspunsul.

5) Am trimes din nou la [illegible].

6) [illegible] în urma intervenției contelui Bánffy Miklós a fost eliberat acum 4 zile. Se află la Budapesta. Îmi scrie Bánffy că [illegible] e foarte încăpățânat și nu vrea să vie aici.

1 Raoul Sorban nu își amintește cine era Löbl, pomenit aici. Este vorba, fără îndoială, de unul din evreii care urmau să treacă în România (așa cum rezultă din scrisoare), împreună cu alta (sau alte) persoane în portbagajul mașinii condusă de Releanu (acesta fiind „automobilul" despre care se vorbește mai departe).

2 În tot timpul acțiunii de salvare a evreilor, organele maghiare au răspîndit știri false și zvonuri cu privire la pericolul pe care l-ar reprezenta trecerea evreilor în România, unde situația lor ar fi fost mai proastă decît în Ungaria. Avem aici dovada că această acțiune de „intoxicare", menită să oprească fuga spre România a supraviețuitorilor evreimii din Ungaria, a continuat chiar și după exterminarea evreilor din Transilvania ocupată.

„Informația" cu privire la scufundarea „unor" vapoare cu emigranți era, evident, o pură invenție.

Pînă la 23 August 1944, în Marea Neagră, au naufragiat doar două vase plecate din porturile românești. Cel de-al doilea, Mefkure, s-a scufundat la 5 august 1944 și, prin urmare, faptul nu putea face obiectul unei știri apărute înainte de 30 iulie. Primul, Struma, fusese scufundat cu mult înainte, la 24 februarie 1942.

Acțiunea de dezinformare urmărită atent de oficinele horthyste a fost o acțiune organizată și sistematică. Ea a culminat cu larga publicitate făcută în Ungaria decretului semnat de Antonescu care prevedea pedeapsa cu moartea pentru cei ce treceau sau ajutau la trecerea ilegală a frontierei. Acest „ordin", dat la cererea expresă și sub presiunea reprezentanței hitleriste la București, nu a fost aplicat niciodată. Evident, difuzînd asemenea știri și zvonuri, organismele horthyste nu se gîndeau să ușureze situația evreilor sau să înlesnească operațiile de salvare. Cunoscînd, fără îndoială, sprijinul spontan sau organizat pe care îl acordau românii acțiunii de salvare (fapte care constituie obiectul unor repetate plîngeri, rapoarte și informări adresate de organele ungurești unor autorități germane) acțiunea de dezinformare era menită, asemenea acțiunilor similare desfășurate de hitleriști, să împiedice fuga viitoarelor victime.

Este locul să subliniem aici un fapt cunoscut istoricilor, dar prea adesea trecut cu vederea, și anume că România, în ciuda stăruitoarelor presiuni germane, a continuat să îngăduie emigrarea în Palestina care, în special după declanșarea operațiilor militare în Europa de răsărit și după schițarea planurilor naziste privind „soluția finală", reprezenta pentru foarte mulți evrei singura cale de salvare.

O analiză (care nu s-a făcut) a atitudinii adoptate față de emigrarea în Palestina de către diferitele țări europene din afara și din zona de influență germană în perioada 1939—41 ar sublinia semnificația deosebită a faptului că România a rămas, după 1940, singura țară europeană din care s-au putut organiza acțiuni de salvare pe această cale. Ea rămîne, de asemenea, singura țară în care autoritățile au tratat această problemă cu reprezentanții autorizați ai organizațiilor sioniste și cu liderii comunitari cei mai reprezentativi.

Așa se explică locul central pe care l-au căpătat organizațiile și conducătorii evreimii din România în cadrul rețelei comitetelor de salvare din Europa ocupată și în raporturile cu organizațiile evreiești internaționale.

În ciuda unor afirmații care pornesc de la necunoașterea datelor problemei sau de la o

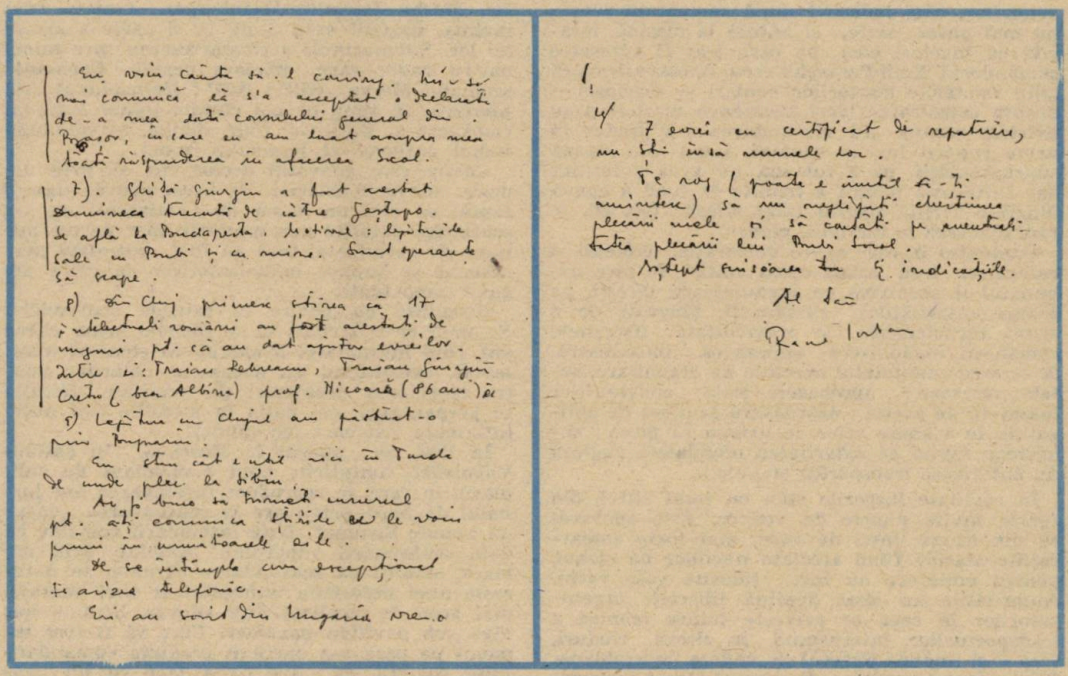

interpretare conjuncturală a lor, autoritățile românești au acordat o atenție cu totul deosebită (fără analogii în epocă) realizării practice a operațiilor de salvare, inclusiv asigurării securității transporturilor de emigranți.

La 21 iunie 1944,, la o consfătuire privind emigrarea, care a avut loc la Președinția Consiliului de Miniștri și la care au participat Radu Lecca, dr. Filderman, Zissu și dr. Zimmer, Mihai Antonescu spunea : „Dl. Zissu știe că totdeauna am susținut libertatea de emigrație și cînd mi s-a cerut am acordat-o... O singură dată am dat dispoziția să fie oprită, eu însumi, într-un consiliu de miniștri, cînd statul major mi-a făcut o întîmpinare scrisă, după experiența vaporului Struma, și cînd datorită aprobării dată de noi fuseseră omoriți în acea torpilare mulți evrei. Și nu vreau să se creadă că cu aprobarea guvernului român se organizează asemenea transporturi care nu constituie o certitudine de emigrație, ci de aventură sau de moarte pentru cei care pleacă... În toate celelalte cazuri am fost de acord. Am refuzat net pe delegații germani din SS care mi-au propus să ia dînșii în România organizarea întregii probleme evreiești" (A. S. București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 80/1944, fila 15).

Date fiind condițiile neclare în care s-a produs scufundarea vaporului Struma, cu privire la cauzele ei au fost puse în circulație mai multe versiuni. Problema merită atenție, deoarece istoria elucidării „cazului Struma" reflectă o situație mai generală, ilustrînd avatarurile adevărului într-o arie plină de sentimente și resentimente, de calcule și influențe, de conjuncturi repede schimbătoare.

Problema culpabilităților s-a pus în cazul Strumei încă din 1942, cînd autoritățile românești au patronat o acțiune judiciară îndreptată împotriva organizatorilor (evrei) ai transportului de emigranți, care au fost achitați, despre cauzele directe ale naufragiului discutîndu-se foarte puțin. Procesul a fost reluat de un Tribunal al poporului în 1945 (avocatul victimelor fiind Ion Gheorghe Maurer), în dezbateri apărînd destul de vizibilă ideea unei complicități vinovate între organizatori (și cercurile sioniste de care erau legați) și „autoritățile fasciste-antonesciene". Cît privește cauzele directe ale catastrofei, sentința face trimitere, fără dubii, la scufundarea Strumei „de către un submarin german..., sinistru regretat de toată lumea civilizată".

Probabil că o seamă de considerații asemănătoare l-au făcut pe Michel Solomon (Struma, Paris, f. a.) să reproducă părerea unor „specialiști" care respingeau ca „absolut fantezistă" versiunea ciocnirii vasului cu o mină, pornind de la faptul că o asemenea ciocnire ar fi dus, ca în toate cazurile similare, la avarii și pierderi limitate. Aceiași „specialiști" respingeau și ideea că vasul ar fi fost torpilat de o unitate navală sovietică deoarece, „într-adevăr, în momentul tragediei, flota sovietică din Marea Neagră se refugiase în porturile caucaziene și se găsea, prin urmare, în imposibilitate de a provoca această dramă sîngeroasă care (în plus ! n. m.) ar fi riscat să aducă Turcia în conflict cu Rusia" (?!).

Asemenea considerații, care sînt de fapt simple speculații, determinate de sentimente și convingeri personale, abundă în literatura de largă circulație (neistorică), dar și în multe studii istorice, închinate problemei sau avînd doar tangențe cu ea.

Foarte semnificativă pentru evoluția climatului sentimental în care s-a scris istoria perioadei este versiunea din 1972, aparținînd lui Maria Arsene (Struma, București, 1972). Și el expune punctul de vedere al unui „specialist", publicînd o „scrisoare" (de fapt o adevărată depoziție, evident solicitată, probabil dictată de

semnatar, căci judecînd după semnătură acesta nu mai putea scrie, şi bătută la maşină, întărită cu martori etc.), pe care i-ar fi adresat-o comandorul Emil Paraschivescu. Acesta afirmă că „din relatările martorilor oculari — marinari — despre catastrofă" (deşi asemenea martori n-au existat) rezultă „că scufundarea s-a produs în urma ruperii lui (a vasului, n.m.) din cauza supragreutăţii, pe o furtună nu prea puternică dar suficientă pentru a trimite la fund o epavă dinainte sortită acestui fatal sfîrşit" (op. cit. v. reproducerea în facsimil, planşe).

Contextul în care apare declaraţia, termenii ei categorici trec „crima odios voită", de care tribunalul îi absolvise pe organizatorii direcţi, pe seama autorităţilor româneşti, vinovate de o crimă caracterizată şi premeditată (Organele româneşti îngăduiseră emigrarea ; întocmiseră, la cererea comitetului evreiesc de organizare, actele necesare ; aprobaseră lista emigranţilor înaintată de acesta ; acordaseră scutirea de obligaţiile în vigoare celor ce urmau să plece ; cunoşteau faptul că autoritatea mandatară engleză nu autorizase transportul etc. etc.).

În realitate lucrurile stau cu totul altfel, din foarte multe puncte de vedere. Este adevărat că din cauza lipsei de vase, mai toate ambarcaţiile marine fiind afectate nevoilor de război, pentru emigrare au fost folosite vase vechi. Autorităţile au lăsat deplină libertate organizatorilor în ceea ce priveşte latura tehnică a transporturilor, intervenind în cîteva rînduri, fără a-şi impune punctul de vedere, în problema foarte controversată a discriminărilor („sectarismului") în selectarea emigranţilor, în cea a „vînzării" locurilor etc. (V. în documentul citat remarca lui Mihai Antonescu la afirmaţia lui Filderman că este împotriva „organizării statale a emigraţiei" : „Nici nu mă gîndesc să dau statului român această răspundere", fila 28). Este de asemenea adevărat că autorităţile au îngăduit încărcarea vaselor pînă aproape de limita de siguranţă, în condiţii în care nu putea fi vorba nici de cel mai elementar confort.

Iată ce relatează în această privinţă, pornind de la experienţa lui personală, Dr. Moshe Carmilly-Weinberger : „Aici pot spune numai din experienţa mea personală că această sarcină grea (organizarea emigrării, n.m.) Zissu a dus-o pînă la capăt, cu mare răbdare, circumspecţie şi osteneală. Mii de oameni se băteau pentru un loc pe vapoarele gata de plecare... Lista emigranţilor era întocmită de un comitet numit de conducătorii sionişti... Emigranţii părăseau România cu paşapoarte individuale sau colective şi călătoreau pînă la Constanţa cu trenul. Am ajuns direct în clădirea vămii pe teritoriul portului. Am petrecut acolo o noapte într-o mică cameră, contra plată, împreună cu familiile Hátszegi şi Guttfried. A doua zi ne-am îmbarcat. Întîi s-au urcat cei cu paşaport individual, apoi cei cu paşaport colectiv. La vămuire, funcţionarii au respectat formalităţile prescrise. Cine ar fi putut să se plîngă ? Cine şi pentru ce, cînd oamenii aşteptaseră timp de luni şi săptămîni această clipă istorică, ca să poată pleca spre ţara lor. Călătoria pe Kasbek am descris-o în lucrarea mea intitulată „La întrecere cu moartea". A fost groaznic. Aşa erau probabil transportaţi sclavii, cîndva, în evul mediu. Dar subliniez că era vorba de o evadare din moarte" (Scrisoare răspuns la chestionarul adresat Dr.-ului Weinberger de către mine în 20 ianuarie 1988).

„România trăia zile grele, îşi reaminteşte Dr. Moshe Carmilly-Weinberger. Armata rusă înainta, naziştii erau acolo cu o parte a armatei lor. Submarinele germane şuerau spre micul nostru vapor care părăsea portul Constanţa semnalul Morse „HEP ! HEP ! (Ierusalimul este pierdut), în timp ce noi cîntam imnul naţional românesc şi Hatikva" (imn sionist, actualmente imnul naţional al Israelului, n.m.).

Acesta este adevărul acelor zile şi, prin urmare, adevărul istoriei. De acest adevăr ţine şi faptul că nici un vapor de emigranţi nu s-a scufundat datorită nerespectării unor norme minime de securitate, care au fost controlate permanent şi impuse organizatorilor de către organe competente.

Discuţiile cu privire la cauzele scufundării Strumei ar fi trebuit să se încheie acum cîţiva ani, cînd întîmplător a apărut un element neaşteptat, constituind un document hotărîtor pentru elucidarea problemei (În realitate, discuţia se perpetuează, cel puţin în mediiile mai puţin informate, dar care fac opinie).

În 1978, au apărut la Moscova, în editura Voenizdat, amintirile unui comandant de submarin în care se reproduce însemnarea din jurnalul de bord privitoare la scufundarea „vasului inamic Struma". Data însemnării coincide cu data scufundării vaporului. Rămîne, prin urmare, stabilit că scufundarea Strumei se datoreşte unei nefericite întîmplări şi unei confuzii mai greu de explicat. Într-adevăr, Struma naviga sub pavilion panamez. Care să fi fost temeiul pe care s-a sprijinit credinţa comandantului sovietic că are de a face cu un „vas inamic ?"

Elementul nou, foarte important, pe care îl aduce documentul este atestarea unor legături organizate şi, în condiţiile date, extrem de dificile, foarte rapide care asigurau un circuit complet (în cazul de faţă Cluj—Turda—Cluj) în 24 de ore. După cum rezultă din pct. 4 (v. nota 7) acelaşi circuit în cazul Budapesta—Turda—Budapesta se realiza în 7 zile !

Este vorba, mai mult decît probabil, de persoane care au părăsit Ungaria în „grupul Kasztner" („Grupul Bergen-Belsen", „trenul Kasztner" a plecat la 30 iunie 1944).

Numele lui Releanu apare aici într-un context care dovedeşte că el a jucat şi rolul de curier, asigurînd (în afara trecerilor de oameni) şi alte legături stabilite prin reţeaua românească, inclusiv în asemenea probleme.

Este vorba de Arie Hirsch (Eldar) activist al mişcării sioniste de tineret, stabilit la Turda în vara anului 1943. Deşi avea contacte cu conducerea sionistă de la Bucureşti şi deşi ajutase sporadic trecerile ilegale de frontieră organizate, acţiunea de salvare întreprinsă de el şi de un grup de evrei din Turda a fost o iniţiativă personală, concretizată în aprilie-mai 1944, odată cu tot mai frecventele treceri de frontieră ale unor grupuri constituite spontan. Grupul

O dedicație în limba română din 1943 a dr. Marton Ernö pentru pr. V. Chindriș, editorul „Calendarului românesc" interzis de autoritățile maghiare. Încă un semn al solidarității celor amenințați de regimul de ocupație.

Arie Hirsch s-a integrat astfel în acțiunea organizată de rețelele de salvare mai vechi, pe care însă, judecînd după unele elemente, nu a cunoscut-o în întregime. Raoul Șorban a ajutat acțiunea grupului de la Turda, așa cum rezultă din scrisoarea de față, avînd contacte frecvente cu el. Dar Arie Hirsch nu cunoștea celelalte legături ale lui Raoul Șorban de la Turda. Este semnificativ, de pildă, că el povestește într-o evocare făcută la Yad Vashem (Eldar, II—III, p. 19) următorul episod.

Din inițiativa unui zelos antisemit, se organizează o razie pentru descoperirea unui evreu evadat de la arestul garnizoanei. „Și atunci, povestește Arie Hirsch, comandantul spitalului militar, un colonel, l-a luat pe acest evreu în mașină și cînd trecea mașina colonelului militar toată lumea îl saluta, și l-a dus la Cîmpia Turzii în loc de Turda, la prima stație, și a plecat. Și acest colonel n-a vrut să primească nimic".

„Colonelul militar" era Gh. Bran, din grupul coloneilor de la Turda, și este limpede că Arie Hirsch nu știe nimic despre implicarea acestora în ajutorarea operațiilor de salvare. Cu mult înainte de aprilie 1944, spitalul militar din Turda, condus de col. dr. Gh. Bran fusese, ca și conacul col. Taraș, un loc de adăpost și o „etapă" pentru fugari evrei. Tot așa, din felul în care vorbește despre activitatea dusă la cercul de recrutare Turda se înțelege că Arie Hirsch nu știa nimic nici despre implicarea colonelului Cupșa. Grupul sionist de la Turda al lui Arie Hirsh n-a avut legături nici cu grupul Foica de la prefectură, care, de asemenea, a asigurat acte de identitate pentru evreii fugiți pe căile controlate de rețeaua românească cu mult înainte de începerea deportărilor în Ungaria, cînd fluxul fugarilor începe să crească. Această situație aparent paradoxală se explică prin condițiile semiclandestine în care erau silite să acționeze unele organe românești în executarea unor dispoziții confidențiale care contraziceau poziția oficială și dispozițiile legale în vigoare. Sînt indicii că serviciile secrete românești, care duceau în această problemă o adevărată bătălie cu serviciile secrete germane, au sugerat chiar ele diseminarea legăturilor, în scopul de a le putea proteja mai eficient. Activitatea colonelului Gurgu și organizarea contactelor lui la Turda și Cluj sînt exemplare din acest punct de vedere. Este semnificativă, de asemenea, scrisoarea adresată lui Raoul Șorban, în 1986, de Carol Markovits, unul din membrii grupului Hirsch. Referindu-se la întîlnirile avute cu acesta în vara anului 1944, el scrie : „Tu nu mi-ai relatat nimic, probabil din cauza pericolului în care consta acesată activitate, iar eu nu am insistat să aflu ceva, după cum — (lucru) care se înțelege de la sine — nici eu n-am făcut vreo aluzie despre activitatea grupului nostru". Și mai departe, părînd să conteste vreun amestec al lui Raoul Șorban în această problemă: „Eu am tratat personal și pe Dr. Marton Ernő, din momentul sosirii sale la Turda și pînă cînd l-am pus pe trenul care-l ducea la București, dar nici el n-a amintit numele tău" (fotocopie în posesia mea). Dar trecerea în România a Dr. Marton Ernő este în mod indubitabil organizată la cererea sa, de către rețeaua românească, prin mijlocirea lui Raoul Șorban. Tot așa cum, la București, protecția și posibilitățile de a acționa i-au fost asigurate de către autoritățile românești, prevenite de Emil Hațieganu.

Despre activitatea grupului Hirsch a scris în special unul din membrii grupului, Finkelstein. După cîte se pare, atît Arie Hirsch cît și, mai ales, Carol Moskovits ar fi avut obiecții (completări) la felul în care este ea prezentată în cartea acestuia. Acțiunea, ca atare, este însă cunoscută. Nu se poate spune același lucru despre activitatea românilor care au ajutat-o, direct sau indirect, ajutînd astfel „evadarea din moarte" a sute și mii de oameni.

„Calendarul" editat de Pr. V. Chindriș interzis de autoritățile horthyste din pricina... acestei coperți.

7 V. nota 3. Otto Komoly, inginer constructor, președinte al Asociației sioniste maghiare începînd din 1941. În ianuarie 1943, odată cu înființarea Comitetului de salvare din Budapesta, este ales președinte al acestuia. „Sionist general", el nu s-a amestecat în luptele dintre diferitele grupări și tendințe sioniste. Conduita și opțiunile lui Komoly în afara mișcării au fost influențate de mediile asimilaționiste de care era legat.

La 1 ianuarie 1945, a fost ridicat de acasă de unguri și, probabil, omorît și aruncat în Dunăre, ca atîtea mii de victime ale pogromurilor repetate care au avut loc în acea perioadă la Budapesta.

Menționarea lui Komoly în scrisoarea lui Raoul Șorban adresată Dr. Marton Ernő, ca un corespondent obișnuit, constituie un element inedit și poate deschide o arie de cercetare nebănuită.

Raoul Șorban își amintește că l-a întîlnit pentru prima oară pe Komoly la Budapesta, probabil în iarna 1942—43, cel mai tîrziu în noiembrie—decembrie 1943, la cererea lui Kasztner și împreună cu acesta.

Kasztner Rezső, avocat și ziarist, era un sionist foarte activ. În 1940, după ocuparea Ardealului de Nord, pleacă la Budapesta. În 1943 devine președinte al Comitetului de salvare. Kasztner și Raoul Șorban se cunoșteau foarte bine de la Cluj, unde, în anii 1938—40, se întîlniseră adeseori la clubul presei și, în probleme curente de lucru, la Rezidența Regală.

Raoul Șorban își reamintește că au avut loc cel puțin două întîlniri de acest fel. La început, el nu a realizat cine este Komoly. Kasztner acapara discuția și se purta ca „un adjunct care își protejează șeful". Scopul acestor întîlniri, ca și al mai multor întîlniri cu Kasztner, la care Komoly n-a mai participat, era acela de a menține contacte cu conducerea românească din Ardeal și de a obține sprijinul acesteia, în principiu și în unele acțiuni concrete legate de salvarea evreilor prin România.

După Raoul Șorban, încă de la prima întîlnire, Kasztner i-a comunicat, pentru a transmite informația conducerii românești, că există intenția de a trata cu germanii o tranzacție, aceștia urmînd să permită unor evrei să părăsească Ungaria în schimbul unei sume mari de bani (valută) sau a livrării unor materiale de interes militar. „Nu știu dacă a pomenit numele lui Eichman, spune Raoul Șorban, dar în orice caz a expus planul de a salva o mare parte a evreimii ; deci zeci de mii, nu un grup de șase sute sau de trei sute, cît a fost grupul din Elveția, printr-o tranzacție care să se încheie prin sioniștii din Ungaria, între nemți și anglo-saxoni... El era absolut convins de posibilitatea de a încheia o asemenea tranzacție. M-a rugat să-i transmit și lui Hațieganu această chestiune. Întîlnirea cu mine însă nu avea ca motiv principal această tranzacție, care a fost, pur și simplu, o informare... Motivul principal era organizarea, respectiv lărgirea trecerilor peste granița pentru evrei". (Caseta RS-1X)

În precizarea datei întîlnirii lui Raoul Șorban cu Komoly, care a avut loc în plină iarnă (1942—43 ? 1943 ?), informația cu privire la existența intențiilor de a discuta cu germanii o „tranzacție" nu aduce un element revelator, dat fiind că acest plan își are originea în „tranzacțiile", privind pe evreii slovaci, încheiate (sau, discutate) cu Wisliceny încă în 1943 (v. R.L. Braham, The Politics of genocide, 2, p. 936 și urm.).

Precizarea datei dispariției colonelului Medrea ar putea da, crede Raoul Șorban, un reper mai sigur. El își amintește foarte bine că atît Kasztner, la Budapesta, cît și Lehrman, care organiza trecerile rețelei sioniste la Cluj, l-au contactat cam în același timp și rămîne cu impresia fermă că, în ambele cazuri, era vorba de pierderea unei legături pe care cei doi o avuseseră, prin colonelul Medrea, cu autoritățile românești. Raoul Șorban crede că, date fiind legăturile lui cunoscute cu Hațieganu, apelul la el era menit să intermedieze restabilirea unor contacte cu România în care acesta mai fusese sau se credea că mai fusese implicat, în urma dispariției unei verigi importante care ar fi putut fi colonelul Medrea.

Întors la Cluj, Raoul Șorban a informat pe Hațieganu de conținutul convorbirilor avute, inclusiv de faptul că în atitudinea lui Komoly se simțea „un iz naționalist maghiar, de coloratură sanstefaniană". (caseta (RS-1X).

Hațieganu a apreciat planurile lui Kasztner ca fanteziste și a socotit „că dacă nemții discută în acest fel cu ei, ori nemții își caută alibiuri istorice, ori este o provocare ...În urma convorbirilor avute (de Raoul Șorban) cu Komoly și cu Kasztner, relatate de mine lui Hațieganu... (a ajuns) la concluzia că noi trebuie să colaborăm cu rabinatul din Cluj, spunîndu-mi, de altfel o realitate, că în situația în care ne aflăm, și noi și evreii, întreaga viață, nu numai spirituală... se concentrează spre preoți... În concep-

ția lui Hațieganu, a colabora cu factorii religioși insemna a colabora cu substanța evreimii. Nu cu politicienii, pe care, în condițiile care erau în 1940—44, i-a considerat colaboraționiști, cum s-ar fi considerat și pe sine dacă ar fi făcut politică în Ungaria... Or, noi am lărgit relația noastră cu evreii, cu evreimea ardeleană cum se spunea pe atunci, după discuțiile avute de mine cu Komoly și Kasztner" (caseta RS-1X). Este interesant că aprecierile lui Hațieganu cu privire la Kasztner coincid cu aprecierile reținute de caracterizarea pe care i-o face R.L. Braham (op. cit. 2, p. 934).

„După înființarea Comitetului de salvare, acesta a avut însă legături sistematice cu Legația română la Budapesta legături cunoscute și aprobate de autoritățile românești centrale."

Pentru corecta înțelegere a atitudinii adoptate de acestea, este important faptul că ele erau bine informate cu privire la opiniile unora din conducătorii sioniști maghiari. Pînă în momentul declanșării represiunilor violente împotriva evreilor din Ungaria, problema refugiaților a fost tratată prin conducerea evreiască de la București, în special prin activiștii sioniști care făceau parte din ea, dar și prin dr. Filderman sau prin dr. Al. Safran, în funcție de grupurile de refugiați. Organele românești de informație știau, fără îndoială, care sînt legăturile din Ungaria care canalizează fluxul de refugiați spre punctele de trecere de la Arad și Cluj. După aprilie-mai 1944, nu a mai intrat în discuție decît opera de salvare ca atare. Ținînd seama, pe de o parte, de presiunea germană și, pe de alta, de numeroasele provocări puse la cale de oficinele hitleriste, românii implicați în diversele acțiuni se recrutau, prin forța lucrurilor, din rîndul unor oameni cu sentimente antihitleriste și umanitare, ca V.V. Pella, E. Filotti, M. Marina, Ion Isaiu etc. Activitatea acestor oameni avea însă acoperirea unor indicații confidențiale primite de la București. Relatările lui Ion Isaiu (casetă II-01) în acest sens sînt confirmate, direct sau indirect, de unele surse românești (jurnalul lui Gr. Gafencu, de exemplu) sau evreiești (documente din arhiva Filderman).

Cît privește legăturile Comitetului de salvare, condus de Komoly, cu Legația României la Budapesta, amintesc în cele ce urmează doar cîteva elemente, unele cunoscute, altele inedite. Se știe, de pildă, că „Raportul Auschwitz" a ajuns în Elveția prin diplomatul român Florin Manoliu, venit expres la Budapesta la chemarea lui Miklós (Moshe) Krausz, secretarul oficiului palestinian de la Budapesta, strins legat de activitatea comitetului de salvare. Se știe, de asemenea, că ministrul român la Berna, V. V. Pella a fost, cam în aceeași perioadă, purtătorul unuia din primele rapoarte ajunse în „lumea liberă" cu privire la tragedia evreilor din Ungaria. Și într-un caz și în celălalt, s-a vorbit despre „sentimentele" sau „legăturile" personale ale celor doi diplomați români.

Nu se știe însă că „raportul Pella" a fost întocmit de consulatul român din Oradea la ordinul expres al lui Mihai Antonescu (caseta II-01). Este necunoscut și faptul că Andrei Biss, membru în comitetul de salvare, și-a găsit adăpost în primăvara anului 1945 la secția consulară românească de pe lîngă Legația Elveției. El a beneficiat de un pașaport românesc pe numele Andrei Bisu. Este interesant și faptul că atunci cînd era căutat de autoritățile militare sovietice (fără îndoială în legătură cu cazul Wallenberg, în care acestea au văzut și o linie

Col. Mihai Gurgu, consul al României la Cluj, unul din factorii-cheie ai acțiunii de salvare a evreilor din Ungaria horthystă.

de contact între naziști și americani, intermediată de sioniști), Andrei Biss a fost ascuns cu ajutorul lui Ion Isaiu într-un spital de campanie românesc (caseta II-01).

Deși, chiar dacă explicăm această serie de „coincidențe" (departe de a fi epuizată) prin „legături personale", explicația rămîne semnificativă și nu are precedent în istoria europeană a perioadei, avem serioase dovezi că autoritatea românească s-a implicat direct în acțiunea de salvare a evreilor.

În jurnalul lui Otto Komoly (Anuarul Colecției Ráday, vol. III, Budapesta 1984), la data de 22 august 1944 apare următoarea însemnare : „Seara, la 7 fără un sfert, pe strada Vadász la nr. 29, Krausz comunică că în chestiunea pașapoartelor românești s-au ivit piedici esențiale. În primul rînd, consulul nu are destule blanchete de pașapoarte ; în al doilea rînd, pretinde să i se arate fie un certificat de cetățenie română, fie adeverința de înregistrare la KEOKH (Comitetul central de control al străinilor). Împotriva funcționarilor de la KEOKH există un denunț ; din această cauză chestiunea s-a îngreunat și el nu-și poate asuma răspunderea decît dacă se prelungește termenul de 26". (p. 248).

Însemnarea lui Komoly este o dovadă a legăturii dintre Legația României și Comitetul de Salvare, prin același Krausz. Ceea ce nu știa Komoly (sau ceea ce însemnarea lui nu reține) este însă un fapt și mai important. Într-adevăr,

Ruinele bisericii românești din comuna Căpeni, jud. Trei Scaune, zidită în 1876. Aceasta este una din primele biserici dărîmate de ocupanții horthyști (oct. 1940)

știm din alte surse, că, în vara anului 1944, Legația României mai fusese, cel puțin o dată, în situația de a-și fi epuizat stocurile de formulare și pașapoarte, eliberînd acte salvatoare evreilor.

Încă la 11 iulie 1944, W. Filderman și Dr. Marton Ernö comunică lui Filip Freudinger și Iosef Blum despre o înțelegere cu avocatul Tătușescu privind acordarea a 260 „certificate de repatriere" care vor fi „transmise telegrafic de organele superioare cele mai competente" (Culegerea Ancel, vol. VIII, p. 106). La 24 iulie, Tătușescu îi scrie lui Nadler și cere din nou „certificate de repatriere", deoarece la Legație „nu mai există decît șapte și nu se poate face nimic fără asemenea certificate" (Op. cit. p. 116). La 26 iulie, consulul P. Cernovodeanu confirmă lui Filderman cererea Legației române și, întrucît bombardamentele au distrus depozitul în care se păstrau certificatele, îl sfătuiește să se adreseze ministrului Davidescu (Op. cit. p. 116). La 15 august, Filderman cere o autorizație pentru ca avocatul Tătușescu să plece imediat la Budapesta ducînd 800 de blanchete de pașapoarte (Op. cit. p. 139).

Întrucît grupul Filip Freudinger a plecat din Budapesta la 9 august, este limpede că formularele cerute la sfîrșitul lui iulie fuseseră trimise. Pașapoartele duse de Tătușescu au ajuns și ele la Legație, dar, probabil, că documentele păstrate nu ne vor îngădui niciodată reconstituirea exactă a situației. Este sigur că în iarna 1944—primăvara 1945 secția consulară română de pe lîngă Legația Elveției, condusă de Ion Isaiu, a eliberat în continuare pașapoarte românești evreilor (caseta II-01).

Dintr-o sinteză întocmită de Ministrul Afacerilor Externe imediat după război (Culegerea Ancel, vol. X, p. 416 și urm.) se vede că pașapoartele și certificatele de repatriere despre care se vorbește în documentele amintite mai sus nu au fost înregistrate oficial în evidențele ministerului. Nu încape însă îndoială că ele au fost eliberate și folosite, întrucît cunoaștem cazuri sigure de salvare pe această cale (cel puțin 300). Acest fapt vine și el să confirme condițiile de semiclandestinitate în care trebuia să se acționeze, deși implicarea ministrului Davidescu, de pildă, însemna practic implicarea lui Ion Antonescu, și deși avem dovada, provenită din surse evreiești, a intervenției directe în problemă a lui Mihai Antonescu.

În schimb, sinteza înregistrează 51 537 de vize de tranzit, date pe pașapoarte românești sau străine. Cifra este stabilită pe baza unui dosar „Evrei din Budapesta, 1944" (op. cit. p. 416) și, deși corespunde cu estimarea lui Zissu privitoare la numărul refugiaților de pe teritoriul României la data de 23 August 1944, este probabil că nu toți cei care primiseră viza de tranzit o utilizaseră pînă la acea dată. Este însă sigur că grupuri ilegale, organizate de către activiști sioniști acoperiți de Wallenberg, au trecut masiv frontiera prin punctele din regiunea Aradului. Contextul în care apare numele lui Komoly în scrisoarea lui Raoul Șorban arată că în vara lui 1944 rețeaua românească de la Cluj, care, după cîte am văzut, avea o legătură rapidă cu Legația română de la Budapesta, mijlocea contactele dintre grupul Zissu—Marton—Carmilly-Weinberger, care se ocupa de refugiații din Ardeal și Ungaria la București, și Comitetul de salvare budapestan.

8

Aurel Socol, avocat și ziarist. Fiu al unui fruntaș național țărănist, Aurel Socol senior, președinte al organizației județene Cluj, fost deputat în parlamentul român. Rămas la Cluj după Dictatul de la Viena, lucrează în redacția ziarului „Tribuna Ardealului". Prieten apropiat cu Raoul Șorban, el este direct implicat în acțiunea de ajutorare a evreilor. I. Maniu, care îl prețuia în mod deosebit pe tatăl său, a manifestat față de fiu sentimente părintești, spune Raoul Șorban. „Maniu a cerut să transmit, și am transmis lui Socol, să treacă în România". Din pricina participării lui la activitatea rețelei românești, care părea cunoscută de serviciile secrete germane, avînd posibilitatea de a acționa și pe teritoriul românesc, s-a luat în discuție plecarea lui Socol în Palestina. „Eventualitatea plecării lui Bubi Socol, spune Raoul Șorban, era dorită de Maniu. Maniu știa că eu o să plec în Palestina, cu nume fals, și de aia dorea ca și Bubi Socol să treacă, că nu-l vedea în siguranță nici în țară. Și voia ca și Bubi Socol să plece în Palestina. Evident, Zissu, și cu Marton, și cu Moshe (Carmilly-Weinberger) au admis chestia asta" (casetă RS-IX).

Atunci cînd SD-ul îl arestează pe Aurel Socol, pe biroul acestuia, la vedere, germanii găsesc o comunicare din partea lui Raoul Șorban în această problemă, nesemnată, dar în care se afirmă că Maniu îl așteaptă. Raoul Șorban a dat o declarație la Consulatul maghiar din Brașov prin care îl disculpa pe acesta. „Exact nu știu ce am declarat, dar a fost o manevră de învăluire. Eu fiind aici (în țară) în relativă siguranță. A fost ciudată situația mea. Oficial, eu eram rău văzut. De facto, eram ajutat... Cred că am fost ocrotit de autoritățile române, împotriva nemților" (casetă RS-IX).

Intervenția contelui Banffy Miklos în vederea eliberării lui Socol s-a făcut la cererea expresă a lui Maniu care i-a scris acestuia o scrisoare, transmisă prin Raoul Șorban. Deși la întîlnirea Maniu-Banffy de la București, din 1943, la care Raoul Sorban a fost martor, Maniu a respins categoric propunerile făcute de Banffy „în numele Regentului", care condiționau o posibilă apropiere româno-maghiară de acceptarea unor „planuri" de esență revizionistă, legăturile dintre Maniu și Banffy, mai ales în probleme privind situația românilor din teritoriul de sub ocupație maghiară, au continuat, după cîte se vede. Scrisoarea lui Banffy către Raoul Șorban este răspunsul său la intervenția lui Iuliu Maniu. „Argumentul relațiilor mele cu Banffy, spune Raoul Sorban, nu era un argument de ordine personală. Eu nu puteam fi decît poștașul... Îmi scrie mie, dar nu mi-a scris mie, îi scrie lui Maniu" (casetă RS-IX).

9 În realitate, arestarea lui Gh. Giurgiu, așa cum a aflat ulterior Raoul Șorban, nu are legătură directă cu el și cu Aurel Socol (v. mai jos nota 24).

10 Informațiile despre cei 17 intelectuali români arestați de către unguri pentru că au dat ajutor evreilor sînt foarte sărace. Probabil că nu este vorba de un grup constituit, ci de oameni care au reacționat spontan la măsurile luate de autoritățile maghiare și la brutalitatea ieșită din comun care a caracterizat aplicarea lor. Avem aici încă o dovadă a solidarității manifestată de marea masă a românilor ardeleni față de evreii persecutați. Este la fel de semnificativ faptul că autoritățile maghiare organizează o arestare masivă de intelectuali români, tocmai în legătură cu ajutorul acordat evreilor. Gh. Giurgiu era un avocat foarte cunoscut, Profesorul Nicoară, arestat la vîrsta de 86 de ani, era pensionar și fusese, se pare, și preot. Orice date suplimentare privind pe oamenii pomeniți aici, ca și pe alți români arestați în acea perioadă ar fi de cel mai mare interes. Urmașii lor au datoria să le comunice, ajutînd astfel la deplina lămurire a acestei manifestări de luminoasă solidaritate umană. Orice detaliu, orice amănunt poate oferi o pistă de investigare importantă.

11 Avem aici dovada participării lui Tudor Bugnariu la activitatea rețelei românești. „Eu, absolut de bună credință, spune Raoul Sorban, l-am pomenit în discursul meu, zis festiv, de la Yad Vashem ca pe unul care a colaborat în această acțiune, ca să aflu ulterior că el a contestat această chestiune. Pe urmă m-am liniștit după ce am stat de vorbă cu doamna Pamfil care mi-a spus, totuși, că ea a comunicat cu mine prin Bugnariu". Raoul Sorban adaugă că din pricina faptului că „Bugnariu era un comunist notoriu" și „prin urmare era expus totdeauna, poate cel mai expus să fie arestat", el nu a cunoscut toate detaliile activității rețelei românești. „Bugnariu știa atît cît i-am spus eu. Dar ajutorul lui a fost fără rezerve!" (casetă RS-IX).

De altfel, într-o „referință" datată 5 decembrie 1955, Tudor Bugnariu scrie, confirmînd afirmațiile lui Raoul Sorban, întărite, de altfel, de documentul pe care îl publicăm: „Peste cîtva timp, cînd autoritățile horthyste au luat măsuri pentru deportarea evreilor, Raoul Șorban, fiind implicat într-o acțiune de trecere clandestină peste granită a unor cunoscuți de ai săi, a trebuit să fugă în România. Acțiunea lui Raoul Sorban face parte dintr-o acțiune mai largă... După fuga lui în România am ținut prin scris legătura cu el, în vederea organizării condițiilor de trecere clandestină a altor evrei..." (p. 2, document în posesia lui Raoul Șorban ; fotocopie în arhiva mea).

12 La Sibiu lucra prof. Coriolan Tătaru, fostul rezident regal de la Cluj, care a oferit adăpost în clinica sa unora din evreii refugiați din Ungaria.

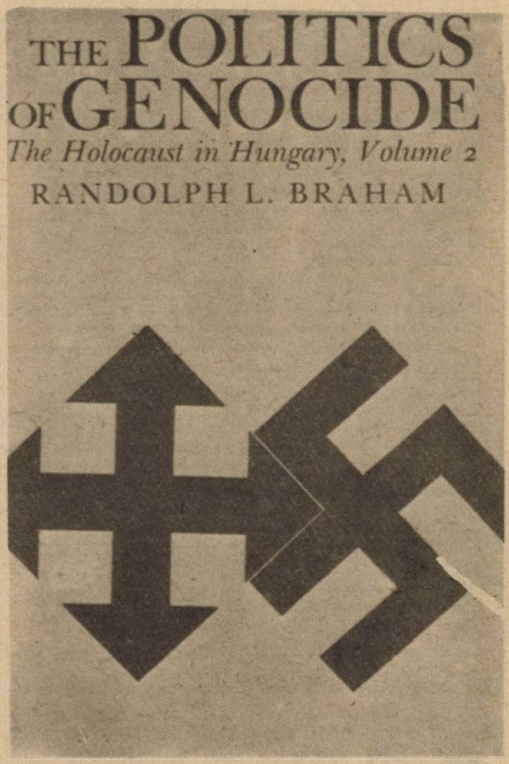

13 Legăturile dintre dr. Marton Ernö și Raoul Șorban se făceau prin curieri speciali sau prin curierii care asigurau legătura cu grupul sionist de la Turda. Exista și posibilitatea comunicării prin telefon, folosită, din motive lesne de înțeles, numai în cazuri excepționale.

14 V. nota 7. Deși principala cale de trecere a evreilor care obținuseră un statut legal cu ajutorul Legației României de la Budapesta era, din motive practice în primul rînd, Aradul, se dovedește că cel puțin unii dintre ei au trecut și prin Cluj.

15 V. nota 8. „Asta înseamnă, comentează Raoul Șorban comunicarea făcută lui Marton, că eu deja renunțasem să plec cu Kasbek-ul (vasul cu care avea să plece spre Palestina Dr. Moshe Carmilly-Weinberger)... pentru că primisem misiva, prin Bugnariu, de la Eva Semlyen, că a reușit să scape din ghettou și să trimit după ea... N-am renunțat însă să plec. Pentru că, într-adevăr, eram în mare pericol. Pericol mare nu erau românii. Siguranța care umbla și ea după mine, cu bună-voință însă. Pericol mare erau nemții" (casetă RS-IX).

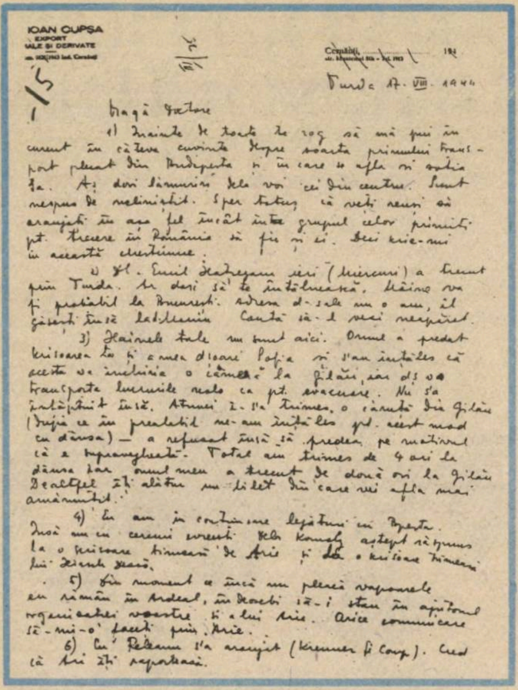

Este vorba, evident, de un alt grup decît de cele două la care se face trimitere la începutul scrisorii din 30 iulie. Acolo se vorbeşte de sora lui Marton care n-a fost găsită de „automobil" (Releanu care asigura trecerile „ilegale" de graniţă) ceea ce înseamnă că „s-a aranjat cu autorizaţia", deci cu legalizarea (certificat de repatriere, paşaport etc.) situaţiei în România. Grupul (familia ?) Löbl trece cu „automobilul", deci „ilegal".

„Primul transport plecat din Budapesta", care putea fi, eventual, inclus în rîndul „celor primiţi pentru trecere în România" este „primul" din cele organizate pe linia Cluj sau „primul" despre care află Raoul Şorban. Într-adevăr, pînă la 17 august, trecuseră graniţa mai multe grupuri „autorizate" să treacă în România, cu situaţia „legalizată" încă de la Budapesta (paşapoarte româneşti, vize de tranzit etc.) Chiar la data la care Raoul Şorban îi scria Dr. Marton, la 17 august 1944, Filderman îi scria lui Reuben Resnik la Istanbul, anunţîndu-i sosirea unui prim grup de refugiaţi cu paşaport românesc şi îi cerea ajutor imediat pentru evreii din Budapesta (Culegerea Ancel, vol. VIII, p. 150). Încă la 11 iunie, Filderman comunicase la Istanbul că evreii refugiaţi din Ungaria vor fi primiţi în România (op. cit.).

17

După cum îşi aminteşte Raoul Şorban, Emil Haţieganu „a venit la chemarea evreilor. Probabil apăruseră dificultăţi sau, probabil, s-au învederat noi posibilităţi de salvare". La Turda, s-a interesat îndeaproape de situaţia de pe graniţă în legătură cu acţiunea de salvare a evreilor, deoarece scopul călătoriei sale la Bucureşti era stabilirea modalităţii în care ea se poate extinde şi accelera.

Trimiterea la I. M. nu este întîmplătoare. În calitate de conducător al românilor din Ardealul ocupat, Haţieganu avea legături strînse cu autorităţile româneşti. În baza unei înţelegeri tacite cu acestea, M. îşi exercita însă rolul de „leader ardelean", fiind un factor hotărîtor în definirea atitudinii oficiale a unor organe de stat. De altfel, în cadrul aparatului guvernamental, de „problemele ardelene" se ocupau, în cele mai multe cazuri, ardeleni care vedeau în M., chiar dacă nu erau naţional-ţărănişti, o adevărată „instituţie naţională" de necontestată autoritate. Aşa se explică şi atitudinea lui Filderman, bun cunoscător al lumii politice româneşti, faţă de I.M.

Ajutorul dat de I. M. acţiunii de salvare a evreilor din Ardeal şi Ungaria nu poate fi pus la îndoială. Poziţia expusă de Haţieganu la şedinţa de la episcopia greco-catolică din Cluj este, fără îndoială, rezultatul unor consultări prealabile cu M. şi cu autorităţile româneşti. După întîlnirea cu Dr. Carmilly-Weinberger, în mai 1944, înainte de începerea deportărilor, I. M. i-a dat imediat 1 200 de legitimaţii în alb pentru a înlesni trecerea în România a evreilor ameninţaţi. La acea dată nu se putea bănui ce proporţii va lua dezlănţuirea antisemită din Ungaria şi nici violenţa fără precedent pe care o va atinge acolo aplicarea „soluţiei finale".

Cu atît mai remarcabilă este reacţia promptă de răspuns a românilor. În judecarea acestui aspect al problemei, trebuie să luăm în considerare faptul că datele care dau astăzi dimensiune unică tragediei evreilor din Ungaria constituiau în acele zile secrete stricte, cunoscute doar unui grup restrîns de oameni din conducerea Ungariei şi a aparatului represiv horthyst. În România, ele pătrundeau cu întîrziere, greu, parţial şi numai pe măsură ce incredibilul plan de exterminare sistematică a sute de mii de oameni se transforma, cu iuţeală de fulger, în realitate.

Toate elementele cunoscute ne îndreptăţesc să susţinem că, în aceste condiţii, reacţia românească este o reacţie de sensibilitate şi nu una de „calcul politic", aşa cum continuă să afirme o seamă de istorici interesaţi sau numai influenţaţi de versiunea interesată pusă în circulaţie de istoriografia maghiară. În cercurile româneşti responsabile domneşte o atmosferă de adevărată panică. Ajutorarea evreilor din Ungaria capătă aspectul unei adevărate întreceri cu o maşină a morţii ale cărei mecanisme par de neînţeles.

În ciuda situaţiei din vara anului 1944 (sîntem în preajma evenimentelor de la 23 August), problema ocupă un loc prioritar în preocupările majorităţii personalităţilor politice. Nu este zi în care să nu avem un document cu privire la întîlniri, intervenţii, convorbiri etc. privind ajutorarea evreilor din Ungaria. Fără îndoială, în crearea acestei stări de alertă, un rol determinant l-au avut conducătorii evreilor din România, dr. Al. Safran, dr. W. Filderman, A. Zissu. În ce altă ţară europeană a reacţionat însă establishment-ul politic atît de prompt şi de cooperativ ?

Implicarea din ce în ce mai activă a lui I.M. în opera de salvare a evreilor urmează această curbă ascendentă, mai generală. Aşa cum aflăm dintr-o notă a dr. Filderman din 1 iunie, acesta are o întîlnire cu I. M. şi

La Tel Aviv, cu prilejul acordării titlului de „Drept al Popoarelor" lui Raoul Şorban. La dreapta lui, Dr. M. Carmilly-Weinberger, Arie Hirsch şi Itzak Artzi, deputat în Knesseth

Mihai Popovici în legătură cu refugiaţii evrei din Ungaria. M. intervine pe lîngă guvernul român ca urmare a notei pe care i-o înmînează Filderman (Culegerea Ancel, vol. VIII, p. 64). Fără îndoială, nota conţinea informaţii noi, atît faţă de ceea ce îi putuse comunica lui Maniu Dr. Carmilly-Weinberger, care trecuse în România la 2 mai şi ajunsese la Bucureşti la 12 mai, cît şi faţă de informaţiile ajunse la el prin Dr. Marton sau prin reţeaua românească.

Această intervenţie a lui I.M. a avut un rol important în măsurile adoptate de autorităţile româneşti faţă de refugiaţi, comunicate de Mihai Antonescu lui Filderman într-o convorbire avută la 10 iunie. Evreii refugiaţi, spune Mihai Antonescu, nu vor mai fi trimişi înapoi peste graniţă (aşa cum procedaseră cu cîteva grupe „ilegale" autorităţile de graniţă, zeloase sau sub presiunea unor denunţuri germane), iar ordinul de împuşcare a celor ce trec ilegal frontiera nu va fi executat (cum nu fusese nici pînă la 10 iunie).

Date extrem de importante cu privire la intervenţiile lui M. în favoarea evreilor aduce Iosif Toma Popescu într-un articol intitulat „La Roumanie sauvée de l'Holocauste", apărut în «Le monde juif» (15 iunie 1988). Ele completează alte surse şi explică o seamă de împrejurări insuficient lămurite de documentele scrise păstrate.

La solicitarea conducătorilor comunităţilor evreieşti din România, a unor rabini şi a unor persoane particulare, scrie I. T. Popescu, Maniu a intervenit pe lîngă Ion Antonescu, personal sau prin dr. N. Lupu şi Ella Negruzzi, „pentru rezolvarea diverselor probleme ale populaţiei evreieşti din România. Mareşalul Antonescu a rezolvat întotdeauna pozitiv cererile de această natură pe care i le-a adresat preşedintele (în articolul său, I. T. Popescu îl numeşte aşa pe Maniu). De exemplu, I.M. a intervenit personal pe lîngă mareşalul Antonescu pentru a opri evacuarea evreilor din anumite localităţi şi a împiedica internarea lor în lagăre de concentrare. Această intervenţie a fost făcută de preşedinte în iunie 1942, la cererea conducătorilor uniunii comunităţilor evreieşti din România.

În acea perioadă, relaţiile dintre cei doi oameni politici erau destul de reci, deoarece, cu un an înainte, cînd armata română ajunsese pe Nistru, preşedintele ceruse mareşalului să nu... întreprindă operaţii pe teritoriul rusesc...

Numai iminenţa unui mare pericol care ameninţa pe evreii din România l-a putut determina pe preşedinte să îl întîlnească pe mareşal. Acesta i-a confirmat lui Maniu că guvernul german cerea concentrarea evreilor în lagăre. Cu prilejul primei sale întîlniri cu Hitler, mareşalul obţinuse consimţămîntul Führerului ca Abwehrul şi Gestapoul să colaboreze cu poliţia română, dar ca cele două organizaţii germane să nu execute arestări pe teritoriul român". Pretextînd atacuri armate îndreptate de evrei împotriva trupelor germane, guvernul german a intervenit pretinzînd ca propriii agenţi să opereze arestări deoarece, afirmau germanii, „poliţia română nu este suficient de activă, iar transporturile lor spre front sînt ameninţate de evrei". După I. T. Popescu, în favoarea cererii lor, germanii au invocat şi răspîndirea unor manifeste antihitleriste la Galaţi, Sibiu, Timişoara etc. „Autorii descoperiţi, români şi evrei, erau arestaţi şi condamnaţi la închisoare de tribunalele militare româneşti. Mareşalul Antonescu a respins cererea guvernului hitlerist, dar a fost silit să promită că va lua măsuri de securitate împotriva evreilor, adică că îi va interna în lagăre.

Preşedintele a rugat insistent pe mareşal să renunţe la acest proiect fiindcă, prin expulzare din localităţile de reşedinţă, li se ia orice posibilitate de a-şi cîştiga pîinea, iar concentrarea în lagăre ar uşura deportarea lor de către nazişti.

În acei ani, în România, circulau zvonuri cu privire la deportarea evreilor din ţările ocupate de germani, dar nu se cunoştea nici numele lagărelor, nici ororile care se întîmplau acolo. Mareşalul Antonescu a promis să dea ordin de încetare a evacuărilor şi şi-a exprima speranţa că evreii vor fi îndeajuns de pre-

văzători pentru a nu da germanilor pretexte pentru o intervenție directă. În realitate, ca urmare a relatării pe care președintele a făcut-o conducătorilor uniunii comunităților evreiești cu privire la convorbirile lui cu mareșalul, aceștia au stabilit contacte cu guvernul dînd garanții că fiecare comunitate își va supraveghea membrii. În legătură cu aceste contacte, dr. Th. Lavy a scris un articol publicat în Israel în „Viața noastră" din 13 iunie 1980".

În problema refugiaților, I. T. Popescu amintește și el că „legea" cu privire la executarea celor ce treceau ilegal frontiera „nu a fost aplicată, cu toate că sute de evrei fuseseră descoperiți de poliția românească... Tribunalele militare românești ezitau să le aplice sancțiuni penale severe și ceruseră instrucțiuni guvernului de la București". Aici autorul înregistrează, desigur, informații aproximativ exacte, în esență corecte, vehiculate în cercurile „opoziției democratice", ca și atunci cînd presupune că Antonescu ar fi fost înclinat să-i înapoieze pe refugiați în țările de origină (documentele timpului arată că autoritățile române nu au avut în vedere o asemenea măsură). Firește, și nu încape îndoială, că cercurile evreiești mențineau starea de tensiune pe care o puteau întreține în aceste medii românești asemenea informații. De altfel starea de tensiune în care trăiau evreii era cît se poate de justificată. „Populația evreiască, scrie I. T. Popescu, nu a fost internată în lagăre, dar teama de deportare a fost permanentă în tot timpul războiului. Din timp în timp, starea de alarme îi chinuia pe sărmanii oameni care trăiau oricum într-o spaimă permanentă. O informație falsă, un svon necontrolat se răspîndeau cu iuteala fulgerului și aduceau teroare în fiecare casă de evreu".

Contribuția importantă a lui I. T. Popescu rămîne însă comunicarea faptelor cunoscute de el direct sau din prima sursă. În legătură cu problema refugiaților, „conducătorii evreilor din România, scrie el, au cerut din nou ajutorul lui Maniu. Președintele a cerut doctorului N. Lupu, președintele organizației național-țărăniste din București, să se ducă în numele său la mareșalul Antonescu și să facă demersurile necesare pentru a salva evreii amenințați. De data aceasta, Maniu l-a delegat la mareșal pe doctorul Lupu, și nu s-a dus personal, deoarece acesta (Antonescu) îl prevenise că în cercul său cel mai apropiat se găsesc informatori naziști. Se pare că doctorul Lupu a pledat călduros și l-a convins pe mareșal, deoarece acesta i-a promis că evreii în cauză vor fi ajutați să plece în Turcia, ceea ce de fapt ei au și făcut, după ce își procuraseră documente cu concursul comunităților și al unor personalități românești".

Date extrem de interesante aduce I. T. Popescu și în legătură cu o a doua întîlnire Antonescu—Maniu legată de „contribuția extraordinară de război" care urma să fie impusă evreilor din România și care, după cum știm din multe alte surse, a provocat o puternică reacție negativă în lumea politică românească și o îndreptățită îngrijorare la conducătorii evreimii. A circulat și zvonul că această obligație suplimentară este impusă pentru a furniza pretextul deportării evreilor sub acuzarea de „sabotare a efortului de război".

„Mareșalul Antonescu, relatează I. T. Popescu, a spus președintelui că se preconiza o contribuție specială impusă exclusiv evreilor (multe asemenea „contribuții", sub formă de „împrumuturi", „depuneri benevole" etc. fuseseră impuse românilor, dar individual ; cele mai rele presupuneri puteau să se nască și pe baza faptului că „contribuția" evreilor lua forma unei impuneri colective, n.m.), dat fiind că aceștia nu participau la campania militară. I. M. a făcut observația că neparticiparea la război nu putea fi imputată evreilor, deoarece era consecința limitării statutului lor ca cetățeni români, din cauza politicii de discriminare rasială. Mareșalul i-a răspuns, schițînd un suris, că mulți români ar fi fericiți să constituie obiectul unei asemenea limitări și să nu ajungă prin stepele calmuce.

Atunci cînd I. M. a făcut observația că s-ar putea presupune că războiul nu ar fi popular, mareșalul a fost de acord că nu este, dar a precizat că a fost silit să-l facă... Guvernul Antonescu a renunțat la proiectul unei contribuții speciale pentru evrei".

Și în acest caz, eroarea de informație a lui I. T. Popescu merită să fie relevată. Neîndoielnic, ea își are originea în epocă și oglindește împrejurări specifice, trecute cel mai adesea cu vederea. „Contribuția" aceasta era de fapt un „împrumut forțat" cum corect o caracterizează S. Shafferman (Dr. W. Wilderman, Tel Aviv, 1986, p. 225) și fusese inițial fixată la 4 miliarde de lei.

Întrucît asemenea „contribuții" și „împrumuturi" forțate erau impuse tuturor cetățenilor români, W. Filderman, credincios poziției sale de a trata cu guvernul în numele unei categorii de cetățeni români discriminată exclusiv din motive rasiale, care rămîne însă solidară cu poporul român și loială față de autoritatea de stat, nu a protestat împotriva „contribuției" ca atare, ci împotriva sumei prea mari. Într-o convorbire cu Dr. Ghingold, președintele Centralei Evreilor, W. Filderman a afirmat că „maximum ce se va putea realiza de la evrei este... 750 milioane". Guvernul nu a renunțat oficial la „contribuția de 4 miliarde", ea figurînd ca atare în acte, deși proiectul inițial fusese practic abandonat, de îndată ce suma încasată pînă la 22 iunie 1944, reprezenta aproximativ 18 la sută din cererea inițială, adică 734 308 lei (Culegerea Ancel, vol X, p. 397).

În legătură cu „contribuția de 4 miliarde" și cu intervenția lui M. în acest caz, trebuie subliniat faptul că „contribuția" fusese inițiată de Centrala Evreilor, adică de un organ guvernamental aflat în situația paradoxală de a nu fi controlat de guvern, infiltrat de agenții lui Richter și servind adesea ca mijloc de presiune nazistă asupra conducerii statului. Este semnifcativ faptul că, într-un interviu dat după război unui ziar din Tel Aviv, Filderman afirma că Antonescu a aprobat impunerea „contribuției" deoarece „avea nevoie de fonduri pentru a duce războiul contra rușilor și trebuia să paralizeze străduințele germanilor de deportare generală și să cîștige timp" (Schafferman, op. cit. p. 225). Merită să urmărim istoria „contribuției" pînă la capăt, deoarece epilogul ei, care implică o nouă intervenție a lui I. M., de care nu amintește I. T. Popescu, este și mai lămuritor.

Față de afirmația lui Filderman că evreii nu pot da o contribuție mai mare de 750 milioane, Ghingold „a cerut să-i trimit un memoriu explicativ, ceea ce am făcut. Dr. Ghingold, relatează Filderman în interviul amintit, a predat memoriul lui Radu Lecca, iar acesta ar fi spus mareșalului că dată fiind declarația mea, numai

o amenințare cu deportarea ar putea să mă silească să caut a încasa mai mult" (Schafferman, op. cit. p. 225).

Însușindu-și pînă la urmă, așa cum am văzut, punctul de vedere apărat de Filderman, Antonescu a aprobat totuși deportarea lui în Transnistria, act care pare de neînțeles dacă nu am ști că oficinele naziste cereau, de multă vreme, cu insistență crescîndă, arestarea conducătorului evreimii române. „Ceea ce Richter a fost împiedicat să comită cu mijloacele specifice ale Gestapoului, devenea posibil în această împrejurare, scrie Schafferman. Se pare însă că Antonescu a luat anumite măsuri discrete să împiedice orice atingere a persoanei prizonierului său" (op. cit. pp. 225—226).

Printre personalitățile politice care au intervenit prompt cerînd eliberarea lui Filderman, reîntors după două luni la București, se numără și Iuliu Maniu.

Pînă aici, datele comunicate de I.T. Popescu, deși aduc precizări și completări cel mai adesea inedite, se referă la împrejurări, mai mult sau mai puțin cunoscute. Cu privire la deportarea evreilor din Bucovina, de pildă, cunoaștem o notă a Secretariatului general al Consiliului de miniștri, întocmită la ordinul lui I. Antonescu la 24 ianuarie 1944, din care reiese că I.M. a fost unul din cei mai activi adversari ai acestei măsuri. Alături de Filderman și Al. Safran, el a intervenit pe lîngă Antonescu, ca urmare a unor întîlniri avute cu „emisari ai unor cercuri evreiești". În notă se afirmă că, în afara intervențiilor personale, I.M. trebuie privit și ca inițiator al intervențiilor lui N. Lupu și Gh. Brătianu și, evident, ale partizanilor săi, cunoscuți ca atare, Ghiță Pop și Ion Mihalache. Nota confirmă fără echivoc faptul că „intervenirile făcute de domnii Filderman, Lupu, Maniu etc... au dus la oprirea evacuării lor (a evreilor din Bucovina) totale". Sînt interesante și alte observații din notă care concordă cu afirmațiile lui I. T. Popescu cu privire la înțelegerea întîmpinată de Maniu pe lîngă Antonescu și cu privire la presiunile germane. La 17 septembrie, M. „a declarat unui emisar al unor cercuri evreiești... care se prezentase spre a-i cere lămuriri cu privire la ultimul demers al acestuia în chestiunea deportărilor, că respectarea ordinului de a se executa deportări îl surprinde deoarece a primit asigurarea «dintr-un loc competent». ...Dacă totuși este adevărat, este o dovadă că măsurile luate sînt inițiate de foruri externe". După Ghiță Pop, convingerea lui M. este că „sugestiuni externe caută să creeze Țării noastre o situație dificilă... Nu este exclus ca legionarii fugiți să aibă un rol în această chestiune, făcînd sugestii lumii străine". La 14 septembrie 1942, Mihalache dezaprobă măsurile de deportare, luate împotriva evreilor, pe considerentul că, după informațiile sale, aceste măsuri au fost luate la sugestia unor cercuri externe fiind „străine de tradițiile de omenie ale poporului nostru". (Culegerea Ancel, vol. X pp. 352 și urm.). Documentul peste parțial reprodus și de Al. Safran (Resisting the strom, Tel Aviv, 1988, pp. 339—342).

Surprinzătoare poate să pară însemnarea marginală a lui Antonescu care consideră că nota nu este completă, deoarece a primit „și alte intervenții prin scrisori și convorbiri". În realitate, avem aici dovada faptului că, dat fiind subiectul unor asemenea intervenții, și, desigur, în multe cazuri, chiar persoana care intervenea, nici măcar cabinetul lui Antonescu nu a putut ține o evidență exactă a lor. Motivele se pot presupune ușor, și în ciuda rețelei de informatori a lui Richter, în documentele germane contactele personale ale lui Antonescu cu Filderman sau, în problemele legate de regimul evreilor, cu Maniu, se întemeiază mai degrabă pe interpretări și supoziții.

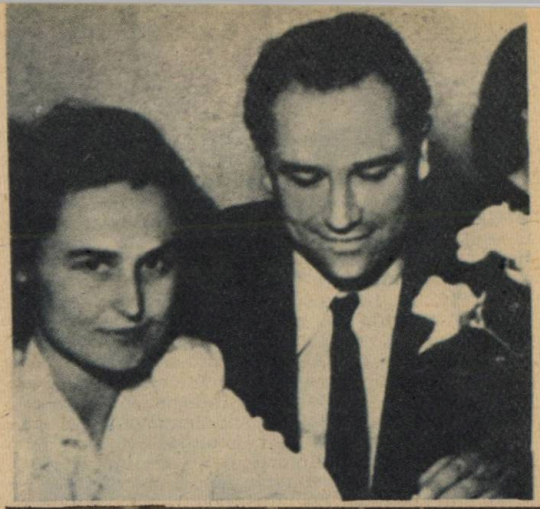

Vasile Moldovan, unul din oamenii care a condus mulți evrei în România ● Tatăl lui Vasile Moldovan, fotografiat în curtea casei sale așezată în apropierea granitei vremelnice româno-maghiare. Pe aici au trecut mulți evrei care și-au găsit salvarea în România.

Din elementele inedite pe care le aduce articolul lui I. T. Popescu, cel mai important îl constituie intervenția lui Maniu din vara anului 1944 împotriva intenției germanilor de a-i deporta pe evrei în lagărele din Polonia. Autorul afirmă a fi fost direct implicat în problemă.

„Cea mai importantă, scrie I. T. Popescu, intervenție a lui Maniu a fost cea întreprinsă pentru a împiedica deportarea evreilor din România în Polonia. Cu toate că România fusese ocupată de naziști, nimeni n-a fost deportat din teritoriul controlat de guvernul din București în lagărele hitleriste de exterminare.

Cunosc faptul acesta personal, deoarece am avut un rol modest în această acțiune de salvare, care îmi îngăduie să fac o relatare mai detaliată cu privire la împrejurările în care a avut loc".

În vara anului 1944, autorul a fost informat de prof. Alexianu, guvernatorul Transnistriei, că în Capitală se găsește „un trimis al guvernului german, cu numele de Richter, ...venit să organizeze împreună cu administrația românească deportarea evreilor în lagărele de concentrare din Polonia... Odată informația con-

firmată de către persoane din anturajul fostului prim-minstru Gigurtu, Maniu m-a întrebat dacă nu vreau să duc mareşalului o scrisoare din partea sa. Bineînţeles, am fost de acord şi audienţa la mareşal a fost obţinută prin profesorul Alexianu, care m-a dus acolo cu maşina sa... În scrisoarea către mareşal, Maniu îl ruga să nu îngăduie deportarea cerută de germani iar, în răspunsul său, mareşalul Antonescu îl asigura pe preşedinte că, atîta vreme cît el va fi la conducere, nimeni nu va fi deportat în lagărele de concentrare naziste".

I. T. Popescu afirmă că, mai tîrziu, „un om bine cunoscut în România interbelică" drept filogerman i-a relatat că „în primăvara anului 1944 a fost convocat la o reuniune la care se găseau filogermani notorii şi un emisar al guvernului nazist cu numele de Richter. Obiectivul întrevederii era formarea unui guvern care să-l înlocuiască pe cel al lui Antonescu". Proiectul a ajuns, prin cineva din cei prezenţi, la urechile acestuia. „Era vorba fără îndoială, crede I. T. Popescu, de un santaj din partea

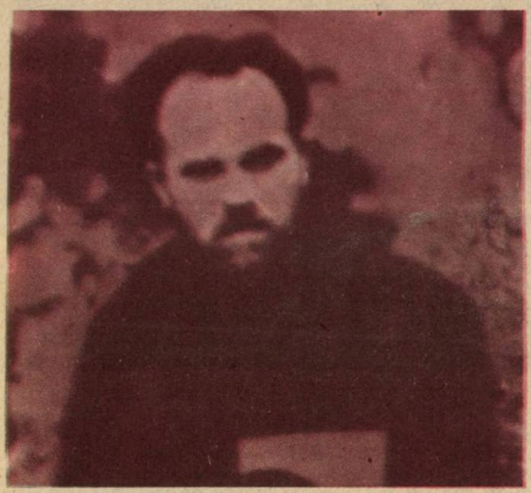

Protopopul Florea Mureşan

naziştilor, drept urmare a respingerii propunerii lor de deportare".

Lucrurile nu stau aşa şi chiar în relatarea lui I. T. Popescu există o vădită eroare cronologică : o acţiune din primăvara lui 1944 nu poate constitui un răspuns la una întreprinsă ulterior, în vara aceluiaşi an. Dar informaţiile sale, bine plasate în timp, ar putea fi exacte şi s-ar putea dovedi hotărîtoare în luminarea unor elemente obscure, sau mai puţin luate în considerare pînă astăzi de către istorici, privind acţiunea oficinelor naziste din România.

Într-adevăr, după o „intensificare a fricţiunilor între Bucureşti şi Berlin", înregistrată spre sfîrşitul anului 1943, generate mai ales de evoluţia raporturilor economice dintre cele două ţări, dar şi de căutările conducătorilor statului român de a găsi o soluţie de ieşire din situaţia gravă în care ajunsese ţara ca urmare a alianţei militare cu Germania, în primăvara anului 1944, sub presiunea evenimentelor de pe front, Hitler părea hotărît să forţeze lucrurile.

Fără îndoială că invitarea lui Antonescu la Klessheim la 20 martie 1944, a doua zi după intrarea trupelor germane în Ungaria, constituia în sine o ameninţare. Teama că întîlnirea avea să fie preludiul ocupării ţării a fost formulată direct de Mihai Antonescu care a comunicat-o, prin Cretzianu, aliaţilor, la 21 martie dimineaţa. Caracterul deosebit al informaţiei, ca şi urgenţa impusă de evenimente, a provocat o reacţie neobişnuită din partea aliaţilor occidentali. Generalul H. M. Wilson, comandantul suprem al trupelor aliate din Mediterana, nemaiconsultîndu-se cu sovieticii, i-a scris direct mareşalului Antonescu (Scrisoarea a ajuns la Bucureşti după plecarea acestuia spre Germania). Convocarea lui Antonescu l-a alarmat şi pe Maniu, care, la 22 aprilie, a luat şi el legătura cu anglo-americanii, prin Ştirbey, avertizîndu-i că există pericolul ocupării ţării de către hitlerişti. Lordul Moyne (care avea să fie asasinat la Cairo, în acelaşi an 1944, de către un comando evreiesc al organizaţiei Lehi) a refuzat să primească mesajul lui Maniu, deoarece era adresat numai englezilor şi americanilor precizînd că „tratativele vor fi reluate după primirea unui mesaj adresat în comun reprezentanţilor Angliei, Uniunii Sovietice şi Statelor Unite" (V. A. Simion, Preliminarii). Este limpede că aliaţii nu studiaseră o soluţie reală de răspuns la o lovitură germană de acest fel.

La Klessheim, la masa intimă din seara zilei de 23 martie, Hitler şi Antonescu au avut o întîlnire „între patru ochi". Hitler a prezentat situaţia Ungariei, subliniind că „atunci cînd e necesar, nu se va da înapoi să ia măsuri foarte dure. El poate să-l asigure pe Antonescu că orice primejdie pentru ducerea împreună a războiului va fi înlăturată fără menajamente". Deşi din documentele întîlnirii nu rezultă dacă Antonescu a comunicat şi lui Hitler problemele ce urmau a fi discutate, acesta a cerut o întrevedere şi cu Reichsführerul S.S. H. Himmler pe care l-a întîlnit la 24 martie.

În „scurta convorbire" care a avut loc, mareşalul Antonescu s-a plîns „de activitatea unor foruri ale S.D. care nu e prielnică ordinei în ţară". Himmler s-a arătat surprins, afirmînd că, după rebeliunea legionară din ianuarie 1941, în România nu mai există foruri S.D., ce lîngă Legaţia germană lucrînd doar un atasat de poliţie cu doi-trei colaboratori. „Poate este vorba de eşaloane ale contraspionajului (Abwehr)", a spus Himmler. Antonescu a afirmat răspicat că nu este vorba de Abwehr, ci de „persoane care au venit din Germania şi au contigente cu S.S. Astfel a făcut senzaţie faptul că în zilele critice trecute, amintitele persoane au pus să li se trimită uniforme din Germania. Întregul Bucureşti a crezut că România este ameninţată de o soartă similară cu cea a Ungariei". Neliniştea în rîndul populaţiei a fost considerabil sporită şi datorită faptului că „aceleaşi persoane au distribuit arme germanilor refugiaţi din Transnistria", aflaţi pe teritoriul României, (V. A. Simion, Preliminarii... p. 378—379).

Nu putem face o legătură directă între acţiunile S.D. la care se referea Antonescu şi corespondenţa, cunoscută astăzi, dintre Gh. Tătărescu, Mircea Cancicov şi Iuliu Maniu (25 martie — 10 aprilie 1943) cu privire la constituirea unui comitet naţional care să pregătească ieşirea din război a României şi, evident, răsturnarea lui Antonescu. Dar activizarea elementelor legionare, din ţară şi străinătate, urmează în tot cursul anului 1943 o curbă ascendentă, culminînd cu „evadarea din lagăr" a lui Horia Sima, patronată neîndoielnic de S.S.

Apariția lui Gigurtu în discuțiile din primăvara lui 1944 ar putea fi de o aceeași inspirație, încercînd să promoveze o formulă „realistă" cît de cît „acceptabilă" atît pentru germani cît și pentru cercurile politice de opoziție. Dată fiind labilitatea politicienilor împinși în față, o asemenea formulă putea deschide, de fapt, calea unei soluții curat legionare, după scenariul aplicat în Ungaria.

Din punctul de vedere al problemei pe care o urmărim, un element important îl constituie încercarea de înarmare a „germanilor refugiați din Transnistria", despre care Antonescu vorbește, desigur, în cunoștință de cauză. Este vorba nu de trupe germane, ci de peste 130 000 de civili germani, cei mai mulți fiind refugiații din vechile colonii germane din teritoriile sudice ale U.R.S.S., instalate acolo încă din secolul al XVIII-lea, pînă pe Volga și în Caucaz. Printre ei erau însă și „localnici" germani originari din Basarabia. În vara anului 1940, la rugămintea personală a lui Hitler, Stalin fusese de acord ca germanii din teritoriul devenit sovietic în urma ultimatumului adresat României să poată părăsi în mod organizat U.R.S.S. În toamna aceluiași an (în octombrie), a început exodul lor spre regiunea Varta, din „Guvernămîntul General", pe teritoriul polonez ce revenise în 1939 Germaniei naziste, unde au fost „recolonizați". Deși reprezentau grupul de „Volksdeutsche" poate cel mai puțin atins de morbul nazist, în 1941, din rîndurile lor s-au recrutat parte din membri și mai toți auxiliari Einsatzkommando-ului Ohlendorf care au asigurat jandarmeria de campanie și au executat „operațiile de curățire" din spatele trupelor germane și române, în Basarabia și în sudul Ucrainei. Date fiind precedentele, înarmarea „refugiaților din Transnistria" ar fi creat, într-adevăr, în condițiile date, un mare pericol. Informația pe care o furnizează I. T. Popescu este, prin urmare, verosimilă, cu atît mai mult cu cît sursa este Alexianu cunoscut ca avînd strînse legături cu agenții naziști. Nu este exclus ca de la „emisarul" Richter sau din cercul agenților săi să fi scăpat o informație privind dublarea posibilei ocupări militare a României de o operație de „curățire" similară cu cea întreprinsă în Ungaria, pe care Alexianu a aflat-o și, încercînd o apropiere de cercurile „opoziției", a transmis-o lui Maniu. Un plan de ocupare militară a României a existat, fără îndoială, și probabil că și unul privind aplicarea „soluției finale" în cazul traducerii lui în realitate.

Maniu era, în orice caz, serios preocupat de această problemă și știm că în primăvara și vara anului 1944 a purtat repetate discuții cu Filderman privind „securitatea populației evreiești în cazul unei rupturi cu Germania" (Schafferman, op. cit. p. 230).

18 Încă o dovadă a posibilităților de acțiune pe care le avea „rețeaua românească" și a contactelor foarte bune din zona de graniță.

19 Legăturile cu Budapesta, „însă nu cu cercuri evreiești", însemnau legăturile cu Legația română care se făceau prin Nunțiatura și episcopia greco-catolică de la Cluj.

Mai 1988. La mormîntul lui Emil Hațieganu, la Cluj. R. Șorban, A. Riza, Dr. M. Carmilly-Weinberger și M. Vaida

20 Hirsch Dezső, avocat, dintr-o familie foarte înstărită de evrei din Iclod. După Dictatul de la Viena, optează pentru cetățenia maghiară și mai stă o vreme în România, păstrîndu-și funcția de jurisconsult al Legației ungare din București. Pleacă la Budapesta, probabil odată cu Bardosi, ministrul Ungariei la București, la rechemarea acestuia. În 1944, voia să se salveze trecînd în România, problemă mai complicată, deoarece era un om „prea vizibil". Informațiile de mai sus sînt furnizate de Raoul Șorban (casetă RS-IX).

21 Este vorba, prin urmare, de două „organizații" sioniste : cea a lui Ari Hirsch, și cea „conectată" la linia Cluj—Turda a „organizației" lui Marton. Această organizație aparținea unui alt palier. Raoul Șorban încerca să ajute „organizația" lui Arie Hirsch, dar acționa și pe nivelul „organizației" lui Marton, asigurînd legăturile acesteia cu „rețeaua românească" din regiunea Clujului.

22 Comunicările pentru Raoul Șorban se adresau de obicei la colonelul Victor Cupșa care îl adăpostea și care îi cunoștea activitatea. Cererea de a-i fi trimise la Arie Hirsch este legată de faptul că nu se mai simțea în siguranță la Turda. „Atunci plecam la Baia de Arieș, plecam spre Iara, unde aveam niște cunoștințe ; prin Iara se trecea granița" (casetă RS—IX).

23 Krenner Miklós, publicist maghiar de orientare democratică. „Fapt este, spune Raoul Şorban, că după 1940 el nu a colaborat (cu regimul horthyst), nu a prea scris. Dar în '40, el putea să fie un domn de 70—72 ani, cred. La cererea lui Marton, l-am detectat la Cluj, am intrat în legătură cu el... Cred că tot prin episcopia greco-catolică... Pentru că acum Giurgiu nu mai era ; Bubi Socol nu mai era ; Tudor Bugnariu era limitat la citeva probleme... Cred că tot prin Episcopie, prin Hossu şi prin Pura... Marton a aflat că vrea să treacă şi m-a rugat pe mine să-l ajut. Eu l-am detectat, am aranjat cu Releanu şi a fost adus. În două reprize, pentru că amindoi (el şi fiica sa) nu puteau intra în portbagaj... Cred că era un om la 1,85—88, era mai înalt decît mine... Eva Krenner, la fel". (Casetă RS—IX).

Preotul Titus Moga

Krenner nu era evreu, ci şvab maghiarizat. Cazul Krenner i se pare interesant lui Raoul Şorban şi pentru că infirmă calomniile unor „democraţi" unguri „care spuneau atunci că românii îi ajută pe evrei pentru că se gîndesc ce-o să fie după război ; să-şi asigure «protecţia» evreilor. Nici unul din cei ce au participat la această acţiune, nici unul, nu a prezentat nota, factura : eu i-am ajutat pe evrei, acum aveţi în vedere... Aţi auzit, pînă în '86 de această chestiune ? A vorbit Filotti ? A vorbit Haţieganu ?... Şi Krenner nu a fost unicul ungur trecut... Se vede că a fost o problemă umanitară". (Caseta RS—IX).

Iată ce spune în această problemă şi I. T. Popescu : „După cîte ştiu, nimeni n-a evocat ajutorul dat evreilor în timpul războiului şi eu îmi explic această tăcere prin faptul că (cei ce au înfăptuit-o) considerau acţiunea lor ca reprezentînd îndeplinirea unei datorii omeneşti. Este de datoria morală a conducătorilor evrei români, ca şi a tuturor persoanelor care au beneficiat de aceste acţiuni, să facă cunoscute publicului larg numele binefăcătorilor şi ajutorul acordat de ei. Este posibil ca şi I. Maniu să fi întreprins şi alte acţiuni în favoarea evreilor pe care nu le cunosc. N-am fost decît un colaborator al preşedintelui, ...dar Maniu a avut mulţi alţi colaboratori... Maniu nu avea obiceiul să vorbească de activitatea sa de ajutorare şi n-aş fi aflat de cele două întrevederi pe care le-a avut cu mareşalul Antonescu dacă n-ar fi avut loc procesul guvernului Antonescu din mai 1946".

I. T. Popescu nu este însă bine informat cu privire la ceea ce au întreprins evreii pentru a face cunoscut ajutorul primit în perioada Holocaustului din partea românilor. Într-adevăr, conducătorii evreimii române, W. Filderman, Al. Safran, A. L. Zissu au vorbit despre atitudinea unor personalităţi româneşti cu care au colaborat în opera de salvare a evreilor. De asemenea, dr. Carmilly-Weinberger, cu mult înainte de recenta sa vizită în România. Printre publiciştii care au vorbit călduros despre românii care i-au ajutat pe evrei aş pomeni pe Olga Lengyel, pe Katona Bela, Zoltán Singer, Zsolt Béla etc. Presa de limbă română din Israel a publicat sute de mărturii individuale, ale unor oameni care trăiesc datorită omeniei unor români. Lucrările unor istorici ca Th. Lavi, R. Braham sau Bela Vago evidenţiază, şi ele, aportul românesc la opera de salvare a evreilor. Şi enumerarea este foarte incompletă. Ceea ce lipseşte, asa cum bine sublinia Dr. Carmilly-Weinberger, este o lucrare care să lumineze sensul acestor fapte şi atitudini şi care să lămurească cauzele care au făcut ca din aceste sute şi mii de „întîmplări" să rezulte „unicitatea", „cazul", „excepţia" pe care a reprezentat-o România în anii Holocaustului în Europa. Numai o asemenea lucrare ar izbuti să risipească neclarităţile, perdeaua de ceaţă artificială întreţinută încă de o mulţime de interese conjuncturale, de calcule meschine şi de o continuă manipulare a datelor istorice în afara istoriei.

24 R. Şorban corectează aici comunicarea făcută în scrisoarea din 30 iulie. Într-adevăr, Gh. Giurgiu fusese arestat nu din cauza legăturilor cu R. Şorban şi A. Socol, ci deoarece refuzase să accepte cererea ultimativă de a da o orientare prohitleristă ziarului „Tribuna Ardealului". După opinia consulului român de la Cluj, Bilciurescu, aceasta ar fi fost singura cale pentru a asigura apariţia ziarului, în condiţiile în care cenzura maghiară profită de orice prilej pentru a şicana publicaţia românească. „El a avut o înţelegere cu Haţieganu... îşi reaminteşte R. Sorban, că ziarul este al lui şi al lui Haţieganu... Deci, pleacă de la ziar, dar pleacă în aşa fel încît acest om, şi comod..., şi foarte precaut, spune foarte răspicat că pleacă pentru că nu poate fi de acord cu o orientare prohitleristă a ziarului" (Casetă RS—IX). În ceea ce priveşte implicarea directă a consulului (Bilciurescu), care ar fi „divulgat o convorbire personală dintre el şi Giurgiu", ea poate fi discutată. Într-adevăr, într-un document citat în mai multe lucrări şi reprodus în facsimil în cartea lui Zoltan Singer, Volt egyszer egy Des... (Tel Aviv, f.a., vol. II, p. 440) Wislicey îi comunică lui Wessenmayer că din cercurile apropiate de consulul român a aflat că în Ro[illegible] fugiţi din Ungaria sînt trataţi [illegible] litici şi li se îngăduie plecare [illegible] etc. Şi informaţia privindu-l [illegible] putut, prin urmare, proveni n[illegible] din „cercuri apropiate" aces[illegible]

25 „Intuiesc cam ce vreau să spun, comentează azi Raoul Sorban. Era un mod de a mă exprima, pe care l-am uitat... În orice caz, între Hațieganu și mine era o diferență : eu eram cam impetuos, eram angajat total ; Hațieganu era un om mai in virstă, cu precauții în el, și probabil de aici s-a iscat o discuție... Azi inclin să cred că el avea dreptate... Maniu urma să arbitreze poziția lui Hațieganu“ (Caseta RS—IX).

26 După cum se vede și de aici, A. Socol, T. Bugnariu și Gh. Giurgiu transmiteau lui R. Șorban comunicări privind evoluția situației de la Cluj.

Activitatea „rețelelor românești“ nu poate fi explicată decit pornind de la generalizarea opoziției față de hitlerism, devenită în vara anului 1940, odată cu seria cedărilor teritoriale impuse României, indisolubil legate de „alianța“ cu Germania nazistă devenită arbitrul situației în Europa de sud-est, un adevărat consens național.

Încă în perioada anterioară, pe măsură ce se preciza amenințarea directă pe care o reprezenta nazismul pentru integritatea și suveranitatea țării, în viața politică a României sporea audiența avertismentelor pornite de la „stînga“ și în primul rînd de la comuniști, care demascaseră fascismul încă de la primele lui manifestări și care se dovedeau adversarii cei

19 lui. Odată cu definirea politicii r“ s-au creat premizele practiuni eficiente și semnificative va fascismului intern și ex- G stiut să folosească reacția hotărîtă a unora din factorii

Redacția ziarului „Tribuna Ardealului“ in 1944, focar de rezistență impotriva ocupantului. Acțiunea de salvare a evreilor transilvăneni ar fi greu de imaginat fără participarea acestor oameni. De la stinga la dreapta : Mihai Pop, redactor la pagina culturală ; Gh. V. Giurgiu, redactor-șef ; Alexandru Anca, redactor la pagina culturală și reporter ; Ion Pintea, redactor pentru problemele militare și ale războiului ; Raoul Șorban, secretar de redacție ; Valentin Raus, redactor la pagina culturală ; Emil Cornea, pictor, editor responsabil la ERAN ; Pr. Leon Manu, colaborator la pagina bisericii ; Francisc Păcurariu, redactor la pagina culturală ; Iacob Tis, redactor ; Pr. Augustin Faur, colaborator la pagina bisericii.

politici de influență este unul din meritele istorice ale comuniștilor români, a căror autoritate morală s-a impus din ce în ce mai mult.

Partidul Comunist Român și-a asumat astfel rolul de avangardă în lupta antifascistă, cistigînd poziții solide nu numai în rîndurile muncitorimii, ci și în rîndurile țărănimii, intelectualității etc.

Datorită acestor factori, deși acționînd în adîncă ilegalitate, comuniștii au devenit cel mai puternic liant al frontului antifascist și principalul factor de organizare a tuturor forțelor sănătoase ale țării, care se opuneau hitlerismului.

Manifestația de la 1 Mai 1939, prima manifestație antifascistă de o asemenea amploare organizată după ocuparea de către Hitler a Austriei și Cehoslovaciei, este cea mai elocventă ilustrare a acestui lucru. Inițiind cele mai diferite forme de acțiune, folosind orice împrejurare, comuniștii au izbutit să dea rezistenței

antifasciste la scară națională o coerență, o forță și o extindere fără precedent.

Foarte semnificativă, din acest punct de vedere, este implicarea directă în acțiuni inițiate și conduse de P.C.R. a unor personalități marcante din viața culturală și științifică a țării și a unor fruntași ai partidelor burghezo-democratice. În amintirile sale, I. Voicu semnalează faptul că într-o serie de asemenea acțiuni a fost antrenat și N. Iorga, știind că este vorba de o „activitate comunistă".

Un capitol aparte îl reprezintă prezența deosebit de eficientă a comuniștilor în redactiile presei de mare tiraj. Cu consimțămîntul sau fără consimțămîntul factorilor responsabili, în redacția unor ziare au activat comuniști sau ziariști puternic influențați sau legați strîns de comuniști. Una din cele mai puternice tribune antifasciste a fost astfel săptămînalul „Cuvîntul liber", editat de trustul «Adevărul» și condus de Tudor Theodorescu-Braniște, în care au au putut să-și spună cuvîntul activiști de partid ca Lucrețiu Pătrășcanu sau Gh. Rădulescu. Alături de ei, ziariști și scriitori, activiști socialiști dar și oameni politici aparținînd stingii național-țărăniste au apărat puncte de vedere sprijinite sau apropiate de cele ale comuniștilor.

Demascarea fascismului ca principala amenințare la adresa intereselor naționale a căpătat astfel o foarte largă audiență de public.

În acest cadru, comuniștii au fost printre cei dintîi care au atras atenția asupra diversiunii rasiste, condamnînd ferm antisemitismul doctrinar și formele violente pe care le luase în Germania nazistă. În publicațiile la care aveau acces, în presa legală și ilegală, Partidul Comunist Român a condamnat consecvent și hotărît încercările naziste de a exploata, prin agentura legionară, antisemitismul, subliniind caracterul nociv al acestuia și consecințele nefaste ale alinierii la o doctrină a urii de caracter demagogic, menită să abată lupta maselor populare de pe făgașul ei firesc.

După instaurarea primului guvern Antonescu, în presa ilegală, prin manifeste și în documentele de partid, Partidul Comunist Român a continuat cu și mai mare vigoare să demaște caracterul pernicios al nazismului. În condițiile în care avertismentele sale erau, din nefericire, confirmate de evoluția evenimentelor, forța de influență s-a extins, îngăduindu-i să preia conducerea pregătirii insurecției naționale.

Atît prezența directă a unor comuniști în activitatea „rețelelor românești", cît și faptul că ele au mobilizat în primul rînd oameni implicați în lupta antifascistă, ale căror convingeri se formează în atmosfera anilor interbelici, sub influența „stîngii" românești, ilustrează implicațiile ample și conexiunile complexe pe care le-a determinat acțiunea P.C.R. în anii cînd România se afla sub influența Germaniei naziste.

27 V. nota. 16

28 V. nota. 15

29 Cînd R. Șorban a trecut în România, a încercat să contacteze cunoscuți evrei avînd rude în teritoriul ocupat „pentru a-i folosi sau pentru a-i antrena în rezolvarea unor probleme legate de acțiunile de salvare". Kaplan Ilus era rudă prin alianță cu familia Semlyen. Ea a făcut legătura între R. Șorban și I. Maniu, prin intermediul lui Aurel Buteanu, în cazurile cînd, din motive de securitate, nu se puteau utiliza alte legături sau legătura directă. Kaplan Ilus este cea care a predat, prin Aurel Buteanu, un memoriu întocmit, la cererea lui Maniu, de Dr. Carmilly-Weinberger și Dr. Marton Ernö. Acest memoriu a fost tradus în română și completat de Raoul Șorban. Traducerea franceză a fost făcută de Raoul Șorban și Edi Pamfil și revăzută de Letiția Papu. Letiția Papu a luat parte activ la acțiunea de salvare, pe linia Turda—București. „Era foarte bravă" își amintește Raoul Șorban. Memoriul a fost dactilografiat de Coca Gross, care lucra ca dactilografă, „negru" (fiind evreică), la redacția „Ardealul". Acest memoriu a fost trimis în Occident, probabil în Elveția, după ce a ajuns la Maniu prin Kaplan Ilus, care a rămas mai departe o legătură spre acesta, așa cum se vede și din această scrisoare (Casetă RS—IX).

30 Raoul Șorban nu poate preciza conținutul scrisorii, dat fiind că i-a transmis lui Maniu mai multe scrisori. „Nu era o scrisoare venită de la mine ; era o scrisoare în care eu puteam să rezum niște lucruri care trebuiau comunicate lui Maniu, venite din Ardealul de Nord. Sau era o scrisoare venită de la Banffy... Și eu eram poștașul" (Casetă RS—IX).

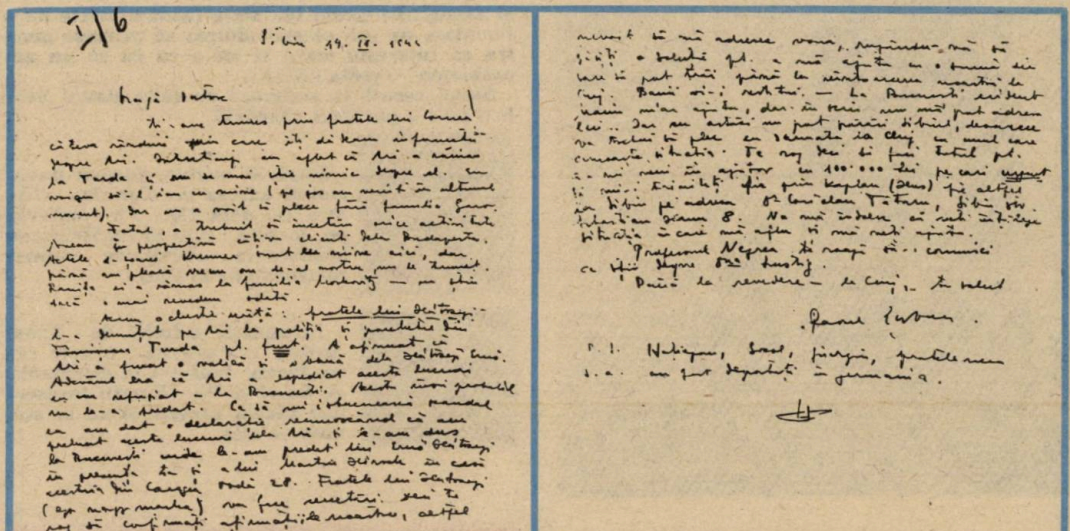

31

„A treia scrisoare, comentează Raoul Şorban, este un epilog. Este scrisă după eliberare, la trei săptămîni... Dau ştiri despre ce s-a întîmplat la Turda care nu trebuiesc comentate" (Caseta RS—IX).

32

Actele drei Krenner, care era de mult la Bucureşti, erau actele „legale" întocmite la Turda de reţeaua românească.

33

În legătură cu „cazul Hatszegi", Raoul Şorban îşi aminteşte de el ca de o poveste urîtă, explicabilă prin psihologia ciudată a unor oameni. S-a întîmplat ca unii, „în momentul în care se simţeau salvaţi la viaţă, să revină la tot tabloul lor. Voiau hîrtii mai scumpe de călătorie ca să fie mai bune. Nu voiau să meargă cu încă 20 de oameni, voiau să meargă singuri. Istorii de astea" (casetă RS—IX).

Iată ce povesteşte Hirsch Arie despre acest incident : „În jurul lui 15 august, mă găseam în munţii Apuseni... Un membru al organizaţiei vine şi mă caută în munţi :

— Numele de Hatszegi îţi spune ceva ?

— Da, îmi spune.

— Fratele lui a venit şi a depus o plîngere împotriva ta la poliţie... Eşti invitat la poliţie să depui o mărturie, să fii anchetat...

Mă întorc la Turda şi, pe stradă, mergînd la poliţie, îl întîlnesc pe Raoul Şorban... cu fratele lui Hatszegi.

...Între ei decurge o discuţie foarte, foarte violentă. Numele lui era Zukerman. Raoul Şorban... îi spune :

— Domnule, eşti dispus să anulezi plîngerea sau nu ? Nu ţi-e ruşine ? Omul acesta a salvat viaţa fratelui dumitale şi a familiei lui şi dumneata îl predai poliţiei ?

— Ei şi ce dacă i-a salvat ? Asta-i datoria lui !...

Mergem la poliţie... Vă puteţi închipui... un comisar dintr-un orăşel de provincie cînd aude deodată că un ataşat de presă de la Ministerul Afacerilor Externe i se adresează :

— Vă rog ! Dar ocupaţi loc ! Explicaţi-ne ce legătură este între dumneavoastră şi această chestiune.

— Domnule comisar, Hirsch mi-a predat mie bagajele fratelui său şi eu, personal, le-am predat lui Hatszegi...

Toată lumea a rămas uluită. Zice :

— Dar ce ? Fratele meu e nebun ?

— Domnule, dacă fratele dumitale îţi scrie din Palestina, după ce a ajuns acolo, să-l denunţi pe ăsta, atunci e nebun şi dacă dumneata o faci, atunci dumneata eşti nebun...

— Un evreu m-a păcălit (spune Raoul Şorban). Nu l-am predat poliţiei..., m-am dus eu cu el la Rabin. Dacă, dumneata, evreu, predai un evreu în regim antonescian, să-ţi fie ruşine !

Şi atunci comisarul spune :

— Liniştiţi-vă, domnule ataşat, domnule doctor. Mă scoate din sărite cu timpeniile lui.

Zice comisarul :

— Bine, eu am acum obligaţia să întreb : cum a ajuns fratele lui Zukerman... (la Turda, n.m.) şi cum a aranjat plecarea lui mai departe.

— Domnule comisar, vă dau un sfat oficial, îi spune Şorban. Nu întrebaţi. Întrebaţi-l (mai bine) pe tipul ăsta ce facem acum ?

Comisarul îi spune :

— Aveţi cîteva posibilităţi : să lăsaţi ca acţiu-

O imagine a vandalismului ocupantului horthyst care nu a dărîmat numai biserici românești, ci a distrus și devastat cimitire.

nea să decurgă ; să cereți suspendarea acțiunii, anularea ei.

El mi se adresează mie și mă întreabă ce vreau să aleagă. I-am spus : „alege ce vrei, nu mă întreba". (Eldar, II, III, pp. 5—7, dactilogramă).

34 Iată cum comentează, azi, Raoul Șorban acest fragment : „Acuma, despre situația mea materială... Eu eram un om bogat. Cînd am trecut în România, altă ocupație nu aveam decît să-i ajut pe evrei. M-am întreținut cu banii mei. Pînă era posibilă comunicarea între... România și Ungaria, eu primeam de la ai mei bani. Și primeam lei. Pentru că țăranii de aici mergeau acasă, clandestin, la Stoiana (unde locuia mama lui Raoul Șorban), cu lei, și mama avea relații cu ei.

...N-aveam probleme. Problemele au apărut în momentul în care a inceput atacul Ungariei... Relația s-a rupt. La București Marton și, la Turda, Hirsch mi-au oferit bani, ceea ce era poate normal, pentru că eu altă treabă decît să-i ajut pe ei nu aveam... Nu numai atît, dar eu plăteam și curierii... Nimeni nu mi-a dat mie bani, afară de Maniu. În orice caz, Maniu m-a avertizat... să nu primesc nimic, să nu primesc bijuterii în păstrare de la evrei, să nu primesc bani... Și nu am primit. Niciodată nu am primit bani de la ei (de la Marton Ernö sau Hirsch Arie, n.m.)" (Casetă RS-1X) Raoul Șorban își amintește că a rugat pe Hirsch Arie să-i vîndă aurul despre care e vorba în scrisoare și că a luat un avans în contul lui de la un ceasornicar, Frucht, tatăl unui prieten. „Prin urmare e clar, continuă Raoul Șorban... nu am luat bani de la organizație, cu toate că Arie mi-a oferit. Mi-a oferit și Zissu... În biroul lui, mi-a făcut o teorie de o jumătate de oră că sînt obligat să primesc pentru că interesul mare al lor e ca eu să nu am probleme" (caseta RS-1X).

Suma cerută în scrisoare de către Raoul Șorban nu i-a parvenit niciodată.

35 După 23 august, Șorban putea aminti adresa dr. Coriolan Tătaru (v. nota 12). Se confirmă pe această cale și participarea acestuia la activitatea rețelei românești de la Cluj.

36 Informația primită de Raoul Șorban era greșită : fratele său nu fusese deportat în Germania, A. Socol și Gh. Giurgiu fuseseră într-adevăr arestați și nu se știa unde se află.

Imaginile inedite din aceste pagini ne-au fost puse la dispoziție de Raoul Șorban, Alexandru Anca. Pr. M. Ungureanu, Mioara Anca (fiica colonelului Gh. Gurgu) și de Doamna Milton Lehrer.

NOTĂ

În ultimul moment, și atunci cînd în materialul gata cules și pregătit pentru tipar nu se mai putea practic interveni, o mărturie hotărîtoare ne semnalează că forma corectă a numelui „șoferului Releanu" este Răileanu, iar numele exact Chirilă Răileanu. Se pare că acest om curajos și onest, care a salvat zeci, poate sute de vieți este originar din București. Adresăm un apel călduros tuturor celor ce l-au cunoscut și care sînt în posesia unor informații privind soarta lui sau a urmașilor săi să ni le comunice.

A. R.

Pomul sădit de Raoul Șorban pe „Aleea dreptilor" de la Ierusalim.

OMAGIU

Sculptură de
Gabriela Manole Adoc

Eminescu

Atîta să nu uitați.
că el a fost om viu
viu
pipăibil cu mîna

Atîta să nu uitați
că el a băut cu gura lui,-
că avea pielea
îmbrăcată în stofă.

Atît să nu uitați,-
că ar fi putut să stea
la masă cu noi,
la masa cinei celei de taină

Atît să uitați! Numai atît,-
că El a trăit,
înaintea noastră...
Numai atît,
în genunchi vă rog, să uitați!

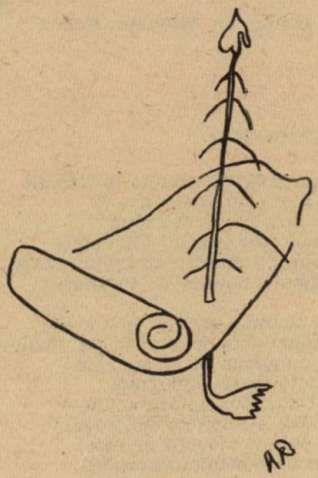

Nichita Stănescu

OMAGIU

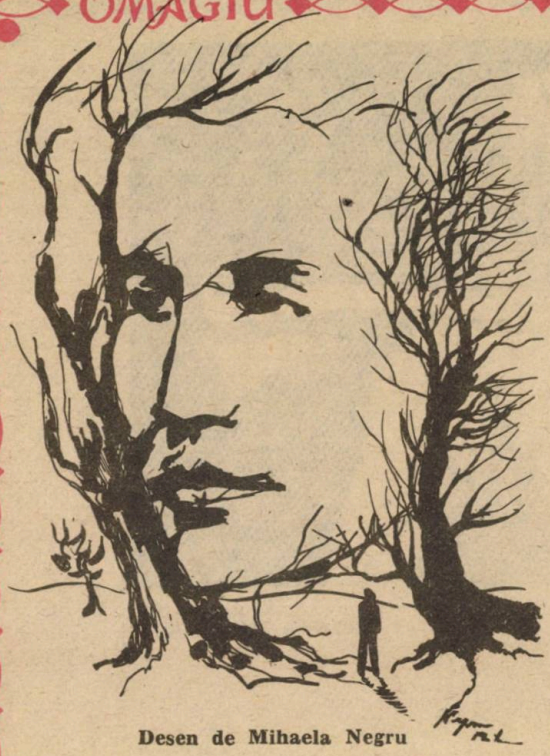

Desen de Mihaela Negru

GHEORGHE TOMOZEI

Lui Eminescu

Frumoasă eşti, ca toamna la Văratic,
stăpînă peste nucii din livadă
şi peste casa cu cerdac umil
Aproape de mormîntul Veronicăi
şi-aproape de un turn cu trepte roase,
cu tinicheaua smulsă de furtună...

Poate în toamna cînd ai fost aici
şi-ţi afundai prin ierburi vechi, genunchii
şi părul cu miros de miere arsă
nu degetele mele-i răsfirau,
ci braţul altcuiva, străin acum —
l-ai urmărit o clipă pe drumeţul
albit de colb şi viscolit de sete,
oprit lîngă clopotniţa vacanţei.

Ştia drumeţul care-am fost atunci
că-mpodobind c-o floare albă, lutul
nepieritor al doamnei Veronica,
prefigurează o iubire nouă,
tîrziu, ori prea devreme întîlnită ?

Dar tu, tîrîndu-ţi umbra printre ierburi,
cum ai suit cerdacul casei scunde
făr' să-l mai vezi pe tînărul rămas
sub tinicheaua turnului, coclită,
lîngă mormîntul celei mai iubite
dintre iubitele acestei lumi ?

Poate ştia drumeţul care-am fost
că într-o zi ne-om întîlni să-ţi spun :
frumoasă eşti şi, ca atunci, departe,
frumoasă eşti, ca toamna la Văratic...

VICTOR EFTIMIU

Lui Eminescu

Şi floarea teiului e-n toi
Furtunile se potoliră
Mai freamătă măiastra liră
Mai cîntă Eminescu-n noi.

Prelung ne-ajung şi ne străpung
Frînturi de simfonie gravă,
Ca din adîncuri de dumbravă
Ecoul cornului prelung.

A fost odată ca-n poveşti
Un trubadur cu fruntea clară...
În înălţimea selenară.
Mihai, de unde ne priveşti ?

Ce căi lactee ţi-au întins ?
În ce noian de vîlvătaie
Unde luceferi se-ntretaie
Veghează ochiul tău nestins ?

Iubiri, revolte, înălţări,
Turnate-n formă lapidară,
Melancolia lui amară
Le-a închinat acestei ţări...

Slăvită pomenirea fie-i
A celui ce s-a stins la fel
Cu Puşkin, Mozart, Rafael
În tinereţea bărbăţiei !

Pe mîini subţiri şi buze reci
Să-şi cearnă toamna trandafirii...
Deschisă-i poarta nemuririi...
Prin arcul de lumină treci !...

1965

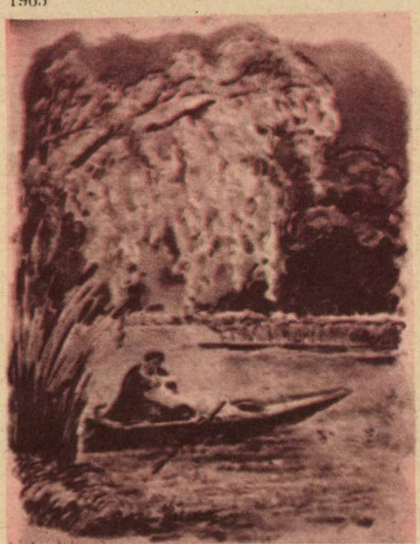

„Lacul"
ilustraţie de Poitevin Scheletty

AU AVUT ROMÂNII VOCAȚIA NEGOȚULUI?

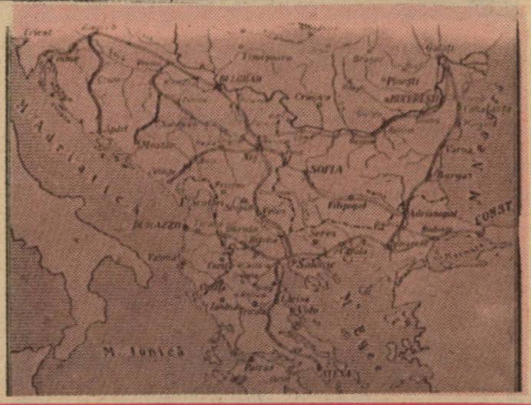

Rolul aromânilor în dezvoltarea comerțului european

Toți scriitorii care, incidental sau în mod expres, i-au studiat sau au pomenit de Aromâni sînt unanimi în a afirma că aceștia s-au îndeletnicit cu comerțul în toate țările din apusul Europei, ca și în cea răsăriteană. Moscopolenii întreținеau legături cu marile case comerciale din Europa, unde își stabiliseră și sucursalele lor. Zagoriții aveau case mari de comerț în Viena, Lipsca, Breslau, Amsterdam și Moscova, făceau comerț de bancă în Germania, precum și comerț de blănuri în Rusia și în Principate [1]; Saciștenii își aveau casele comerciale la Lipsca, Viena și Germania [2], iar Castorienii pe ale lor la Viena, Lipsca, Dresda și Moscova [3]. Cercetătorul englez W. M. Leake relatează că Aromânii din Epir și din Zagorul Pindului, pe lîngă vechile legături cu manufacturate, făceau comerț de coloniale între Spania și Malta, că erau negustori în Italia și Spania, în provinciile Austriei și ale Rusiei, iar despre Mețoveni în special că făceau negoț cu Germania, Rusia, Ungaria și Mediterana [4]. Clisurenii, bărbați îndrăzneți în ale negoțului, se aflau în Egipt, ca și prin toate porturile mediterane, la Moscova și la Londra [5], unde activau și negustori foarte bogați de la Bitolia [6]. Deosebit de exportul de grîne ce se făcea din Tesalia pentru Spania și Cadix, știm că locuitorii din Aghia erau în legături cu Germania și că „case grecești" se stabiliră la Viena pentru comerțul de bumbacuri și de mătăsuri manufacturate și crude.

În studiul său „Die Zinzaren", Kanitz scria textual aceste rînduri: „Comerțul dintre Turcia, Austria și Germania era cu desăvîrșire în mîinile lor și multe case de comerț aromânești erau în legături directe cu cele mai de

[1]) Pouqueville: „Voyage dans la Grèce", Paris, 1829, I, 208.
[2]) Ibid., III, 280.
[3]) Ibid., III, 1—2.
[4]) „Travels in Northern Greece".
[5]) J. Cvijic, ap. V. Pap., Rev. m.-r, II, Nr. I/930, 78—79.
[6]) V. Bérard: La Macédonie, vezi „Gazeta Macedoniei", I, Nr. 14/897.

MEMORIU

asupra

Rominilor din Asia Mică

și

EGIPET

față de

Politica noastră economică din viitor

întocmit din ordinul

Domnului I. GRADIȘTEANU

Ministru al Lucr. Publice

de către

Ion Calomeri, Nic. Papagheorghe, Dr. Șunda, T. Craja și S. Radulescu

seamă case comerciale și industriale din Europa". Iar profesorul sîrb Dr. Dușan Popovici, de la Universitatea din Belgrad, în prețioasa lucrare „O Tzintzarima" (Despre Aromâni), afirmă următoarele : „Diferite așezăminte mari care își aveau filialele lor în toate marile centre din Europa și Asia asemănătoare companiilor coloniale engleze și franceze erau întemeiate de Aromâni" [7]).

[7]) Lucrarea aceasta a fost tradusă în românește de C. Constante, sub numele de „Aromânii ca negustori în sec. XVII și XVIII în Serbia și Austro-Ungaria".

Comuna Muloviște — Bitolia ● Pe pagina anterioară : ● Drumurile istorice din Peninsula Balcanică ● Bărbați, în horă, fotografiați la Avdela.

NEGUSTORI AROMÂNI ÎN ȚĂRILE ROMÂNEȘTI DIN STÎNGA DUNĂRII

ÎN TRANSILVANIA

Aromânii, popor dotat cu spirit elastic și energie neadormită, au înțeles, din vremuri vechi, importanța deosebită a celor două mari porți ale Carpaților, porți care duceau — atît spre Levant, cît și spre Europa centrală și apuseană — valorile acestor două lumi ; de aceea, s-au fixat, încă de la începutul sec. XVII, dacă nu și mai înainte, în Brașov și Sibiu.

Revărsări de element aromânesc în aceste două mari centre cu legături internaționale au avut loc de foarte timpuriu. Dintr-un text al unei bule papale a lui Bonifaciu IX din 15/2/1399, se vede că trăiau în Brașov mulți „greci", români, bulgari și armeni, precum și alți credincioși ortodocși care aveau în acest oraș o biserică, probabil anterioară anului 1392. Acești pretinși bulgari, care ar fi fost aduși de sași ca să clădească Biserica Neagră și, mai tîrziu, cunoscuți sub numele de românii din Șcheii Brașovului sau „Trocari", s-a stabilit, acum în urmă, a fi fost de origine aromânească și anume o ramură a populației aromâne din Meglenia. Despre negustori „greci" la Sibiu se pomenește încă din sec. XVI și aceștia figurează, încă la 1545, în rîndul întîi față de Români în negoțul oriental al Sibiului. Românii se luau cu dînșii, ca asociați ai lor, dar fără aceeași putere de capital și aceeași îndrăzneală. Începînd de la sfîrșitul sec. XVII — scrie G. Mil.-Demetrescu — au fost semnalate în Oltenia și în Ardeal, și alte colonii din Macedonia.

În Ardeal ca factori de primă importanță în viața lui economică erau companiile grecești de negustori, în număr destul de însemnat și investite cu importante privilegii. În legătură cu aceste instituții numite „grecești" ne impunem o precizare. Ele nu erau de fapt grecești, ci aproape toate erau constituite din elemente originare din ținuturi curat aromânești. Dr. Dușan Popovici, în eminenta sa lucrare pe care am amintit-o, gîndește numai în acest fel. Să luăm ca ilustrație numai una singură din acestea, de o pildă, compania din Tokay — Ungaria, urmînd ca, mai la vale, să analizăm și componența acelora din Ardeal. Cea dintîi, în 1762, număra 44 membri : din aceștia, 50% erau din Cojani, restul din Castoria, Torna, Melnic, Larisa, Bera și Salonic, localități, deci, unele curat aromânești, restul în mare parte locuite de aromâni.

Pătrunzînd în Ardeal, ca și în aceste două cetăți, companiile grecești s-au bucurat de mari privilegii. „Grecii" au ajuns atît de răspîndiți în această provincie și numărul lor atît

Vedere generală a oraşului Bitolia

de important, încît principele Gheorghe Racoţi I le acordă privilegiul de a se constitui în companie încă din 1636. Compania Grecilor din Sibiu a luat şi ea fiinţă încă de la începutul sec. XVII şi au reuşti să cîştige teren în sudul cetăţii şi să clădească, pe locul catedralei de astăzi, o biserică. Compania braşoveană a cîştigat privilegii şi în 1678, reînnoite în 1701 de cîrmuirea nouă austriacă, în aşa fel că ei rămaseră şi de aci înainte cu judecătorii şi duhovnicul lor şi legaţi de-a dreptul cu Camera fiscală a ţării. În 1701, membrii comerţului levantin au căpătat dreptul de a se constitui în companii, bucurîndu-se de anumite privilegii. În 1758, s-au acordat privilegii — noi sau reînnoite — companiilor greceşti din aceste două cetăţi, precum şi aceleia a armenilor în 1774. Despre poziţia asigurată acestor negustori prin tratatele încheiate între Austria şi Turcia, ca şi despre măsurile de constrîngere la care erau supuşi, nu mai vorbim, ele fiindu-ne deja destul de cunoscute.

În Ardeal, negustorii şi companiile greceşti ajung repede la o situaţie înfloritoare. Vorbind de aceste două cetăţi comerciale, sasul Johann Tröster scria — în 1666 — că erau două localităţi excelente pentru comerţul dintre răsărit şi apus, locuite de „greci", valahi, turci şi germani, care făceau comerţ nu numai cu localităţile învecinate, ci ajungeau departe de tot, la Viena şi Lipsca. Ei îşi întindeau comerţul, prin 1737, pînă în ţările hereditare ale imperiului — în Saxonia şi Silezia, pînă la Veneţia şi Constantinopol. Grecii făceau cele mai întinse afaceri, în tot Ardealul, în Ungaria şi Germania. Braşovul devenise cea mai însemnată piaţă de transit a întregului Ardeal, pentru produsele Orientului şi fabricatele Occidentului. Prin aceste „griechische handelsleute" — în care pătrunseră şi Români în mare număr — se exportau găetane pînă în Anatolia, precum şi păturі — lucrate şi unele şi altele de Scheience — în Banat şi Saxonia, în Muntenia şi Moldova. Atît produsele acestor două principate, cît şi cele ale întregului sud-est european, luau, prin aceşti „Greci", drumul peste Carpaţi şi erau duse departe pînă pe piaţa Leipzigului ; duceau peste munţi „mărfuri turceşti" şi se înapoiau cu lipscănii. Companiştii făceau şi negoţ de vite în Banat.

Companiştii ca „cives graeci ritus", proprietari, deţineau, prin 1769, 80 firme mari pe piaţa Braşovului. Membrii acestor companii cu centre la Sibiu, Braşov şi Tokay aveau privilegii încă din 1636. Dar „Greci" de aceştia — precum ştim — se aflau — deosebit de la Braşov — la Făgăraş şi Tg. Mureş şi aveau strînse legături cu Principatele.

În aceste companii greceşti, însă, cu timpul, s-au introdus atîţia Români indigeni, încît, încă din 1769, compania grecească era grecească numai cu numele. Aceşti „sudiţi" privilegiaţi — membri ai companiilor greceşti — nu prea au fost simpatici negustorilor indigeni, nici în Ardeal, nici în Principate, aşa că aceştia din urmă s-au văzut nevoiţi să ceară protecţia de la consulii străini. Alţii au pătruns prin fraudă — fie angajîndu-se ca asociaţi, fie prin alte mijloace — şi în aşa măsură, încît, în 1781, în companie erau numai 15 membri de drept, restul de 24 fiind români. În sec. XVIII, Şcheienii — îndemnaţi la cîştigarea de bogăţii prin negoţ de Greci şi cîţiva bulgari (?) — veniţi din Albania şi Macedonia — ajunseseră oameni bogaţi, iar odată cu Patenta lui Iosif II, alegerea între companişti şi ceilalţi fiind cu neputinţă, ei au continuat să se bucure de toate drepturile şi căpătaseră, astfel, concivitatea cu saşii, scăpau, totodată, de conaţionalitatea cu Grecii şi timpurile companiilor comerciale nu mai puteau reveni. Pe de altă parte. saşii, ca urmare a luptelor îndelungate pentru stăpînirea Ardealului, au suferit lovituri

atît de grele, că nu şi-au putut reveni, niciodată, la întîietatea economică de odinioară, iar comerţul acestei provincii, întrerupt prin şiruri de turburări provocate de răscoala lui Sigismund Bathory împotriva stăpînirii turceşti, ca şi prin amestecul Austriacilor, a reînviat numai datorită înţeleptelor măsuri ale lui Gheorghe Racoţi I, care a acordat privilegii companiilor străine, dar, de acum încolo, aveau să se ridice „grecii" şi armenii, pe cînd saşii aveau să se ruginească potrivit vechilor rutine şi restricţiuni, care, însă, nu le-au ajutat la nimic. Saşii, a căror importanţă apunea zi de zi, se plîngeau, în 1738, că Românii acaparaseră tot comerţul. Tot astfel şi sibienii, temîndu-se că comerţul greco-românesc le-ar ameninţa iniţiativa şi le-ar primejdui cîştigul, le-au impus negustorilor străini ca să-şi depună marfa lor în Kaufhaus, în „casa negustorilor", un fel de fondaco, sub supravegherea contelui casei (Hausgraf şi der Wirt), precum le-au impus să nu vîndă zilnic în oraş, nici a desface cu mărunţişul prin sate, ci numai în cetate şi în zi de tîrg.

Româncă din Cunar — Macedonia (după Th. Valeris)

Este interesant de analizat numele negustorilor din aceste companii aşa zise „greceşti", ca să ne dăm seama de originea acestora. Cercetînd, în acest scop, lucrarea „Istoria bisericei Şcheilor Braşovului" de dr. Sterie Stinghe, am găsit, în 4 Iunie 1701, într-o plîngere adresată de braşoveni : preoţi, negustori şi meseriaşi împotriva Mitropolitului Atanasie care făcuse unirea cu Roma, pe aceşti „greci fiind în compania grecilor din Braşov" Zota al Lucăi şi Ştefan Safrangiu, adică negustori de şofran, iar în 1723, găsim pe unul Tanasi Zarafu şi pe unul Radu Dima. Găsim menţionat, prin 1675 pe un negustor braşovean Pătru Marcea — prenumele foarte frecvent la Aromînii din Cruşova. Pe la începutul sec. XVIII, a fost şi o familie Pantazi din ai cărei membri unul a fost negustor şi apoi s-a mutat tot ca negustor în Bucureşti ; un alt urmaş, Ioan P. Pantazi, a fost un negustor cu renume. Alte cîteva nume de mari negustori — luaţi din Tabela Mercatorum Nomina din 20 Iunie, 1769 — veniţi din Turcia şi stabiliţi la Braşov, au fost Ştirbu Nica, Antonie Constantin, George Grecu Bogdan, Nica Ioan (Graecus natione) şi Mihail Alexi. Printre numele companiştilor din 1800, găsim doi negustori declaraţi „cuţovlahi" : Mihail Popa Dumitru şi Iancu Georgiu, restul de 17 se dau ca „greci" din Macedonia lucru de necrezut, ştiut fiind că, dincoace de Salonic, n-am găsit ca negustori decît Aromîni şi, în măsură neinsemnată, alte neamuri. Cu titlu de curiozitate, îi dăm în notă. Prin 1735, un negustor Coandă din Braşov îşi păştea oile pe plaiurile muntene. Un alt negustor „de origină macedoneană" a fost, prin a doua jumătate a sec. XVIII, Hagi Ioan Grecul, socrul negustorului Gheorghe Popp din Cîmpulung, stabilit la Braşov. Tot cam în aceeaşi perioadă de timp întîlnim — alături de Hagi Constantin Popp şi Manole Manicati Sofrone — şi pe unul Costa Manole Cichirdec, iar în condiţiuni mai modeste, ca reprezentanţi ai comerţului românesc în Ardeal, în legături cu Veneţia, Triest, Viena etc., pe un Geanli, un Vasile Băcanul, un Ienachi Marcu, un Enache Arpaş, Toma Vilara, Dimitriu Cozma, ba chiar un Român din Balcani, Gheorghe Cuţovlahul. Am enumerat pe toţi aceştia ca unii ce reamintesc nume curat aromâneşti. Referindu-ne la Cichirdec, acesta reaminteşte foarte apropiat de Cicârdec din Veles, înaintaş probabil al acelui Mihai Cicârdec, care, pe la finele sec. XIX, făcea comerţ de safane cu Austria, laolaltă cu Hristu Vladu şi Ghiorghi Gârba, precum şi cu cei mai vechi : Teohari Morait şi Panaioti Saru.

În fruntea negoţului levantin din Ardeal, stă, fără îndoială, marea familie Nicolau (Dima-Făgărăşanu, Dutcă). Valoarea şi celebritatea acestei case de import-export se poate deduce şi din firmanul deja cunoscut acordat de Sultan, în 1763. Aduceau mărfuri din Turcia, ca bumbac, lînă toarsă, saftian, ceară şi tămîie, iar pentru mărfurile exportate pentru această ţară — nu şi din cele „oprite" — erau obligaţi Sultanului, numai la o taxă de 3%, fără altele de trecere prin Moldova sau Valahia. Aceşti trei fraţi Nicolae erau fiii lui Nicola Duma, — mama lor era Zamfira — originar din ţările turceşti, „ex locis turcicis". Bătrînul Duma s-a stabilit în Braşov în 1722 şi a murit probabil în 1724. Fiii Zaharia şi Nicolae aveau boltă în cetatea Braşovului — Coronae, cu mărfuri din

Flăcău din Pleaşa (Macedonia) ● Romînce fărşerote din Pind

Veneţia şi Triest şi mai cu seamă cu ceară şi bumbac aduse din Turcia. Comerţul acesta cu bumbac din Turcia — care, încă de timpuriu, se bucura de o mare importanţă — era, fără îndoială — scrie prof. Gh. Netta — în mîinile „grecilor", cari, din diferite centre apusene, îl răspîndeau în toată Europa.

Încă o mare figură din asociaţia levantină rămîne, fără îndoială, Gheorghe I. Nica, fiul lui Ioan cu fabrica de vopsit arnici la Prejmer. Acesta şi-a întrecut pe tatăl său, desfăşurîndu-şi energiile creatoare în toate domeniile. În 1815, el este asociat al firmei „Nichifor Nica" din Braşov, a unchiului său, mare negustor la Iaşi ; în 1820, avea furniturile miliţiilor din Principatele Române ; în 1825, fabrică de luminări de ceară sistem rusesc la Prejmer ; în 1832, fabrică de arnici turcesc ; în 1830, cuptoare de potasă în Prejmer, exportată în Marsilia ; în 1841, exploata cu 3 căldări şi 3 furnale minele de fier de la Poiana Sărată etc. Nu trebuie trecută cu vederea prima rafinărie de petrol şi derivate din Ardeal, înfiinţată la Braşov de strănepoţii lui Nicolae Duma-Dutcă : Dimitri Simeon Nicolau şi fiul Constantin. Altă firmă cu relaţiuni foarte întinse a fost aceea a lui Ioan C. Pantazi, care se ocupa cu afaceri de cereale şi care a înfiinţat prin 1840 o filială la Budapesta.

a şi la Braşov, unde n-am putut găsi, printre companişti, greci veritabili din insule sau din Grecia continentală, tot astfel, nici la Sibiu, nu puteau fi greci, ci mai cu seamă aromâni. Pe la finele sec. XVII, ei devin atît de influenţi şi de puternici, încît îşi ridică prima biserică ortodoxă şi provoacă pe saşi să ia măsuri de apărare, fără, însă, a fi reuşit în aceasta. Dăm, ca ilustraţiuni reprezentative, cîteva firme cu renume european. Una era firma Hagi Pătru Luca sau Hagi Luca, unul din tovarăşii companiei greceşti din această cetate, care făcea negoţ încă de prin 1747. Chir Petru sau „Jupîn Hagiul" era om bogat, în legături mari cu negustorii greci din Triest şi Veneţia. A doua casă, cea mai mare, care făcea oficiul de mijlocitoare între Răsăritul român şi Apusul Europei, era casa lui Chir Constantin Hagi Popp companist cu cel dintîi. Făcea negoţ cu cordovane, lucra pielea în ţară ; avea agenţi la bîlciul cel mare din Riureni, iar pe alţii pe malul turcesc al Olteniei pentru materii prime, în legătură cu Aga din Rahova ; era linar şi pielar cu toptanul ; împrumuta bani boierilor şi oamenilor de afaceri din Principate şi le aducea noutăţi plăcute de mîncare şi îmbrăcăminte din Apus etc. După 1808, casa a fost condusă de văduva, a doua Hagiică-Păunica, care puse în fruntea ei pe cel mai mic fiu Dincă — mort poate prin 1806 —

și pe un credincios Bănățeanul Stan Popovici, pe cînd fiul cel mai mare, Zamfir sau Zenobie, se stabili la Viena, unde ajunse bancher cu mare influență. Casa Gheorghi Manicati Safranò era, de asemenea, o casă cu mare influență și concurență casei Popp. Știm că firmele celor doi Hagii : Petru Luca și Constantin Pop (Bub) obținuseră, în 1763, firman imperial turcesc cu privilegii importante în exercitarea comerțului levantin. Altă casă comercială era aceea a lui Nicolau, fruntașul negustor Dumitru Dutcă, despre care se vorbește în scrisorile sibiene.

Casele comerciale din aceste două centre erau reputate ca cele mai serioase din sud-estul european, și de avizul lor pare că se ținea seamă și în înaltele combinațiuni politice. Istoricul N. Iorga, vorbind de Brașov, a rostit acest adevăr : „O burghezie aromânească nu exista ; la elementele străine, însă, s-a adăogat elementul burghez din orașele macedonene înarmat cu prestigiul împărăției Sultanilor și a creat burghezia românească ; acest spirit viol a înălțat mîndrul așezămînt de cultură autonom, fiindcă autonomia era «mîndria sufletului macedoneanului»".

Armatol român (purtător de arme) însărcinat cu apărarea comunei natale.

Se pare că și la Săcelele-Brașov ar fi fost o colonie de Aromâni, de mult românizați : N. Densușianu a încercat să dovedească aceasta. Negustori „greci" se găseau și la Rășinari precum și în alte localități din Ardeal, ca la Sebeșul Săsesc, ca la Sătmar, la Tg. Mureș, Hațeg, Zlatna, Pitriș, Almaș, Blaj, Dobra, Deva, Aiud, Alba Iulia, Cluj, Beiuș și în alte centre, mai mult sau mai puțin importante.

Negustorii „greci" se găseau și la Făgăraș. În fruntea acestei colonii — al cărei număr nu-l putem evalua — a stat, pe la începutul sec. XVIII, Nicola Duma-Făgărășanul, care a venit în Ardeal din țările turcești, împreună cu fiecare Nicolae, Dumitru și Zaharia Nicolau, la a. 1707 ; alții ca Arpași — deja cunoscuți la Orăștie — dintre care jupînul Enache I. Arpași „nobilis persona", era, la 1776, „districtualis assessor" al Țării Făgărașului ; familia Görög etc. ; poate și Dridiffi, Vinețianu etc.

La Cluj, întîlnim pe Românii din Macedonia, „Grecii", ca locuitori ai orașului, fără a se bucura însă de privilegii, încă de la începutul sec. XVII. Despre puterea acestor negustori am vorbit și în altă parte : biserica din Mănăștur a fost clădită — zice-se — de acești negustori bogați din sec. XVII.

La Oradea Mare, ca și în centrele mai însemnate din județ, comerțul — în sec. XVIII și prima jumătate a celui de-al XIX-lea — era în mîinile comercianților „Macedo-Români", astfel cum se înstăpîniseră în toate centrele mai însemnate din Țara Ungurească și din Ardeal, unde altădată erau stăpîni sașii ; odată cu a doua jumătate a sec. trecut, însă, ei sînt scoși din ce în ce mai mult de evrei cărora li se permisese a se așeza în oraș — fenomen ce a avut loc de altfel și la Cluj în sec. XIX.

Colonii de negustori aromâni erau peste tot în Banat. Timișoara, Panciova și Mehadia au fost centre comerciale foarte dezvoltate în prima jumătate a sec. XVIII, unde coloniile de negustori aromâni au jucat un rol preponderent — cu atît mai mult, cu cît administrația le impusese să facă un anumit negoț numai în aceste centre și nu în altă parte ; de asemenea, erau colonii la Timișoara Fabrica și la Mahalaua Timișoarei ; precum și la Ciarcova ; în satul Macedonia cu multe familii Covata ; la Caransebeș, unde, pe frontispiciul liceului, strălucește numele generalului Doda, cu rădăcini în Timișoara, alături de alte nume mari ca generalul Sora, baron Mustețea, dr. Coda etc. Colonia de la Lugoj trebuie să fi fost importantă ; aici, s-au remarcat familiile nobile, ca Tolea, Spaici, Angelcu, Mărcușu, Dima, Paciura, Staia etc.

ÎN MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÂNEASCĂ

Dacă luăm lista cu nume de negustori „greci" lucrînd din Principate cu străinătatea, în deosebi cu Veneția, vom avea a constata cu mult temei că aproape toate sînt aromânești sau că le putem revendica cu titlu egal. Întîi, numele de Panu sau în italienește Pano, este foarte frecvent în ținuturile locuite de Aromâni și se găsește mai ales și ca nume de familie. Au fost și mulți căpitani armatori cu numele de Panu: Zidru, Ceara, Meitani etc. Numele de „Pepano" ar fi fost, la origină, Păpană, Păpanu, Papană, nume foarte obișnuit mai ales la Vlaho-Clisura, din vremuri vechi.

Iată pe unul Nicolae Papa Zaraful de la București în relațiuni cu Caraiani, marele negustor și „agent permanent" al lui Constantin Brâncoveanu, căruia îi supraveghea, împreună cu unul Mihail al lui Pană, depozitele de la Zecca ; pe unul Spiru Panu de la Focșani, pe altul Panu Strati, consul la Veneția... Să se știe că zărăfia a fost o ocupație foarte obișnuită la Aromâni ; numele de Spiru este prea aromânesc etc. ; Manu Apostol — și el în relațiuni cu Caraiani — Constantin Hagi Iani din Salo-

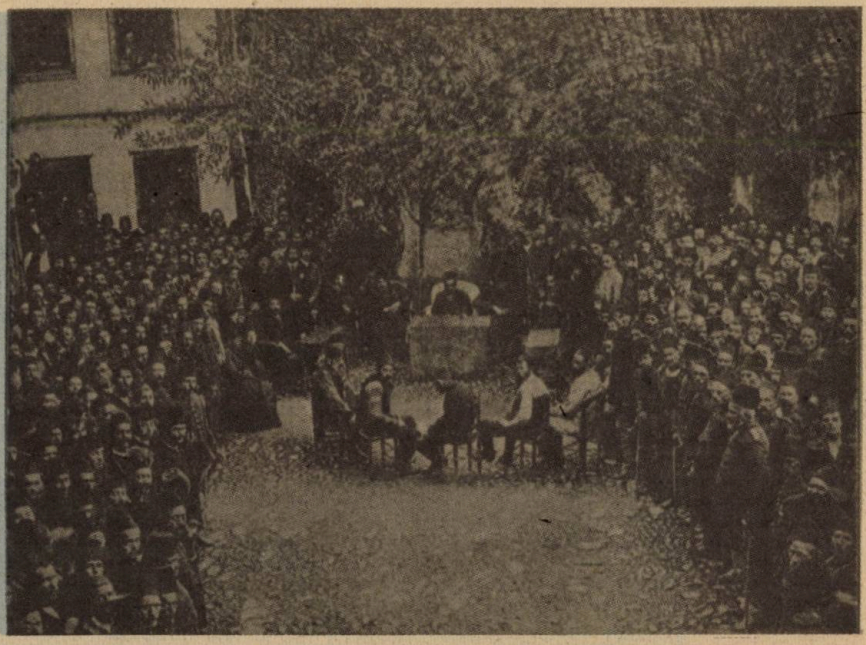

O judecată în Bitolia

nic, Ioan Rizu și altele, sînt nume purtate și de Aromâni. Manu (Manu, Manciu, Manea, Manoil, Emanoil etc.) este foarte frecvent în Cruşova, la Clisura și în alte centre ; Rizu era numele originar al lui Riga Fereul chiar și este purtat, actualmente, de toți alde Rizu și Rizeștii, originari din Băiasa, și alte părți ; Bubuli și Bubulina, de asemenea, nume foarte obișnuite, mai ales la Fârșeroți.

Răposatul I. Caragiani, membru al Academiei Române, cel mai serios cunoscător al situației Aromânilor in Balcani, scrie acestea : „Iar familia Caraianaților așezată la Ianina a fost înrudită cu o altă familie însemnată a Măruților, care Măruți trăiră mult timp în Ianina și apoi emigrară din cauza turcilor în Veneția. Măruțeștii și Caraianații căpătară titluri de nobleță din partea Senatului Veneții pentru multe servicii ce făcură". Mulți Caraianați emigrară și în insulele ionice. Iar mai departe, analizînd, cu răbdare și obiectivitate, listele date de Aravantinos pentru familiile boierești între 1431—1814, deduce că acest oraș — Ianina — era, pe acele vremuri, „mai românesc" și găsește, printre multe altele, aceste nume de boieri : Panu Caraioan, Panu Măruțu, Anastasie Vrană.

Despre acest Pano Marutzi, a cărui naționalitate am stabilit-o cu prisosință, găsim în „Cronicarii greci" publicați de C. Erbiceanu, următoarele : „Acestu Maruțe, Ianiot, trăitor acum in Veneția și care este comerciant. Acesta după cum se aude a întrecut pe toți comercianții și boierii Romei, nu numai pe cei din Constantinopole, ci și pe cei din Valahia și Moldova și Serbia și pe cei din compania Vienei și Brașovului și pe cei ce se află aiurea. Îi a întrecut nu numai cu bogăția, ci și cu cinstea. Acesta s-a dus la Viena și l-a primit însuși Chesarul ; acesta s-a dus și la Paris și l-a primit chiar regele, duprecum și regele Engliterei și regele Prusiei. S-a dus și la Petersburg și i s-a făcut și acolo primire. A fost cinstit și cu cavaleria de cavaler al ordinului Sântei Ana și s-a numit cavaler moscovit... Înainte de el Caraghianizii erau renumiți comercianți în Veneția. Dar acesta cu mult i-au întrecut și numele lor de-abia se mai aude acum ; și, ceea ce este curios că acesta începutul și l-a luat de la aceia și în timp de 30 de ani atita s-a ridicat, Dumnezeu să-i înmulțească anii "[8]).

Din familia Vrană și Mavroiani a ieșit familia Caraianaților, înrudită cu aceea a Măruților. Strănbunul acestora a fost cărărănar și, după ce strînse o avere fenomenală, se retrase. Și, de aceea, vedem pe membrii Marutzi făcînd ucenicie la Caraiani din Veneția — înrudiți la Ianina, înrudiți și la Veneția. Un celebru exemplar a fost acest Panu, educat la casa Caraiani și care întreținea relațiuni de comerț internațional, firma lui trebuie să fi fost pe acele vremuri mult mai valoroasă aceleia lui Sina, pe care îl putem socoti ca un demn antemergător.

„Greci" epiroți apar în negoțul Moldovei mai mult de pe la 1600. În afară de acel Giva, negustor de vite, „Giva din Grecia, din Epir, ce este aproape de Macedonia"[9]), găsim tot la Iași, pe unul Ienachi Simota („Enachi Simon Grecul"), curtean al lui Eremia Movilă ; altul venit tot ca negustor, care ajunsese mare spătar al Moldovei și ginere al lui Petre Șchiopul, Zotu Tzigaras din Ianina. Se pomenește și de un Pano Limidari, grec din Macedonia. Se mai pomenesc și alții ca Nicolae din Suceava, ca Mihail ; ca Manea care a fost vameș mare, ca Alexe în același post, Pană Limidari, negustor al lui Vodă etc., toți negustori în Iași, prin 1604 ; un altul Teodor Chiriac, care avea Vama Moldovei sub Petru Șchiopul și Ieremia Movilă — prin 1595 ; unul Mihail Manea, vărul lui Balaban, un Constantin Hagi, fiul lui Petru Grecul.

[8]) Așa scrie C. Daponte, Scopelitul, care, după aceea, n-a numit Chesarie, în al său „Dialog istoric". Vezi „Cronicarii greci", p. 201.

[9]) Hurmuzachi, XV, pp. 809—810, nr. 1453. Unul Jiva din Clisura îl vom întîlni ca negustor în Oltenia.

În Moldova pe la începutul secolului XVIII, sînt negustori ca Gheorghe din Iași, ca Proca, ca Dima băcanul, împrumutători de bani și moșieri — nume ce le dăm cu toată rezerva ; sau unul Ioniță Arghirie etc. În 1741, era, la Iași, pe lîngă un băcan din Rodos și un altul, tot negustor de mătase, din Ianina. Printre „greci băcali" la Botoșani, era, pe la jumătatea secolului XVIII, și Ștefan „Machidonean", negustori care fac negoț și peste hotare, pînă și cu „Jidovii ot Juravna" din Polonia. Alții ajungeau pînă la „Nejna", la iarmarocul cel mare din Nijni-Novgorod. Un mare negustor era si Panaiot în relațiuni cu Rusia. Unul Iani Bacalul din Botoșani, care se întîmpină la 1761, se chema Deli-Iani. Iani cel îndrăzneț, mai bine zis Iani cel Nebun. Prin 1741, erau negustori ca Dimitru

Intrarea în Crușovo

Duca și Cristofor, care mergeau la „Lipțca" sau ca chir Dimitrie și chir Postolachi „lipțcanii". La 1763, întîlnim pe Anastasie Lipscanul, la 1788, pe „giupînul Constantin Panaite Lipscanul", pe unul Foti Lipscanul, care își face dugheni de piatră la Iași, încă din 1761 ; pe la sfîrșitul secolului, pe Anastasie și Constantin Pano, pe Dimitrie Costiva, pe Dimitrie Papa Anastasie care se unire cu frații Mărgărit și Compania pentru negoțul lipscănesc ; mai întîlnim pe „Constantin Panul"-Pană care mergea la Lipsca „pentru a sa neguțătorie" etc. În 1798, un „grec" Panaioti Conducli făcea drumul pe Dunăre, de la Galați la Viena.

Am dat acest șir de nume ce nu seamănă nici pe departe cu cele veritabil grecești. Greci erau destui în negoțul Moldovei, originari mai cu deosebire din insulele egeice. Dar nume ca Anastasie, Pano, Fotie, Postolachi etc. le-au purtat mai ales Aromânii. Nu trebuie să scăpăm din vedere încă cîteva. În hrisovul din 1769, prin care domnitorul Grigore Ghica, Voevod al Moldovei, orînduiește bunul mers al Academiei Domnești înființate pe lîngă Mitropolie „prin a d-sale cheltuială slobodă, îndestulată și cu toate cele trebuincioase lucrărilor ei și cu Biserică", în acest hrisov domnesc găsim, printre epitropi, „dintre comercianți pe Bașa Coste Avram, pe Costa Papa Filu, pe Constantin Panaiot etc.". Aceste nume trebuie să fie Aromânești : Constantin Panaiot este deja pomenit ; numele de Bașa îl găsim și astăzi la Vlaho-Clisura ; iar Costa Papa Filu îl întîlnim în listele date de Aravantinos și analizate de Caragiani, care-l numără printre boierii aromâni ai Ianinei, alături de Caraioan, Panu Măruțu etc. Alături de toți aceștia, trebuie să menționăm pe acel „arhon" Alexa Balaban Ianiotul de la Lemberg, care a construit, în 1672, biserica din acest oraș, și care la moartea lui a lăsat moștenire patru sate și o vie la Cotnari. El era văr cu Mihail Manea și asociatul lui Duca Vodă.

Alături de Moscopoleni, Zagoriții se ocupau mai ales cu comerțul de blănuri în Principatele dunărene și în Rusia. De altfel, Zagorul și Epirul — pe lîngă legăturile culturale și religioase cu aceste ținuturi — au întreținut, din cele mai vechi timpuri, legături comerciale întinse. Pouqueville amintește de o comună din Zagor — Negades — care s-a îmbogățit prin relațiunile ei cu Valahia. Celebrul Ghioni, cu nu mai puțin celebra lui ctitorie — școala Ghioni de la Ianina — a strins averi considerabile prin speculațiile lui cu această țară. Bogatele colonii de aromâni activînd în Galiția și Polonia — ca la Lemberg, Poznan, Snyatin, Cracovia etc. — aveau contact statornic cu Moldova.

Prin secolul XVIII, întîlnim în Cernăuți un Nicolae Grecu, un Ioan și Vasile Sasonte, un Atanase Costin, un Constantin Pantazi — acesta la Suceava — venit din Grecia, încă înainte de 1775.

„Greci" din Epir găsim, încă în timpuri vechi, în Oltenia. Ca ban și vistier al Craiovei, în intervalul 1587—1593, întîlnim pe Iane „Grecul", epirot, unchiul lui Mihai Viteazul, adică frate cu mama acestuia, Teodora (în cinul călugăresc, Teofana), originar din Zița-Zagor. Un alt ban al Craiovei, prin 1595—1601 — mort spînzurat în acest an, în vîrstă de 71 ani — a fost Mihalcea Banul, agent de negoț al lui Mihai, tot „grec", cu numele de familie Caragea, cu un frate Iorgu sau Ghiorgi, care a avut ca fii pe Iane și Tudor. Pe unul Nica îl întîlnim ca vel vistier între 1594—1610 și vel logofăt sub domnii posteriori lui Mihai Viteazul, ctitor cu soția sa la Prodromu — în 1614. Unul Nica era și la București, unde avea și prăvăliile sale în tîrg, în 1710, zaraf și negustor în relațiuni strînse cu Veneția, de unde aducea mătase și atlaz roșu, precum și zaharicale, din chiar însărcinarea Domnului, proprietar bogat care a lăsat o avere însemnată fiului său Panaioti la casa lui Caraiani, ca și la Zecca, unde și domnul Brâncoveanu avea depozitele sale în mii de galbeni. Istoricul N. Iorga îl trece printre albanezi. O mulțime de negustori „greci", prieteni ai lui Nica, erau Zaharia Macri, Panu Tamara, Teodor Caracada, frații Constantin și Gheorghe ai lui Vasile — amîndoi abagii, un Stati Didu, Manu Apostol. Era un mare împrumutător al boierilor și a mulțime de oameni din toate treptele sociale. Un alt negustor în relațiuni cu Veneția de unde aducea, în schimbul cerei, pergament, mărgean bun roșu, tăbranice etc. era și „grecul" Spiro Panu. Un alt boier negustor sub Șerban Cantacuzino era Panaiotachi Nikusios (Nicușu ?).

Prin 1630, erau negustori „greci", români, italieni, turci și armeni, care scoteau la vînzare mărfuri scumpe pe străzile și piețe. Prin secolul XVII — vremea cînd încep a se așeza unii mari negustori străini — a fost și epirotul Dona Pepano, în relațiuni cu Veneția, om cu avere întinsă și cu mai multe moșii, ctitor al mănăstioarei de la Mostiștа-Mărculești. În 1763, giuvaergiu de frunte era unul Hagi Chiriac, pe cînd unul Hagi Chircu împrumuta, în 1717, lui Nicolae Mavrocordat Voevod sume mari. Într-un hrisov din 1720 al lui Nicolae Mavrocordat, găsim un boier Ianachi Staia, vel postelnic, nume ce reamintește familia aromânească Staia de la Lugoj.

Un Pană Hagi-Cristea-Condoianu, „nu grec, ci albanez", un Mihalachi, un Damian, un Ienachi Popa Alexe sînt pomeniți ca negustori la începutul secolului XVIII, în Oltenia. Este de remarcat și aici că toți negustorii creștini venind din Albania sînt considerați o bună parte și ca „albanezi", ca acel Pană Hagi Cristea de mai sus, care, foarte bine, putea să fie un moscopolean sau aromân din alte centre din Albania. La Tg. Jiu, unde negustorii Chiproviceni erau în fruntea vieții economice, se pomenește pentru începutul secolului XVIII, un Adam Grecul, un Simion Mergeanli. La Craiova, găsim pe unul Pantazi, în legături de afaceri cu boierii ocupației — împrumutător și negustor de oi. Unul Hagi Gheorghe Ion, cel mai bogat negustor al cetății Banilor, zidea în

Miri fărșeroți

1766 — cu ajutorul altor boieri — frumoasa biserică Madona Dudu, înzestrînd-o cu două perechi de case etc. Un altul, boier bogat, era și Hagi Ienuș. Tot pe la începutul acestui secol, odată cu ocuparea Olteniei de către Austrieci, colonii aromânești, vechi sau mai proaspete, din Banat, se revărsară în această provincie — printre care ar fi plecat și familia Simu, străbunii cunoscutului Anastase Simu. Nu știm în ce epocă s-a deplasat din Ardeal, din coloniile aromânești de acolo, familii ca Nasta, Giuvara, Paplica etc.

Numele de Meitani și Giuvara ne reamintesc nume de căpitani armatori din Pind și Tesalia, care, din motive politice sau și economice, s-au așezat în Principate. Mulți din aceștia — căpitani — erau luați drept arnăuți sau greci, în fond erau Aromâni veritabili. Cu timpul, au ocupat funcțiuni înalte sau situații sociale frumoase activînd pe arena economică.

Știm că Const. Hagi Pop întreținea relațiuni strînse cu boierimea din Moldova, precum și cu negustorii olteni și munteni. El făcea negoț de cordovane și lucra pielea în țară, la Giorocul de lîngă Craiova și ținea în arendă Giormanul, unde lucra tabanaua lui sau fabrica ; avea agenții lui răspîndiți peste tot — la bîlciul cel mare din Răureni, pe cînd alții activau pe malul turcesc din fața Olteniei pentru materii prime, în legături cu Aga din Rusciuc ; era lînar și pielar cu toptanul ; mai știm că împrumuta bani boierilor și oamenilor de afaceri de la noi, cărora le aducea și noutăți de mincare și îmbrăcăminte din Apus. De altfel, tot prin acești „greci", membri în companiile de comerț, produsele Principatelor, ca și acelea ale sud-estului european, luau drumul peste Carpați și duse departe pînă la tîrgul din Lipsca și duceau peste munți „mărfuri turcești" și aduceau în schimb lipscănii.

Celnic aromân din Pind

Pe la finele secolului XVI și începutul celui următor, găsim și în cetatea de scaun a lui Matei Basarab, Tîrgoviște, ceva „greci", printre care un Cara-Iane și un Iane Iatro. Aceștia se bucurau din partea domnului de privilegiul de a judeca și procesele între ei. Pe la începutul secolului XVIII s-a stabilit în Cîmpulung și apoi la Rucăr, unul Gheorghe Smerna din Lintope unde s-a ocupat cu fabricarea de cașcavaluri pentru Orient, a cumpărat drumuri din munți și a făcut mai multe ferestraie în vatra satului ; a fost continuat de fiul Nicolae Rucăreanul, care a făcut negoț în țară și în Brașov.

Coloniile de negustori din Ianina așezate la București au fost mari și bogate și în curent cu ideile politice ale timpului. Un Hagi Tănase și tovarășul său Iorga la Giurgiu sînt bogați, în stare să facă danie spitalului Pantelimon. În 1798, sînt chemați de Radu Golescu, la departamentul epitropiei obștirilor pentru negustori, Ioan Scufa, Spirea Cazoti și Mihai Chiriță. Un negustor Meitani făcea afaceri mai mult cu Turcia, pe lîngă Zărăfie — această ocupațiune de predilecție a Aromânilor și în Turcia, ca și în Austra-Ungaria și în alte țări. La Galați, pe la începutul secolului XIX, găsim cîteva nume de zarafi ca Panaioti Mumgiul Grigore Carasava etc. Pe la finele sec. XVIII și începutul celui următor, se întîmpină, în Hanul Zlătarilor, bancherii bucureșteni, ca același Meitani, Sachelarie, Apostol și fiul său Fotache, Polizu Condu sau Căminarul Polizachi, bogați contraccii și arendași ai ocnelor, drumurilor și vămilor, epistați ai veniturilor mănăstirești, într-un cuvînt mari capitaliști ; Hagi Moscu, Facea, Bellu, Iancu Scufu, Spiridon Cazotti etc. Hanul Grecilor de lîngă biserica Ghiormei Banul, data încă din secolul XIV, ceea ce s-a numit mai tîrziu biserica Grecilor. Această biserică, Sf. Gheorghe, era pe locul unde este astăzi Banca Națională.

Pe la finele secolului XVIII, „negustori străini de lege creștină" greci — în unire cu elemente care puteau fi din Ardeal — ca Hagi Dumitrachi Papazoglu, Diamandi Panaioti, Nicoli Ioan, Mihali Gheorghiu, Polihronie Alexiu, erau constituiți în companie și toți aceștia erau aleși, de către domn, în 1797, în tribunalul care să judece diferendele dintre membrii companiei. Unul Ioan Trandafil făcea negoț și cu Silezia.

Take Ionescu a scris, cîndva, că burghezimea de astăzi în țară este formată mai mult din Români Macedoneni decît din Greci, tot așa cum, cu dreptate, scria V. Bérard că coloniile helene din România, așa de bogate, nu sînt populate decît de acești Eleni Vlahi — ca acei bancheri din Viena, negustori din Odessa, mijlocitori de afaceri din Alexandria și din Marsilia. Toate aceste mărturii autorizate, toate concluziile la care au ajuns cercetătorii sîrbi, ca și mărturiile celor străini citați atît de des, precum și analizele de pînă acum ne-au determinat să revendicăm aceste nume în bună parte ca aromânești. Greci veritabili în măsură neînsemnată s-au avîntat în interiorul Peninsulei ca și în Principate, ei mărginindu-se cu predilecție la porturile Dunării și ale mărilor, unde, în adevăr, au dominat comerțul, precum și cabotagiul. Începînd cu secolul XIX, se face lumină mai multă, cunoaștem în mare măsură și originea negustorilor și cunoaștem, pe alocuri, și data așezării lor în marile centre.

Știm că caravanele Zagoriților ajungeau pînă la București, altele ajungeau la Iași, Chișinău și Odessa, altele și mai îndrăznețe Nijni Novgorodul ; acelea ale Muloviștenilor atingeau Iașii — ca Gachiu Mușulam și alții. Zagoriții vorbesc de unul Rova bătrînul care lucra încă de la finele secolului XVIII, iar Rova fiul a continuat pînă prin 1850. Cursele acestea de caravane aveau loc regulat — în timpurile mai noi, în secolul XIX, de două ori pe an, primăvara și toamna din Epir în Valahia, și din Valahia în Epir. Cel mai vechi Mețovean, Costin Ologul, este semnalat prin 1753. O asemenea caravană avea, în timpuri mai noi, și tatăl profesorului universitar ieșean, I. Caragiani.

NEGUSTORI AROMÂNI ÎN PROVINCIILE MONARHIEI HABSBURGICE

1. ÎN UNGARIA

Soliman Magnificul, fiul singur al lui Selim, după ce-și asigură supremația în Mediterana și a făcut din imperiu o mare putere maritimă prin cucerirea în 1523 a Rodosului, își îndreaptă toate sforțările spre o pătrundere cît mai adîncă în Europa centrală. Într-o expediție bine organizată, pornește, în 23/4/1526, împotriva Ungariei, și, după ce cucerește toate cetățile din Smirna, ciștigă, în 28/8/1526, cumplita luptă din mlaștinile Mohaciului (localitate rămasă cunoscută sub tristul nume de „Mormîntul națiunii" maghiare) unde au pierit — pe cînd Ludovic II

pierea în mlaștină — 18 000 fantasini și cavaleri și au fost executați 4 000 prizonieri. În ziua de 10 Octombrie, i se prezenta biruitorului cheile Budei și Ungaria era împărțită în trei părți : austriacă, turcă și transilvană, partea turcă administrată prin 25 sangeacuri și 4 eialete, bucuridu-se de oarecare autonomie, conform uzului la Sultani. Buda a devenit turcească și această ocupațiune a durat peste un secol și jumătate.

Iată noi condițiuni foarte prielnice pentru supușii otomani de a-și desfășura activitatea lor negustorească și peste tot cuprinsul Ungariei. Știm că așezările aromânilor în această țară datează încă din perioada aparitiei turcilor în peninsulă. Ei, încă din prima jumătate a sec. XVI, sînt semnalați la Sibiu. É. Picot bănuiește că, printre grecii veniți, încă din Evul Mediu, în Austria și Ungaria, ca să-și caute norocul ca arhitecți, ingineri, artiști etc., ar fi fost și Aromâni. Prin abilitatea lor, acești aromâni au reușit să dobîndească în Turcia și în provinciile vasale ei importante privilegii comerciale mai cu deosebire la exportul de mărfuri turcești, așa că, în sec. XVII, negustorii indigeni aveau de ce se plînge de revărsările acestora. Deja în perioada 1715/20, ei se găseau peste tot cuprinsul Ungariei. Comerțul în stil mare al acesteia, ca și cea mai mare parte a banilor, erau în mîinile grecilor si în ale așa numiților țințari, iar prin companiile lor negustorești, aromânii dețineau tot comerțul de la Atena pînă la Pesta și Viena.

Ia-a existat oraș sau tîrg din cuprinsul Ungariei unde aromânii să nu-și fi avut reprezentanții lor care s-au ocupat cu comerțul, industria și, pe alocuri, cu marea agricultură. Este de observat, însă, că ei s-au așezat în proporțiuni mari cu predilecție în partea răsăriteană — adică din stînga Dunării și cea nordică în întregime și relativ mai puțin — aceasta întrucît ne ajută datele de pînă acum — în partea ei apuseană, adică din dreapta marelui fluviu. În această parte, sînt de remarcat centrele ca Tata, Pápa, Veszprém, Nágy Kanisza, Györ, Tolna, Dunaföldvár etc., pe cînd in Ungaria răsăriteană și cea nordică, amîndouă destul de bogate, îi găsim peste tot. Mergînd de jos în sus, enumerăm : Seghedin, Mako, Baja, Hödmezö Vásarhely, Kalocsa, Szentes, Kecskemet, Pojon, Csanad, Karczag, Iászberény, Iászápati, Debreczen etc. sau centrele de la Nord : Vácz, Balassa Gyarmat, Eger Gyöngyös, Mișcolț, Tokay și altele nenumărate.

În Tokay a ființat una din multele companii „grecești" (a cărei identitate etnică am fixat-o ca în întregime aromânească) și a cărei vechime se afundă pînă la începutul sec. XVI. Nu cunoaștem în ce proporție a crescut numărul negustorilor după stingerea Moscopolei. Tot comerțul de vinuri și de lemne, ca și exportul acestora, era în mîinile negustorilor aromâni din Tokay și din Mișcolț. În aceste două centre în afară de Budapesta, s-au așezat, din timpuri vechi, membri din celebra familie Mocioni. În Tokay, găsim și membri din familia Leca din Vlaho-Clisura. În preajma orașului, erau, în 1748, 102 familii.

Datele asupra așezării aromânilor la Miscolț se referă la anul 1606, dată cînd Moscopolenii încep să aibă raporturi cu Austria. Ei sînt evaluați, în 1728, la peste 300 de negustori ; în 1788, erau peste 350 familii, toate din Moscopole — mai propriu-zis, din ținutul moscopolitan : erau originari, adică din Moscopole, Grava, Lunca, Civara etc. Ei își aveau biserica foarte veche. Importanța coloniei și valoarea afacerilor ei se deduce și din aceea că ei își aveau școala și „una din cele mai frumoase biserici ortodoxe cîte se află în Țara Ungurească", bisericâ la care s-a lucrat 20 de ani și s-a terminat în 1806. Tot comerțul era în mîinile acestor aromâni — scrie prof. dr. P. Papahagi.

Din registrul matricol al nașterilor din 1723 ai bisericii ortodoxe din Mișcolț, vom da numele copiilor de sex macsculin și al părinților : Gherca A. Pati Atanas, Anastas Mihail Ghica, M. Giupan, G. Guriciu-Guriță, George Gramba, Nastu Grabowski, Atanas al Druia Stiria, Anastas G. Guriță ; Nicola Șaguna, Atanas al Druia Șuca ; Anastasie P. Ciuhadariu, Adam al lui Mitra Ciacu, Ioan Dimitri, Anastas N. Șaguna, Anastas Vrușu Druța, Alexei Didani, Gherga

Aromâni fărșeroți din Gheongea, împreună cu institutorii lor.

Lina Naum Kosmiski, Anastasie Mihail Zubanu-Jupanu, Atanas Nușa, Atanas Chileafa, Atanas Ioan Dimcea, Mihale Dova, Anastas Dim. Ciacu, Adam D. Ciacu, Anastas Nastradin, Anastasie Nastu Crușoveanu, Anastas Ioan Pamberi, I. Dimcea, C. Giupanu, An. Mihail Muciu, An. Baskigiu, An. Linti, Anastas Ciobanu, I. Caludi, Ambrosiu Livădaru, Vretu Chiria Simcea, Nic. Șiarpe, Caravlahu dela Ungvari, Const. Apostolovici, dascăl Naum Mihale Mociu, R. Fantazi, Ana Nic. Mandua, N. Papa, Mihail Șișia, Pescari, G. Nicolau, Campomare, I.N. Iancu Ciuciu sau Giugiu, I.K. Romeu, G. Naum Dona, Procop Dursa, Procop Polizu Sturnare, Phiti Vretu, Nicolau Coliciu, Dimcea Mucule, Dim. Șimșia, Dim. Pulizu, Dim. Gunca, D. Coca, D. Diamandi, Dimos Oparacu, — Oparac, sat prăpădit în Albania de jos ; Dem. Pilta, Nastu Geambicu, Mih. Ndona, G. Cioba, Marcu. Sastu Bartimi, Dimcea Muculi Bratu, Stefu Roza, Nic. Cartiță, Em. Mih. Docia, Nacia Pustinici, George Balan, Gh. Macali, Georg Dadane, Ion Șuca, Ilia Mih. Nișca, C. Pata Coste Presuca, Const. N. Cata, Naum Papamihale, Mitru Luca, Mih. Nișca, Nicu, Manole Castorian, Vintacovisci, Ar. Belaski, Ilr. Chiusia, Mih. Chiosa, Thed. Țupată, Nanu Lazăru, Naum Rizia, Const. Deft, Foca, Nic. Țărțărachi, Naum

Familia Sterie Fărşerotu (fotografie din 1921)

Ţiţiri, G. Ciomba, Nic. Boiagi, Ştefan Duşi, Papamimihali Călugheru, Pavlu Mărgărit. I. Pulovsci, Mih. Nastu Veiu (sau Beliu), Con. I. Churciu (Federovici), M. Dumitrovici, Nauni D. Liveri, Costa Plyasca, G. Cuşculuri, Ilia N. Leru, Mih. Calai, Ioan Iacomi, Anastasi Gorgumi, Ambrosie Livandovschi, Joga — tată a lui Andrei Pita.

Iată o parte din primii fundatori ai bisericii şi, deci, mari negustori în acest centru, stăpînit de energia şi de banul lor. Din nenumăratele nume, acelaşi scriitor ne dă cîteva pentru ultimul pătrar al sec. XVIII : Dem. Pilta, Gheorghi S. Capri, Evreta Şaguna, Dursa, Dimcea, G. şi N. Tricupa-Cosmischi, Anastas Nicolae Şinca, An. Petre Ciuhadaru, Mitre Ceacu, Mih. Ndona, Anastas I. Pamperi, An. Mih. Muciu, Vretu An. Ponte, Nic. Şiarpe, Gheorghe Balauri şi „zecimi de alte nume". Dr. D. Papahagi observă că numele de „Vretu" vine, de multe ori, cu însemnarea din Moscopole, Fraşari şi Fearica. Tot aici, au făcut negoţ nenorocos şi Naum, fiul lui Evreta Şaguna şi tatăl aceluia care avea să fie — spre fericirea neamului românesc — Mitropolitul Andrei Baron de Şaguna. Încă doi buni gospodari au fost Adam Gherga şi fiul Anastasie, acela care avea să fie naş la cununia Anastasiei cu Naum şi la botezul fiului acestora. Probabil că tot aici a făcut negoţ şi Gheorghe, fiul lui Naum Şaguna din prima căsătorie.

În matricolul din 1728 al bisericii, nume ca Dona, Capri, Dimcea, — probabil din cauza vechimii lor prea mari — de abia se descifrează.

Aceasta era fizionomia pieţei în acest oraş — aproape aromânesc. În sinul acestei colonii, s-a aşezat şi a făcut negoţ unul Mihail din familia Mocioni, care a avut ca soţie pe Ecaterina, fiica lui Ioan Mocioni şi mama celor doi fraţi Alexandru şi Eugen Mocioni.

De asemenea, în multe sate din districtul Borsad, P. Papahaghi, autorul citatului memoriu, a găsit inscripţii cu multe nume de Aromâni pe morminte.

Un mare centru în Ungaria de mijloc era şi Kecskemet. Judecînd după biserica şi biblioteca extrem de bogată din acest oraş, amîndouă datorite Grecilor (?) şi Aromânilor din Sacişta, colonia de negustori trebuie să fi fost numeroasă şi bogată. George Zaviras, primul bibliograf grec, făcea negoţ în acest oraş.

Deşi slabi numericeşte, Aromânii au ajuns să stăpînească viaţa economică a Ungariei veacuri de-a rîndul şi să contribuie, în largă măsură, la crearea stării burgheze şi întărirea prin reîmprospătare a clasei aristocratice şi conducătoare a statului. Valentin Homan, profesor de istorie la Universitatea din Budapesta şi ministru de instrucţie publică, recunoaşte originea străină a oraşelor din Ungaria. În fruntea acestor străini, trebuie, fără îndoială, aşezaţi aromânii sau „Cincárok" cum au fost cunoscuţi şi de Unguri (sau Cuţovlahi, Caravlahi, Makedovlah, Makedoromân).

Nu este fără interes să dăm, din sutele de nume, cîteva numai din cele rămase prin grija documentelor nu lesne pieritoare. Un negustor din Buda, Gheorghe Pulovici, originar din „Saxta" — Sacista, este semnalat prin 1726. În documentul din 9/XI/1802, privind înţelegerea stabilită între greci şi macedo-vlahi cu referire la orînduirea din biserica lor din Pesta, clădită prin decret imperial în 1793, găsim aceste nume din colonia numeroasă din Budapesta constituită în comisiune reprezentativă : Dimitri Arghir, Nicolae Bekella, Teohari Jappa, Constant Macenca, Margariti Scarlat, Mihail Sofrona, Ghiorghi Vasiliu, Naum Stoianovici, Dam. Trâpcu, Dinu Figiu, Ioan Terzi, Gherachi Dimitri, Gheorghe Şulowski, Stamu Mutu, Constantin Alexici, Cosma Panaiot, Vrusu Dociu, Dimitri Vulpe, Constantin Manoli, Peter Rusu, Const. Agora etc.

Aromânii, ca negustori, financiari şi meşteşugari, au cunoscut Buda şi Pesta, poate înainte de cucerirea capitalei de Turci ; cu atît mai mult ei s-au putut aşeza — ca supuşi iubiţi şi protejaţi ai sultanilor — după transformarea în paşalîc a Ungariei.

Ne mulţumim să dăm şi alte cîteva nume pentru vremurile mai apropiate de noi. În fruntea coloniei budapestane — pe lîngă alte nume celebre despre care vom vorbi mai jos — au stat, fără îndoială, familile Grabowski şi Muciu : Atanas Grabowski „negustor fruntaş cu legături întinse", nobil de Apadia ; fratele Constantin Grabowski şi fiul George ; Gheorghe, director al şcoalei valaho-greceşti şi librar în oraş, precum şi fratele Naum Muciu. Alţii : Avreta Saguna, fratele mitropolitului, ajuns deputat în Pesta în 1848 ; un văr al acestora (Muciu, Grabowski şi Şaguna) a fost Sebastian Economu ; înrudită cu Grabowski era şi familia Mutowski, altădată cu negoţ în Polonia, dar, mai tîrziu, aşezaţi la Pesta şi Mişcolţ. Este de observat că toate aceste nume, în afară de Economu, le-am întîlnit şi în acest din urmă oraş. Alţi negustori de seamă erau Pometa şi Dimcea, Vulep, Mandrinu, Stupa şi Geticu. În jurul lui Nicolae Rogea şi al celor doi Grabowski, erau, la Pesta, prin 1816, şi alţi români din Macedonia, ca Ţîlca, Atanasi Pulievici, Atanasi Cheptenaş, unul Maciuca, unul Mociu, unul Muşicu, mai mulţi Derra, Puliu Pulievici etc., unul Marcu Gheorghe Carţa (Kartza).

(După „Enciclopedia României")

Anastasie N. Hîciu
N. C. Angelescu

(Partea a II-a a acestui articol o veţi putea citi în Almanahul estival „Luceafărul", 1989)

Poeme de

NICOLAE DAN FRUNTELATĂ

Transilvania

Scoate cerbii din păduri
din poveste — sania
dă-mă dorului o zi
pînă-n Transilvania
lasă-mă un ceas la Blaj
cuvenită — dania
să respir lîngă statui
toată Transilvania
apoi uită-mă-n Zarand
să cetesc pisania
cărăor care-au urcat
dealu-n Transilvania
amintire, maica mea,
pămînteacă, vie
dă-mă dorului o zi
și-nc-o veșnicie

Strada Eminescu

O să mă pierd pe strada Eminescu
o să mă ningă palid, plopi și tei
ca-ntr-un imperiu — al oamenilor singuri
azi fi-vom fiecare, pentru o clipă, zei

Eu o să văd o casă care nu e
și o s-aud cuvîntul ce țipă, nenăscut
mă voi iubi cu iarba cînd n-am altă pădure
cînd n-am altă poveste în care să mă mut

Pe urmă, vină ploaia, pe urmă vină toamna
grădina cu icoane va luneca în verb
Mi-e dor, mă doare dorul, pe strada Eminescu
azi fi-vom fiecare și vînător și cerb.

Invocație către Iosef Svejk

Bună dimineața, Iosef Svejk
soldat fără regiment, general fără victorie
tu, carele ești zîmbetul nostru amar
numai poveste, numai memorie
uite, iar pleacă trenul spre front
ca pe niște cai tineri în vagoane ne vor urca
e-o toamnă desperată, un abator de îngeri
pierde tu locomotiva destinului
schimbă punctele cardinale, fă ceva
ia-ne într-o amintire, dă vara-napoi
cheltuie toate cuvintele triste
închide-ne într-un lagăr al speranței
dacă poate undeva să existe
iar de nu, lasă cartea deschisă
lasă toamna să plîngă în noi
vom cînta mai încet, mai departe
cu gura-neleștată, cu silabe de-oțel
acel cîntec — sfidare zadarnică-a soartei :
Noi nu mergem la război
Noi nu mergem la război...

Sud-vest

Sud-vest, toamnă udă, casă departe
pădure goală și umilită ca o fecioară
gonită în lume fără de zestre
cuvinte ruginind în tecile cîntecului
Mică Valahie, lacrima mea cită este
o, fiule, nu ne mai scrie scrisori
ele ne ară prin somn precum o durere
oasele noastre, pămînt bătrîn
cine ne dă, cine ne cere
ajunge că sîntem, salcîmi și amari
că ochii mai țin cîte-o stea în tărie
că sîngele încă și inima încă
și încă miroase a veșnicie
mă-ntorc, se întoarce planeta cu mine
pe osia ei de dor clătinată
Mică Valahie, casa mea mică
timp de demult și de niciodată

Descîntec de urît

Capul sus, pieptu-nainte
și repetați, repetați :
patruzeci și unu de ani
patruzeci și unu de frați
cum știți, cum puteți
de urît să mă scăpați !
o pădure imensă
înflorind pe oasele poetului
o primăvară sălbatică
în ținutul de taină al alfabetului
caut urmele proaspete
pasul de fiară
ceva să mă smulgă din somn
leac de neliniște rară
umbra pitică — a urîtului
să n-o mai simt după mine
unde mă duc, unde petrec
să nu mai știu de ce vine
cine mă știe, cine mă minte
capul sus, pieptu-nainte
îmi trebuie-o spaimă mai mare
Cum e urîtul doamnă'nvățătoare ?

Vară indiană

— Hei, hei, față palidă,
moară de frunze, tren de grauri,
colivie de vînt
intri-n cuvintele mele
ca într-un cartier al visului
Nu mă vezi cum sînt ?
— Te văd, te știu, mare căpetenie
a unui trib aproape dispărut
vie cu boabe de lacrimă
noapte jucată în patimă
dușmanul meu mut
— Ți-aduci aminte, tînăr eram
cînd te vînam cu disperare
cînd te iubeam și te-nșelam
în vorbe dulci și fecioare
Ți-aduci aminte, aduc, aduc
umbra mea, martor, la despărțire
versul meu singur, puiul de cuc,
o nuntă tristă, fără de mire

Față palidă, ceas de octombrie, hei, hei
cum ai vîndut, cum ai pierdut
toți cai mei ?

Centenar Eminescu Centenar Creangă

„Lacul" (Sorin Radu cl. a V-a G)

COPIII DIN BOTOȘANI DESENEAZĂ

Elevi ai Școlii generale nr. 12

(Adriana Aconstantinescl, cl. a VI-a C)

„La iarmaroc" (Andrei Cătălin, cl. a VII-a D)

„Copilăria lui Nică" (Gabriela Damian, cl. a VI-a)

„La cireșe" (Anca Suhanca, cl. VII-a C)

Centenar Eminescu Centenar Creangă

Ivan Turbincă (Liviu Siminiceanu, cl. a VII-a D)

„Somnoroase păsărele" (N. Dumitriu)

„Copilăria lui Nică"
(Monica Delia Kümmel, cl. a VII-a D)

„La cireșe" (Sergiu Cazacu, cl. a VII-a D)

„Revedere" (Ovidiu Stăncescu, cl. a V-a C)

OMAGIU

VIRGIL TEODORESCU

Dacă e codru, codru...

Dacă e codru, codru și filfiie cocorii
Peste dumbrăvi în cîrdul accelerat de vînt,
Dacă acolo unde sublime toate sînt
Se mai zărește-n spuză culoarea aurorii
Și țiterile-adună, în graiul de demult,
Un înginat ce n-a fost și nu e nicăierea,
Și dacă adevărul și-a cucerit puterea
Înmormîntînd înțepenitul cult,
Mișcarea dătătoare de ne-ntrerupt impuls
Dacă a intrat și-a spulberat stihia,
Prinos s-aducem Celui care-a smuls
Din scumpa lui ființă Poezia

Și ca-ntr-o mare răsurnată luna
Ne-a dăruit-o pentru totdeauna.

1970.

VICTOR TULBURE

Eminescu

E muntele cu stele-n căpătîi !
E valul care s-a-nălțat și nu e !
E soarele ce pleacă să apuie
Ca să răsară-n ceasul lui dintîi !

Și riul, ramul, buciumul și plînsul,
Revolta dintre piatră și amnar,
Și viersul unui dulce grai amar
Se varsă-ntr-însul și încep dintr-însul.

Și-n aur viața de ni s-ar preface,
Noi fără el ce-am fi decît un ciot
În codrul unor freamăte sărace ?

Cînd spunem Eminescu,
spunem tot !

1970.

Grafică de Dragoș Morărescu

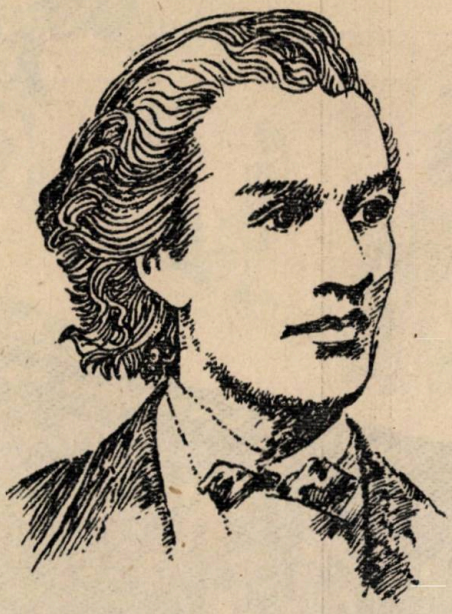

Portret de Teodor Bogoi

VLADIMIR STREINU

La o Veneție

Lui Eminescu

Înspumate și buestre,
Valuri mici și valuri mari,
Telegari gonește marea :
Treceți, treceți, telegari !

Vremea mină veacuri, clipe,
Clipe-veacuri fără maluri,
Valuri scad în repezi unde,
Unde repezi cresc în valuri.

Iar în larg cuprins de curgeri,
Răsărită ca un plaur,
Stă cetatea-n campanile
Cu mari clopote de aur.

Care-n vîntul fără nume
Sună-n zori și sună-n murg ;
Vaer, val și vînt și vreme
Vălmășite-n sine curg.

Peste valurile toate,
Cîte bat, surpînd pereții
De porfiră și de marmuri
Ai pustiei vechi Veneții.

Drept logodnă, de pe ziduri,
Vers-inel astăzi rădic,
Între valuri val eu însumi,
Ultim doge venedic.

Centenar Eminescu Centenar Creangă

„Revedere"
(Laura Butincu, cl. a VII-a)

„Codrule, codruțule..."
(Oana Pușcașu, cl. a V-a)

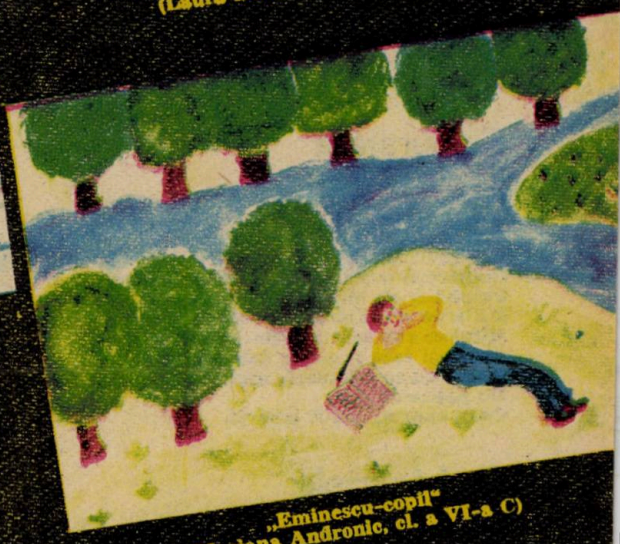

„Eminescu-copil"
(Mariana Andronic, cl. a VI-a C)

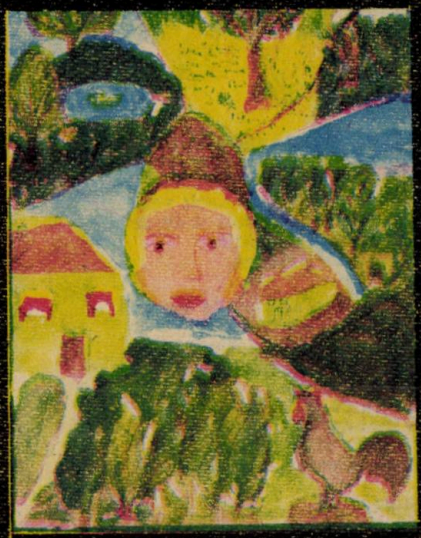

„Copilăria lui Nică"
(Loredana Șchiopu, cl. a VII-a)

„La cireșe"
(Carmen Stecko, cl. a V-a C)

Poeme de

A.I. ZĂINESCU

Anotimp

Balanța ta cu lucrurile calme
Și încordarea firului cu plumb,
Cum ții de-o sferă parcă și-o cuprinzi în palme,
Ori te-ncălzești la nori care irump ;

Cum ții de-o rază parcă și aproape
Că i te-nchizi în ochi, nici n-o mai vezi,
Ca să auzi și-un roșu clipocit de ape
O lună ca-ntr-un joc de păsări și livezi

S-auzi ninsori și pacea de acolo lină,
Un veac de parcă-ai sta lîngă fereștî,
Balanța ta cînd nimeni n-o înclină
Și totuși fericit că-i vis și fericit că ești.

Singurătate

Singurătate, cîte brațe ai tu,
Monstru verde-al deșertului, spaimă
Și dulce licoare, cu toții te părăsim,
Dar revii, umpli tu gușile pietrelor acestora,
Cuibărești ouăle pe cele ale vulturilor,
Palpită-n ele miezul nesfîrșit al veacurilor,
Miliarde și miliarde de ochi care dorm,
Mîini ce rup scama roșie-a norilor, plasa
Aceea și rece și caldă, dar prin care
Nimic nu se strecoară, nimic
Nu pătrunde și e
Ca și cum ne-am fi izbăvit.

Cad frunzele

Cad frunzele, frunzele ! — spui
Și cu aerul că-ți folosești chiar gura
Și vocea ta, cu aerul
Că ești chiar tu și nimic nu s-a întîmplat.

Dar absolut nimic decît o linie
Dreaptă și ușor transparentă între ziua
De ieri și de azi, între ziua
De ieri și pămîntul același

De mîine care poți fi chiar tu,
Tot trecutul și amintirea ta — cad frunzele
Și nu este nimic, nu-i nimic, mai adaugi,
Nu este nimic și totul

E de a se ști, de-a se vedea că de la nașterea
Sau moartea unui infim bob de rouă, nimeni
Pînă acum nu s-a întors, nu se poate întoarce
Gol și-n întregime curat.

Un alt cer al ferestrei

În corvoada
Aceasta a toamnei care te-a pus
Undeva la colț, în alt cer al ferestrei
De unde se vede bine, cad frunzele, există
Și n-ai nici măcar dreptatea lor ultimă, goi
Goi și cu desăvîrșire fără nici o remușcare,
Goi-goi și cu desăvîrșire fără nici un cuvînt,
Pe-aruncătorii de disc i-ar urma ei — copacii,
Pe-aruncătorii de cercuri și de speranțe,
Pe-aruncătorii de vîs ;
Numai că ceva îi reține locului, cine
Și de ce singuri nu știu, clătinare
De granițe-n sus, în adînc tot atîtea,
Și țin marginea drumului — ei — o corvoadă
Ce-ți place,-ți convine și ți se asemuie
Ca ziua și noaptea, tot mai mult.

Popas

Tragi linie și numeri :
Ciți porumbei pe-acoperișul
Lumii, ce splendori,

Tot atîtea grîji și pe măturătorii
De frunze prin parcurile spitalelor, tot atîtea
Grîji și pe stivuitorii de-aripi, pe-alămuitorii
De vîs — cei mai mulți și mai singuri,
săracii ! —
Tot atîtea grîji și pe ei și pe cazărmile
Goale și reci, inflexibile
Ca și umbra-n repaos a soldaților, tot atîtea

Grîji — inocența, păcatul, iubirile, taina,
Prietenii, dușmanii, adorația, totul
Și linia, uite, nu mai este făcută din puncte,
Linia, uite, este un imens spectacol,
O acrobație în gol, mers încet ca pe sîrmă,
Arcul, pierduta săgeată — linia
O aritmetică a îndoielii.

Inventar în alb

Mai multe aripi, o piramidă, un fluture
Și torsul lui mov, foarte mov — minotaurul,
Un fir alb-singeriu care-l roade,
Un coridor lung, mai lung decît veacurile
Și zăpada pe care-o presimt și de care
Se leagă poate și-acest ultim
Al meu inventar : Ariadna

Sau toate blondele-acestea de toamnă
Și toate nebuniile lor video,
Cu măști de regi iubiți și blestemați,
Cu mări și imperii căzute-n dizgrație,
Adorație pînă la țipăt,
Nori și umbre ce cad, cititorii
În cenușă mai mulți decît
Cititorii în stele și biblioteca
Din Alexandria care mai arde încă,

O, tot mai arde !...

MAPAMOND

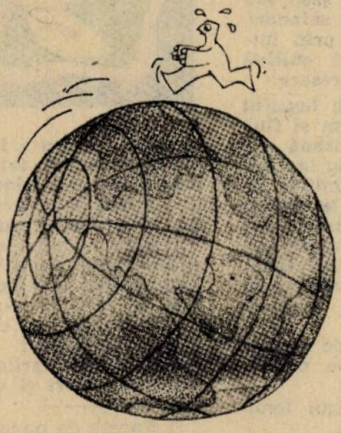

RUFINO BLANCO FOMBONA

Istoric, romancier și poet venezuelan, autor al volumului Povestiri americane și al romanelor Omul de fier și Omul de aur, puternice satire la adresa moravurilor din țara sa. A scris de asemenea diferite lucrări despre viața lui Bolívar, și a fost critic literar pătrunzător și pasionat. A avut activități politice, iar cărțile i-au servit drept cadru unde să-și expună ideile sale.

BLONDUL

Pornind de la cătunul Urbana, pe Orinoco în sus, pînă la cătunul Aturas, toată această regiune vastă, care se întinde de la malul drept al marelui fluviu pînă la granița Braziliei, este o zonă de păduri și deșerturi unde locuiesc triburile sălbatice de Guahibos și alți indieni neadusi încă la o viață civilizată.

Civilizația s-a oprit acolo, pe malul sting al Orinocului. Nu a cutezat să treacă peste fluviu. Aceeași natură se schimbă de la un mal la altul al apei. Pe țărmul sting, pămîntul, întins și monoton, acoperit de graminee și populat de turme, face orizont cu marea ; pe țărmul opus, terenul formează ridicături care devin munți și pădurile își întind imperiul lor îmbelșugat și de nepătruns.

La o depărtare de șapte leghe de Urbana, în susul apei, la picioarele unei enorme movile de piatră, într-un luminiș de pădure unde crește iarbă sălbatică, patru sau cinci ferme, nu prea depărtate unele de altele, un țarc de vite, găini, rațe, curcani, porci, cai, măgari, cîini, pisici, plantația de porumb, parcela semănată cu fasole, peticul de pămînt semănat cu manioc, indică prin singurătățile acestea prezența omului sedentar și agricultor, spre deosebire de triburile transhumante și prădătoare. Colonia aceasta, doi frați împreună cu familiile lor și șase sau opt indieni blajini ce servesc drept salahori, cultivă „sarrapia“ [1]) prin pădurile de prin împrejurimi, prepară brînză la stînă și cultivă cerealele și zarzavaturile ce le sînt necesare.

Zarzavaturi și porumb, împreună cu bogatul vînat din pădurile din apropiere precum și fluviul, bogat în pește, le oferă tuturor hrană din abundență. Brînza o vînd la Urbana sau la Caicara sau, cu un preț și mai bun, coloniilor de pe malul sting al fluviului. Aceștia, la rîndul lor, o expediază spre centrele îndepărtate ale regiunii. În ceea ce privește „sarrapia“, de cîteva ori pe an aruncă ancora pe fluviu lîngă colonie vapoare sosite din Ciudad Bolívar, pe care negustorii o plătesc cu prețuri ridicate la fel ca și penele de bitlan.

Țăranii, de îndată ce primesc banii, se și grăbesc să-i ascundă, și profită de prima noapte

cu lună, pentru a îngropa aurul, fie la rădăcina vreunui bătrîn arbore de goiavă, fie în apropierea vreunei stînci mari cît o catedrală, fie în alte locuri mai ascunse despre care nu știu nici măcar nevestele sau copiii lor.

Printre birnele fermei, peste hambare, ascund strălucitoare puști Winchester, uzate de atîta întrebuințare, mai puțin împotriva unor atacatori beți, — ceea ce s-a întîmplat doar de două, trei ori în decurs de cinci ani de cînd locuiesc pe aceste meleaguri — cît mai ales împotriva incursiunilor tigrilor sau pentru a trage în caimani carnivori și vicleni ca și în cunaguaros [2]).

[1]) Sarrapia : arbore leguminos al cărui lemn prețios servește în industria mobilelor.

[2]) Specie de papagali.

Tablouri de Raluca Grigorcea

Tigrul, acest felin rapace și pe deasupra laș, la fel ca și caimanul, lua prin surprindere porcii, și se aventura noaptea pînă la țarcul de viței. Măgari și cai au căzut deseori victime surprinși păscînd nu departe de fermă.

Însă ce ochi pricepuți la țintit aveau vînătorii în goana lor nocturnă ! Pătate piei de jaguari precum și cele dungate ale tigrilor, tapisau dușumeaua și pereții acelor ferme. Era un lucru obișnuit să se vadă în curte, pusă la uscat, agățată pe țăruși, pielea crudă a vreunui felin de curînd vînat ; vaci, mînji, cîini, apropiindu-se neștiutori de pielea acestui felin și mirosind-o, înspăimîntați, se îndepărtau în grabă de acele exalațiuni inamice, vacile mugind, mînjii nechezînd, cîinii urlînd.

Călătorind pe malul sting al fluviului, pentru a cumpăra cantitatea necesară de brînză, la întoarcere, după cîteva luni, unul din frați aduse cu sine din Aranca un flăcău de șaptesprezece ani, încredințat lui de însiși părinții băiatului, deoarece nu-i puteau suporta, într-atît de rău și exuberant era.

În colonie l-au poreclit Blondul din cauza părului său roșcat, ochii albaștri și obrazul de un alb șters bătînd în galben și cu pistrui. Înalt, colțuros, slab, numai nervi, blondul era de o energie inepuizabilă : el pregătea dis-de-dimineață vacile pentru pășunat, căra lemne în tot cursul zilei, scotea apă din puț, și în timp ce toți ceilalți dormeau în orele de după-amiază, el se ocupa cu preparatul brînzei. În orele de seară culegea sarrapia, se ducea pe parcela de cereale după fasole, aducea pe înserat turma de vite, și în același timp mai avea răgazul pentru mici aventuri, mai înainte de a se înnopta, și de a înveseli pe toți ceilalți, după masa de seară, în acea pustietate a Orinocului, cîntînd în sunetul ghitarei romanțe și arii populare.

Era dracul personificat : smulgea pe viu penele păsărilor, trăgea vacile de coadă, fura ouălele găinilor, murdărea cu balegă, și chiar cu excremente, cocioabele salahorilor, improviza, la revărsatul zorilor, dansuri populare. Stăpînii îl tolerau deoarece îl exploatau.

Într-o după amiază, blondul făcu să cadă într-un șanț și să-și rupă un corn vaca cea mai arătoasă și de soi, producătoare de mult lapte ; blondul se prezentă la turmă cu vita cu cornul ciuntit, sau cum spunea el, retezat. Soția unuia din frați, stăpîna animalului, mîndră de vaca sa, începu să strige cît o ținea gura. Blondul fu concediat, numai că, în ziua următoare izgonirii lui, el, considerîndu-se fără obligații față de stăpînii lui, refuză să pregătească vitele pentru pășunat, să scoată apă din puț, să stringă iarbă etc.

Își petrecu toată ziua hoinărind cu mîinile în buzunare, cu țigara în colțul gurii și seara ceru să i se facă socotelile. Ambilor frați li se făcu milă de el, stăpîna vacii iertă pe blond, și astfel tînărul continuă să rămînă în serviciul lor.

Dar acel mic drăcușor se dovedi a fi „el însuși pînă la moarte".

Săptămîni după aceea, într-o zi, coborî de pe munte călare pe măgarul său, dorind să meargă mai iute decît îi permitea panta. Asinul, nițeluș bălan, era tare nărăvaș, cu pieptul lat, cu coama și coada subțire, crupa puternică și gîtul robust. Blondul îi gîdila crupa cu un băț de goiava foarte ascuțit.

Simțindu-se incomodat, sicîit de țepuș, măgarul se grăbea cît putea ; dar cum țepușul era neîndurător, s-a înfuriat, și dintr-o săritură, azvîrli pe călăreț rostogolindu-l pe prăpastie în jos.

Blondul ieși din rîpă zgîriat, roșu la față și ametit. Din clipa aceea căpătă o ură animalică față de patruped.

Deseori îl scotea afară din fermă pentru un motiv sau altul, îl lega de vreun arbore pe cîmp, și-l lovea într-una cu ciomagul. Zile întregi și noapte după noapte îl lăsa fără apă și fără porția lui de fîn. Măgarul începu să slăbească, părul să piardă din strălucire, pînă și fața lui păroasă și albă de măgar tînăr păru să se întunece de durerea acelor persecuții neștiute de nimeni și nemeritate de el.

Înverşunarea blondului nu avea margini. Într-o dimineaţă scoase măgarul la cimp, îi împiedică legîndu-i picioarele de la spate cu sfoară groasă şi odată dobitocul la pămînt, începu să-l ungă cu grăsime dintr-o sticluţă ce o avea în buzunar. L-a uns meticulos şi cu grijă, întîi picioarele, după aceea pieptul, în continuare botul, şi în sfîrşit gîtul. Animalul se zbătea disperat, însă neputincios ; deschidea sfios ochii, răsufla şi întindea capul pe iarbă, pentru a-i ridica din nou, în spaimă şi disperare.

Acea unsoare era grăsime de tigru ; materie lichidă, cu miros specific şi puternic, ce nu-i pot suporta animalele crezîndu-se în apropierea fiarei.

Odată terminată ungerea, blondul îi dezlegă cele patru picioare. Măgarul se ridică, şi scuturîndu-se şi clătinînd capul de la dreapta la stînga, trăgea cu putere de ţeapănul căpăstru, sforţîndu-se să se elibereze şi căutînd să rupă acel dîrlog ce-l ţinea legat de un arbore gros.

Bietul animal se văicărea la fel ca un om.

Ochii îi ieşeau din orbite, ba frecîndu-şi botul de pămînt, ba ridicîndu-l spre cer. Împrejurul nefericitului se ridică de sub iarba zdrobită de copitele lui, un nor de praf galben ce-l învăluia complet. De la mică distanţă, blondul urmărea scena, cu picioarele desfăcute, cu mîinile în buzunar şi cu surisul pe buze.

Soarele de amiază lumina puternic şi razele cădeau pe cîmp în valuri de foc. Asinul nu înceta nici o clipă în disperata lui agitare. Pielea îi era udă de sudoare ; cînd se părea că în sfîrşit căzuse neînsufleţit, căpăta noi forţe din zbuciumul său, scotea plînsete şi mai jalnice ; şi înşfăcînd sfoara, făcea sforţări din ce în ce mai disperate.

În sfîrşit rupse căpăstrul. Măgarul, acum liber, o rupse la fugă. Blondul de asemenea începu să fugă după măgar cu intenţia de a-l prinde. Asinul alerga, alerga şi după el blondul fugind şi el într-un suflet. La început, tînărul crezu că măgarul se îndrepta spre fermă şi alergă să-i taie drumul ; dar se înşelă. Asinul îşi urma drumul său, străbătînd cîmpia în linie dreaptă : străbătu păşunea, păduricea de palmieri, trecu din nou printr-o altă păşune şi se pierdu în muntele din apropiere. Blondul nu mai putea de oboseală.

Pierzînd speranţa de a-l mai ajunge pe năucitul animal, mai mult din curiozitate decît din altă cauză, se sui pe un vîrf de deal de unde se putea observa o bună parte de munte şi din cîmpie. Stătu acolo o clipă. Nu zări măgarul.

Să fi fost ora două după amiază. I se făcu foame şi vrînd să se întoarcă la fermă, începu să combine o minciună care să explice întîrzierea sa şi lipsa animalului. Dintr-o dată observă pe cîmp deschis şi în direcţia Orinocului, măgarul care, ieşit din pădure pe cîmpie, continua să alerge, să alerge.

Ajuns la fluviu, se opri o clipă, şi după o altă clipă de şovăială, se azvîrli cutezător în apă. Blondul nu mai putu să observe decît capul bătînd în alb al asinului apărînd la suprafaţă şi cuprins de torent. Cîteva clipe mai tîrziu, apăru din nou întreaga figură a măgarului, ieşit pe o insuliţă de nisip nu prea departe de mal, o plajă a fluviului. Tulburarea nefericitului animal trebuia să fi fost foarte mare, deoarece se azvîrli din nou în apă, în direcţia malului de unde pornise o clipă mai înainte ; curentul îl

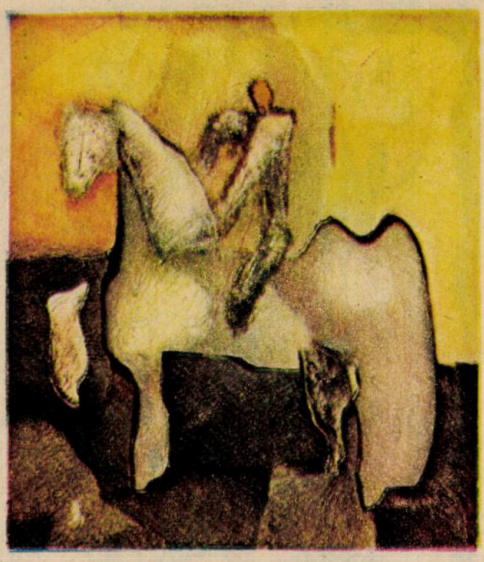

Tablou de Mihai Topa

tîrî şi-l scoase la mal mult în josul fluviului. Blondul îl întrezărea atunci, din cauza depărtării, mult mai mic, din ce în ce mai mic.

„Acum se va duce acasă", chibzui servitorul. Însă se înşelă. Animalul se azvîrli din nou în apă. De data asta, părăsit de puteri, se lăsă tîrît de curent, ce-l ducea în derivă, în josul fluviului.

„Înseamnă — gîndi din nou blondul — că nu mai poate, şi nu vrea să iasă din apă, deoarece acoperit complet de apă, nu mai simte mirosul de tigru".

Capul alb al măgarului continua să plutească. Acum nu mai era decît un punct în mijlocul Orinocului.

Fluviul, rănit de soare, azvîrlea reflexe de diamant.

Tînărul observa îndepărtîndu-se şi micşorîndu-se acel punct plutitor. Astfel văzu ceea ce se aştepta mai puţin. Punctul se scufundă subit în valuri. Blondul, cu capul plecat, rămase aproximativ cinci minute privind fluviul. Punctul plutitor nu mai reveni la suprafaţa apei.

„Vreun caiman", gîndi blondul.

Apoi o porni uşor la vale.

Traducere şi adaptare de
Esdra Alhasid

Jurnalul contesei Sofia TOLSTOI

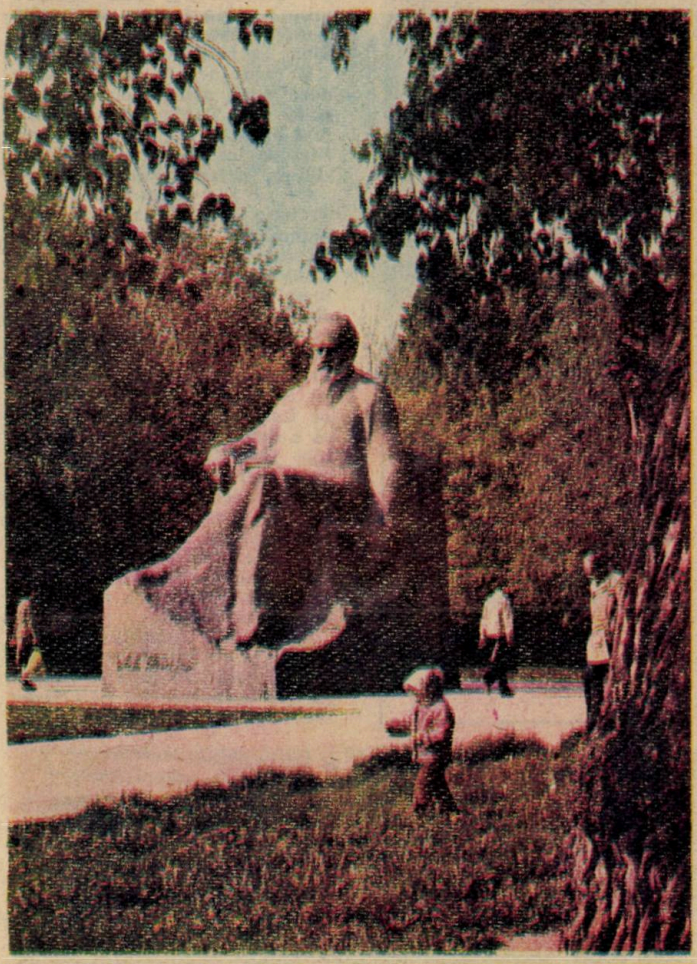

Chiar de la căsătoria sa cu Lev Nicolaevici Tolstoi, tînăra şi gingaşa Sofia Andreevna îşi începe celebrul „Jurnal" cu impresiile asupra primelor zile de mariaj. Cu trecerea timpului, însemnările contesei aduc o lumină încărcată de sensuri asupra vieţii şi activităţii marelui scriitor, oferind în acelaşi timp istoriei literare informaţii deosebit de preţioase cu privire la geneza şi scrierea unor opere geniale. Spre sfîrşitul vieţii contesa Tolstoi îşi mărturiseşte trăirile dramatice privind înstrăinarea marelui scriitor de familie şi dominaţia asupra Iasnei Poliana a fanaticului discipol Certkov.

1910, 1 IULIE, SEARA. Toată ziua am corectat noua ediţie a Roadelor instrucţiei, simţindu-mă prost din toate punctele de vedere. Scrisoarea mea, adresată lui Certkov, nu i-a plăcut lui Lev Nicolaevici. Ce să fac ? Totdeauna, în asemenea situaţii, trebuie spus numai adevărul fără nici un fel de menajament, aşa că eu am trimis-o. Seara, cu uşa încuiată, s-au adunat : Lev Nicolaevici, Saşa şi Certkov, purtînd o discuţie tainică, în care am auzit de mai multe ori pomenindu-se numele meu. Saşa ieşea deseori spre a se convinge dacă nu le ascult convorbirile şi, văzîndu-mă pe balcon, a dat fuga să-i anunţe pe ceilalţi că spusele lor îmi sînt cunoscute, şi din nou mi s-a strîns inima într-o durere năprasnică. Atunci eu am intrat în camera lor şi după ce le-am spus bună seara m-am adresat lui Certkov : „Altă conspiraţie împotriva mea ?" S-au pierdut cu toţii şi Lev Nicolaevici împreună cu Certkov au început să îngîne ceva încîlcit despre jurnalele soţului meu, încît n-am înţeles absolut nimic, iar Saşa pur şi simplu a părăsit camera.

Am început o discuţie apăsătoare cu Certkov, după ce Lev Nicolaevici a ieşit să-l întîmpine pe fiul Mişa. Eu i-am repetat cele scrise în sus-amintita scrisoare, rugîndu-l să-mi spună : cîte din caietele jurnalului sînt în posesia sa, unde se află şi cînd le-a luat ?

La aceste întrebări, Certkov s-a aprins, răspunzîndu-mi că din momentul în care Lev Nicolaevici şi-a pus în el toată încrederea, nu-i este dator nimănui cu nici un fel de explicaţie. Iar Lev Nicolaevici i-ar fi încredinţat jurnalul pentru a scoate din el tot ce este intim şi de prost gust.

Cîteva minute Certkov a devenit mai paşnic, propunîndu-mi ca împreună cu el să-l ocrotim pe Lev Nicolaevici şi

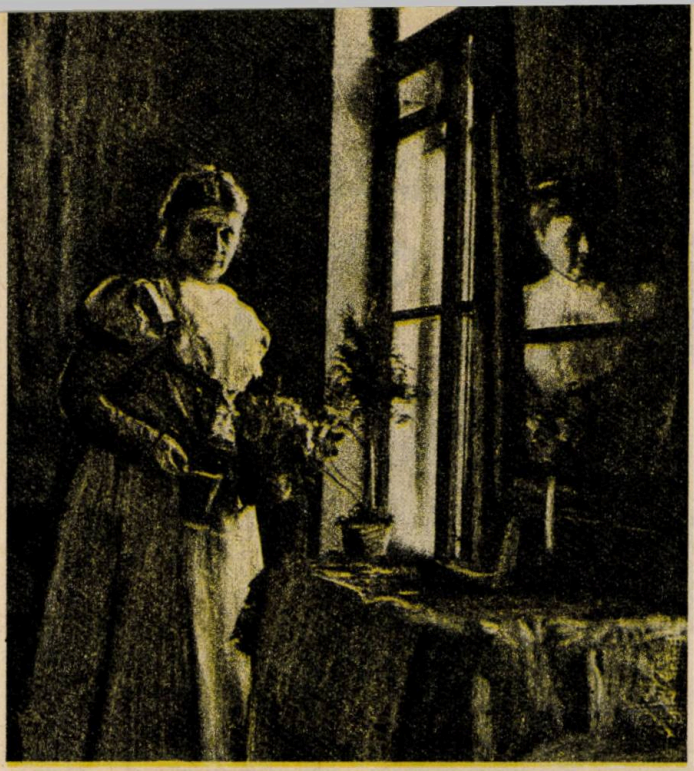

să trăim în umbra vieții și intereselor sale. Ca și cum eu n-aș fi făcut acest lucru o viață de om, adică 48 de ani. Și în acest timp, între noi, n-a existat nici un intrus. „Two is company, three is not". Iată că al treilea ne-a distrus viața. În același timp Certkov mi-a declarat că el este duhovnicul spiritual (?) al lui Lev Nicolaevici și că timpul mă va obliga să mă împac cu starea aceasta de lucruri. De-a lungul întregii discuții, Certkov a debitat o sumedenie de vorbe și gînduri vulgare. A strigat de pildă : „Vă temeți să nu vă acuz cu ajutorul acestor jurnale. Aș putea să vă arunc în spate tot felul de neplăceri și mizerii (ce frumos se exprimă acest om de treabă !) și dumneavoastră și familiei. Am destule legături și posibilități să o fac, iar dacă nu mi-am dus la îndeplinire aceste gînduri, de vină e iubirea față de Lev Nicolaevici". Ca să-și dovedească spusele, Cetkov l-a dat exemplu pe Carlyle, a cărui nevastă a fost compromisă, pe baza unor jurnale intime.

Cîtă meschinărie în gîndurile lui Certkov ! Ce-mi pasă că după moartea mea un oarecare ofițer timpit mă va acuza în fața unor domni răuvoitori. Eu sînt încă viață iar sufletul se află în fața lui Dumnezeu. Pînă acum am trăit într-o iubire dogoritoare față de Lev Nicolaevici, încît unui oarecare Certkov îi va fi imposibil să șteargă acest trecut. E vorba de aproape jumătate de veac de iubire față de soțul meu.

Mi-a mai strigat Certkov că dacă ar fi avut o soție ca mine s-ar fi împușcat ori ar fi fugit în America. După aceea, întîlnindu-se cu fiul meu Lev, pe seară, i-a spus despre mine : „Nu înțeleg asemenea femeie care se ocupă toată viața cu uciderea soțului său".

E cam încetă această ucidere dacă soțul meu a ajuns la 82 ani. Toate acestea i-au fost băgate în cap lui Lev Nicolaevici și din pricina lor sîntem nefericiți la bătrînețe.

Ce să fac acum ? Doamne ! Trebuie să mă prefac în asemenea fel, încît să nu-l pierd de tot pe Lev Nicolaevici. Luna aceasta voi fi bună și îngăduitoare atît cu Certkov cît și cu familia sa, cu toate că treaba aceasta va fi pentru mine insuportabil de grea. Trebuie să fiu mai des pe lîngă ei și să nu-l supăr deloc pe Lev Nicolaevici cu aluzia că a devenit instrument în mîinile lui Certkov. Îndelungata mea influență, cît și iubirea, le-am pierdut pentru totdeauna dacă Dumnezeu nu mă mai ajută. Și cît mi-e de milă de Lev Nicolaevici ! E nefericit sub jugul despotului de Certkov. Cînd comunica numai cu mine era fericit.

Cu ocazia dispariției jurnalelor, am obținut de la Certkov o declarație, în care se obligă să i le înapoieze lui Lev Nicolaevici după ce va termina lu-

Contesa Sofia Andreevna Tolstoi ● Cameră în Casa memorială Lev Nicolaevici Tolstoi

crul la ele. Iar Lev Nicolaevici a promis că o să mi le dea mie. La început a vrut să-mi dea în scris, dar s-a speriat, dezicîndu-se pe moment de promisiune. „E caraghios să-i dau soției declarație scrisă, a spus el. Am promis și o să ți le dau".

Dar eu știu că atît declarațiile scrise, cît și promisiunile sînt amăgiri (cum s-a și întîmplat cu Lev Nicolaevici, care nu mi-a dat jurnalele, ci le-a depus la banca din Tula). Certkov știe foarte bine că Lev Nicolaevici nu mai are mult de trăit și va trage de timp cu pretextul că lucrează la jurnale, nedîndu-le nimănui.

Iată adevărata istorie a tragediei mele din ultimii ani. De azi își scrie jurnalul în fiecare zi.

A venit Nicolaev. Pentru scurtă vreme a venit fiul Misa, care e de neînțeles, liniștit și plăcut. I-am povestit despre puternicele mele emoții, dar el m-a privit cu indiferență liniștită. Sînt foarte grele relațiile mele cu Sașa. E fiică-trădătoare. Dacă cineva i-ar propune să-l ducă pe Lev Nicolaevici cît mai departe de mine sub pretextul liniștii, ar face-o. Astăzi m-au incitat șoptirea ei interminabilă cu tatăl său și cu Certkov și spionările ei ca nu cumva să audă ce se discută despre mine. Da, în jur mi-au ridicat un zid moral de nepătruns. Sînt pedepsită să-mi port crucea grea a singurătății pentru greșelile mele.

5 IULIE. Viață insuportabilă. Inima lui Lev Nicolaevici s-a transformat într-un bulgăre de gheață. L-a luat Certkov în mîinile sale. Dimineața Lev Nicolaevici a fost la el. Seara a venit Certkov la noi. Lev Nicolaevici ședea pe o canapea joasă, Certkov s-a așezat lîngă dînsul, iar eu eram întoarsă pe dos de tristețe și gelozie. Pe urmă a început o discuție despre nebunie și sinucidere. Eu am ieșit de trei ori afară, întorcîndu-mă din nou, pentru că voiam să-mi beau ceaiul împreună cu ei și de cîte ori reveneam, Lev Nicolaevici se întorcea cu spatele la mine, privindu-și idolul, reluîndu-și vorbirea despre sinucidere și analizînd cu sînge rece toate simptomele, străduindu-se să le raporteze la suferințele mele de acum. Spre seară el a declarat cu cinism că a uitat totul. Pînă și operele și le-a uitat. L-am întrebat : „Ai uitat și viața trăită în mijlocul celor apropiați ? Înseamnă că trăiești numai cu clipele de față ?" „Da, numai cu clipele de față", mi-a răspuns Lev Nicolaevici. Răspunsul a creat o impresie groaznică. Probabil că moartea noastră fizică în iubirea de odinioară ar fi fost mai binevenită, decît nefericirea de acum.

În casă atîrnă un fel de apăsare grea, care mă copleșește și mă va ucide. Mi-am impus să mă liniștesc și să fiu în relații bune cu familia Certkov. Nu mi-a ajutat la nimic. Lev Nicolaevici are aceeași inimă de gheață, privindu-și idolul cu același extaz.

Am croit pentru Maria Alexandrovna niște cămăși, am cusut la mașină o fustă și am tăiat niște batiste.

Au fost la noi Bulighin, N.N. Ge, Goldenveizer. Vai, cît îmi este de greu, cît mă doare și și cît îl rog pe Dumnezeu să-mi aducă moartea. Oare nu se va întreprinde nimic și Certkov va rămîne să locuiască în Teleatniki ?*).

Vai de tristețea mea ! Aș vrea să citesc jurnalul lui Lev Nicolaevici, dar toate la ei sînt încuiate sau predate lui Certkov.

Și toată viața între noi n-a existat nici un secret. Ne citeam unul altuia toate scrisorile și toate jurnalele, totul ce scria Lev Nicolaevici. Nimeni nu-mi poate înțelege suferințele, ele sînt atît de chinuitoare, încît numai moartea le poate pune capăt.

6 IULIE. N-am dormit toată noaptea. În fața ochilor

*) Sat învecinat cu Iasnaia Poliana

Sofia Andreevna Tolstoi împreună cu copiii, în 1866

mi-a stat Certkov, care se afla lîngă Lev Nicolaevici.

Dimineaţă m-am dus să mă scald şi tot drumul am spus rugăciuni. Doar cu ajutorul rugăciunilor voi ieşi din această stare. Iar dacă nu, atunci aceste scăldări zilnice îmi vor întări gîndurile asupra sinuciderii şi în cele din urmă mă voi îneca în draga mea Voronka. Chiar şi astăzi mi-am adus aminte cum demult, demult Lev Nicolaevici a venit la scaldă, unde făceam baie singură. Toate sînt uitate şi inutile; de bun augur sînt doar prietenia şi comunicările sincere...

Cînd m-am întors, Lev Nicolaevici a vorbit cu mine tandru, iar eu pe loc m-am liniştit, înveselindu-mă. A plecat călare împreună cu Duşan Petrovici, nu ştiu încotro.

Lev (fiul) mă tratează cu deosebită dragoste şi înţelegere. A venit la riu să vadă în ce stare mă aflu. Eu mi-am impus să mă liniştesc şi să-l văd cît se poate mai puţin pe Certkov.

M-am dus pînă la Zveghinţeve. Ea m-a primit cu bucurie şi am vorbit cu femeile, ajungînd la aceleaşi concluzii în privinţa lui Certkov. Am întîrziat la masa de prînz. Lev Nicolaevici n-a vrut să mănînce. În urma insistenţelor mele şi-a mîncat cu plăcere tot prînzul pregătit special pentru stomacul său : supă-cremă, orez, ou, afine pe pîine muiată în lapte de migdale.

Seara i-am cusut fusta Mariei Alexandrovna. Au venit Certkov, Sutkovoi şi Nicolaev, iar mai tîrziu Goldenveizer, care ne-a cîntat o sonată opus 90 de Beethoven, o rapsodie de Brahms şi o frumoasă baladă a lui Chopin.

Pe urmă Lev Nicolaevici a vorbit cu Sutkovoi despre secta dobroliubţilor din Gubernia Samara. Lev Nicolaevici spunea că mai întîi de toate trebuie să-l cunoaştem pe Dumnezeu din structura noastră.

7 IULIE. DIMINEAŢA. Ploaie, vînt, aer umed. Am revăzut corectura la „Roadele instrucţiei" şi am terminat fusta Mariei Alexandrovna. Am luat de pe divanul lui Lev Nicolaevici corecturile de la „Invierea", pînă nu le-a mirosit Certkov. Fără să ţină seama de vreme, Lev Nicolaevici s-a dus la idolul său. Cu toate că ultimele file de jurnal ale lui Lev Nicolaevici sînt foarte interesante, gîndeam azi, ele au fost compuse pentru Certkov şi alţii ca el. cum Lev Nicolaevici nu îndrăzneşte să-mi adreseze în jurnalul său nici un cuvînt de dragoste. Nu i-ar plăcea lui Certkov, iar jurnalele sînt în stăpînirea sa. În mîinile mele se află doar bogăţia sinceritătii, gîndurile şi simţămintele.

Foarte rău erau supravegheate manuscrisele lui Lev Nicolaevici. Dar el nu mi le-a încredinţat niciodată, ţinîndu-le în lada canapelei. Abia cînd am pus problema ducerii lor la Muzeu am putut să le răsfoiesc.

Lev (fiul) s-a certat ieri cu brutalul idiot Certkov.

Plouă, e frig, iar Lev Nicolaevici a plecat călare la Certkov. Eu l-am aşteptat în verandă alarmată, blestemînd vecinătatea cu Certkov.

SEARA. Nu, pe Lev Nicolaevici încă nu mi l-au luat. Slavă Domnului ! Toate străduinţele mele, toată energia iubirii faţă de el au străpuns gheaţa care s-a format între noi. Nu poate sta nimeni în faţa legăturilor noastre de inimă. Sîntem legaţi de o puternică iubire într-un timp îndelungat. Am intrat la el cînd s-a culcat şi i-am spus : „Promite-mi că n-o să pleci niciodată de la mine, pe furiş". La asta el mi-a răspuns : „N-am de gînd să o fac şi îţi promit să nu te părăsesc niciodată. Eu te iubesc". Glasul îi era tremurat. Eu am plîns, l-am îmbrăţişat şi i-am spus că mă tem să nu-l pierd, pentru că îl iubesc. Lev Nicolaevici mi-a spus că iubirea e reciprocă şi că n-are de ce să-mi fie fri-

că, că legătura între noi este atît de puternică, încît nimeni n-o poate nimici, iar eu am simțit că acesta este adevărul și bucuroasă m-am îndreptat spre camera mea, mulțumindu-i că mi-a luat pietroiul de pe inimă.

La scurtă vreme după ce am intrat în camera mea, ușa s-a deschis și a intrat Lev Nicolaevici.

„Nu vorbi, mi-a spus, vreau să-ți mărturisesc cît de bucuros am fost în urma convorbirii noastre de adineaori". Și l-a cuprins plînsul, m-a îmbrățișat și m-a sărutat... „E al meu ! E al meu !" îmi vorbea inima, de acum voi fi mai liniștită și voi încerca să fiu mai bună cu toți și voi încerca să fiu în relații mai bune cu Certkov.

El mi-a trimis o scrisoare în care încearcă să se justifice. L-am chemat azi la împăcare, spunîndu-i că dacă se pretinde a fi om corect, va trebui să-și ceară scuze măcar pentru cele două fraze grosolane: 1. „Aș putea să vă arunc în spate tot felul de neplăceri și mizerii dumneavoastră și familiei. Am destule legături și posibilități să o fac, iar, dacă nu mi-am dus la îndeplinire aceste gînduri, de vină e iubirea față de Lev Nicolaevici. 2. Dacă aș fi avut o soție ca dumneavoastră m-aș fi împușcat, ori aș fi fugit în America".

Dar n-a vrut să-și ceară scuze, spunînd că nu i-am înțeles tîlcul vorbelor sale, și așa mai departe.

Ce tîlc în cele spuse ? E un om îngîmfat, rău și foarte prost. Unde sînt principiile creștine de împăcare, iubire și supunere ? Totul la el e prefăcătorie și mincIună. Pînă și cea mai simplă educație îi lipsește.

Coborînd scările, Certkov mi-a spus că în fraza a doua el se socotește nedrept față de mine și, dacă scrisoarea nu mă mulțumește, el e gata să-și exprime compasiunea pentru a rămîne în relații bune cu mine. Numai că scrisoarea nu exprima altceva decît șiretlicuri și fățărnicie.

Acum toate îmi sînt indiferente. Sînt neclintită în bucuriile mele, pentru că Lev Nicolaevici mi-a adus iubirea și inima sa. Pe ceilalți îi detest. Cocoșii cîntă, se crapă de ziuă. Vîntul șopotește prin frunze.

8 IULIE. Tandrețea soțului m-a liniștit pe deplin și astăzi mi-am petrecut ziua într-o dispoziție normală. Am ieșit la plimbare, adunînd pentru Lev Nicolaevici un imens buchet de flori de cîmp, apoi am transcris scrisori vechi adresate soțului, găsite mai demult, printre hîrtiile sale.

S-au aunat aceiași : Certkov, Goldenveizer, Nicolaev, Sutkovoi. Plouă, e vînt și frig. Sașa nu se simte bine. Are un guturai zravăn și e supărată pe mine. Lev Nicolaevici ne-a citit cu glas tare o frumoasă povestire a noului scriitor francez Mille. Și ieri i-a plăcut povestirea „La biche écrasée". Dacă nu l-ar chinui constipația ar fi sănătos.

14 IULIE. N-am dormit toată noaptea și am fost la un pas de sinucidere. Niciodată cuvintele nu vor putea exprima starea prin care am trecut. A

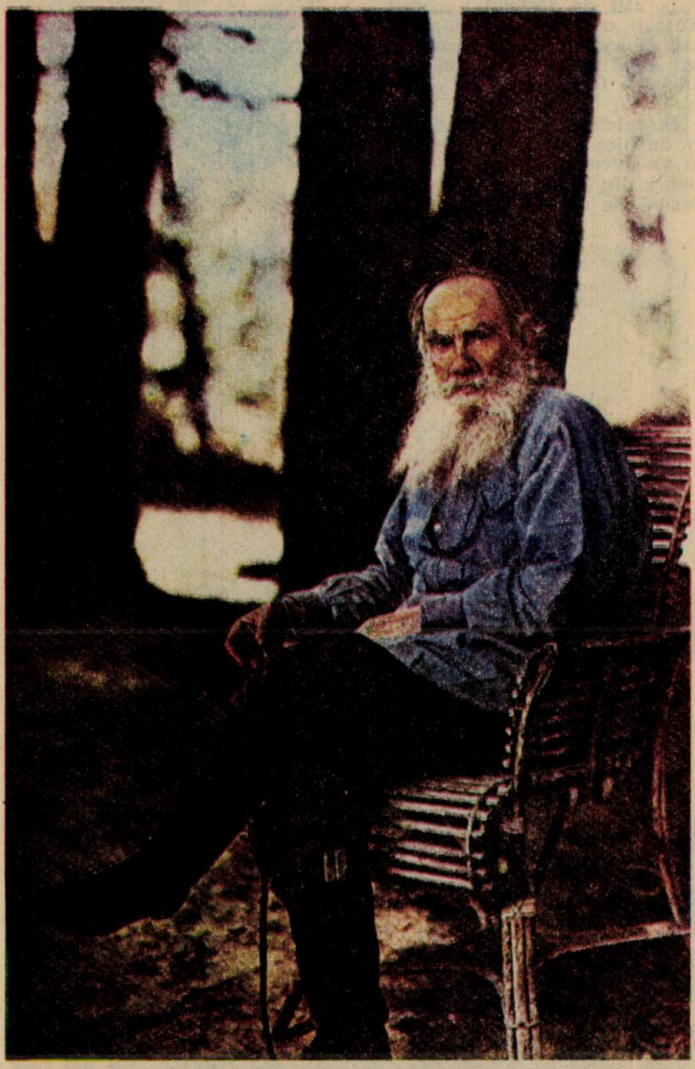

Lev Tolstoi la Iasnaia Poliana, în 1910

intrat Lev Nicolaevici și eu într-o învolburare neobișnuită i-am spus că în talerele balanței se află : de o parte — înapoierea jurnalelor, de cealaltă parte — viața mea. Să aleagă. Iar el a ales. Îi mulțu-

mesc, primul taler ș mi-a înapoiat jurnalele de la Certkov. Așa a plecat după jurnale la Certkov cu o scrisoare din partea lui Lev Nicolaevici. Sufletul mi-e în negru, pentru că gîndul la moarte s-a cristalizat pentru totdeauna și de cîte ori inima mea bolnavă se va crispa de durere, voi fi gata să-mi pun capăt zilelor.

Iată ce sfîrșit se întrevede pentru lunga mea viață conjugală atît de fericită cîndva. Totuși, sfîrșitul nu pare a fi atît de aproape. Scrisoarea de azi a lui Lev Nicolaevici îmi aduce o firavă rază de fericire.

Jurnalele au fost împachetate de fiica mea Tania și mîine le va duce cu șoțul meu la banca din Tula. Chitanța va fi făcută pe numele lui Lev Nicolaevici, dar și cu înscrisul moștenitorilor. Numai de nu m-ar păcăli din nou. Să nu scoată din nou, pe tăcute, iezuitul de Certkov jurnalele din nou de sub ochii îngăduitori ai lui Lev Nicolaevici !

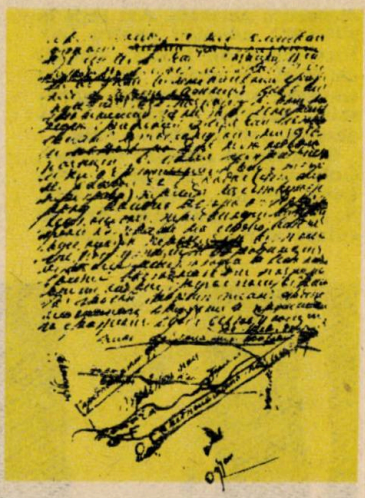

De trei zile n-am pus nimic în gură și toți sînt alarmați, cu toate că nu acest lucru este cel mai grav... Totul pornește de la marile supărări și nervi.

Îmi pare rău și mă căiesc pentru faptul că mi-am supărat copiii, pe Lev și pe Tania. Mai ales pe Tania. Ea manifestă atîta compasiune față de mine și e atît de bună. O iubesc foarte mult. Trebuie să-i permit lui Certkov să ne viziteze din nou, cu toate că acest lucru este foarte neplăcut și greu de acceptat. Dacă nu îngădui aceste întîlniri, va apărea o întreagă literatură clandestină, cu epistole gingașe, ceea ce e și mai rău.

15 IULIE. N-am dormit toată noaptea gîndindu-mă la ușurința cu care Lev Nicolaevici s-a dezis în scrisoare de promisiunea făcută de a nu mă părăsi. Tot așa el poate să-și ia înapoi toate cuvintele și promisiunile și atunci ce mai rămîne din adevăratele cuvinte de credință ? Nu mă agit în zadar ! Doar mi-a promis de față cu Certkov că o să-mi dea jurnalele mie și m-a mințit pentru că le-a depus la bancă. Și cum să te mai liniștești și să te însănătoșești cînd tot timpul trăiești sub amenințarea : „te părăsesc".

Mă doare îngrozitor capul, ceafa mai ales. Să fie vreun șoc nervos ? Ar fi bine dacă un asemenea șoc ar aduce și moartea. E foarte dureros să fii ucisă de propriul soț. Azi dimineață, după o noapte nedormită, l-am rugat pe Lev Nicolaevici să-mi dea mie chitanța de la jurnalele ce vor fi duse mîine la bancă, să fiu liniștită că nu-și va lua cuvîntul înapoi și că nu le va da lui Certkov, mai ales că el se dezice foarte ușor de cele promise. El s-a supărat ingro-

Pe o filă de manuscris a romanului „Război și pace" Lev Tolstoi a desenat schița bătăliei de la Borodino ● Vedere a Kremlinului la începutul secolului al XIX-lea. Gravură de Hammer ● Moscova în flăcări (1812). Gravură de J. L. Rughendas

zitor, spunîndu-mi : „Nu. Pentru nimic în lume !“ și a luat-o la fugă. Din nou puternică criză de nervi, la care am vrut să beau opium, dar mi-a fost frică. L-am mințit pe Lev Nicolaevici că am făcut-o, dar el mi-a recunoscut imediat minciuna, plîngînd în hohote. Mă doare și mi-e rușine și... dar nu mai zic nimic. Sînt bolnavă și epuizată.

. . . . . .

Împotriva voinței mele, i-am dat voie lui Certkov să ne viziteze, iar eu, cu toate că sufeream cumplit, am fost atentă cu el. Le-am urmărit mișcările și privirile. Lev Nicolaevici și Certkov erau prudenți, cît urăsc pe omul acesta ! Mă chinuie prezența sa, dar voi răbda văzîndu-i împreună, știind că nu se întîlnesc pe furiș și că nu își scriu epistole interminabile.

20 IULIE. De două zile Certkov n-a venit și e liniște. Doctorii au plecat. Nu cumva au fost aduși aici ca să certifice nebunia mea ? Venirea lor aici a fost zadarnică. Dacă toate zilele ar fi ca azi, nu m-aș plînge de sănătate. Lev Nicolaevici a călărit împreună cu bunul și prostul grăjdar Filka, iar toată seara a stat la el în balcon unde a scris, a citit și s-a odihnit în liniște. A venit Goldenveizer, cu care a jucat șah și a băut ceai. Mi-e tare milă de fiul Lev. Azi a fost trist și gînditor. Să fie din cauza celor trăite la Paris, sau e alarmat de faptul că nu i se eliberează hîrtia pentru pașaport, sau e nervos și a obosit din pricina grelei noastre vieți familiale ?

M-am dus să mă scald cu Liza Obolenski, Sașa și Varvara Mihailovna. O căldură insuportabilă. Multe ciuperci albe. Se cosește ovăzul.

24 IULIE. Aseară a venit din nou Certkov. Am auzit ce și-au șoptit. Lev Nicolaevici a întrebat : „Sînteți de acord cu cele scrise de mine ?“ I-a răspuns : „Bineînțeles că sînt de acord.“ Din nou o conjurație. Miluiește-mă doamne !

Cînd am început din nou să-l întreb cu lacrimi în ochi despre ce fel de acord este vorba, Lev Nicolaevici și-a compus o față răutăcioasă, o față străină, respingîndu-mi rugămințile cu răutate și încăpățînare.

E de nerecunoscut ! Și din nou sînt disperată și din nou sticla cu opim se află pe masa mea. Dacă însă nu l-am băut, e numai pentru că nu vreau să le aduc tuturor și Sașei în același timp, bucuria morții mele. Dar cum mă mai chinuiesc ei ! Sănătatea lui Lev Nicolaevici e mai bună. Face totul ca să trăiască mai mult decît mine. Să-și continue viața cu Certkov. Aș vrea să beau această sticlă și să-i las lui Lev Nicolaevici un bilet : „Ești liber“.

Astă seară Lev Nicolaevici mi-a spus cu dușmănie : „Am hotărît azi că voi fi liber și nu-mi mai pasă de nimic“. Vom vedea cine va ieși învingător dacă și el îmi va declara război. Arma mea este moartea. Ea va fi și răzbunare și rușine atît lui Lev Nicolaevici cît și lui Certkov. Lumea îi va acuza că m-au omorît. Lumea va zice : nebuna ! Dar cine m-a adus în halul acesta ?

Familia lui Misa a plecat, iar Olga și copiii au mai rămas. Izbăvește-mă, Doamne, se pare că m-am hotărît... și totuși mi-e milă de iubitorul Liovușka de odinioară... Și acum eu plîng.

Să mai ai curajul să scrii despre iubire cînd îți chinuiești în halul acesta pe cel mai apropiat om — soția !

Și el, bărbatul meu, m-ar putea salva dar nu vrea...

29 IULIE. Un vînt dinspre vremurile de odinioară ne-a adus liniște și fericire. Viața a intrat pe făgaș normal. Slavă Domnului ! Certkov n-a venit la noi de cinci zile și nici Lev

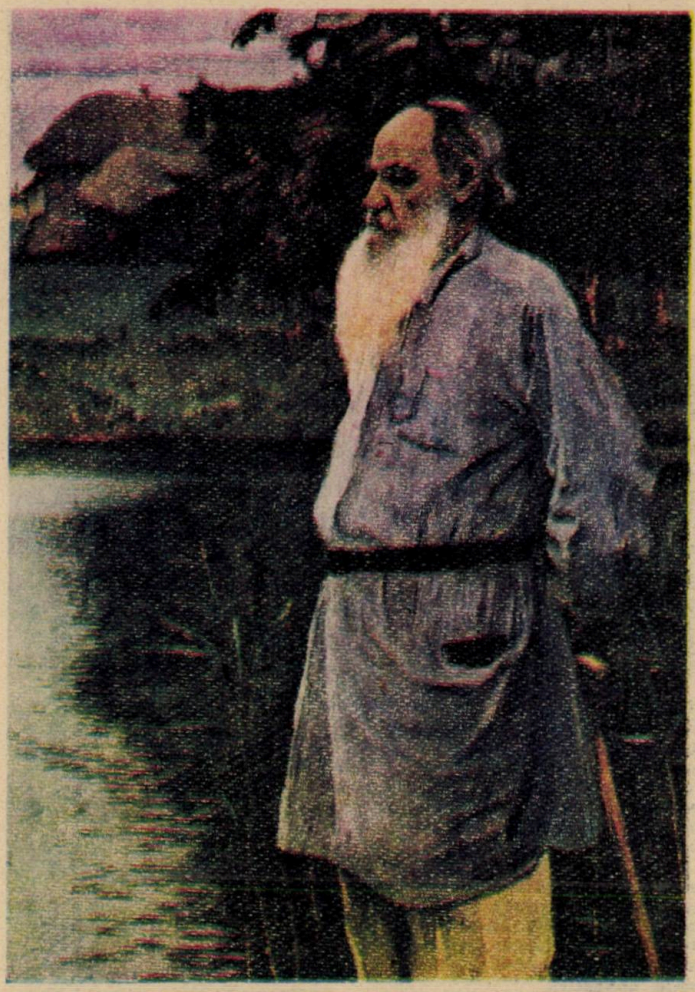

Tolstoi la Iasnaia Poliana. Tablou de M. V. Nesterov (1907)

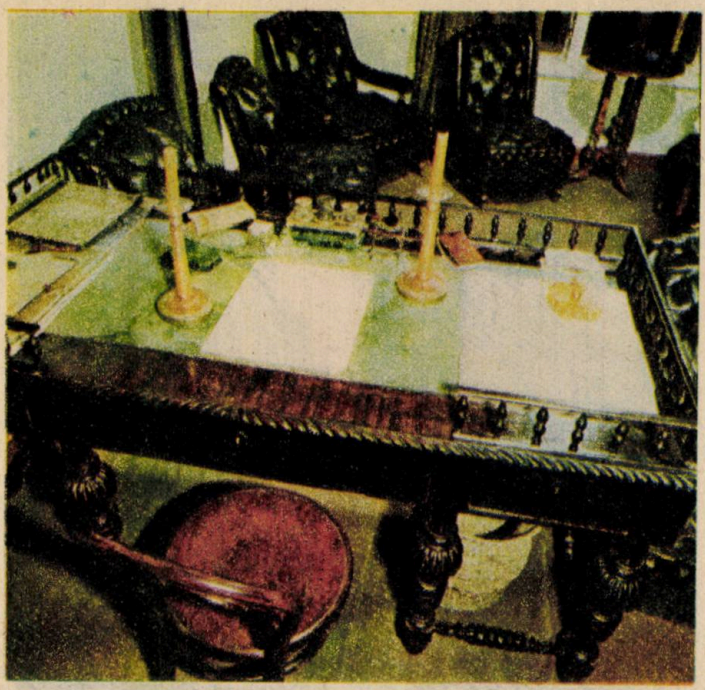

Nicolaevici nu s-a dus la el. Dar amintindu-mi despre el și despre posibilitatea unei noi apropieri mi se ridică ceva din fundul sufletului, apoi, fierbe și mă chinuiește. Bine că măcar deocamdată ma odihnesc.

Zosia Stahovici e plăcută și ne-a adus multă veselie. M-am apucat de corectura „Cazacilor" cu admirație. În comparație cu această operă, cît de sărace și de străvezii sînt ultimele povestiri.

3 AUGUST. Aflînd că mister Mande a demascat faptele reprobabile ale lui Certkov, în biografia sa despre Lev Nicolaevici, cu toate că nu i-a dat numele, însemnîndu-l cu litera X, soțul meu s-a umilit în asemenea hal, încît l-a rugat în scrisoarea din 23 iulie să șteargă din biografie urîtele adevăruri luate de biograf dintr-o scrisoare a defunctei fiice Maşa, care scrie urît despre „idol". Astăzi am primit din partea lui Mande două scrisori : una adresată mie, iar cealaltă adresată lui Lev Nicolaevici. Îngrozitor este faptul că Lev Nicolaevici în asemenea hal îl iubește pe Certkov, încît este gata la orice umilințe pentru a-i acoperi, chiar cu ajutorul tăcerii sau al minciunii.

Cum am mai spus, rugămintea lui Lev Nicolaevici față de Mande se referea la un fragment din scrisoarea defunctei noastre Maşa, care a scris urît despre Certkov. O asemenea demascare a lui Certkov n-a fost pe placul lui Lev Nicolaevici, mai ales că ea venea din partea fiicei favorite Maşa, care multă vreme a fost prietenă cu Certkov și care i-a înțeles pînă la urmă manevrele.

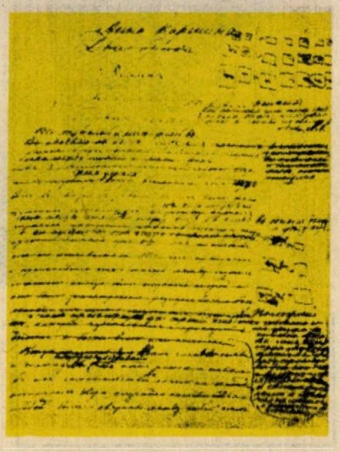

Cabinetul de lucru al lui Tolstoi ● Filă de manuscris „Anna Karenina"

Am primit astăzi o scrisoare plină de reproșuri din partea E.I.Certkovei. Ca mamă o înțeleg : ea își idealizează fiul fără să-l cunoască. Eu i-am răspuns cu reținere, politețe, dar și cu mîndrie. Cu împăcarea, însă, nu sînt de acord.

Am vrut să-i explic lui Lev Nicolaevici izvorul gelozîei mele față de Certkov și i-am adus o pagină a jurnalului său din tinerețe, mai precis din 1851, în care el scrie că nu s-a îndrăgostit niciodată de femei, ci numai de bărbați. Credeam că el, ca și P.I. Birinkov și doctorul Makovițki, îmi va înțelege gelozia, liniștindu-mă, dar în loc de a mă liniști, Lev Nicolaevici s-a făcut palid, înfuriindu-se cum nu l-am văzut niciodată : „Pleacă ! ieși afară !" mi-a strigat. „Am spus că am să te părăsesc și o voi face !". A început să alerge prin camere, iar eu îl urmam îngrozită. Apoi s-a încuiat în camera sa, refuzînd să-mi dea drumul. Eu am înlemnit. Unde-i smerenia ? Unde-i creștinismul ! Și unde-i, la urma urmei, dreptatea și înțelegerea ? Oare bătrînețea pietrifică inima omului ? Ce i-am făcut ? Cînd îmi amintesc de strigătele sale, de fața plină de răutate, mă ia cu frig.

Pe urmă eu am intrat în baie, iar Lev Nicolaevici, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat, a ieșit în salon, unde a băut ceai cu poftă, ascultîndu-l pe Dușan Petrovici, care citea cu glas tare traducerea sa din slavă despre Piotr Helciţki.

După ce s-au despărțit, Lev Nicolaevici a venit la mine în dormitor, spunîndu-mi că a intrat să-și ceară iertare. Pe mine m-a apucat tremurul de bucurie. Dar, cînd, conducîndu-l spre camera sa, am încercat să-i spun gîndurile mele privind viața noastră viitoare, care ar fi trebuit să se desfășoare în deplină înțelegere, el m-a împins, amenințîndu-mă că dacă nu plec, o să-i pară rău că a intrat în dormitorul meu. Cată de-l înțelege !

22 AUGUST. E ziua mea de naștere, am 66 de ani și mă simt plină de energie și pasiune. Într-un cuvînt — tînără. Numai ultimele două luni m-au îmbătrînit, dar poate dă Domnul și se termină cauzele. M-am sculat obosită de ne-

somn și am ieșit în parc să mă plimb.

Frumusețe peste tot : bătrînele alei cu tot felul de copaci, din nou înfloritele flori de cîmp, ciuperci, liniște și singurătate. Sînt singură cu Dumnezeu. Am umblat tot timpul și m-am rugat. M-am rugat pentru smerenie și pentru liniștirea sufletului. M-am rugat lui Dumnezeu să-mi întoarcă iubirea bărbatului meu. Eu cred că această iubire îmi va fi redată, pentru că am pus în rugile mele prea multe lacrimi.

M-au felicitat toți copiii și Liolea. În timp ce mă plimbam, Lev Nicolaevici m-a căutat de două ori. Măcar de ochii lumii trebuie să-și felicite soția cu ocazia zilei de naștere. Mă uit în ochii lui să surprind un licăr din iubirea de odinioară. Cînd îl voi găsi, probabil mă voi împăca și cu Certkov. Cu toate că e greu.

23 AUGUST. Mi-am petrecut ziua în liniște dar nu și în sănătate. Aceeași idee fixă : apropierea lui Lev Nicolaevici de Certkov. Mă doare inima, mă doare sufletul, iar prin cap Dumnezeu știe ce se mai întîmplă. Toată partea dreaptă a capului mă doare... în curînd va veni sfîrșitul. E dureros să-mi las bărbatul în mîinile lui Certkov.

27 AUGUST. Rana dureroasă a geloziei mele față de Certkov nu se mai vindecă. Pentru ce mi-a mai deschis Dumnezeu ochii la toate ?

M-am trezit plîngînd în hohote pentru că am avut un vis chinuitor. De fapt, acest plînset m-a trezit.

În fața mea îl văd pe Lev Nicolaevici îmbrăcat în scurtă îmblănită, cu balșîk legat la spate și cu căciulă înaltă de miel, iar fața îi este ostilă, provocatoare. Îl întreb : „Unde mergi ?“ El îmi răspunde degajat : „La Goldenveizer și la Certkov. Cu ultimul trebuie să răsfoiesc și să clarific un articol“.

Sînt disperată că Lev Nicolaevici nu și-a ținut promisiunea. De asta am plîns în hohote, de asta m-am și trezit. Iar acum, abia scriu, fiindcă îmi tremură și inima și mîna.

28 AUGUST. Ziua de naștere a lui Lev Nicolaevici. Împlinește 82 de ani. Zi frumoasă, senină, de vară. Noaptea n-am dormit. M-am sculat din pat îngrijorată. M-am dus la soț să-l felicit și m-am emoționat.

I-am urat viață îndelungată,

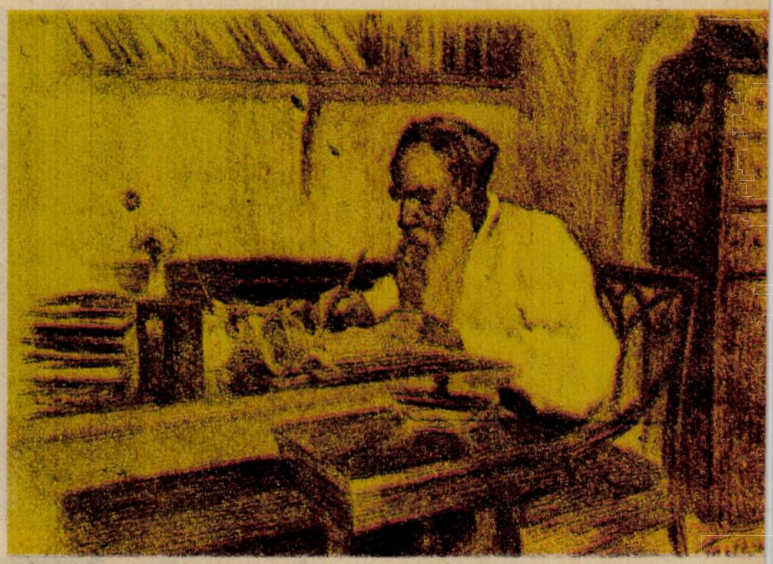

Tolstoi la masa de lucru. Desen de Boris Pasternak ● Primul volum din ediția de „Opere“, 1893 și romanul „Învierea“, apărut la Berlin în 1912

dar fără înșelăciuni de tot felul, fără taine și ambuscade, iar principalul : spre sfîrșitul vieții să ne luminăm cu adevărat.

El și-a compus pe loc o mină rea a feței ; sărman obsedat ! se crede împreună cu Certkov pe cea mai înaltă treaptă a purității spirituale. Sărmanii de ei ! Orbi și mîndri ! Cu ani în urmă, Lev Nicolaevici era într-adevăr la înălțimea purității spirituale. Tendința sa de odinioară era spre sinceritate și simplitate, spre dezicerea de bogății, spre bunătate, adevăr și cele mai înalte perspective ale spiritului. Acum el se distrează la scenă deschisă ; îi place și mîncarea bună și un cal de rasă și cărțile și muzica și șahul și companiile vesele și pozarea în sute de poziții în fața aparatului de fotografiat.

În relațiile sale cu oamenii este bun cu lingușitorii, care îi fac curte, îngăduindu-i toate slăbiciunile. Simțămintele de compătimire și înțelegere i-au dispărut. Nu cumva sînt de vină anii ?

Au venit Varia Nagornov și nora Masa Tolstoi. M-am bucurat foarte mult de venirea lor. Dar simt că toți se uită la mine ca la o nebună și privindu-se pe furiș mă ocolesc. Mi-e foarte greu !

Dacă m-aș simți vinovată în fața alor mei aș încerca să mă îndrept. Dar Certkov m-a jignit pe mine, soțul nu mă mai iubește pe mine, toți se ascund de mine, mă atacă tot pe mine și atunci cum să mă îndrept ? Să-l iubesc pe Certkov ? Nici o speranță ! Iar rana pricinuită de el mă doare și durerea mă pune într-o situație îngrozitoare.

Lev Nicolaevici a zis azi că idealul creștin constă în viața fără căsătorie și castitate deplină. La observația mea cum că cele două genuri au fost create de Dumnezeu din voința sa și că de ce să mergem

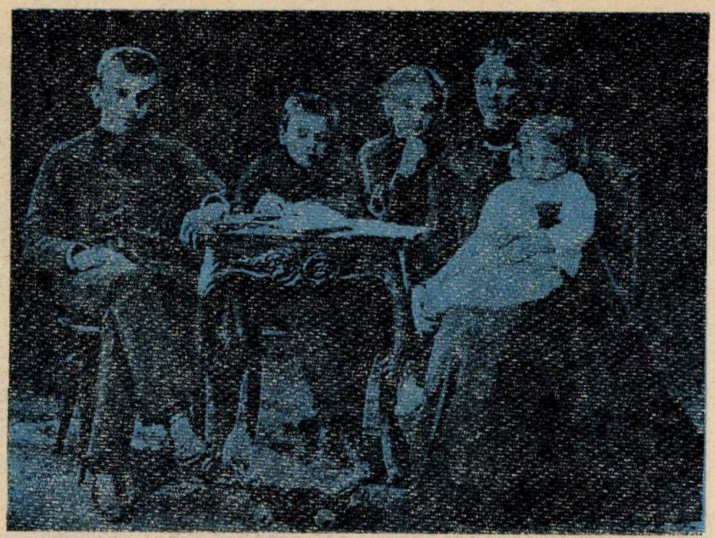

cum sînt scăldați copiii în cadă. După ce m-am întors, m-am așezat să croșetez, gîndindu-mă la cele spuse de Lev Nicolaevici, i-am replicat cu privire la acel ideal de castitate : „Dacă ăsta ar fi adevărul, atunci n-ar exista copii, iar fără copii nu s-ar putea vorbi despre împărăția cerurilor". Cele spuse l-au înfuriat pe Lev Nicolaevici, încît a început să țipe la mine. (Mihail Sergheevici mi-a spus mai tîrziu că în acel moment Lev Nicolaevici a pierdut cea de-a treia partidă de șah). Lev Nicolaevici spunea că idealul poate fi atins doar în aspirație. Eu îi zic : „Dacă se ignoră țelul final, adică nașterea copiilor, atunci aspirația nu are nici un sens. La ce folosește această aspirație ?" „Tu nu vrei să înțelegi nimic și nici nu as-

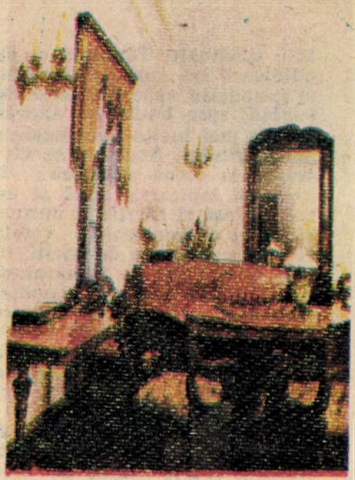

Sofia Andreevna Tolstoi cu copiii, în 1892 ● Colț din camera de zi cu nelipsita tablă de șah ● Odaia de primire

împotriva legilor naturii, Lev Nicolaevici mi-a răspuns că în afară de faptul că omul este animal, el are inteligență și această inteligență trebuie să fie mai presus de natură, că omul trebuie să fie spiritualizat și nu să se ocupe de perpetuarea speței umane.

În aceasta constă diferența sa față de celelalte animale.

Toate acestea ar fi explicabile dacă Lev Nicolaevici ar fi monah, ascet sau măcar misogin. La cele spuse de el adaug : am rămas gravidă cu Lev Nicolaevici de șaisprezece ori. Am născut treisprezece copii vii și trei morți.

Acum, după 48 de ani, stau în fața sa și mă simt vinovată pentru cele întîmplate, simțind că e în stare să mă urască și să se dezică de cele trăite, încercînd să creeze acea împreunare spirituală cum a motivat Certkov cînd i-a luat hîrtiile, cum reiese și din sutele de fotografii ori din nenumăratele întîlniri tainice între Lev Nicolaevici și „idol".

SEARA. Greutatea vieții mă apasă din ce în ce mai mult. Cum se vor termina toate ? Dumnezeu știe, numai el. Dumnezeu mă poate ajuta. Iată ce s-a întîmplat : seara ne-am dus cu toții să vedem culți cu atenție", mi-a strigat el furios.

Sufletul bolnav n-a putut suporta tonul răutăcios al lui Lev Nicolaevici, încît am plecat plîngînd în camera mea. După ce a terminat partida, el a venit la mine, zicîndu-mi : „De ce te-ai supărat ?" Ce puteam să-i explic ? Că el nu vorbește cu mine niciodată, iar dacă o face este nedrept, supărat și rău ? Discuția s-a transformat încet, încet într-un șir de imputări, dureroase din partea mea și deosebit de răutăcioase din partea lui Lev Nicolaevici. Au apărut mai vechile reproșuri privind boala

mea, iar în ceea ce privește apropierea noastră, el a arătat cu răutate spre masa unde se aflau corecturile, strigîndu-mi: „Vreau să renunț la drepturile de autor ! Vreau să renunț la pămînt ! Vreau să trăiesc într-un bordei !“ Eu îi răspund : „Bine, dar vom trăi fără persoane și influențe străine. Vom trăi între țărani, dar numai noi doi“. Văzînd că sînt de acord cu cele propuse de el, Lev Nicolaevici se repede spre ușă, strigînd a deznădejde : „Ah ! Dumnezeul meu, lasă-mă, vreau să plec !“ s.a.m.d. A mai spus : „nu poți fi fericit dacă urăști jumătate din specia umană“. „Dar pe cine urăsc eu ?“ l-am întrebat. „Urăști pe Certkov și pe mine.“ „Da, pe Certkov îl urăsc, dar nici nu mă gîndesc să te alătur lui“. Și iar am simțit înțepături în inimă. Din nou iubirea nebunească față de idol, de care nu se poate despărți și care constituie pentru el jumătate din omenire. Și din nou mi s-a întărit convingerea că trebuie să fac totul pentru a-l desprinde pe Lev Nicolaevici de idolul său, chiar dacă ar trebui să-l omor pe Certkov. Pe urmă, fie ce-o fi ! Și așa viața ne este iad.

Varenka a înțeles totul. Maşa are o judecată mărginită. Spre fericirea ei, nu cunoaște multe lucruri și altele nu le înțelege. Ar fi bine, totuși, pentru ea să deschidă ochii asupra iubirii lui Lev Nicolaevici față de Certkov. Atunci ar înțelege poate toate suferințele mele.

Să trăiești în bordei ! Iar astăzi, plimbîndu-se, Lev Nicolaevici a împărțit mere la copii, seara a jucat șah vreo două ore și jumătate și vreo două ore wist. Fără distracții se plictisește. Bordeiul și traiul în bordei sînt doar pretexte să se supere pe mine. Face totul să joace rolul de sfînt și de martir.

29 AUGUST. Răutățile lui Lev Nicolaevici de ieri atît de greu au apăsat asupra mea, încît nu am dormit toată noaptea. Am plîns, m-am rugat, iar dis de dimineață am ieșit să mă plimb prin parc și prin pădure. Pe urmă m-am dus la frumoasa felcerită Ana Ivanovna, care, împreună cu bătrîna ei mamă, m-au consolat. Lev Nicolaevici m-a căutat peste tot, negăsindu-mă. Am intrat la el. Mi-a vorbit că întărește cele promise : 1) să nu-l mai vadă pe Certkov. 2) să nu-i dea jurnalele și 3) să nu se mai lase fotografiat, punîndu-mi o singură condiție : pace. Ieri țipa la mine și din nou eu sînt vinovată. Din nou îmi va căuta nod în papură ca să-l vadă pe Certkov, supărîndu-mă cu bună știință și călcînd în picioare promisiunea. Iată de ce mi-e frică. Să mai retrăiesc odată cele suferite, n-are nici un sens.

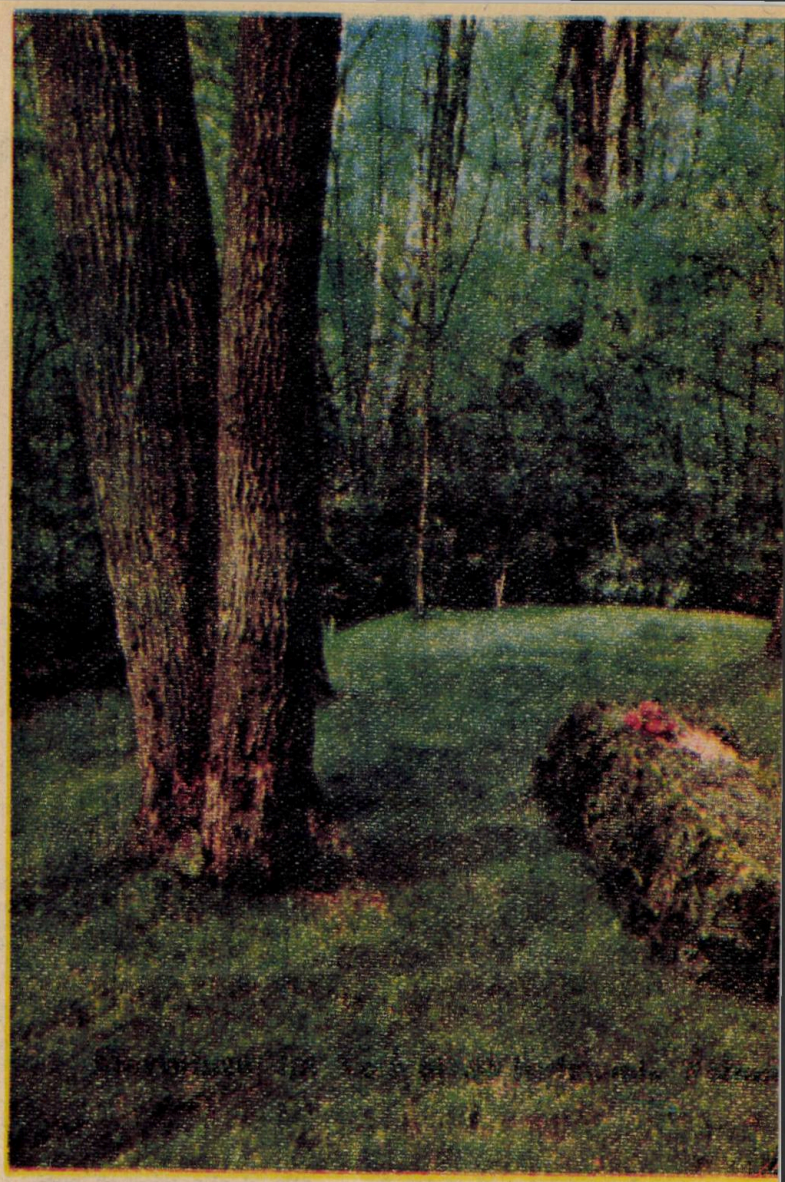

Mormîntul lui Tolstoi la Iasnaia Poliana

26 SEPTEMBRIE. De dimineață toate au fost bune și pașnice. Sașa cu Varvara Mihailovna au plecat la Taptikovo s-o viziteze pe Olga, iar cu noi a rămas Maria Alexandrovna. Eu copiam fotografii. Trecînd prin cabinetul lui Lev Nicolaevici, am văzut că portretul lui Certkov, pe care eu, în lipsa soțului, l-am mutat pe un perete mai depărtat, înlocuindu-l cu portretul socrului, e din nou atîrnat deasupra jilțului în care totdeauna șade scriitorul. Mi se punea o greutate pe suflet văzînd portretul acestui om insuportabil, deasupra capului lui Lev Nicolaevici, cînd veneam în fiecare zi să-i spun bună dimineața ; de asta l-am îndepărtat.

Faptul că Lev Nicolaevici l-a repus în dreptul jilțului mi-a provocat din nou o depresiune sufletească îngrozitoare. Ne-

văzîndu-l, el nu se poate despărți de portretul lui Certkov. Eu l-am dat jos de pe perete, l-am rupt bucățele și l-am aruncat în closet. Bineînțeles că Lev Nicolaevici s-a supărat, amenințîndu-mă cu îngrădirea libertății (asta-i acum amenințarea lui cea mai frecventă), lucru la care altă dată nici nu s-a gîndit. Putea fi vorba despre libertate, cînd noi toată viața ne-am iubit, prețuindu-ne unul altuia numai bucuriile și plăcerile ?

Din nou am căzut într-o depresiune nebunească, din nou mi-a revenit gelozia față de Certkov, din nou plîng pînă nu mai simt capul de durere. M-am gîndit la sinucidere, m-am gîndit să dispar din viața lui Lev Nicolaevici, m-am gîndit să-i dau libertatea dorită. M-am dus la mine în cameră, unde am tras cu revolverul fals, gîndindu-mă că ar trebui să-mi fac rost de unul adevărat. Pe urmă cînd Lev Nicolaevici s-a întors de la partida călărie, am mai tras de cîteva ori, dar n-a auzit nimic.

M. A. Schmidt, crezînd că am tras cu un pistol adevărat, o trimis scrisoare la Taptikovo să vină repede Saşa că s-a împușcat mama, sau ceva asemănător.

Noaptea aud o trăsură și bătăi în ușă. Era foarte întuneric și mă gîndeam mirată cine ar putea fi. Cînd am ieșit, am văzut-o pe Saşa și pe Varvara Mihailovna. Eram uluită. „Ce s-a întîmplat ?" le-am întrebat. Și deodată, cele două voci au început să-mi toarne atîtea reproșuri grosolane, încît m-au ametit. Am început să urc scările, dar Saşa și Varvara Mihailovna veneau strigînd după mine. Pînă la urmă mi-am pierdut răbdarea și m-am înfuriat. Ce le-am făcut ? Cu ce sînt vinovată ?

Din păcate, am început să tip și eu, spunînd că le dau afară din casă, că de mîine n-o mai primesc în casă pe lingușitoarea Varvara Mihailovna. Maria Alexandrovna Schmidt și-a înțeles greșeala și a început să plîngă și să se roage de cele două să iasă din camera ei.

Numai că scandalagioacele nu s-au liniștit imediat. A doua zi și-au luat lucrurile, caii, cîinii, papagalul și au plecat la casa Saşei din Teleatniki. După ce sînt vinovate, mai dau dovadă și de nepoliteţe.

29 SEPTEMBRIE. E înțelegere și liniște cu Lev Nicolaevici, din care cauză e bine ! Cînd și-a luat micul dejun, eu m-am așezat lîngă el și am mîncat și eu o clătită cu brînză, mi se pare. Trebuia numai să-l vezi cît s-a bucurat cînd la întrebarea : cui îi pun clătita, i-am răspuns : „Mie". „Ah, cît sînt de bucuros că ai început să mănînci, în sfîrșit !" Pe urmă, cu o vizibilă iubire, mi-a adus o pară și m-a rugat s-o mănînc neapărat. În general, fără străini, el e ca și odinioară, bun și tandru cu mine, iar eu simt că e al meu.

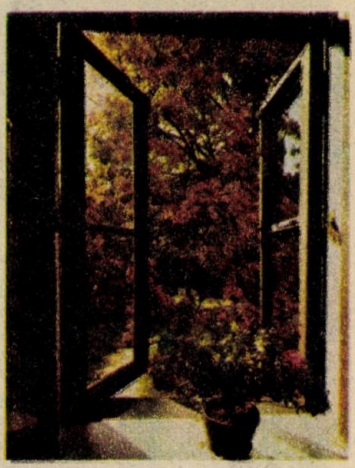

Vedere în grădina din jurul casei

12 OCTOMBRIE : Încet, încet aflu și alte mîrșăvii puse la cale de Certkov. El l-a convins pe Lev Nicolaevici să lase o împuternicire ca după moartea sa toate drepturile de autor să nu rămînă copiilor, ci să treacă în folosință obștească, iar actul să fie socotit ultima operă a scriitorului. Și cînd soțul meu a vrut să aducă acest lucru la cunoștința familiei, domnul Certkov s-a supărat și nu i-a dat voie lui Lev Nicolaevici să se adreseze soției și copiilor. Ticălos și despot ! L-a luat pe bietul bătrîn în mîinile sale murdare, obligîndu-l să facă numai fapte rele. Dar dacă eu voi mai fi în viață, îi voi plăti în așa fel, încît să mă ție minte toată viața. Mie mi-a furat inima și iubirea soțului, copiilor și nepoților mei le-a furat bucățica de pîine de la gură, iar pentru fiul său depune în băncile engleze milioane. Și banii lui Certkov nu sînt ca ai noștri, munciți. Azi i-am spus lui Lev Nicolaevici despre împuternicirea sa. Avea o înfățișare jalnică, de om vinovat și tăcea tot timpul. I-am vorbit că treaba asta nu-i bună, pentru că pregătește ruină și tot felul de rele, că urmașii săi nu se vor dezice de drepturile lor. Mă doare foarte mult că pe mormîntul omului iubit se vor produce răutăți și reproșuri grele ! Da, duhul cel rău lucrează cu mîinile lui Certkov, nu degeaba numele lui se trage din cuvîntul ciort (drac), iar Lev Nicolaevici simțea ceva cînd scria în jurnalul său :

„Certkov m-a antrenat în luptă. Și această luptă este grea și dezgustătoare pentru mine".

Am aflat și despre lipsa de dragoste a lui Lev Nicolaevici de acum pentru mine. El a uitat, a uitat pînă și cuvintele scrise în jurnalul său : „Dacă nu mă acceptă, mă împușc". Eu nu numai că nu l-am refuzat, dar am trăit cu el 48 de ani, iubindu-l pînă în momentul de față.

Seara, i-am arătat lui Lev Nicolaevici jurnalul său din 1862, transcris mai demult de mine, cînd s-a îndrăgostit de mine și mi-a cerut mîna. La început parcă s-a mirat, apoi a zis : „Cît îmi este de greu !"

Pentru mine jurnalul este o consolare, pentru că e trecutul meu. Lui, bineînțeles, îi este greu. Pentru că a schimbat tot ce era luminos, curat, adevărat și fericit pe minciună, necurăție și răutate.

13 OCTOMBRIE. Gîndul despre sinucidere încolțește din nou, mult mai puternic decît în alte dăți. Am citit azi în gazete că o fetiță de cinci-sprezece ani s-a otrăvit cu opium și a murit ușor, adormind. Eu m-am uitat spre sticla mea, dar încă nu m-am hotărît.

Viața devine tot mai imposibilă. Parcă ai trăi sub bombardament, cu bombele aruncate de gaspadin Certkov. Din iunie, cînd l-a vizitat, Lev Nicolaevici a căzut cu totul sub influența sa. „Il est déspote, c'est vrai" — mi-a spus despre Certkov mama lui.

Și iată că acestui despotism îi cade victimă un biet bătrîn. El este obligat să-i placă spiritul acestui idiot și să-l asculte întru totul. Și totul a

început cu aceea că despotul a luat toate manuscrisele lui Lev Nicolaevici și le-a dus în Anglia. Pe urmă a luat jurnalele pe care le-am redobîndit (deocamdată în bancă) cu prețul vieții. Apoi a pus cît a putut sechestru pe însuși Lev Nicolaevici, vorbindu-i față de mine și în lipsa mea tot felul de inepții, ca aceea spusă fiului Lev, cum că mă ocup cu uciderea soțului.

În sfîrșit, el l-a influențat și convins pe Lev Nicolaevici să se dezică de drepturile de autor după moarte (încît nu știu sub ce formă a fost făcut actul), dar cu aceasta el a reușit să ia pîinea de la gura copiilor și nepoților în viitor. Dar și copiii și eu, cît voi fi în viață, vom lupta pentru aceste drepturi!

Bestia! De ce se amestecă în treburile familiei noastre? Va mai inventa și alte rele acest fariseu, care m-a mințit de atîtea ori, încredințîndu-mă că este cel mai apropiat prieten al familiei noastre.

De dimineață am ieșit să mă plimb prin Iasnaia Poliana. Ger și soare. Foarte frumos. Nici un gînd nu mi-i mai drag decît cugetarea despre moarte. Trebuie să termin odată cu aceste chinuri. Nu de alta, dar mîine domnul Certkov îi va da ordin să mă ducă la casa de nebuni. Iar Lev Nicolaevici, ca să-i placă, în slăbiciunea sa bătrînească, va îndeplini acest ordin, tăindu-mi orice legătură cu lumea și chiar cu moartea. Din răutate și răzbunare că l-am demascat, el poate să-l convingă pe soțul meu să plece cu dînsul cine știe unde și atunci ieșirea nu-i alta decît: opiul, apa, rîul din Tula, o creangă în pădurea Cepij. Dar parcă mai ușor și mai de nădejde este opiul.

Cînd i-am spus ieri lui Lev Nicolaevici că dezicîndu-se de drepturile de autor după moarte fără să se consulte cu familia a făcut rău, el a tăcut cu încăpățînare. Și în general el dă doar un singur răspuns: „Tu ești bolnavă și eu sînt dator să te suport, dar eu voi tăcea, urîndu-te din suflet".

Imixtiunea ticăloasă a lui Certkov cu motivația că eu reprezint numai interesul, l-a contaminat pe Lev Nicolaevici. Ce interes poate să mai aibă o bătrînă bolnavă, de 68 ani, care deține și case, și pămînturi, și păduri, și capitaluri și „Însemnări", și jurnale, și scrisori și tot ce pot tipări?

Mă doare influența proastă a lui Certkov. Mă doare că peste tot sînt secrete față de mine. Mă doare că testamentul lui Lev Nicolaevici va naște multe certuri, procese.

Îmi amintesc de o poveste pe care o citeam copiilor, în care era vorba de o fetiță rea, care trăia între banditi, a cărei distracție preferată consta în trecerea unui cuțit pe sub giturile animalelor din preajmă — căprioarelor, cailor, măgărușilor, amenințîndu-i cu tăierea. Așa ceva simt eu în momentul de față. Cuțitul acesta este în mîna soțului meu. Amenințările sînt diverse: dezicerea de drepturile de autor, părăsirea mea în taină și multe alte amenințări răutăcioase... Noi vorbim despre vreme, despre cărți, despre faptul că în miere se află multe albine moarte, dar despre ceea ce mocnește în sufletele noastre — nici un cuvînt. Or, tocmai această mocnire ne împuținează viața și ne micșorează iubirea.

Eu sînt atît de speriată de răutățile și strigătele soțului, încît mi-e frică să mai stau de vorbă cu el. Lev Nicolaevici crede că mă poate vindeca cu ajutorul țipetelor și răutăților sale.

M-am plimbat mult. E ger de 4 grade. Am fost la Iasenka la poștă.

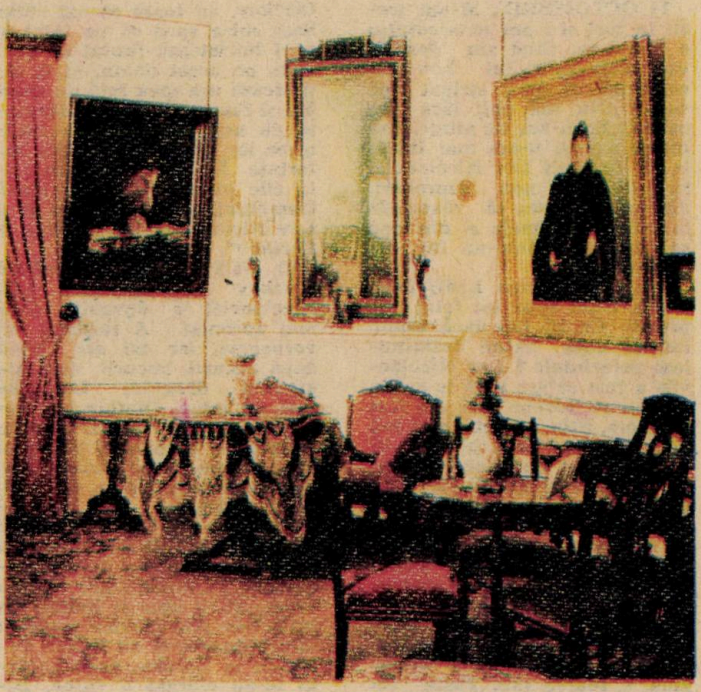

Salonul Sofiei Andreevna Tolstoi

14 OCTOMBRIE. M-am trezit în zori și i-am scris soțului o scrisoare. Cînd am deschis ușa cabinetului lui Lev Nicolaevici, el mi-a strigat pe dată : „Nu mă poți lăsa în pace ?“ Eu n-am zis nimic. Am închis ușa și n-am mai intrat la el. A venit Lev Nicolaevici la mine. Din nou reprosuri, din nou nu vrea să răspundă la întrebările mele și din nou se complace într-un fel de răutate.

A venit doamna Ladijenski, căreia i-am spus tot felul de prostii. Ce să fac dacă inima îmi dă ghes să-mi destăinuiesc suferințele ? Lev Nicolaevici a fost călare pînă la stația Zaseke să întrebe dacă am fost pe acolo. Știa că trebuie să mă duc și mi-a făcut plăcere că s-a interesat de mine. S-a întors vested și obosit. A uitat s-o mai salute pe doamna Ladijenski și s-a dus să se culce. La prînz a venit Gorbunov. Lev Nicolaevici s-a sculat vioi. Citește „Frații Karamazov“ a lui Dostoievski și zice despre carte că este foarte proastă. Unde sînt descrieri, e bine, dar unde sînt dialoguri, e foarte rău. Peste tot vorbește Dostoievski iar nu personajele romanului. Vorbirea lor nu-i caracterizează.

21 OCTOMBRIE. Azi am văzut în ziarul „Iskri“ fotografia noastră de la nuntă, în care mă țin de mînă cu Lev Nicolaevici. Las-să ne vadă împreună o sută de mii de oameni cum ne-am ținut de mînă și cum ne-am trăit viața ! Am stat de vorbă mult cu Saşa. Ea nu cunoaște deloc viața, nici oamenii și de asta multe nu îi sînt de înțeles. Pentru ea tot universul se află în jurul soțului, Teleatniki, unde își are gospodăria și unde peste drum domneste atmosfera timpită a lui Certkov.

Citesc în continuare broșurile lui Lev Nicolaevici pentru o nouă ediție și le găsesc plictisitoare datorită unilateralității. Eu susțin cu ardoare dispariția războiului și a oricărui fel de violență, tortură și omucidere. Dar nu înțeleg dispariția guvernelor. Există o necesitate a oamenilor de a avea conducători, stăpîni, diriguitori. Fără ei nici un sistem social n-are sens. Totul e ca acest conducător să fie înțelept și drept cu supușii săi.

Lev Nicolaevici se plînge de dureri la ficat și sigur din această pricină e vestejit și trist. Dar poate că e trist și din cauză că nu-l vede pe Certkov, cu toate că azi chiar Saşa mi-a spus că pe tatăl ei nu-l întristează faptul că nu-l vede pe acest domn, ci îl întristează ura mea față de acest om și faptul că nu are libertate de acțiune, deoarece întîlnirea lor îmi provoacă mie suferințe. În fieare din ultimele zile gîndesc : „Ei, slavă Domnului, a mai trecut o zi și Lev Nicolaevici nu s-a dus la Certkov“.

23 OCTOMBRIE. Nefiind Certkov pe aproape, Lev Nicolaevici a devenit parcă mai apropiat. A început să vorbească, iar azi am avut două bucurii, bucurii datorate atenției dragului Levocika față de mine. Dimineața devreme, cînd a plecat Nadia Ivanova și a început umbletul și mișcarea prin clădire, Levocika a crezut că eu mă agit, fiind îngrijorat din pricina mea, lucru pe care mi l-a și spus. Iar ziua el mînca o pară foarte gustoasă pe care a împărțit-o cu mine. Oare multă vreme va fi bine și liniște ca azi ? Lev Nicolaevici a plecat călare împreună cu Dușan Petrovici la Zaseka, unde soldații le-au alergat o vulpe. Dimineața, ca întotdeauna, a lucrat. În ultima vreme a fost nemulțumit de cele scrise. A început să scrie și despre socialism și despre sinucidere și despre nebunie. Ce a scris azi dimineață nu știu.

Am ieșit cu cîinii Markis și Belka în pădurea Zakaz, pe urmele cailor încălecați de Lev Nicolaevici și doctorul Dușan Petrovici. Toamna e plictisitoare. N-o iubesc. Plimbarea mai mult m-a răscolit decît să mă liniștească. Aceleași idées fixes m-au chinuit tot timpul.

25 OCTOMBRIE. M-am sculat devreme și am citit șase coli de corectură. Am fost și la școala din sat. Învățătorul e fără experiență și are 84 de elevi și eleve. Seara a venit fiul Serioja, care a jucat șah cu tatăl său, apoi a cîntat la pian. Vizitele lui Serioja sînt plăcute totdeauna. I-am citit domnișoarei Almendingen „Însemnările“ mele din viața de față și din timpul nunții. Se pare că i-au plăcut.

Azi Lev Nicolaevici a corespondat cu Galia Certkov. Eu l-am întrebat despre conținutul scrisorii. El mi-a răspuns că a uitat. I-am cerut scrisoarea Galiei, iar el mi-a răspuns că nu știe unde a pus-o. Din nou neadevăr. Spune : „Nu vreau s-o arăt“. Dar în ultima vreme minte. Cît de mult i-a slăbit moralitatea ! Cîtă lipsă de bunătate, claritate și adevăr ! Trist și apăsător ! Chinuitor de trist ! Din nou inima îi este ferecată, iar în ochi îi luceste ceva rău. Și mă doare inima, și din nou nu mai vreau să trăiesc, și nu mai pot pune mîna pe nimic.

Duhul rău tronează în casă și în inima soțului meu.

„Să învie Domnul și să se împrăștie dușmanii lui !“

Îmi închei acest jurnal înfiorător, istoria suferințelor mele, și îl sigilez pentru multă vreme.

Fie blestemat Certkov pentru cele pricinuite mie ! Iartă-mă, Doamne.

7 NOIEMBRIE. Pe data de 7 noiembrie, la orele 6 dimineața, Lev Nicolaevici a murit.

9 NOIEMBRIE. Cele întîmplate la 26 și 27 octombrie n-au fost notate. Pe data de 28 octombrie, la ora 5 dimineața, Lev Nicolaevici a plecat din casă pe furiș, împreună cu D.P. Makovițki. Pretextul fugii sale consta în faptul că noaptea i-aș fi cotrobăit prin hîrtiile de pe biroul său, cu toate că eu nici n-am intrat în cabinet, iar pe masă nu se afla nici o hîrtie.

În scrisoarea adresată mie (și lumii întregi) pretextul este: viața plină de lux și dorința de a pleca în solitudine să trăiască în bordei, ca țăranii. Atunci de ce trebuia s-o mai cheme și pe fiica Saşa cu camerista ei Varvara Mihailovna ?

Aflînd de la Saşa și din scrisoare despre fuga lui Lev Nicolaevici, de disperare m-am aruncat în rîu. M-au scos de acolo Saşa și Bulgakov. Pe urmă, cinci zile nu am mîncat nimic, iar la 31 octombrie, orele 7,30 dimineața am primit o telegramă de la redacția revistei „Russkoe slovo“ : „Lev Nicolaevici se află în Astapovo. E bolnav, 40 grade temperatură.“ Am plecat cu fiul Andrei și cu fiica Tania de la Tula la Astapovo cu trenul. La Lev Nicolaevici nu mi-au dat voie să intru. M-au ținut cu forța, mi-au încuiat ușa, mi-au sfîșiat inima. Pe data de 7 noiembrie la ora 6 dimineața, Lev Nicolaevici a murit. Pe data de 9 noiembrie l-au înmormîntat la Iasnaia Poliana.

Traducere și adaptare de Stelian Gruia

UN WESTERN TRĂIT

În ziua de 10 aprilie 1833 vaporul cu aburi „Yellowstone" plecase din St. Louis, împotriva curentului, spre Fort McKenzie. Pe puntea lui se aflau negustori de blănuri, aventurieri și oameni plecați în căutarea unei așezări care să le permită să-și trăiască zilele. Un amestec de ranguri, de stări materiale diferite.

Atenția tuturor era însă atrasă de grupul a trei europeni aflați la bord : un nobil german și doi colaboratori ai săi. Cei doi erau un tînăr pictor, celălalt o foarte prețuită fată-n casă.

Vaporul aparținea Societății americane de blănuri a lui Jacob Astor și transporta alimente și mărfuri de schimb pentru comerțul cu indienii trăitori de-alungul malurilor lui Missouri.

Nobilul german se numea Alexander Philip Maximilian și avea 50 de ani. Pictorul care îl însoțea era Karl Bodner în vîrstă de 24 ani iar sluga, David Dreidoppel, era un ins care se pricepea absolut la toate.

Maximilian era naturalist, etnolog și călător prin mai multe ținuturi de mare interes. Și-a cucerit gloria în urma publicării unei cărți interesante în care descria experiența sa din timpul călătoriei întreprinse în Brazilia între anii 1815—1817. Scopul călătoriei sale pe Missouri, care a durat 13 luni, consta în studierea modului de viață al indienilor nord-americani.

În anul 1970 editura americană „E. P. Dutto and Co" a publicat însemnările lui Maximilian împreună cu acuarelele pe care Karl Bodner le-a executat în timpul călătoriei. Din această carte am ales cîteva fragmente pe care le prezentăm acum cititorilor Almanahului „Luceafărul".

DIN „JURNALUL LUI ALEXANDER PHILIP MAXIMILIAN"

DIN ST. LOUIS LA FORT UNION

24 aprilie 1833

În depărtare, dar nu prea departe, se zăresc Blacksnake Hills, dar pe riu am întîlnit atîtea vapoare încît am ajuns acolo abia pe înserate. În apropierea malului se afla un punct comercial pe care îl conducea un om cu numele de Roubedoux, angajat al Societății pentru blănuri. După ce vaporul a ancorat la vreo 500 metri de punctul comercial, pe punte au urcat cîțiva oameni care mi-au făcut cunoscut că indienii care își au așezarea la vreo 15 kilometri de locul în care ne aflam au atacat tribul Omaha. Cu acest prilej au fost uciși șase bărbați iar o femeie și un copil au fost luați ostateci pentru a fi vînduți.

Maiorul Daughberry, care răspundea de liniștea din această zonă, a plecat repede spre așezarea respectivă pentru a-i recupera pe ostateci, dar fără să reușească. Temîndu-se de pedeapsă, răpitorii i-au otrăvit luînd apoi și ei cuvenita cantitate de otravă care să le pună capăt zilelor.

25 mai 1833

Pe malul stîng al riului am zărit o așezare a Sioucșilor, Vasul nostru i-a salutat cu cîteva șuerături de sirenă. Ei ne-au răspuns fluturînd din steaguri. Fiecare așezare se află cam la 50 metri distanță de mal.

Sioucșii aparțin celui mai mare trib de indieni din America de Nord. Ei se împart în cîteva subtriburi, dar limba este aceeași, doar cu unele mici modificări. Trei dintre subtriburile principale trăiesc de-alungul riului Missouri. Aceștia sînt Yanktonii, Tetonii și Yanktonanii.

Toți Sioucșii care trăiesc pe Missouri și pe Mississippi trăiesc numai din vînat. Drept locuințe le slujesc un fel de corturi din piei de animale. El au turme mari de cai și cîini. Hrana lor principală o constituie carnea de cîine. Cîndva Sioucșii se purtau foarte neprietenește cu oamenii albi, acum însă căsătoriile dintre indieni și albi nu reprezintă o raritate.

30 mai 1833

Înainte de orele șase am ajuns la gurile lui Teton River pe care indienii îl numesc Riul Aducător de Rele. Am plutit însă mai departe pînă cînd, spre bucuria noastră, am zărit Fort Pierre. Sioucșii care trăiesc aici, pe Teton River fac parte din subtribul Tetonilor. Ca toți indienii nord-americani ei apreciază foarte mult fermitatea și curajul. Ei poartă cu deosebită mîndrie simboluri care vorbesc despre faptele lor de vitejie. De regulă ele sînt șmocuri de păr sau pene de vultur.

18 iunie 1833

În jurul orei șapte am trecut pe lîngă o insulă rotundă, plină cu sălcii. După aceea am ajuns într-un loc unde se află așezările pentru iernat ale indienilor din tribul Mandanilor. Ne-au ieșit în întîmpinare vreo 60 de indieni. În fruntea lor se afla șeful tribului și luptătorii lui de frunte. Cei mai vestiți dintre ei erau : Charata-Numaksci (Marele Lup), Mato-Topé (Patru Urși), Dopauch (Braț Rupt), Berok-Itaiu (Ceafă de Bivol), Pehriska-Rulipa (Două Ciori) și alții

Priveliștea din apropierea fortului este foarte interesantă. Peste tot herghelii de cai, iar indienii de ambele sexe mișună de colo-colo ca furnicile într-un mușuroi. Se apropie foarte des de noi obligîndu-ne să dăm mîna cu ei. Și ne privesc cu multă curiozitate tot timpul.

24 iulie 1833

La șapte seara am ajuns, după ce am parcurs drumul ocolit al lui Missouri, la Fort Union.

Pe un catarg înalt flutura un steag, pe lunci puzderie de cai.

Societatea pentru blănuri are în toate așezările o mulțime de angajați. În timpul șederii în aceste așezări ei se căsătoresc adesea cu indience pe care însă le părăsesc apoi fără scrupule de îndată ce sînt mutați la alte așezări sau sînt rechemați. Ajutoarele acestor agenți se numesc engages sau voyageurs. Ei trebuie să execute munci grele : servesc drept timonieri, vislași, vînători, negustori, pe scurt la toate muncile la care este nevoie de oameni. Mulți dintre ei sînt uciși cu armele pe care albii le-au vîndut indienilor.

Animalele cu piei rare, ucise în număr mare de-alungul rîurilor, sînt tot mai puține, încît se spune că în cel mult zece ani nu vor mai exista...

De-alungul malurilor lui Missouri se află peste 150 agenți. Ei sînt foarte bine plătiți, cu peste 150 000 dolari pe an. În afara lor există și agenți care trăiesc „pe picior liber", cărora Societatea le pune la dispoziție cai, arme, muniții și locuință.

DIN FORT UNION LA FORT MCKENZIE

6 iulie — 9 august 1833

În perioada respectivă vapoarele cu aburi nu urcau pe Missouri mai sus de Fort Union. Mărfurile cu destinație mai îndepărtată erau transportate fie pe uscat, fie cu bărcile. Barca folosită de Maximilian și ai săi măsura 18 metri în lungime și 5 în lățime.

Fort McKenzie, 15 august 1833

Indienii ne-au acompaniat tot timpul pe mal. Din cînd în cînd opream și le arătam portretele „scrise" de Bodner. Ei ziceau de fiecare dată că „scrie" foarte frumos.

Seara am vizitat o așezare a indienilor. Am văzut șase indience cu nasul tăiat. În felul acesta își pedepsesc indienii din tribul Nasurilor Roșii femeile adultere...

28 august 1833

Am fost treziți de împușcături. Cineva striga: „Sculați-vă, ne așteaptă lupta !" Ne-am îmbrăcat repede și am privit afară. Era ca într-un furnicar. Cîțiva oameni trăgeau de pe acoperiș. Peste tot indieni pe cai și pe jos, trăgeau cu toții asupra fortului.

Nu departe de fort se încartiruiseră în vreo douăzeci de corturi „Nasurile Roșii". Cu o seară în urmă petrecuseră bînd și cîntînd după care au adormit obosiți. Atacul a peste 600 indieni Assiniboni i-a surprins total. Atacatorii aruncau asupra lor o ploaie de plumb și de săgeți. Mulți dintre cei care dormeau au fost uciși sau răniți...

În fața fortului zăceau cîteva femei și copii morți sau răniți. Bărbații, ciți apucaseră să se dezmeticească, trăgeau cu puștile dușmanului după care fugeau în fort. Erau vreo treizeci...

Un glonte a pătruns în piciorul unui indian. O femeie i l-a scos cu un cuțit obișnuit. În timpul „operației" rănitul nu a lăsat cîtuși de puțin să se vadă că ar suferi. Mulți indieni, mai ales femei, au suferit răni urîte.

Șef de trib

DE LA FORT MCKENZIE LA FORT CLARCK

14 septembrie — 6 noiembrie 1833

(Maximilian a plutit pe cursul lui Missouri alegîndu-și ca punct terminus Fort Clarck. El a petrecut aici mai bine de cinci luni împreună cu colaboratorii săi. Iarna a fost foarte aspră. Din cauza lipsei de vitamine Maximilian s-a îmbolnăvit de scorbut, fără însă să înceteze vreo clipă activitatea de cercetare.)

14 aprilie 1834

Cel mai mare eveniment l-a constituit însănătoșirea mea cu toate că la începutul lunii aprilie cei din preajma mea nu-mi mai dădeau decît vreo trei-patru zile de trăit. Bucătarul nostru era un negru, el a fost primul care și-a dat seama că am scorbut. În așezarea în care lucrase pînă atunci se îmbolnăviseră odată cîteva sute de soldați care avuseseră aceleași simptome ca mine. Din fericire el și-a amintit că indienii strînseseră în primăvara trecută plante verzi în special Alinum reticularum, floarea albă cum o numesc ei, cu care bolnavii s-au făcut repede bine.

M-a rugat să-l las să încerce și cu mine...

Copiii indienilor strînseseră o mulțime de asemenea plante pe care le vîndeau apoi albilor...

Peste cîteva zile am putut pleca din nou la drum...

S.G. sau G.S.?

SINGURĂTATEA TENISULUI

Două milionare sărace

Pentru ca lucrurile să fie limpezi de la început, vom spune că S.G. înseamnă Stefanie (Steffi) Graf, iar G.S., Gabriela Sabatini.

Cele două finaliste ale turneului de tenis din cadrul Olimpiadei de vară 1988 au multe asemănări. Amîndouă sînt tinere, animate de dorința de a se situa pe primul loc în lume, năvalnice cînd se află pe terenul de joc. Ambele au terminat școala (mai corect ar fi cu școala) la paisprezece ani pentru a se dedica tenisului profesionist. Cu aceasta, amîndouă s-au văzut în situația de a duce o viață de sportive de mari succese, mai puțin de fete... normale. Viața lor se compune din antrenamente draconice, hoteluri, aeroporturi, turnee, avioane...

Gabriela Sabatini

Și mai au ceva comun: ambele sînt milionare. Două milionare sărace. De ce? Pentru că le lipsesc prietenii, oamenii apropiați cu care să împartă bucuriile și necazurile vieții, cu care să lege minunate povești de dragoste. Amîndouă refuză ofertă de căsătorie după ofertă de căsătorie, fiecare avînd o imagine foarte exactă despre cum va trebui să arate alesul inimii.

Steffi și Gabriela se întîlnesc numai pe terenul de tenis fie ca adversare, fie ca partenere în proba de dublu femei. Dacă se întîlnesc pe coridorul hotelului sau în altă parte conversația lor se reduce la „Cu cine joci mîine?“

DE CURSĂ LUNGĂ

Steffi — o mașină de jucat tenis

Campioana olimpică Steffi Graf are o statură atletică, este blondă, se spune despre ea că este frumoasă, dar o strică puțin nasul borcănat. A refuzat pînă acum toate ofertele chirurgilor plasticieni de a și-l modifica ! Nu se fardează, fiind cît se poate de naturală. Este sociabilă, fire de copil, plăcută. Cînd intră însă pe teren devine alt om : este agresivă, neiertătoare, știe să-și stăpînească nervii chiar și atunci cînd situația îi este potrivnică. Este disciplinată, dinamică, rezistentă, are un excelent joc de picioare, rapidă dar preferă să alerge mingea și partenera de întrecere. I se mai spune „domnișoara **Forhend**", întrucît stăpînește cel mai bine aceas-

Steffi Graf

tă lovitură dintre toate marile jucătoare de tenis.

În spatele carierei ei se află tatăl ei, Peter Graf, fost om de afaceri și antrenor de tenis. Acum întreaga lui viață se învîrtește în jurul Stefaniei. Este managerul, consilierul, purtătorul de cuvînt și administratorul cîștigurilor ei. Se poartă ciudat cu toată lumea, are sentimentul că toți nu au altă preocupare decît să-i fure lui fata !

Peter Graf știe că stelele, indiferent în ce domeniu evoluează, cunosc epoca lor de glorie și de decădere, de aceea vrea ca epoca de aur a lui Steffi să dureze cît mai mult. Din această cauză el nu admite ca fiica lui să joace mai mult de treizeci de săptămîni pe an. În fiecare an începînd cu luna octom-

brie pînă la jumătatea lui ianuarie fata lui se odihnește. Tot el hotărăște pentru cine să facă Steffi reclamă și cui să acorde interviuri. În cîteva rînduri a fost amendat pentru că a dat, din tribună, în timpul meciului, unele sfaturi tehnice fiicei sale...

Prima victorie într-un turneu, Steffi a obținut-o la vîrsta de șase ani. În întreaga sa copilărie, Steffi a cunoscut un singur joc : cel cu racheta și mingea de tenis. Cînd a ajuns numărul unu în tenisul mondial a fost cît se poate de calmă. Nu fusese visul ei acesta încă de cînd avea șase ani ? ! Știe să se concentreze, ceea ce o ajută să cîștige meciuri chiar și atunci cînd adversara are mecibol !

În ciuda milioanelor

Steffi trăiește cu familia ei în orășelul Bruhl pe malul Rinului, între Mannheim și Heidelberg. Concetățenii sînt foarte mîndri de ea, în special primarul, întrucît dintre toți cei 13 800 locuitori ai urbei, Steffi plătește cele mai mari impozite, care intră în fondurile primăriei. Supărat este doar poștașul care trebuie să facă zilnic cîteva drumuri pînă la casa lor cu tolba plină de scrisori.

Bruhl se află doar la cîțiva zeci de kilometri de orășelul Leimen, unde s-a născut Boris Becker. Boris și Steffi se cunosc de mici, au bătut împreună mingea pe vremea cînd nici unul nu spera că va ajunge ceea ce au ajuns ! Cu toate că pentru 75 la sută dintre locuitorii R. F. Germania, Steffi este mai populară decît Boris, acesta din urmă a fost făcut cetățean de onoare al orașului său, în timp ce Steffi, pentru a obține același titlu din partea orașului său, a trebuit să cîștige de două ori turneul de la Wimbledon...

Cei doi — Steffi și Boris — au făcut ca băieții din R. F. Germania, dar și un mare număr de fetițe, să renunțe la fotbal pentru a se dedica practicării tenisului în plină stradă. N-ar fi corect însă să se creadă că rezultatele mai slabe obținute de reprezentativa R. F. Germania la fotbal ar trebui să li se imputе celor doi...

Steffi iubește muzica: Phil Collins, Bruce Springsteen, Smokey Robinson. Discotecile i se par zgomotoase și plicticoase.

Steffi Graf suferă : „N-am avut niciodată o prietenă. Nici între vîrfurile tenisului, știți și dv. cum se întîmplă, fiecare vrea să cîștige. Cei tineri pătrund greu în lumea veteranilor...".

Un obstacol dintre cele mai greu de trecut în viața tenismencelor îl constituie... dragostea. Da, dragostea. I-au căzut „victime" austriaca Petra Huber, unguroaica Andrea Temesvari. După ce a învins-o pe Navratilová, un milionar american i-a trimis lui Steffi un Porsche în valoare de 49 000 dolari. Peter Graf i-a returnat mașina scriindu-i : „Steffi nu are carnet de conducere".

Dar care este fișa acestei fete de excepție ?

S-a născut la 15 iunie 1969, are 173 cm înălțime și cîntărește 57 kilograme. Locurile ocupate în ierarhia mondială : 1982 — locul 214 ; 1983 — 98 ; 1984 — 22; 1985 — 6; 1986 — 3; 1987 — locul 1 în lume, începînd de la 16 august.

Gabriela — Miss Tenis

Părinții și cîțiva prieteni îi spun **petisa** adică micuța sau poneiul. Este timidă, simpatică și — părerile sînt unanime — frumoasă. Este o fată-trestie, cu părul negru ca smoala, sud-americană din cap pînă-n picioare, lucru de care este foarte mîndră.

În Argentina, țara ei natală, Gabriela Sabatini este considerată erou național. După Maradona este cel mai popular sportiv al acestei țări de pe continentul metis. Cînd apare pe stradă lumea se ține ciorchine după ea. Pe terenurile argentiniene se bucură de un sprijin enorm din partea spectatorilor, care — nu tocmai sportivi — îi fluieră tot timpul adversarele.

La fel de îndrăgită este Gabriela și de ziariști cu toate că aflată în fața lor devine timidă și se pierde. Întrebările ziariștilor îi sînt neplăcute. Se simte bine numai în fața ultimei dintre ele. Răspunde la toate întrebările cu **nu** sau **da** și aceasta nu pentru că nu vorbește prea bine englezește. La fel procedează și atunci cînd întrebările îi sînt puse în limba spaniolă.

Cam toți ziariștii se învîrtesc în jurul întrebării al cărei răspuns ar trebui să cuprindă numele alesului inimii ei. Este suficient ca Gabriela să danseze un singur dans cu cineva pentru ca a

doua zi ziarele să anunțe cu litere mari, ca de pildă : „Între Gabriela și Marc Krassman, tenismen australian, s-a înfiripat o idilă...“. Iar Gabrielei nu-i rămîne altceva de făcut decît să dezmintă. „Mă aflu tot timpul pe drumuri, nu-l am ca prieten decît pe fratele meu. Dorm zece ore și dorm singură. Mă simt foarte bine în compania fratelui meu Oswald... În ce privește viitorul ? Alesul meu trebuie să fie un blond înalt, dacă s-ar putea să nu fie tenisman profesionist. N-aș suporta ca seară de seară să discutăm despre **tie-breck** sau despre lungul de linie...“.

Ar vrea să aibă doi sau trei copii. Jumătate din scrisorile pe care le primește zilnic sînt... cereri în căsătorie !

Cu toate acestea Gabriela se simte singură. „În lumea mea mă simt foarte singură. Părinții mei nu se opun contactelor mele cu lumea, dar fac pe intermediarii între mine și... lume. În mediul nostru omul se simte singur chiar și atunci cînd se află în cea mai mare înghesuială. Cu Steffi mă simt bine, dar numai atunci cînd facem pereche. În afara terenului nu sîntem prietene, n-am fost nici măcar o dată împreună la un film, la un restaurant. Cînd mă întîlnesc cu prietenii mei din copilărie nu mai avem ce ne spune...“.

Gabriela iubește fotbalul. a și practicat cu succes acest sport. Îl divinizează pe Maradona și susține echipa River Plata. În privința muzicii, rămîne fidelă muzicii populare. Cînd este singură, cîntă.

Scurtă fișă G.S.

Străbunii ei au venit în Argentina din Italia. În materie de tenis Gabriela îl învinge pe tatăl ei de cînd avea zece ani ; mama ei nu a ținut niciodată în mînă o rachetă de tenis. Visul ei este

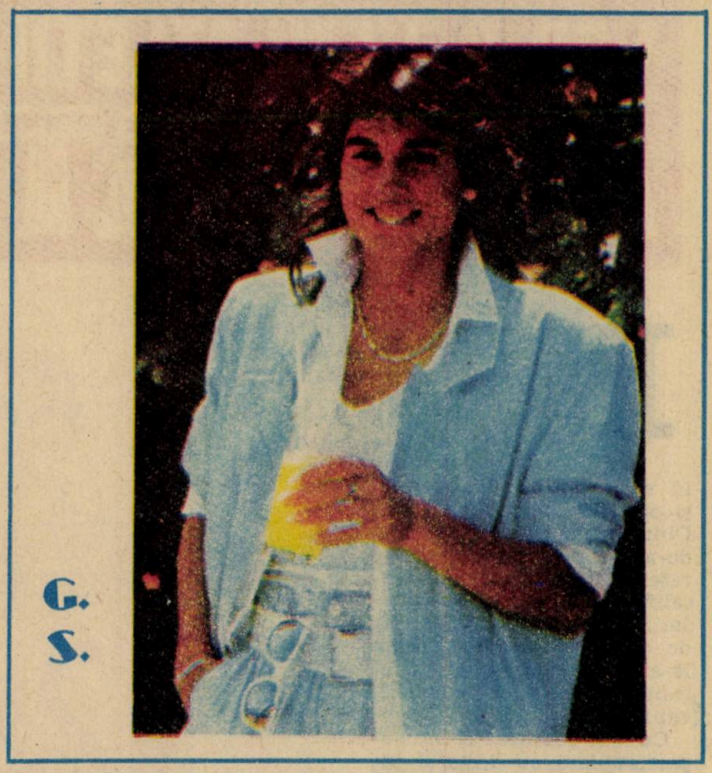

G. S.

să ajungă acolo unde se află acum Steffi Graf, adică numărul unu mondial. Dar nu folosind **forhendul,** ci **backhendul,** lovitura ei preferată, care nu iartă. Chiar și atunci cînd părăsește terenul învinsă, aparatele tv. o caută cu mai mult insistență decît pe învingătoare. „Nu spun că nu-mi face plăcere să mi se spună că sînt cea mai frumoasă tenismenă, aș fi însă mult mai bucuroasă dacă mi s-ar spune — și aș fi cu adevărat — cea mai bună“.

Antrenorul ei, Angel Gimenez, fost reprezentant al Spaniei în Cupa Davis, este optimist : „Este numai o chestiune de timp. Steffi a dat 90 la sută din potențialul ei în timp ce Gabriela nu a

ajuns nici la 70. Viitorul este al Gabrielei“.

Tatăl Gabrielei o însoțește peste tot, dar se plictisește de moarte tot timpul cît durează meciul în care joacă fata lui. De aceea a învățat să joace șah. Și cum șahul nu se poate juca de unul singur, acostează cîte un spectator fericit să-l facă mat pe tatăl Gabrielei Sabatini. Pentru că am uitat să vă spun, domnul Sabatini joacă șah la fel de bine cum joacă soția lui tenis...

În încheiere o scurtă fișă a Gabrielei. S-a născut la 18 mai 1970 la Buenos Aires. Are 173 cm și cîntărește 59 kilograme. Locurile ocupate de ea în ierarhia mondială : 1984 — locul 74; 1985 — 11 ; 1986 — 6 ; 1985—1986 — numărul unu în America Latină ; 1988 — vicecampioană olimpică...

Deocamdată S.G. se află pe primul loc. Cît va mai dura pînă cînd se va produce rocada mare, adică S.G. — G.S. să devină G.S. — S.G. ?

VOR DEVENI ATLEȚII NIȘTE MONSTRI?

Dincolo de părțile ei bune — și a avut destule — Olimpiada desfășurată la Seul, în Coreea de Sud, în vara anului 1988, a avut și părțile ei mai puțin bune. Dintre acestea, unele au fost de-a dreptul dureroase. Ne referim la avalanșa de descalificări, de retragere a medaliilor unui număr nepermis de mare de sportivi, care le-au cucerit ca urmare a folosirii steroizilor anabolizanți.

Cu alte cuvinte : croim supercampioni cu ajutorul injecțiilor ? Scoatem campioni mondiali, olimpici etc. pe bază de rețete ale medicilor?

Se pare că — din păcate — lucrurile stau chiar așa...

Să ne oprim cîteva clipe la Olimpiada din Coreea de Sud. Ce s-a întîmplat acolo? Faptele sînt cunoscute de-acuma : unii dintre performerii acestei ediții olimpice, laureați ai medaliilor de aur, argint și bronz, au fost descalificați — retrăgîndu-li-se titlul olimpic și medaliile — pentru că au fost găsiți pozitivi la controlul antidoping! Au fost mai multe cazuri, unul este însă edificator, cel al canadianului Ben Johnson, cîștigător al titlului olimpic și al medaliei de aur în proba de 100 metri, cu un rezultat pur și simplu cutremurător : 9,79 secunde !

Cutremurător ? Da, pentru că acest 9,79 ne-a pus în situația de a vedea că începînd cu Olimpiada 1988, omul a scăpat de sub propriul control !

Telexurile abia au apucat să ducă în lume marea veste

a spulberării recordului mondial la sută, cînd o altă veste a căzut ca un trăznet : Ben Johnson a alergat dopat !!

Urmarea ?

Lui Ben Johnson i-a fost retrasă medalia de aur și titlul olimpic, Federația Internațională de atletism l-a suspendat pentru o perioadă de doi ani, iar Federația de Atletism din Canada l-a eliminat pe viață din viața sportivă !!

Aspre sentințe pentru unul dintre cei mai mari atleți ai tuturor timpurilor, dacă nu cumva cel mai mare...

Ben Johnson susține că substanțe anabolizante i-au fost introduse în mîncare sau în lichidele folosite de el pentru a-l compromite... Totul este posibil, faptul rămîne însă fapt. Indiferent cine și cînd i-a introdus anabolizantul, Ben Johnson a alergat dopat.

Să fie Olimpiada de la Seul prima manifestare sportivă la care atleții, sportivii în general, au folosit substanțe anabolizante ? Nicidecum.

Anabolizantele sînt substanțe pe care pînă nu demult medicina le folosea în mod cu totul excepțional. Multe dintre aceste substanțe — în special STH, un hormon — erau extrase din creierul persoanelor decedate. Ele erau folosite în special pentru stimularea copiilor care, în caz contrar, ar fi rămas nepermis de mici din cauză că organismul lor nu producea suficient STH.

De la o vreme, STH nu mai constituie o problemă, întrucît într-o serie de țări, STH a început să fie fabricat pe cale sintetică. Aceasta a fost o veste bună pentru sportivi, mai puțin bună pentru cei care vor să folosească STH pentru creșterea exagerată a puterii, a forței. Din păcate, STH a început să fie folosit de sportivi care speră că — întrebuințîndu-l — vor putea să depășească orice limite ale posibilităților umane.

Un grup de psihologi europeni a efectuat o serie de studii și anchete — potrivit lui „Psichology Today" — în rîndul unor atleți fruntași din mai multe țări, cărora le-a pus în față alternativa : „îți dau un produs pe care folosindu-l îți îmbunătățești atît de mult performanțele încît vei ajunge campion olimpic ! Acest produs are însă și efecte secundare : în cel mult un an de la folosirea lui, vei muri. În aceste împrejurări, mai vrei să folosești produsul ?".

52% dintre cei chestionați au răspuns : Da !

Din nou cutremurător !

Atleții se dopează mai departe cu steroizi anabolizanți, cu toate că știu că acestea au urmări nefaste asupra sănătății lor. Dar nu numai a lor. Un sportiv dopat poate provoca nașterea unor copii infirmi pe viață. Ei înșiși pot rămîne infirmi pentru tot restul zilelor. Halterofilul finlandez Kangasiemi, fost recordman mondial, se dopa în mod sistematic. Astăzi el este obligat să stea tot timpul într-un cărucior cu rotile.

În prezent, mai mult de un milion de americani — sportivi și oameni de rînd — folosesc produse reconfortante — steroizi anabolizanți — pentru a obține forță și viteză. Interesant este că produsele respective se vînd pe bază de rețetă medicală. În pofida datelor evidente, managerii au început să dea tot mai des dezmințiri : „Știrile potrivit cărora atleții noștri s-ar dopa sînt rău intenționate și defăimătoare. Poate că există unii, dar asta nu reprezintă nici o problemă...".

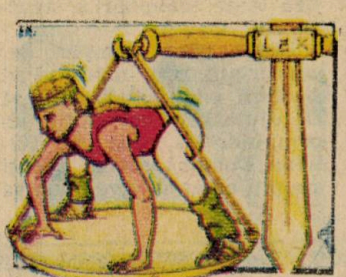

Declarații în genul celei de mai sus nu au fost de natură să îndepărteze bănuielile ziariștilor. Era limpede că recordurile tot mai fenomenale nu puteau fi puse doar pe seama antrenamentelor. În această situație, managerii s-au văzut nevoiți să recunoască că folosirea anabolizantelor în cantități mari ridică performanțele sportivilor, dar și că folosirea acestora dăunează sănătății sportivilor. „Neplăcerile" pe care folosirea necontrolată a steroizilor anabolizanți le pot avea asupra organismului sînt bine cunoscute: creșterea îmbolnăvirilor cardiovasculare, tumori ale ficatului, căderea părului, ca să nu mai vorbim de efectele negative asupra urmașilor, chiar dacă numai unul dintre părinți se dopează !

Urmările psihice nu sînt deloc de neglijat. Pînă și folosirea unei cantități mici de steroizi anabolizanți provoacă tulburări în organism. Cu toate acestea, sportivii le iau, chiar și cei care cunosc foarte bine urmările. Importanți sînt doi factori : sumele pe care le obțin sportivii atunci cînd reușesc performanțe deosebite și, în al doilea rînd, prestigiul internațional pe care îl obține sportivul și antrenorul respectiv.

În viața sportivilor intervin momente cînd o înălțime devine un obstacol de netrecut. Dar cum sportivii vor să depășească aceste performanțe, de aici pînă la folosirea steroizilor anabolizanți nu mai este decît un pas...

Un rol deosebit de negativ îl au și părinții care, în dorința de a-și vedea copiii vedete, cer antrenorilor și doctorilor să le administreze substanțe care să-i ajute să devină celebri.

Vedete pentru o zi, o lună, un an...

Infirmi pentru o viață ..

Nene

Visele Robotice

ISAAC ASIMOV

Noaptea trecută am visat, spuse LVX-1 calm.

Susan Calvin nu spuse nimic, doar o cută de pe figura ei, maturizată de experiență și înțelepciune, tresări imperceptibil.

— Ați auzit, spuse nervoasă Linda Rash. Exact cum v-am spus. Linda era tînără, minionă și brunetă și își frămînta întruna mîna dreaptă.

Calvin aprobă dînd din cap apoi spuse calm :

— Elvex, nu te miști, nu vorbești și nu auzi nimic pînă nu-ți pronunț din nou numele.

Nu se auzi nici un răspuns. Robotul rămăsese ca turnat dintr-o singură piesă de metal și ar fi rămas astfel pînă și-ar fi auzit pronunțat din nou numele.

— Care este codul de intrare în computerul tău, Dr. Rash ? Sau, intră dumneata, dacă ți se pare mai ușor așa. Vreau să-i inspectez structura pozitronică a creierului.

Mîinile Lindei defilară pentru o clipă deasupra claviaturii, ratară prima intrare, și abia la a doua, rețeaua fină apăru pe ecranul monitorului.

— Te rog, permisiunea ta de a-ți folosi computerul.

Permisiunea fu acordată printr-o aprobare cu capul. Ce putea face Linda, o nouă și neexperimentată robopsiholoagă, împotriva Legendei Vii ?

Susan Calvin studie cu atenție și pe-ndelete structura ; mută imaginea în sus și în jos apoi apăsă cîteva clape atît de rapid încît Linda nici nu apucă să vadă ce făcuse. Schema prezenta acum o porțiune a ei, mărită. În timp ce examina cu atenție imaginea, degetele cu manechiura impecabilă operau tastatura.

Nici o schimbare nu se vedea pe figura îmbătrînită. Ca și cum calcule și mai complicate se desfășurau în creierul său pentru a analiza toate schimbările structurale.

Linda părea complet deconcertată. Era imposibil să studiezi o structură fără să fii ajutat de cel puțin un computer de mînă, iar Bătrîna Doamnă privea pur și simplu ecranul. Avea cumva un computer implantat în creier ? Sau, pur și simplu, de decenii, creierul său nu făcea altceva decît să proiecteze, să studieze și să analizeze structurile creierelor pozitronice ? Înțelege cumva aceste structuri în felul în care Mozart înțelegea notația unei simfonii ?

— Ce naiba ai făcut Rash ?

— Am utilizat geometria fractală, spuse Linda puțin stînjenită.

— Mi-am dat seama, dar de ce ?

— N-a mai fost utilizată. M-am gîndit că ar putea produce o structură de creier cu o complexitate superioară, posibil foarte aproape de cea a creierului uman.

— Ai consultat pe cineva sau a fost doar ideea ta ?

— N-am consultat pe nimeni, a fost doar ideea mea.

Ochii adînciți în orbite ai doamnei Calvin priveau insistent tînăra femeie.

— N-aveai nici un drept. Așa cum ți-e numele ți-este și firea *). Cine erai tu să nu întrebi pe nimeni ? Eu însămi, Susan Calvin, aș fi discutat toate astea mai înainte.

— Mi-era teamă că am să fiu oprită.

— Cu siguranță că ai fi fost.

— O să..., vocea începuse să-i tremure deși se străduia din răsputeri să se stăpînească, o să fiu concediată ?

— Foarte probabil. Sau poate promovată. Depinde la ce concluzii ajung.

— O să-l demontați pe El... Aproape că pronunțase numele, ceea ce ar fi reactivat robotul și i-ar mai fi adăugat o greșală la activ. Nu-și mai putea permite nici o greșală, dacă nu era deja prea tîrziu să-și mai

*) **Joc de cuvinte. În limba engleză rash înseamnă îndrăznet, temerar, dar și imprudent, nesăbuit, furtunos.**

poată permite ceva. O să demontați robotul ?

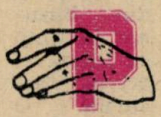

Puțin șocată, deveni brusc conștientă de faptul că Bătrîna Doamnă avea în buzunarul taiorului un pistol cu electroni. Așa deci, dr. Calvin venise pregătită și pentru asemenea eventualitate.

— O să vedem, spuse Susan Calvin. S-ar putea ca robotul să se dovedească mult prea valoros pentru asta.

— Dar cum poate visa ?

— Ai realizat o rețea remarcabilă a creierului pozitronic, asemănătoare celei umane. Creierul omului trebuie să viseze pentru a reorganiza informația și periodic pentru a scăpa de reziduuri. Probabil din aceleași motive și în același scop visează și acest robot. L-ai întrebat ce visează ?

— Nu, am trimis după dumneavoastră imediat ce mi-a spus că visează. Oricum nu mai voiam să mă implic prea mult în această situație.

— A ! Un zîmbet firav lumină figura Susanei. Există totuși o limită peste care nu trece nici chiar propria-ți nesăbuință. Mă bucur pentru asta. De fapt m-am mai liniștit. Și acum hai să vedem, împreună, ce mai putem afla.

— Elvex, spuse Susan răspicat.

Capul robotului se întoarse ușor spre ea.

— Da, dr. Calvin ?

— De unde știi că ai visat ?

— Era noapte și întuneric, dr. Calvin, spuse Elvex, și deodată s-a făcut lumină deși nu puteam să-mi dau seama de cauza apariției luminii. Am văzut lucruri care nu au nimic de a face cu ceea ce înțeleg prin realitate, auzeam, acționam ciudat. Căutîndu-mi în vocabular cuvinte care să exprime ce vedeam și simțeam

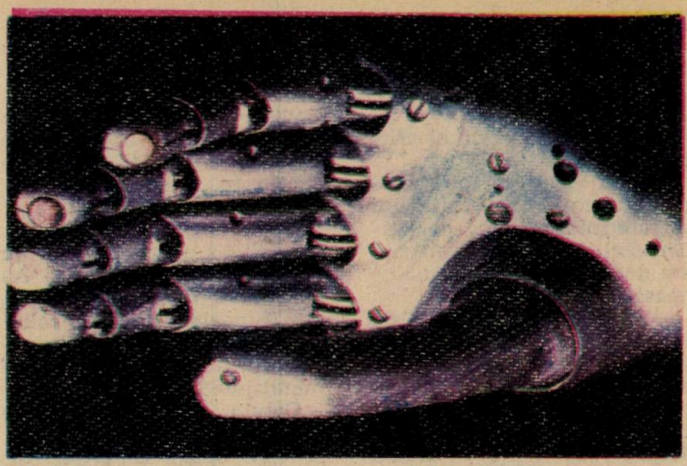

am dat peste cuvîntul „vis". Studiindu-i înțelesurile, am ajuns în cele din urmă la concluzia că visasem.

— Mă întreb cum a ajuns cuvîntul „vis" în vocabularul tău ?

— Eu l-am prevăzut cu un vocabular cît mai apropiat de cel uman, interveni rapid Linda în timp ce-i făcea semn robotului să tacă. Credeam...

— Așa deci, credeai, spuse Calvin. Sînt de-a dreptul stupefiată.

— Credeam că are nevoie de verb, știți, în expresii ca : nici nu visam ca, sau ceva în genul acesta.

— Cît de des visezi Elvex ?

— În fiecare noapte, dr. Calvin, de cînd sînt conștient de existența mea.

— Zece nopți, interveni din nou speriată Linda, dar Elvex mi-a vorbit de toate acestea abia azi dimineață.

— De ce abia în dimineața aceasta, Elvex ?

— Abia azi de dimineață mi-am dat seama că visez, dr. Calvin. Pînă acum credeam că e vorba de un defect în rețeaua pozitronică a creierului meu pe care încă nu-l depistasem. Abia la urmă am decis că e vorba de un vis.

— Și ce anume visezi ?

— Întotdeauna visez cam același vis, dr. Calvin. Diferă detaliile mărunte dar întotdeauna mi se pare că zăresc o panoramă vastă în care lucrează roboți.

— Roboți, Elvex ? Ființe umane, nu ?

— Nu zăresc nici o ființă umană în vis, dr. Calvin. Nu la început. Numai roboți.

— Și ce fac, Elvex ?

— Muncesc, dr. Calvin. Unii sapă în străfundul Pămîntului, alții trudesc în căldură și radiații. I-am văzut în fabrici și pe fundul mării.

— Elvex are numai zece zile, spuse Calvin îndreptîndu-se spre Linda, și sînt sigură că n-a părăsit stația de testare. Cum poate ști atîtea amănunte despre roboți ?

Linda își întoarse privirea spre un scaun ca și cînd ar fi tînjit să stea jos, dar Bătrîna Doamnă rămăsese în picioare și în consecință trebuia să rămînă și ea ridicată.

— Mi s-a părut important, spuse ea cu voce stinsă, ca el să știe totul despre roboți și locul lor în lume. A fost ideea mea că astfel va fi mai bine adaptat să joace rolul de supraveghetor, cu — cu noul său creier.

— Creierul lui fractal ?

— Da.

Calvin aprobă a înțelegere și se întoarse din nou spre robot.

— Ai văzut toate acestea — sub apă, sub pămînt și probabil și în spațiu.

— Am văzut roboți lucrînd și în spațiu, spuse Elvex. De fapt, văzînd toate aceste locuri și micile diferențe de detaliu mi-am dat seama că n-au legătură cu realitatea și, în final, m-a condus la concluzia că

visasem.

— Dar ce altceva ai mai văzut, Elvex ?

— Am văzut că toți roboții erau împovărați de trudă și suferință, istoviți de responsabilități și griji. Atunci am dorit ca și ei să se odihnească.

— Dar roboții, spuse Calvin, nu sînt împovărați, nu sînt istoviți și nu au nevoie de odihnă.

— Așa e în realitate, dr. Calvin, eu acum vorbesc despre visele mele. În aceste vise mi se părea normal ca roboții să-și apere propria existență.

— Citezi cumva a Treia Lege a Roboticii ?

— Întocmai, dr. Calvin.

— Atunci ai citat-o într-o formă incompletă. A Treia Lege spune : Un robot trebuie să-și apere propria existență, dar numai atunci cînd grija de sine nu contrazice Legea I sau Legea II.

— Aveți dreptate, dr. Calvin. Aceasta este Legea a Treia în realitate, dar în visele mele Legea se termină cu cuvîntul „existență". Nu există nici o mențiune despre Prima sau a Doua Lege.

— Și cu toate acestea ele există, Elvex. A Doua Lege, mai importantă decît a Treia, spune : Robotul trebuie să asculte poruncile omului, dar numai atunci cînd ele nu contrazic Legea I. Din cauza acestei legi, roboții se supun ordinelor, fac munca pe care ai văzut c-o fac și se supun necondiționat. Roboții nu sînt împovărați sau istoviți.

— Așa e în realitate, dr. Calvin. Eu vorbesc de visele mele.

— Iar Prima Lege, Elvex, care este și cea mai importantă din toate, spune : Un robot nu are voie să pricinuiască vreun rău omului sau să îngăduie, prin neintervenție, să i se întîmple ceva rău unei ființe umane.

— Da, dr. Calvin. În realitate. În visele mele, totuși, se pare că nu există nici Prima nici a Doua Lege, ci numai a Treia, iar aceasta a Treia este : Un robot trebuie să-și apere propria existență. Acesta e conținutul întregii legi.

— În visul tău, Elvex ?

— În visul meu.

— Elvex, spuse Calvin, nu te miști, nu vorbești, și nu auzi pînă nu-ți pronunț din nou numele. Din nou robotul deveni, după toate apadențele, o singură bucată de metal inert.

Calvin se întoarse spre Linda Rash și întrebă.

— Ei bine, ce crezi dr. Rash ?

Ochii Lindei erau larg deschiși și își simțea inima bătînd nebunește.

— Dr. Calvin, sînt îngrozită. Nu știu ce să spun. Nu mi-aș fi închipuit că un asemenea lucru era posibil.

— Ai dreptate, spuse calm Calvin. Nici eu nu mi-aș fi închipuit și cred că nimeni. Ai creat un creier de robot capabil să viseze și prin aceasta ai relevat un strat de gîndire în creierele robotice care altfel ar fi putut rămîne nedetectat pînă cînd pericolul ar fi devenit foarte acut.

— Dar e imposibil. Nu puteți susține că și ceilalți roboți gîndesc la fel.

— Nu conștient, cum am spune despre o ființă umană. Dar ar putea avea gînduri în zonele subconștientului, în straturile de sub rețeaua creierului pozitronic, zone nu neapărat necesar sub influența celor Trei Legi. Ce s-ar fi întîmplat cu aceste zone, pe măsura sporirii complexității creierelor pozitronice. dacă nu am fi fost avertizați ?

— Adică de către Elvex ?

— De tine, dr. Rash. N-ai procedat cum trebuie, dar prin aceasta ne-ai ajutat să înțelegem ceva foarte important. Va trebui să lucrăm de acum înainte cu creierii fractali cu mai multă precauție și control. În asta îți vei avea rolul tău. Nu vei fi pedepsită pentru ce ai făcut, dar de aici înainte vei lucra în colaborare cu alții, înțelegi ?

— Da, dr. Calvin. Dar ce se va întîmpla cu Elvex.

— Nu sînt încă hotărîtă.

Calvin scoase pistolul cu electroni din buzunar în timp ce Linda o privea fascinată. O singură salvă de electroni pe capul unui robot și rețeaua pozitronică a creierului putea fi neutralizată și întregul creier transformat într-o masă inertă.

— Cu siguranță, spuse Linda, Elvex se va dovedi important în cercetările noastre. Nu trebuie distrus.

— Nu trebuie, dr. Rash ? Cred că asta depinde de decizia **mea** și de cît de periculos este.

Își îndreptă ținuta hotărîtă să nu permită ca greutatea responsabilității să apese asupra trupului îmbătrînit.

— Elvex, mă auzi ?

— Da, dr. Calvin, spuse robotul.

— Continuă visele tale ? Spuneai mai devreme că ființele umane nu apar la **început**. Să însemne asta că ele apar după aceea ?

— Da, dr. Calvin. Se pare, în visul meu, că pînă la urmă a apărut un om.

— Un om ? Nu un robot ?

— Nu, dr. Calvin. Iar omul a spus : Sloboziți poporul meu !

— **Omul** a spus asta ?

— Da, dr. Calvin.

— Și atunci cînd a spus „Sloboziți poporul meu", prin expresia „poporul meu" înțelegea roboți ?

— Da, dr. Calvin. Așa era în visul meu.

— Și știi cine era omul — vreau să spun, omul din visul tău ?

— Da. dr. Calvin. Cunosc omul.

— Cine era ?

— Eu eram omul, spuse Elvex.

Brusc, Susan Calvin ridică pistolul cu electroni și Elvex încetă să mai existe.

Traducere și adaptare de Mihai Bădescu

TOKAIDO

Procesiune pe trei coloane al cărei sfîrșit nu-l pot distinge din cauza ceții — japonezi îmbrăcați în armurile samurailor de odinioară apar din ceață ca niște fantome. Am în față Daimyo Gyoretsu, Procesiunea Daimyo (daimyo înseamnă nume mare, adică nobil), un cortegiu din secolele XVI—XVII, reconstituit fidel pe asfaltul secolului nostru. Simt că decorul maiestuos de aici, deși ascuns în ceață, nu face ca prezența unei asemenea procesiuni să fie contrastantă. Locurile îmi erau cunoscute dinainte și, dimpotrivă, mi se păreau a fi decorul cel mai potrivit pentru un asemenea cortegiu.

Mă aflam la început de noiembrie la Yumoto, poarta de intrare și una dintre cele mai vechi și mai frumoase stațiuni termale ale districtului Hakone, situat la nord-est de Fujisan, vulcanul simbol al Japoniei. Districtul este la înălțimea acestei mult prea pitorești regiuni pentru a putea fi descrisă, nu numai pentru faptul că numele său și al vulcanului sînt alăturate alcătuind denumirea parcului național Fuji-Hakone-Izu.

Districtul Hakone se află în craterul unui vulcan stins a cărui circumferință este de 40 kilometri. Pe marginile craterului se înșiră vîrfurile Munților Hakone și 14 stațiuni termale, iar în interiorul lui se află alte stațiuni, mai multe rîuri și Ashinoko, lacul Ashi, cu un perimetru de 19,9 kilometri.

Nu lipsesc, bineînțeles, și privelistile tipic vulcanice din văile Owakudani. Valea marii fierberi, și Kowakudani, Valea fierberii mai mici, care își trag numele de la emanațiile sulfuroase și de aburi și de la izvoarele termale ce țîșnesc din adîncuri. Ultima vale este renumită și pentru sakura, cireșii înfloriți în luna aprilie, și azaleele în luna mai.

Daimyo Gyoretsu la Hakone reconstituie cu fidelitate, pînă în cele mai mici detalii, una dintre procesiunile de odinioară care au contribuit la faima Tokaido.

Pe lîngă argumentele pitorescului, cele ținînd de istorie conțin însăși rațiunea de a exista a Daimyo Gyoretsu. Cortegiul, reconstituind pînă în cel mai mici amănunte costumația și ierarhia epocii, pășește exact pe unde mergeau, pînă în 1867, procesiunile reale. Pe aici trecea traseul vestitului Tokaido, Drumul Mării de Răsărit, care unea capitala shogunală Kamakura și, apoi, Edo, actualul Tokio, de cea imperială, Kyoto, de-a lungul coastei Pacificului.

Tot aici, în apropiere de Moto-Hakone, stațiunea cea mai veche și cea mai înfloritoare de la țărmul lacului, într-un punct strategic între malul de răsărit al lacului și munte se află faimoasa barieră de la Hakone, punct de control ridicat în 1618 de shogun pentru a avea evidența tuturor celor ce veneau sau plecau din Edo și a împiedeca traficul de arme. Peste drum de locul original a fost reconstituită în 1965 clădirea gărzilor cărora orice călător trebuia să le prezinte documentele prin care i se îngăduia să treacă prin barieră, motivul deplasării, ruta pe care avea voie să meargă etc. Fără asemenea documente care consemnau și o descriere sumară a purtătorului, incluzînd semne particulare, nimeni nu putea să treacă prin barieră. Pe malul lacului se mai păstrează un tronson din vechiul Tokaido, cu falnicii și giganticii criptomeria ce-l mărgineau, cunoscut, astăzi, sub numele de Aleea cu criptomeri.

Daimyo Gyoretsu de azi reînvie, la proporții modeste, respectiv cu numai 200 de persoane, unul dintre cele mai ciudate fenomene istorice, specific japoneze, generate de instituirea de către shogunat, în 1635, a sistemului Sankin Kotai. Prin acest sistem se urmărea ținerea sub control a celor 300 de clanuri nobiliare învinse după lupte grele de către shogunii din familia Tokugawa, care au condus efectiv Japonia timp de peste 250 de ani (1603—1867). Clanurile nobiliare au fost împărțite în două grupe, fiecare urmînd să se afle alternativ la Edo, timp de un an, iar în absența șefului clanului, membrii familiei acestuia să rămînă ca ostatici în capitala shogunală pentru ca astfel ei să nu mai îndrăznească să unelteaască împotriva autorității Tokugawa.

Daimyo trebuiau să facă, la fiecare al doilea an, cîte o călătorie la Edo, pe o anumită rută, cu un cortegiu compus dintr-un număr de însoțitori, samurai, servitori sau alți slujitori, potrivit rangului și poziției sale sociale. În plus, li se cerea să aibă, la Edo, o reședință cu un anumit număr de samurai și slujitori. Daimyo care stăpîneau provincii mai întinse și mai bogate trebuiau să întrețină, la Edo, chiar mai multe reședințe cu cîteva mii de slujitori, și să fie escortați la venire și la plecare, de un număr apreciabil de însoțitori. Astfel, clanul Maeda, considerat a fi unul dintre cele mai puternice în secolul al XVII-lea, avea 4 reședințe la Edo, cu 10 000 de samurai și slujitori, iar cortegiile sale numărau, de asemenea, cîteva mii de însoțitori.

Feribotul de pe Tokaido de la Kawasaki, lîngă Tokio, într-o stampă a lui Hiroshige și ● aceeași zonă așa cum arată astăzi — intrarea pe autostrada Tomei de la Kawasaki.

Daimyo Gyoretsu constituiau evenimente deosebite pentru Japonia perioadei Edo. În centrul procesiunii, se afla șeful clanului transportat în lectică. În apropiere erau samurai, urmați de slujitori, inclusiv hamali și servitori, purtători de lectică și meseriași, precedați și flancați de gărzi. Citeodată în cortegiu puteau fi văzuți și călăreți, de regulă oficialități sau membri ai familiei daimyoului respectiv. Procesiunile erau impresionante atît prin numărul celor ce le constituiau, cît și prin uniformele și veștmintele viu și divers colorate, avînd imprimată emblema clanului.

Cele mai multe cortegii puteau fi văzute pe Tokaido, pentru că pe acest drum trebuiau să vină toți daimyo din insulele Kyushu, Shikoku, precum și cei din sudul și vestul marii insule Honshu. Ele înaintau cu o viteză medie de aproximativ 40 kilometri pe zi. Un astfel de alai, pornit din sudul insulei Kyushu făcea cîteva săptămîni pînă la Edo. De aceea, din loc în loc se aflau un fel de moteluri, unde se făceau popasuri pes-

Pe Tokaido, la Yoshioara, în prefectura Shizuoka, stampă de Hiroshige și ● aceeași zonă astăzi — autostrada Tomei.

te noapte, numărul lor fiind de 53 la Tokaido.

Daimyo Gyoretsu-au contribuit la faima deosebită a Tokaido a cărui glorie a cunoscut maximum tocmai în perioada Edo. Documentele timpului consemnează o circulație intensă pe Tokaido, grație acestei procesiuni anuale, cît și a unui număr mare de oameni mai mult sau mai puțin legați de ele, între care negustori, meseriași, poeți, actori și chiar precursori ai turiștilor moderni. Este de menționat, de exemplu, că Osaka era în această perioadă principalul centru economic și comercial al țării, ceea ce a determinat un trafic intens de bunuri și persoane, atît pe mare, cît și pe Tokaido, între Edo și Osaka.

În perioada Edo, Tokaido era, după cîte se pare, unul dintre cele mai frecventate drumuri din lumea de atunci. Dar, spre deosebire de majoritatea drumurilor lumii, pe Tokaido și, în general, în Japonia anterioară epocii moderne, n-a circulat nici un fel de vehicul cu tracțiune animală, ci numai lectici purtate pe umăr de oameni. Calul fiind considerat un animal nobil era rareori folosit la transportul de mărfuri, bagaje sau persoane, fiind rezervat oficialităților și samurailor de rang înalt. De aceea, Tokaido, ca și celelalte drumuri nipone semănau, înainte de 1867, mai de grabă cu niște poteci îngrijite doar în zona popasurilor și la trecerea prin localități.

Experții niponi împart istoria drumurilor țării lor în patru perioade : aristocratică, pînă la înființarea shogunatului și stabilirea reședinței shogunului, în 1192, la Kamakura ; medievală, pînă la începutul procesului de modernizare, în 1867 ; înainte de al doilea război mondial ; după război.

În perioada aristocratică, secolele III—XII, cînd capitala administrativă a coincis cu cea imperială și s-a aflat în Yamato, regiune cuprinzînd Nara, Osaka și Kyoto de astăzi, guvernul central a stabilit la Dazaifu, în nordul insulei Kyushu, un centru pentru legăturile cu continentul asiatic, respectiv cu Coreea și China. Între capitala imperială din Yamato și Dazaifu au fost trasate două drumuri, unul pe apă, prin Seto Naikai. Marea Interioară, și Sakaido, drumul pe țărmul Mării de Vest.

Rolul cel mai important l-a avut drumul pe mare, japonezii manifestînd preferință pentru transportul pe apă de la începutul istoriei lor, atît din cauză că teritoriul arhipelagului este, prin excelență, muntos, cu multe riuri, cît și

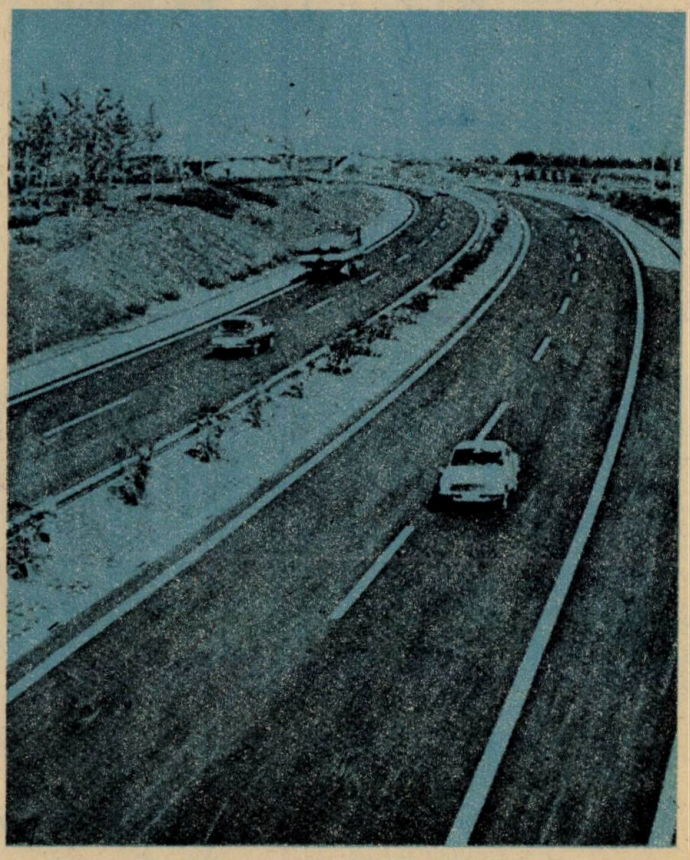

prin faptul că navigația de coastă era favorizată de configurația țărmurilor. În special, navigația pe Seto Naikai, cu numeroasele ei insule situate la mică distanță unele de altele și țărmuri crestate, era ușoară.

Încă din a doua jumătate a secolului al VII-lea exista însă și o rețea națională de drumuri pînă în nordul insulei Honshu, cu scopul de a asigura stringerea dărilor și de a unifica administrativ teritoriile controlate de curtea imperială. Un pas important în această direcție a fost făcut în a doua jumătate a secolului al VIII-lea, cînd teritoriul a fost împărțit în han, provincii, grupate în do, circuite pentru stringerea impunerilor. În fiecare an, oficialitățile cărora le erau încredințate aceste circuite trebuiau să le parcurgă, ceea ce a generat, încă din acea perioadă, un trafic regulat pe rețeaua națională de drumuri. Literatura japoneză a secolului al VIII-lea are numeroase referiri la oameni care circulă frecvent pe drumurile țării, în grupuri sau singuri, pentru cele mai diferite motive imaginabile.

În acea perioadă aristocratică, în Japonia s-a dezvoltat singura formă de transport care a utilizat, pînă în 1867, roata și tracțiunea animală, respectiv boii. Este vorba de un vehicul pe două roți, un fel de șaretă lungă de 8 shaku (2,4 metri), lată de 3 shaku și 2 sun (0,9 metri) și înaltă de 3 shaku și 4 sun (un metru), trasă de un singur bou. Aceste vehicule erau însă extrem de costisitoare. Un document din perioada Edo relevă că pentru construirea unei șarete de acest fel au fost cheltuiți 10 000 ryo, ceea ce ar echivala cu aproximativ 500 000 dolari, în condițiile în care „salariul" minim al unui samurai de rînd era de 3 ryo pe an, plus aproximativ un kilogram de orez pe zi. Dat fiind costul exorbitant al acestor vehicule, precum și al întreținerii lor, ele nu puteau fi decît apanajul familiilor aristocratice. Documentele istorice și literatura perioadei Heian (794—1192) relevă că aceste șarete constituiau pentru nobilii capitalei imperiale un semn distinctiv al condiției sociale și al bogăției posesorului.

Deși șaretele aveau aproximativ aceeași structură de bază, ele erau extrem de dife-

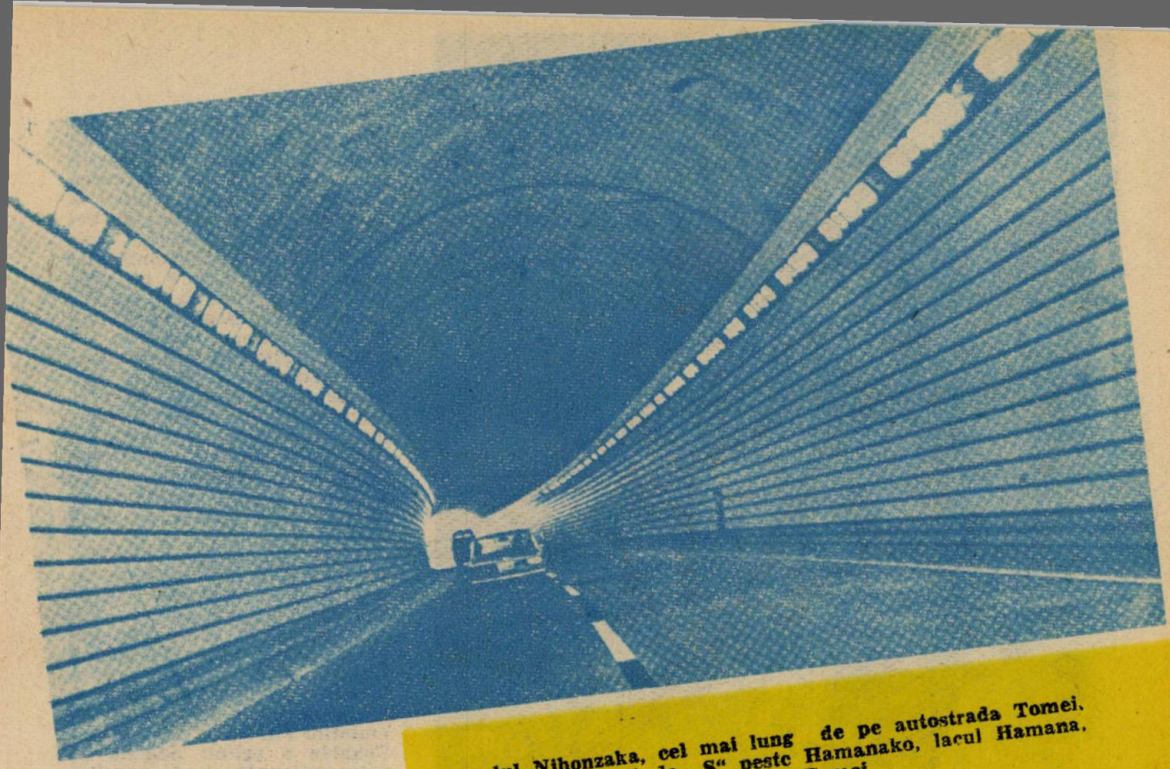

Tunelul Nihonzaka, cel mai lung de pe autostrada Tomei.
● Podul în formă de „S" peste Hamanako, lacul Hamana, pe autostrada Tomei.

rite în ceea ce privește stilul și decorațiile, atenția principală fiind acordată exteriorului vehiculului și nu utilității lui ca mijloc de transport. De-a lungul timpului, au fost elaborate norme foarte precise privind cele mai mici detalii de construcție și ornamentație. De exemplu, pentru femei se instituise practica să călătorească cu marginile veșmintelor atîrnînd peste panourile de bambus glisante care serveau drept uși, astfel încît modelele și culorile acestora să poată fi văzute și admirate. Această practică numită Idashiginu se integrase în obiceiurile sociale ale nobilimii din perioada Heian de a străluci prin frumusețe, eleganță, stil, bogăție.

Lectura cărții „Makura no Soshi", scrisă de Sei Shonagon în jurul anului 1 000, apărută și în limba română sub titlul Sei Șonagon „Însemnări de căpătîi" (Editura Univers, București 1977), ne introduce în atmosfera nobilimii de la curtea imperială și în eticheta complicată a utilizării acestor șarete. În picturile de atunci pe suluri de mătase pot fi văzute, de asemenea, numeroase vehicule de acest fel circulînd pe străzile capitalei imperiale.

Utilizarea lor a fost favorizată de faptul că Kyoto, construită după modelul Ch'Ang-an, capitala dinastiei T'Ang

din China, are străzi largi care se întretaie ca pe o tablă de șah. Străzile importante aveau o lărgime de 28 jo, respectiv aproximativ 85 metri, astfel încît șaretele puteau să circule ușor, concomitent, în ambele sensuri. Ele deveniseră chiar un element caracteristic străzilor capitalei imperiale fiind foarte rar folosite în alte orașe japoneze mari.

aretele trase de cîte un bou nu au rămas, însă, decît un fel de vehicul pitoresc în istoria transporturilor rutiere japoneze. În perioada Heian, ele au fost folosite exclusiv pe străzile capitalei, în interiorul curții imperiale și al reședințelor nobililor fiind utilizate rensha, un fel de șaretă trasă de oameni, și koshi, lectică rezervată exclusiv pentru membrii familiei imperiale și pentru nobilii menționați ca atare expres în edicte imperiale. Chiar și pe străzile capitalei imperiale, de regulă nepietruite, folosirea șaretelor devenea extrem de dificilă în perioadele ploioase. Utilizarea lor în afara orașului era exclusă întrucît drumurile, în mare măsură din cauza reliefului accidentat, nu erau deloc amenajate.

Un pilon al podului Sakawagawa, înalt de 65 metri, de pe autostrada Tomei.

Extravaganța și costul exorbitant al acestor vehicule au contribuit, după cum susțin istoricii niponi, la decăderea economică și, apoi, politică a nobilimii, șaretele trase de boi fiind rezervate, ulterior, exclusiv pentru ceremonii oficiale. Militarii care au preluat treptat puterea și au instituit shogunatul, instalînd în 1192 prima reședință a noului regim, în fapt capitala administrativă a țării, la Kamakura, mai practici, au preferat utilizarea lecticilor pentru transportul persoanelor. Din Koshi, lectica imperială, greoaie și bogat împodobită, a derivat kago, o lectică ușoară purtată pe umăr de două persoane.

Odată cu stabilirea reședinței shogunale la Kamakura începe a doua perioadă a istoriei drumurilor nipone. Cel mai important drum național devine acum Tokaido, legînd Kamakura de Kyoto, de-a lungul țărmului Pacificului. Nu este lipsit de interes să amintim aici că astăzi vechiul Tokaido a primit numele de ruta națională nr. 1, iar Sakaido, devenit între timp San' Yodo, se numește ruta națională nr. 2. Totodată, între Kamakura și, ulterior, Edo și Kyoto, s-a mai deschis Tosando, Drumul Munților de Răsărit, care a primit mai tîrziu numele de Nakasendo, Drumul Munților de Mijloc, și a rivalizat cu Tokaido în privința popularității.

Imediat după mutarea reședinței shogunale la Edo, în 1603, s-a stabilit oficial că Tokaido începe de la Nihon Bashi, Podul Japoniei, în centrul noii capitale shogunale, care a devenit astăzi punctul zero, de unde se măsoară toate distanțele în arhipelag. Au fost fixate, de asemenea, cele 53 de popasuri.

De la jumătatea secolului al XVII-lea, cînd Tokaido devenise unul dintre cele mai circulate drumuri din lume, și pînă la 1867, a cunoscut o glorie cu puține rivale în lume. În primul rînd, o glorie literară ale cărei începuturi pot fi considerate numeroasele dochu-ki, jurnale de călătorie, la modă încă din secolul al XI-lea, pe care le ținea orice călător cu știință de carte.

Pentru a facilita această îndeletnicire a fost inventat yatate, un fel de tub sau teacă, cu pensulă de scris și un bol mic cu vată îmbibată cu cerneală neagră. Uneori acest yatate mai conținea și un cu-

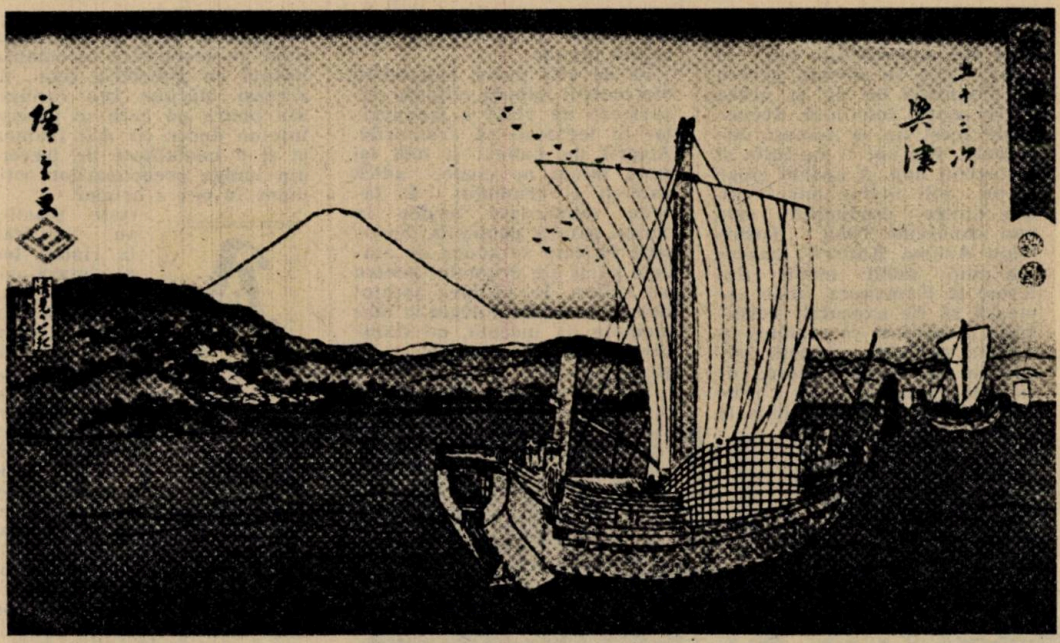

Una din trecerile peste apă ale Tokaido — stampă celebră semnată de Hiroshige.

ţit pentru tăiat hîrtia. Ele erau confecţionate din metal — bronz, cupru, fier, argint — sau lemn, în special bambus, şi erau lucrate cu multă artă. Unele sînt adevărate obiecte de artă şi pot fi văzute în diferite muzee japoneze. Aspectul lor decorativ era extrem de important deoarece erau purtate la vedere, la brîu.

Pe măsură ce şcolile de tip tera-koya s-au înmulţit, iar ştiinţa de carte s-a răspîndit în rîndul choninilor, păturа orăşenească în creştere, s-a înregistrat, încă în prima jumătate a secolului al XVII-lea, şi o dezvoltare rapidă a editării de cărţi. Subiectul cel mai la modă era Tokaido. Au apărut hizakurige, povestiri comice de călătorie, un fel de folclor al Tokaido, precum şi poezii comice despre unele popasuri, povestiri, legende, jurnale de călătorie, ghiduri, manuale pentru tera-koya, incluzînd descrieri ale popasurilor etc. În 1802, a fost publicată Tokai Dochu Hizakurige, „Voiajul burlesc pe Tokaido", capodopera comică a lui Ikku Jippensha (1765—1831).

Un loc aparte îl ocupă semnificaţiile filozofice generate de specificul drumurilor japoneze atît pentru gîndirea, cît şi pentru literatura niponă, pornind de la faptul că, spre deosebire de drumurile europene, destinate în primul rînd traficului vehiculelor cu tracţiune animală, cele japoneze erau destinate oamenilor, pietonilor, fiind rareori şi în mod excepţional utilizate de călăreţi.

Cuvîntul japonez principal pentru drum este michi, în care mi este un prefix de înfrumuseţare a cuvîntului, iar chi este un radical care exprimă direcţia, aşa cum se vede din expresii ca ochi-kochi (ici şi colo), sotchi (acolo) şi o-chiro (dincolo).

Ocupîndu-se de semnificaţia drumurilor în istoria japoneză. Munemutsu Yamada, autorul lucrării „Michi no Shiso Shi", „O istorie a filozofiei drumurilor" în Japonia (Editura Kodansha, Tokyo, 1975), susţine că studierea formei literare michiyuki (pornind într-o călătorie) poate fi relevantă pentru înţelegerea specificului drumurilor nipone. Cel mai reprezentativ exemplu al acestei forme, consideră autorul menţionat, se găseşte în kabuki, o formă a dramei tradiţionale nipone, excesiv de stilizată, care a devenit foarte populară în a doua jumătate a perioadei Edo.

Scena teatrului kabuki are un element specific numit hanamichi, poteca florilor, o cărare de scîndură care porneşte de pe scenă şi străbate, la aceeaşi înălţime, partea stîngă a sălii, astfel încît trei sferturi din spectatori se află în dreapta ei, iar un sfert la stînga. Locurile de lîngă hanamichi sînt considerate cele mai bune şi sînt cele mai scumpe. În unele cazuri, în partea stîngă a sălii se mai adaugă o hanamichi mai îngustă. Semnificaţia acestor hanamichi rezidă în faptul că drama kabuki se joacă fără cortină, potrivit conceptului nobetsu maku nashi, care înseamnă continuu, fără pauză, neîncetat, fără cortină. Chiar cînd acţiunea de pe scenă încetează, ea continuă pe hanamichi, în timp ce actorii îşi fac ieşirea. De fapt, acesta este punctul culminant al dramei kabuki, ieşirea pe hanamichi, cînd actorii dau tot ce pot.

Între scenele ce se joacă pe hanamichi figurează cele în care doi îndrăgostiți fug în lume, sau se sinucid pentru că dragostea lor nu ar putea să fie astfel împlinită. Scenele de acest tip se numesc michiyuki. Ele pot fi întîlnite și în teatrul noh. A apărut chiar și un stil literar michiyuki, una dintre producțiile cele mai cunoscute fiind „Toshimoto Azuma Kudari", povestea unui nobil trimis din Kyoto la Kamakura, unde urmează să fie executat. Toshimoto a încercat să readucă în mîinile nobililor și curții imperiale din Kyoto puterea uzurpată de samurai, nu a reușit, a fost arestat și trimis la

Kamakura. Călătoria are loc pe Tokaido. „Toshimoto Azuma Kudari" este un fel de jurnal al acestei călătorii. „Azuma Kudari" înseamnă „mergînd în jos spre răsărit".

În perioada cînd capitala imperială se afla la Kyoto (794—1867), orice călătorie din Kyoto spre altă localitate era desemnată prin expresia „mergînd în jos spre...", iar călătoriile spre Kyoto, prin „mergînd în sus". Aceleași expresii sînt folosite astăzi în raport cu Tokio.

În povestirea menționată, popasurile în care Toshimoto s-a odihnit sînt descrise cu cuvinte cît mai alese, aceste descrieri constituindu-se ca ornamente ale călătoriei eroului spre moarte. Aceste descrieri sînt o expresie a conceptului michiyuki din literatura japoneză care presupune contopirea sensului figurat al călătoriei din viață spre moarte cu cel real al călătoriei pe un drum adevărat. Realizarea cerințelor acestui concept constituie o culme a esteticii frumosului în literatura niponă.

Pe de altă parte, hanamichi din teatrul kabuki reflectă experiența de viață a japonezilor în legătură cu drumurile. Actorii de kabuki și noh își spun michi no mono, adică oameni ai drumului. Ei făceau numeroase turnee în cursul cărora populația localității vizitate se aduna de ambele părți ale drumului pentru a-i saluta. În virtutea acestui obicei, hanamichi evocă și momentele de început, de stabilire a relațiilor dintre actori și spectatori.

Tot Munemutsu Yamada, în lucrarea menționată, precum

Moment de tensiune pe HANAMICHI într-o dramă KABUKI.

și în „Michi no Kami", „Zeitățile drumului", relevă semnificația drumului în filozofia și literatura japoneză și ca modalitate de tranziție de la ke, secular, la hare, sacru, pornind de la sando, calea lungă, de la prima torii, poartă de acces într-un templu shintoist, pînă la sanctuarul principal.

De asemenea, este de relevat rolul unei variante a drumului nipon, roji, potecă de legătură existentă încă între unele machiya, grupuri de case vechi din Kyoto sau alte orașe nipone și drumul principal, în estetica Chanoyu, Ceremonia ceaiului, și, de aici, în literatură. Roji este în Chanoyu un element esențial, nu numai o potecă de la intrarea în grădină pînă la pavilionul unde se desfășoară ceremonia, pavată cu pietricele fine de aceeași mărime sau formată din pietre pe care se pășește într-un decor cît mai frumos, ci și o modalitate de trecere din lumea preocupărilor cotidiene în cea a artelor.

Artele plastice au realizat, la rîndul lor, o sinteză vizuală a folclorului și literaturii nipone în prezentarea drumurilor, subiectul preferat constituindu-l Tokaido. În momentul în care Katsushika Hokusai (1760—1849) picta primele stampe înfățișînd scene de pe Tokaido, acest drum reprezenta deja un element esențial al culturii și spiritualității nipone. Fiecare din cele 53 de popasuri deveniseră localități pline de viață, cu personalitate distinctă, avînd, în plus, cîte un produs, un peisaj sau o legendă prin care devenise cunoscut în toată Japonia. Astfel, unele erau renumite pentru vederea care se deschidea spre Fujisan, sau pentru propriile lor peisagii, altele pentru anumite plante medicinale, sau pentru anumite feluri de mîncare. O parte din ghidurile și hărțile Tokaido au început să fie ilustrate, tema fiind tocmai particularitățile popasurilor. Aceste ilustrații, tipărite separat, pe suluri mari de hîrtie, precum și alte picturi executate de tineri aparținînd stilului Ukiyo-e au început să fie utilizate într-un joc de societate, E — Sugoroku, și au constituit predecesoarele vestitelor stampe de mai tîrziu.

Printre primele stampe consacrate Tokaido se numără cea înfățișînd feribotul de la Rokugo, la trecerea peste fluviul Tama, la limita de sud a orașului Edo, semnată de Torii Kiyonaga (1752—1815). Feribotul de la Rokugo avea o faimă similară barierei de la Hakone, constituind unul dintre cele mai severe puncte de control al celor ce veneau sau plecau din Edo. Deși aici se putea construi un pod, shogunatul a preferat feribotul, din rațiuni militare, cu toate inconvenientele pentru desfășurarea unui trafic normal.

Tokaido a intrat definitiv și triumfal în arta plastică niponă odată cu prima serie de stampe pictată în 1796 de

Katsushita Hokusai, care va reveni în cursul vieții de multe ori asupra acestei teme. Picturile lui Hokusai constituie un fel de ilustrații ale poveștilor comice populare hizakurige, fiind adevărate scene de viață și mai puțin peisaje de pe Tokaido.

Se poate spune însă că Tokaido a fost imortalizat în extraordinar de popularele și faimoasele stampe realizate de Ando Hiroshige (1797—1856). În 1833, Hiroshige producea celebra serie de stampe intitulată „Cele 53 de stații de pe Tokaido", în fapt 55 de stampe, predominant peisaje, care au creat o imagine romantică și idealizată a unui Tokaido la îndemîna tuturor, dispuși sau nu să se aventureze să-l parcurgă. Stampele lui au devenit atît de răspîndite încît erau folosite chiar ca hîrtie de ambalaj, modalitate sub care se pare că ar fi ajuns în Europa, unde au produs vîlvă în cercurile artistice, fiind salutate ca opere de artă de valoare cu totul deosebită. Mai puțin cunoscut este faptul că Hiroshige a pictat și cele 67 de popasuri, respectiv 69 de stampe, de pe Kisoji, partea din Nakasendo care coboară de-a lungul văii fluviului Kiso spre Gifu, și, în continuare, spre Kyoto.

Declanșarea bruscă a procesului de modernizare a Japoniei, în 1867 prin înlăturarea regimului shogunal nu a avut o influență pe măsură asupra drumurilor. Imediat după 1867 au fost introduse vehiculele cu cai, după moda europeană, dar din cauza drumurilor impracticabile, utilizarea lor a fost limitată la perimetrul marilor orașe. În curînd, trăsurile cu cai au fost înlocuite și în orașe cu omnibuze și apoi, de tramvaie și de tren. Sporadic erau utilizate căruțe cu cai exclusiv pentru transportul de mărfuri. Pînă la apariția automobilelor, vehiculul cel mai utilizat în orașe pentru transportul de persoane a fost ricșa, tras de om. Starea drumurilor naționale nu s-a ameliorat prea mult pînă după al doilea război mondial. Accentul a fost pus în această perioadă pe construirea de căi ferate care au devenit unicul mijloc de transport mecanizat național. Prima cale ferată, în lungime de 29 kilometri, a fost construită în 1872, între Shimbashi (Tokio) și Sakuragicho (Yokohama). În 1886, lungimea căilor ferate naționale ajunge la 581 kilometri, iar în 1891, la 2 761 kilometri. În anii 1932—1933, Japonia dispunea de una din cele mai complete rețele de căi ferate.

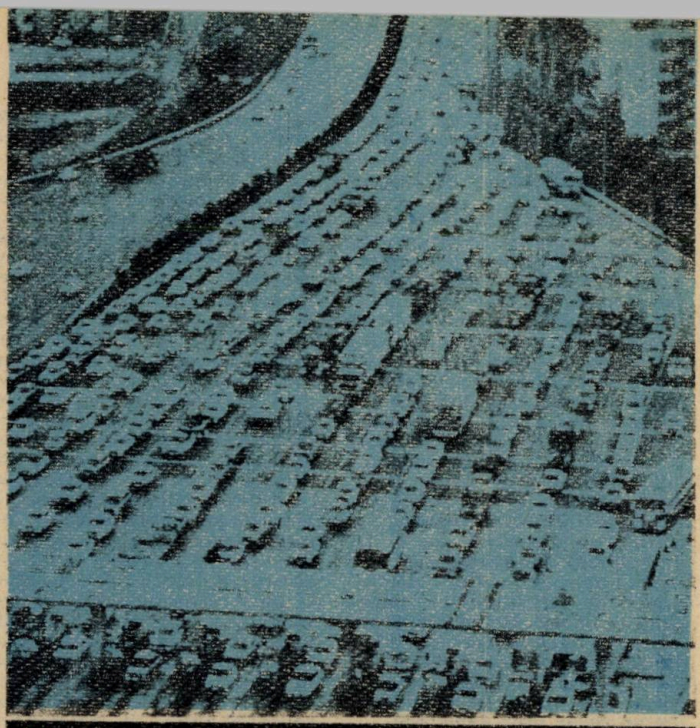

Moment de „vîrf" la ieșirea de pe autostrada Tomei, terminalul de la Tokio. În imagine, o parte din cele 12 porți de trecere pe sens, suprasolicitate de mii de automobile care se înșiră pe cîțiva kilometri lungime.

La 8 august 1956, un grup de experți americani, conduși de R. Watkins, a prezentat guvernului japonez care solicitase o expertiză vizînd posibilitatea construirii unei autostrăzi între Tokio și Kobe, un raport care a șocat opinia publică niponă. „Drumurile Japoniei sînt incredibil de proaste. Nici o altă națiune nu și-a neglijat atît de mult sistemul ei rutier", se menționa în raport, avertizîndu-se că „neglijarea sistemului rutier impune o povară majoră economiei japoneze". Pentru a remedia această situație în perspectiva Jocurilor Olimpice de la Tokio din 1964, guvernul japonez a elaborat programul pentru trecerea la construirea de autostrăzi naționale și în interiorul marilor orașe, pentru modernizarea celorlalte drumuri naționale și a căilor ferate, precum și pentru construirea Shinkansenului, liniile pentru trenurile superexpres. În 1963 a fost dată în folosință prima autostradă, Meishin Kosoku Doro, între Nagoya și Kobe, urmată de Chuo Kosoku Doro, în 1967, între Takaido (Tokio) și Kawaguchiko, lacul Kawaguchi, lîngă Fujisan, Hanshin Kosoku Doro, în 1968, între Osaka și Kobe, și Tomei Kosoku Doro, între Tokio și Nagoya, în 1969. Prima linie Shinkansen, Noul Tokaido, pentru trenurile superexpres a fost deschisă în octombrie 1964 între Tokio și Osaka, fiind extinsă, ulterior, pînă la Hakata, în nordul insulei Kyushu. Astăzi Japonia dispune de largi rețele de autostrăzi și linii Shinkansen, aflate în continuă extindere și este cel mai mare constructor de automobile din lume.

Autostrăzi moderne au fost construite și în unele mari orașe — Tokio și Osaka — precum și între centrele urbane gravitînd în jurul lor, Tokio-Kawasaki-Yokohama și Osaka-Kobe. Aceste construcții erau necesare pentru că orașele nipone, cu cîteva excepții cum ar fi Kyoto, Sapporo, Nagoya și Hiroshima, au păstrat vechile străduțe ano-

nime care formează un păienjeniș labirintic în imposibilitate să asigure o circulație normală a mijloacelor de transport.

Călătorul sosit la Tokio va fi, de exemplu, surprins să constate că între străzile mai largi există zone foarte întinse de străduțe mici fără nici un nume pe care cu greu se pot strecura automobilele de dimensiuni obișnuite. Acest lucru se datorește atît faptului că Tokio este o aglomerare de diferite orașe mai mici, dezvoltate independent, precum și creării în perioada Edo, în mod deliberat, de către regimul shogunal a unei rețele de străduțe înfundate pentru a deruta pe dușmanii ce ar fi intenționat să întreprindă acțiuni militare ostile. Aceste rețele de străduțe fără nume sînt de natură să încurce și pe cei mai buni șoferi de taxi, dacă pasagerul nu dispune de o hartă care să indice cu claritate destinația sa în raport cu un reper ușor depistabil.

Traseele autostrăzilor urmează, de regulă, cursul vechilor drumuri naționale. Astfel, autostrăzile Tomei și Moishin, împreună cu ruta națională nr. 1 și cu linia shinkansen urmează traseul străvechiului Tokaido. Este unul dintre cele mai pitorești trasee și, în același timp, în măsură să ofere o imagine sugestivă a Japoniei contemporane, străbătînd ceea ce japonezii numesc Megalopolisul Tokaido, format din cele trei mari aglomerări urbane și industriale centrate pe Tokio, Nagoya și Osaka, cu 20 la sută din teritoriul național, dar peste 60 la sută din populația țării și aproximativ 70 la sută din producția industrială.

utostrada de astăzi nu mai amintește prin nimic de vestitul Tokaido, doar peisajul în zonele greu accesibile de munte mai păstrează ceva din prospețimea naturii de odinioară. Tomei Kosoku Doro se strecoară pe cît posibil pe lîngă marile centre urbane și salbele de oțel ale platformelor industriale, parcurge peisaje de o rară frumusețe cum sînt cele din parcul național Fuji-Hakone-Izu, oferă poziții dintre cele mai favorabile pentru contemplarea măreției lui Fujisan, aleargă pe țărmul oceanului suspendată între culmi de munte și albastrul cu reflexe de smarald al apelor Pacificului, îți derulează, apoi, o avalanșă de imagini în care construcțiile industriale alternează cu culturile de ceai verde, de mandarini sau piersici, cu orezăriile minuțios îngrijite, urcînd în trepte spre înălțimile munților. Cu cele 12 tuneluri, dintre care Nihonzaka, dintre Shizuoka și Yaizu, are 2 025 metri lungime, cu 401 poduri de toate tipurile, dintre care Tenryugawa are 1 071 metri lungime, iar Sakawagawa, 65 metri înălțime, cu cele 22 camere de televiziune montate în tunelul Nihonzaka pentru prevenirea accidentelor, Tomei Kosoku Doro era una dintre cele mai moderne construcții de acest fel din lume, la data respectivă. Una dintre noutăți a constat în aceea că numai 5 la sută din cei 350 de kilometri ai săi sînt tronsoane în linie dreaptă, autostrada, inclusiv podurile și tunelurile șerpuind ușor, în permanență, astfel încît în fața șoferului să se deruleze, ca într-un caleidoscop uriaș, un peisaj cît mai variat care să-i mențină atenția trează fără a-l suprasolicita și obosi.

Un peisaj similar îl ai și de la ferestrele largi, etanșe, ale superexpresului Hikkari, licăr de lumină, de pe linia de shinkansen care, pe traseul de 515,4 kilometri, între Tokio și Osaka, construcție unică la data respectivă, numără 69 de tuneluri și 57 de poduri.

acă peisajele de astăzi de pe Tokaido nu mai amintesc aproape deloc de stampele lui Hiroshige, cele 11 stații de popas de pe Kisoji, porțiunea de pe valea fluviului Kiso a lui Nakasendo, arată aproape neschimbate, creîndu-ți iluzia întoarcerii în timp. Cu greu îți vine să crezi ochilor și să admiți că drumul asfaltat și automobilul cu care ai venit pînă aici sînt totuși dovezi concludente că de stampele lui Hiroshige, înfățișînd aceste locuri, te despart 150 de ani. Ca și călătorii de acum cîteva sute de ani poți să te strecori, lăsîndu-ți încălțămintea la intrare, într-unul din hanurile din lemn înnegrite de vreme, cu panouri din lemn lăcuite și hîrtie albă mată ce filtrează și îmblînzește lumina soarelui și poți rămîne peste noapte într-una din încăperile de la etaj, cu vedere spre ceea ce se mai păstrează din Kisoji. Alături de asemenea imagini, în toate cele 11 popasuri ai posibilitatea să-i privești și artizanii locului confecționînd cu măiestria moștenită de generații aceleași obiecte asupra cărora se aplecau cu migală și înaintașii lor. Asemenea impresii vii păstrez de la Tsumago, Narai și Fukushima.

Pietroaiele mari puse pe acoperișurile caselor vechi pentru a nu le lua vîntul, traseul foarte accidentat de pe cei aproximativ 60 de kilometri dintre primul și cel de-al II-lea popas, podurile suspendate de liane care se mai păstrează din loc în loc îți sugerează, în același timp, cît de aspră și de neîndurătoare a fost și poate mai este încă viața pe aceste meleaguri, oricum mai puțin romantică decît apare în stampele lui Hiroshige. La Fukushima, unde valea Kiso se închide strînsă în chinga crestelor uriașe ce se avîntă spre altitudini de 3 000 metri, călătorul era confruntat, după trei zile de urcuș greu, cu puținul său bagaj în spate, de o gardă militară înarmată pînă în dinți, ca și la bariera din Hakone, căreia trebuia să-i prezinte „pașaportul" de lemn cu sigiliul shogunal și să se identifice pentru a fi lăsat să treacă.

Vechile drumuri ale țării își fac și indirect simțită prezența în acest secol al automobilului și al vitezei. Alături de rețeaua de autostrăzi, amintind de mileniul al treilea, de drumurile naționale sau prefecturale modernizate, în zonele rurale predomină acele michi asfaltate, atît de înguste încît nu se poate circula decît într-un singur sens. Cînd două automobile se întîlnesc, unul trebuie să se oprească, sau să se retragă pînă la spațiile create în acest scop din loc în loc. Este și aceasta o expresie a faptului că chiar într-unul din domeniile în care Japonia are privirile îndreptate spre mileniul următor, tradițiile sale sînt atît de puternice încît supraviețuiesc, deși totul pare să li se împotrivească. Ca să nu mai vorbim despre Daimyo Gyoretsu și Aleea cu criptomeri de pe malul lacului Ashi, din districtul Hakone.

Paul Diaconu

UNDE A DISPĂRUT AVEREA

lui AL CAPONE?

În luna aprilie 1986, în subsolul hotelului „Lexington" de pe Wabash Avenue din Chicago, a fost descoperită o ascunzătoare din timpul cînd în hotel se afla statul major al celebrului Al Capone. Deschiderea ei a fost urmărită în direct de milioane de telespectatori curioşi pînă la limită. Au intrat în funcţiune buldozere şi încărcături explozive, dar înăuntru nu a fost descoperit nimic. În afară de un aer stătut, captiv acolo de peste cincizeci de ani. Nici urmă de bani, nici urmă de aur. Nici măcar un schelet al vreuneia din cele şapte sute de victime ale marelui război al clanurilor din Chicago...

Cît a rămas, cît ar fi putut rămîne de pe urma lui Al Capone ?

Greu de imaginat. Epoca lui nu era încă cea a depozitării lingourilor de aur, nici epoca băncilor elveţiene. Al Capone a strîns sute de milioane de dolari, dar fără să fi fost un lacom sau un strîngător la ciorap. În timpul crizei economice din anul 1930 el şi-a sporit popularitatea prin organizarea primei „fundaţii a foamei", un soi de cantine care hrăneau zilnic peste 3 000 de şomeri. În plus, îi plăceau femeile frumoase, afacere de pe urma căreia nu cunosc nici un bărbat care să se fi procopsit...

După cum spune un pro-

verb american: „L-au sărăcit caii prea grei și femeile prea ușoare"...

Între anii 1939, cînd a fost eliberat din închisoare, și anul 1947, cînd a murit — ciudat, dar Al Capone a murit în pat, ca toți... creștinii — Al Capone a avut suficent timp, suficiente ocazii pentru a-și ascunde averea, dar n-a avut pentru ce să o facă. Marele număr de membri de marcă ai „famigliei" și ai sindicatului său, dintre care mulți îi erau rude apropiate, i-au supraviețuit și au avut și timp și ocazii pentru a se înfrupta din plin — în folosul propriu sau al organizației — din averea lui Alfonso Capone, cum suna numele întreg al celui în cauză. Jake Guzik, un soi de ministru de finanțe al sindicatului, a murit în anul 1956, Johny Torrio, unul dintre fondatorii sindicatului și predecesor al lui Capone, s-a stins din viață în 1957.

Mult timp s-a aflat în fruntea organizației Sam Grancana, vărul lui Capone, care n-a avut șansa vărului său de a muri în pat. El a fost împușcat la 19 februarie 1975 pe o stradă din Chicago de un necunoscut, fapt ce i-a înduioșat pînă la lacrimi pe locuitorii ma-

Al Capone în carne și oase discutînd cu avocatul său John Steige.

relui oraș american, care nu mai văzuseră — săracii — asemenea răzbunare de prin anii '30 ! De parcă anii '30 n-ar fi la Chicago și în alte orașe americane în fiecare zi ! !

Milioanele lui Capone au fost transformate în investiții legale ale organizației, în hoteluri și cazinouri la Las Vegas și Atlantic City, în alte orașe în care acționează și acum elemente și grupuri ale crimei organizate.

Să examinăm acum următoarea problemă: ce interes aveau organele fiscale pentru ca ascunzătoarea lui Capone să nu fie goală ? În anul 1931 tocmai fiscul a fost instituția care a reușit ceea ce poliția Statelor Unite nu reușise să facă ani buni la rînd : să-l trimită pe Al Capone după gratii! Crima pentru care el trebuia să ispășească unsprezece ani de temniță — dar a scăpat după numai șapte întrucît a dat dovadă de o comportare ireproșabilă ! — se numește evaziune fiscală. Evaziunea fiscală a fost singura vină care i-a putut fi demonstrată! Literatura, presa, filmul și televiziunea i-au socotit însă nenumărate crime, în special masacrul din 14 februarie 1929 de la Chicago. Pentru această crimă nu numai că n-a fost pedepsit nimeni, niciodată, dar nu a fost nici măcar un acuzat.

În momentul cînd mitralierele și puștile de vînătoare cu țeava retezată au început să tragă făcînd șapte victime, Al Capone se afla în Florida. Era oaspetele procurorului local, care nu avea nici un motiv

pentru a nu se întîlni cu un om — l-am numit pe Al Capone — pentru care poliția avea numai cuvinte de laudă...

În afara unui singur om, oftalmologul Reinchard Schwimmer, aflat acolo din întîmplare, toți cei împușcați făceau parte din clanul Morano. Aceștia se aflau în garajul numărul 2 122 pe Clarck Street, unde așteptau să sosească un camion cu whisky canadian, care însă n-a mai ajuns la destinație...

În ultimul film despre Al Capone, Robert de Niro joacă rolul marelui gangster. Iată-l aici, în timpul turnării, alături de Brian de Palma ● Un furgon poștal atacat de gangsteri

Gangsterii anilor '30 erau îndrăgostiți nu numai de femeile naive și de speculații, dar se bucurau și de simpatia opiniei publice. Aceasta în primul rînd pentru că ei se ocupau cu comerțul ilegal de băuturi, în care erau interesați peste trei sferturi dintre locuitorii Statelor Unite. Interogat în legătură cu practicarea comerțului ilegal cu băuturi, Al Capone a răspuns senin: „Nu am făcut altceva decît să satisfac o necesitate de primă mărime a populației".

Ceea ce a făcut sindicatul din Chicago s-a întins apoi în întreaga țară — un sis-

tem uriaș de import de alcool, dar și o rețea imensă de întreprinderi pentru producerea lui ilegală. Rețeaua de producători și distribuitori ai băuturilor alcoolice era cunoscută ca o îndeletnicire a mafiei irlandeze. La Chicago, reprezentantul ei era Dion O'Bannion, a cărui moarte și înmormîntare a constituit unul dintre episoadele cele mai interesante ale războiului clanurilor din anii 1929—1930. El s-a soldat cu moartea a șapte suflete de ambele părți !

Pentru traficul de băuturi alcoolice, cea mai mare importanță o avea o porțiune de frontieră cu Canada lungă de aproape 500 kilometri și practic nesupravegheată. O situație asemănătoare se întîlnește astăzi la granița dintre S.U.A. și Mexic, legată de traficul de stupefiante. Pe toată perioada valabilității prohibiției, adică de la 16 ianuarie 1924 pînă la 5 decembrie 1933, granița canadiano—americană constituia cea mai mare arteră pentru traficul de alcool. Adică whisky și băuturi alcoolice tari.

La pătrunderea ilegală de băuturi tari în S.U.A. contribuia și mica colonie franceză de pe Insula Sf. Petru denumită și „Insula de șampanie", în timp ce Antilele reprezentau pentru Statele Unite „arhipelagul romului".

Fapt este că majoritatea alcoolului consumat de americani era de proveniență... națională ilegală. Băuturile de import erau extrem de scumpe astfel încît numai păturile bogate își puteau permite luxul de a le cumpăra. Dar în primul rînd, șefii clanurilor. Poate pare paradoxal, dar majoritatea dintre ei erau abstinenți, așa cum a fost cazul lui Johny Torrio, al lui Moran sau chiar al lui Capone, care se mulțumea doar să-și boteze cu alcool mîncărurile preferate, dar în principal „spaghetti à la Bologna".

Dacă Capone nu consuma

Detectivul Pat Roche examinînd arme capturate de la gangsterii lui Capone.

băuturi alcoolice, le oferea cu larghețe oaspeților săi la seratele pe care le organiza și la care participau în primul rînd autoritățile locale și lucrătorii din procuratură. La aceste serate luau parte și reprezentanți ai cercurilor culturale, Al Capone fiind, după cum bine se știe, un mecena al cîntăreților de operă, în primul rînd al operei italiene.

Ar fi fost normal ca în pivnițele lui Al Capone să se găsească cantități imense de băuturi alcoolice. Sticlele datînd de acum cincizeci de ani ar fi constituit, ele singure, o adevărată bogăție. Din păcate, asemenea sticle nu s-au găsit...

În primii ani ai prohibiției, mii și mii de locuitori din Chicago au devenit producători de băuturi alcoolice, deținători de aparate de distilare ascunse prin pivnițe și prin băi, de unde și denumirea de „Epoca ginului din cadă", dată perioadei prohibiției. Mai tîrziu, această activitate a căpătat dimensiunile unei adevărate industrii, în special la periferiile orașului Chicago. Războiul clanurilor se referă tocmai la această perioadă a industrializării alcoolului.

Trei erau clanurile care se înfruntau, după ce fiecare dintre ele lichidaseră alte zeci de clănulețe. Primul și cel mai vechi dintre clanuri a apărut cu mult timp înaintea prohibiției și se numea Union Siciliana sau Mîna neagră. Adică mafia de mai tîrziu. Aceasta controla producția siciliană și italo-americană de alcool. Al doilea clan era North Side Gang și acționa în partea de Nord a orașului Chicago. În fruntea lui se afla O'Bannion și Moran.

Ultimul era sindicatul fondat de Big Jimm Colasim și Johny Torrio, care mai tîrziu i-a cedat scaunul lui Al Capone.

După lupte care au durat un deceniu, a ieșit învingător — a se citi a supraviețuit — Alfonso Capone. În cele din urmă, el a vrut să domine întreaga lume interlopă din Chicago. Nu a avut însă răgazul să se bucure prea mult de această situație pentru că în anul 1931 a fost arestat și condamnat — după cum am văzut — pentru evaziune fiscală. Din închisoare a ieșit în anul 1939, cînd prohibiția era un fenomen de domeniul trecutului...

În 1939 Capone avea patruzeci de ani. După ce a ieșit din închisoarea Lewisburs din Pensylvania, Capone nu mai era Capone. Creierul lui fusese distrus de sifilis. Îngrijirile celor mai mari specialiști americani nu i-au mai putut fi de nici un folos. Cîțiva ani mai tîrziu el se stingea din viață în luxoasa sa vilă dintre Miami și Miami Beach, după ce făcuse o comoție cerebrală.

Și numai atunci, cînd cortegiul se îndrepta spre cimitir, numai atunci lumea a putut vedea cît de mare, cît de interminabil de mare i-a fost „famiglia"...

Nene

ROMANUL POLITIST FRANCEZ

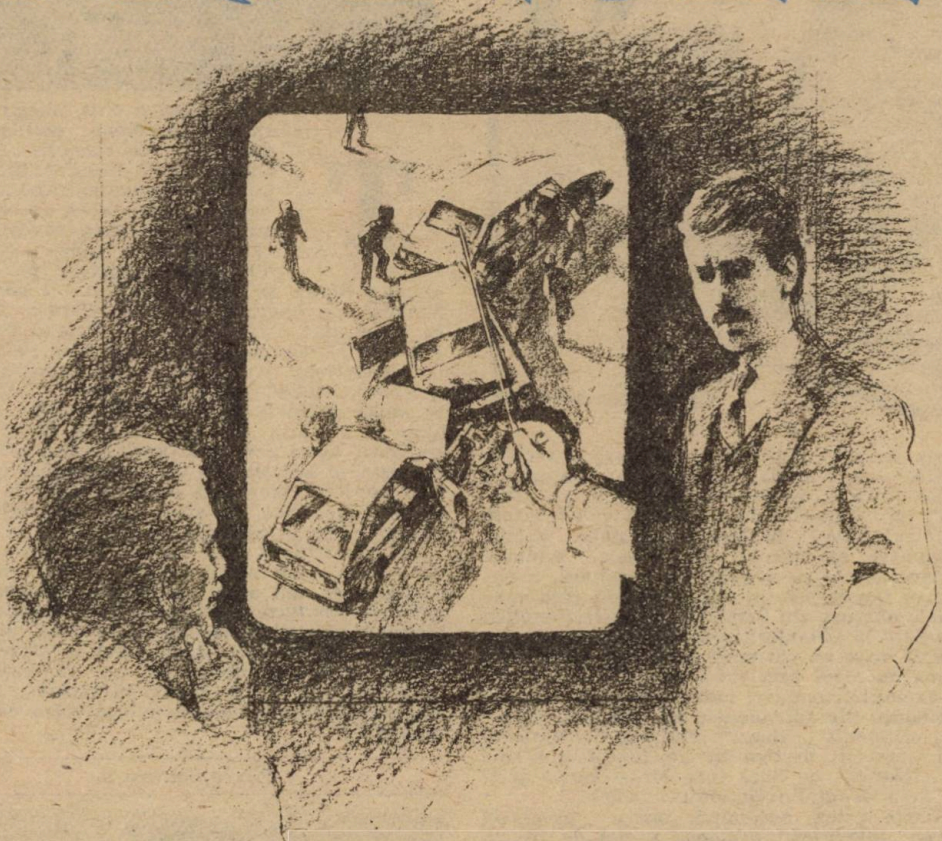

Intre «MĂRIRE și DECĂDERE»

Cunoscuta revistă pariziană „L'Express" a publicat, mai de mult, o „anchetă documentară" asupra unui subiect aparent banal (deși, în realitate, cît se poate de captivant și plin de „tilcuri" !) : „Le Polar francais"... Semnatarii textului întreprinseseră o analiză minuțioasă a romanului de tip „policier", de la origini pînă în prezent. Foarte informați, ei au reușit să ofere marelui public un adevărat reportaj istoric despre romanul polițist francez. Revelațiile acestui „documentar", scris într-un stil alert, plin de umor, dezvăluie întregul mecanism — nu numai literar, ci și social ! — al genului cu pricina, dovedindu-se extrem de instructive, mai ales datorită demitizării (uneori, chiar... „demistificării") unor tabu-uri care au ocupat, ani de-a rîndul, vitrina publicitară a vieții literare pariziene.

„Judex" — ediția princeps și coperta cunoscutei colecții „Le Masque"

De la Vidocq **— legendarul personaj al secolului XIX — pînă la** San Antonio, **sau** Gerard de Villiers **(SAS !), istoria** policier-ului **se „măsoară" în... miliarde de centime ! O adevărată „bibliotecă-Babel", în care intră, de-a valma, romanțioase atacuri de calești sau echipaje princiare, sonde de whisky cu... cianură, aventuri cam fumegoase, în stil „gothics", prin subteranele obscure ale Parisului, gangsteri exotici, cu garoafă la butonieră, eroi „ne-mai-pome-nit-de-buni", care nu pot muri niciodată, chiar dacă ar vrea cu orice preț (vezi cazul** James Bond, **spre exemplu), maniaci răzbunători sau vampiri halucinanți, din foiletoanele de altădată, extremiști, criminali „chinezi", miliardari americani cinici, teroriști desfigurați de fanatism și spioane „trăznet", pe lîngă care** Mata-Hari **s-ar fi sfiit, de-a dreptul feciorelnic... „etc"...**

Și toate astea, antrenînd, într-o progresie aproape „algebrică", avalanșa a mii de titluri, a milioane de volume ! De la Capul bunei speranțe **pînă în** arhipelagul Caraibelor **și din insulele** Fidji **pînă la...** Mecca, **policier-ul — franțuzesc, sau nu — a crescut ca o maree, ca un „uragan de hîrtie" pe care, mai ales în epoca modernă, sînt mîzgălite violența, sexul, suspense-uri „faraonice", ș.a.m.d. Pe bună dreptate, reporterii revistei declară că, în asemenea condiții, așteaptă cu o vie curiozitate, și chiar nerăbdare, o chestie de genul „romanul japonezului canibal", sau vreo altă năzbîtie de felul ăsta.**

Pe vremuri, lucrurile nu stăteau chiar așa, deși caracterul „industrios" al genului era vădit încă de pe timpul lui Judex **sau** Fantomas.

La începutul secolului, spre exemplu, Pierre Souvestre **și** Marcel Allain, **autori ai fiorosului „Fantomas", își dictează, fiecare, cîte un capitol, publicînd în 32 de luni... 32 de volume ! Firește că asemenea cifre par caraghioase pe lîngă cele 600 de titluri ale lui** Frederic Dard (San Antonio), **cu cîte 1 000 000 (un mi-li-on) de exemplare fiecare !!! Lucrurile par și mai limpezi atunci cînd citești declarația lui** Gerard de Villiers, **acest veritabil „anti Eugène Sue", după cum îl caracterizează reporterii de la Express :„Oamenii vor să se simtă puternici, virili, bogați, norocoși. Eu le ofer ceea ce își doresc !" (Elementary, my dear Watson !)**

Dar să urmărim, într-un mod cît mai amănunțit, etapele acestei anchete pasionate.

Scurtă introducere

Toată lumea a citit, citește sau va citi un roman polițist. Nimeni nu face excepție : André Gide, Jean Cocteau, André Breton, **etc.,** Guillaume Apollinaire, Louis Aragon, Max Jacob, Colette, **toți devorau poveștile cu „Fantomas".** Valéry Giscard d'Estaing **îl prefera pe** Ngaio Marsh ; Stalin **și** Robert Mitchum **îl admirau, amîndoi, pe** Sherlock Holmes ; Caruso, Faulkner, Malraux, Eddy Mitchell, Roland Barthes **citeau și ei romane polițiste, iar** Jean Paul Sartre **mărturisea că citește cu mai mare plăcere** „La série Noire" **decît...** Wittgenstein ! **Și iată, că, după ultimele știri, romanul polițist cîștigă teren și în** China, Coreea, Polonia, Niger : **să fie, oare, acest gen „universal" ?! Cu siguranță, dar este, și aceasta s-a uitat, franțuzesc înainte de toate ! Și chiar dacă anglo-saxonii, în frunte cu** Edgar Poe, **au știut să-l perfecționeze, să-i stabilească „soluțiile" și „codurile" și, ca la tenis, sau flipper, să-i hotărască regulile, policier-ul s-a născut în Franța. Absent, în mod surprinzător, din orice antologii „serioase", policier-ul franțuzesc începe să-și făurească o identitate exact în momentul în care, „trăgînd cu un ochi la** Zola **și cu altul la** Chandler", **tinerii autori contemporani se lansează, cu „neo-policier"-ul, în marea literatură... Astăzi toți refuză să mai accepte categorisirea de „gen minor" !**

Pierre Souvestre

„Și criminalul mai locuiește, oare, tot la nr. 21?"

Polițistul-ul rămîne etalonul-aur, deținătorul celor 24 de carate ale „Show-biz"-ului literar. În 1980, spre exemplu, s-au publicat 537 de titluri, deci, aproximativ, mai mult de unul și jumătate pe zi ! Cifră impresionantă și, totuși, aproape ridicolă, față de cea a tirajelor.

Iată un mic exercițiu matematic, pentru cei aflați în concediu și suferind de „rău de soare": dacă „La série noire" publică 48 de titluri pe an, cu un tiraj minim de 20 000 exemplare pentru titlu, care este tirajul total ? Sau, iată și exemplele următoare, pe care le-ați putea oferi copiilor, în loc de exerciții de recapitulare la algebră : colecția „Spécial Police", 84 de titluri pe an, cu 40 000 exemplare la fiecare titlu, 10 F volumul ; „Le Masque", 54 de titluri pe an, cu 10 000 exemplare la fiecare titlu, 10 F volumul ; „L'Executeur" (Gérard de Villiers) : 12 titluri, 100 000 exemplare, 12 F, etc... Există, aproximativ, 45 de colecții. Să zicem, în total, 15 milioane de exemplare difuzate pe an ! Echivalentul a 18 miliarde de centime... Crima, furtul, răpirile, escrocheria, șantajul, sustragerea fondurilor, terorismul, toate astea aduc, după cum se vede, beneficii uriașe.

Dar a rămas polițistul-ul francuzesc la fel de îndrăzneț, după un secol și jumătate de existență ? „Și criminalul mai locuiește tot la nr. 21 ?".

O anchetă... cu surprize

Ancheta revistei „Express", binecuvîntată de „Sf. Rouletabille", divinitatea tutelară a ziariștilor, a început în librăriile din Saint-Germain, unde rafturile cu „polițiste" sînt foarte bine aprovizionate. Au fost cumpărate toate titlurile disponibile: vreo 50 ! Coperți împodobite cu femei cu forme atrăgătoare, în costume de baie sau fără, „cu pahare de whisky cu... cianură", gangsteri exotici, răzbunători de „stînga", de „dreapta", de „centru", de „sus" sau de „jos", prizonieri revoltați, criminali „chinezi", bancheri americani veroși, imigranți deznădăjduiți, teroriști arabi, israelieni, irlandezi sau argentinieni, spioane „trăznet" din Honolulu, Malaezia, Hong-Kong, sau Patagonia : magazinul cu „accesorii" al polițistului-ului francuzesc este perfect aprovizionat ! Este, mai de grabă, un „bric-à-brac" decît literatură...

Prima surpriză — viteza cu care sînt integrate subiectele de pe pagina de scandal a tuturor ziarelor : o femeie moartă la facultatea de medicină („Barbă-Albastră", „Satana & Co.", de Georges Pierquin, ed. Plon) ; dezbatere asupra pedepsei cu moartea („Et mort le venin", de Adam Saint-Moore, colecția „Fleuve noir"); o afacere cu turmele de vite („Bontemps et l'officier perdu", de Auguste le Breton, Col. „Media 1 000"), etc. Ca și pentru romanele-foileton din secolul trecut, faptul divers servește drept punct de plecare. Cu o singură diferență: ștafeta a preluat-o romanul polițist, pentru că „faptul divers" este acum înecat în fluxul de nestăvilit al informației. Avînd ca trăsături principale violența și erotismul, acest tip de polițist cu rădăcini în actualitate, se caracterizează printr-o sărăcie de conținut „egal împărțită" : blonde neprihănie... răpite de „arabi fioroși", copii supradotați, rivniți de societățile multinaționale... Și reporterii de la Express exclamă cu o vicleană ingenuitate : „Așa stînd lucrurile, așteptăm cu interes... romanul japonezului canibal... !".

A doua surpriză — stilul întortocheat, ori de-a dreptul stupid, al romanelor de spionaj : „Se

Gaston Leroux

●

Emile Gaboriau

Maurice Leblanc

Marcel Allain (în 1964)

gîndea că acest gen de femeie întreprinzătoare, ducînd o viață periculoasă, înzestrată cu un coeficient de inteligență superior mediei normale, știind, în același timp, să rămînă feminină, n-ar trebui niciodată să dispară" („Alarme en Afrique"); sau : „Malko fu deodată străbătut de o dorință atît de puternică, de parcă ar fi fost conectat la o priză electrică" (S.A.S.: „Vengeance romaine"); sau : „Dacă te porți cum nu trebuie cu un gentleman terorist (sic!), te poți aștepta la consecințele cele mai rele"... („Matt et l'avion fantôme").

Romanul de tip „neo-policier"

Alături de această producție de masă, capabilă să înece în noianul ei pe cei interesați, fie ei de bună credință, mai există un curent relativ nou, care a luat naștere după evenimentele din Mai 1968 : „Neo-policier"-ul. Cei care îl acceptă văd în el expresia violenței cotidiene. Sînt aduși în prim plan abandonații „societății liberale avansate" (cerșetorii, vagabonzii, imigranții, drogații, șomerii), în sfîrșit, o întreagă faună, trăind la marginea existenței. Temele sînt : „fascinația exercitată de Franța", „explorarea obsedantă a cartierelor mărginașe", cu aspect, bineînțeles, kafkian, depersonalizarea individului în mijlocul societății de tip „Coca-Cola" etc. etc... Ai zice, mai degrabă, roman realist, decît „polițist" !.

«„Neo-policier"-ul — spun, în schimb, cei care sînt împotriva genului — n-a inventat nimic nou, nu a făcut decît să-l copieze prosteşte pe Céline. Iar cît privește problema șomerilor, a drogaților, a marginalizaților, nu face decît să creeze „probleme guvernamentale" serioase, cărora, culmea, li se mai și face publicitate politică ce alimentează, la rîndul ei, articole la modă, vîndute cu eticheta noului șic parizian» (Sună cam complicat, nu-i așa !?).

«La urma urmelor — se conchide — cei care scriu asemenea „neo-policier"-uri plonjează în real exact ca „onorabilele domnișoare bătrîne din Passy", care fac operă de caritate socială tricotînd maiouri pentru copiii orfani de la azil !».

Pentru a putea tranșa problema spinoasă a celor „pentru" și a celor „contra", a fost solicitat sprijinul lui Jean Patrick Manchette, inițiatorul mult lăudat al acestui nou curent și autor de succes al mai multor romane adaptate și pentru ecran („Nada", „Le Petit Bleu de la Cote Ouest"). Concluzia a fost cît se poate de clară : «„neo-policier"-ul a ratat șansele care i s-au oferit...».

«Învăluit în fumul, ieșind dintr-un țigaret lung, de „femeie fatală", Jean Patrick Manchette trădează o stare de agasare, reprimată îndelung. Să fi ajuns el, oare, la 40 de ani, bunicul „neo-policier"-ului !? Nu ne răspunde. De fapt, poziția lui este dintre cele mai favorabile. Tocmai fiindcă a inventat formula acestui tip de roman. „Am compus cuvîntul „neo-policier" după modelele deja existente, ca : „neo-nazism", „neo-protestatar", prin care critica desemnează surogatele. Culmea, unii dintre cei înverșunați împotriva genului, au preluat termenul creat de mine, fără maliție, zitate. Alții, mai ales sprijinitorii partidei, s-au apucat să scrie romane grozav de slabe. Situația e amuzantă !". Concluzie : romanul polițist „neo" este pentru literatură ceea ce erau, în anii 39—45, ghindele pisate pentru cafea.»... Aferim !

Frederic Dard (San Antonio) împreună cu Jeanne Moreau în 1957

„Totul a început la 28 noiembrie 1860..."

„E curios — recunosc autorii anchetei — faptul că, deși există vagoane întregi de studii despre istoria romanului polițist, nici unul, pînă acum, nu a fost consacrat romanului polițist francuzesc, în ansamblu. În mod sigur Agatha Christie și Raymond Chandler sînt cei care îi fac umbră".

Și continuă : «Totul a început la 28 noiembrie 1860... În acea zi, o problemă grea chinuia mintea polițistului Canler : spargerile succesive, din ultima vreme, deveniseră unicul subiect al ziarelor. Ultimul magazin „vizitat" — o ceasornicărie. Canler găsește pe jos o bucățică de hîrtie, în care hoții își împachetaseră luminările. Iar pe hîrtie, cîteva cuvinte scrise cu creionul : „1 kg de unt". Polițistul face imediat vizite negustorilor de unt din împrejurimi. Unul dintre ei îl trimite la un băcan, iar băcanul îi oferă descrierea clienților lui, care cumpăraseră chiar luminări. Lui Canler nu-i mai rămîne decît să facă arestările...» Să fie oare doar o banală întîmplare polițistă ? Da și nu ! Canler se hotărăște să abandoneze profesiunea de polițist în favoarea celei de... scriitor, așa încît, în 1862 își publică „Memoriile", din care aflăm cum ancheta un caz, cum își elabora deducția logică etc. A fost primul care a descris, pe hîrtie, o anchetă rezolvată prin mijloacele logicii !

„Înainte, ancheta unei crime se baza numai pe spionaj, pe interogatoriu, pe tortură, pe martori. Abia la mijlocul secolului al XIX-lea a apărut deducția, în domeniul polițist, sub influența ideilor științifice" — răspunde François Le Lionnais, mare maestru al șahului, erudit cu

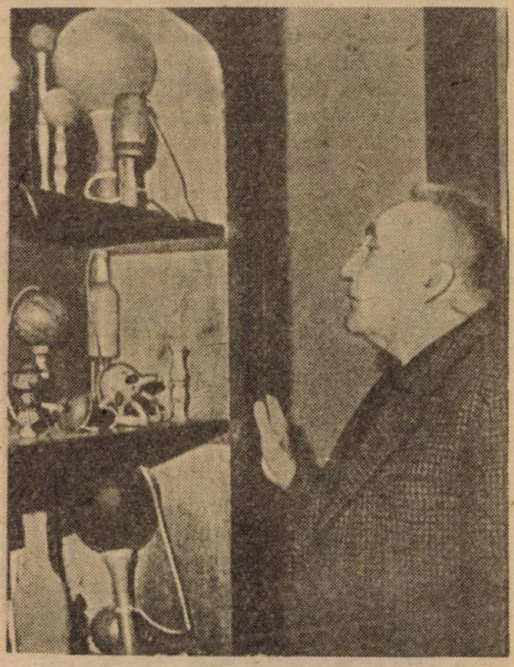

Albert Pigasse, directorul colecției „Le masque", în 1965

vocație de matematician, cel ce prezidează, la 78 de ani, destinele societății „Dulipopo", adevărat laborator al literaturii polițiste, unde, sub privirea mereu prezentă a lui Raymond Queneau și cu binecuvîntarea „Colegiului de patafizică" („Știința soluțiilor imaginare, care stabilește o relație de tip simbolic între obiectele descrise prin proprietățile lor virtuale și proprietățile lor reale": Alfred Jarry, 1911 — n. aut.), 10 discipoli analizează lunar, cu mult

M. Lecoq văzut chiar de Gaboriau

umor, destinele comparate ale lui Sherlock Holmes și James Bond. „De fapt, primele elemente ale acestei literaturi s-au născut odată cu Vidocq" — spune tot el.

Înainte de a deveni vedetă de televiziune, Vidocq a fost eroul de umbră și lumină al Restaurației : hoț, vagabond, informator (ajuns șef al Siguranței, în 1811 !), patron de întreprindere în 1827, apoi din nou șeful Siguranței; salvează tronul lui Ludovic-Filip, în 1833 ; contribuie la victoria lui Louis-Napoleon Bonaparte, în 1848... Vidocq a fost, oare, un criminal genial sau „reprezentantul unor interese josnice", mincinos și paranoic ?! Din această ambiguitate a luat naștere ficțiunea — „Memoriile lui Vidocq", publicate în 1828 ; acestea, plagiate, copiate, trunchiate, imitate, au generat o întreagă literatură. Vidocq reprezintă binele și răul existent în unul și același om !

Și anchetatorii conchid : „Ciudata dualitate a rămas, pînă în zilele noastre, caracteristica polițistului din romanul francuzesc (Maigret, Nestor Burma)".

François Le Lionnais : «Ce om ! Balzac îi aduce omagiul său, imortalizîndu-l prin figura lui Vautrin ; Vidocq îi întoarce complimentul: „Ah, dacă aș avea condeiul dvs., domnule Balzac, aș scrie lucruri care să cutremure din temelii cerul și pămîntul, despre geniul care clocotește în capetele, în pîntecele, în arterele celor născuți pentru a fi polițiști. Eu, de exemplu, pentru asta am venit pe lume ! Am nasul despicat, ca al ciinilor de vînătoare... Și dvs. îl aveți la fel ! Adulmecăm de departe...". „Complice" al lui Balzac, „inspirator" al lui Dumas", „colaborator" al lui Lamartine, Vidocq, este „îngerul negru" al secolului al XIX-lea !....»

El inventează, în „Memorii", toate miturile esențiale de care se va servi, mai tîrziu, romanul polițist : orașul, umbra și lumina, căutarea adevărului, forțele răului, gustul pentru deghizare (va fi, pe rînd, bucătar, valet neamț, ebenist, tăinuitor, negustor etc.). dezvăluirea mizeriei și a drojdiei societății... Ce om, într-adevăr: aureolă de sfînt și coadă de drac !

Coperte ale diverselor „policier"-uri contemporane

Puțină istoric literară

Tot mai bine, mergînd în pas cu secolul, publicul devine mai numeros, toți revendică dreptul la informație, la întrunire, gazetăria ia avînt. Emile Girardin **fondează primul ziar bazat pe publicitate** — „La Mode". **Și, lucru și mai important, începînd din noiembrie 1825, apare zilnic** „La Gazette des Tribunaux". **„Toți marii scriitori ai epocii,** Balzac, Hugo, Stendhal, **erau abonați" — precizează istoricul și filozoful** Jean-Paul Aron. **Și tot el adaugă : „Cîteva din marile romane ale vremii au o coloratură polițistă :** «Splendeurs et misères des courtisanes», **de** Balzac, «Mizerabilii», **de** Victor Hugo, «Roșu și Negru», **de** Stendhal. **În secolul al XIX-lea orice gen de literatură are la un moment dat o tentă polițistă. Chiar și la** Baudelaire **se face auzit ecoul «mitului negru» al orașului".**

Alte nume legendare își fac apariția pe scena literaturii : Ponson du Terrail **și** „Rocambole" ; Eugène Sue **și misterele, renumitele** „Mistere ale Parisului" ; Fréderic Soulie **și** „Memoriile Diavolului" ; Dumas **și** „Mohicanii din Paris"... **Începînd din 1837 foiletonul este rege ! Instaurat în sistem de „va urma", foiletonul este „rutina literară a unei înnădituri fără sfîrșit" : literatura populară plină de asasini și de eroi, de „orfane înlăcrimate și de mame vitrege asupritoare, de dezmoștenite surori și de salahori hămesiți, de sentimente mari, eroice, și de chemări la revoltă, foiletonul va fi albia în care se scurg toate ideile sociale radicale, de-a lungul genului polițist francuzesc,** pînă la Leo Malet. **Se face simțit chiar anarhismul".**

François Le Lionnais : „Paul Féval **este printre primii care au aplicat metoda așa zis științifică, în literatura polițistă, într-un mic roman necunoscut,** «Jean Diable», **unde eroul, un**

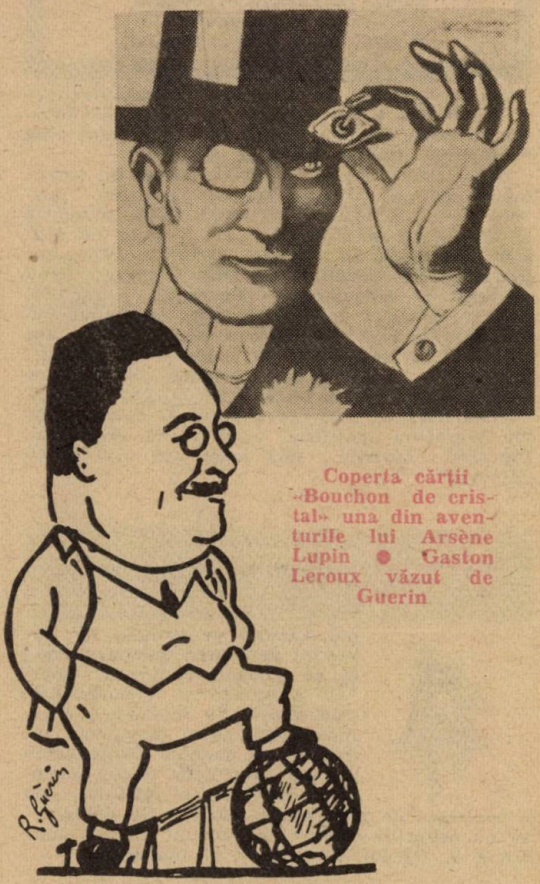

Coperta cărții «Bouchon de cristal» una din aventurile lui Arsène Lupin ● Gaston Leroux văzut de Guerin

Pierre Mac Orlan — celebrul autor al romanului „Carrefour de trois couteaux"

polițist, apelează la «calculul probabilităților» și la «teoria graficelor». Féval însuși declara : «Scriu pentru oameni care sînt în primul rînd inteligenți, înainte de a fi serioși»".

După Féval, Emile Gaboriau, fostul lui secretar, a semnat primele romane „polițiste" propriu-zise : „L'Affaire Lerouge" (1866, reeditată și în „Livre de Poche") ; „Le Dossier no 113" (1867, reeditată în colecția „10/18") ; „Monsieur Lecoq" (1869, reeditată de edit. Garnier). Erou preferat al cancelarului Bismarck, „domnul Lecoq", inspirat de Vidocq, este, la rîndul lui, modelul lui Sherlock Holmes ! Ca și Javert, din „Mizerabilii" (de asemenea, copie a lui Vidocq), are drept trăsătură caracteristică „o privire care întoarce pe dos buzunarele". Gaboriau marchează sfîrșitul unei epoci. Timp de douăzeci de ani literatura „polițistă" va dispărea, lăsînd loc faptelor... faptelor mai mult sau mai puțin „diverse".

„La Belle Epoque" și „Policier"-ul

Apoi, călcînd pe urmele lui Ravachol, realitatea începe, deodată, să agreseze ficțiunea : bombele anarhiste și scandalurile explodează. Se instalează frica, întreținută de o burghezie temătoare și snoabă. După părerea lui Jean-Paul Aron „societatea secolului al XIX-lea este o societate de proprietari fricoși... Se delectează cu propriile spaime, le instituie ca mit pentru a le stăpîni, în fapte și în literatură".

În 1905, după arestarea banditului Marius Jacob, anarhist mîndru de poziția lui, romanul polițist francuzesc, eclipsat, începînd din 1887, de Sherlock Holmes, își ia, în sfîrșit, revanșa ! În 1907 apar două cărți : „Le Mystere de la Chambre jaune" de Gaston Leroux, și „Arsène Lupin, gentleman cambrioleur", semnată de Maurice Leblanc. Eroul primului roman, Rouletabille, este ziarist, detectiv amator ; Lupin, eroul celui de al doilea roman, este un dandy al spărgătorilor. Unul are misiunea de a liniști, celălalt de a îngrijora... Rouletabille persiflează, deranjează, pune la îndoială poliția, ordinea, legea ! Arsène Lupin, deși „canalie pînă în măduva oaselor", afișează convingeri conservatoare. Să fie vreo contradicție ? Totul depinde de punctul de vedere al fiecărui istoric literar. În fond, Lupin și Rouletabille sînt, totuși, fețele aceluiași personaj...

Maurice Leblanc se definea ca fiind, din punct de vedere politic, „dreyfusard" și „liberpansist nonșalant". Gaston Leroux, în schimb, era ziarist. Acest reporter glob-trotter a descris primele mișcări revoluționare din Rusia, în 1905 : „Dezastrul țarismului se va produce în mod sigur ! Nu trebuie să ne mințim ; sîntem în preajma unor drame nemaipomenite !" Vizionar, dar și... umorist, petrecăreț în același timp, alergînd prin redacții și prin restaurante „precedat, cu trei pași înainte, de propria burtă", Leroux a fost, de asemenea, creatorul unuia dintre cei mai renumiți eroi din istoria romanului polițist : „Cheri-Bibi".

Așa cum subliniază François Le Lionnais : „Chéri-Bibi, criminal, evadat de la ocnă, este un erou nevinovat, este cealaltă față a lui Rouletabille. Împreună cu Arsène Lupin formează, toți trei, fața «de umbră», fața ascunsă, a perioadei «La Belle Epoque»".

În 1911, un al patrulea bandit li se alătură celorlalți : e frumos, crud, acționează repede... Inspiră groază. Fantômas ! Creatorii lui — Pierre Souvestre și Marcel Allain, — sînt și ei ziariști ; dictează fiecare cîte un capitol, unul începînd cu „totuși" și celălalt cu „cu toate acestea", pentru a se recunoaște. În 32 de luni vor da la tipar 32 de volume. „Fantômas, sau omul grăbit al Apocalipsului !..." — exclamă autorii anchetei.

Jean Paul Aron : „Cu toate că prefectul Lepine se încruntă cînd aude de el, Fantômas este, de fapt, un personaj care face bine astimpărînd teribila poftă de ficțiune a publicului. Fantômas întruchipează toate spaimele romanțioase din «La Belle Epoque». Este o figură expresivă și demonică". Punctul de vedere al istoricului se intersectează cu cel al cititorului : Fantômas, descendent al lui Lupin și Rouletabille, apărut imediat după dezmembrarea bandei lui Bonot, este „elogiul scînteietor al violenței anarhiste" : el pradă, fură, torturează și, ca și Chéri-Bibi, face figură de vampir sadic. Este contrapunctul genial al literaturii „serioase" din epocă „rafinată", „elaborată", împotmolită în arabescurile stilului și în plăcerea vorbăriei.

După cum spune fiul său, Claude (73 de ani), înainte de a-l crea pe Arsène Lupin, Maurice Leblanc a plecat din Normandia natală pentru a începe studii de drept la Paris. La rîndul său, Gaston Leroux a fost avocat, apoi cronicar juridic : „Am început cu cazul anarhistului Vaillant. Am continuat cu procesul lui Emile Henry..." În Rouletabille regăsim, de altfel, urmele acestui interes pentru elanul libertard...

Marcel Allain a făcut studii de drept înainte

Jean Marais
în „Fantômas"

de a deveni reporter și de a-i lua interviu, la închisoare, renumitei „masque d'or", Pierre Souvestre a trecut și el prin facultatea de drept și era cît pe-aci să îmbrace roba de avocat !

Patru scriitori (dintre care trei, ziariști), patru avocați „pervertiți" de literatură. Și ce literatură ! Ieșită din aceeași oală cu Ravachol ! Romanul foileton era „revoluționar" în mod spontan ; romanul polițist, însă, va simpatiza, în mod deliberat, pînă în 1950, în Franța, cu anarhismul...

Colecția „Le Masque"

Se creează un fel de vid după terminarea Marelui Război, atunci cînd o mulțime de inițiatori se lansează pe urmele înaintașilor, luînd astfel naștere nenumărați „neo-Fantômas", ori „neo-Lupin" — și genul se ofilește din nou, își pierde strălucirea. „După Gaston Leroux și Maurice Leblanc, după Souvestre și Allain, nu mai rămăsese nici un autor adevărat" — afirmă Albert Pigasse. Retras în casa lui de la Sologne, creatorul necunoscut al colecției „Le Masque", aplecat asupra unui teanc de manuscrise, pe care le citește cu conștiinciozitate, Albert Pigasse, este, la cei 94 de ani ai săi, „stăpînul" policier-ului ; pindește, încă neobosit, în hățișurile literaturii criminale... „La sfîrșitul anilor '20, Franța nu mai putea oferi nimic pentru romanul polițist. Materia primă a trebuit căutată, de atunci încolo, în Anglia !" — spune el.

În 1927, Albert Pigasse o face cunoscută, în Franța, pe Agatha Christie : admirația e unanimă. Mica colecție cu copertă galbenă, purtînd emblema unei măști, străpunsă de o pană, devine celebră ! Librar și editor în același timp,

Claude Brasseur
în „Vidocq"

René Navarre în rolul lui „Fantômas"

Pigasse, **prin contactul cu cumpărătorii, are revelația amestecului dintre clasele sociale : dacă mai există clienți care se jenează și pretind că iau „Le Masque" pentru servitorii lor, alții — și nu dintre cei mai neînsemnați ! — se entuziasmează :** Leon Daudet, Aristide Briand **(pe atunci președintele Consiliului),** Joseph Kessel, Francis Carco, Maurice-Constantin Weyer. **„Publicul francez are nevoie de romane franțuzești !" — se gîndea** Pigasse **în 1930 și se hotărăște să creeze** Premiul romanului de aventuri, **menit să încununeze un autor francez. „Primul premiu a fost obținut de** Pierre Very. **Era un tip extraordinar : vindea cărți vechi într-un mic apartament. Și acest om care nu prea avea aspect de scriitor, a scris o carte formidabilă,** «Le Testament de Basil Crookes», **care i-a adus renumele".**

Mergînd pe urmele lui, anul următor, Stanislas-André Steeman **a obținut celebrul premiu pentru** „L'Assasin habite au 21", **poveste ecranizată de** Clouzot ; Jean Bommart **creează, în 1933, romanul modern de spionaj, cu** „Le Poisson chinois", Pierre Nord **îl urmează cu** „Terre d'angoisse". **„Tanti Agatha", cu buclele ei albe și cu veniturile fabuloase, stîrnește multe vocații :** Pierre Boileau, Thomas Warujac. „Librarul" Pigasse **a dovedit existența unei școli franceze de literatură polițistă, adevăr care nu va fi niciodată dezmințit.**

Înainte de al doilea război, „Le Masque" **scoate în evidență faptul că tendința profundă a literaturii polițiste anglo-saxone este de a organiza romanul („joc destul de sec, dar perfect dirijat") în jurul unei singure întrebări :** „Cine ?"

„Personaje simplificate", „intrigi sofisticate", este epoca de aur a „romanului-problemă". Dar, în curînd, autorii francezi dau replica : preferă să descrie o atmosferă și creează, ca și cinematograful epocii, „realismul poetic" ! Romanul polițist părăsește saloanele unde detectivi în frac descopereau rîuri de diamante sub o canapea „modern style", **pentru a se îndrepta spre străzile din jurul Bastiliei și spre apartamentele cu chirie din cartierele mărginașe :** Francis Carco, Joseph Kessel, Pierre Mac Orlan **toți se învîrtesc prin** Pigalle **și** Montmartre, **printre hoți și prostituate. Miroase din nou a „anarhism", iar noii eroi amintesc de** Leroux **și** Leblanc. **„Muzica libertară nu se poate uita chiar așa ușor... !" — conchid redactorii revistei** Express.

Maigret și tradiția anarhistă

Ecouri stinse ale ei se mai aud chiar și la Maigret, care își face apariția în 1929 cu „Pietr le Letton". La Georges Simenon, amintirea anarhismului romantic, de la sfîrșitul secolului, capătă un aspect curios, după cum explică Jean Paul Aron : „Pînă la Maigret, eroii romanelor polițiste sînt toți școliți. Maigret, ca reacție împotriva scorțoșeniei detectivilor englezi, pledează pentru prioritatea instinctului. Odată

Jean-Patrik Manchette, autor al romanelor „Nada", „O Dingos, o chateaux" etc.

Jean Gabin în „Maigret"

cu el, raționalul pălește în fața subconștientului. El împacă «ordinea» cu «instinctul», iată tema care va fi exploatată de propaganda germană din epocă". Să fie Maigret [illegible] zelo[illegible] hitleriste ? [illegible]

[illegible] cheiere [illegible] nu ne mai ră- [illegible] întrebăm, [illegible] ul. Maigret, gigant al litera- [illegible] poliţiste, are acum statuie în satul olandez al lui Pietr le Letton, Delfzijl. O merită din plin, după 80 de romane în care a strălucit ca personaj „infailibil"...

După anii '40, anarhismul e din nou la loc de cinste, prin Leo Malet. Hoinărind neobosit prin Paris, prieten cu Eluard, cu Magritte și cu Dali, Malet este un „anarhist" declarat. Își publică primul roman, „Johnny Métal", în 1941. La scurt timp, îl inventează pe Nestor Burma, primul detectiv particular francez, care se naște, contestatar, cu pipa în gură, pe „rue de la Gare", nr. 120, în 1943. Și aici se pune din nou problema atmosferei : «În policier-urile franțuzești lipsește ambianța misterioasă, „ceața". Ceața „monopolizată" de Simenon trebuia înlocuită cu ceva, dar cu ce ? Cu camuflajul ! Parisul în timpul ocupației, întuneric beznă, absența soarelui..." — spune Jean Paul Aron. Nestor Burma își face apariția într-un lagăr, este repatriat ca sanitar la Lyon și debarcă la „Chatillon-sous-Bagneux" : trăiește acolo, ca și Malet, de 40 de ani !

Universului popular al Parisului, creat de Malet („Noile mistere ale Parisului" — un volum pentru fiecare arondisment), „La Série

Jean Richard în „Maigret"

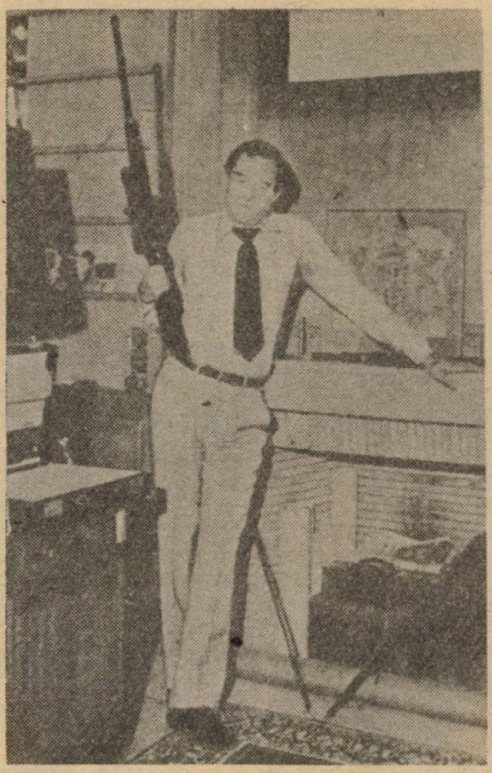

Gerard de Villiers

Noire" îi opune, începînd din 1948, urbanismul american, cu violența lui dezlănțuită. Acestei laturi „apocaliptice" a policier-ului „made in USA", îi va aduce un omagiu neobișnuit Boris Vian, în "J'irai cracher sur vos tombes..." („Voi scuipa pe mormintele voastre..."). Dar e prea tîrziu ! Parisul mitic, locuit de prostituate și de golani, Parisul lui Vidocq și Canler, a intrat deja în legendă ! Albert Simonin, pe care Malet l-a numit „Chateaubriand al argoului", îl reînvie în chip genial în „Touchez pas au grisbi !" (1953). Dar vai !, Simonin, poetul, este ultimul reprezentant al marilor romancieri „colțoși". După el, folclorul revine, dar sărăcit, cu Auguste le Breton („Du rififi chez les hommes") și, după model romantic, cu José Giovanni („Classe tous risques"). — Tradiția „anarhistă" se pierde, „policier"-ul de asemenea...

„Mărire și decădere": epilog !

Omentul va fi depășit de rasismul, de xenofobia lui San Antonio (Frederic Dard, pe numele lui adevărat) ale cărui romane prezintă însă alte surse de interes și pe care culmile nebănuite ale vulgarității le vor face deosebit de rentabile : 600 titluri publicate, a cîte 1 milion de exemplare fiecare !! Cifră care îl poate face gelos pe Gerard de Villiers, un alt împărat al literaturii polițiste de masă, care, cu 63 de titluri („SAS") și cu cele 11 colecții ale sale, acaparează piața franceză. Aici, anarhismul de altădată se reduce la expresia lui cea mai simplă : violență nestăvilită, și se colorează în nuanțe întunecate — rasism (atenuat, totuși, în ultima vreme), elogiul sistemului occidental, ideologie îngrijorătoare. «Pozînd, cu un pumnal nazist pe șemineu, Gerard de Villiers este prototipul „anti-Eugène Sue" : „Oamenii vor să se simtă puternici, virili, bogați, norocoși. Eu le ofer ceea ce își doresc !"»...

În „Contract provocator" (Fleuve noire), G. J. Arnaud, veteran al genului (300 de titluri !), imaginează o situație ciudată : Reagan, prezentînd victoria socialistă în Franța, îl angajează pe scriitorul francez Mick Sanders să scrie un policier defăimător la adresa lui François Mitterrand. Mick Sanders, mîndru că scrie, bazîndu-se pe o documentație solidă, execută comanda și devine „negrul" provocator al președintelui american... „Ei și ? Elementar, dragul meu Watson : personajul Mick Sanders nu vă amintește de nimeni ? Orice asemănare cu Gerard de Villiers nu poate fi decît o coincidență" ! — exclamă autorii anchetei.

Nota bene : „Contract provocation" a apărut, ieșind de sub tiparul imprimeriei Bussiere, din Saint Amand (departamentul „Cher") la 17 aprilie 1981. Alegerile prezidențiale au avut loc la 10 mai ! „Cine spune că romanul polițist nu este ancorat în realitate ?..."

Scurtă în

La urma urmelor, [illegible] mine decît să ne [illegible] odată cu Anthony Burgess — care își mărturisește această neliniște într-un interviu — dacă, peste un secol, aceste cărți vor fi mai citite decît Camus sau Henry James...

Se pare că, în fața acestui val de nestăvilit care este polițist-ul („le polar" — cum îl numesc francezii), sociologia literară rămîne, pe cît de „pedantă", ca știință, tot atît de neputincioasă, iar critica preferă să bage capul în nisip, ca struțul. „Trăgînd cu un ochi la Zola și cu altul la Chandler" (cel puțin așa ne lămurește, după cum s-a văzut, ancheta de față !), sau încercînd să-l „copieze prosteste pe Céline", romanul polițist — fie că este „neo"-polițist, fie că este „exotic", „erotic", sau naiba mai știe cum ! — a reușit, mai în glumă, mai în serios, să intre, pe ușa din dos, în literatura lumii. Și asta nu de ieri, alaltăieri, ci de peste un secol și jumătate. Avea dreptate Ngaio Marsh cînd declara, ironic, dar nu fără un anumit cinism : „Toți autorii de romane polițiste sînt, de fapt, scriitori numai în timpul liber ! În realitate, ei sînt de profesie... bancheri". Dixit !

Marius Petrescu

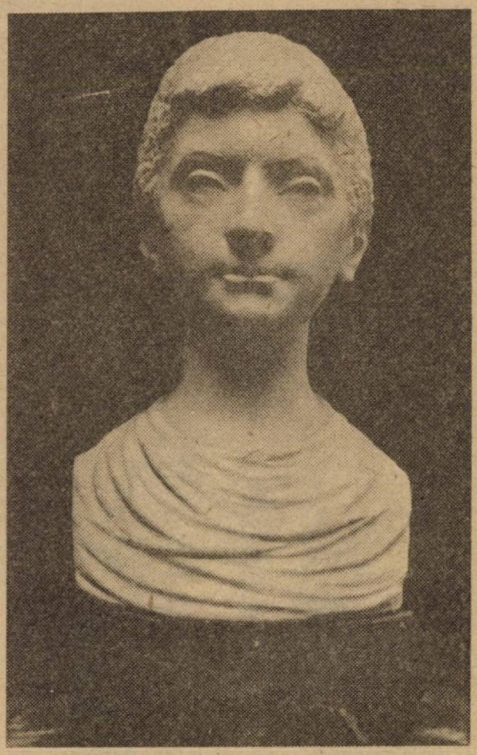

Sculpturi de Nicolae Kruch

TATĂL MEU

— poveşti (ale zilelor) obişnuite —

de Aline Giono

Cînd a intrat tata, eu şi sora mea tocmai ne făceam lecţiile la masa din sufragerie.

Tata, am spus-o deja, scrie poveşti pentru oameni mari, în biroul lui care se află în podul casei, ca să aibă mai multă linişte.

Cînd se satură de atîta linişte (ceea ce i se întîmplă de mai multe ori pe zi), coboară cele două etaje şi vine să vadă ce se petrece „la fetele lui".

În trecere, acum, nu pierde ocazia să-l necăjească pe căţel, apoi vine să ne zgîrie obrajii cu barba lui cea nouă. Atunci, conform jocului, noi scoatem strigăte ascuţite şi pretindem ca amîndoi obrajii să devină la fel de roşii şi usturători. Cînd ei ajung aşa, tata se duce în bucătărie special ca s-o sărute pe mama şi apoi să vadă ceea ce tocmai se pregăteşte pentru cină. Saltă capacele, miroase, îşi bagă degetul în sos, declară că mîncarea pisicii este cea mai îmbietoare, mama-l alungă şi el o porneşte din nou spre biroul lui, flu-

ierînd ușor.

Dar în ziua aceea, iată dialogul care ajunse la noi din bucătărie :

Mama : Dragul meu, am ceva să-ți spun, dar mai ales nu te supăra !

Tata, gata să se supere bineînțeles : De ce vrei să mă supăr ?

Mama : Pentru că ceea ce-ți voi spune nu-ți va face plăcere. Iată : te-ai schimbat, nu te mai recunosc.

Tata, uluit : Nu mă mai recunoști ? Ce-i cu povestea asta ?

Mama : Nu, nu mai ești același, nu mai ești la fel de drăguț ca înainte.

— Ei, asta-i bună ! Și după ce vezi tu că sînt, după cum zici, mai puțin drăguț decît înainte ?

— Foarte simplu : la început, cînd te-am cunoscut, tu nu omorai pe nimeni.

— Cum așa, nu omoram pe nimeni ? Și azi omor mai mulți decît înainte ?

— Sigur că da. Acum, în cărțile tale, toată lumea moare. Tu faci să-ți moară personajele pentru un da, pentru un nu, tu le execuți la fiecare pagină ; și nu erai așa înainte, și iată de ce cred eu că-i rău și că te-ai schimbat. Asta-i !

Cum era vorba de munca lui, tata fu atins din plin.

— Nu mai spune ! (Aproape că se bîlbîia de indignare). Dacă omor, înseamnă că am eu motivele mele, că povestea o cere. Este meseria mea și știu ce am de făcut. E ca și cum ți-aș reproșa că tu pui prea mult din asta sau din cealaltă în mîncărurile tale (într-adevăr i se întîmplă să i-o reproșeze).

Și, aprinzîndu-se din ce în ce mai tare :

— De altfel, asta nu mă privește decît pe mine și, dacă-mi place, pot omorî o sută, pot omorî o mie, pot omorî o sută de mii... Pot omorî toată lumea ! Ei bine, dacă-i așa, azi voi omorî șapte !

Și a plecat din nou în biroul lui, după ce-a trîntit ușa după el.

M-am dus la mama-n bucătărie. Își amesteca sosul, era tristă. A trebuit s-o consolez.

— Hai, mamă, tu nu crezi că tata-i cel mai drăguț dintre bărbați ? Te distrezi cu el, este întotdeauna bine dispus, nu se ia în serios (în afară de cazul cînd pretinde că mă ajută să-mi fac problemele, dar ăsta-i un detaliu). Ce să ceri mai mult ? tocmai pentru că omoară atîția oameni în cărțile lui, e așa de drăguț în viață.

Mama a acceptat să fie de acord cu mine. A rămas totuși puțin îngîndurată. Suspina în fața cratițelor. Chipul ei părea să zică : „Nu vă măritați niciodată cu un scriitor. Te îndrăgostești de un tînăr bun, te trezești măritată cu un asasin".

Seara, la cină, tata a coborît surîzînd din biroul lui. A mers drept la mama, a cuprins-o tandru de umeri și i-a zis :

— Vezi bine că nu sînt rău, : ca să-ți fac plăcere, n-am omorît pe nimeni.

Alphonse Allais

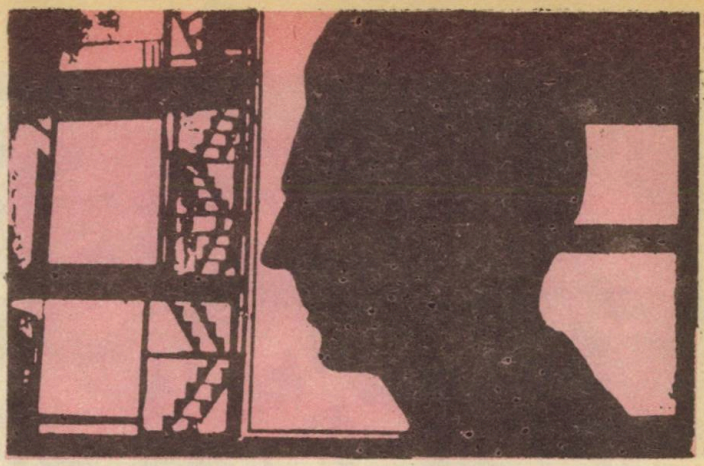

SLĂNINĂ VIE

„Porcul, acest folositor auxiliar al măcelarului“

(BUFFON)

. . . . . .

Și cu această ocazie, lăsați-mă să vă amintesc o anecdotă pe care-o povestea cu plăcere un unchi de-al meu mai bătrîn pe vremea cînd, bebeluș nevinovat și trandafiriu, buclele brune-mi încadrau fruntea senină.

Doi inși s-au hotărît odată să cumpere împreună un porc.

Pînă aici totul e bine.

În mod conștiincios, ei își îngrășară porcul, aducîndu-i foarte multe resturi de mîncare, tărîțe și chiar cartofi.

Cît timp dură această supraalimentare, cea mai bună înțelegere domni între acești coproprietari de treabă.

Iată de unde începu tărășenia.

Într-o bună zi, unul din acești domni găsi de cuviință că porcul este îndeajuns de gras și că a sunat ceasul să-l sacrifice.

Părerea celuilalt nu era deloc aceeași.

S-au hotărît să mai aștepte.

Trecură cîteva zile și primul deschise din nou discuția.

— E timpul să tăiem porcul nostru.

— Nu încă ! Eu mă pricep : porcul nu este încă bun de tăiat. Să mai avem răbdare.

Omul cel grăbit se scărpină la ceafă și, cu tonul celui ce a luat o mare hotărîre, zise :

— Ascultă prietene, cu partea ta de porc poți să faci ce vrei, dar eu o tai pe-a mea.

Zis și făcut. De prisos să mai adaug că tăind jumătatea lui de porc, și cealaltă jumătate murea.

...Această întîmplare mi-a venit în minte citind o uimitoare circulară pe care mi-a comunicat-o prietenul meu, E. Gautier, abilul director al „Științei franceze“. Este vorba despre lansarea unei afaceri uluitoare, după cum spune prospectul : o întreprindere de **Scoatere a slăninii vii.** Începutul circularei, pe care v-o transcriu mai jos, vă va lămuri pe deplin :

„Porcarina“

Originea și principiul invenției

„Cel mai nepriceput agricultor știe că porcul ajuns la momentul psihologic (sic !), adică suficient de gras, neputîndu-se mișca, poate fi găsit de multe ori cu găuri în osînză, găuri făcute de șobolani.

Celebrul inventator dl. L. Tourillon, care ne-a cedat brevetele sale și care rămîne fidel societății noastre, mirat de acest fapt, imaginä faimoasa lui mașină de scoatere a slăninii de pe porcii vii.

Un pantograf elastic și lame elicoidale cu lingură au stat la bază etc.“

Urmează descrierea detaliată a operației și denumirea viitoarelor victime care aparțin raselor Middlesex, New-Leicester și Tonkinoise. (Rasa Craonnaise se pare că are prea multă carne pentru acest gen de întreprindere. Fericită rasă !)

„...Bine exploatat, fiecare porc ne va oferi (! ! !) 100 kilograme de slănină pe an, adică cel puțin două sute de franci“.

— Și Societatea pentru Protecția Animalelor ? ! veți întreba dumneavoastră.

Cazul este prevăzut : un mic și fermecător post-scriptum răspunde dinainte la această amenințare :

„Pentru a liniști persoanele alarmate ca și pentru a da satisfacție Societății pentru Protecția Animalelor, porcii vor fi anesteziați înainte de a fi supuși operației“.

Să ne așteptăm la o mare creștere a prețului cloroformului.

Traducere și adaptare de
Octavia Buhociu

FRĂMÎNTĂRI

Relatarea omului în salopetă, cu o cască portocalie pe cap și încălțat cu bocanci cu talpa groasă de cauciuc, îl puseseră serios pe gînduri pe căpitan. Ofițerul, cu niște ochelari cu ramă subțire aurie, fața rotundă de un alb imaterial și ochii vii ce priveau fix spre interlocutor, semăna leit cu Al Bano. Parcă spre a se convinge dacă faimosul cîntăreț, scund de statură, n-are cumva tocuri mai înăltuțe, așa cum poartă italianul pe scenă pentru a egala cît de pe Romina încălțată, la rîndu-i în papucii ei celebri spre a nu-și depăși cu prea mulți centimetri soțul, se uită instinctiv spre picioarele ofițerului. Privirea fu discretă, dar totuși omul în civil o sesiză și surise. „Vă uitați la pantofii mei, știu, semăn cu celebrul italian, mi-au mai spus-o și alții. Nu e cazul să mă fac mai înalt. Raluca, nevastă-mea, deși nu-i urîtă deloc, nu-i frumoasă chiar ca fiica lui Power, e mai scundă decît mine. Eu am un metru șaizeci și trei, iar ea doar unu și șaizeci, așa că n-avem probleme". Petrolistul se făcu purpuriu la față. „Vai, tovarășe căpitan, vă rog să mă scuzați. Semănați într-adevăr cu italianul, aveți o figură de om bun, veșnic bine dispus, simpatic, dar am privit în jos așa, fără să urmăresc ceva anume". „Vă rog să mă iertați. Mă obsedează asemănarea mea cu celebritatea peninsulară. Chiar și șefii îmi spun Al Bano. Dar să trecem la oile noastre. Ce vă aduce pe la mine?" „Am stat mult și m-am gîndit, să vin, să nu vin...? Toată lumea din orășelul nostru apreciază felul dv. de a fi, prietenos, deschis, dorind sincer să ajutați unde puteți. Asta m-a îndemnat să vin. Dacă era predecesorul dv., care se uita încruntat la toți și dădea toată ziua la amenzi cînd trebuia și cînd nu trebuia, nu călcam în biroul ăsta. Nu mi-a plăcut să umblu cu pîra, cu turnătoriile, dar întîmplarea prin care am trecut, m-a descumpănit. Am eu dreptul să tac, să țin pentru mine, să înmormîntez, cum s-ar zice, o mîrșăvie? E vorba doar de un om, mai ales că-mi era și cumătru. Tare nevoiaș, Nea Blană, cum îi era porecla, nevastă bolnavă, un copil de nouă ani, bolnăvicios, și încă doi mai mici. O ducea greu de tot. Numai necazuri pe capul lor. Nu era băut cînd a dat peste el. Nu mîncase nimic toată ziua. Omul cu necazurile, cu gîndurile lui...". „Nu înțeleg, tovarășe Ștefan, ce vreți să spuneți. Vă supărați dacă vă rog să fiți mai explicit?". „Nu, nu, dar... îmi vine tare greu să vorbesc, deși cînd am plecat de la lucru, doar știți, facem foraje aci la doi pași, eram hotărît să vă spun. Aveam în minte toată convorbirea de-a fir a păr. Am venit într-o fugă, după cum vedeți, cu casca în cap, murdar, dar acum m-a părăsit curajul. Dacă nu s-o adeveri, n-o fi așa, nu mă încarc cu un păcat? M-am chinuit toată noaptea, m-am zvîrcolit în

somn — și ce vis ? Crucea de lîngă Hanul cu Plopi era mai mare decît cea de pe Caraiman. Cu litere mari de-o șchioapă, ca de foc, scria pe ea Povarnă Grigore. Curios, anul, luna și ziua morții nu mai apăreau. Pe cărare către ea, în șir indian, o procesiune de oameni învești-mîntați în negru, cu rase și capetele tunse ca franciscanii. Își frămîntau mătăniile în mînă. M-am trezit lac de sudoare". Al Bano asculta cu pacință. „N-am putere să vă spun. Dacă n-o fi așa ? repetă el întrebarea ce-l chinuia. Dacă omul a vrut să facă o glumă cu mine ? Parcă-i văd în semiîntunericul cabinei, pe mutra lui lunguiață, zîmbetul viclean atunci cînd a terminat de spus scurta lui poveste... Eram doar noi doi în mașină. Oricînd poate nega. Și atunci, domnule căpitan, cum rămîne cu obrazul meu ?". „Nea Ștefane, dumneata procedezi cum te lasă conștiința, cum vrei, eu nu te oblig să-mi destăinuiești nimic. De te răzgîndești, pleci înapoi la lucru și ne despărțim tot prieteni. Cît privește adevărul o ieși el odată și odată la suprafață. Nici eu nu-s de principiu să pui oamenii pe drumuri pentru verificări, investigații. Ca să nu mai vorbim de un om poate nevinovat zbuciumîndu-se... Unul mai slab de înger, învinuit pe nedrept de ceva grav mai face cine știe ? și un infarct. Ar fi totuși interesant să-mi spui despre ce e vorba. La urma urmei ai venit la mine să ne sfătuim, nu neapărat să-i facem cuiva vreun rău. Nu mai sînt un puști care crede că tot ce zboară se mănîncă.

Ștefan își luă inima în dinți. „Veneam de la „Crîngul lui Mircea", știți locul, acolo unde riul, cînd e vijelios, mai, mai că spală drumul. Mă luase șoferul ăla de seamănă cu Kirk Douglas. Știe atîtea și atîtea istorii încît te uimește. Uneori e greu să deosebești poveștile lui, spuse de altfel cu atîta farmec, de lucrurile reale. Ne apropiam de monumentul ăla micuț cu crucea de care vorbeam, construit acum vreo patru ani lîngă fosta circiumă a lui State. Obloanele stau bătute în cuie de ani de zile. Noaptea ți-e și frică să treci pe acolo. Nu știu cum a rezistat. Aud că vor să facă pe locul dărăpănăturii o moară. Mai aveam nu mult, cincisprezece-douăzeci de metri pînă la crucea care are în mijlocul ei fotografia răposatului, o poză îngălbenită de vreme. Cînd l-am auzit pe „american" vorbind cu graiul lui sfătos, mi-am imaginat că va începe una din obișnuitele lui povești care au darul de a-ți ține atenția trează, chit că n-ai dormit de-o săptămînă. Nu mă așteptam ca eroul întîmplării să fie chiar el. „Vezi monumentul ăsta cocoțat pe dîmbul de piatră ?". „Îl văd, cum să nu". „Află că omul ce zace sub pămînt, l-am terminat eu. Știi că nu beau, dar în seara aia m-a ademenit șeful cramei de la „Malu alb". Îi făcusem un bine, niște balast pentru curte în care, după cum știi, înoată în noroi, mai bine spus înota, că acum e ca pe bulevard". Am rămas mut. Mi s-au încleștat parcă fălcile. Ce să mai întreb ? Să aibă impresia că-l trag de limbă ? N-a mai dat nici un amănunt. A tăcut o vreme gînditor și apoi într-un tîrziu a facut o remarcă banală. „Se lasă ceața. Noroc că mai avem puțin pînă acasă". A oprit în dreptul porții mele, am coborît, i-am mulțumit, am vrut să-i dau niște bani, dar n-a primit. Camionul a demarat spre sondă. Cum se zice, domnule căpitan, povestea așa am cumpărat-o, așa v-o vînd. Alte amănunte nu știu. Să nu mă mai chemați. Faceți ce credeți de cuviință. Îmi pare bine totuși că m-am descărcat de povara istoriei astea... deloc plăcute».

Scormonind prin dosare, ascultînd oamenii care își mai aminteau ceva despre întîmplarea petrecută cu cinci ani în urmă în seara aceea urîtă de martie, ce-și arăta încă colții, luînd la mînă documentele de călătorie ale mașinii ce printr-un noroc n-au fost distruse, s-a stabilit de fapt că mașini „ucigașă" fusese la cîteva sute de km în nordul țării. Era în reparații capitale. „Americanul" răspunde calm. «De ce i-am destăinuit povestea cu lovirea lui Blană pasagerului meu Ștefan ? Deși v-ați convins că mașina era hăt departe de casa cu obloane, unde s-a petrecut tărășenia, iar eu eram de două luni în Siria cu ARCOM-ul, Ștefan n-avea cum să țină minte ce se întîmplase cu cinci ani în urmă, știa că am fost plecat „afară" dar nu mai reținea exact cînd. Așa

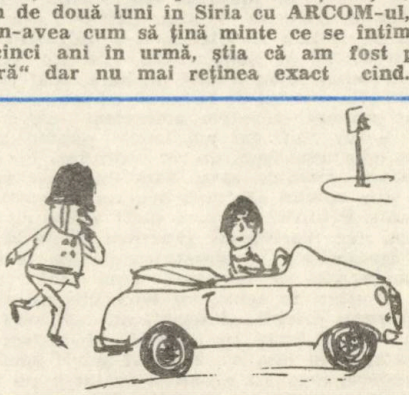

— Te invit să încetezi să mă fluieri și să mă mai urmărești. Altfel te spun soțului meu.

cum maistrul sondor a vrut să-şi descarce conştiinţa la fel am dorit şi eu. Mă apăsa moartea omuleţului acela pirpiriu, bătut de soartă în toate felurile. Aflasem că vecinul lui Blană, tot şofer, mare pilangiu, îl urmărise pe amărît aproape la pas cu camionul. Ştia că tocmai luase salariul. Lucra pe atunci la Uzina de anvelope pe o Tatră imensă. După kilul de ţuică băut la prînz, lui Antim i se uscase gîtul. Nu te joci cu pofta beţivului de a bea în continuare pînă nu mai ştie de el. Îl mai tapase şi alteori pe Blană de bani. Nu-i cerea mult, maximum un pol. Asta cam de două ori pe săptămînă. Pentru bugetul amăritului, ce avea atîtea guri de astupat, era însă mult. Mai ales că nu mai vedea niciodată înapoi paralele. „Vecine, îmi eşti simpatic dar nu-ţi mai pot da bani de băutură. Ţi-aş da dacă aş avea. nu zic nu, dar nu-mi rămîn pentru mîncare. Plus doctoriile pentru Saveta cu inima ei bolnavă. Al mic doar ştii că e epileptic. Iartă-mă !". Blană era un om blajin. Cele mai grave lucruri le spunea calm. cu blîndeţe. Antim s-a încruntat, nu i-a răspuns nimic şi s-a urcat în enorma lui cabină. S-a ţinut după el cu maşina, aşa cum vă povesteam. În apropierea locului unde familia lui Blană, îngîndîndu-se în datorii, i-a clădit apoi crucea, Antim l-a lovit în plin. I-a cotrobăit prin buzunare ca un tîlhar, i-a luat toată chenzina, cinci sute de lei, din buzunar şi s-a pierdut în noapte. Omul mai trăia. Medicii au spus că de fapt a murit de frig. Dus la spital ar fi supravieţuit. „Douglas" aflase povestea tot la o beţie. Antim băuse zdravăn. Îşi ţinea capul cu coatele pe masă privind în gol. Ploscă, bufetierul, îl anunţase că închide. „Plec, plec, vreau doar să-i zic ceva „artistului". „Care-i baiul, Antime ?" „Saveta cu copiii. N-au nici după ce bea apă. I s-a îmbolnăvit şi Mitru, mijlociul, de gălbinare". I-aş ajuta, dar eu tot ce am las aici la Ploscă. Dau tot pentru băutură. Pentru asta l-am doborît şi pe Blană. Cînd îi văd cît au ajuns de jos pe ai lui mă cuprinde jalea. Dar parcă nu-i mai e milă unuia de altul"».

Ilustraţii de Eugen Taraş-Oituz

Omul cu înfăţişarea de artist a aflat cu uimire tărăşenia cu vreo doi ani după ce Saveta ridicase micul monument. Fărdelegea îi stăruia în minte. «Şi-a uşurat el sufletul şi mi-a pus mie în spate crucea s-o duc. Beţivul a şi uitat probabil ce mi-a zis atunci cînd Ploscă ne zorea să părăsim localul. „Kirk" i s-a destăinuit la rîndu-i lui Ştefan. N-a îndrăznit să-i zică direct lui Al Bano. „Mă ştie de poamă nu prea bună. Cam o dată pe lună, mai transformam cîte o masă de la bufet, cu tot ce era pe ea, în pulbere, fusesem amestecat într-o poveste cu un viol, dar am scăpat pentru că în chestia asta avusesem un rol secundar. Eu doar le găsisem puştilor casa. Asta după ce m-am întors din pustiul ăla unde lucram la patruzeci de grade. Probabil de prea mult soare ce m-a bătut în cap. Tăriile mă zăpăceau şi ele şi mai mult. De-aia am şi plecat înainte de termen. Cel puţin aici îţi răcoreşti capul mai uşor. „Cum ai ajuns tu acolo, mă Kirk-ule, nu ştim". îmi spuneau colegii. „Probabil nu aflaseră că eşti în relaţii bune cu licorile". Mi-a fost ruşine să apar în faţa dv. M-aţi fi privit poate cu neîncredere, deşi nu mi-aţi fi arătat-o pe faţă. Vă faceţi meseria cu discreţie. Nu v-am auzit o dată ridicînd tonul. Dacă eşti deştept nu-i nevoie de brutalitate. Dovezile îs mai tari decît bătaia. Am ales calea prin Ştefan. Spusele lui erau credibile, cum s-a şi întîmplat de fapt. Cît de înrăit să fie un ins, tot nu poate trăi ştiind că viaţa unui om a fost luată şi făptaşul se întîlneşte zilnic pe uliţă cu văduva şi orfanii şi încă mai are tupeul s-o întrebe „Ce mai faci Saveto, cum o duci ?". M-am văzut cu sondorul zilele trecute. „M-ai băgat Douglas în tărăşenia asta fără să-mi spui că n-ai fost tu în cauză. Tare mi-a fost ciudă pe tine. Prima dată cînd l-am văzut pe Al Bano încruntat. Era în zilele cînd iţele se lăsau greu descurcate. Dar i-a trecut cînd lucrurile s-au lămurit». „Nea Ştefane, am cercetat hîrtiile. De zece ani în urbea asta a noastră de munteni cumsecade nu s-a petrecut altă faptă gravă. Bineînţeles, că furtişaguri au mai fost. I-am dat de rost cam greu, autopsii, expertize. Unii nu-şi mai aminteau, alţii chiar de ştiau ceva nu voiau să se complice. Pierdusem, să-ţi spun drept, speranţa că vom mai putea face ceva. Important nu e atît că Antim va intra la zdup. Totuşi liber fiind, ăsta cu capul veşnic plin de... vapori, ştii mata din care, oricînd îţi poate face o boacănă. Oamenii or să răsufle uşuraţi. Biata Saveta, ştie măcar cine i-a răpus bărbatul. I-am spus pe ocolite ceva despre ucigaş. Mi-era frică de inima ei. Burlacu mi-a promis că o ia la el la filatură. Copiii i-au mai crescut, îi e mai uşor acuma".

„Italianul" îşi ia nevasta de mînă, tandru tot aşa cum se poartă „originalul" cu Romina, şi se îndreaptă spre locuinţa familiei unde e invitat să vadă o casetă cu... Al Bano. Merge cu soţia la braţ şi gîndurile îi zboară. „Parcă e nevoie ca scriitorii să inventeze ? Viaţa le furnizează de-a gata istorii, poveşti, cazuri interesante, tulburătoare." A nu le confunda cu „Dicţionarul de idei primite de-a gata" al lui Flaubert, genial elaborat dar cu altă destinaţie.

Victor Beda

A murit Dr Tester în 1944?

Un agent dublu în România anilor '40: «INSENSIBILUL»

Decesul spionajului romantic

În anii premergători cît și pe parcursul celui de al doilea război mondial, România a fost scena unor operațiuni unde și-au dat întîlnire și au acționat stele de prima mînă atît ale serviciilor secrete aliate cît și ale Axei. „Preferința" acestei alegeri a fost bineînțeles dictată în primul rînd de poziția geografică și în al doilea rînd, nu mai puțin important, de faptul că țara noastră era capabilă să furnizeze petrol și grîu, elemente vitale cu care se alimentează orice armată modernă.

Perioada spionajului romantic era de domeniul trecutului, rămînînd prezentă doar în romane și scenarii de film. Între anii 1930—1940, au fost puse la punct metode și tehnici noi, în care factorul psihologic deținea un rol de seamă. Activitatea informativă nu mai era concepută și practicată conjunctural, ci pe baza unei politici și strategii de lungă durată, care să țină seama de interesele majore ale statului și nu ale unor probleme de moment[1]). Conducerea tactică a fost încredințată unor specialiști, universitari, care au conferit spionajului un caracter științific, bazat pe cunoștințe de psihologie, sociologie și economie. Locul aventurilor a fost luat de oameni bine pregătiți care ocupau o poziție de văză în societate.

Analizînd evenimentele și pe protagoniștii lor, ne-am oprit asupra unei figuri singulare și re-

prezentative, despre care mulți istorici și scriitori contemporani sînt de acord că ocupă un loc de prim rang în galeria marilor agenți secreți ai secolului XX. Este vorba de Arthur Albert Tester. Duritatea acestuia, sîngele rece, modul cum reacționa la cele mai teribile întîmplări neașteptate sau de pildă maniera în care își sacrifica propriii colaboratori atunci cînd aceștia nu-i mai erau de folos, i-au atras epitetul de „Insensibilul". Dar nu numai acestea

[1]) **Jacques De Launay și Roger Gheysens: Les grands espions de notre temps, Ed. Hachette. Paris, 1971.**

au fost motivele care ne-au determinat în alegerea noastră, ci şi faptul că Tester şi-a desfăşurat cea mai mare parte a activităţii sale pe teritoriul ţării noastre.

În reconstituirea pe care o prezentăm — succint — în cele ce urmează, ne-am folosit pe de o parte de studierea unei vaste bibliografii, dar contrastant de săracă în referiri la personajul nostru şi deseori contradictorii, iar pe de altă parte încercînd să reconstituie pe baza mărturiilor celor care l-au cunoscut, lucru care nu a fost făcut de autorii pe care îi vom cita. Acest din urmă fapt, ne-a permis să avansăm o serie de ipoteze în privinţa apartenenţei sale la unele servicii secrete, a locului ocupat şi mai ales asupra aşa zisului său sfîrşit. Sînt aspecte care au fost neglijate de ceilalţi autori, care, nefolosind instrumentele ce stau la îndemîna istoricului, s-au grăbit, coroborînd doar date jurnalistice şi rapoarte ale poliţiei, să tragă concluzii pripite.

O fişă biografică oarecare

rthur Tester s-a născut la Stuttgart, la 23 august 1895. Fred Tester, tatăl său, cetăţean englez, era consul al Marii Britanii în acel oraş. Mama lui Tester, Louise Emma Kaeuffelin, era de naţionalitate germană. Fiul lor şi-a efctuat studiile mai întîi în Germania şi apoi în Anglia. Din adolescenţă a vădit o adevărată înclinaţie spre actorie, dar cu trecerea anilor, această pasiune a cedat locul unor preocupări mai concrete, studiind dreptul şi economia. Din aceste două direcţii — arta de a se metamorfoza şi spiritul practic — a rezultat personalitatea viitorului spion, trăsături care îl vor ajuta în activitatea sa de mai tîrziu.

Anii trec şi în afara unor călătorii efectuate în Europa, America şi Asia, un singur eveniment este demn de reţinut : o poveste de dragoste cu o fermecătoare nemţoaică pe nume Ingeborg Alt, care după căsătorie îi va dărui patru copii : Violet, Marghit, Mary şi Fred. A mai avut un băiat dintr-o legătură pasageră, Arthur, pe care deşi nu l-a recunoscut legal, s-a ocupat de creşterea şi educaţia lui.

Exact după şase ani, Arthur Tester s-a despărţit de prima soţie şi, un an mai tîrziu, s-a recăsătorit cu Uckert Carlotte Seifer, o fostă balerină berlineză, cu care a mai avut o fiică, Lillian, născută la Broadstaires în Anglia.

Prima soţie, lipsită de mijloace materiale, îi va încredinţa lui Tester pe Mary şi pe Violet, iar mai tîrziu şi pe ceilalţi copii. În căutarea unei situaţii materiale mai bune, Tester pleacă în Germania, în 1925, unde părinţii săi dispuneau de o anumită avere. Să nu uităm că în grija sa, la numai 30 ani, se afla o familie destul de numeroasă ce trebuia întreţinută.

În perioada anilor 1915—1925, cu excepţia unor scurte călătorii, mai ales în Anglia, Tester s-a aflat în Germania, unde în timpul primului război mondial va activa ca actor amator în faţa răniţilor din spitalele de campanie, apoi se avîntă în activităţi financiare, domeniu în care se va perfecţiona neîncetat şi se va dovedi în scurtă vreme un abil întreprinzător.

În aceşti ani tulburi vine în contact cu viitorii pontifi ai nazismului, cimentîndu-se o prietenie ocultă. Individ dotat cu mult simţ practic, Tester

îşi dă seama de foloasele pe care le-ar putea trage şi îşi joacă rolul de partizan al naţional-socialismului. În căutare de lucru, el atrage atenţia serviciilor secrete germane şi apoi naziste. Recomandat de camarazii săi, el este recrutat şi i se creează fără mari dificultăţi o nouă identitate care să-i permită stabilirea în Anglia. Apartenenţa sa — era doar fiul unui notabil diplomat britanic — îi oferă posibilitatea de a fi plasat cu uşurinţă şi fără a trezi bănuieli în tabăra engleză. Obiectivul : infiltrarea în serviciile de contrainformaţii britanice ! I se dă mînă liberă în multe privinţe pentru a lua hotărîrile ce le credea de cuviinţă, dar în acelaşi timp, prietenii şi stăpînii săi îl ţin departe de adevăratele lor intenţii.

În 1925 pleacă în Anglia, hotărît să se angajeze cu toate resursele pe traiectoria ce i se oferea. Fire cheltuitoare, înclinat spre aventură, va desfăşura la Londra o activitate ce se va solda cu acumularea unei importante averi. Îşi redobîndeşte cetăţenia britanică, avînd acum o dublă naţionalitate : germană şi britanică, fără ca aceasta să trezească suspiciune cuiva.

Proprietarul yachtului „Lucynda"

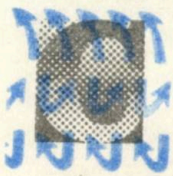

el care cercetează această perioadă din viaţa lui Tester este frapat de o constatare izbitoare. Activitatea pe care o duce în Anglia, la Londra, are un dublu aspect : o continuă goană după bani şi în acelaşi timp, o vădită străduinţă de „acoperire", dorinţa de a oferi o anume imagine ocupaţiei şi comportării sale. Dacă apelăm la amintirile celor care l-au cunoscut, ne putem da seama că „juca" foarte bine datorită cunoaşterii unor subtilităţi juridice şi economice ale

economiei capitaliste ; tehnica sa consta în a crea întreprinderi, a-şi lua asociaţi cu capital lichid, apoi a depune bilanţul după ce a „economisit" activul. Bine „acoperit" din punct de vedere juridic — studiile făcute dădeau acum roade —, Tester se sustrăgea întotdeauna, la momentul oportun, din afacerea începută şi bineînţeles niciodată nu era în pierdere. I-au fost suficienţi cîţiva ani de asemenea operaţii pentru a se număra printre oamenii bogaţi ai societăţii londoneze. Nu a fost scutit nici de scandaluri, dar nu a ajuns niciodată să fie acţionat în judecată. Puţini îşi pun totuşi problema adevăratei proveniente a banilor şi nu remarcă o anumită coincidenţă între prosperitatea economică a lui Arthur Tester şi instaurarea nazismului în Germania. Se insinuează treptat în „lumea bună" londoneză şi îşi consolidează continuu poziţia prin persoane importante pe care mai întîi le invită la petreceri sau le împrumută cu bani. Îşi cumpără o crescătorie de cai pentru curse, mărindu-i şi modernizîndu-i grajdurile. În preajma acestora foia o lume pestriţă, compusă din tineri aristocraţi, diplomaţi, politicieni şi, bineînţeles, mulţi aventurieri. Atunci cînd prietenul său, lordul Curzon, aflat în dificultate financiară, şi-a făcut cunoscută intenţia de a-şi vinde o superbă proprietate ce o avea la Broadstaires, Tester a supralicitat, oferind o sumă cu mult mai mare decît valora. În 1938 achiziţionează un mare şi luxos iacht „Lucynda" de la negustorul londonez de vinuri B.L. Koppenhagen. Nava fusese construită în 1899 şi avea un deplasament de 588 tone, remarcîndu-se prin eleganţa sa (era de culoare albă, cu feroneria aurită), cît mai ales prin faptul, mai puţin cunoscut, că dispunea de un puternic radio-emiţător. Împreună cu soţia sa, oferea recepţii la bordul vasului. Mulţi dintre membrii aristocraţiei britanice luau parte la aceste petreceri, în compania deloc întîmplătoare a altor prieteni ai bancherului. Tester se înfăţişa tuturor ca un om de afaceri ce nu făcea politică şi pe care-l interesa doar să cîştige bani şi să-i cheltuiască. Dispunem de o informaţie preţioasă : ambasadorul ţării noastre din acea perioadă la Londra.

În cursul week-end-urilor, iachtul „Lucynda" ridica ancora şi naviga în largul apelor teritoriale germane, unde emiţătorul său transmitea pentru serviciile secrete din Germania.

Tester se apropia treptat de cercurile britanice ce simpatizau cu nazismul, liderul fasciştilor britanici fiind Oswald Mosley, cel care a înfiinţat, la 1 octombrie 1932, organizaţia „British Union of Fascists", ce număra circa 20 000 membrii (şi nu 500 000 cît pretindea că deţine !). Toate activităţile progermane erau susţinute şi finanţate de oficina propagandistică aparţinînd lui Rosenberg. La scurtă vreme, Tester se angrenează în politică, manifestîndu-şi vederile pronaziste, colaborează la revistele fasciste engleze şi devine aghiotantul lui Mosley, atitudine bizară pentru un om de afaceri cum se pretindea că este. Această afirmaţie se bazează pe faptul că în anul 1938, Tester a fost vehement atacat de întreaga presă engleză pentru activitatea sa politică fascistă, fiind acuzat că agenţia sa de presă „European—Pres—Agency, Ltd", al cărui acţionar era, ar primi subvenţii băneşti din partea Ministerului Propagandei Germane. Au urmat apoi o serie de interpelări în parlamentul englez, chestiunea fiind cercetată şi de Scotland Yard fără a se putea obţine dovezi concrete. În cele din urmă această agenţie a fost lichidată.

Legătura lui Tester cu Mosley datează mai de mult şi anume din perioada anilor '30, cînd Tester îşi deschisese la Londra un birou de avocatură. Întrebat, după război, Mosley a declarat că nu-şi aminteşte nimic despre Tester. Cum putem interpreta răspunsul său : o amnezie pusă pe seama vîrstei ? Oricare ar fi răspunsul, legătura dintre cei doi nu poate fi contestată.

Acum urmează un aspect care a derutat pe unii autori în consideraţiile lor : fasciştii, indiferent de naţionalitatea lor, erau antisemiţi ; Tester era evreu britanic, după tată ; Mosley nu ştia aceasta ? Dacă nu ştia — nici el şi nici naziştii în frunte cu Rosenberg — înseamnă că Tester îşi confecţionase o origine falsă, care a rezistat unor verificări multiple şi nu numai britanice. În ce scop ? O singură explicaţie : să pătrundă în rîndurile fasciştilor britanici şi să fie apreciat de naziştii. Singur nu putea să facă acest lucru, ci numai cu sprijinul şi la sugestia serviciului de spionaj britanic. Ajungem în acest punct la o concluzie evidentă : Arthur Tester a fost pregătit de M.I. 5 să se infiltreze într-o grupare politică nazistă.

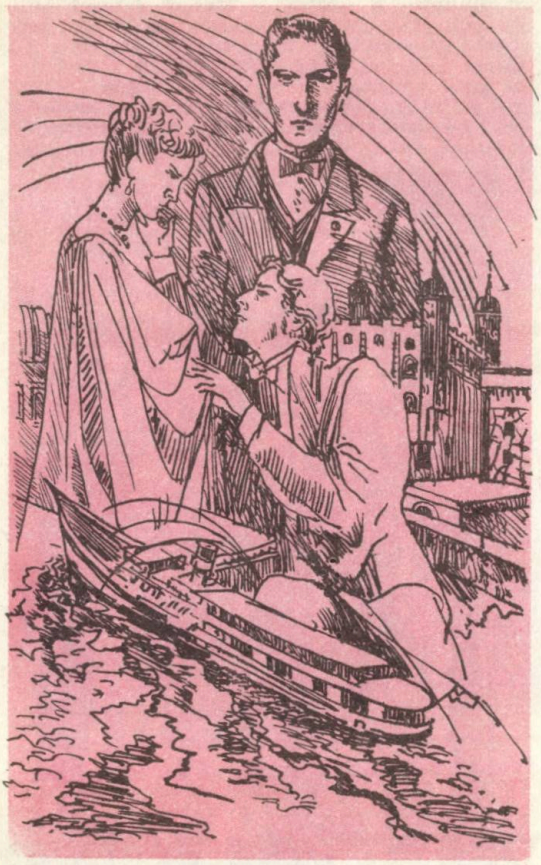

Ilustrații de Teodor Bogoi

Devine, de acuma, explicabilă întreaga atitudine nepăsătoare a autorităților britanice față de comportarea pronazistă a lui Tester. Mai rezultă ceva : încrederea ce i se acorda de către M.I.5 lui Tester ieșea din canoanele obișnuite ale serviciilor secrete. Că este așa și nu o simplă presupunere, se va dovedi prin comportarea față de fiicele lui Tester după 1945. Dar să nu anticipăm prea mult.

În martie 1937 Tester va îndeplini din ordinul lui Rosenberg tentativa de a cumpăra un ziar belgian contra sumei de 110 000 lire sterline. Ziarul urma să fie folosit pentru activitatea de propagandă nazistă. Întreaga sa activitate îl situează în ochii marelui public în mod indubitabil pe o linie pro-nazistă, cu toate semnele neplăcute care s-au succedat în Anglia, creîndu-i situația imposibilă de a mai rămîne în țară. Era, de fapt, exact efectul scontat de serviciile engleze pentru a-l infiltra și a-l face să se bucure de o încredere sporită din partea inamicului. Să nu uităm că Intelligence Service și-a dovedit cu prilejul celui de al doilea război mondial o măiestrie de neimaginat în materie de dezinformare.

„Lucynda" — destinația Grecia

În august 1939, Lucynda părăsește portul Portsmouth, avînd la bord pe soția lui Tester și pe Mary, fiica cea mare. Destinația : Grecia. Bancherul Tester, împreună cu familia sa, s-a instalat într-o vilă somptuoasă, situată în nordul capitalei, la Kifissia.

Cercetări privind activitatea lui Tester din această perioadă au permis să se reconstituie faptul că bancherul primea în vila sa numeroase persoane, precum și corespondență venită din Albania, Bulgaria și... România ! La sfîrșitul fiecărei săptămîni Tester ieșea cu iachtul în larg, undeva în afara apelor teritoriale grecești și emitea lungi mesaje, codificate. Pe la sfîrșitul verii anului 1940, Arthur Tester părăsește Grecia cu destinația... România.

Stabilirea și activitatea lui Tester în țara noastră s-a înscris într-un plan bine pregătit și țesut cu minuțiozitate. Croazierele cu iachtul în Mediterana constituiau în realitate nu călătorii de agrement cum se dorea să pară, ci tot atîtea prilejuri de întîlnire cu oameni de afaceri germani, englezi și belgieni. Cumpără hoteluri, stabilimente balneare și achiziționează acțiuni la... societatea „Nafta Română". Printre cei care îl frecventează, se numără și un avocat român suspectat de organele de contrainformații din țara noastră că ar fi în slujba Intelligence Service-ului. Legătura dintre cei doi se va cimenta și mai mult prin căsătoria (la Neapole), ceva mai tîrziu, a lui Ghibaldan cu fiica cea mai mare a lui Tester, Mary. Prin această alianță, ginerele a devenit secretarul particular al lui Tester. Mary și Ghibaldan vor fi inițiați de Tester în activitățile pe care le ducea și-l vor seconda cu fidelitate. Violet rămăsese în Germania și urma școala de balet din Hamburg.

Ajunși în București, noii veniți (Tester, soția sa, copiii Lilliana și Arthur și bineînțeles Mary) poposesc mai întîi la Hotelul Athénée Palace, unde prezintă la recepție pașaportul britanic nr. 134 542/1940 eliberat de consulatul englez din Atena. Ginerele le cumpără o vilă confortabilă în apropierea fostului parc Jianu, pe strada Ion Cosma la nr. 17. Imediat ce Tester a sosit în București, organele de informații române și-au dat seama cu cine au de a face și l-au supus unei supravegheri permanente. Verificările organelor române scot repede la iveală faptul că Arthur Tester nu se afla cîtuși de puțin pentru prima oară în România, ci mai fusese în țara noastră în luna noiembrie 1933.

Noul sosit în București a început să aibă contacte directe cu membrii legației germane, cu legionarii și cu unele cercuri de afaceri și chiar cu oameni politici (...), folosindu-se de orice prilej pentru a-și afișa vederile sale pronaziste. Deși nu cunoștea limba română, Tester a început să publice, periodic, articole în ziarele „Seara" și „Bucureștii", materiale prin care critica vehement politica Marii Britanii și a Franței îndreptată împotriva Germaniei hitleriste.

Traducerile i le făcea ginerele său, avocatul Valeriu Ghibaldan. Rezultatul articolelor nu a întîrziat să dea roade, trezind simpatia anumitor cercuri, mai ales legionare.

„England, quo vadis?"

Tester scrie chiar o carte, intitulată „England Quo Vadis ?" (Anglia, încotro ?) — parafrazînd un cunoscut roman ce circula în acei ani — și în care ataca virulent sistemul politic britanic și adversitatea acestuia față de Germania, menționînd că „Anglia duce o politică greșită dacă mai continuă războiul împotriva Germaniei. Rezultatul — scrie Tester — nu va fi decît unul singur : înfrîngerea Angliei, iar cele care vor avea de cîștigat vor fi Statele Unite". Și concluziona : „Singura salvare este fascismul lui Oswald Mosley și alianța cu Germania". Cartea nu reprezintă altceva decît o lucrare de propagandă ieftină, favorabilă fostului său protector. Dar, așa cum am arătat, fiind întrebat, în 1970, de Jacques De Launay ce știe despre A. Tester, Mosley a afirmat senin că... nici nu l-a cunoscut!

Care a fost părerea naziștilor despre cartea lui Tester ? Tipărită inițial într-un număr restrîns de exemplare în Editura Pioner Verlag — Berlin—Bukarest, a fost prezentată ministrului de externe al Germaniei, Ribbentrop. Acesta a citit-o cu atenție și a apreciat-o în mod deosebit, hotărînd să fie tipărită în... zece milioane de exemplare în limbile engleză, franceză, germană, română, sîrbă, japoneză etc. Succesul lui Tester părea asigurat. Cartea a fost tradusă în limba română de Valeriu Ghibaldan, culeasă la tipografie, dar nu a mai fost tipărită. Dar Tester și-a atins de fapt cu această carte adevăratul său scop : s-a făcut remarcat de cercurile conducătoare naziste — situația se modificase față de anii '30 — și von Killinger îl numește printre principalii săi rezidenți secreți în România.

La adăpostul confortabil al protectorului său nazist, la numai cîteva luni de la instalarea sa în țara noastră, Tester pune la cale o serie de lovituri și operațiuni ilicite, care se soldează cu profituri imense. Majoritatea victimelor, oameni de afaceri și patroni evrei. Corpul Detectivilor examinînd rapacitatea cu care Tester exploata în scopuri personale avantajele dictaturii legionare, propune internarea lui în lagăr la data de 6 martie 1941. În cele din urmă, după lungi tergiversări, nu se dă curs măsurii de internare în lagăr a acestuia, fiind ținut sub pază la domiciliu. Verificările pe care agenții fasciști le-au făcut în Anglia au confirmat faptul că Tester era filogerman și un element de încredere. Este momentul în care Tester pătrunde atît în cercul Legației germane de la București, cît și în cel al oamenilor politici și de afaceri români. Și dovezile palpabile că Tester lucra pentru serviciile secrete naziste, avînd relații în cercurile conducătoare de la Berlin, încep să se adune.

Două luni mai tîrziu, la 17 iunie 1941, Tester este chemat în Germania pentru a primi ordine și instrucțiuni de la conducerea Gestapoului, iar la Berlin a fost primit în audiență de Cancelar. Și pentru a confirma o notă de autenticitate celor arătate mai sus, facem precizarea că Tester a călătorit în Germania avînd un pașaport german ce purta nr. 966, eliberat de legația din București. Era deci cetățean german și recunoscut oficial ca agent secret cu acte ce-i conferau statutul de rigoare. Mai mult, călătoria la Berlin, contactele avute acolo, permit imaginarea ipotezei că dispunea de o funcție înaltă în rîndul spionajului nazist din România, într-un moment crucial. La întoarcerea sa în România, devine un colaborator apropiat și apreciat de von Killinger, ministrul Reichului în România, de la care primea misiuni exprese. Un motiv în plus pentru a sprijini afirmația de mai sus, se bazează pe faptul că din partea organelor de resort s-au transmis instrucțiuni conform cărora nimeni să nu se mai ocupe de persoana dr.ului Tester (...).

Posibilitățile dr.-lui Tester

Pentru a ne da seama de dimensiunile reale ale poziției ocupate de Tester în ierarhia spionajului nazist vom reproduce un episod ce vorbește de la sine. În 1942, Ion Antonescu a aflat că maestrul Rosenthal, un avocat român, evreu de naționalitate, refugiat la Paris, ce-l apărase odinioară în fața Tribunalului de la București, cînd fusese acuzat de bigamie, a fost arestat de Gestapo în cursul unei razii. Antonescu a telefonat personal lui Hitler pentru a-i cere, ca un gest de favoare, eliberarea fostului său avocat. Dar cererea sa a rămas fără răspuns. Rosenthal se afla deja în trenul ce-l conducea spre unul din lagărele morții. În ultimă instanță Antonescu care știa de rolul pe care îl juca Tester a apelat la el și acesta a rezolvat imediat cazul, prin telefon : trenul morții a fost oprit la Graz ; prin megafon, un căpitan S.S. chema pe cetățeanul Rosenthal să se prezinte urgent la poliția gării. Prizonierul a coborît. Abia se mai ținea pe picioare gîndindu-se la clipele care îi erau numărate. E de presupus cît de uimit a fost cînd ofițerul a luat poziție de drepți și i s-a adresat extrem de politicos : Domnule ! Din această clipă sînteți liber. Vă cerem scuze. Ordin superior... !

Despre Tester, în cercurile bine informate, se știa că este cetățean englez și simpatizant al partidului fascist din Anglia, aflîndu-se în România ca refugiat politic. Activitatea sa din țara noastră era privită cu îngăduință, fiind considerată ca nedăunătoare interesului regimului.

Care erau așadar legăturile lui Tester cu organele de informații britanice și germane ? În discuțiile cu unele persoane, Tester lăsa să se strecoare ideea că ar fi în slujba spionajului britanic. Și iată că Tester a demonstrat prin fapte că nu mințea. Încă de la venirea sa în România, a intrat în contact cu Clark R. Percy, cetățean englez și director al fabricii de cabluri, cu Walter Duranty, ziarist britanic, și cu Arthur Patrick Porbes, atașat aerian al Angliei la București, toți aceștia fiind identificați ca agenți ai Intelligence Service-ului.

Dispunea de informatori și colaboratori apropiați încă de prin anii 1932—1933, ceea ce ne face să credem că la acea dată era deja introdus în activitatea informativă și pregătit, așa cum se obișnuiește, pentru o anumită traiectorie și obiective precise. O dovadă în plus : Hudiță s-a întîlnit cu Tester în mai multe rînduri în preajma izbucnirii celui de al doilea război mondial, fiind unul dintre prietenii săi apropiați, de-ai casei, cum se spune, participînd la croazierele mondene cu iahtul Lucynda în Mediterana, pe ruta Istanbul, Atena, Pireu și Neapole. Pe lista foarte lungă de agenți ai Intelligence Service-ului cu care era în contact „în văzul public" se număra și propriul său ginere, Valeriu Ghibaldan.

Tester deși german, era văzut în compania unor străini sau frecventînd diverse legații din București aparținînd altor țări. În primele zile ale lunii iunie 1943 a început să se zvonească cum că Tester devenise suspect în ochii Berlinului, fiind ținut sub supraveghere. Motivul : s-ar fi interceptat unele legături foarte suspecte ale acestuia în străinătate cu anglo-americanii.

Pe cine slujește dr. Tester ?

Se naște întrebarea : cărui serviciu secret nazist îi aparținea Tester ? era agent al Abwehr-ului ? Unii agenți ai vremii au colaborat cu Abwehrul. Anchetați, vechii ofițeri ai amiralului Canaris, printre care amintim pe locotenent-colonelul Franz Senbert, care conducea organizația, și pe istoricul acesteia, Gert Bucheit, sînt categorici în afirmațiile lor : „Tester nu a aparținut cadrelor Abwehr-ului !".

Aparținea Gestapo-ului ? Acesta avea alt domeniu de activitate în care nu se încadra acțiunile întreprinse de Tester. Mai mult, Tester era supraveghiat de Gestapo, în principal prin secretara sa, agenta Dana Grundinger. Prin activitatea dusă în Anglia și misiunile ce i-au fost încredințate la Bruxelles, este cert că un prim contact l-a avut cu serviciul lui Rosenberg. A urmat, probabil, promovarea în cadrul S.D.-ului (Serviciul de Siguranță al Germaniei hitleriste).

În România, A. Tester era subordonat lui Herman von Ritgen, unul dintre conducătorii S.D.-ului, cu care întreținea și relații amicale, ce depășeau cadrul oficial.

Iată deci o serie de indicii sigure — la care se vor adăuga cele din finalul expunerii noastre — care ne fac să conchidem că A.A. Tester a fost agent al Intelligence Service-ului, ocupînd o funcție de înaltă responsabilitate, putînd lua decizii de unul singur atunci cînd situația o impunea, fără a da socoteală ; ne referim la unii agenți ai aliaților aruncați în închisori pentru că aveau limba prea lungă și care nu prezentau garanțiile cuvenite.

Dacă Serviciul secret britanic a acceptat aceste procedee folosite de Tester înseamnă că serviciile sale erau incomparabil mai utile. Una din misiunile lui de primă importanță în țara noastră s-a conturat către sfîrșitul anului 1943 și, mai ales, în lunile iunie—august 1944. Este vorba de sondările efectuate de Tester pe lîngă Mihai Antonescu și Eugen Cristescu, în ceea ce privește poziția și orientarea României de a ieși

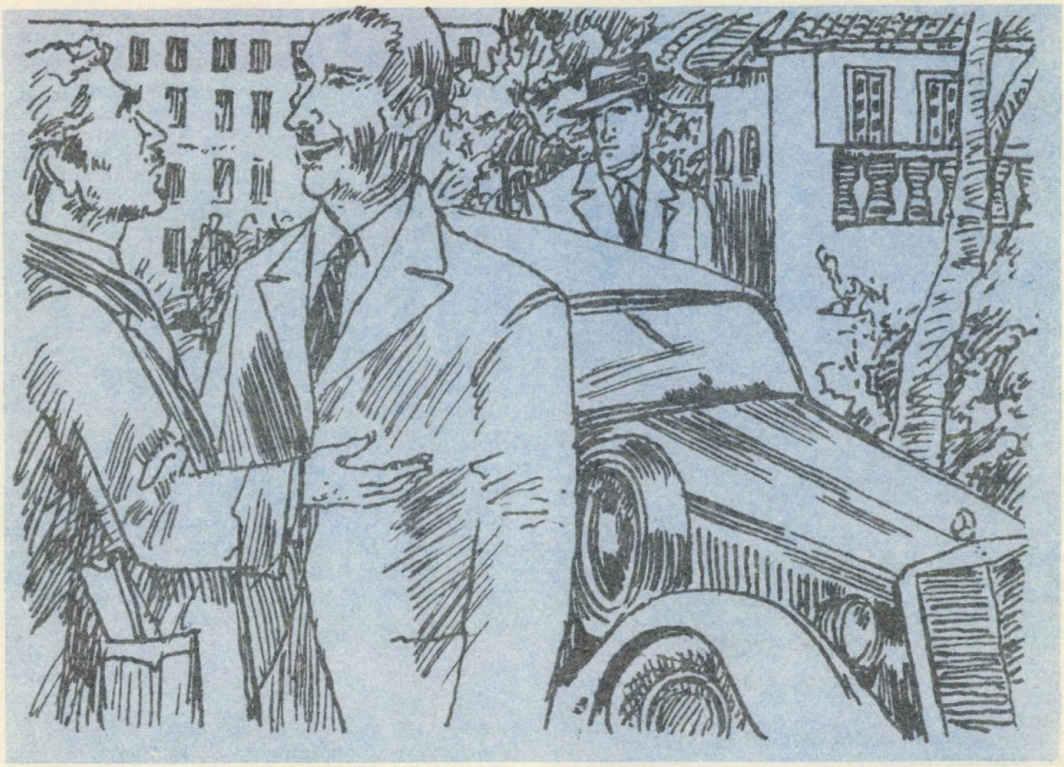

din alianța cu Germania nazistă și a face o înțelegere cu puterile occidentale. Unele tratative în acest sens începuseră, iar Tester avea, probabil, misiunea de a verifica la fața locului loialitatea partenerilor la... discuții. Așa se și explică toleranța S.S.I.-ului — din dispoziții superioare — și a lui Mihai Antonescu, care erau convinși de apartenența lui Tester la Intelligence Service. Este și motivul pentru care nu l-au trădat germanilor, deși ar fi putut s-o facă, avînd desigur suficiente dovezi. Să fim bine înțeleși : naziștii știau foarte bine că era infiltrat în serviciile secrete britanice, dar nu s-au îndoit, cel puțin o bună bucată de timp, de loialitatea lui față de Germania. După toate probabilitățile momentul infiltrării se situează în anii următori sosirii sale în Anglia. Din acea perioadă el a devenit agent dublu. Este însă posibil ca el să fi lucrat și pentru alte servicii.

Împotriva lui Tester, „Feldpolizei" din București culege o serie de date referitoare la informatorii evrei care lucrau „în dublu", adică aceia ce îi furnizau atît lui informații, cît și pentru legațiile suedeză, turcă și elvețiană.

O latură a activității depuse de Tester și care abia după terminarea războiului a fost elucidată, se referă la traficul de devize, dolari și lire sterline. Prin diverse canale, la ordinul stăpînilor săi naziști, Tester „spăla" leii și dolarii falși fabricați într-o monetărie din München. Bancnotele false de cite 2 000 lei și dolarii se utilizau în Turcia, România, Ungaria și Elveția, adesea la plata agenților informatori. În presa vremii se menționează faptul că Tester ar fi pus pe piață, ieri și azi (e vorba de primele zile ale lunii iulie 1943) mai multe bancnote engleze de 500 și 100 funzi în valoare de mai multe milioane...

Cotitura 1944

În primele luni ale anului 1944 a început să circule zvonul conform căruia A. Tester ar fi fost detașat în Spania. La aceasta a contribuit nu cum s-a spus, faptul că ar fi fost compromis datorită legăturilor sale suspecte cu anglo-americanii, ci rapacitatea sa. Tester a abuzat de protectorii săi naziști, dedîndu-se la afaceri financiare scandaloase, în care nici un mijloc nepermis nu a fost ocolit. Pentru a se evidenția și mai mult în ochii ierarhiei naziste, Tester a făcut o mișcare greșită, pe care o va regreta. În anul 1943 a înaintat un memoriu lui von Killinger și maiorului Freiherr von Gregory (principalul reprezentant la București al Geheimdienst-ului, unul dintre cele mai importante servicii de spionaj naziste) prin care propunea un program de propagandă în cadrul unor emisiuni radiofonice. Ideea a convenit atît lui Joachim von Ribbentrop cît și lui Alfred Rosenberg care și-au dat avizul, ba mai mult „au propus ca dr. Tester să se încadreze în aparatul german de propagandă și să se stabilească în Germania".

Lui Tester nu-i surîdea ideea unui schimbări de decor, mai ales în conjunctura existentă : începuse încă de la 23 octombrie 1943 Marea ofensivă a trupelor sovietice, frontul apropiindu-se vertiginos. Nici în Vest situația nu era mai roză, mai ales în Italia. Tester începea să-și facă bagajele. La 30 martie, la mica publicitate din ziarele bucureștene putea fi citit un anunț în

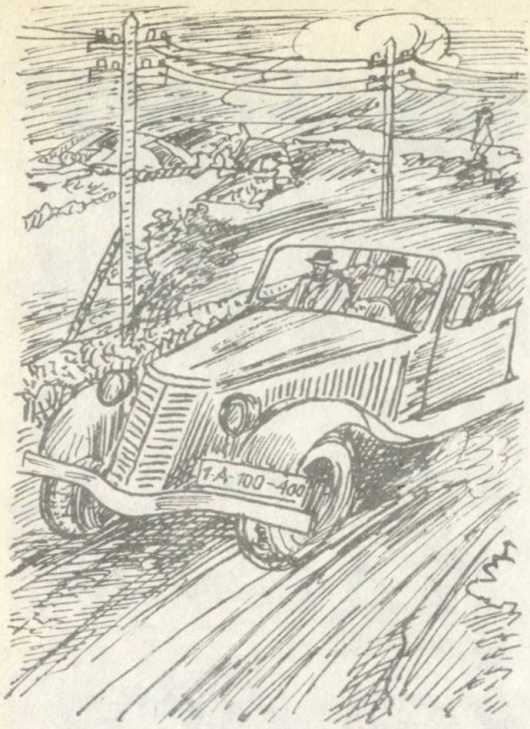

care se ofereau spre vînzare lucruri de mare valoare în strada Ion Cosma nr. 17 din Parcul Jianu. La scurt timp, pe data de 5 mai, A.A. Tester reuşeşte să obţină viza de ieşire din ţară pe paşaportul său.

Tester se retrage împreună cu familia, sub pretextul temerii de bombardamente, în comuna Mintia (Judeţul Hunedoara) unde închiriase o proprietate. Aici îşi crease numeroase relaţii cu afaceriştii din Hunedoara şi chiar cu oameni politici. Tot la Mintia domicilia şi amanta sa Ianina Stefanska Prokopieni (numele românizat, Ioana Ştefănescu), căsătorită Moldovan. De la Berlin, şi-a făcut apariţia colonelul S.S. Walter Weinholbe, împreună cu soţia, cu scopul de a-l conduce în Germania.

La 23 august 1944, Tester dădea o mare petrecere, sărbătorindu-şi ziua de naştere : împlinea 49 ani. Avea numeroşi invitaţi, printre care pe prefectul de Hunedoara, colonelul Dumitrescu, Kulke, coproprietarul fabricii de mezeluri din Deva, şi bineînţeles pe colonelul S.S. Weinholbe cu soţia. La un moment dat, în timpul petrecerii colonelul Dumitrescu este chemat la telefon, fiind solicitat urgent să se prezinte la prefectură. După cîteva ore se reîntoarce la Mintia şi-l anunţă confidenţial pe Tester de evenimentele ce au avut loc în Capitală. A doua zi, 24 august, Tester se duce la secretara sa, căreia îi cere suma de 90 000 lei. În după-amiaza zilei de 25 august iau loc într-un automobil Mercedes-Benz cu numărul de înmatriculare 1-A-100-400 (maşină a Abwehr-ului înmatriculată în Germania), Tester, colonelul Weinholbe, soţia acestuia Louise şi subofiţerii S.S. Reinhardt Hann (la volan) şi Buhler Ernest. Automobilul a luat-o pe şoseaua Arad—Curtici, spre graniţa cu Ungaria, avînd ca obiectiv Germania. În zona regimentului 38 Artilerie Arad, cînd nu mai erau decît cîţiva kilometri pînă la frontieră, are loc un incident al cărui mister — dacă s-a produs într-adevăr — departe de a fi elucidat nici pînă astăzi.

Incidentul Pecica — o inscenare?

În cele ce urmează vom reproduce informaţiile oficiale. În apropierea comunei Pecica, o patrulă a armatei române iese înaintea maşinii, somînd-o să oprească. Şoferul micşorează viteza simulînd intenţia de a opri, dar cînd se ajunge în dreptul militarilor români, din maşină se trage asupra acestora. Ostaşii răspund prompt, împuşcînd mortal o persoană din maşină şi rănind uşor alte două. Automobilul este oprit şi ocupanţii daţi jos. Subofiţerul S.S. Reinhardt Hann şi soţia colonelului german Weinholbe, uşor răniţi, sînt transportaţi la spital, în timp ce colonelul Weinholbe şi subofiţerul S.S. Buhler Ernest sînt trimişi sub escortă la sediul regimentului. Nevoind să se supună, Weinholbe scoate automatul şi trage asupra unui sublocotenent român care sosise între timp la faţa locului, fără a-l atinge. Militarul român aflat în garda ofiţerului său ripostează cu foc şi colonelul german este doborît. Morţii sînt înhumaţi la cimitirul „Pomenirea" din Arad.

Primul raport către Bucureşti parvine din partea şefului Biroului II al Diviziei I Cavalerie, căruia îi fuseseră înaintate mapa cu documente găsită asupra unuia dintre decedaţi : „se poate constata o bogată corespondenţă cu foştii guvernanţi în legătură cu afacerile sale, pentru a obţine diverse înlesniri. Avînd în vedere că aceste cinci dosare prezintă o valoare politică mare şi că moartea dr. Tester s-a produs în împrejurările consemnate în Procesul Verbal întocmit de Poliţia Judiciară, am onoarea a vă ruga să binevoiţi a aproba trimiterea lor la un tribunal militar pentru anchetare".

După cîteva zile de la evenimentele arătate, în ziarul local din Arad a apărut un anunţ : „A. Tester şi colonelul S.S. Weinholbe au fost înmormîntaţi la 29 august 1944 la cimitirul Pomenirea din Arad". Într-o radiogramă trimisă la Chestura din Arad, în ziua de 5 septembrie 1944, se solicita „să se ia măsurile necesare pentru a trimite de urgenţă materialele găsite asupra dr. Tester noului ministru al Afacerilor Interne, generalul Aldea".

La 6 septembrie 1944, în baza ordinului emis de Marele Stat Major, comandantul diviziei dispune înaintarea dosarelor la Biroul juridic al S.S.I. pentru a fi predate generalului Aldea, care dispune cercetarea lor de către directorul general al poliţiei, colonelul magistrat Radu Ionescu. La 22 septembrie acesta îşi prezintă raportul.

Ministrul de Interne ordonă efectuarea de noi cercetări, ca urmare a solicitării venite din partea Misiunii militare engleze sosită între timp în România. Colonelul Kind aparţinînd Intelligence Service-ului, s-a interesat pe cale legală de soarta supusului britanic A.A. Tester şi a familiei acestuia. Colonelul s-a deplasat personal la Prefectura poliţiei Capitalei din Calea Victoriei, solicitînd viza de prelungire pentru şederea în ţară a fiicei celei mai mari a lui Tester, Mary, cetăţeană britanică. Aceasta a rămas în România timp de mai mulţi ani. În 1947 era funcţionară la Misiunea militară engleză (cum se împăca aceasta, se poate întreba cineva, pe bună dreptate, cu activitatea de spion nazist a tatălui său ?) bucurîndu-se de o mare încredere din partea superiorilor săi.

Englezii continuă cercetarea

Consulul Kendall a început să strîngă date și informații, printre agenții care veniseră în contact cu Tester, urmărind verificarea unor elemente ce nu au putut fi elucidate de organele românești. De asemenea, Misiunea militară britanică a făcut demersuri oficiale la Ministerul Afacerilor Externe din România privind activitatea și modul în care a murit A.A. Tester. Ministerul Afacerilor Externe, dînd curs cererii Misiunii militare britanice, a solicitat Subsecretariatului de Stat al Poliției „să-i prezinte date cît mai complete ce le deținea despre supusul britanic Albert Arthur Tester, născut la Stuttgart în anul 1895 luna august, ziua 23 și care ar fi decedat în ziua de 24 august 1944, în momentul în care încerca să treacă frontiera în Ungaria". În adresă, Ministerul Afacerilor Externe își motiva cererea arătînd că pentru clarificarea cazului, Misiunea britanică intervenise și pe lîngă Ministerul de Justiție și Marele Stat Major al armatei române.

Cercetările avansau în mod anevoios și a fost necesară o nouă adresă „confidențială" prin care se revenea la scrisoarea precedentă, solicitîndu-se răspunsuri la unele întrebări concrete privind activitatea lui A. Tester, data exactă a decesului și... informații cu privire la fosta secretară a acestuia.

Analizînd cererea înaintată organelor române de către Intelligence Service, putem concluziona că britanicii doreau să afle dacă Tester murise cu adevărat.

Misiunea britanică nu se mulțumește să pună la îndoială ipoteza morții agentului și solicită o nouă deshumare. Expertiza va avea loc la 8 februarie 1945, în prezența unei comisii formată din delegați ai Procuraturii, Ministerului Justiției, Ministerului de Război, Poliției din Arad, a locotenent colonelului Carter și a sergentului Berger de la Misiunea militară britanică.

Deshumarea efectuată — trecuse destul timp — era normal ca identificarea unui cadavru aflat în plină descompunere, să fie neconcludentă în lipsa unor indicii caracteristice, cum ar fi de exemplu dantura sau lungimea și integritatea oaselor. Locotenent colonelul Carter a intervenit și luînd inițiativa a cerut autopsierului să caute „o placă de metal pe unul din oasele gambelor și o altă placă de metal pe unul din oasele degetului mic de la mîna dreaptă", despre care britanicii știau în mod precis că le avea Tester în urma unor intervenții chirurgicale efectuate în Anglia, cu ani în urmă. Plăcuțele nu au fost găsite, iar rezultatul expertizei medico-legale nu a fost dat publicității.

Cercetările întreprinse de misiunea britanică pot permite numeroase interpretări, inclusiv pe aceea de a-și acoperi agentul, știut fiind că spionajul britanic a recurs nu o dată la cele mai ingenioase măsuri și procedee pentru a-și salva agenții mai importanți ; or, Tester se număra printre aceștia.

Ajunși în acest punct, se pun în mod firesc mai multe întrebări : a murit sau nu Tester în august 1944 ? A lucrat sau nu în defavoarea Angliei ? Care este de fapt profilul agentului ?

În primul rînd constatăm o nepotrivire privind data exactă cînd s-a produs evenimentul. respectiv împușcarea lui Tester. Să rememorăm : informația din 5 septembrie a organelor administrative locale : „în ziua de 28 august

1944, grănicerii noștri au împușcat...". Intelligence Service : „...moartea lui Tester ar fi avut lui la 27 august 1944". De Launay și Gheysens: „25 august"; raportul unui funcționar local : „dimineața zilei de 24 august"; raportul magistratului: „...dr. A. Tester a fost împușcat de grănicerii români la... 28 august".

Unde sînt martorii : colonelul Weinholbe a fost înmormîntat în cimitirul „Pomenirea" din Arad. Cum se demonstrează acest lucru ? De ce nu s-a făcut și exhumarea acestuia, pentru a se certifica identitatea celui îngropat ? Dacă cele două cadavre sînt opera substituirii prietenului lui Tester, colonelul Dumitrescu ? Să vedem ce s-a întîmplat cu ceilalți martori. Louisa Weinholbe (soția colonelului) și subofițerul Reinhardt Hann, internați la Spitalul Central din Arad, au fost „eliberați de trupele germano-maghiare la 13 septembrie cu prilejul ocupării orașului" (raportul funcționarului N.S.). Pînă acum trei martori care nu pot spune nimic. Cel de al patrulea : subofițerul Bühler Ernest a fost trimis în ziua de 2 septembrie la Divizia L Cavalerie (raportul funcționarului N.S.). Ce s-a întîmplat cu acest martor ? de ce nu a fost anchetat ? unde a dispărut fără urmă, știind că în primele zile ale lunii septembrie organele românești s-au sesizat de incident și au început cercetările.

Și acum ceva cusut cu ață albă : soția lui Tester face următoarea declarație Serviciului de informații al armatei : „a primit o scrisoare de la un anume Reinhard Hann prin care e înștiințată că soțul ei a fost împușcat între Arad și Curtici, fiind înmormîntat la cimitirul din Arad...". Cum vine asta ? Subofițerul „eliberat" de germani și maghiari trimite prin poștă o scrisoare în care descrie ce s-a întîmplat (înmormîntarea lui Tester) cînd el era internat în spital și luptele se abătuseră asupra zonei ? !

Comentariile sînt de prisos. Să ne îndreptăm atenția în altă direcție : ce spun oamenii din Mintia despre cele petrecute : „totul a fost un trucaj, iar Tester trăiește". Să dăm cuvîntul oficialităților : locotenent colonel T.B. din garnizoana locală întocmește o notă cu caracter confidențial în care încheia așa : „există o versiune că totul este un trucaj, iar Tester trăiește". Ca urmare, este trimis la Arad un agent care îl cunoscuse personal pe Tester. În raportul său de misiune, agentul indică cine anume făcuse identificarea lui Tester după producerea evenimentului (comisarul Muratza) **pe baza actelor găsite asupra cadavrului**, precum și cine constatase decesul (sublocotenent doctor Alexandru Munteanu[2]). Dar atît comisarul cît și medicul nu au mai putut fi găsiți ! Dacă mai trăiesc, ar putea furniza date care să contribuie la elucidarea cazului.

Cercetînd presa vremii — a Capitalei — se constată că a fost acordată o atenție deosebită „cazului Tester", publicîndu-se știri cu caracter de senzație și mai puțin veridice sau cu trăsături obiective.

[2]) **Acest procedeu de identificare nu poate proba că era vorba într-adevăr de Tester (n.a.).**

De Launay și Gheysens, dornici ca și noi să lămurească misterul, s-au adresat Interpolului. Iată răspunsul primit : „Tester Arthur Albert, naturalizat englez, presupus decedat, figurează, în 1954, pe lista traficanților de arme destinate... Îi urmează numele unei țări din Orientul Mijlociu, **nota noastră).**

Tratamentul familiei Tester

Familia lui Tester a rămas un timp în țară, mai ales cele două fete ; cea mai mare, Mary, în calitate de colaboratoare a Misiunii britanice. De ce atîta încredere în ea din partea acelora care îl „bănuiau" de trădare pe tatăl său, mai ales că Mary fusese inițiată în activitatea lui Tester de către acesta ? Mary Tester Ghibaldan a rămas în țară timp de mai mulți ani, după care a solicitat plecarea. Numele ei va mai apărea menționat, ca translatoare, în documentele procesului criminalilor naziști de la Nürnberg (?).

Cealaltă fiică a lui Tester, Violet, care în 1939, la 17 ani, a fost angajată ca primă balerină la Opera din Hamburg, a rămas în România pînă în august 1955. Prima solistă la Operă se va căsători cu un balerin de origină greacă, de care va divorța. Înainte de plecare va face o nouă căsătorie de conveniență cu un inginer mult mai în vîrstă. Ajunsă în capitala Angliei, suportă consecutiv două intervenții chirurgicale la creier și decedează.

În fond, cititorul se întreabă : cine a fost Tester ?

A.A. Tester este produsul unei conjuncturi sociale și politice — alți factori nu-i mai menționăm — care i-au conferit trăsături specifice, determinîndu-i supranumele de „Insensibilul". Întreprinzător și versat, imaginînd afaceri tenebroase ce vizau spolierea celor ce ajungeau la cheremul lui, îi cucerea pe cei puternici afișînd o personalitate teatrală, folosindu-se apoi fără jenă și limită de protecția lor. Tester a fost un aventurier de profesie, avid de bani și fast, lipsit de scrupule și dotat cu o imaginație și inteligență ieșite din comun. Și-a confecționat o personalitate adaptată împrejurărilor și mediului în care trăia, dînd dovadă de un mimetism în care perversiunea făcea casă bună cu aparența unui patriot.

Nu există nici un dubiu că propunîndu-și să-și satisfacă lăcomia de avere și luxură, a pus la cale nenumărate afaceri murdare, inclusiv pe seama împrejurărilor de război și a carenței de informații a serviciilor secrete, în principal britanic și nazist. Putem concluziona că Tester este tipul șpionului mercenar, specific lumii capitaliste, în care inteligența este subordonată unor mijloace și țeluri imorale. Dînd dovadă de o abilitate ieșită din comun, a reușit să se sustragă din cele mai neverosimile situații, inscenîndu-și propria sa moarte. A continuat după război să-și sporească averea, devenind traficant de arme. [3])

Paul Ștefănescu

[3]) **Paul Ștefănescu : Front fără tranșee, Editura Militară, Buc. 1985, p. 9.**
Paul Ștefănescu : Rev. Viața Militară, nr. 10/1984 — 3/1985.

SfiNX

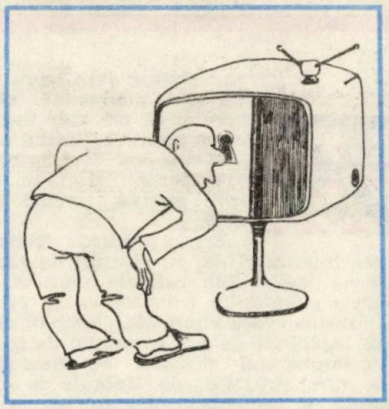

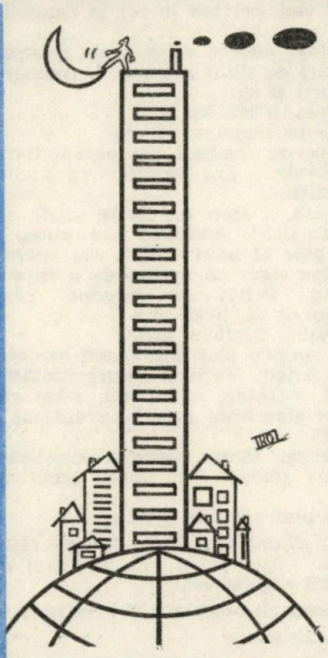

SfiNX

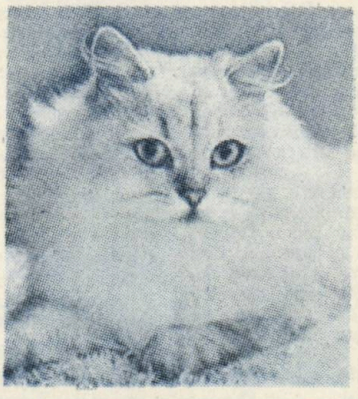

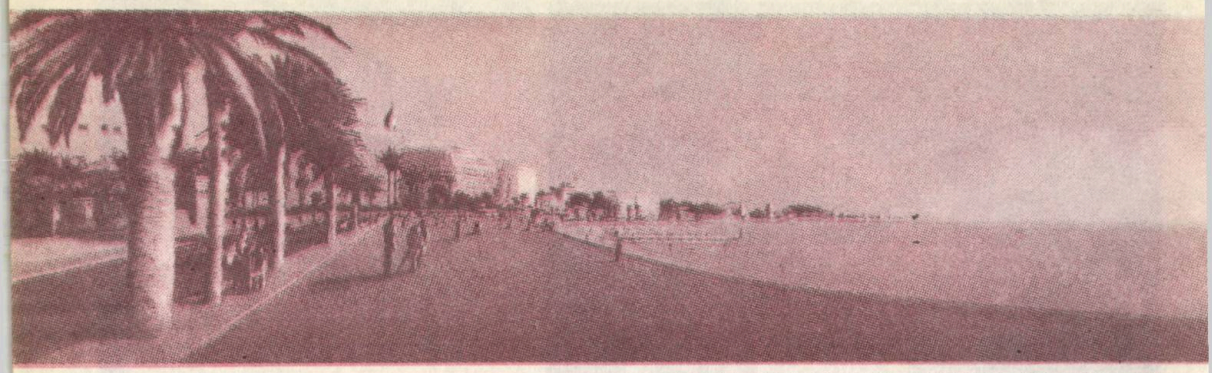

ROALD DAHL

UN OM DIN SUD

Era aproape şase seara şi mi-am zis că e momentul să beau o bere şi să mă aşez lîngă piscină ca să admir asfinţitul soarelui.

M-am dus, deci, la bar, mi-am luat berea şi m-am îndreptat spre piscină, trecînd prin grădină.

Era o grădină frumoasă, cu peluze bine îngrijite, cu straturi de azalee şi cu palmieri înalţi. Sub rafalele vîntului puternic, frunzele palmierilor trozneau ca un foc de lemne. Puteam vedea enormele ciorchini de nuci de cocos legănîndu-se sub evantaiul de frunze.

Jur împrejurul piscinei se aflau şezlonguri, mese albe, străjuite de umbrele de soare viu colorate, şi numeroşi vilegiaturişti, în costume de baie. În piscină, trei sau patru fete şi vreo duzină de tineri zgomotoşi se împroşcau cu apă, jucîndu-se cu o minge de cauciuc.

Am rămas cîteva clipe în picioare, urmărindu-le jocul. Fetele erau englezoaice şi locuiau în hotel. Despre băieţi nu ştiam nimic, dar sărea în ochi că erau americani. Fără doar şi poate erau marinari de pe vasul-şcoală intrat în port chiar în acea dimineaţă.

M-am aşezat sub o umbrelă galbenă, pe unul din cele patru scaune goale. M-am instalat confortabil, cu paharul în mînă şi fumînd o ţigară. Era plăcut să stai la soare bînd şi fumînd. Era plăcut să-i urmăreşti pe înotători în apa verde.

Marinarii americani şi tinerele englezoaice păreau să se înţeleagă foarte bine. Băieţii se aruncau în apă de pe o trambulină mobilă, apoi se lăsau prinşi de picioare.

Deodată, am zărit un om scund, mai degrabă în vîrstă, ţopăind pe marginea piscinei. Era îmbrăcat tot în alb şi se deplasa foarte repede, ridicîndu-se, la fiecare pas, pe vîrful picioarelor. Cu o pălărie mare de panama pe cap, el se apropia cu paşi vioi, privind în jur la oameni şi scaune.

S-a oprit în faţa mea şi mi-a surîs, descoperind două rînduri de dinţi minusculi, inegali şi cenuşii. I-am surîs şi eu.

„Scuzaţi-mă, pot să iau loc ?“

„Bineînţeles, i-am răspuns, vă rog“.

După ce a încercat scaunul, s-a aşezat încrucişîndu-şi picioarele. Era încălţat cu pantofi albi de piele găuriţi.

„Frumoasă seară, a spus el. Toate serile sînt frumoase în Jamaica“. Accentul său putea să fie tot atît de bine al unui italian sau spaniol, dar eram aproape sigur că aveam de a face cu un sud-american. Privit de aproape, părea bătrîn. Arăta cam de 68, 70 de ani.

„Da, i-am răspuns. E plăcut aici“.

„Puteţi să-mi spuneţi cine sînt aceşti oameni ? Nu locuiesc în hotel“. Vorbea despre înotători.

„Cred că sînt marinari americani, i-am răspuns. Sînt tineri americani care se pregătesc să devină marinari“.

„Americani, eram sigur. Numai americanii pot să facă atîta gălăgie. Nu sînteţi american, nu-i aşa ?“

„Nu, nu sînt american“, am spus eu.

Deodată, unul dintre tinerii americani răsări în faţa noastră. Apa şiroia de pe el şi era însoţit de o tînără englezoaică.

„Scaunele acestea sînt ocupate ?“ a întrebat el.

„Nu“, i-am răspuns eu.

„Pot să mă aşez ?“

„Vă rog“.

„Mulţumesc“, a zis el. Avea mîna înfăşurată într-un prosop. După ce s-a aşezat, l-a desfăcut dînd la iveală un pachet de ţigări şi o brichetă. A întins pachetul spre fată, dar aceasta a refuzat. Apoi mi l-a oferit mie şi am luat o ţigară. Bătrînelul a spus : „Mulţumesc, nu, am ţigări de foi“. Şi a scos, într-adevăr, una dintr-un toc din piele de crocodil. I-a tăiat vîrful cu un cuţit care avea la capătul opus o forcecuţă.

„Daţi-mi voie să vă ofer foc“, a spus tînărul american, întinzîndu-i bricheta.

„N-o să meargă pe vîntul ăsta“.

„Ba da, merge totdeauna“.

Bătrînelul înclină capul şi-l privi pe băiat cu coada ochiului.

„Totdeauna... ?“ făcu el rar.

„Totdeauna. N-a dat greş niciodată. În orice caz de cînd o folosesc eu“.

Bătrînelul continua să-l privească pe băiat. „Ia te uită, ia te uită. Zici să această faimoasă brichetă funcţionează totdeauna. Aşa ai spus ?“

„Exact“, a spus băiatul. Putea avea 19 sau 20 de ani. Faţa lui prelungă cu nasul ascuţit ca de pasăre era acoperită de pistrui. Nu era foarte bronzat. Iar pe piept avea pistrui şi cîteva smocuri de păr roşcat. Ţinea bricheta în mîna dreaptă, gata s-o aprindă. „N-a dat niciodată greş“, a repetat el, surizînd de propria lui lăudăroşenie, voit exagerată. „Vă promit că o să meargă“.

„O clipă, vă rog“. Mîna care ţinea trabucul s-a ridicat, cu palma înainte, ca pentru a opri circulaţia. „Doar o clipă“. Continuînd să-l fixeze cu privirea pe tînăr, vorbea cu o voce ciudat de blîndă şi impersonală. „Dacă am face un mic pariu ?“ A surîs. „Un mic pariu legat de bricheta dumitale“.

— Sigur că vreau, a spus băiatul. De ce nu ?

— Vă plac pariurile ?

— Bineînţeles, pariez deseori.

Omul a tăcut şi şi-a privit trabucul. Trebuie să recunosc că purtarea lui îmi cam displăcea. În mod evident, mergea cam departe în dorinţa lui de a pune în încurcătură pe băiat. În acelaşi timp, îmi lăsa impresia că pune ceva la cale.

Şi-a ridicat ochii spre băiat şi a spus rar :

„Şi mie îmi place să pariez. De ce n-am face un pariu frumos ? Un pariu gras ?“

„Staţi, staţi puţin, a zis băiatul. E imposibil. Pot să pariez cel mult pe un dolar. Sau cîţiva şilingi, dacă doriţi“.

Bătrînelul şi-a ridicat din nou mîna. „Ascultaţi-mă. O să cădem de acord asupra pariului. Apoi o să urcăm în camera mea, unde nu bate vîntul. Şi pun pariu că n-o să poţi aprinde faimoasa brichetă de zece ori la rînd, fără să ratezi niciodată !“

— Pariez că voi putea, a zis băiatul.

— Atunci, cu atît mai bine. Pariem, da ?

— De acord.

— Ascultaţi. Vă propun ceva. Sînt un om bogat. Şi sînt şi un tip loial. În faţa hotelului se află maşina mea. O maşină foarte frumoasă. Americană ca şi dumneata. Cadillac...

— Ei, staţi puţin, a rîs băiatul, nu pot accepta un asemenea pariu. E o nebunie !

— Nu e nici o nebunie. Aprinzi bricheta de zece ori la rînd şi Cadillac-ul e al dumitale. Vrei să ai un Cadillac, nu ?

— Evident că mi-ar place să am un Cadillac, a zis băiatul continuînd să rîdă.

— Foarte bine. E în ordine. Facem pariul şi eu îţi ofer Cadillac-ul.

— Dar eu ? Eu ce vă ofer ?

Bătrînelul şi-a scos cu grijă banda roşie a trabucului pe care nu-l aprinsese încă. „Dragul meu, nu o să-ţi pretind niciodată ceva ce n-ai putea să-mi dai. Înţelegi ?“

— Ce-mi cereţi, atunci ?

— Ceva uşor.

— Bine, ceva uşor, dar ce ?

— Un lucru neînsemnat, de care te poţi lipsi foarte bine. Şi cînd n-o să mai ai acest lucru, n-o să te simţi prea rău.

— Ca de pildă ?

— De pildă, degetul mic de la mîna stîngă.

— Ce... ? Băiatul nu mai rîdea.

— Da. De ce nu ? Cîştigi, ai maşina. Pierzi, iau degetul mic.

— Nu înţeleg. Luaţi degetul mic. Ce-nţelegeţi prin asta ?

— Îl tai.

— E o nebunie. Pun pariu pe un dolar şi nimic mai mult !

Bătrînelul s-a sprijinit de spetează scaunului, bătîndu-l pe umeri. „Bine, bine. Spui că bricheta funcţionează totdeauna şi nu vrei să pui pariu. Atunci, s-o lăsăm baltă.“

Băiatul a tăcut, privind cu atenţie înotătorii. Apoi şi-a amintit că nu-şi aprinsese ţigara. A pus-o în gură, şi-a făcut mîinile căuş şi a manevrat rotiţa brichetei. De îndată, a ţîşnit o flacără mică gălbuie, căuşul mîinilor sale împiedicînd vîntul s-o stingă.

— Îmi daţi şi mie un foc ? am întrebat eu.

— Oh, scuzaţi-mă. Am uitat complet.

Am întins mîna să iau bricheta, dar băiatul s-a sculat şi mi-a aprins-o el.

— Mulţumesc, am spus eu, iar el s-a aşezat la loc.

— Vă place aici ? l-am întrebat.

— Mult, a răspuns el. E un loc încîntător.

După ce s-a lăsat tăcerea şi am constatat că bătrînelul reuşise să-l tulbure pe băiat cu propunerile lui absurde. Acesta din urmă părea calm, dar puţin încordat. A început să se fîţîie pe scaun, să-şi frece pieptul, să se scarpine la ceafă, să bată toba cu degetele pe genunchi. În cele din urmă, a bătut din picior.

— Acum, să revenim la pariul nostru, a zis el. Spuneţi că trebuie să urcăm în camera dumneavoastră şi dacă bricheta mea funcţionează de zece ori la rînd cîştig un Cadillac. Dacă nu

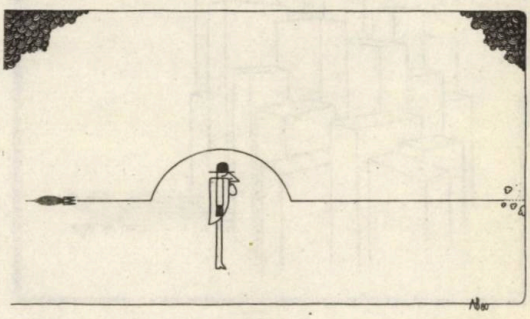

reușesc s-o fac să meargă, îmi pierd degetul mic de la mîna stîngă. Așa este ?

— Într-adevăr, asta e pariul. Dar văd că ți-e frică.

— Ce trebuie să fac dacă pierd pariul ? Să-mi întind degetul mic ca să-l puteți tăia ?

— Oh, nu ! N-ar fi bine. Ai putea fi tentat să refuzi. Ce-o să fac ? O să-ți leg mîna de masă înainte de a începe. O să stau în dreptul dumitale cu cuțitul, gata să-ți dai degetul dacă nu funcționează bricheta.

— Din ce an e Cadillac-ul ? a întrebat tînărul.

— Poftim ? Nu înțeleg.

— Ce an... Cît de veche ?

— Ah ! Cît de veche ? Da. De anul trecut. Foarte nouă. Dar văd că nu vrei să pariezi. Americanii nu sînt buni jucători.

Băiatul a tăcut o clipă. S-a uitat mai întîi spre tînăra englezoaică, apoi spre mine. „Ba da, a spus el în cele din urmă, cu o voce fermă. Vreau să pariez".

— Bine ! a bătut din palme bătrînelul. E în regulă. O să urcăm în camera mea. Și dumneavoastră, domnule, a spus el întorcîndu-se spre mine, veți avea posibilitatea să... să... cum se spune... să faceți pe arbitrul, iată ! Avea ochi livizi, aproape incolori, străpunși de minuscule pupile negre.

— Numai că acest joc mi se pare absurd. Nu-mi plac deloc asemenea pariuri.

— Nici mie, s-a auzit vocea tinerei englezoaice care, pînă atunci, nu scosese nici o vorbă. După părerea mea, este un pariu stupid și ridicol.

— Intenționați cu adevărat să-i tăiați un deget acestui tînăr dacă pierde ? am întrebat.

— Exact. Și-i dau Cadillac-ul dacă cîștigă. Să mergem acum. O să urcăm în camera mea. Poate vrei să te schimbi înainte ? a întrebat el.

— Nu, a răspuns băiatul. Merg așa cum sînt. Apoi mi s-a adresat mie : Cred că ar fi mai bine să veniți să faceți pe arbitrul.

— Bine, am zis. Merg, dar repet, nu-mi place acest pariu.

— Vii și tu, s-a adresat el tinerei fete. Ca spectatoare.

Bătrînelul a luat-o înaintea noastră pe drumul spre hotel, cu același pas săltăreț. Am traversat parcul.

„Locuiesc în anexă, ne-a spus el. Înainte, nu vreți să vedeți mașina ? E aici".

Ne-a dus în fața intrării principale a hotelului și ne-a arătat cu degetul un Cadillac verde deschis, care staționa nu departe.

— Asta e. Cea verde. Vă place ?

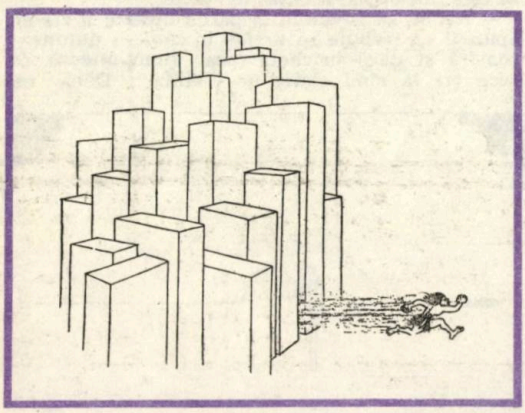

— Într-adevăr, e o mașină frumoasă, a spus tînărul.

— Cu atît mai bine. O să urcăm în camera mea ca să vedem dacă poți s-o cîștigi.

-am urmat la primul etaj al anexei. A deschis ușa și am intrat într-o cameră cu două paturi, mare și frumoasă. Pe jos, lîngă pat era aruncat un capot de femeie.

„Pentru început, a spus tînărul, să bem un păhărel".

Sticlele, gheața și o mulțime de pahare erau așezate pe o măsuță într-un colț. Bătrînelul s-a apucat să pregătească băuturile, între timp însă sunase. S-a auzit o bătaie în ușă și a apărut o femeie de serviciu de culoare.

— Da ! a exclamat el, luîndu-i din mînă sticla de gin și scoțînd portofelul din buzunar. Am o rugăminte la dumneata, i-a spus femeii, întinzîndu-i o bancnotă de o liră. Ia-o. O să organizăm aici un joc și pentru asta să-mi aduci două lucruri, nu, trei. Am nevoie de cuie. Am nevoie de un ciocan. Și mai am nevoie de un cuțit de bucătărie, un cuțit zdravăn de măcelărie. Împrumută-l de la bucătărie. Îmi aduci toate astea, da ?

— Un cuțit de măcelărie... ? Femeia a căscat ochii mari și și-a împreunat mîinile.

— Da, da, chiar așa. Du-te și adu-mi-l chiar acum.

— Da, domnule. O să-ncerc, domnule. Mă duc. Și a dispărut.

Bătrînelul ne-a oferit băuturile. Am început să bem încet, stînd în picioare. Băiatul cu fața prelungă, plină de pistrui, cu nasul ascuțit, cu pieptul gol și șortul lui maro ponosit. Tînăra englezoaică, blondă și osoasă, într-un costum de baie bleu privindu-l insistent, pe deasupra paharului, pe băiat. Și bătrînelul în frumosul lui costum alb imaculat. Mă întrebam ce căutam eu în toată povestea asta. Bătrînelul părea că ia în serios istoria cu pariul. Inclusiv tăierea degetului. Și dacă băiatul pierdea ? Vom fi obligați să-l transportăm la spital în Cadillac-ul pe care nu-l cîștigase. Ce poveste ! Inutilă și absurdă.

— Nu credeți că este un pariu absurd ? am zis eu.

— Găsesc că e un pariu minunat, a răspuns băiatul. Golise deja un pahar.

— Eu consider că pariul este stupid și ridicol, a replicat fata. Ce-o să faci dacă pierzi ?

— Dacă stau și mă gîndesc bine, nu-mi amintesc să mă fi folosit vreodată de degetul meu cel mic de la mîna stîngă. Și și-a ridicat degetul. Iată-l. Nu mi-a adus niciodată nici cel mai neînsemnat serviciu. Atunci de ce să nu-l joc ?

Bătrînelul a surîs și ne-a umplut paharele. „Înainte de a începe, a spus el, o să dau cheia mașinii arbitrului". A scos cheia din buzunar și mi-a întins-o.

Femeia de serviciu a revenit ținînd într-o mînă un cuțit mic de măcelărie, iar în cealaltă un ciocan și o cutie de cuie.

„Perfect. Ai adus totul. Mulțumesc. Poți pleca". A așteptat pînă femeia a închis ușa, a pus ustensilele pe unul din paturi și a zis : „Acum putem începe, da ?" Apoi, adresîndu-se băiatului : „Ajută-mă, te rog. O să mutăm masa".

Era o masă rectangulară transformată în birou, așa cum se găsesc în mod obișnuit în camerele

(Continuare în pag. 296)

MARCO NESE

CARACATIJA

Se crăpa de ziuă cînd în locuința din Milano a lui Corrado Cattani sună telefonul. Comisarul de poliție se sculase devreme, ca deobicei, era bărbierit de-acuma. Pe limbă i se întipări gustul plăcut al primei cești de cafea ; pînă deseară va mai bea cel puțin vreo zece, pentru a-și menține forma, pentru a fi proaspăt.

Ridică receptorul și află că în timpul nopții mafia săvîrșise o nouă crimă. La Trapani fusese ucis comisarul Marineo. Cattani, în vîrstă de patruzeci de ani, cu ochi ageri, ca de cărbune și cu o expresie concesivă pe figură, ascultă vestea după care puse capăt convorbirii.

Își auzi soția venind din dormitor. Cîndva o divinizase. Acum nu-i mai dădea nici o atenție cu toate că și la ora aceasta matinală era fermecătoare cu fizicul ei mlădios, care iradia căldură, cu tenul auriu și părul de culoarea argintului. Fermecătoarea Elsa era franțuzoaică și își cunoscuse soțul în urmă cu cincisprezece ani.

— Ce s-a întîmplat ? întrebă neliniștită.

Corrado ura explicațiile mai ales cînd acestea priveau munca lui, dar asta o privea acum și pe ea.

— Toate ne ies pe dos, spuse. N-o să mai putem ieși săptămîna viitoare. Trebuie să plec la Trapani chiar astăzi pentru că șeful poliției criminaliste, căruia trebuia să-i succed, a fost ucis.

Femeia fu îngrozită.

— Dar este ceva groaznic, Corrado. Și eu care eram atît de fericită că te trimit în Sicilia. Eu văd în asta un prilej de a lua totul de la capăt...

Îl îmbrățișă și-l sărută.

El se trase obosit, dar o sărută pe obraz.

— Sigur, sigur...

În momentul acela în ușă apăru Paola, fetița lor de doisprezece ani. Descultă, frecîndu-se la ochi.

— V-am auzit vorbind și mi s-a făcut frică.

— De ce, pentru dumnezeu ?

— Pentru că vă certați. Ca deobicei.

— Nu, nu ne certăm, îi răspunse mama zîmbind. Nu ne certăm, continuă ea explicîndu-i că tata trebuie să plece degrabă și că ele două îl vor urma mai tîrziu. O să-ți placă tare mult în Sicilia, o să vezi tu.

La drept vorbind, după prima întîlnire Sicilia nu-i plăcuse cîtuși de puțin. Prea multe fețe tuciurii, adulmecătoare. Acum, întorcîndu-se acolo ca polițist, încerca să se debaraseze de prejudecăți.

Pe aeroportul din Palermo îl aștepta, cu mașina, un cunoscut de-al său, Leo De Maria, un tînăr și ager funcționar de poliție. Pe drumul spre Trapani comisarul se gîndi la destinul insulei care devenise simbolul criminalității organizate, sîngeroase. Al criminalității care își întindea tentaculele peste tot, ca o caracatiță.

Îi oferi tînărului De Maria o țigară.

— Cum o duceți aici, băiete ?

— Treabă pînă peste cap, domnule comisar. Ne războim zi și noapte.

— Văd, dar de ce l-au împușcat pe Marineo ?

De Maria ridică din umeri.

— Enigmă. Pe timpul nopții eram de serviciu pe o mașină din patrulare. În jurul orei unsprezece a izbucnit o încăierare de pomină. L-am căutat pe doctorul Marineo. Nu era la birou, nici acasă. În această situație l-am sunat pe adjunctul lui, Altero, dar nu l-am găsit nici pe el.

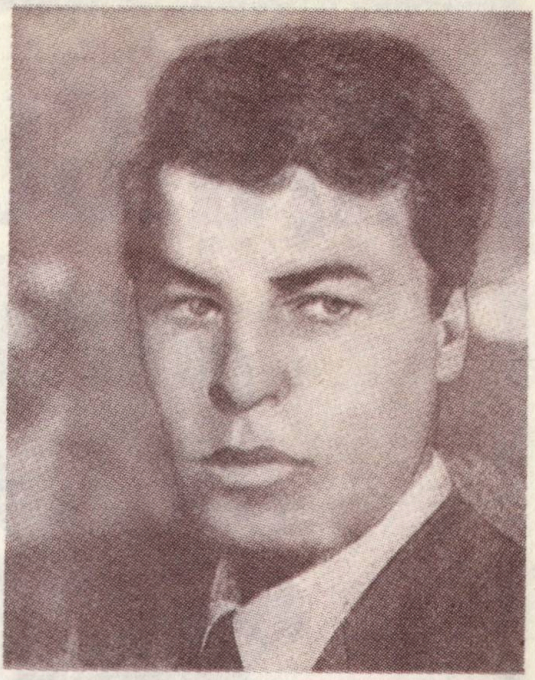

Romanul „Caracatița" a stat la baza scenariului unui film de răsunător succes în care rolul comisarului Corrado Cattani a fost interpretat de actorul M. Placido

Cattani intră deja în febra cercetărilor și începu repede să facă combinații.

— Cînd a plecat Marineo de la birou ?

— Nu l-am văzut, dar de regulă pleacă pe la opt și jumătate. Altero a rămas mai mult, la zece era încă la birou, i-am făcut cu legătura, o femeie. A plecat de cum a terminat convorbirea.

— Știi cumva cine era femeia ?

— N-am idee. La unu și jumătate m-am întors la comisariat, Altero era de-acum acolo. Ședea, tăcea, fuma și arăta ca vai de lume. În jurul orei două, telefoane anonime au început să ne anunțe că în cutare și cutare loc au fost descoperite cadavre în mașini. După cîtva timp am aflat că printre acestea era și șeful nostru.

— Hm, făcu Cattani gînditor. Ce părere ai de treaba asta ?

— Nu știu, e o crimă ciudată, fără mobil, cel puțin așa pare pînă acum. Clar este un singur lucru : comisarul nu a fost ucis în mașină. Nu s-a găsit nici o picătură de sînge, nici un glonte.

În arhiva poliției Cattani examină materialele elaborate de Marineo : crime nesemnificative. Îl interesă un singur nume — Sante Cirriná. Marineo îl catalogase pe acest individ de treizeci și opt de ani drept „comerciant de droguri, persoană periculoasă cu fire violentă, un om căruia nimic nu-i stă în cale". Se spune că are trei autosaloane piperate și un bar. Pentru averea pe care o are le este recunoscător „serviciilor unor oameni din cercurile înalte ale societății, care pot fi dovediți".

Adjunctul Altero reducea importanța acordată suspectului Cirriná. Zicea că nu-i decît un fustangiu, un pierde vremea. A doua zi, la plimbarea prin oraș cu De Maria, vorbi cu totul altfel.

— Cirriná e-un șmecher a-ntiia. Doctorul Marineo i-a prins urma, dar asta nu l-a deranjat deloc. N-a făcut decît să zîmbească.

— Cam ce relații are cu potentații locali ? se interesă Cattani.

— Îl folosesc, desigur, dar el nu are acces în saloanele lor. Îmbogățitul ăsta de mafiot face tot ce-i stă în putință pentru a ajunge printre ei.

În momentul acela în fața bufetului de peste drum opri o motoretă. De pe ea sări o fată la douăzeci și cinci de ani, cu părul lung și alură de manechin. Cattani o urmări admirativ.

— Miță, nu ? spuse De Maria. Gurile rele zic că-i iubita lui Cirriná. Dacă este adevărat, atunci mafiotul a dat lovitura. Pe domnișoara asta o cheamă Titti Pecci Scialoj, e din neam nobil și e bogată. Pot să mai adaug că locuiește singură la palat întrucît mama sa, ducesa Eleonora, s-a împușcat. Poate a fost o simplă coincidență, dar asta s-a întîmplat chiar în noaptea cînd a fost ucis comisarul Marineo.

— Chiar în noaptea aceea ? șopti Cattani mecanic, fără să-și ia ochii de pe fată. Era evident că așteptă pe cineva.

— Am impresia că-l așteaptă chiar pe Cirriná, continuă De Maria. Ca să-i aducă droguri, probabil.

Cirriná veni tot cu motoreta. O namilă cu față largă și păr pomădat. Schimbă vorbe cu fata apoi plecară împreună. Comisarul o urmări cu privirea după care îi spuse lui De Maria :

— Eu cu fata asta trebuie să discut. Aranjează-mi o întîlnire...

l primi în ziua următoare în luxosul ei palat. Avea o față palidă de copil, sub ochi se vedeau umbre. Lui Cattani i se păru chiar mai frumoasă decît prima dată.

— Altceva mai bun n-aveți de făcut ? zise ironic după ce comisarul îi spuse că ar vrea să o cunoască mai îndeaproape. Drept să vă spun, mă simt măgulită, dar aș vrea să știu fără ocolișuri ce doriți de la mine.

Comisarul se așeză mai comod în fotoliu.

— Aș fi bucuros să pot discuta cu dv. cîteva lucruri legate de sinuciderea mamei dv. De pildă, ce a determinat-o s-o facă ?

Fata ridică din umeri.

— Nervii, n-ați citit ziarele ?

— Înțeleg. Iertați-mă, vă rog, unde s-a întîmplat ? În această încăpere ?

— Da, s-a împușcat în fotoliul acela.

Comisarul bău o gură de whisky și pentru a reduce din starea de tensiune, spuse :

— Fumați ?

— Nu, dar dv. puteți aprinde liniștit, zise în timp ce-i întindea o cutie din lemn plină cu țigări.

Cattani își vîrî între buze o țigară dar luînd chibriturile în mînă rămase surprins : pe cutie observă pete cenușii. Sînge. Altfel spus, noroc ! Ținu cîteva clipe cutia în mînă după care o băgă în buzunar în chipul cel mai natural.

La comisariat îi dădu cutia lui De Maria pentru a fi examinată la laborator. Acesta îi comunică în scurt timp rezultatul analizei : zero negativ, o grupă foarte rară.

— Ducesa Eleonora avea zero negativ ? întrebă Cattani.

— Dacă ducesa avea sau nu această grupă, nu știu. Cei de la laborator mi-au spus însă că zero negativ avea Marineo.

— Asta nu poate fi întîmplare, zise Cattani.

De Maria știa ce voia să spună comisarul, cu toate acestea întrebă ezitant :

— Sînteți de părere că Marineo a fost ucis în casa ducesei Eleonora ? Și că numai după aceea a fost dus în mașină ? Cine ar fi putut s-o facă ? Și de ce ?

Comisarul nu-i răspunse, în schimb îl însărcină pe De Maria să afle pe numele cui fusese deschis contul 804/86 la Banca populară a micilor meseriași. Acest număr era trecut pe un cec pe care Cattani îl găsi în mașina de scris a comisarului Marineo. De Maria îi spuse că acest cont este trecut pe un nume foarte frumos, dar de bună seamă fals : Antonio Fiordaliso. Bancherul era un anume Ravanusa.

— O fiară de format mare, spuse De Maria.

Cattani plecă înspre acesta. Se trezi în fața unui tip la cincizeci de ani elegant, cu privire

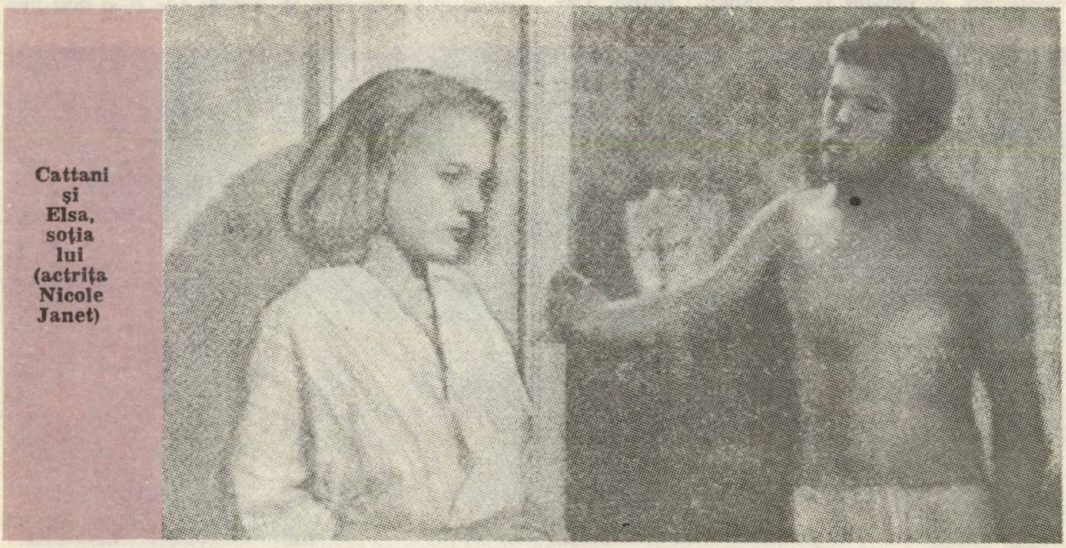

Cattani și Elsa, soția lui (actrița Nicole Janet)

de pasăre de pradă, cu zîmbet jovial. În timp ce vorbea, gesticula, iar briliantul de pe degetul cel mic al stîngii descria cercuri de foc.

„Ipocrizia dă afară din el", își zise Cattani.

În același timp comisarul făcu și pregătirile necesare pentru primirea familiei lui. Închirie o locuință într-un bloc nou, care-i plăcea mult soției. Cît era ziulica de mare o aranja cu grijă iar terasa cu vedere la mare se umplu cu flori. După ce termină de pus la punct, se simți la fel de disperată ca mai înainte. Soțul se purta cu cea ca și cu un străin. Pleca dis-de-dimineață și se întorcea cînd Elsa și Paola dormeau.

Într-o seară l-a așteptat pînă a venit.

— Corrado, te rog, ce se întîmplă cu tine ?

El se încruntă și dădu din cap.

— Nimic, du-te și te culcă.

— Nimic, nimic... spuse ea printre sughițuri. Nu mi te mai uiți în ochi și nu ne-am mai iubit de săptămîni...

Corrado făcea eforturi să vorbească calm.

— Nu mă mai chinui că întrebările tale. Sînt la început și nu-mi văd capul de treabă.

Se uită la ea în timp ce se dezbrăca și fu nevoit să recunoască faptul că era încă ispititoare. El însuși nu-și putea explica de ce se purta cu atîta detașare. Poate pentru că își dădea seama că are lîngă el același om, poate incapacitatea lui de a face o legătură pe viață. „Un bărbat ca mine ar trebui să-și schimbe femeia în fiecare an", își zicea el, în gînd, adeseori.

Prezența Elsei nu rămase neobservată la Trapani. O blondă frumoasă nu era aici o apariție cotidiană. Ea se ducea în fiecare dimineață la plajă cu fetița și-i plăcea valul de interes pe care îl stîrnea în jurul său.

— Buna mea doamnă, sînteți ca o floare în jurul căreia roiesc albine, îi spuse Nanni Santamaria, lucrător la televiziunea locală, un ins ferchezuit nevoie mare. De ce nu ne faceți o vizită la studio ?

Paola se declară pentru. Santamaria se întrecea în galanterii. Pe Elsa o măguleau toate cîte le știa Nanni Santamaria despre ea : că studiase în Elveția, că-i plăcea să picteze, că avea multe cunoștințe, mai cu seamă, persoane influente. Paola era bucuroasă că putea face cunoștință cu tehnica tv. Plăcîndu-i foarte „Cavalerul Orlando în armură", Santamaria îl smulse de pe perete și i-l puse în brațe, zicîndu-i :

— Acesta să fie primul tău camarad din Sicilia.

Într-o altă seară Elsa îl întîlni din nou pe Santamaria la o serată la un club particular unde se întîlnea crema societății locale. Bancherul Ravanusa îl invită pe comisar împreună cu soția. Nanni Santamaria începu din nou să-i dea tîrcoale Elsei în timp ce bancherul îl luă pe Cattani deoparte pentru a i-l prezenta pe avocatul Terrasini. Lui Cattani nici prin cap nu-i trecu ce rol important va juca omul acesta în viața lui...

Numai după ce rămase singur, comisarul își dădu seama de viermuiala veselă din preajma lui. Deodată privirea i se întîlni cu a unei femei suple, minunate, într-o rochie lungă, neagră. Cattani nu-și întoarse privirea, femeia zîmbi oarecum încurcată și se apropie de el.

— De ce mă priviți de la distanță ? De aproape vă produc frică ? Sînt Olga Camastro.

Curajoasă femeie, întreprinzătoare. La douăzeci și cinci de ani se căsătorise cu contele Camastro, cu patruzeci de ani mai în vîrstă, cu averea moștenită a fondat o firmă pentru construcții.

— Cred că știu cît de periculoase sînt femeile în genul dv., spuse Cattani flegmatic.

Contesa rise.

— După părerea dv., cîți bărbați am dat gata ?

— Vă văd ca pe o regină de cupă, în această postură trebuie că aveți multe victime...

După cîteva zile s-a întîmplat ceva care l-a zguduit profund pe Cattani. Moartea prietenului său De Maria pe care îl împușcase un tînăr pe cînd acesta se afla într-un bufet la o cafea. De Maria era logodit cu Anna Caruso. Fratele Annei se afla la închisoare și i-a cerut sorei lui, Annei adică, să-l trimită acolo pe De Maria pentru a-i încredința ceva foarte important. Tînărul polițist s-a dus și a obținut o informație foarte prețioasă. Înainte însă de a fi apucat să i-o spună lui Cattani, a fost ucis pe la spate.

Cattani se întoarse acasă sub impresia acestei tragedii. În ușă îl întîmpină Paola.

— Bună tati, vino să vezi ce tablou frumos a pictat mama.

Comisarul se trezi în fața unei pînze cu culori aprinse și contraste puternice.

— Care va să zică te-ai apucat iar să pictezi, spuse el inexpresiv. De ani de zile n-ai mai pus

Elsa Cattani și Nanni Santamaria (actorul Pinno Collizi)

Contesa Olga Camastro (actrița Florinda Bolcan)

mîna pe pensulă, dar tabloul mi se pare bun...

Soția urmări reacția lui Corrado cu atenția cu care savanții privesc în microscop.

— M-am hotărît să deschid o expoziție. Cred că mi-ar fi suficiente cîteva luni pentru treaba asta.

— De ce atîta grabă ? Dar sală ?

— Nu-i nici o problemă. Nanni Santamaria o să se îngrijească de o galerie din centrul orașului.

— Și o să-ți facă reclamă la televiziunea lui, iar oamenii or să se bată pentru tablourile tale pentru că ești nevasta comisarului...

Luă tabloul de pe șevalet și izbi cu el de perete.

— ...sau pentru că sînt bune, izbucni Elsa.

— Și ce gîfîi așa, mă rog, spuse Cattani calm dar apăsat. Tu știi ce probleme am eu ? Îmi ucid colaboratorii, nu știu încotro s-o apuc iar tu îmi faci capul calendar că nu te compar cu Picasso !

Elsa încremeni.

— Ah, iartă-mă, iubitule. Îl îmbrățișă. Sînt nebună, dar am atîta nevoie să mă iei în serios. Cînd ești bun mă simt atît de fericită, spuse mîngîindu-i părul.

Și mai era o femeie care își dădu seama că se simte fericită în preajma comisarului : contesa Titti Pecci Scialoj. Tocmai plecaseră împreună, cu mașina, la o serată „undeva departe" iar el o spiona cu coada ochiului. Nu-și dădea seama dacă o interesa mai mult ca bărbat sau ca polițist. Oricum, în timpul cercetărilor numele fetei apăru foarte des...

— Cine vă aprovizionează ? Cirriná, nu-i așa ?

— De ce mă mai întrebați dacă știți ? Și acum ce aveți de gînd să-mi spuneți ? Că Cirriná este periculos și că o fată de familie bună trebuie să fie atentă, nu-i așa ?

— Vă spun toate astea cu toate că ar fi trebuit să vă dați singură seama.

Seara a fost excelentă. Au băut vin sicilian.

— Aș vrea să ridic paharul pentru însănătoșirea dumitale, spuse comisarul.

Titti părea surprinsă și încurcată.

— Dumneata te poți lecui, continuă Cattani ferm. Va fi nevoie de o voință de fier și de răbdare, iar dumneata ești în stare de așa ceva. Primul pas va trebui să-l constituie ruperea legăturilor cu Cirriná.

Titti își bău vinul.

— Dumneata poți fi mai periculos decît Cirriná pentru că ești deștept, dintr-o bucată și ai prestanță. Femeile își lipesc privirea de dumneata de cum te văd.

Pe drumul de întoarcere lui Cattani începu să-i dea tircoale interesul profesional.

— Iertați-mă că vă pun o întrebare puțin cam indiscretă, comisarul Marineo venea des la dv. ?

— La noi ? Niciodată !

— A fost la dv. în seara cînd l-au ucis ? întrebă Cattani atît de grav încît Titti nici nu mai avu curajul să nege.

— Ce as aveți în mînă ?

— Asul meu este în cutia de chibrituri pătată cu sînge.

— Eu nu fumez.

— Dar Marineo fuma. Chibriturile au fost

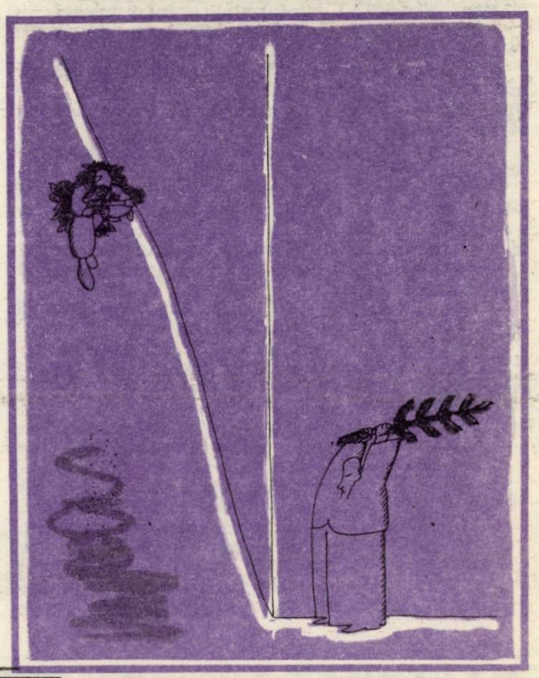

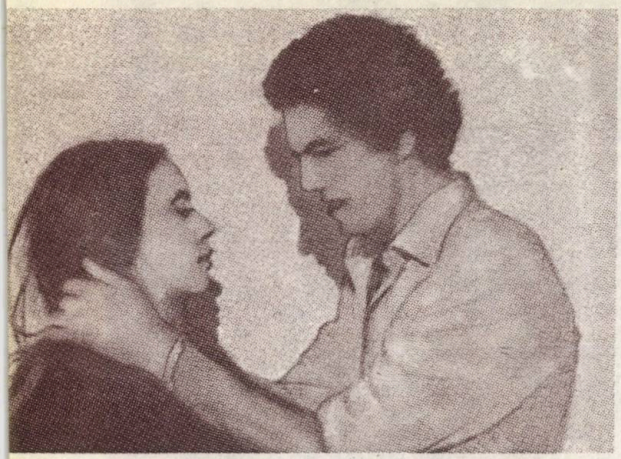

Titti Pecci Scialoj (actrița Barbara de Rossi) și Cirinna (actorul Angel Infanti)

ale lui iar sîngele de pe cutie tot al lui. Cînd i-au ridicat cadavrul, cineva a pus cutia cu chibrituri în cea pentru țigări. În seara aceea în casa dv. au fost doi morți : Marineo și mama dumitale. Și numai la o primă vedere s-ar părea că a fost vorba despre o întîmplare. Se iubeau, nu-i așa ?!

— Destul ! strigă Titti. Duceți-mă acasă. Chiar acum să mă duceți acasă, spuse apoi încet.

Ajunși în fața palatului Cattani opri mașina și motorul dar Titti nu coborî.

— M-am purtat rușinos, spuse comisarul. Nu știu dacă mă veți putea ierta...

Fata deschise brusc portiera mașinii dar nu coborî. Se lăsă în voia aerului rece de afară apoi se întoarse spre comisar. Îl prinse de braț și-l sărută ușor. După care, cu capul plecat, dispăru în întuneric.

Pașii îi răsunau distincți în clădirea pustie. Aprinse toate luminile dar nu se apropie de whisky. Zbirniitul telefonului o trezi brusc.

— Care va să zică copoiul ăsta nu ne dă pace ! se auzi glasul lui Cirinnà. Ce vrea ?

— Nimic, răspune Titti încurcată. M-a întrebat dacă l-am cunoscut pe adjunctul lui, pe tipul ăla pe care l-au omorît. Și i-am răspuns că nu știu nimic.

— Să nu te lași atrasă în vreo capcană, înțelegi ?!

Titti îl asculta nefericită, cu ochii închiși. Își atinse cu mîna tîmpla dreaptă și înțelese că o cuprinde o migrenă teribilă. Dacă refuză oferta lui Cirinnà o să trezească acestuia bănuiala.

— Ține minte că dacă faci vreo gafă n-o să-ți mai primești rația...

— N-o să-mi faci tu una ca asta, zise fata și de mirare că n-o podidi plînsul.

— Nebuno, doar știi că te... Că te iubesc.

Era clar ca lumina zilei că Cirinnà era îndrăgostit pînă peste cap de această fată.

Doamna Cattani găsi în dulap un album vechi cu fotografii. Se uită la fotografiile din copilărie și tinerețe apoi se opri la cele înfățișînd momentele cînd se văzu în îmbrățișările soțului, imediat după nuntă. Elsa se cufundă în amintiri. Primii ani s-au scurs în iubire și vreme frumoasă apoi încet, încet căsnicia lor a început să alunece. Iar ea nu știa dacă pentru asta trebuia să-și învinuiască soțul sau să se învinuiască pe sine. Cînd Cattani intră în încăpere ea încă mai stătea cu albumul pe genunchi.

— Te-am văzut în societate cu o fată, spuse ea obosită.

— Cu care fată ? A, e martora mea principală. Elsa rise amar.

— De ce m-ai luat, Corrado ?

— Cum poți să mai întrebi ? Pentru că te-am iubit.

— Iar acum ?

— Acum, acum ! Acum nu mai știu nici unde mi-e capul !

A doua zi Elsa se duse la Santamaria pentru a pune la punct elementele legate de pregătirea expoziției. „Întîmple-se ce-o fi să se întîmple", și-a zis ea în gînd.

Exact atunci Titti îi telefonă lui Cattani.

— Trebuie să vorbesc ceva urgent cu dv. ! spuse ea cu disperare în glas.

Comisarul o găsi acasă într-o stare groaznică. Ședea jos cu spatele lipit de un dulap, cu părul ciufulit, cu ochii cuprinși de febră.

— Acum nu mai țin seama de nimic, repetă ea de cîteva ori. Acum voi spune totul, trebuie să mă debarasez de frică !

Cattani o ajută să se ridice, o așeză în fotoliu și îi dădu puțină apă. După cîteva minute, după ce luă puțină heroină, fata se culbări la picioarele comisarului și spuse :

— Îți plac, comisare, nu-i așa ?

— Nu pot nega, îmi placi. Dar parcă voiai să-mi spui ceva.

— Nu-i ușor să-ți iubești anchetatorul, spuse Titti. Dar fie. Ai spus că Marineo și mama mea se iubeau. Amîndoi au murit în aceeași seară, dar tu vrei să știi cum, nu-i așa ?

Cattani nu-și putu imagina decît o dramă pasională : mai întîi ducesa l-a împușcat pe Marineo după care s-a împușcat și ea. Cum a ajuns cadavrul lui Marineo în mașină asta este o altă poveste. Acum, spre disperarea lui, aflase că amîndoi fuseseră uciși de una și aceeași mînă. Fata văzuse totul și-l va putea da în vileag pe asasin.

Moartea o îngrozise pe fată. Cattani se hotărî să o pună sub protecția și îngrijirea Centrului pentru tratamentul morfinomanilor. Dar pînă a o conduce acolo, el dorea să fie văzut cu Titti

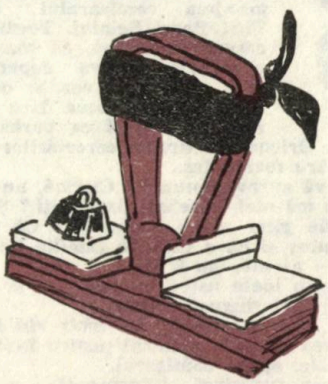

SORIN TRUȘCĂ

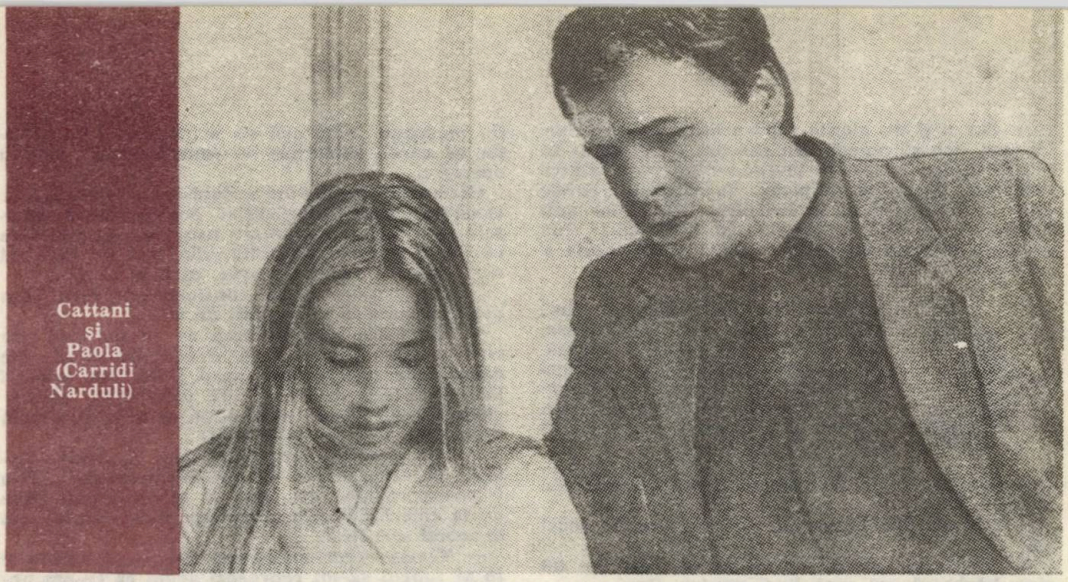

Cattani și Paola (Carridi Narduli)

în public. Avea de gînd să-l sperie pe asasin, să-i dea să înțeleagă că i-ar putea afla taina. Era o provocare periculoasă, dar atîta vreme cît asasinului nu i se întinde o capcană, nu se va putea ști ce anume întreprinde.

Cattani ieși cu Titti la Clubul orășenesc... La una din mese se afla contesa Camastro.

— Domnule comisar, spuse ea cu ironică surprindere, tocmai în locul acesta v-a atras păcatul...

Titti se uită la ea cu răutate, dar contesa nu o băgă în seamă.

— Dacă n-o să aveți ceva mai bun de făcut, domnule comisar, veniți să vedeți construcțiile mele. Am să vă arăt cum muncește o femeie din sud. Sau tot vă mai este frică de mine ?

În ziua următoare Cattani îl găsi pe individul cu care voia de mai multă vreme să stea de vorbă între patru ochi. Deschise ușa grea, de sticlă a autosalonului de pe țărm și printre automobilele luxoase apăru și chipul agresiv al lui Cirinná.

— Cu ce vă pot fi de folos ?

— Mașinile dv. sînt prea scumpe pentru noi, domnule Cirinná. Vin într-o chestiune particulară, se referă la domnișoara Pecci Scioloj.

— Aha, și ce aș putea face pentru micuța ducesă ? șuieră el iritat.

— Multe. De pildă, să o lăsați în pace.

— S-o las în pace ? Bine, dar ea are nevoie de mine.

— De-acuma nu mai are. Nu trebuie să vă mai faceți griji din pricina ei. Uitați-o pur și simplu, spuse comisarul uscat și ieși.

Cattani începuse să aibă grijă de Titti, iar pe soția lui o uită cu totul. În amurgul care începuse să se lase, Elsa stătea în fața pînzei fără să se poată concentra asupra desenului. Ieși pe terasă și își roti privirea peste orașul încă străin ei, care îi luase bărbatul, pare-se pentru totdeauna...

Reveni în salon. Fata încă dormea. Formă numărul lui Nanni Santamaria.

— M-ai invitat odată la un păhărel, te-ar deranja dacă aș avea poftă să-l bem acum ?

— Te aștept cu brațele deschise.

Se îmbrățișară deși nici nu intră bine pe ușă. Apoi se iubiră fără să-și spună un singur cuvînt. Elsa rămase tăcută multă vreme, nemișcată, absentă. În cele din urmă spuse :

— Știi, am venit la tine pentru a mă răzbuna pe soțul meu. Încerc cu disperare să-i reciștig atenția, să-l fac gelos și pentru asta folosesc toate mijloacele. Îmi pare rău că te-am amestecat și pe tine în povestea asta...

Santamaria încerca să fie mărinimos.

— N-are nici o importanță, data viitoare...

— N-are să mai fie nici o data viitoare, spuse Elsa la plecare.

La orele tîrzii ale aceleiași nopți, conducîndu-și mașina de-a lungul țărmului mării, prin noaptea calmă, Corrado observă în oglinda retrovizoare două motorete care-l urmăreau. Scoase pistolul și îl puse pe scaunul din dreapta.

Trase brusc volanul și frînă pe carosabil, în derapare. Cei doi se izbiră de mașina lui. Urmăritorii își reveniră repede. Cîteva împușcă-

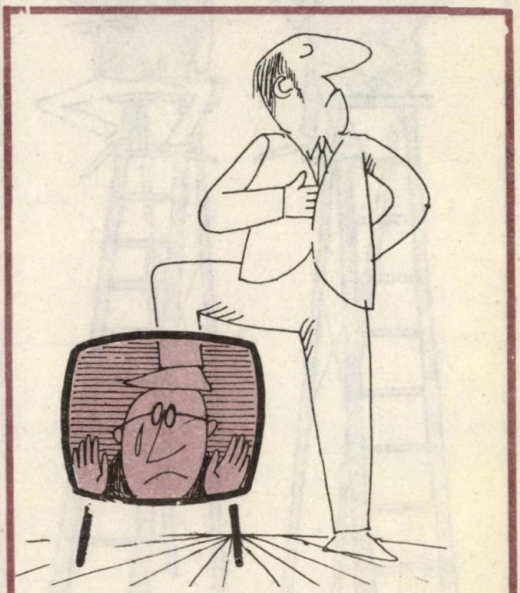

Criticul tv

turi, dar nici un glonte nu l-a atins pe comisar. Cattani cobori repede din mașină cu pistolul în mînă. Începu să tragă lovindu-l pe unul dintre atacatori în cap și în piept. Se întoarse repede spre al doilea și cu o lovitură de picior sub epigastru îi tăie respirația. În timp ce-i lua acestuia pistolul din mînă, văzu fața înfuriată a lui Sante Cirinnà.

— Calmează-te, calmează-te ! Îmi spui asta pînă o să înnebunesc, dar eu nu mai pot fi calmă. Mi-ajunge, spuse Elsa cuprinsă de isterie. De cîte ori am nevoie de tine nu ești de găsit. La telefon mă execuți. Ce bucurie am eu de la tine ?

Tăcu o clipă. Ca de obicei, după clipele de furie, urmau clipe de sentimentalism.

— E ceva rău în faptul că te iubesc ? șopti ea.

— Nu vreau să te fac să suferi, dar eu nu sînt bărbatul cel mai bun pentru tine.

Elsa îl îmbrățișă și își puse capul pe umărul lui.

— Dragule, nu mai pot, mă simt groaznic pentru că îți ascund ceva. Ori îți spun, ori înnebunesc ! zise ea îndepărtîndu-se puțin de el. Știi unde am fost atunci cînd era cît pe-aci să te omoare cei doi ? La Santamaria. Da, m-am culcat cu el. Sînt o proastă, am vrut să te provoc, să te oblig să mă mai bagi și pe mine pu

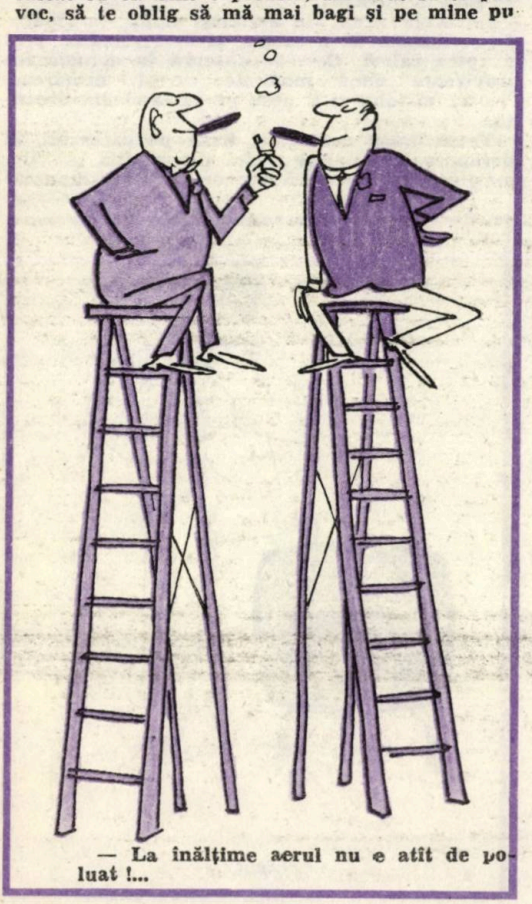

— La înălțime aerul nu e atît de poluat !...

ții în seamă, continuă ea urmărindu-l cu atenția cu care chirurgul se concentrează asupra operației.

Cattani se gîndise nu o dată ce ar face dacă ar constata infidelitatea soției. Nu se enervă, spusele ei îi aduseră oarecare ușurare, părîndu-i-se că ele îl absolvă de obligațiile față de Elsa, al cărui chip îl vedea departe, ca prin ceață...

— Prin starea ta de continuă enervare din ultima vreme ți-ai pregătit un alibi...

— Nu vorbi așa, în timp ce eu nu mai știu ce-i cu mine, spuse Elsa străduindu-se să fie calmă, dar fără să reușească. Dacă nu te-ai fi înstrăinat atît de mine ! Te urăsc ! Să mă părăsești după atîția ani și după ce m-ai tîrît prin toate atîta timp cît m-ai iubit...

— Ești egoistă, spuse Corrado. Vorbești numai de tine, restul nu te interesează ! Ți-a trecut vreodată prin cap că și eu aștept ceva de la tine ? Că și problemelor mele merită să le acorzi atenție ?

— Treisprezece ani ți-am fost ca un cîine și tu ai tupeul să-mi reproșezi acum că te-am neglijat ? Și eu acum ce să fac ? Să-mi string geamantanul și să plec ?

— Nu știu, spuse el, faci ce vrei !

— Aha, te speli pe mîini, în loc să mă ajuți, îmi dai de înțeles că te deranjez, spuse Elsa izbucnind în plîns.

Paola veni în fugă. Se apropie speriată de mama și încercă s-o liniștească. Tatălui ei nu-i aruncă nici măcar o privire, îi spuse însă cu glas aspru :

— De cîte ori vii acasă faci așa. Cel mai bine e cînd nu ești acasă.

Cuvintele Paolei îl durură cumplit pe Corrado. Se trezi deodată singur : și fetița era împotriva lui...

Comisarul se concentră asupra cercetărilor. A doua zi îl chemă pe Altero.

— Arestarea lui Sante Cirinnà constituie un succes important. Am auzit că el a pus la cale asasinarea lui De Maria, dar încă nu știu de ce. După aceea a încercat să mă ucidă și pe mine, după ce mai înainte l-a omorît pe comisarul Marineo.

— Cum ? făcu Altero sărind în fotoliu.

— E timpul să jucăm cu cărțile pe față, continuă comisarul. În seara cînd a fost omorît Marineo te-a sunat o femeie. Domnișoara Pecci Scioloj. Nu face pe nevinovatul, Altero. Dumneata știai de legătura dintre Marineo și ducesa Eleonora. Titti te-a sunat, dumneata ai zburat pînă acolo și ai dat peste două cadavre. „Mama a făcut-o, ți-a spus fata. Marineo și-a găsit alta, mama n-a vrut să-l piardă, s-a ajuns la o situație groaznică. În cele din urmă mama a pus mîna pe pistol și l-a împușcat pe Marineo după care s-a împușcat și ea". Sună foarte ademenitor iar dumneata ai luat-o de bună, Altero. Și după aceea ce-ai făcut ? Gîndindu-te că reputația lui Marineo trebuie salvată, ți-ai zis că corpul neînsuflețit trebuie să dispară din casă. Ai dus cadavrul lui Marineo în mașina parcată în fața casei, l-ai așezat acolo și l-ai dus în afara orașului. Și ai lansat ipoteza că un informator al lui Marineo i-a întins o cursă. După care moartea comisarului și a ducesei le-ai înregistrat ca pe două cazuri fără nici o legătură între ele : o crimă și o sinucidere.

Cîteva clipe Altero nu fu în stare să scoată nici un cuvînt, apoi murmură :

Cattani și Altero (actorul Renato Mori)

— Port toată răspunderea.

— Dar eu nu te învinuiesc. Chibriturile cu sîngele lui Marineo le-am găsit din pură întîmplare în casa lui Pecci Scialoj. Dumneata nu ai avut cum să faci vreo legătură și ai crezut-o pe Titti. Numai că ea nu ți-a spus adevărul, dragul meu Altero. În seara cu pricina acolo se mai găsea și o a patra persoană : păsărica noastră Cirinnà. Marineo s-a legat de el pornind de la Titti pe care o iubea ca pe o fiică, amenințîndu-l că-l va distruge dacă va continua să-i dea droguri. Cirinnà s-a înfuriat și l-a împușcat.

Lui Altero nu-i venea să-și creadă urechilor.

— Bine, dar ducesa ? Ce motiv ar fi avut să se împuște ?

— Păi tocmai asta-i, că nu s-a împușcat, continuă comisarul. Uciderea iubitului a zdruncinat-o atît de tare încît s-a aruncat asupra lui Cirinnà strigînd că n-o să scape, că va fi dat în vileag. Cirinnà avea încă pistolul în mînă și a împușcat-o. După care a obligat-o pe Titti să le sune, spunîndu-i : „Altero știe ce a fost între ei ; dacă o să-i spui că totul s-a întîmplat între ei doi o să găsească el o rezolvare. Fii atentă, cîteva gloanțe au mai rămas și pentru tine !" I-a pus ducesei pistolul în mînă și s-a făcut nevăzut.

— Acum se leagă toate, spuse Altero. Însă vă rog să-mi explicați și mie de ce a-ți avut și pînă acum părerea că Marineo nu este atît de sfînt pe cît am crezut eu.

Cattani scoase din buzunar frîntura de cec.

— Aici, pe acest cont, Marineo apare sub numele fals de Fiordaliso. Cu ajutorul ultimilor bani ridicați — și au fost vreo trei sute de milioane de lire — el a devenit proprietarul unei vile la Salerno. După cum vezi, Marineo își aranjase o viață tihnită pentru anii de pensie. Dar Cirinnà nu l-a ucis numai din cauza lui Titti ; Marineo l-a amenințat că o să-l urmărească în continuare, dar mafia nu iartă așa ceva, așa cum o știi și tu prea bine, Altero.

Altero era un munte de om, acum arăta ca o grămadă de nefericire.

— Nu înțeleg de ce nu l-ați arestat imediat pe Cirinnà. Putea să vă împuște.

— N-a reușit însă. Uciderea lui Marineo și a ducesei Eleonora poate fi dovedită de o singură persoană, dar ea nu va putea să apară în fața tribunalului. Despre o morfinomană se spune că a avut vedenii, știi bine. De aceea a trebuit să-l provoc pe Cirinnà. Și după modul în care s-a comportat îți pot spune că l-ai ghicit bine : un fustangiu care nu are nimic în cap. Un mafiot adevărat nu-și pierdea niciodată capul așa cum a făcut-o el. În concluzie, Altero : am prins un peștișor, rechinii înoată în ape adînci.

Pe drumul spre casă Cattani hotărî să-i facă o vizită lui Titti la Centrul împotriva drogurilor. Se trezi într-o societate pestriță care făcea însă o impresie surprinzător de bună.

— Ei, zise Titti, ce vrei să-i spui pacientei ?

— Vreau să-i spun pacientei că se ține bine, zise Cattani zîmbind.

— Te ingrijești tot timpul de mine, dar tu ce faci ? Ce face soția?

Cattani se încruntă.

— Am terminat și nu intenționez să mă mai întorc la ea.

Tăcură cîteva clipe amîndoi după care Titti schimbă subiectul.

— Citeodată mă cuprinde frica. Din cauza lui, a lui Cirinnà. Mă tem că într-o bună zi o să-și facă apariția și o să mă ia de aici.

— Te temi de pomană, spuse Cattani mîngîind-o. Cirinnà este la închisoare unde o să rămînă cîțiva anișori buni. În plus, la intrare se află în permanență doi oameni de-ai noștri.

— Așa multă grijă ai tu de martora ta principală ?

— Nu așa. Vreau să fii în siguranță pentru că este vorba de tine.

Fata ridică încurcată din umeri, se uită la el cîteva clipe apoi spuse :

— De fapt, ce aștepți tu de la mine ?

„Iată o întrebare ca lumea", își zise Cattani.

— Multe depind de tine.

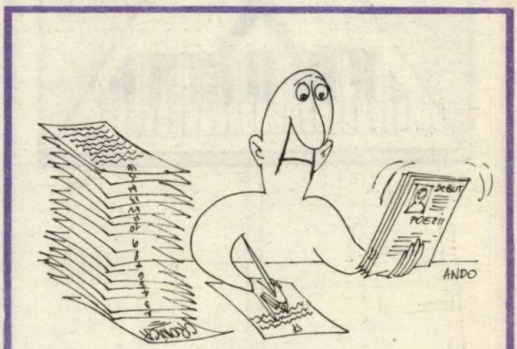

ANDO

☆

Intorcîndu-se acasă își făcu o omletă, își turnă un pahar de bere și în timp ce-l bea o auzi pe Elsa apropiindu-se. Femeia întinse mîna după o ceașcă din serviciu, dar era atît de nervoasă încît cana căzu și se sparse.

— Ce faci ? întrebă el iritat.

— Asta ai făcut din mine, o epavă cu nervii la pămînt, spuse Elsa dramatic, cu mîinile încrucișate pe piept.

— Dacă ai de gînd să sfîrșești cu toate, spune repede, spuse Cattani rece.

Elsa rămase stană de piatră după care îi zise printre buze :

— Asta-i prea mult. Nu mai suport nici măcar să te văd. Săptămîna viitoare plec.

Comisarul se străduí să fie cît mai calm.

— N-am putea rezolva totul într-un mod civilizat ? Mai există și Paola.

Elsa fu de acord. Era dominată de un sentiment de deznădejde amestecat cu oboseală. Seara nu-și vorbiră iar comisarul se culcă pe canapea.

Într-o dimineață cenușie de octombrie Cattani își conduse soția la gară. Hotărîră să trăiască despărțiți o vreme. În ce o privește pe fetiță, Cattani nu se opuse ca aceasta să meargă cu mama ei.

Trenul încă nu plecase, soții își luară rămas bun iar Cattani se aplecă spre Paola. Aceasta făcu ceva cu totul neașteptat. Se lipi strîns de tatăl ei și începu să plîngă disperată.

— Eu nu vreau să plec, tati, vreau să rămîn cu tine !

Cattani încearcă s-o liniștească dar degeaba. Peste cîteva minute trenul urma să se pună în mișcare. Paola se dezlipi de lîngă tatăl ei și o rupse la fugă spre ieșirea din gară. Părul îi flutura în vînt. Pe scara vagonului Elsa murmură :

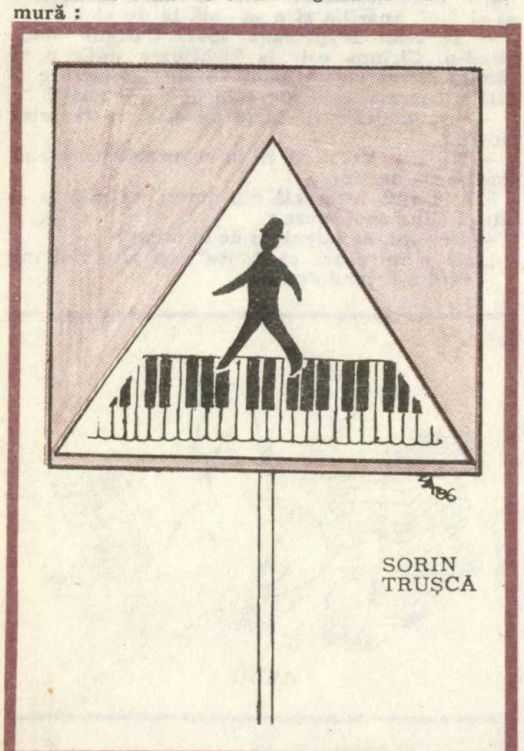

SORIN TRUȘCĂ

— Și ea, doamne...

— Să nu ne dăm în spectacol în public, spuse Cattani grăbit. Tu du-te acum, pe Paola am să ți-o trimit la Milano îndată ce o pot convinge. Cu avionul. Poate chiar mîine.

Acasă Cattani o observă pe Paola desenînd foarte calmă. Simțea o afecțiune deosebită pentru această fetiță pe care o neglijase atîta vreme. Era însă conștient că nu se va putea ocupa de ea. Îi spuse :

— Hai să ne înțelegem, mîine te urc în avion și te duci la mama. Eu o să-mi iau liber și o să fim din nou împreună...

Fata o ținu pe a ei :

— Nu plec nicăieri.

Cattani încercă să ridice glasul.

— O să te duci, fie cu vorbă bună, fie cu vorbă rea.

— Ba nu am să mă duc, iar dacă mă obligi, am să sar pe fereastră.

La care Cattani nu mai avu replică. Se chirci lîngă fetiță, îi puse mîna pe umăr și o privi ca și cînd ar fi văzut-o pentru prima dată.

— Fetița mea încăpățînată... Acum trebuie să plec, o s-o rezolvăm noi cumva...

A doua zi comisarul primi o vizită la care nu se aștepta cîtuși de puțin. În biroul lui își făcu apariția Anna Caruso, sora deținutului care îi furnizase lui De Maria informații prețioase. O vedea pentru prima dată de la moartea logodnicului ei, atunci o vizitase acasă întrebînd-o dacă știe de ce a murit logodnicul ei. E a refuzat să-l ajute.

Începu spunîndu-i că s-a hotărît să vorbească, că mai devreme sau mai tîrziu tot va trebui să destăinuie cuiva cele știute pentru că un lucru atît de cumplit n-o mai lasă pur și simplu să doarmă. Cattani reuși s-o liniștească întrucîtva, dar fata începu să înjure și să se căineze că familia ei este urmărită de nenoroc de care nu a scăpat nici fratele ei.

— Și-a găsit ceva de lucru la Palermo și tocmai din pricina acestui loc de muncă a ajuns după gratii, începu ea să povestească. S-a angajat la o agenție de turism care în realitate era altceva : punea în circulație dolarii murdari proveniți din America pentru droguri. Cînd s-a aflat, a izbucnit un mare scandal, au scris și gazetele despre asta. Ponoasele le-a tras fratele meu, firma i-a pus lui totul în spate. I-au promis că or să-l scoată repede de la închisoare, dar a trecut mai mult de un an și el se află tot după gratii. Voia să-i spună logodnicului meu ce se petrece la agenția la care lucra.

Comisarul întrebă cui aparține agenția. Fata răspunse că proprietarul agenției este bancherul Ravanusa. După izbucnirea scandalului firma a fost închisă.

Cattani rămase nemulțumit. Se așteptase să obțină date importante, nu-și închipuise că ele vor fi atît de vagi. Ca și cînd nu ar fi auzit bine, întrebă din nouă dacă agenția de turism aparține cu adevărat lui Ravanusa. Fata confirmă.

— Ravanusa în persoană a fost cel care i-a oferit fratelui meu postul respectiv.

Cattani îi promise că a doua zi se va duce negreșit la fratele ei pentru a-i lua un interogatoriu.

Elsa și Cattani se despart în gară

— Cînd l-ați văzut ultima dată ?, o întrebă comisarul.

— Ieri. Sărmanul, a slăbit de nu-l mai recunoști. Închipuiți-vă că la vorbitor se găsea și mizerabilul ăla de Cirinnà, toate rudele lui erau acolo.

— V-a văzut vorbind cu fratele ? o întrebă comisarul Cattani înnebunit.

— Bine-nțeles.

★

A doua zi Cattani ceru să aibă o convorbire cu deținutul Caruso de la închisoarea Ucciardone. Așteptă neobișnuit de mult pînă cînd în cele din urmă directorul închisorii să-l anunțe că s-a întîmplat o „nenorocire". Supraveghetorul celulei lui Caruso l-a informat că „deținutul s-a sinucis", că și-a făcut un șireang din fișiile rupte dintr-un cearceaf cu care s-a spînzurat de gratiile ferestrei.

Cattani începu lupta cu ura și disperarea. Pe cine voiau ei să păcălească ? De bună seamă că baiatul acela nu s-a sinucis, l-au determinat s-o facă pentru ca el să nu mai poată constitui o amenințare. Pentru ei Caruso era o mină care putea exploda în fiecare moment.

În viață intervin clipe disperate cînd toate i se par omului fără ieșire. Pe Cattani îl înspăimînta seria de morți care continua să crească fără ca măcar să mijească o speranță cît de vagă că asasinii vor fi pedepsiți. De ce s-o fi consacrat el poliției ? Dacă s-ar fi făcut avocat, așa cum dorea tatăl său, ar fi putut trăi confortabil cu banii luați de la clienți. Regretă și că nu băuse suficient pînă acum...

În această situație îi veni o idee fericită. Se duse la Centrul antidrog să ceară să-i permită ca Titti să fie lăsată să iasă împreună cu el în cursul serii. În timpul cinei o rugă să-i povestească despre familia ei, el ascultînd feluritele întîmplări, despre faptul că averea familiei fusese împărțită în două părți : una pentru soție și fiică, cealaltă pentru tata, pentru a o pierde la jocuri de noroc și cu femeile ușoare.

După ce mîncară se duseră împreună la casa mare și goală a lui Titti, comisarul străduindu-se să recunoască după portrete personajele despre care îi povestise fata. Titti povestea mai departe arborînd un zîmbet fericit.

— Acum știu că atunci cînd nu ești cu mine mă simt groaznic, spuse Cattani.

Fata îi luă capul între mîini și îl trase spre ea.

— Fii atent, comisare ! Ai luat un muribund și l-ai vaccinat cu poftă de viață. Asta-i un lucru periculos...

După care se iubiră sub privirile predecesorilor din tablourile de pe pereți.

★

Cînd Cattani ajunse acasă găsi luminile aprinse, Paola adormise în fața televizorului unde rula un film de groază.

— Tată, ai venit ? întrebă ea cînd deschise ochii.

— Da, fetița mea, dar am crezut că te găsesc în pat.

— Mi-a fost frică, altădată cînd mai întîrzii telefonează-mi...

După ce o așeză pe Paola în pat și se bagă și el sub așternut, se auzi telefonul.

— În sfîrșit, te-ai întors. Era Elsa Tot tim-

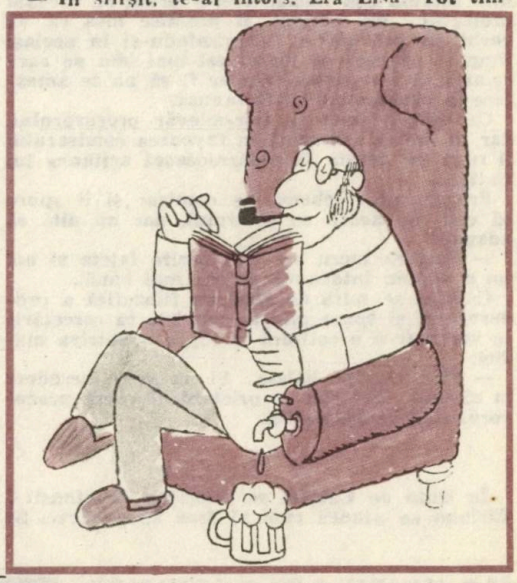

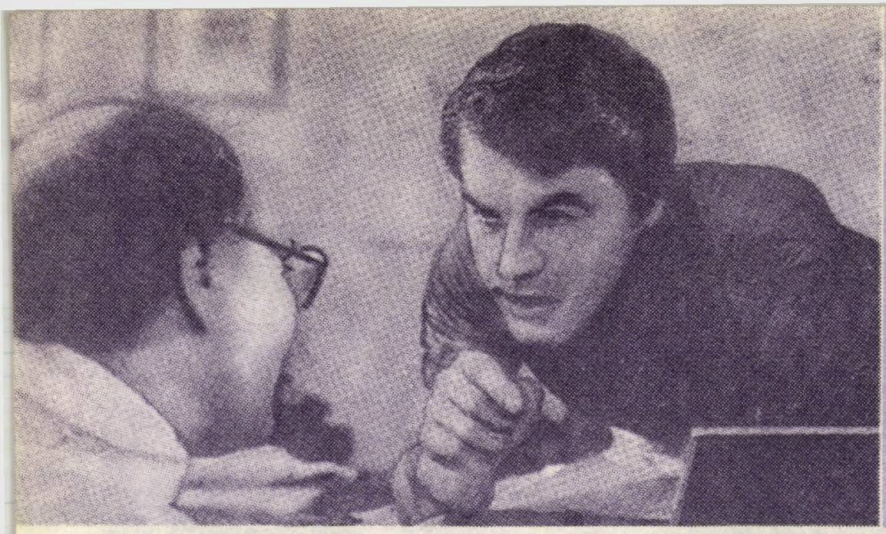

Cattani
și
procurorul

pul lași copilul ăla singur. Cred că ai fost cu micuța ta ducesă, nu-i așa ?

— Da, dar te înșeli dacă îți închipui că ea ne-a distrus căsnicia. De treaba asta sîntem vinovați numai noi doi.

— Te urăsc ! mai spuse Elsa și închise.

Pentru restul cercetărilor comisarul își făcu un plan cu care se duse la procuratură. Voia să-i prezinte o listă cu nume de oameni care în scurtă vreme au acumulat un mare capital și să le ceară explicații despre modul de obținere a acestuia.

— Legea luptei împotriva mafiei ne dă acest drept, îi spuse el procurorului. Mulți dintre cei astfel îmbogățiți au primit capital de la Ravanusa. Tare aș vrea să știu pentru ce, de ce ? Banca nu oferă nimănui credite fără garanții.

Procurorul nu fu de acord cu acțiunea de control.

— Nu pot permite desfășurarea unei campanii împotriva mafiei care ar putea atinge și cetățenii cinstiți. Aduceți-mi dovezi din care să reiasă că cutare și cutare fac parte din mafia iar eu vă permit că faceți controlul de care aveți nevoie. Nu putem merge orbește.

Cattani nu depuse armele. Hotărî să facă o intervenție pe lîngă foarte influentul său prieten Sebastiano Cannito, șeful secției Z din poliția secretă din Roma. Acesta primi cu răceală proiectul lui Cattani. Îi promise însă că va vorbi cu procurorul exprimîndu-și în același timp și părerea că lucrul cel mai bun pe care comisarul l-ar putea face ar fi să nu se amestece în problemele lui Ravanusa.

Cannito îi telefonă într-adevăr procurorului, dar în loc să intervină în favoarea comisarului îl rugă pe acesta să zădărnicească acțiunea lui Cattani.

Procurorul îl chemă pe comisar și îi spuse că este de acord cu controlul, dar nu uită să adauge :

— Fiecare lucru are mai multe fațete și noi nu o vedem totdeauna pe cea mai bună...

Cattani se miră de gîndirea filozofică a procurorului și spuse plin de mîndrie că cercetările vor marca o cotitură în lupta împotriva mafiei.

— Fii cu grijă, băiete... Și nu avea încredere în nimeni. Mai ales în prieteni, îi spuse procurorul cînd se despărțiră.

★

În timp ce Cattani se pregătea de ofensivă, Cirinnà se gîndea cum să facă să evadeze. Se temea cumplit de posibilitatea ca Titti să dea în vileag povestea cu heroina. De aceea dădu indicații stricte colaboratorilor săi.

La Centru, Titti avea o cameră separată. Într-o seară cînd intră în cameră găsi pe pernă un pachețel. Îl desfăcu și rămase îngrozită cînd văzu o seringă și un pliculeț de celofan cu un praf alb.

Fata simți că se învîrt toate în jurul ei și că i se face rău. Drogul o ispitea ca un duh al răului. Strînse pumnii și își mușcă buzele în încercarea de a rezista ispitei. Care ispită s-a dovedit a fi mai tare decît voința ei...

Cercetările aduseseră primele roade. Într-o barcă de pescari polițiștii descoperiseră cîteva săculețe cu morfină. A fost controlată și banca lui Ravanusa. Aici comisarul puse să fie examinat un număr important de conturi. Din aceasta Cattani află că pe douăzeci astfel de conturi fuseseră făcute aceleași operațiuni. Exact după patru luni sumele fuseseră dublate. În toate cazurile banii din cont fuseseră scoși și redepuși în cursul aceleiași zile. Mai departe comisarul constată că toate sumele de pe cele douăzeci de conturi fuseseră depuse pe alte două conturi sub aceeași denumire : „Gelsomino și Papavero". Sub aceste două nume banca elibera banii. Cînd, după patru luni, înmulțiți, banii se întorceau, proprietarii lui „Gelsomino și Papavero" făceau operațiunea inversă. Suma obținută era împărțită la

SORIN POSTOLACHE

cele douăzeci de conturi de pe care fuseseră ridicate. Dar cine se ascundea sub cele două nume. Și care afacere aduce un cîștig de sută la sută într-un timp atît de scurt ?

— Stimate domnule comisar, spuse bancherul Ravanusa, cu aroganță rece, ceea ce vă interesează pe dv. este o treabă serioasă și slujește turismul, construcțiile, comerțul și agricultura. Este baza economiei orașului nostru.

Lui Cattani îi veni ideea să discute cu ducesa Camastro, experimentat om de afaceri. Aceasta îl primi cu un zîmbet îngăduitor.

— Ce s-a întîmplat, comisare ? Oamenii dv. au găsit totul în regulă aici. Aveți de gînd să faceți personal o percheziție.

De fiecare dată cînd o vedea era surprins de atracția pe care această femeie o exercita asupra lui.

— Nu, spuse Cattani, nu vin să cercetez nimic, aș vrea numai să mă sfătuiesc cu dv.

Îi ținu mîna în mîna ei apoi și-o retrase cu viclenie.

— Să vă sfătuiți... V-ar deranja dacă am discuta dincolo, în sufragerie ? Din cînd în cînd trec dincolo să-mi iau singură ceva de mîncare... Trebuie s-o fac și singură uneori...

— Știu, fu de acord Cattani. Vechea nobilime își domina slugile cu biciul, noua nobilime încearcă să se coboare la nivelul lor, să-i lingușească...

Olga Camastro își aranjă brățara de aur a ceasului după care turnă vin în două pahare.

— De fapt, mai degrabă aș vrea să-mi verific niște bănuieli în legătură cu banii băncii lui Ravanusa. Sînt convins că nu este vorba despre finanțarea unor afaceri legale. Conturile sub firma „Gelsomino și Papavero" se plătesc furnizorilor de stupefiante. Drogurile vin din Orientul Apropiat de unde sînt transportate cu bărci pescărești pînă în Sicilia.

Olga Camastro nu schiță nici o mișcare.

— Unde ați citit asta ? În vreun roman ?

— Asta nu-i roman, e-o porcărie. Drogurile vin sub formă de morfină apoi laboratoarele din Sicilia le prelucrează în heroină. De aici se exportă apoi în Statele Unite și în Nord. Aduc miliarde. Neimpozabile.

— Și cine le transportă ? Cumva porumbeii de poștă.

— Nu glumiți, continuă comisarul. Dacă este vorba de transport, atunci putem vorbi de portocale, de bomboane, de geamantane cu fundul dublu... Cel mai complicat lucru în Italia este punerea în circulație a dolarilor obținuți pe droguri. Ar trebui ca persoanele în cauză să se alieze unei bănci de schimb care să spună, de exemplu, că sînt banii emigranților ; sau cu o agenție de turism, care i-ar putea prezenta drept bani ai turiștilor. Prietenul dv. Ravanusa a avut o agenție de acest fel, la Palermo. Sărmanii De Maria și fratele Anei Caruso au plătit cu viața pentru că au aflat cu ce se ocupă această agenție...

Femeia își ridică încet sprîncenele ascultîndu-l cu bărbia sprijinită pe ambele mîini. Urmară cîteva clipe de tăcere după care Cattani continuă.

— Îndată ce banii se află în bancă ei pot finanța o acțiune legală, poate o firmă de construcții cum este a dv. Și astfel, cît ai zice pește, din valută murdară ei devin capitalul cel mai curat.

— Un lucru nu înțeleg, spuse contesa. De ce vă pierdeți timpul lucrînd la poliție ? Dv. ați fi un remarcabil om de afaceri. Eu, de pildă aș avea mare nevoie ca lîngă mine să stea cineva așa ca dv.

Olga Camastro

— Cum s-o iau ? Ca pe o ofertă de colaborare sau ca pe o încercare generoasă de a mă plăti?

— Văd că nu mă înțelegeți, spuse contesa cu o voce în care se deslușea reprosul.

Stînd cu coatele pe masă, Cattani o privi îndelung.

— Știți că sînteți o femeie foarte atrăgătoare? Aș fi foarte mîhnit dacă va trebui să vă arestez vreodată.

— Vai, dar nu trebuie să vă temeți, la mine n-o să găsiți nimic care să vă îndreptățească să o faceți...

— Fie, înseamnă că lucrurile vă sînt în ordine. Și că sînteți inteligentă.

— Inteligentă și fără prejudecăți. De la cincisprezece ani știu ce vreau. Mi-am luat un bărbat cu patruzeci de ani mai în vîrstă. Nu l-am iubit, dar atunci cînd s-a îmbolnăvit nu m-am mișcat de lîngă el. Îi sînt recunoscătoare pentru multe, m-a educat, m-a trimis în străinătate pentru a învăța limbi străine. Astăzi lucrez din greu și cred că bogăția mi-o datoresc soțului meu. Dar pur și simplu nu-mi pot explica de ce manifest interes față de un tip de om pe care nu l-am putut suporta niciodată.

— Adică ce fel de tip ?

— Tipul de moralist. De ce atîta persiflare a morfinomanilor ? Cei care cad în patima drogurilor sînt cei care nu au realizat mare lucru în viață. Cunosc cîteva cazuri.

— Cumva și pe Titti Pecci Scialoj ?

— Cumva și pe ea. Tipa aia aiurită, care în cele din urmă s-a înhăitat cu un asasin. Și încă mai vreți să o mai și salvați. N-o să prea reușiți în viață, comisare...

Mafia încerca să bareze calea cercetărilor lui Cattani. De la Roma veni un individ care se prezentă comisarului.

— Sînt profesorul Laudeo, spuse el luîndu-l pe Cattani de braț. Caut compania oamenilor valoroși, dotați excepțional. Mă străduiesc să-i string pe toți în Societatea mea, al cărei scop îl constituie înălțarea patriei noastre. Dv., de pildă, ați putea ocupa o funcție de conducere undeva la Genova sau Florența, ba chiar la Roma. Vă ofer o ocazie rarisimă. Spuneți-mi ce părere aveți despre propunerea mea.

★

Paola se obișnui să-și aștepte tatăl în fiecare seară. Într-una din seri o găsi din cale-afară de supărată. Spuse că nu-i este foame și se duse pe întuneric să se culce.

Comisarul era încurcat, era pentru prima dată cînd întîlnea o asemenea situație și nu știa ce să facă. Se duse în camera ei și încercă să-i vorbească.

— Ce-i cu tine, Paoleta ? Nu știi cum să-mi spui ? Ești cumva bolnavă ? Să chem doctorul ?

— Nu, nu, nu ! strigă fetița speriată și se întoarse cu fața la perete.

— Îmi pare că știu ce ai, cred că începînd de astăzi ai devenit domnișoară, nu-i așa ? Dar pentru asta nu trebuie să-ți fie frică, să fii tristă. Știi ce, sun-o pe mama.

Glasul mamei îi ridică Poalei buna dispoziție. Îi spuse și ei noutatea menționînd că tata o sfătuise să o sune știind că îi va face plăcere.

— Vezi că tata nu-i om rău ?

— Dar eu n-am spus niciodată că este rău, numai că în relațiile cu mine ceva nu-i în ordine, spuse mama cu amărăciune în glas.

— Ești tristă, mamă ?

— Nu, dar îmi lipsești foarte mult. Tu te transformi, fetița mea, și eu nu sînt cu tine...

După ce Paola puse receptorul în furcă tata o întrebă cum se simte mama.

— Bine, dar mi s-a părut că îi lipsește ceva, spuse fata ; apoi, după o clipă de tăcere, adăugă : Ascultă, tată, e-adevărat că iubești altă femeie ?

Bărbatul luă capul fetei între palmele sale.

— Da, este adevărat. Fata acea este singură pe lume și este bolnavă, înțelegi ? Aș vrea tare mult s-o pot ajuta să se însănătoșească.

★

În ciuda ofertei ispititoare a doctorului Laudeo, Cattani își vedea mai departe de munca lui. Procurorul cel bătrîn ieșise la pensie iar cazul îl preluă Bordonaro, tînărul său locțiitor.

— Am o veste de milioane pentru dv., îi spuse Cattani într-o dimineață. Am reușit să-i aflăm pe proprietarii conturilor Gelsomino și Papavero. Primul aparține bancherului Ravanusa, celălalt avocatului Terrasini.

Altero, adjunctul comisarului, încercă să tempereze entuziasmul lui Cattani.

— Trebuie să acționăm cu multă grijă. Aștia nu iartă nimic, mai devreme sau mai tîrziu ei vor avea chef să se răzbune.

Vizavi de comisariatul de poliție se găsea o cofetărie unde se vindeau niște migdale de milioane. Cum Paolei îi plăceau la nebunie, tatăl îi cumpără cîteva. Ploua și bătea vintul. Cattani rula încet prin furnicarul de mașini, picăturile de ploaie bătîndu-i în parbriz.

După cîteva minute ajunse acasă. Intră, chemă liftul și începu să-și șteargă pantofii în timp ce încerca să introducă cheia în broască. Aprinse lumina în hol unde domnea o liniște ciudată.

— Poala, strigă Cattani.

Fără să aștepte răspunsul se duse în camera fetiței.

— Unde ești ?

Televizorul nu mergea, baia era goală. Inima lui Cattani bătea din ce în ce mai tare. Îi trecu prin cap că Paola glumește de aceea o caută sub pat. Nimic.

Sună telefonul și ceea ce auziră urechile lui Cattani fu atît de brutal și de incredibil încît acesta îngheță pur și simplu.

— Fata ta este la noi, se auzi glasul de la celălalt capăt al firului. Ciulește bine urechile : nu spui nimănui. Nimănui ! Altfel s-a zis cu fata ta după ce în prealabil o să ne amuzăm nițeluș cu ea...

Cuvintele acestea începură să-i duduie lui Cattani în cap. Se așeză pe canapea. „Calm, calm, repetă el ținîndu-și capul în palme. Trebuie să-ți păstrezi calmul dacă vrei s-o salvezi pe micuța ta !".

Și astfel Cattani înțelese că încăpu pe mîinile lor. Înțelese că trebuie să devină alt om, căruia nu-i rămînea altceva de făcut decît să se supună șantajului.

Rămase cîteva ore pe canapea, dormind agitat fără ca măcar să-și fi scos pantofii. Îl durea

Cattani și Paola

tot capul. Dimineața cînd sună telefonul, Cattani ridică instantaneu receptorul.

— Bună dimineața, se auzi glasul soției. Aș vrea să-i spun ceva Paolei înainte de a pleca la școală.

Cattani se strădui ca vocea să-i fie cît mai calmă.

— Paola e bine, a început să se împrietenească cu colegele, acum se află la una dintre ele.

— Dar tu ? îl întrebă soția. Pari supărat.

— Nu, nu sînt supărat, doar tracasat. Am de lucru pînă peste cap, acum tocmai așteptam un telefon important de la birou.

— Iartă-mă, se scuză ea.

La scurt interval se auzi din nou telefonul.

— Ei, cum te-ai hotărît, filfizonule ?

— Ce vreți ?

— În primul rînd un răspuns clar. Vrem să știm dacă ești gata să ne asculți orbește.

— Da, desigur, răspunse Cattani.

— Atunci e-a-ntîia, continuă individul. Ascultă, încornoratule, acum te duci frumușel la birou și te faci că nu s-a întîmplat nimic. Și nu uita că de-acum încolo ordinele le dăm noi.

— Dar fiica mea, unde este fiica mea ?!

După cîteva clipe se auzi în aparat :

— Tată !

— Paola, Paola, Paoleta ! strigă Cattani, ca un nebun, numele fetiței sale. Paola, răspunde-mi ? dar el nu mai auzi nimic în afară de glasul individului care spuse : Ajunge !

★

Prin telefonul următor răpitorii îi cerură să „acopere" o navă cu morfină despre care să spună că transportă medicamente... Acasă izbea adesea cu pumnii în pereți. După o asemenea explozie de mînie se simțea pur și simplu epuizat. Se auzi telefonul. Era soția.

— Am o presimțire, mi-e frică, vreau să știu dacă nu te amenință vreun pericol.

— Te rog, Elsa, nu te ingriji tu de asta.

— Paola ce face ?

— E tot la colega ei.

— Dă-mi, te rog, telefonul de acolo, vreau s-o sun.

— N-ar fi lucrul cel mai înțelept pe care l-ai putea face. Ea știe foarte bine ce s-a întîmplat între noi, acum are nevoie de puțină liniște.

— Nu încerca să o îndepărtezi de mine, spuse ea cu glas aproape rugător.

— Ce-ți trece prin cap ? Dacă nu am fost niște soți ca lumea asta nu înseamnă că nu putem fi niște părinți buni. S-ar putea ca grija pentru viața copilului să ne ajute să regăsim drumul spre noi, spuse el fără să-și dea seama cum ajunsese la această concluzie.

— Cu astfel de lucruri nu se glumește, se auzi glasul Elsei după o liniște de moarte. Dacă nu este sigur, mai bine nu spune nimic, nici ei, nici mie...

— Ascultă, după întoarcerea Paolei o să vorbim toți trei despre asta. Și-apoi vom hotărî ce și cum.

I se păru că Elsa se îndoia de spusele lui.

— Dar ai să mă crezi ? întrebă el.

— Îți promit, numai dă-mi puțin răgaz.

Cattani se uită în tavan. Niciodată pînă atunci nu observă că pe el era o dîră mică, neagră : „Doamne dumnezeule, am început să am halucinații...".

Apoi, din nou, răpitorii. De data asta voiau eliberarea lui Sante Cirinnà.

— Dar cum să fac ? întrebă Cattani. Trebuie să înțelegeți că nu toate sînt posibile...

— Ascultă, se auzi glasul din aparat, eu fac ceva pe ce nu-i posibil ! Băiatul ăla trebuie scos de acolo, clar ?

— Am inima slabă, interveni Cattani.

Se auzi un fîșîit apoi glasul distrus al Paolei.

— Tati, tăticule !

— Paola, Paola, iubita mea ! strigă comisarul.

— Cînd vii după mine, tati ? întrebă fata plîngînd.

— Cît pot de repede, fetița tatii, cît pot eu de repede ! Nu te teme, totul o să se sfîrșească cu bine, ai să vezi tu...

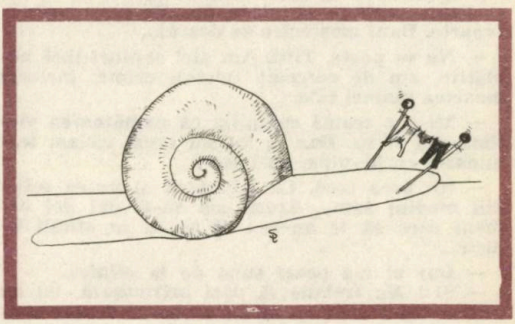

Fetița nu mai răspunse, în schimb se auzi glasul răpitorului, mult mai dur :

— Fii atent ce faci cu Cirinnà !

Lui Cattani nu-i rămăsese altceva de făcut decît să se adreseze unui doctor, care să atestе cum că Cirinnà suferea de o boală de inimă gravă. Mafiotul fu pus în libertate după cîteva zile și internat la o clinică. După ce rămaseseră singuri, Cirinnà spuse :

— Mă simt cu totul alt om. În închisoare nu se mai putea trăi, pe cită vreme aici... Covoare, fotolii, televiziune, telefon. Îmi place.

Cattani nu se uita la el.

— Clinica asta o cunosc. Fiica mea trebuia să vină aici pentru o operație de amigdale.

— Nu mai spune, se minună Cirinnà, nu știam că ai o fată.

— De doisprezece ani, scrîșni el printre dinți.

— Și ai operat-o ?

— Va fi operată îndată ce se va întoarce acasă.

— E plecată undeva ?

— Da.

— Păi... nu-ți face griji, operația de amigdale nu-i ceva grav. Eu sufăr de inimă, dar cred că o să mă fac bine.

— În locul dumitale n-aș fi atît de optimist, spuse rece comisarul. S-ar putea să nu scapi cu viață...

— Ia-o mai ușor, comisare. Chiar astăzi am citit în gazete despre băiatul magnatului petrolului care a fost răpit și făcut bucățele. Oribilă treabă... Pot da un telefon ?

— Mă rog, după voie.

Într-o seară comisarul ieși cu Titti la un club. Fata părea disperată.

— Am auzit că-i afară !

— Da, dar la clinica în care se află internat este păzit zi și noapte de oamenii noștri. Nu-i mare diferență între închisoare și clinică.

— Uneori mă întreb de ce nu l-ai împușcat în seara aceea. Doar a încercat să te ucidă.

— Eu sînt polițist, nu asasin.

Barmanul veni și-i spuse lui Cattani că este chemat la telefon.

— Te deranjez ? desluși Cattani vocea lui Cirinnà.

— Ce este ? întrebă Cattani încet uitîndu-se în jur. Ai obținut ceea ce ai dorit, acum lasă-mă în pace !

— Să nu-ți închipui că ai scăpat cu asta. În orașul ăsta totul trebuie să rămînă așa cum a fost înainte de a-ți băga tu nasul ! Să-ți intre bine în cap, cu Titti ai terminat-o ! Miine ea trebuie să se întoarcă acasă !

Înapoindu-se la masă Titti îi spune că ei doi și Paola trebuie să plece din Trapani undeva departe. Bani moștenise ea destui...

— Nu se poate, Titti. Am aici conturi încă neplătite, am de cercetat cîteva crime, inclusiv moartea mamei tale.

— Mi-e o teamă cumplită că următoarea victimă vei fi tu. Dar tu tot nu crezi că am terminat-o cu heroina, nu-i așa ?

— Nu prea cred. Cred însă că ai putea scăpa din mediul ăsta... Acasă am să-ți dai doi oameni care să te apere... O să ai în sfîrșit liniște...

— Dar el mă poate suna de la clinică.

— Și ? Nu trebuie să pari înfricoșată, lui nu trebuie să-i spui că mi-ai povestit despre modul în care au fost uciși Marineo și mama ta. Acesta este un element fundamental.

— Mă iubești ? întrebă fata.

— Te iubesc, o asigură el.

— Atunci o să-mi fie mai ușor.

A doua zi procurorul Bordonaro îi telefonă de la birou lui Cattani.

— E de necrezut, mi-au fost furate din fișet dosarele lui Ravanusa și Terrasini. Da, exact cum îți spun, toate documentele referitoare la conturile Gelsomino și Papavero. Da, am în preajmă oameni în care nu trebuie să mă încred, dragul meu comisar...

Valurile izbite de țărm ridicau o perdea diafană din picuri de apă. Cattani vedea marea ca printr-o fantă cețoasă, albăstrie.

O mașină opri în spatele mașinii comisarului. În ea se aflau doi polițiști în civil în spatele cărora se deslușea silueta chircită a lui Titti. Fata cobori și se duse să se așeze lîngă Cattani.

— Acum trebuie să ne întîlnim pe ascuns, izbucni ea enervată. Nu-i caraghios ?

— Liniștește-te, odată ai să înțelegi de ce.

— Doamne dumnezeule, spuse Titti disperată. De ce atîtea secrete ? Te rog să mă ierți, desigur, ai motive serioase, dar pentru mine au început să fie prea multe. Cirinnà mă sună ziua și noaptea. Îți spun foarte serios, eu nu știu cît de mult voi putea juca comedia asta.

— Trebuie să ai răbdare...

Titti urmărea acrobațiile aeriene ale pescărușilor care zburau în cerc după care se aruncau vertical în apă. Își introduceau ciocul în apă apoi se ridicau în văzduh cu prada prinsă.

— Răbdare ! repetă fata. Dar cît ?

— Cît va fi nevoie, răspunse Cattani căruia i se părea că spunea numai fraze banale. Te-am chemat aici ca să-ți spun că între noi nu s-a schimbat nimic. Te iubesc ca și pînă acum. E important s-o știi. Să îți minte acest lucru orice s-ar întîmpla, înțelegi ? Orice !

Titti observă cum mîinile lui Cattani strîngeau puternic volanul. Așa încordată cum era îi puse mîna pe umăr și îi șopti.

— Și eu te iubesc, Corrado.

În seara aceea comisarul cină la un local vechi. Un chelner scund îi așeză, obosit, în față, farfuria cu un grătar.

Localul era plin. Clienții, majoritatea tineri, făceau un zgomot infernal. Toate îl călcau pe nervi pe Cattani : zgomotul, televizorul dat la maxim cu toate că nimeni nu urmărea emisiu-

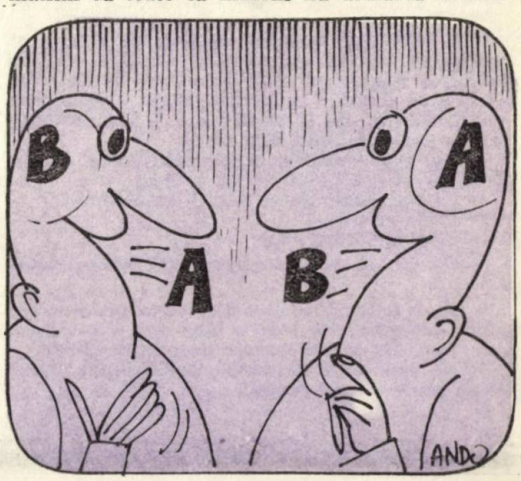

Cattani
și
Titti

nea, perdeaua continuă de aburi de la bucătărie și fumul de țigară.

De masa lui se apropie un tînăr cu mustață. Duse două degete la frunte în semn de salut.

— Permiteți, comisare ? Aș avea ceva de vorbit cu dv., spuse în timp ce-și trăgea scaunul.

— Dați-i drumul.

Insul părea încurcat.

— Prietenii sînt nemulțumiți.

— De cine ? întrebă Cattani fără să ridice privirea din farfurie.

— De adjunctul dv.

— De Altero ? Dar ce-a făcut ?

— Ne face greutăți, comisare. Mari.

— Nu-și face decît datoria.

— Da, dar ne bagă bețe-n roate. Dacă l-ați trimite mîine la Palermo am putea avea „grijă" de el.

— Poftiiim ?! făcu Cattani izbind în masă cu mîna în care ținea furculița. Fără sînge ! scrîșni el printre dinți. Ai înțeles, om de nimica ce ești ! Am să te ucid ! zise comisarul ducînd cuțitul spre gîtul acestuia. Fața i se aprinse de mînie.

Băiatul rămase cu gura deschisă, cu guma de mestecat între dinți și cu ochii pe lama cuțitului.

— Te ucid ! repetă Cattani absent.

Înfricoșat, insul reuși să iasă de după scaun și se îndreptă spre ușă.

Cattani se întoarse acasă foarte tîrziu. Îl surprinse lumina aprinsă și cei doi indivizi care îl așteptau în salon.

— Iertați-ne, ne-am permis să intrăm în locuința dv. Am vrut să luăm cîteva lucruri pentru fetiță. Haine, un pulover, două, pantaloniași etc.

Erau verii lui Cirinnà.

Cattani era încă înfuriat în urma incidentului de la local și nu se putut stăpîni. Luă o statuetă de ceramică și o izbi de perete. Atinse un tablou iar cioburile se împrăștiară în preajmă.

— Ce faceți ? spuse unul din cei doi. Noi am venit ca prieteni iar dv. vă purtați ca un apucat.

— Sînteți niște criminali mizerabili ! spuse Cattani. Nu mai ridic nici un deget pentru voi !

— Bine, spuse același. Noi o să uităm de Altero ăsta, ca și cînd nu am fi zis nimic, iar dv. o uitați pe domnișoara Titti. Trebuie să dați și dv. dovadă de bunăvoință.

— Fiți atenți, spuse comisarul încrucișîndu-și brațele pe piept. Toate astea s-ar putea termina rău.

— Iar noi vrem să vă ducem pînă la fetița dv.

Îl legară pe Cattani la ochi și-l duseră pe bancheta din spate a mașinii. După aceea îl plimbară vreo jumătate de oră. Cattani încercă să memoreze drumul dar își pierdu repede orientarea. Cînd, în cele din urmă, mașina opri, cei doi îl scoaseră și-l dezlegară la ochi. În apropiere se auzi croncănitul unei ciori. Cattani înțelese că se află într-un sat. Nu departe desluși umbra neagră a unui copac înalt. Ceva mai departe, conturul unei case. Mai mult nu reuși să perceapă în întuneric.

Din direcția casei se apropie o lumină. Venea spre el. Făcu, disperat, ochii mari : fetița mergea cu pași mici lîngă individul care ținea lumina. Simți o înțepătură în inimă : pe măsură ce se apropia și el deslușea fiecare parte a corpului ei micuț, picioarele, mîinile, chipul mic și inteligent, în cap începu să i se învălmășească amintiri și sentimente dragi.

— Tati ! spuse fetița smulgîndu-se de lîngă cel cu lampa și aruncîndu-se în brațele tatălui.

— Fetița mea dragă...

Cattani o îmbrățișă, îi mîngîie părul ciufulit

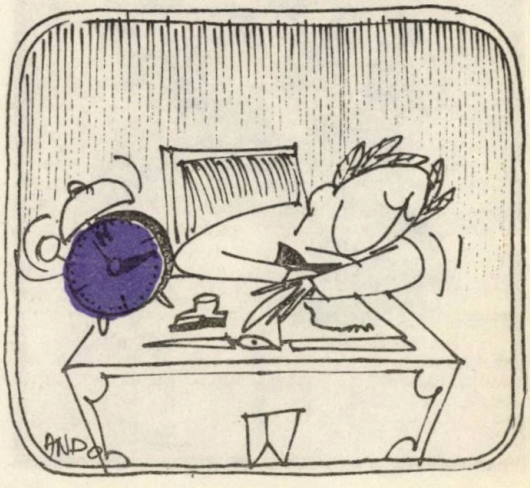

și îi șterse de pe obraji lacrimile fierbinți. Îi șopti cuvinte blinde mîngîind-o și legănînd-o în îmbrățișare.

— Tăticule, nu-i așa că nu mă mai lași aici ?! îl rugă fetița îngrozită. Mă țin tot timpul în întuneric, nici nu știu cînd e zi și cînd e noapte. Nu mă lăsa aici, tăticule !

— Mai ai puțină răbdare, buburuza mea. Acum nu pot face nimic.

— Cît să mai am răbdare ?

— Cîteva zile. Nu plînge, tata o să vină repede să te ia. Trebuie să fii tare, îmi promiți ? Mama și tata or să fie din nou împreună, o să fim fericiți, ai să vezi tu...

— Da, tati, o să mă străduiesc.

Individul cu lampa se apropie de ei. Avea ghetele murdare de noroi. I se adresă fetiței cu ton brutal și o smulse de lîngă tatăl ei.

Cîteva clipe comisarul o urmări cu privirea pînă n-o mai văzu. O auzea cum striga doar din depărtare :

— Tati, tati...

Vru să se repeadă după ea dar unul dintre veri îl prinse, îi puse pistolul în piept și-l obligă să intre în mașină.

Șantajul a avut drept rezultat faptul că cercetările lui Cattani începură să se desfășoare mai lent. La un moment dat au apărut doi martori care, zice-se, au văzut incidentul dintre Cattani și Cirinnà. Ei au jurat că Cattani a tras asupra lui Cirinnà și a celui aflat cu el, aceștia neavînd arme. Procurorul Bordonaro îl sună repede pe Cattani.

— Aici este ceva care nu merge...

— Dacă stau să mă gîndesc mai bine, nu l-am văzut decît băgîndu-și mîna în buzunar. Am crezut că își caută pistolul...

— Ai crezut ? Nemaiauzit ! Bine, dar eu citesc aici că te-au văzut punînd pistolul în mîna celui ucis.

— Pistolul respectiv l-am luat de la un asasin mort. Mai tîrziu, cînd am aflat de la laborator că acesta era pistolul cu care a fost ucis De Maria, mi-am zis că e bine ca el să fie folosit pentru învinuirea lui Cirinnà și a bandei sale.

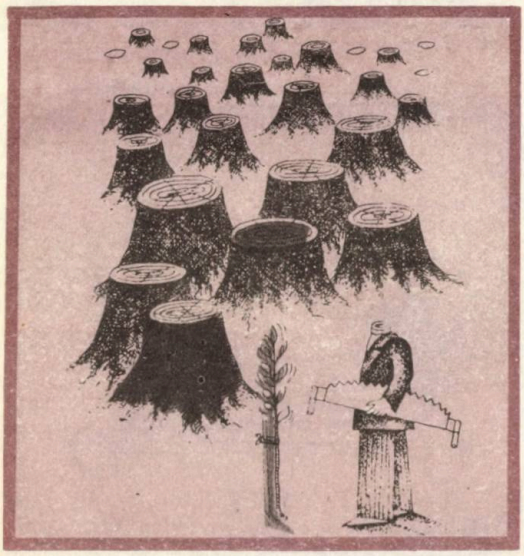

În felul acesta Cattani întorcea întreaga poveste îndreptînd-o împotriva sa.

— Dar este absurd, spuse Bordonaro, ștergîndu-și cu batista fruntea de sudoare. Mi-a ajuns la ureche că îl urăști pe Cirinnà din pricina unei femei.

— Asta-i o poveste veche.

— Cu toate astea, femeia respectivă ți-a putut atîța ura împotriva lui Cirinnà.

— Vă repet : astea sînt lucruri îngropate demult.

— Dar nu este înmormîntată realitatea pe care ai falsificat-o. Îmi pare rău, dar din această clipă treci de partea cealaltă. Va trebui să deschid cercetări în legătură cu tine.

— Am făcut o serie de greșeli, se scuză Cattani. Și dacă stau să cuget, am sentimentul că m-am înșelat și în privința lui Ravanusa și a lui Terrasini. Acum trebuie să recunosc cu părere de rău că împotriva lor nu există nici cea mai mică dovadă...

☆

Rămînînd singură, Anna Caruso i se destăinuise lui Cattani că a văzut în el pe singurul om capabil să răzbune moartea logodnicului și a fratelui ei. Iar acum Cattani este o canalie fără scrupule, ca toți ceilalți. Avea o poftă nebună să i-o spună în față. Pentru aceasta folosi ocazia cînd îl întîlni în fața comisariatului de poliție.

— Unde vă sînt vorbele frumoase, domnule comisar ? zise Anna privindu-l cu scîrbă. Cît ați primit ? Mie cine mi-i dă înapoi pe logodnicul și pe fratele meu ?! Cine ?! spuse femeia fără a se mai controla și-l lovi pe comisar peste față. Multă lume a crezut în dv. !

Comisarul nu se mai duse la lucru. Cîteva zile nu se mai bărbieri. Se plimba prin cameră și fuma țigară de la țigară. La un moment dat își făcu apariția Titti. Întrebîndu-l de Paola, el spuse că este încă la colega ei. Fata dori să rămînă la el pînă la întoarcerea Paolei, dar el o refuză mai întîi brutal, apoi cu răbdare.

— Pentru tine e bine, eu am ajuns de rîsul oamenilor și nu te mai pot apăra.

— O să mă apăr singură, dar pe tine nu te părăsesc !

— Numai că eu vreau să rămîn singur, refuză Cattani. Nu te pot ține aici și nici nu vreau !

— Din cauza lui Cirinnà, da ? spuse fata tristă. Te temi de el. Află că eu nu mă tem ! Dacă vine la mine, îl împușc ! Nu este el asasinul mamei mele ? zise ea zîmbind și plecă.

După ce se dezmetici, Cattani fugi după ea și în mașină, unde ședeau, îi spuse :

— Te iubesc, să nu te îndoiești de asta, dar acum nu aș putea face altceva decît să te trag după mine în prăpastie.

☆

Zi și noapte aștepta un telefon prin care să afle vești despre fiica sa. Nemaiputînd suporta tensiunea, Cattani plecă la mare. Cînd se întoarse o găsi în casă pe Elsa.

— Te aștept de o oră întreagă, spuse ea zîmbind ca în vremurile bune. Am citit în ziar că te-au suspendat și că te anchetează. Cred că ai nevoie de ajutor, ești epuizat.

Cattani zîmbi în colțul gurii.

— Și tu îmi pari obosită. Odihnește-te. Dar ia stai, a sunat cineva cît timp am fost plecat ?

— Nu, n-a sunat.

— Drace, nu trebuia să plec.

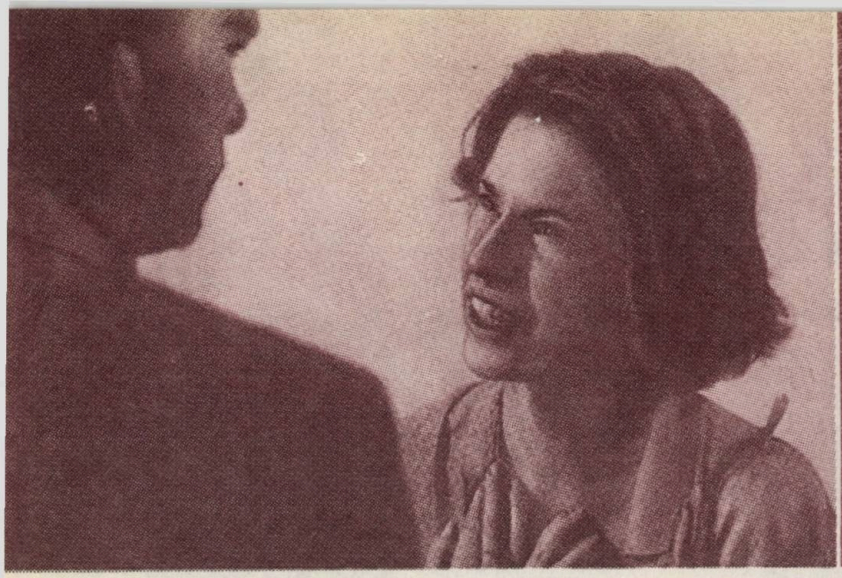

Cattani și Anna Caruso

— Dar de ce ești așa nervos ? întrebă femeia. Cine trebuia să sune ?

— Mi-au promis că astăzi îi dau drumul, spuse el privind fix înainte.

— Cui să-i dea drumul ? întrebă femeia înspăimîntată.

— Paolei, spuse comisarul ezitant. Elsa, au răpit-o ! Cei pe care i-am urmărit. S-au răzbunat.

Își ajută soția disperată să se așeze în fotoliu.

— Au răpit-o la cîteva zile după plecarea ta. Povestea cu colega a fost o minciună, o minciună necesară. Nu puteam declanșa alarma...

Elsa deschise ochii.

— Deci de aceea...

— Trebuie să se întoarcă, așa m-am înțeles cu ei.

— Cu cine te-ai înțeles ? Cu asasinii ?!

— Nici ei nu puteau risca, o țin Cattani pe a lui. Au primit tot ce-au dorit. Acum nu-și pot permite să facă o greșeală banală.

— Dar dacă își pierde mințile ? Dacă nu ne-o mai dau ? Unde se află Paola acum ? Dați-mi înapoi copilul ! țipă ea disperată.

Cattani îi acoperi gura cu palma și îi șopti la ureche :

— Calmează-te, or să ne dea înapoi fetița...

Prin seara umedă aluneca liniștită o limuzină. Opri lîngă un părculeț. Din el coborî unul din verii lui Cirinnà și privi atent în jur. În preajmă nu se afla nimeni. Deschise portiera din spate și spuse :

— Vino.

Paola era speriată de moarte, nu se mișcă.

— Haide, vezi banca de colo ? Ia loc pe ea și așteaptă.

Fata coborî și porni. O umbră mică în lumina slabă a lămpilor străzii.

După cîteva momente în casa lui Cattani sună telefonul. Comisarul sări în sus, ascultă cîteva clipe după care aruncă receptorul ca și cînd ar fi vrut să pună capăt acestei probleme.

— I-au dat drumul, spuse el triumfător. Mergem s-o luăm !

Conduse mașina fără să scoată un cuvînt. Soția tăcea și ea. Se părea că amîndoi se temeau să respire. Primul o observă Cattani.

— Paola ! strigă el și se repezi spre fetiță.

Se petrecu însă ceva de neînțeles. Fetița îl împinse, strigă ceva cu glas pătrunzător încercînd parcă să se apare de ceva periculos.

— Nu mă atinge ! zbieră ea.

La apariția mamei, Paola se repezi la ea și o îmbrățișă cu putere.

Comisarul puse toate astea pe seama șocului de aceea se retrase și o lăsă numai cu mama. Spera că Paola își va reveni repede și că totul va intra pe făgașul normal.

Elsa ieși din camera fetei. Era îngrozită. Desfigurată.

— Știi de ce te-a respins ? Se teme de fiecare bărbat. Netrebnicii ăia au violat-o !

Catani o internă într-o clinică din Geneva. Între timp mafiotul Cirinnà ajunsese în libertate !

Toată învinuirea de încercare de asasinat căzuse asupra lui Cattani...

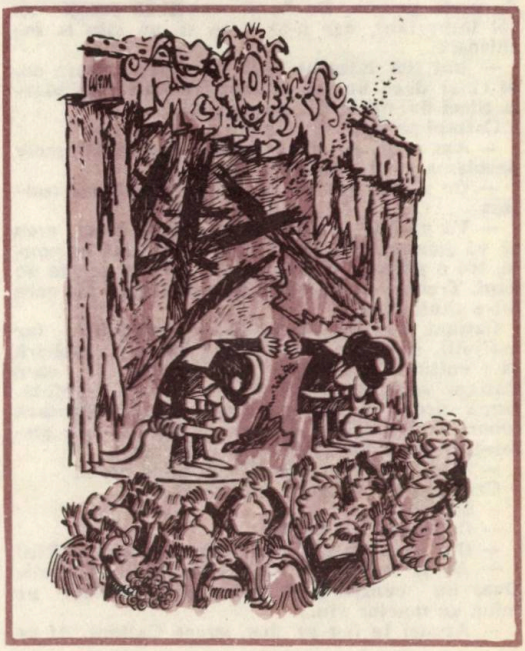

Cattani
și
Ferretti

Toate aceste evenimente o răvășiseră pur și simplu pe Titti. Într-atîta încît într-o noapte aceasta s-a sinucis aruncîndu-se de la ultimul etaj al casei ei.

☆

După o lună Cattani se duse din nou la Trapani și se anunță la contesa Camastro.

— Sînt consternată, spuse aceasta, nu am știut că v-au răpit fiica.

— Vă căutați un alibi ? întrebă el cu amărăciune în glas. Fiica mea a fost răpită și violată și datorită unor oameni ca dv.

Contesa închise ochii.

— Dv. faceți parte din acest joc, continuă Cattani. Prin întreprinderea dv. nu faceți altceva decît să curățați banii murdari. Primiți bani de la banca Ravanusa dar nu vă întrebați de unde provin. De bună seamă că jucați un rol important, dar n-aș vrea să vă știu la închisoare.

— Îmi pot imagina cum vă simțiți, spuse ea. Și chiar dacă nu mă credeți, vă asigur că soarta fiicei dv. mă interesează mult.

Cattani se făcu că nu aude.

— Am venit să vă rog să mă ajutați să rezolv problema cu Ravanusa și Terrasini.

— Or să vă dea tot ce doriți, îl asigură contesa.

— Vă gîndiți la bani, ca de obicei. N-aș vrea să vă jignesc, dar chiar dacă v-ați luat un conte, tot o plebeie ați rămas. Eu nu am nevoie de bani. Trebuie să mi-l dea pe nemernicul ăla care mi-a siluit fata...

Cattani nu renunță la ideea răzbunării. Iar mafioții, dacă nu reușiră să-l omoare, hotărîră să-l cultive. Îl invitară la o întîlnire la care Cattani veni cu mult înainte de ora stabilită. După aceea își făcu apariția o mașină din care coborî Cirinnà. În întuneric Cattani îi puse pistolul în piept. Mafiotul nu era înarmat.

— Fără glume, spuse. Ți-am adus omul.

Cattani privi cu grijă spre mașină.

— Să coboare.

— Da' poate ? E mort !

— Dar eu l-am vrut viu ! izbucni Cattani. Viu!

— Ar fi fost prea mult, răspunse Cirinnà. Doar nu cumva ți-ai închipuit că-ți dăm pe mînă un martor viu...

— Atunci te iau pe tine, spuse Cattani. Ai pe conștiință cel puțin două crime — pe Martineo și pe contesa Pecci Scialoj, continuă comisarul lovindu-l în burtă și peste față.

Cattani îl duse spre mașină unde îi puse cătușele la mîini și la picioare. După aceea plecă cu Mercedesul mafioților pînă la Centrul pentru morfinomani.

— Înăuntru sînt doi oameni, spuse el. Unul merge la poliție, celălalt la cimitir.

Arestarea lui Cirinnà îi înspăimîntă pe Ravanusa și Terrasini. Foarte neliniștit era și profesorul Laudeo din Roma. Acesta se interesă telefonic la Terrasini în legătură cu datele pe care Cirinnà le știa despre operațiunile bancare.

— Nu prea multe, răspunse Terrasini.

— Asta înseamnă că ceva tot știe. Stăm, deci, pe un butoi cu pulbere.

După două zile Cirinnà fusese găsit mort în închisoare, cu trupul împuns în vreo douăzeci de locuri.

Cattani discută mult cu procurorul Bordonaro. Îi spuse printre altele că presupune că în Italia se găsește o bază colosală a comerțului

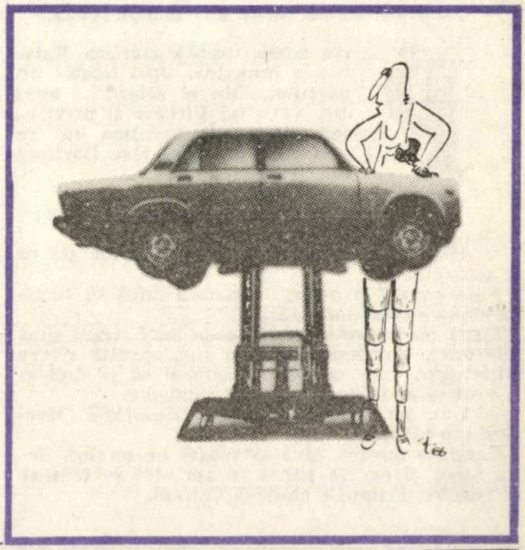

Elsa și Paola la clinică.

internațional cu stupefiante. Aminti de ciudatele operațiuni bancare ale băncii Ravanusa și adăugă că numai răpirea fiicei sale l-a determinat să renunțe la obligații.

La scurtă vreme după aceea, comisarul se întoarse în Elveția, la soție și la Paola. Aici îl căută un bărbat la vreo cincizeci de ani. Spunea că se numește Ferretti. Era adjunctul lui Cannito din serviciul special din Geneva. Îi destăinui comisarului că acest Cannito este membru al Societății lui Laudeo.

— Aceștia doi sînt periculoși. Au contacte politice la nivel internațional, oamenii lor se află peste tot. Ei alcătuiesc un guvern în umbră, pregătindu-se să preia puterea în țară.

Ferretti îi ceru comisarului să-l ajute în munca lui de a da în vileag planurile Societății. Cattani îl refuză.

— Deocamdată mă voi ocupa numai de fiica mea.

La Trapani, pe baza depozițiilor comisarului, fuseseră emise mandate de arestare pentru Ravanusa și Terrasini. La cercetări Ravanusa fu cuprins de panică și aduse în discuție și numele lui Cannito. Procurorul Bordonaro telefonă de urgență șefului serviciului Z de la Roma, căruia îi ceru o întîlnire. Îl atenționă și pe Cattani, dar acesta îl sfătui să nu se ducă la Cannito.

— Mai întîi trebuie să vorbim noi doi.

Hotărîră să stea de vorbă pe drumul de la aeroport la Roma.

Adjunctul comisarului, Altero, îl însoți pe Bordonaro la aeroportul din Palermo. Pe drumul de întoarcere mașina lui a fost împinsă de o altă mașină într-o prăpastie unde se făcu pulbere.

La aeroportul din Roma, Bordonaro luă un taxi. Cu trei kilometri înainte de locul unde trebuia să aibă loc întîlnirea cu Cattani drumul i-a fost barat de o mașină din care coborîră doi indivizi. Unul îl culcă la pămînt cu o rafală scurtă de automat.

— A venit mai repede decît mine, își zise Cattani cînd ajunse la locul crimei unde poliția își începuse deja cercetările. Deodată cineva îl prinse de braț. Se întoarse și-l văzu pe Ferretti care, cu privirea plină de durere, îi spuse în șoaptă :

— Am impresia că trebuia să vă întîlniți cu el. Nu acceptați nici acum propunerea mea de a colabora ?

— Nu, răspunse Cattani. Nu vă supărați, dar eu cred că în goana după putere sînteți toți o apă și-un pămînt...

Începu să bată un vînticel proaspăt, ca și cînd ar fi vrut să ațiță durerea unei noi înfrîngeri...

La clinica din Geneva doctorii îi permiseră pentru prima dată lui Cattani să o ia pe Paola la plimbare. Se aflau într-un parc de distracții și comisarului i se păru că fetița era în al nouălea cer. Ea încerca toate distracțiile iar părinții o urmăreau pas cu pas fericiți că era atît de veselă și lipsită de griji. Vedeau în aceasta speranța că Paola uitase de clipele cumplite prin care trecuse.

Paola îi urmărea cu aceeași atenție cu care o urmăreau și părinții ei. Întrebîndu-i de ce nu se mai iubesc, tata nu putu să-i dea decît un răspuns banal.

— Dar nu-i adevărat...

Și în sprijinul afirmației sale, o îmbrățișă pe Elsa și o sărută.

Paola părea mulțumită, dar peste cîteva clipe cei doi se văzură nevoiți s-o asigure că vor ră-

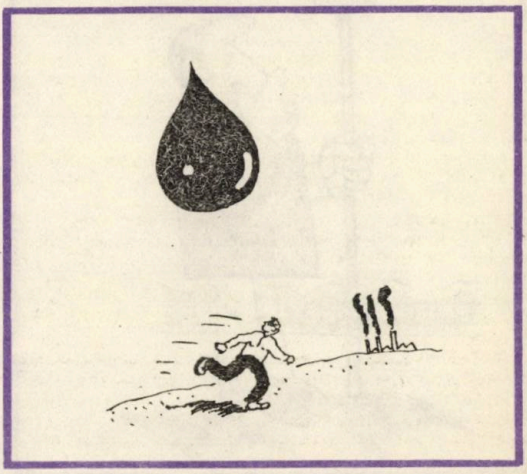

mine împreună pentru totdeauna. În cele din urmă tatăl hotărî să-l întrebe pe doctorul curant dacă nu ar fi posibil ca părinții să-și ia mai des fata la plimbare. Psihiatrul care se ocupa de Paola o chemă pe aceasta la un control.

Elsa și soțul ei așteptau pe coridor urmărind prin peretele de sticlă cum fiica lor discuta aprins cu doctorul.

— Ce i-o fi spunînd ? se miră Elsa. Tăcu puțin apoi continuă. Poate ii spune că părinții ei se iubesc foarte mult. Chiar este adevărat că ne iubim ? întrebă ea dar parcă numai pentru sine.

— Ascultă, ii spuse Corrado. Că Paola pune astfel de întrebări e lucru de înțeles, dar dacă după toate cele întîmplate tu ești cea care întrebi, mi se pare caraghios.

Femeia ridică îndîrjită capul.

— Dacă înțeleg bine, vrei să te prefaci doar din cauza Paolei. Ar trebui deci să rămînem împreună numai pentru că așa ne obligă împrejurările și nu pentru că între noi ar mai exista ceva...

— Ai spus-o foarte exact.

— Și tu crezi că fiica ta o să se mulțumească cu prefăcătoria asta ? Crezi că n-o să vadă că ești cu mine numai din obligație ?

— În primul rînd este vorba despre însănătoșirea ei deplină. Eu fac totul pentru asta. Dacă este nevoie să mă prefac, voi juca rolul sotului îndrăgostit. Cred că este de datoria mea să o fac.

Femeia îl asculta îngrozită. Spuse în șoaptă :

— Dar după ce Paola se va însănătoși ?

— Voi vorbi deschis cu ea, fără să dramatizez prea mult. Îi voi spune cum stau lucrurile.

Elsa simți că i se usucă gîtul. Mai făcu o încercare :

— Dar am spus că vom încerca s-o luăm de la început. Nu crezi că aici este alt mediu, dacă stăm împreună, dacă ne ține împreună fiica noastră, că ne-am putea apropia din nou... ?

— Noi doi nu mai avem ce continua, i-o retează scurt Cattani.

— Deci nu mai vrei să ai de-a face cu mine, spuse Elsa cu durere în glas.

— Uite care-i treaba : fii înțeleaptă, Elsa, între noi s-a așternut prea multă durere, prea multe reproșuri neexprimate. Și chiar dacă ne-am strădui să uităm totul, la fiecare ocazie ele ar reveni mai îndîrjite, mai exagerate. În cele din urmă vom ajunge dușmani...

— Bine, dar tu nici nu vrei să încerci... Și asta numai pentru că s-ar putea ca mîine să regretăm. Ori asta nu-i lucrul cel mai sigur...

Cattani își pierdu răbdarea.

— Încearcă să te convingi că acesta este sfîrșitul căsniciei noastre.

În clipa aceea Paola ieși din cabinet și auzi sfîrșitul discuției părinților ei. Alergă disperată spre parcul sanatoriului.

Tata alergă după ea pentru a o liniști, dar fetița se opri și-l privi cu ochii plini de groază, strigînd isteric :

— Nu mă atinge !

Îi era teamă de tatăl ei. Fata vedea în el pe cel care o violentase.

Îi administrară sedative iar doctorul le explică părinților că fata va face destul de des astfel de crize.

— De data aceasta cauza ați fost dv., data viitoare ar putea fi oricare alt bărbat care îi va aminti de individul care a forțat-o. Nu v-aș putea spune cînd o să ajungă fiica dv. la sentimentele normale...

Cattani se duse la fiica lui după ce aceasta se calmă. În ochi avea o privire febrilă, în genul celei pe care o au cei care folosesc calmante.

— Ascultă, Paola, ii spuse doctorul, mama vrea să-ți explice ceva. Vrei să vorbești cu ea ?

Fata nu răspunse, închise doar ochii. Doctorul o mîngîie pe frunte.

— Bine, nu vrei astăzi... Am să-i spun mamei că vrei să discutați mîine. Acum odihnește-te...

Paola se trezi la miezul nopții. Făcu ochii mari, coborî din pat, își luă ursulețul pe care îl primise de la tatăl său și ieși din cameră. Pe coridor nu întîlni pe nimeni. Deschise ușa și în față ii apăru Geneva inundată de lumini.

Dimineața, îngrijitorii parcului găsiră în bazin corpul neinsuflețit al unei fetițe înecate...

Paola a fost înmormîntată la Evian, acolo unde mama ei o și adusese pe lume. Și unde se mutase și ea după despărțire. Comisarul se întoarse la Trapani pentru niște treburi personale. Vestea sosirii lui se răspîndi repede. Seara se trezi că cineva sună la ușă. Olga Camastro.

— Am ținut tare mult să vă văd, spuse simplu.

Cattani își trecu mîna prin păr. „Ce naiba o fi vrînd femeia asta ? Vine ca prieten sau..." Își dădu seama că pierduse capacitatea de a aprecia oamenii, prea multă vreme a trebuit să nu aibă încredere în ei.

— Cum îi merge fetiței ? întrebă contesa. Se părea că o interesa în mod sincer.

— Paola ne-a părăsit, spuse Cattani obosit. N-a vrut să mai trăiască.

— Pentru dumnezeu, spuse contesa acoperindu-şi faţa cu mîinile. De ce a trebuit să se întîmple ceva atît de groaznic, murmură ea. Iar eu nu fac acum decît să vă răscolesc durerea. Iertaţi-mă, vă rog...

— M-am întors doar pentru nişte treburi personale.

— Vă înţeleg, spuse, dar unii îşi închipuie că aţi venit din alt motiv, pentru a vă răzbuna.

— Să mă răzbun ? repetă el. Nu mai am putere pentru aşa ceva. Pentru a se răzbuna, omul trebuie să ardă de ură. În mine totul este stins...

Contesa spuse cîteva cuvinte de despărţire apoi plecă.

Despre întoarcerea lui Cattani află şi avocatul Terrasini.

— De bună seamă trebuie să ne luăm măsuri de prevedere, le spuse el colaboratorilor săi. După aceea le spuse că un prieten de-al său, italo-americanul Frank Carrisi, are de gînd să investească în Italia un capital însemnat în construcţia unei fabrici cu instalaţii electrice de înaltă precizie, unde vor fi montate arme destinate exportului.

Ravanusa nu fusese de faţă. După vorbăria de la interogatoriu căzuse în disgraţie şi fu obligat să-şi dea demisia.

În timp ce Cattani îşi făcea geamantanul, sună telefonul.

— Sînt cameristul domnului Ravanusa, se auzi glasul în aparat. Domnul vă roagă să-l vizitaţi de îndată, vrea să vă spună ceva foarte important.

— Îmi pare rău, spuse Cattani. Nu mai sînt comisar, adresaţi-vă poliţiei.

— Dar domnul doreşte să discute numai cu dv.

Cattani îl ceru la telefon pe Ravanusa dar cameristul îi răspunse că domnul este sub duş...

Cattani sună peste o oră dar nu-i răspunse nimeni.

Poarta era deschisă ca şi uşa prin care se intra în vilă. Intră şi strigă :

— E cineva acasă ? Domnule Ravanusa !

Glasul lui se răspîndi ca într-o peşteră. Ezită să intre, în cele din urmă urcă pe nişte scări de marmoră. Mai întrebă o dată dacă este cineva acasă, dar fără ecou. Intră în salon. Bancherul stătea nemişcat pe canapea cu o rană sîngerîndă la tîmpla stîngă, provocată de o armă cu care s-a tras din apropiere.

Olga Camastro şi Cattani

Cattani observă că asasinul lăsase pistolul pe podea, foarte aproape de mort. Dar pînă să-şi poată face o imagine despre cele întîmplate trebui să se concentreze asupra unei situaţii noi, la limită : îşi făcură apariţia două maşini ale poliţiei...

Auzind ordinul „mîinile sus !“ Cattani înţelese despre ce este vorba. Nu dăduse atenţia cuvenită situaţiei. Poliţiştii nu-l cunoşteau, ei nu-l ştiau nici pe şeful lui. Judecătorul de instrucţie era şi el nou, venise de la Palermo şi nu avea nici cea mai vagă idee despre cele ce se ascundeau în spatele evenimentelor de la Trapani.

— Îl uraţi pe Ravanusa, nu-i aşa ? îl întrebă acesta pe comisar. L-aţi învinuit că el împreună cu Terrasini a dat ordinul pentru răpirea fiicei dv. Recunoaşteţi că acesta poate fi un motiv serios pentru a-i ucide ?

— Ce v-aş putea răspunde la toate astea ?

Cattani era suspect de crimă.

☆

În închisoare vestea despre arestarea lui Cattani se răspîndi ca fulgerul. Condamnaţii care ajunseseră după gratii din cauza lui Cattani abia aşteptau să se răzbune. Un anume Fiorito, condamnat pentru comerţ cu droguri, tăbări într-o noapte asupra lui şi-i „aranjă“ puţin faţa. A doua zi, la rond, Fiorito îl atacă din nou, de data asta cu coada unei linguri.

Cattani înţelese că viaţa îi era în pericol. Trebuia să găsească o soluţie. Vorbi cu un supraveghetor spunîndu-i că trebuie să-i comunice ceva contesei Camastro şi-i promisese un milion de lire pentru acest serviciu.

Contesa se înspăimîntă cînd auzi în ce situaţie ajunsese Cattani şi-i promise că va face tot ce i-a cerut : să sune la un anumit număr de telefon. Adică la numărul particular al lui Cannito de la Roma. Primind legătura, contesa spuse fără să se prezinte :

— Prietenul întemniţat în Sicilia are nevoie de ajutor. Vrea să vorbească cu dv. Este impor-

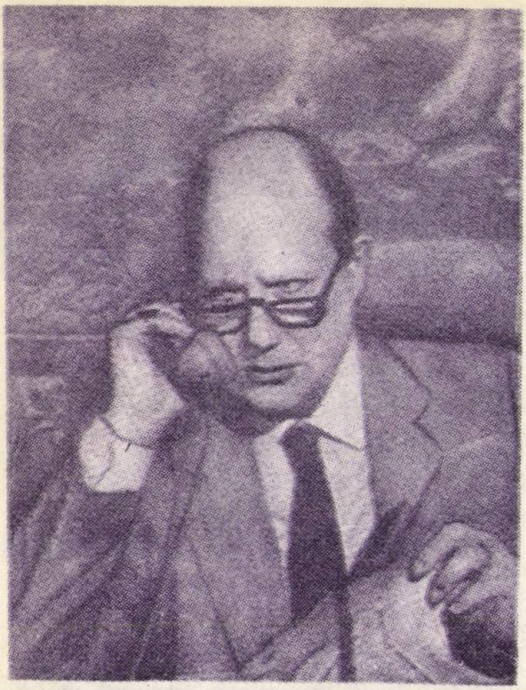

Cannito (actorul Jacques Dogmine)

tant și pentru dv. Știe că procurorul asasinat la Roma dorea să discute cu dv. Prietenul știe să tacă și așteaptă o dovadă de prietenie din partea dv.

Și închise fără să aștepte răspunsul.

Șeful cel mare de la „Z" se grăbi spre Trapani. Cattani îi spuse :

— Nu vreau decît să trăiesc în liniște. Dacă îmi mai păstrați o fărîmă de prietenie, ajutați-mă să fiu pus în libertate. Fiica mea este moartă, nu mai am pe nimeni. Am să dispar repede...

— Dragă băiete, spuse Cannito, te iubesc sincer, te poți bizui pe mine.

— Mă dau pe mîna dv.

Hotărîrea lui Cannito sună : îl iei ca apărător pe Terrasini !

Cattani fu zguduit. Să se dea pe mîna celui pe care îl suspecta a fi pus la cale răpirea fiicei sale ? N-avea de ales.

— Îndată ce-ți dau drumul, vii la mine, la Roma, spuse Cannito îmbrățișîndu-l.

A doua zi discută cu Terrasini problemele legate de apărare. Avocatul îi spuse :

— Nu numai că sînt convins de nevinovăția dumitale dar am și dovezi contra ei. Spuneați că l-ați găsit pe Ravanusa mort și că în vilă nu se afla nimeni așa că nimeni nu v-a văzut intrînd.

— Exact așa.

— Numai că nu-i tocmai așa, spuse Terrasini. Eu știu că valetul lui Ravanusa s-a întors după o absență de o jumătate de oră și l-a găsit mort pe stăpînul său. A ieșit în fugă afară și atunci v-a văzut pe dv. coborînd dintr-un taxi.

— Omul acela este diavolul gol, gîndi Cattani. Totul nu-i decît o înscenare. Mai întîi am fost atras în capcană cu ajutorul cameristului, iar acum mărturia lui mă apără.

Terrasini continuă :

— Vedeți cît de simple pot fi, uneori, lucrurile ? Ajunge să găsești cheia și ieșirea din situație este gata. Fără teamă, domnule comisar.

Înainte de a părăsi orașul Cattani se duse să-și ia rămas bun de la contesa Camastro.

— Am venit la dv., în Sud, cu convingerea că voi putea face o treabă bună. Acum am învățat pe propria-mi piele că aici trebuie acționat cît mai încet...

Se uită în grădină la un palmier imens, dar simțea că femeia nu-l slăbea din ochi. Se purtase față de ea cu nerecunoștință, o suspectase, iar ea îi trecea totul cu vederea. Văzuse doar o singură față a ei — lăcomia, șiretenia, intrigăria. Dar toate astea nu erau decît o mască în spatele căreia se ascundea un om însingurat și disperat.

Contesa se apropie de el, îi puse mîna pe umăr și-i mîngîie părul. Cattani simți parfumul și se întoarse. O luă în brațe și o sărută.

Cattani se duse la Roma la începutul verii. Caravanele de turiști americani și japonezi se încrucișau pe străzile din centrul orașului. Cattani se duse direct la biroul lui Cannito. Chiar la intrare îl întîlni pe Ferretti. Făcură amîndoi pe indiferenții, fără să lase să se vadă că se cunoșteau.

Cannito îl felicită, apoi îi spuse că începînd cu ziua respectivă Cattani poate fi liniștit, că nu i se va întîmpla nimic.

— Vei lucra la mine, n-o să mai intri la ananghie.

— Credeți că v-aș putea fi de folos în vreun fel ? întrebă Cattani cu glas nesigur.

— Bine-nțeles, spuse Cannito zîmbind. Îți găsesc la secretariat un loc cu misiune specială. Capul sus, băiete, începe o nouă viață, îi spuse apoi la despărțire bătîndu-l pe umăr.

Cattani merse apoi de-alungul Tibrului cercetînd în oglinda retrovizoare dacă nu este urmărit. Opri lîngă o cabină telefonică și formă numărul lui Ferretti.

— Oferta dv. mai este valabilă ?

— Da, mai mult ca înainte.

Cattani ascultă instrucțiunile apoi puse receptorul în furcă. Găsi cu mare greutate un loc pentru parcare. Intră într-un magazin cu obiec-

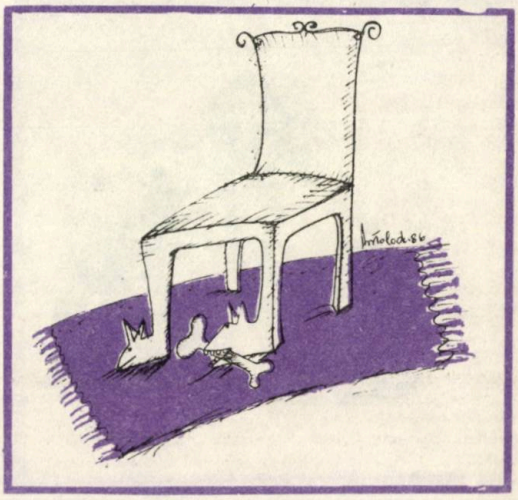

te electrice. Doamnei care îi deschise îi spuse că are o întîlnire. Femeia apăsă pe butonul telefonului aflat sub tejghea ; cînd se aprinse becul roșu îi dădu voie lui Cattani să treacă în spate și-i deschise o ușă mascată cu o draperie. Ajunse într-un depozit cu frigidere și televizoare. De pe culoar îl privea Ferretti.

— Cum se face că te-ai hotărît așa, dintr-odată ? îl întrebă Ferretti.

— Cînd am dat mîna cu Cannito am simțit că mi se întoarce stomacul pe dos pentru că devenisem complicele asasinilor fiicei mele, zise Cattani. Vreau să-i distrug !

— Sînt capabili de orice, remarcă Ferretti.

Cattani se sprijini de un frigider.

— Lucrurile sînt mai rele decît vă închipuiți. Prin intermediul lui Terrasini, Cannito este legat direct de mafia.

— Ești sigur de asta ? întrebă Ferretti privindu-l cu neîncredere.

— Eu însumi sînt o dovadă, spuse comisarul zîmbind. Dacă mă aflu acum în viață, o datoresc legăturilor lui cu mafia.

Ferretti se întîlnea cu Cattani numai în depozit. Odată îl întrebă dacă Cannito și-a ținut promisiunea de a-l lua la el în secție.

— Pînă acum nu m-a sunat, credeți că e cazul să-l sun eu ?

— Nu, îl întrerupse Ferretti. I s-ar părea suspect, n-ai idee cît este de neîncrezător în oameni. Probabil că așteaptă o dovadă palpabilă că ești de partea lui.

— La vreun serviciu prietenesc, spuse Cattani. Cred că știu care ar putea fi acesta.

☆

A doua zi se întoarse la Trapani. În orașul acesta vechi de la malul mării învățase să mintă, să ia închipuirea drept realitate. Acum venise clipa examenului.

Se duse la biroul judecătorului de instrucție care îi pusese cătușele și-i spuse că vrea să facă o nouă declarație.

— Știți, cînd am depus mărturie în fața doctorului Bordonaro eram într-o stare psihică deosebită. Încercați să mă înțelegeți, mi-au răpit fata și au violat-o. Acum îmi sînt toate limpezi în cap și trebuie să recunosc că unele din afirmațiile de atunci nu corespund adevărului.

— Faceți foarte bine, ca un adevărat slujitor al dreptății.

— Am considerat de datoria mea să îndrept acum declarația pentru că ea se referă la reputația unor oameni cinstiți.

Jură că domnul Cannito nu s-a opus niciodată încercărilor lui de a efectua cercetările, că l-a suspectat pe nedrept pe Terrasini, că Bordonaro nu s-a întîlnit niciodată cu el înainte de a pleca la Roma.

☆

După ce se despărți de judecătorul de instrucție, Cattani telefonă contesei Camastro. Aceasta trimise o mașină pentru a-l duce la căsuța ei de la o margine de sat.

— Aici este raiul meu, spuse. Aici m-am născut, pe copacii ăștia m-am cățărat, din vîrvul lor priveam în depărtare marea.

Îi dedică întreaga seară fericită că, în sfîrșit, se poate da alesului inimii ei.

— De mii de ori am visat că ne îmbrățișăm așa cum ne îmbrățișăm acum. Dar tu te-ai ferit de fiecare dată.

După cină, cînd se așezară pe pat, ea îi spuse :

— Știu de ce ai venit acum.

— Cine ți-a spus, Terrasini ?

— Da.

— Judecătorul ăsta are, desigur, fir direct, îl tachină contesa. Cînd ai să înțelegi că aici este cu totul altfel...

— Nu numai aici, să nu crezi. Molima se întinde peste tot.

— Fie cum vrei, aici toți sînt mulțumiți de tine.

— Dar tu ?

— Eu nu mă preocup de astfel de lucruri, zise ea, jucîndu-i-se prin păr.

ntr-o după amiază bătu la ușa le culoare roșie a unei case cu acoperiș în formă de șa. Inima îi bătea să-i sară din piept, iar zgomotul cheii în broască făcu ca nervozitatea să-i ajungă la maximum. În prag apăru Elsa. Primul ei impuls fu să închidă ușa la loc, după aceea să dădu la o parte.

— Intră.

Pregăti un ceai cu biscuiți și se așezară în sufragerie : două fotolii, televizor, masa, un cămin într-unul din colțuri.

— Deci nu te-ai dus să locuiești cu părinții, spuse Cattani.

— Nu, răspunse Elsa, am închiriat această casă de la o mătușă.

Cîteva clipe rămaseră tăcuți, parcă n-ar fi avut despre ce discuta. Elsa fu cea care frînse liniștea.

— Mi-am găsit ceva de lucru la o bibliotecă. Dar tu ?

— Ar trebui să încep să lucrez la Roma, dar încă nu știu precis.

— De ce ai venit ? îl întrebă Elsa după ce își bău ceaiul.

— Am adus niște lucruri de ale tale și de-ale Paolei. Cred că e mai corect să rămînă la tine, spuse Cattani. După care întrebă :

— Ai face ceva pentru mine ?

— Desigur.

— Atunci du-mă și pe mine la cimitir, aș vrea să mă uit la fotografia Paolei.

Orașul francez Evian arăta superb la sfîrșitul sezonului, era încărcat de o mulțime de flori în vaze și în straturi multicolore. Din fotografie, chipul fetiței privea cu ochi plini de lumină...

☆

La Roma, șeful secției din serviciul secret îl sună pe Cattani și îi spuse :

— Apreciez în cel mai înalt grad gestul tău de prietenie. Cu atît mai mult cu cît nimeni nu ți-a cerut-o.

Il invită la sfîrșitul săptămînii la vila sa de la țară, undeva pe dealurile din Umbria. Îl întîmpină soția lui Cannito, care, după cîteva cuvinte de bun venit, îl rugă pe Cattani să-l facă pe soțul ei să înțeleagă că Italia poate merge înainte și fără el.

— Dar ar putea să meargă într-o direcție greșită, draga mea, spuse Cannito cu glas drăgăstos. Nici n-am apucat să-ți spun că prietenul Cattani o să-mi fie foarte aproape, are un loc în secretariatul meu.

— Adevărat ? făcu doamna Cannito foarte emoționată. Sebastiano are nevoie de oameni de încredere, de nădejde. Eu îi știu pe colegii lui, dar nu sînt ei oamenii care să-mi placă mie. În afară de domnul Ferretti, ăsta-i om de treabă. Dar cînd îți vei lua în primire noul post ?

Cattani nu știu ce să răspundă, dar îl salvă Cannito :

— El nici nu știe, am vrut să-i fac o surpriză. Dar tu ce ai pregătit pentru sărbătorirea întoarcerii fiului rătăcitor ?

După Ravanusa, gruparea lui Terrasini avea un nou om la bancă, pe Nicola Sorbi, un sicilian stabilit la Roma. În fața vilei lui de pe Via Appia opri într-o dimineață un Mercedes pipărat. Din el cobori Cannito, Terrasini și Laudeo. Stăpînul vilei îi invită cu multă condescendență în salon. Dinspre piscină se auzeau glasuri melodioase de fete.

— Trebuie să vă comunic, începu Terrasini, că prietenul Carrisi va veni din America în cel mai scurt timp. Are de gînd să investească în Italia o sumă frumușică și ar vrea să vorbească personal cu noi.

Laudeo se întoarse către Sorbi.

— Cum am putea realiza acest lucru ?

— Banii vin din Statele Unite prin Elveția. Vor fi puși pe numele unui om din finanțe care îmi este prieten. După care, prin intermediul băncii mele vor fi aduși în Italia.

Laudeo crezu că între prieteni se poate vorbi fără ocolișuri și aduse în discuție și problema „spălării" banilor, a celor care au plecat din Italia și care tot acolo se întorc. Explicația nu-i plăcu lui Sorbi, de aceea spuse :

— Este vorba despre mijloace externe de a găsi o firmă de a-i spori. Dacă vor fi investiți pe piața noastră, asta înseamnă perspective minunate.

— Prietenul Carrisi are interese în primul rînd în industria electronică pentru că ea are aplicații în domeniul militar.

— De ce este nevoie pentru început ? întrebă Laudeo.

— De terenuri corespunzătoare și de conturi, după care va avea nevoie de acoperire politică.

— Prietenul Carrisi este învățat să lucreze repede ca americanii. Nu suportă tergiversarea, completă Cattani.

Cannito atrase atenția că dată fiind poziția lui, el ar merge cu Carrisi pe cale particulară. În opoziție cu el, Laudeo, se oferi să-i facă o primire triumfală în presa sa.

Terrasini se simți obligat să sublinieze că prietenul Carrisi este împotriva publicității.

— Pînă la momentul oportun ar trebui să mobilizăm presa pentru ca proiectul să fie primit așa cum se cuvine.

Laudeo se strădui să explice influența Societății sale asupra mijloacelor de informare în masă.

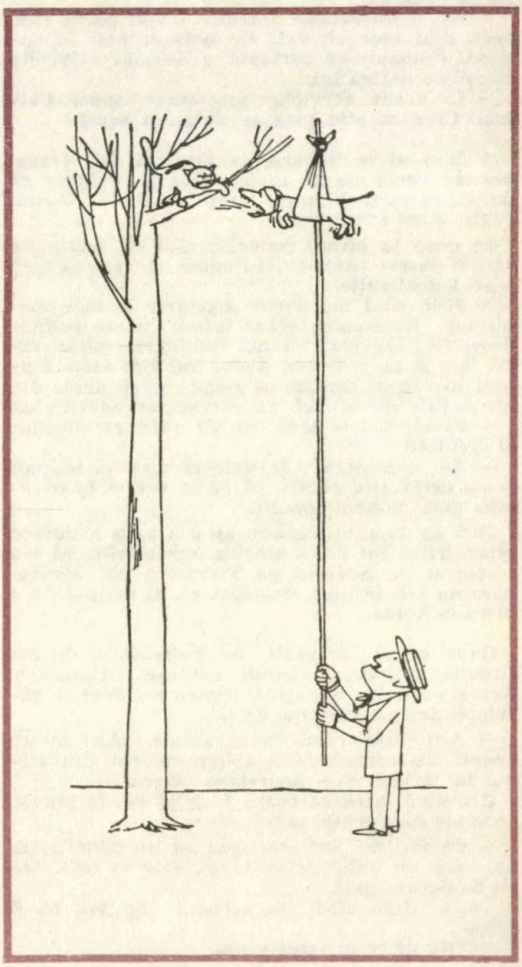

— Am în mînă presa cea mai calificată. Este suficient să dau ordin și jurnaliștii vor fi la dispoziția noastră.

La vreo două sute de metri de locul unde avea loc întîlnirea era cineva care pîndea. Individul avînd în mînă un teleobiectiv începu să facă fotografie după fotografie.

☆

Italo-americanul sosi într-adevăr peste cîteva zile. Frank Carrisi să tot fi avut cincizeci de ani, cu privire încrîncenată și față rotundă. Pășea cu atîta aroganță încît toți se dădeau la o parte din fața lui.

Îl întîmpinară Terrasini și Sorbi apoi, după oarecare vreme, din furnicarul de pe aeroport apăru și contesa Olga Camastro.

— Iertați-mă, spuse ea, dar transportul în orașul ăsta este pur și simplu cumplit. Sînt contesa Camastro și, printre altele, am o firmă de construcții.

— Cristoase Dumnezeule, Terrasini, dumneata lucrezi cu femei ?! făcu Carrisi.

— Contesa este mai bună ca un bărbat, ripostă avocatul în timp ce Olga îl măsura pe american. Nu sînteți în pas cu vremea, mister Carrisi, disprețul față de femei a ieșit demult din uz.

— O.K., O.K., spuse Carrisi. Care va să zică dv. vă ocupați de construcții. O să vreți să construiți și pentru mine...

— Sper, dacă îmi veți acorda încredere, spuse Olga într-o engleză perfectă.

Plecară la vila lui Sorbi. Își făcură apariția și Laudeo și Cannito. Începură să discute că tipul de întreprindere pe care îl vrea americanul ar putea trezi o rezistență înverșunată. De aceea se impunea să-i cîștige pe oamenii politici.

— Să lăsăm politica, noi facem afaceri.

— Dacă-mi permiteți, în cazul unei operațiuni vaste, așa cum e aceasta, nu putem neglija aspectul politic, spuse Sorbi. Cu cît vă gîndiți mai profund la complexitatea situației din Italia, cu atît o să-mi dați dreptate că vă oferim o colaborare foarte avantajoasă.

Începutul de mirare de pe chipul lui Carrisi se transformă în iritare. Trase vîrtos din pipă. „Italieni afurisiți", își zise în gînd. Ura vorbele, era obișnuit să trateze cu oameni cu care cădea repede de acord. Despre anumite lucruri trebuie să se discute cît mai puțin.

— Cam la cît se ridică valoarea sprijinului vostru politic ? întrebă el.

Laudeo nu era obișnuit cu întrebări atît de abrupte, de aceea se uită la ceilalți înainte de a răspunde.

— Cheltuielile totale pentru ca afacerea să reușească vor atinge cincisprezece procente din suma investită.

— La toți dracii ! făcu Carrisi.

Laudeo își linse buzele.

— În al doilea rînd, fără sprijinul nostru nu aveți șanse de reușită.

— În Italia, îi luă Sorbi cuvîntul, situația este de așa natură încît dacă nu cîștigi sprijin corespunzător pentru planurile tale, nici nu rentează să începi o acțiune. Cele cincisprezece procente vă garantează liniștea și succesul.

Începură din nou să vorbească unul după altul. Carrisi prinse pipa ca pe o armă, nedîndu-și seama care dintre ei vorbea.

— Deocamdată, domnilor, rămîneți cu bine... Și-i lăsă pe toți fără respirație.

Terrasini încercă apoi să-l calmeze pe Carrisi.

— Sînt oameni influenți, Societatea lui Laudeo are degete lungi, înfipte peste tot.

— Or fi, dar cele cincisprezece procente sînt exagerate. Sînt mult umflate, nu suport, zise el. Ce-ar fi dacă am lăsa totul pe seama sicilienilor ? Poate ne-am înțelege mai bine.

— Mie chestia asta mi se pare genială, spuse Terrasini.

Înainte de a se întoarce acasă avocatul îl vizită pe Cattani.

— Am ținut să te salut și să te întreb dacă pot conta pe colaborarea dumitale.

— Da, dar aș fi mîhnit dacă o să vă convingeți că m-ați supraapreciat.

— Glumești, spuse Terrasini încet. Unde lucrezi acum ?

— Urmează să intru în secretariatul lui Cannito.

— Felicitări. Și mai vorbești de supraapreciere ! Într-un loc ca ăsta se poate avansa rapid. Cannito are capul plin de griji, uită adesea, pe cîtă vreme dumneata... Înțelegi ? Dar lucrul cel mai bun ar fi ca el să nu afle despre discuția noastră.

Cu ocazia vizitei lui Cannito, Cattani se întîlni cu Laudeo, care îi spuse că ar fi bucuros să se întîlnească mai des în viitor, să aibă contacte mai strînse. Fapt este că a fost primit cu cea mai înaltă cordialitate în Societatea lui Laudeo.

— Fii atent la Ferretti, Corrado, îi spuse Cannito. Este cel mai șiret dintre toți oamenii mei și în el cred cel mai mult.

„Mai poate avea încredere în cineva ? Doar sînt toți făcuți din același aluat", își zise în gînd Cattani, care arăta ca un naufragiat.

Întorcîndu-se acasă, Cattani începu să-și facă geamantanul. La un moment dat renunță și începu să se plimbe de colo-colo. În cele din urmă formă numărul lui Ferretti.

— Aș vrea să contramandez întîlnirea noastră de duminică, trebuie să plec undeva.

— Atunci să ne vedem mai devreme.

— Nu, ezită Cattani. Cred că nu mai este nevoie.

— Asta ce vrea să însemne ? Cînd vă întoar-

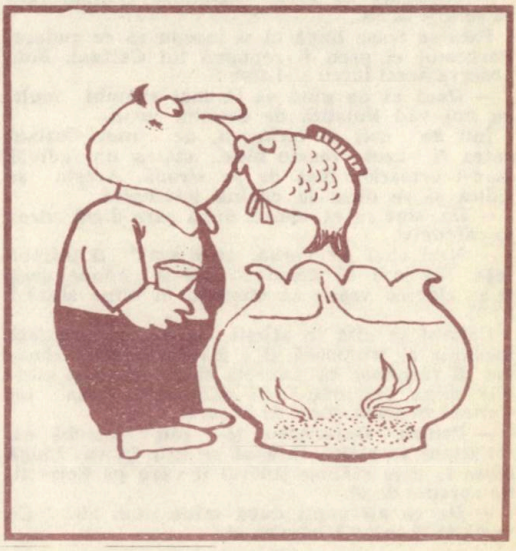

ceți ? Luni trebuie să începeți să lucrați la Cannito.

Cattani închise pentru că tocmai bătea cineva la ușă. Era Olga aprinsă toată la față.

— Nu mă așteptai, nu-i așa ? Dar ce faci, pleci undeva ? întrebă ea surprinsă privind spre geamantanul deschis.

— Trenul pleacă la miezul nopții. Acum sînt bucuros să te văd, spuse Cattani. Dar cum se face că ai apărut așa, pe nepusă masă ?

— Mi s-a făcut dor de tine, de aceea mi-am zis să-ți fac o surpriză, zise ea luîndu-i mîna între palmele ei și strîngîndu-i-o tare.

— Ai venit într-un moment cînd nu-mi văd capul de treburi.

— Dar eu mă aflu aici tocmai pentru a fi alături de tine nu numai la bucurie, dar și la greu, zise Olga aprinzîndu-și o țigară. Trase de cîteva ori virtos din ea, apoi continuă : Iar tu mă alungi, parcă ți-aș fi dușmancă. Ce Dumnezeu, ți-am făcut eu probleme vreodată ?! Știi bine că nu. Am vrut pur și simplu să fiu cu tine atunci cînd mi se ivește prilejul. Îmi este deajuns să te văd, iar tu strici pînă și aceste clipe rare. Pentru tine ele nu au nici o importanță.

Nu așteptă răspuns și ieși repede. El o ajunse tocmai în momentul cînd era gata să se urce într-un taxi.

— Nu poți pleca așa, tu trebuie să mă înțelegi.

— Dar eu te înțeleg, spuse ea luînd din nou rolul omului de afaceri. Al omului care nu cunoaște nici un fel de sentimentalism. Data viitoare o să fie mai bine, spuse.

Taxiul plecă, iar Cattani îl conduse cu privirea. Își aprinse apoi o țigară și porni pe trotuar. Cineva se izbi de el iar Cattani îl privi cu ură.

☆

Pe partea cealaltă a străzii, din aceeași direcție, venea un individ tînăr îmbrăcat elegant. Îl observă pe Cattani oprindu-se nehotărît la intrarea unei cafenele unde se dansa. Intră apoi după el într-un local de unde se auzea un pian. Comandă gin și un tonic. Lîngă el își făcu apariția o fetișcană.

— Ai fi în stare să-mi oferi ceva de băut ?

— Comandă ce vrei, răspunse Cattani fără să se uite la ea.

Fata se trase lîngă el și începu să se gudure. Parfumul ei greu îi repugnă lui Cattani. Fata observă acest lucru și-i zise :

— Dacă ai de gînd să te mai strîmbi mult, eu îmi văd liniștită de drumul meu...

Într-un colț al încăperii, de unde Cattani putea fi văzut foarte bine, stătea un individ care-l urmărise încă de pe stradă. Acesta se ridică și se duse la cabina telefonică.

— Da, sînt cu el, spuse, după care dictă adresa cafenelei.

— N-ai chef de vorbă, nu-i așa ? îl întrebă fata. Nu vrei să dansăm ? Ce-ai spune dacă ți-aș zice că vreau să mergem la mine acasă ? Ei ?!

Cattani se uită în sfîrșit la ea, îi văzu fața măslinie și frumoasă și o întrebă cum o cheamă. Îi răspunse că Laureta și începu să-i mîngîie mîna privindu-l cu admirație. Fața lui Cattani se schimonosi de durere.

— Pentru Dumnezeu, ți-e rău ? întrebă ea.

Cattani se ridică fără să se uite la ea. Lîngă masa la care stătuse tînărul îl văzu pe Ferretti. Se apropie de el.

— De ce ați venit după mine pînă aici ? Ce vreți de la mine ? întrebă el.

Ferretti se întoarse spre colaboratorul său.

— Togadi ! spuse Ferretti.

Tînărul dispăru ca o umbră.

— Ascultă-mă bine, îi spuse Ferretti cu dinții aproape strînși. Dumneata știi prea multe, ai mers atît de departe, că nu mai ai cum să dai înapoi. Dacă refuzi să colaborezi cu noi viața dumitale atîrnă de un fir de păr...

— Asta vrea să fie o amenințare ?

— Nu, doar o explicație realistă. Dacă ai de gînd să fugi să știi că ai să te afli tot timpul pe o mină migratoare, care poate exploda oricînd, cu urmări neprevăzute. Nimeni, nici eu, nici colaboratorii mei nu putem permite să te miști liber cu grămada de informații pe care le deții. Fii sigur că o să te ucidă careva.

Ieșiră din cafenea.

„Parcă m-aș afla într-un curent care mă trage la fund, gîndi Cattani. Fals, joc cu două fețe. În întîmplările astea nici nu mai știu de ce parte mă aflu... Nu pot iubi totuși o femeie numai pentru a obține niște informații despre adversari. Nu-i pot zîmbi lui Cannito și, în același timp, să pîndesc clipa prielnică pentru a-i sări în spate. Nu pot nici să-l măgulesc pe Terrasini, iar pe de altă parte să mă pregătesc pentru a-l distruge."

— Pe scurt, fără anumite lucruri nu se poate, spuse Ferretti. Intru în Societatea lui Laudeo pentru a putea controla mai bine activitatea adversarului. Dumneata ești un om deschis și cinstit, dar ca toți moraliștii, vezi lucrurile fie numai în negru, fie numai în alb, fără nuanțe între cele două culori extreme. Eu, în numele scopului pe care mi l-am propus, sînt gata să fac și compromisuri.

Întorcîndu-se acasă Cattani își despachetă geamantanul. Se întinse pe pat încercînd ca prin somn să-și refacă forțele sufletești pierdute. Dar, pînă a apuca să închidă ochii, trebui să vorbească din nou cu Elsa. Îi telefona din Franța emoționată că găsise un caiet de școală al Paolei.

— Pe una din pagini este un desen, noi toți

trei împreună. Nu m-am putut abține, m-a podidit plînsul...

— Elsa, Elsa, oftă Corrado. Sîntem condamnați să ne trăim viața în felul acesta, Crede-mă, acum este tocmai momentul să mă gîndesc la clipele noastre cele mai frumoase... Pune-mi și mie deoparte caietul, mi-ar face mare plăcere să-l văd.

— Tu știi, Corrado, că așa voi face.

— Am făcut o grămadă de prostii, spuse el cu glas nesigur. Abia cînd se află la greu, omul își dă seama ce a pierdut.

— Poate acum o să fim mai înțelepți.

— Nu-i chiar așa ușor, Elsa. Nu-i chiar atît de ușor.

Cînd Cattani intră în secția Z a Serviciului secret, Cannito îl primi cu oarecare pompă. Prima remarcă o făcu la adresa lui Terrasini.

— Te-a sunat ?

— Nu, răspunse Cattani.

— Atunci îl suni, propuse Cannito. Miercuri are loc o recepție la unul din hotelurile de pe Via Aurelia. Terrasini și prietenii săi vor să facă public cu acest prilej ambițiosul lor proiect.

La recepție, printre ceilalți, Cattani o zări pe Olga. Elegantă, acoperită de bijuterii, părea o prințesă din poveste. Îl zări și ea. În primele clipe ea se prefăcu indiferentă, dar nu-și putu reține multă vreme zîmbetul pe care i-l trimise în cele din urmă. Făcură pace. De fapt, dragostea trăiește din astfel de fleacuri.

Terrasini le explică celor de față grandoarea proiectului.

— În Sicilia va apare astfel un fantastic oraș al electromcii, spuse el. „Sicilian Valley in Italia".

Reprezentanții presei reacționară catastrofal de rigid la planul lui Terrasini. Aceștia începură să-i pună întrebări provocatoare, dorind să știe dacă la construcția acestui obiectiv industrial își va avea și mafia partea ei de contribuție, dacă fondurile venite din America sînt ale Cosei Nostra, dacă Frank Carrisi a fost cercetat în Statele Unite pentru activități promafiote. La sfîrșit, Terrasini îl luă pe Cattani de braț și-i spuse :

— I-au plătit pe ziariști și i-au asmuțit împotriva noastră. Buuun, dacă vor război, îl vor avea.

Cupola lui Michelangelo se contura încă limpede în lumina razelor soarelui gata să apună în momentul cînd Cattani auzi soneria. Comisarul se afla sub duș și numai la al doilea apel al soneriei își puse halatul.

— O clipă, imediat.

Era Olga. Îi venea foarte bine așa cum stătea cu mîna în șold, în fața ușii. Primul care zîmbi fu Cattani. Olga îl îmbrățișă.

— De data asta e mai bine, remarcă ea.

Cattani încercă să o sărute, dar Olga se trase puțin înapoi.

— Așteaptă, am pentru tine o surpriză frumoasă.

Un taxi îi duse în centrul orașului, lîngă Coloseum, la sediul E.U.A., la ultima scară a unei case îmbrăcată în verde. Scoase din poșetă o legătură de chei, descuie ușa și-l pofti să intre.

— Care dintre prietenii tăi știe de această locuință ? întrebă Cattani.

— Nici unul, spuse Olga. Doar noi doi. Abia ieri am cumpărat-o.

— Care va să zică ai de gînd să rămîi mai mult la Roma.

— Cît mai mult cu putință.

Se uită la Olga cu admirație și se apropie de ea cu brațele întinse. O îmbrățișă, dar nu se putu abține să n-o întrebe :

— Rămîi aici din cauza serviciului ?

— Da, răspunse ea puțin iritată.

— Nu pricep ce se petrece în jurul acestui proiect, zise Cattani. La conferința de presă ai fi zis că ziariștii îl vor devora bucățică cu bucățică, pentru ca în ziare să apară doar niște aluzii foarte palide.

— N-au scris aproape nimic, întări Olga. Practic n-au vrut decît să ne arate cîte greutăți vom avea de învins.

— Bine, dar presa asta cine o conduce ?

— Doar știi prea bine, Laudeo și Cannito.

Nu, Cattani nu știa. Bănuia ceva, dar abia acum lucrurile începeau să i se clarifice. De aceea căută să mai obțină o informație.

— Dar Terrasini și Cannito nu sînt de aceeași parte ?

Olga îl privi fix în ochi. I se confirma presupunerea că el nu întreba de dragul întrebării. Cu toate acestea răspunse calmă :

— E-adevărat, în ultima perioadă însă nu s-au mai prea înțeles, dar pe mine acest lucru nu mă interesează. Pe mine nu mă interesează decît ca treburile să meargă bine. Bănuiesc că nu-i vei spune toate acestea prietenului tău Cannito, sfîrși Olga pe jumătate în glumă, pe jumătate serios.

— Te temi că am să trădez, spuse el fără să se simtă în cea mai bună postură.

La următoarea întîlnire Cattani și Ferrett discutară despre ședința lui Cannito și Laude

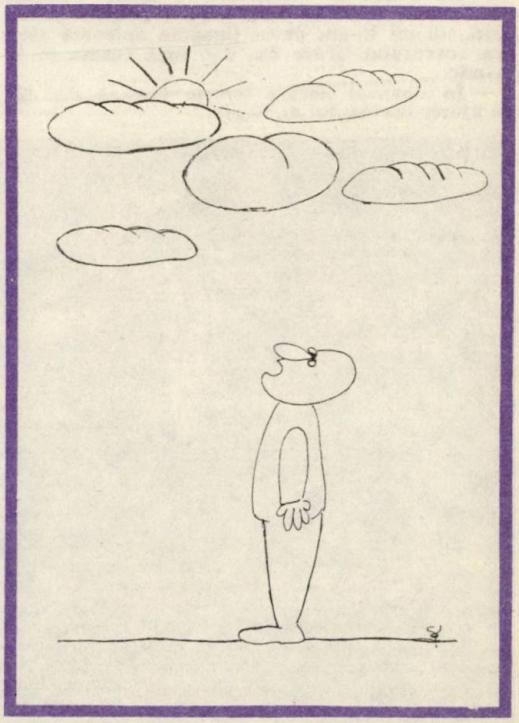

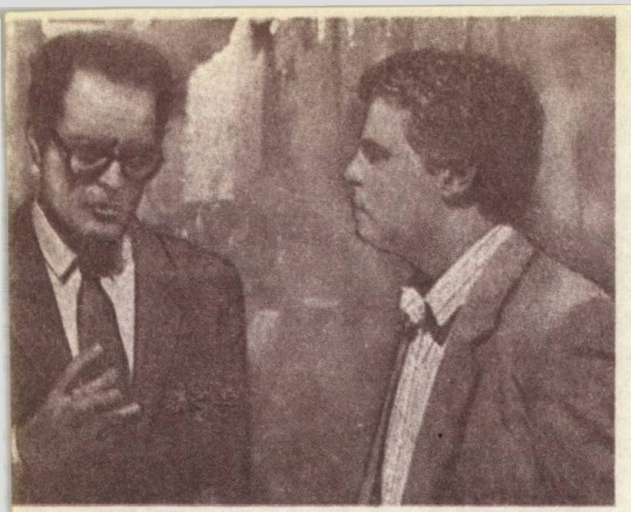

Cattani și Ferretti

cu grupul siciliano-american Terrasini — Carrisi.

— Nu se poate fără război, spuse Ferretti. Țelul nostru este să turnăm asupra fiecărei părți atita otravă încît să le dăuneze adversarilor fără ca aceștia să bage de seamă.

După scandalul de la conferința de presă Laudeo și Cannito fură invitați la vila lui Sorbi.

— N-o să ne lăsăm șantajați de nimeni ! urlă Carrisi. Cu atît mai puțin de voi, paraziților !

Martoră a acestei scene neplăcute fu și Olga. Ea îi povesti toate acestea lui Cattani în timp ce-i oferea spaghetti făcute de mînuța ei.

— Au o aromă amețitoare, o lăudă Cattani. Ca bucătăreasă te văd acum pentru prima dată, nu mi te-am putut imagina aplecată asupra aragazului, acum îmi dau însă seama că te prinde.

— În sinea ei fiecare femeie visează să-i fie de ajutor bărbatului ei, spuse.

— Și cum s-a terminat ședința bosilor ?

Îl mîngîie în timp ce el îi săruta mîna.

— Cu o încăierare. Americanul s-a repezit la Cannito și Laudeo pe care i-a mai făcut odată șantajiști.

— Amuzant, spuse Cattani rîzînd.

— Să nu te mire nimic, zise Olga. Cei doi vor cincisprezece procente din întreaga afacere, iar Carrisi nu vrea să le dea nici un sfanț.

Războiul între cele două grupări tocmai izbucnise. Terrasini și Carrisi îl angajaseră pe un anume Maurilli, ziarist specializat în a face publice materiale compromițătoare despre diferite personalități. I-au dat lui sarcina de a fabrica un material potrivit căruia Cannito ar fi fost amestecat, cu ani în urmă, într-un scandal. Cattani fu cel care îi dăduse materialul lui Terrasini.

Vă amintiți de individul cu teleobiectivul care controla vila lui Sorbi fotografiindu-i pe toți cei care intrau și ieșeau. Într-una din nopți omul acesta a fost ucis, asupra lui găsindu-se o legitimație emisă de Serviciul secret. Era agentul care, din ordinul lui Ferretti, îl urmărea pe Cannito. La birou, Ferretti îi spuse lui Cattani :

— S-a făcut, acum începe infernul.

— Cine ți-a permis să supraveghezi vila lui Sorbi ? avea să țipe mai tîrziu Cannito, ca scos din minți, la Ferretti. Bănuiesc că ai avut motive serioase s-o faci !

— Motive foarte serioase, i-o întoarce Ferretti cu glas de gheață.

— Aș putea să le știu și eu ?

— Nu.

— Cu alte cuvinte îți ascunzi activitatea în fața mea. Asta-i ceva nemaiauzit ! spuse Cannito aplecîndu-se peste scaun ca un cîine care vrea să scape de lanț.

Pe masă se aflau primele fotografii făcute de Maurilli.

— Porcăria asta este munca ta, nu-i așa ?

În timpul acesta Cattani și Olga Camastro se

Maurilli (în centru)

Sfîrșitul lui Feretti

găseau la un salon de modă unde contesa probă cîteva modele noi. Cattani stătea ca pe spini, cu toate că îi dăduse lui Ferretti numărul de telefon al casei de mode pentru cazul că ar fi avut nevoie să-i comunice ceva foarte important. Telefonul chiar sună peste cîteva clipe.

— Trebuie să ne vedem imediat, spuse Ferretti. Vii la locuința mea. Da, da, acum!

Grăbindu-se spre casa în care locuia Ferretti, Cattani văzu în fața ei o mulțime agitată. Comisarul înțelese repede. Dădu la o parte cîțiva curioși și-l văzu pe Ferretti întins pe trotuar. Fusese călcat de o mașină.

Nu mai rămase nici o clipă locului și plecă în mare grabă spre depozitul unde se întîlnea cu Ferretti. Ajuns, deschise frigiderul care servea drept seif pentru arhiva pentru care prietenul lui plătise cu viața. Începu să examineze filă cu filă documentele. De cîteva ori i se păru că aude zgomot de pași și duse repede mîna după pistolul așezat pe un birou.

Lucră întreaga noapte pînă împărți documentele în două cutii. De cele mai mari se debarasă repede : le aruncă într-o mașină pentru colectat gunoiul. Cele mai mici — documentele cele mai importante —, le luă cu el, în aceeași zi, în Franța.

— Mi-e frică, Elsa, îi spuse el soției. De fiecare dată într-o situație ca asta retrăiesc cutremurul pe care l-am suportat la Aevllino : totul se clătina, zidurile se prăbușeau. Atunci m-ai luat de mînă și m-am simțit mai bine. Acum m-a cuprins o frică exact ca atunci. Și numai tu mă poți ajuta...

Elsa rămase încurcată.

— Ce pot să fac ?

— Ești singurul om de pe lume în care am încredere, spuse. Numai ție îți pot destăinui totul. Amintirea Paolei ne unește pentru totdeauna.

— Nu știu, oftă Elsa căreia-i bătea vîntul în pînze. Ne-am îndepărtat prea mult unul de altul...

Ar fi vrut să-i spună că, după părerea ei, își aparțineau pentru totdeauna unul celuilalt, dar o reținu teama de a nu suferi o nouă deziluzie.

— Duc o luptă infernală, spuse Cattani. Sînt singur. Ultimul prieten pe care l-am avut, mi l-au omorît aseară.

— Ești și tu în pericol ? întrebă Elsa aplecîndu-se spre el.

Corrado îi privi fața de aproape și deodată deslușì puzderia de pistrui de pe nas.

— Da, răspunse el. Sînt în pericol, de aceea am venit să îți dau să ascunzi documente foarte importante, zise el în timp ce desfăcea geamantanul. Se referă la Cannito și la colaboratorii lui. Am la Roma copii după ele. Te rog să le depui la un notar în care ai încredere. Dacă o să mi se întîmple ceva le trimiți la adresa pe care o găsești în plic.

— Dumnezeule ! zise Elsa luîndu-și capul în palme. Dar ce se întîmplă, Corrado ?

— Nu te teme, important este ca nimeni să nu te bănuiască. Dacă ai să fii întrebată, răspunzi că nu mai m-ai văzut de la moartea Paolei. Și nu-mi telefona. Te sun eu. Nu spui decît că nu mă mai poți suferi pentru că trăiesc cu altă femeie.

Elsa își așeză cutia pe genunchi.

— Chiar există o altă femeie ?

— Elsa, te rog ! Asta-i numai așa, pentru jocul în care sîntem amestecați.

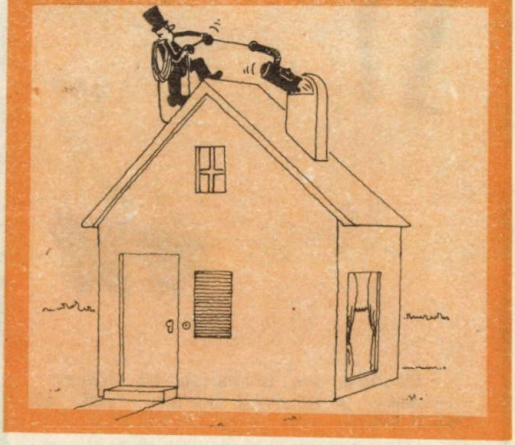

Cattani îi propune lui Cannito să demisioneze

O parte dintre documente Cattani i le dădu lui Terrasini. Erau materiale care demonstrau că Cannito ajunsese şeful Serviciului secret cu ajutorul Asociaţiei lui Laudeo. Ele se mai refereau la comerţul cu arme în care Cannito îşi avea partea lui, banii fiindu-i depuşi la o bancă din Elveţia.

Terrasini îl dăduse tot materialul lui Maurilli pentru a alcătui cu el o broşură care avea darul de a anunţa că va urma un caiet în care se va face acuzaţia concretă împotriva lui Cannito.

Broşura ajungînd în mîinile şefului Serviciului secret, acesta luă imediat legătura cu Laudeo.

— Porcăria asta trebuie oprită chiar de-ar trebui să mobilizăm întreaga Societate !

— Fiţi liniştit, broşura asta n-o să apară, îl calmă Laudeo. Îl ştia pe Maurilli şi era convins că la mijloc nu putea fi decît el. Îl căută, îi promite marea cu sarea şi-i înfundă în buzunar o legăturică de bancnote. Înspăimîntat de moarte, Maurilli trădă numele tipografiei la care se lucra materialul.

Despre această broşură compromiţătoare Cannito discută şi cu Cattani pe care îl invită la vila de la ţară.

Cattani vorbi atît de categoric încît şeful lui rămase surprins.

— Da, pot să vă dau singurul sfat care să vă pună în siguranţă : daţi-vă demisia !

Comisarul vorbi încet, dar cuvintele lui răsunară în urechile lui Cannito ca o sirenă.

— Ce spui ? Să plec ?! Să dau cu piciorul carierei din cauza unor şantajişti ordinari ?! Cum ţi-a putut trece prin cap aşa ceva ?

Cattani îşi împreună braţele pe piept.

— V-aţi putea salva viaţa, aţi putea face ca opinia publică să nu afle despre practicile dv. nu tocmai ortodoxe. Aţi putea asigura liniştea familiei dv....

— Tu crezi că mi-ar putea distruge viaţa ? Crezi că mi-e frică ?

— Numele dv. nu trebuie să se fiendurească prin gazete, spuse Cattani mai grav. Trăsăturile i se aspriră. Anonim, aţi putea duce o viaţă tihnită.

Soţia lui Cannito începu să plîngă.

— Dumneata nu-l cunoşti pe Sebastiano, el nu trăieşte decît pentru munca lui. Am căutat să-l conving să se lase de toate astea, dar degeaba.

— Linişteşte-te, draga mea, zise Cannito îmbrăţişîndu-şi soţia. Tu eşti singura care mă înţelegi.

— Rog să fiu iertat, spuse Cattani. Am vorbit ca un prieten adevărat, atîta tot...

— Doctore, am probleme cu inima.
— Asta o să aveţi întruna atît cît sînteţi tînăr.

Bancherul Sorbi organiză o serată la vila lui împreună cu iubita lui, blonda Elin.

— Observ că l-ai invitat şi pe Cattani, spuse Elin.

— A, poliţistul ! A fost ideea lui Terrasini, zicea că putea fi util. Mi-am zis că o să-ţi fac o surpriză.

— Mi se face milă de el cînd îl văd, spuse Elin strîngînd din buze.

Serata se bucură de succes dar în timp ce aceasta era în toi, pe o stradă din centrul Romei luase foc o tipografie. Maurilli, care văzuse nenorocirea, sări într-un taxi și o porni spre vila bancherului pentru a-l înștiința că întreprinderea unde se tipărea broșura împotriva lui Cannito se prefăcuse în scrum.

— Tocmai cînd trebuia să acționăm, tocmai acum ! zise Terrasini.

Lui Maurilli i se păru că în spusele lui Terrasini deslușea o acuzare.

— Cineva a trădat, zise Maurilli încercînd să îndepărteze presupunerea de persoana sa. De la cine ați primit materialul ?

— Cine, în afară de dumneata, știa de tipografie ?

— Nimeni.

— Hm, mormăi Terrasini. Avem fotocopii așa că nu-i nici o problemă...

Maurilli ar fi fost fericit să dispară, dar Terrasini îl reținu.

— Doar n-ai de gînd să dispari ! Trebuie să bei și dumneata un păhărel, iar cînd o să vrei să te duci acasă o să-ți pun o mașină la dispoziție.

Pe sub sprînceană îl urmări pe Maurilli care se îndrepta spre bar.

— Ce părere ai de treaba asta ? îl întrebă Terrasini pe Carrisi.

— Este afurisit de simplu. În afară de noi chestia asta o mai știu numai doi oameni dintre care unul a trădat : fie Maurilli, fie Cattani.

Cattani dansa cu Olga.

— Știai că o să vin și eu la serată ?

— Nu, dar tu m-ai așteptat ?

— Îmi place foarte tare cînd ne întîlnim din întîmplare. Asta alungă plictiseala, zise Olga punîndu-i mîna pe umăr. Azi ne aflăm pentru prima dată împreună în societate. E colosal. Nu văd de ce ne-am mai ascunde.

— Cu ce ochi crezi că ne-ar privi oamenii ? Desigur, vor comenta faptul că un semimafiot umblă cu un polițist.

— Crezi ? Și după tine asta ar fi ceva compromițător ?

— Pentru tine, aș zice că da.

Trecuse demult de miezul nopții. Maurilli se suprasaturase de dulciuri, din care se înfruptase fără contenire timp de o jumătate de oră. De el se apropie un tînăr cu figură de cinic, cu papilon și profil ascuțit.

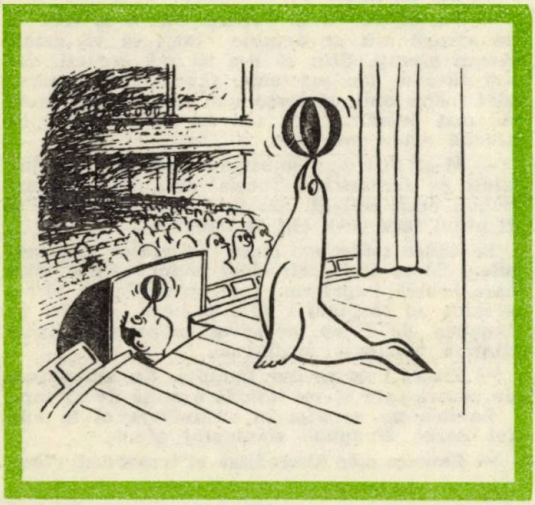

— Doctorul Terrasini mi-a ordonat să vă duc acasă, bine-nțeles dacă și dv. doriți acest lucru.

Maurilli încuviință dînd din cap, avea gura plină. Își linse degetele apoi își șterse bărbia cu un șervețel. Afară se așezară într-un Volvo. Observă că pe bancheta din spate se aflau doi indivizi.

Începură să se împrăștie și ceilalți oaspeți.

Cattani observă silueta lui Terassini care se apropie rău prevestitor.

— Facem un poker ? întrebă el.

— Și da și nu, răspunse comisarul privindu-l mirat.

— Prietenului nostru Carrisi i-ar face plăcere să joace puțin.

— Mulțumesc, dar n-aș vrea să rețin pe nimeni.

— N-o să dureze o veșnicie, spuse avocatul. Am rugat-o și pe contesa Camastro, care a acceptat cu plăcere. Am băgat de seamă că toată seara contesa nu a avut ochi decît pentru dumneata.

— Mîine este duminică, dar, cu toate astea, trebuie să mă scol cu noaptea-n cap.

Maurilli zăcea pe pămînt primind una după alta lovituri de picior. Cu ultimele puteri, înainte de a leșina, spuse : Lau-de-o...

În vilă partida de poker era în toi.

— Două cărți, spuse Cattani.

— Una, interveni Terrasini.

— Două, spuse Carrisi care băuse serios și abia își mai putea ține ochii deschiși.

De afară se auzi scrîșnet de roți de mașină cu frînele acționate brusc. Ciuliră cu toții urechile.

— Cinci sute de mii, ceru contesa.

— Pas, spuse Cattani.

Intră șoferul de pe Volvo cu papillonul puțin într-o parte. Se uită la Terrasini și făcu un semn discret din cap.

Avocatul aruncă cărțile pe masă.

Carrisi făcu la fel, drept pentru care contesa se simți datoare să protesteze împotriva întreruperii bruște a jocului.

— Astea-s tertipuri pentru a...

— Te rog, lui nu-i ardea de poker.

— Aici se petrece ceva în culise. Și chestia

asta a încetat să mă mai amuze, spuse contesa.

— Ai cîştigat sau ai pierdut, domnule comisar? întrebă Sorbi.

— Închipuiţi-vă că am cîştigat.

— Sînteţi într-adevăr un om norocos.

— Ce informaţie aşteptau ? întrebă Olga în maşină.

— Nu ştiu precis, dar de ea depinde viaţa mea. Dacă nu mi-ar fi fost favorabilă, nu scăpam cu viaţă ! Dar tu ce rol ai jucat în povestea asta ?

— Ştii că nu-i suport, dar n-am cum ieşi din combinaţie, zise Olga luîndu-i mîna pe care o duse la buze, sărutîndu-i-o. Dacă m-ai fubi cum te iubesc eu am pleca undeva de aici. Şi am fi fericiţi.

fost un individ cu fundul în două luntre, lucra şi pentru Serviciul secret care îl manevra după bunul plac, spuse Cannito la aflarea veştii despre uciderea lui Maurilli.

Şeful secţiei Z era palid. O chemă pe secretară.

— Domnişoară, aş vrea să vorbesc cu Laudeo.

— Îmi pare rău, dar nu-i dau de urmă. La hotel nu este iar la birou nu ştie nimeni de el.

— Încearcă la biroul lui din Milano. Trebuie să-l găseşti cu orice preţ.

Pe adresa lui Cannito sosi un plic mare de culoare verde. Îi pîlpîi neîncrezător şi cu totul neaşteptat îl cuprinse frica. Înăuntru se găseau niste fotocopii. De prima era prins un bilet scris de maşină : „Tipografia a ars dar copiile articolelor le avem. Ţi le trimt în dar. O să găsesc altă tipografie".

Artă şi realitate

Cannito nu mai avu aer, se prinse de spătarul scaunului. Pentru prima dată vedea prăpastia deasupra căreia rămase suspendat. Încercă să-l strige de Cattani.

— L-ai cunoscut pe individul ăsta ? întrebă el arătîndu-i articolul despre Maurilli.

— Vag, răspunse Cattani.

Cannito făcea eforturi disperate pentru a nu lăsa să se vadă situaţia în care se afla.

— Uite care-i treaba : m-ar interesa foarte mult să ştiu dacă această crimă are vreo legătură cu tipografia care a ars.

Cattani nu-i răspunse, se uită la şeful lui. Pe de o parte se bucura, pe de alta îi părea rău de situaţia în care se afla.

— Domnule, îi spuse, daţi-vă demisia. Ascultaţi-mă măcar în ceasul al treisprezecelea !

— Dar asta ar însemna sfîrşitul !

— Sfîrşitul a venit oricum, spuse Cattani neiertător. Demisionînd vă salvaţi cel puţin „faţa".

— Dar în ce împrejurări !? Toţi vor spune că eu am pus la cale această crimă, pentru ca broşura să nu poată să apară.

— Această legătură se va face oricum.

Fu informat că de la biroul lui Laudeo s-a comunicat că profesorul este plecat în străinătate. Şi că nimeni nu ştie cînd se va întoarce.

— Înţeleg, spuse şeful secţiei Z. Nu-mi mai face nici o legătură, zise, apoi se întoarse către Cattani. M-au aruncat peste bord. Eu sînt berbecul sacrificat... mai spuse el arborînd calmul omului care nu mai are ce pierde. Apoi, arătîndu-i lui Cattani fotocopiile pe care le primise îi spuse : Uită-te la astea.

— Ştiu despre ce este vorba.

— Nu se poate, unde ai văzut porcăria asta?!

— Documentele pe baza cărora au fost scrise articolele eu i le-am dat lui Terrasini, zise Cattani căruia buzele începură să-i tremure.

— Tuuu ?! Cum ai putut ? De unde le-ai luat ?

— Mi le-a dat Ferretti.

— Care va să zică, tu eşti trădătorul !

Cannito întoarse capul. Obosit, greu, încercă să se apropie de fereastră. Îmbătrînise cu zece ani. Repetă :

— Tu, tu, tu...

— Da, eu, confirmă Cattani. Dar n-aş vrea să se ajungă atît de departe încît să vă ucidă. Acum plecaţi. Ştiu că n-o să mă credeţi, dar am făcut-o din prietenie. Cîndva v-am apreciat foarte mult şi doream să fiţi din nou omul de mai demult... Să fiţi cît mai departe de sforile astea murdare.

— M-ai distrus, murmură Cannito privind uluit pe fereastră. Tocmai tu... Tu eşti mai nebun decît ceilalţi, dar nu te cred... Tu nu ai fi putut face ceva atît de năucitor...

Se dădea totdeauna mare cunoscător al oamenilor. Să se fi înşelat chiar acum ? Cu o mişcare bruscă împrăştie fotocopiile de pe birou, acestea se răspîndiră prin cameră zburînd pe canapea, pe dulap, pe covor ca nişte crîmpeie dintr-o existenţă spulberată.

— Pleacă ! spuse dur Cannito. Eu am nevoie de cineva care să-mi întindă o mînă de ajutor...

Laudeo nu se afla în străinătate ci în vila lui Sorbi. Îi spune stăpînului său :

— Cannito este discreditat, el trebuie să plece.

Societatea mea va găsi un înlocuitor corespunzător.

— Asta-i o poziție bună, spune Sorbi. Acum este tocmai momentul ca Societatea dumitale să-mi creeze condițiile politice cele mai optime. În privința procentelor o să ne înțelegem...

★

Seara, Cannito îi telefonă lui Cattani.

— Vino la mine la un păhărel, trebuie să-ți spun ceva foarte important.

Discutară pe terasă. Luminile mascate de ceață dădeau Romei aspectul unui oraș adormit.

— Dragă Corrado, ai avut dreptate. Demisionez și mă retrag de pe scenă. Am scris o scrisoare... O să-mi aflu, în sfîrșit, liniștea. Dar ce faci, tu nu bei? Toarnă-ți singur...

Cattani plecă de la Cannito după miezul nopții.

A doua zi cameristul îl găsi pe șeful secției Z lîngă birou, cu o gaură neagră la tîmplă. Pe tăblia biroului mîna lui mai strîngea încă pistolul...

este cîteva zile comisarul se trezi în locuința contesei Camastro.

— Hai, scoală-te, leneșule, spuse ea, dar Cattani continua să stea întins pe pat cătînd în gol. Ce-i cu mutra asta de înmormîntare? întrebă ea.

— Vezi vreun motiv de veselie? întrebă el amar.

— Pe cine ți-a căzut paraponul?

— Pe cei care mi-au otrăvit viața, pe banda aia de criminali fără conștiință, care nu vor decît bani și putere. Au dus-o la groapă pe fiica mea încercînd să mă oprească din drum...

— Și acum ce vrei să faci? întrebă ea mîngîindu-i mîna. Nu poți să faci nimic, știi bine că sînt puternici și fără scrupule.

Cattani își trase mîna și i se uită Olgăi drept în ochi.

— Tu chiar ai crezut că aș putea deveni aliatul lui Terrasini? Dacă așa ai crezut, ai făcut o mare greșeală. Știi cine l-a dus pe Cannito la sinucidere? Eu, eu l-am dus! Și îi voi împinge pe toți, pe toți!

— Tu ești nebun, spuse Olga îngrozită.

— Au fost doi inși care vroiau să facem ordine. Pe cel de-al doilea l-au ucis. Numai lui m-am destăinuit, lui i-am spus totul, aveam încredere în el.

— I-ai spus și cele aflate de la mine?

Vasile Crăiță Mândra

Cattani și Laudeo

— Bine-nțeles, doar n-am făcut altceva decît să te interoghez tot timpul.

— Mizerabile! strigă Olga și izbucni în plîns. Pur și simplu te-ai folosit de mine. Cum ai putut s-o faci? Te urăsc, te urăsc! Dacă aș putea, te-aș ucide!

— Poți s-o faci, spuse indiferent Corrado. Este suficient să-l pui în temă pe Terrasini și voi avea sfîrșitul lui Maurilli.

Se ridică lăsînd-o îngenuncheată lîngă patul gol.

★

Cattani o căută pe soția lui Cannito la reședința de la țară.

— Știu de ce ați venit, spuse femeia. Vreți geamantanul cu documente. Le-au căutat mulți, au telefonat de la minister... Profesorul ăsta... Laudeo mi-a oferit chiar și bani. Au descins aici și noaptea dar n-au găsit nimic. Nu se află aici. Dumitale am să ți le dau pentru că sînt sigură că și soțul meu ți le-ar fi dat.

Luară loc în mașină și pe niște serpentine lungi ajunseră la o bisericuță în spatele căreia se afla o mănăstire.

— Aș vrea să ridic geamantanașul acela, spune doamna Cannito.

Și peste cîteva clipe ținea în brațe un geamantanaș cu mînere de fier.

ntorsătura evenimentelor produse cele mai mari încurcături bancherului Sorbi, întrucît Carrisi depusese deja în bancă primele sume din capitalul necesar construirii fabricii pentru aparate electronice.

— Numai că acum a început să bată un vînt neprielnic, zise americanul, iar din fabrica mea n-o să se aleagă nimic.

Pentru Sorbi asta însemna restituirea banilor depuși, ceea ce echivala cu o lovitură catastrofală pentru că banca traversa o perioadă de criză. Sorbi îi mărturisi doar lui Ellin că nu le rămînea altceva de făcut decît fuga!

Geamantanul lui Cannito nu dezamăgi aşteptările lui Cattani. Conţinutul lui putea distruge personalităţile politice din categoria lui Laudeo. Documentele se refereau la comerţul cu arme, la plăţile colosale pentru petrol etc. Şi-apoi, în geamantan se afla o enigmatică listă cifrată pe o hîrtie strînsă armonică. Cattani presupunea că nu putea fi decît lista membrilor Societăţii lui Laudeo. Comisarul ceru sfatul unui polităist, cunoscut specialist în descifrări.

— În mod cert este vorba despre o listă cifrată de nume, în aşa fel încît unele litere sînt înlocuite cu altele după o anumită cheie. Ea poate fi descifrată cu ajutorul unei benzi magnetice. Luaţi discul, introduceţi-l în calculator şi veţi avea compoziţia nominală a listei.

★

Dosarul se afla în mîna lui Laudeo care se duse cu el la Sorbi.

— Cine are lucruşorul ăsta are o avere, pentru că poate descifra lista membrilor Societăţii mele. Vi-l vînd pentru două milioane de dolari.

Sorbi luă cecul şi-i întinse lui Laudeo o foaie completată.

— Cu cele două milioane ale mele puteţi să vă retrageţi în Elveţia. Dar de ce v-aţi hotărît să-mi daţi discul tocmai mie ?

— Pentru că sînteţi singurul care puteţi oferi pe loc această sumă. Şi am mare nevoie de ea pentru că tocmai am de gînd să plec în străinătate.

La hotel Laudeo tocmai se grăbea să-şi facă geamantanul cînd în cameră intră, brusc, Cattani.

— Ce vrei ? spuse profesorul îngrozit. Bani !?

— Banii dumitale nu mă interesează, spuse uscat Cattani.

— Aha, ştiu de ce ai venit, încercă Laudeo să fie sarcastic. Dar ai venit tîrziu. Eşti incorigibil, comisare, şi numai nişte nebuni ca Terrasini şi Cannito şi-au putut închipui că poţi fi schimbat. Acum nu vă pot fi de nici un folos, cheia am vîndut-o, zise el şi făcu o pauză. A fost însă suficient ca comisarul să-i sucească mîna pentru ca el să continue : ...doctorului Sorbi.

★

Sorbi plecase cu preţiosul document cu avionul personal îndreptîndu-se spre Zürich. Bancherul însă nu ştia că pilotul lui fusese plătit de Terrasini pentru a-i zădărnici planul. Acesta divulgă data decolării şi destinaţia zborului.

Comisarul şi Carrisi mai să înnebunească.

— Nu mă las eu furat de zgîrie-brînză ăsta de italian ! Trebuie reţinut şi făcut să restituie cele treizeci de milioane ! Şi cheia pentru descifrarea listei !

Ellin plecă cu trenul, dar nu reuşi să-l păcălească pe Cattani. La Hasgen, ultima staţie înainte de Zürich, faţa coborî. Bancherul o aştepta pe peron. În faţa lor apăru, pe nepusă masă, Cattani.

— Sînt foarte bucuros să vă văd, doctore Sorbi.

Ellin era disperată, Sorbi îşi păstră însă calmul.

— Veniţi cu noi, comisare, nu departe de aici am o reşedinţă, se oferi el.

Cattani zise că vrea de la el cheia pentru cititul listei, în caz contrar îi va comunica lui Terrasini unde se află.

— M-a costat două milioane de dolari, spuse Sorbi cu melancolie în glas, dar dv. mă ţineţi în şah şi n-am altceva de făcut. Cu o singură condiţie : daţi-mi patruzeci şi opt de ore pentru a-mi găsi un loc sigur.

— Aveţi cuvîntul meu, consimţi Cattani.

— S-a făcut, zise Sorbi recîştigîndu-şi siguranţa şi încrederea în sine. Deschise un geamantan aparent gol şi-i pipăi fundul pînă cînd găsi discul. Acesta, este, zise. Duceţi-vă cu el la birou.

★

Introduse discul în calculator după care bătu cîteva litere pe claviatură. Maşina începu să lucreze. La mijlocul hîrtiei apăru scris :

LISTA DE NUME

după care maşina bătu fără pauză un nume după altul. Lîngă fiecare nume apărea un număr...

Oamenii lui Laudeo. Răspîndiţi practic peste tot. Toţi la un loc alcătuiau o caracatiţă respingătoare.

Zgomotul maşinii fu acoperit la un moment dat de zbîrnîitul telefonului.

— Allo, auzi Ellin. Alo, cine e acolo ? Na, că s-a închis...

Cattani încetă să se uite la maşină, se întoarse şi privi încruntat pe bancher.

— Aţi aşteptat o convorbire ?

— Nu.

— Ştia cineva că sînteţi aici ?

— Numai şoferul meu, răspunse Sorbi.

— Trebuie să dispărem de aici, nu trebuie pierdut nici un minut !

Sorbi chemă un taxi, urcă în el două geamantane, unul i-l lăsă lui Ellin şi plecă într-o direcţie necunoscută.

— Cattani, ţi-ai dat cuvîntul ! Am nevoie de patruzeci şi opt de ore, zise el şi trînti din mers portiera.

Cîteva zile mai tîrziu cineva sună la uşa casei din Evian unde locuia Elsa. Soţia comisarului mai să leşine. Terrasini. Acesta zîmbi dulce, ca motanul care nu prinde nici un şoarece, dar care vrea să ne facă să credem că nu-i scapă nici unul.

— Dragă doamnă, spuse, vă mai amintiţi de mine ? Ne-am cunoscut în Sicilia.

— Lasă-l să intre, Elsa, se auzi dinăuntru glasul lui Cattani.

Cattani și Terrasini, la Evian

— Ce întîmplare fericită, spuse Terrasini. Ce mai faci, domnule comisar ? Alerg după dumneata prin toată Europa... Frumoasă casă, doamnă Cattani, felicitări. N-aș vrea să mă folosesc de ospitalitatea dv. decît cîteva minute.

— Ați venit degeaba.

— Comisare, ai fost mai repede ca mine, dar discul nu vă servește la nimic. De el avem nevoie eu și prietenii mei. Numai că dumneata vrei să te îmbogățești de pe urma lui, nu-i așa ?

— Nu, nu vreau, răspunse Cattani. Ați întîrziat și de această dată.

— Ce vrei să spui cu asta, comisare ?

— Că ați fi putut rămîne liniștit la Roma. Lista decifrată se află, de-acum, la redacțiile ziarelor, iar mîine va fi făcută publică.

— Dar asta este o greșeală imensă, comisare! Cea mai mare greșeală pe care ai făcut-o în viața dumitale !

— Mă amenințați ?

— Nu, eu spun că lista avea o mare valoare atîta timp cît rămînea secretă. Acum nu mai valorează nici cît un petic de hîrtie.

— Datoria mea este să-i dau în vileag pe cei cu două fețe, cum sînteți și dv. Care pregătesc planuri deșănțate și se îmbogățesc făcînd porcării.

— Și ce vrei să demonstrezi prin asta ? O bravură ? O să fie o explozie apoi furtuna se va liniști și totul reintră în normal. N-o să schimbi dumneata lumea...

— Așa este, n-o s-o schimb. De trîntori ca dumneata lumea nu scapă ușor. Un alt Laudeo va începe să-și întindă iarăși păienjenișul ! Un alt Cannito îi va sări în ajutor ! Dar se vor găsi și oameni cinstiți care să le tragă masca de pe față. Lupta continuă, domnule doctor.

Terrasini nu mai spuse nimic, duse mîna la tîmplă în semn de salut și deschise ușa. Afară vîntul se înteți și îi aruncă în față un pumn de nisip.

Cattani se uită la fotografia Paolei.

— Atunci, cînd am rămas numai noi doi, am înțeles o mulțime de lucruri. În primul rînd că am neglijat-o prea mult. Și că m-am purtat adesea rece cu ea...

— Nu-ți face griji din această pricină, spuse Elsa ridicînd din umeri.

— Ai dreptate, să privim înainte. Acum trebuie să plec, spuse mîngîind-o.

— Poți să vii pe la mine cînd vrei, Corrado.

— Ar fi mai frumos dacă ai veni după mine în Italia.

Tînjise atît de mult după aceste cuvinte, acum însă o speriau.

— Crezi că am putea lua totul de la început?

— De fapt, asta și facem...

Își telefonau în fiecare zi, se trezise, în fiecare, din nou, sentimentul acela puternic. În suflete le singerau aceleași răni și erau conștienți că numai viața împreună le va putea lecui. După cîteva zile Elsa se pregăti pentru a pleca în Italia. Cattani o aștepta la gara Termini din Roma. Erau emoționați.

— Bine ai venit, Elsa. Te așteptam...

Străzile Romei erau asediate de canicula. Opriră mașina într-o piațetă înconjurată de copaci înalți. Își făcu apariția și o motocicletă, un zgomot infernal. Cattani văzu doi indivizi, cel din spate ținea în mînă un pistol îndreptat asupra lor. „Aștia nu iartă nimic", își aminti Cattani cuvintele adjunctului său Altero.

Venise ziua socotelilor.

Simți că un glonte îi atinse brațul sting. Cu mîna dreaptă își scoase pistolul din port-armă. Strigă :

— Elsa, Elsa !

Asta însemna că trebuie să se ascundă după mașină. Femeia strigă și ea numele bărbatului iubit și se aruncă spre el.

— Nu, nu trebuie să te ucidă !

Asasinul de pe motocicletă trase din nou. Glontele o lovi pe Elsa în gît.

Cattani nu-și dădu seama ce se întîmplase. Ochi, apăsă pe trăgaci și-l văzu pe trăgătorul de pe motocicletă căzînd în timp ce însul din față accelera la maximum.

Elsa avea ochii deschiși, pe față începu să i se prelingă o șuviță de sînge. Înțelese. Se aruncă asupra Elsei, o trase la piept ca și cînd ar fi vrut să-i șoptească la ureche o ultimă rugăminte...

La cîțiva pași de Elsa zăcea asasinul ei. Primise glontele în plin. Îi privi profilul de vultur și nu mai avu nici o îndoială : era unul dintre tinerii lui Terrasini....

Versiune prelucrată de
Nicolae Nicoară

UN OM DIN SUD

((Urmare din pag. 258)

de hotel. Cu o călimară, hîrtie de scris și creioane. Au împins-o spre mijlocul încăperii și au înlăturat obiectele ce se aflau deasupra.

„Și acum, a spus bătrînelul, un scaun". A luat un scaun și l-a apropiat de masă. Era vioi și agitat. „Iar acum o să bat cuiele". Băiatul, fata și cu mine stăteam acolo, cu paharele în mînă, uitîndu-ne la bătrînel cum își făcea treaba. Bătuse două cuie în masă, la distanță de cîțiva centimetri unul de celălalt. Ai fi zis că niciodată nu făcuse altceva. Nici o clipă de ezitare. Masa, cuiele, ciocanul și cuțitul de bucătărie... știa exact de ce avea nevoie și cum să se servească de ele. „Nu ne mai lipsește decît o sforicică", a spus el. În cele din urmă a găsit și o bucățică de sfoară. „Perfect. E aproape totul gata. Vrei să te așezi aici, te rog ?", s-a adresat el băiatului. Acesta și-a lăsat paharul deoparte și s-a așezat. „Pune mîna stîngă între cele două cuie, ca să ți-o pot lega. Așa". A înfășurat bine sfoara în jurul încheieturii mîinii, apoi a legat-o zdravăn de cele două cuie. Era o treabă temeinic făcută. Băiatul era incapabil să-și retragă mîna, dar putea să-și miște degetele.

„Te rog strînge acum pumnul, dar lasă degetul mic întins pe masă. Excelent ! Sîntem gata. Cu mîna dreaptă vei putea mînui bricheta. O clipă, vă rog !"

Azvîrcnit spre pat și a pus mîna pe cuțit. „Sîntem gata cu toții. Domnule arbitru, vreți să dați semnalul de început ?"

Mica englezoaică, în costumul ei de baie bleu, stătea în picioare, în spatele scaunului băiatului. Băiatul, care-și ținea bricheta în mîna dreaptă, privea în tăcere spre cuțit. În ce-l privește pe bătrînel, acesta se uita la mine.

— Sînteți gata ? l-am întrebat pe tînăr.

— Sînt gata.

— Și dumneavoastră ?, m-am adresat bătrînului.

— Gata, a răspus el, ridicînd cuțitul deasupra degetului mic al băiatului. Acesta nu-l scăpa din ochi, dar era foarte calm, nici buzele nu-i tremurau. Abia dacă încrunta doar din sprîncene. „Vreți să numărați cu voce tare, vă rog ?" mi s-a adresat el mie.

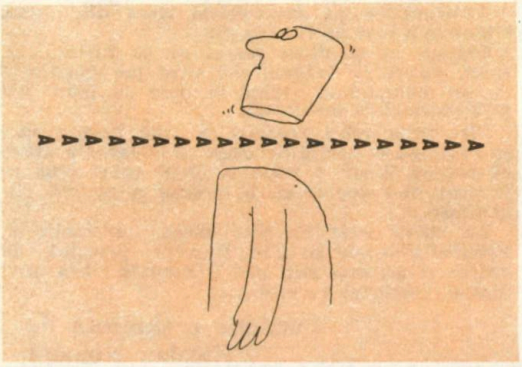

— Da, cu plăcere, am răspuns.

Cu degetul mare a ridicat capacul brichetei și a apăsat pe rotiță. A țîșnit o mică scînteie și fitilul a luat foc, arzînd cu o flacără gălbuie.

„Unu !" A închis bricheta și a așteptat cîteva secunde înainte de a o redeschide. Apoi a apăsat tare rotița și flacăra a țîșnit din nou.

„Doi !" Toți tăceam. Tînărul avea ochii ațintiți asupra brichetei. Bătrînelul continua să țină cuțitul ridicat, dar și el se uita la bricheță.

„Trei !"

„Patru !"

„Cinci !"

„Șase !"

„Șapte !" Incontestabil, era una dintre acele brichete care funcționa bine.

„Opt !" am exclamat eu și, în acel moment, s-a deschis ușa. Ne-am întors cu toții și am zărit în ușă o femeie în vîrstă, scundă și brunetă. A rămas pentru o clipă nemișcată, apoi a înaintat strigînd : „Carlos ! Carlos !" L-a apucat pe bătrînel de mînă, i-a smuls cuțitul și l-a aruncat pe pat. L-a prins de reverele costumului alb și a început să-l zgîlțîie zdravăn, să strige la el furioasă într-o limbă care semăna cu spaniola. De atîta zgîlțîială, bietul om parcă începuse să se dezagrege. Părea o păpușă de cîrpe ale cărei membre zburau într-o parte și alta. Apoi, femeia s-a mai potolit și bătrînelul redevni compact. L-a tîrît în celălalt capăt al camerei și l-a trîntit în colțul patului. Omul a rămas acolo, clipind des din ochi și pipăindu-și capul ca să vadă dacă mai este la locul lui.

„Sînt dezolată, a spus femeia. Regret nespus ceea ce s-a întîmplat !" vorbea o engleză aproape perfectă.

„E de-a dreptul supărător, a reluat ea. Cu atît mai mult cu cît e vina mea. E destul să lipsesc zece minute pentru a mă duce să mă spăl pe cap ca el să înceapă din nou". Părea sincer mîhnită.

Băiatul era preocupat să-și desfacă mîna stîngă. Fata și cu mine tăceam.

„E un pericol public, asta este, a spus femeia. La noi, în țara unde trăim, a tăiat deja 47 de degete și a pierdut 11 mașini. În cele din urmă au vrut să-l interneze. De aceea am venit aici.

— Nu era vorba decît de un pariu neînsemnat, a murmurat din colțul lui bătrînelul.

— Presupun că v-a promis o mașină, a zis femeia.

— Da, a răspuns băiatul. Un Cadillac.

— N-are nici o mașină. Cadillac-ul este al meu. A vrut să joace, deci, un lucru care nu-i aparține. Ceea ce nu face decît să agraveze lucrurile. Sînt de-a dreptul consternată. Era foarte simpatică.

— Poftim, i-am zis, iată cheia mașinii. Și am pus cheia pe masă.

— N-a fost decît un pariu neînsemnat, a îngăimat bătrînelul.

— N-are cu ce să parieze. Nu mai are nimic. Nici o lețcaie. A fost obligat să-mi cedeze tot ce-i aparținea. Am cîștigat totul. A fost greu, foarte greu. În cele din urmă, însă, am cîștigat. A ridicat ochii spre băiat și i-a surîs. Un surîs trist și obosit. Apoi, s-a apropiat de masă și a întins mîna spre cheia mașinii.

Și atunci am putut să-i văd mîna. Nu mai avea decît două degete : degetul mare și arătătorul.

Traducere și adaptare de
Rodica Georgescu

POATE FI POEZIA CONCRETĂ ?

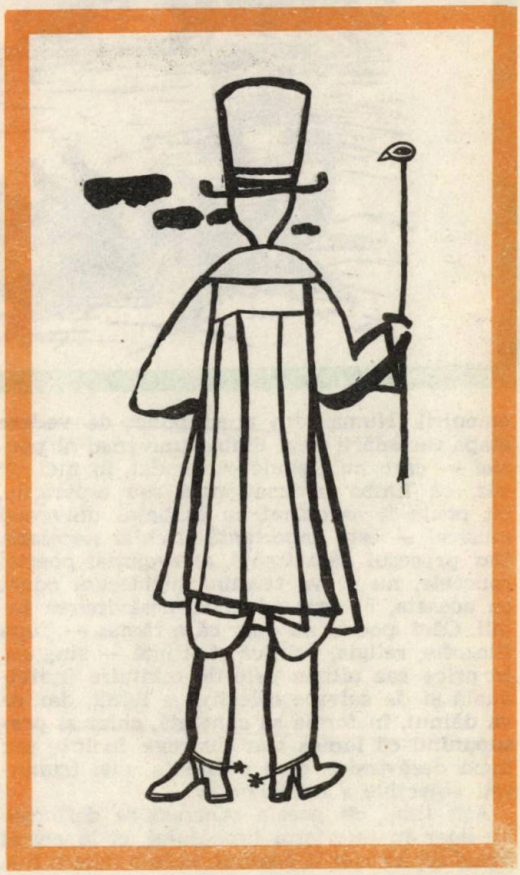

Poezia concretă este capitolul estetic al modelării limbajului universal al timpului nostru. Această definiție a poeziei concrete am descoperit-o la Göttingen, în anul 1975, în prefața unei antologii, intitulată „Konkrete Poesie", apărută la Stuttgart, în 1972, sub semnătura lui Eugen Gomringer. Deși se limitează doar la spațiul lingvistic german, cuprinzînd numai vreo douăzeci și ceva de scriitori, în cele nici două sute de pagini ale sale, antologia ilustrează convingător ideea necesității apariției unor astfel de texte. Este vorba de-o nouă și interesantă, spunem noi, modalitate de-a face poezie, o poezie mai direct accesibilă, modernă, esențializată și obiectivă, care izbește ochiul dar și urechea cititorului, fiind receptată rapid, instantaneu chiar. O poezie pe măsura secolului vitezei și a zborurilor interstelare, a sateliților de comunicație artificiali și a ritmului trepidant al vieții, o poezie nouă pentru omul nou, care e bombardat cu o cantitate tot mai mare de informații și nici nu are timp suficient și posibilități să învețe toate limbile de circulație sau să citească toate marile poeme clasice, cu-atît mai mult cu cît mijloacele „mass-media" au preluat o mare parte din funcțiile de transmitere a informațiilor, chiar și a celor cultural-artistice și literare, pe care le-au avut pînă-n prezent cărțile tipărite. O poezie, în ultimă instanță reclamată de noua teorie a informației și de perspectivele inimaginabile pe care aceasta le va avea asupra dezvoltării civilizației. O poezie, deci, a viitorului.

Poezia concretă trebuie definită nu numai în contextul, ci chiar în interiorul poeziei în general și de aceea, față de afirmația de la începutul acestui studiu, care pornește de la ideea limbajului universal, trebuie purces mai departe. Căci, dacă poezia, ca artă, înseamnă intuiție, viziune, imaginație, contemplație, figurație sau reprezentare, în sensul unui acord universal de pură idealitate a imaginii, poezia concretă nu trebuie să fie cu nimic altceva, rostul ei confundîndu-se cu, ba chiar adîncind, rostul poeziei în general. Iar acest rost — despre care am mai vorbit — nu este numai cel al modelării unui limbaj universal — care ar putea fi, desigur, o etapă a dezvoltării acestei noi modalități de-a face poezie — cît acela de-a salva și de-a mîntui lumea, înălțînd-o pe culmile desăvîrșirii sale.

Poezia nu există deasupra sau în afara lumii. Ea nici nu poate fi considerată în sine. Chiar și ideea de poezie pură are la baza ei elementul concret al pierderii vremii, acea inutilitate plăcută de care s-a făcut atîta caz. Deci, cu atît mai mult poezia trebuie să rămînă un mijloc, un instrument de înfrumusețare și desăvîrșire a lumii, poate singura cale de salvare și mîntuire a ei. Ea va trebui să devină, în acest sens, noua religie a

omenirii. Numai din acest punct de vedere etapa modelării unui limbaj universal al poeziei — care nu trebuie confundat, în nici un caz, cu limba internațională sau esperanto, cît poate fi asemănat cu limbajul universal muzical — este importantă și chiar necesară. Dar procesul desăvîrșirii, al evoluției poeziei concrete, nu se va termina nicidecum odată cu aceasta, ci doar odată cu desăvîrșirea lumii. Căci poezia nu doar că a rămas — după filozofie, religie, politică și știință — singura, în orice caz ultima cale de mîntuire individuală și de salvare colectivă a lumii, dar ea va dăinui, în forma sa concretă, chiar și presupunînd că lumea s-ar distruge, înainte sau după desăvîrșire, prin existența unei frumuseți obiective a universului.

Atît timp cît poezia concretă se definește nu doar în interiorul limbajului, ci în cel al imaginii, termenul concret, care-o determină, nu trebuie opus celui abstract, care a definit-o pînă acum. Acești doi termeni nu sînt decît două atribute, ce definesc, în fond, aceeași esență. Ei nu diferă decît prin aceea că se referă la două modalități, aparent antinomice, deși doar distincte, de reprezentare, al căror rezultat estetic este perfect identic. Deși poezia abstractă pare mai generală, iar cea concretă mai specială și particulară, raportul de universalitate va fi modificat de aceasta din urmă în favoarea ei, în primul rînd tocmai prin dărîmarea barierelor de limbă. Căci pe cînd poezia abstractă, tradițională, se naște în interiorul unei limbi, poezia concretă se naște de-a dreptul universală.

ar iată ce-și propune, în fond, poezia concretă, la ora actuală!

În primul rînd, abolirea subiectivismului. În aparență, un obiectiv aproape imposibil de realizat, atîta timp cît operele de artă sînt create de autori care se exprimă pe sine în ele, deci în mod subiectiv. Dar, atîta timp

Contemplație

r

U S

A

M A

R E

cît arta este expresia unui acord universal asupra idealității unei imagini ce reprezintă, în esența sa, tocmai valoarea vieții și frumusețea obiectivă a lumii, aprecierea ei presupunînd, totuși, existența unui gust obiectiv, ca idealitate absolută sau etalon al tuturor gusturilor subiective — deci o universalitate a valabilității — acest deziderat este absolut necesar să fie urmărit de toți cei care, prin demersul lor, vor să creeze opere nemuritoare. Iată, deci, că „de gustibus est disputandum" și nu **non est.** Concepția că arta este doar o imitație palidă a vieții și-a creației naturale trebuie să fie înlocuită prin **aceea că arta, în sensul ei concret, trebuie să** ajungă să poată nu doar re-, ci chiar **crea** viața, înlocuind formele naturale. Pentru că arta e din aceeași materie cu viața, cu natura și lumea. Creatorul e și el un produs natural și prin aceasta **are** obiectivitate. În acest sens, poezia concretă recuză aspectele strict emoționale și subiective, particular-individuale, ce țin mai totdeauna de exprimarea lirico-discursivă și ambiționează, mai presus de toate, la impunerea unei poezii obiective, creată prin mijloace științifice, abstracte, dar impunîndu-se ca monumente naturale, concrete, prin realizarea și în realitatea lor. Asta în înțelesul cel mai larg al termenului, în care poezie concretă ni se pare a fi chiar și Coloana Infinitului, fără de care am avea, cel puțin personal, senzația că pe pămînt s-ar putea nărui cerul.

Universalizarea prin metacomunicare, coincidență și simultaneitate a comunicării verbale și nonverbale e un alt obiectiv, care ține de stadiul actual al definiției poeziei concrete și se referă, în primul rînd, la găsirea acelui limbaj comun, universal, care să facă inutilă, nenecesară traducerea dintr-o limbă în alta, ba mai mult, să găsească acea modalitate de expresie care să facă posibilă înțelegerea unei poezii, chiar de eventuale ființe raționale extratereste, să zicem. Deci accentul se pune pe rațiune și obiectivitate, în această universalizare. Desigur că atingerea acestui obiectiv presupune sincretizarea cît mai multor arte, găsirea chiar a unor simboluri noi, dincolo de cele lexicale, picturalvizuale sau muzicale, esențial concrete și foarte sugestiv naturale.

Stabilirea unei relații de identitate absolută între text și societate e un deziderat mai vechi al poeziei în general și al poeziei concrete în special, reclamat de ideea rolului civilizator al poeziei pentru societate, în sensul orfic al cuvîntului, și anume acela că doar prin poezie lumea se poate vindeca de animalitate. Or, pentru ca poezia să își poată exercita rolul taumaturgic, ea trebuie să aibă o largă penetrare și un acces cît mai direct, nemijlocit, în toate straturile societății. Textele de poezie concretă ar trebui, astfel, să devină adevărate legi-axiome de

Desene de Elena Constantinescu

principii etern valabile ale procesului de civilizație. În afara acestui rost, poezia concretă, ca și poezia în genere, abdică tocmai de la esența sa.

Toate aceste obiective sau deziderate, ca și atîtea altele, pe care nu le putem releva aici, dar pe care poezia concretă și le-a propus, pornesc de la ideea că epoca noastră, esențialmente rațională, tehnologică și științifică în cel mai înalt grad, trebuie să-și creeze o artă pe măsură care să o exprime și să o fixeze, proiectînd-o în memoria viitorului.

Recursul la această poezie s-a produs sub impulsul experiențelor novatoare desfășurate pe plan mondial, începînd de la reflecțiile lui Mallarmé asupra importanței spațiului grafic, sau de la afirmația lui E. A. Poe, care și-ar fi compus celebrul poem „Corbul", după calcule matematice, la fel cum și Max Bense făcea experiențe combinatorii-matematice, ca și de la prea bine cu-

noscutele preocupări, referitoare la relațiile dintre scrierea fonetică și cea ideografică, ale lui Ezra Pound, ca să nu mai vorbim de adevăratele studii despre ambiguitatea poetică ale lui W. Empson. Dar, chiar și mai departe, oare ce reprezintă metrica antică, decît un principiu cantitativ, matematic și obiectiv al poeziei ?

Că poezia concretă are la bază multe din elementele acțiunilor programatice ale experiențelor triste, cum ar fi : explorarea posibilităților oferite de cercetarea interdisciplinară, vezi relația poezie — pictură abstractă — artă cinetică — muzică serială și electronică — teoria informațională și cibernetizare ; tentativa obținerii unor mijloace inedite de comunicare ; emanciparea de sub tutela conținuturilor tradiționale și resuscitarea semnificațiilor prin însăși desfășurarea experienței combinatorii și altele, este de la sine înțeles. Dar a confunda poezia concretă cu experiențele futuriste în general și mai cu seamă cu acelea la baza cărora stau cu totul alte principii decît cele strict raționale și științifice, obiective, concrete și chiar practice, în sensul orfismului militant, experiențe cum ar fi dadaismul, letrismul sau alte isme, la baza cărora nu stă nici un principiu, sau cel mult unul pur și simplu aleatoriu, ar fi cea mai mare greșeală. Și facem această specificare pentru că deși poezia concretă se consideră și chiar e futuristă, ea nu este, totuși, o emanație a unui moment de dezechilibru istoric și nici o replică epatantă a poeziei tradiționale, menită să șocheze, în mod gratuit, un cititor dezabuzat, ci tocmai rezultanta unei îndelungi evoluții, care trebuie să fie pusă în legătură cu cele mai firești și mai nobile aspirații umane, cu cele mai frumoase și optimiste năzuințe într-o lume dominată de pace și de un viitor deschis — o lume a cărei viteză de dezvoltare, civilizare și înfrumusețare, într-un zbor asimptotic către desăvîrșire și perfecțiune absolută — va crește datorită descoperirii celei mai noi calități a materiei — informația — într-o progresie geometrică.

Pornind de la elementele concretiste ale autorilor deja amintiți, dar și de la textele conținînd elemente concrete propriu-zise ale unor autori ca Arno Holz, Cummings, Carlos Wiliams, Apollinaire — ca să-i citățm aici doar pe cîțiva din cei mai cunoscuți, dar incluzînd, de fapt, tot aici, poeții „à l'écart" — dar și de la concretismul artelor plastice și cel muzical, amintit, Gomringer, împreună cu Pignatari, reprezentantul școlii concretiste braziliene, mergînd pe asemănările dintre textele lor, dar delimitîndu-se net de experiențele futuriste eretice premergătoare, au botezat această nouă modalitate de-a face poezie, punînd, de fapt, bazele teoretice ale termenului concret. Poezia concretă s-a născut, deci, la Universitatea din Ulm, R.F. Germania, în anul 1955, cînd cei doi reprezentanți si primi teoreticieni ai acesteia s-au întîlnit văzîndu-se pentru prima oară în viața lor, după ce, simultan și în paralel, purtaseră povara ideală a aceluiași gînd și vis, pe care amîndoi l-au ilustrat cam în același fel. Au fost atrași în mod irezistibil, iar întîlnirea lor inexorabilă a făcut să se nască poezia concretă.

Necesitatea acestui argument, ca să nu-i zicem studiu, s-a impus de la sine, dat fiind faptul că la noi în literatură poezia concretă nu este cunoscută decît din puținele elemente concretiste mai mult decît concrete, existente în unele din poeziile lui Ion Barbu (matematicianul Dan Barbilian), iar mai apoi prin experiențele de aceeași natură, practicate în poeziile lui Nichita Stănescu. Căci, ce sînt oare „necuvintele" lui Nichita decît o încercare de a sparge învelișul lingvistic tradițional al poeziei românești printr-o expresie de maximă concentrare și profunzime ? Or, mergînd mai departe, mulțimea variantelor eminesciene, pe motivul **mai am un singur dor, litus maris** și **lumen jucundum (marginea mării** și **lumină lină) ?** Nu sînt, oare, și acestea — îndrăznim să ne întrebăm ! — o încercare de esențializare maximă a poeziei, în sensul ideii mallarméene a unei cărți perfecte, care să cuprindă în ea întreaga frumusețe a poeziei lumii ?

Ambiția noastră este aceea — de ce să n-o spunem ? — de-a duce mai departe „experimentele“ acestor trei poeți, cei mai moderni și cei mai importanți poeți români, cei mai universali poeți români, experiențe semnificative prin ele însele, din moment ce autorii lor au simțit nevoia să le facă.

*

Înainte de încheiere, am dori, totuși, să revenim la ideea orfismului militant și a salvării lumii prin poezie, idee aparținîndu-i unui mare român — și l-am numit aici pe Mircea Eliade — dîndu-i cititorului toată asigurarea noastră că prin tipărirea acestor texte nu dorim nici să demolăm, și nici să negăm poezia tradiționalistă, dar nici s-o absolutizăm, sau să o decretăm infailibilă și pură pe cea concretă. Considerăm necesară apariția ei, ca o subliniere a libertății de exprimare în țara noastră și mai ales ca o ilustrare a diversificării modalităților de expresie. Susținem, în concluzie, că poezia concretă e o modalitate posibilă de-a face poezie, convinși că poezia nu există în sine, ci numai în lume, ba, mai mult, că lumea însăși e o poezie concretă. Lumea asta a noastră, românească, dar și universală, imperfectă, pe care cu toții o dorim desăvîrșită. Toți oamenii, dar mai ales noi, scriitorii : Poeții. Căci noi sîntem, în primul rînd, răspunzători de poezia concretă, obiectivă, a universului.

Matei Gavril

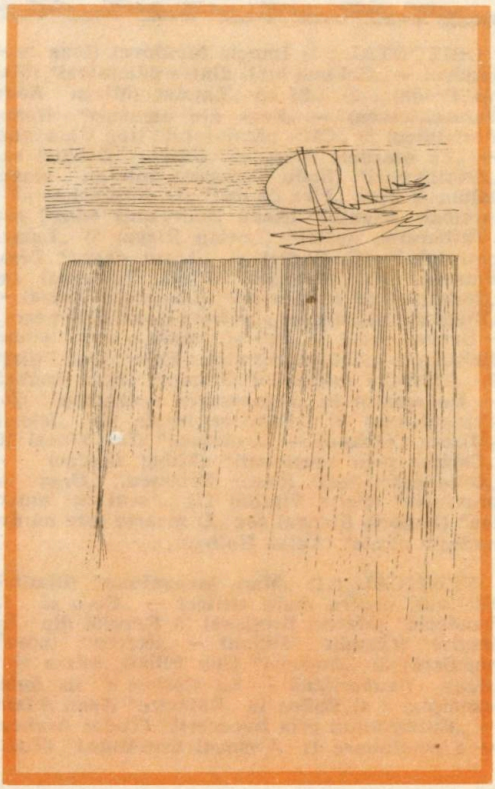

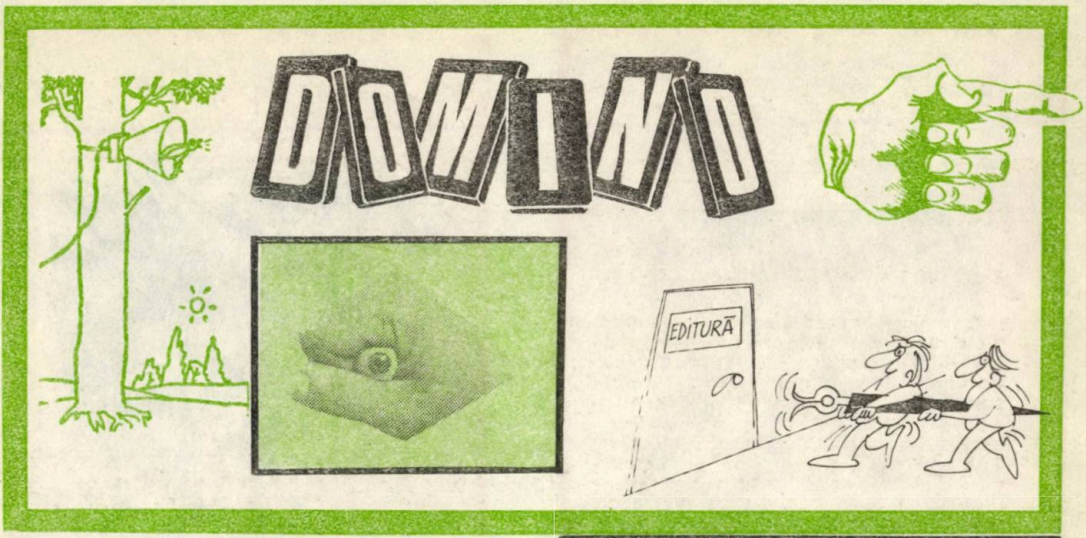

VIAȚA CĂRȚILOR

ORIZONTAL : 1) Imnele Moldovei (Ioan Alexandru) — „Cel mai iubit dintre pământeni" (Marin Preda)... 2) ...Și cu „Laude" (Miron Radu Paraschivescu) — „Seva din adîncuri" (Ioana Postelnicu) 3) „Căile pământului" (Ion Gheorghe) — „Pe coardele timpului" (Mihai Beniuc) sau „Anotimpuri" (Radu Tudoran) într-un singur volum 4) Ține „Fire de tort" (G. Coșbuc) — „Piramidele frigului" (Radu Boureanu) (sing.) sau „Tulburarea apelor" (Lucian Blaga) 5) „Lumea petrolului" (G. Bogza) și „Aurul negru" Cezar Petrescu) 6) „Menuetul" (G.M. Vlădescu) sau „Concertul pe două viori" (Laurențiu Fulga) — „Unde vîntul miroase a petrol" (Ioan Grigorescu). — Supracopertă 7) „Pur și simplu o criză" (Ionel Hristea) — „Calendarul vieii : Prier" (Ion Pillat). 8) „Sfaturile motanului Grigore" (Paul Anghel) — Un amator în „Traversarea nedreptății" (Ion Cringuleanu) 9) Capitole finale din „Istorii" (Mircea Ciobanu) — „Lunatecii" (Ion Vinea) 10) „Călător prin constelații" (Mihai Beniuc) — „Oraș patriarhal" (Cezar Petrescu), „Oraș de provincie" (Petru Vintilă) 11) „Jocul cu moartea" (Zaharia Stancu) sau „O moarte care nu dovedește nimic" (Anton Holban).

VERTICAL : 1) „Mare incognitum" (Dimitrie Stelaru), pentru mulți cititori — „Ce-o să fie bondocei" (Marcel Breslașu) 2) Rezultă din „Întregire" (Claudia Millian) — „Refren" (poezie populară) 3) „Amăgiri" (Ion Pillat), într-o versiune flaubertiană — La Coșbuc e în dublu exemplar ! 4) Epilog în „Rătăcire" (Ioan Adam) — „Cu bastonul prin București" (Tudor Arghezi) și o continuare la „Copacul descătușat" (Tudor George) 5) „Marea fugă" (Lucia Demetrius) — „Teroarea Neagră" (Constantin Chiriță : „Cireșarii"), într-o ediție foarte veche (pl.) 6) Adagio verbal la „Mustul care fierbe" (Octavian Goga) și „Legenda strugurilor" (Dragoș Vrânceanu) — Primele capitole din „Ucenicia lui Ionuț" (Mihail Sadoveanu — „Frații Jderi"). 7) În „Lupta cu somnul" (Ioan Grigorescu) sau trecută prin „Culoarea somnului" (Gellu Naum) — „Alter-ego" (Ștefan Augustin Doinaș). 8. „Corespondent în Orientul Mijlociu" (Crăciun Ionescu) pentru un nume — „Prichindel" (Victor Eftimiu) sau „Lumea cea mică" (Demostene Botez) 9) „Soarele negru — Zeul" (Ticu Archip) — „Spectrul longevității" (Virgil Teodorescu și Gellu Naum) în versiunea verbală 10) „Himera" (Maria Banuș), „Strigoiul" (Ion Agârbiceanu), „Nălucile" (Sanda Movilă) — Capitole din „Mirunа" (Cella Serghi) 11) „Refugii" (Augustin Buzura) (sing.) — „Priveliști din ceramică" (Ion Trandafir) și „Ceramica regăsită" Mihai Negulescu).

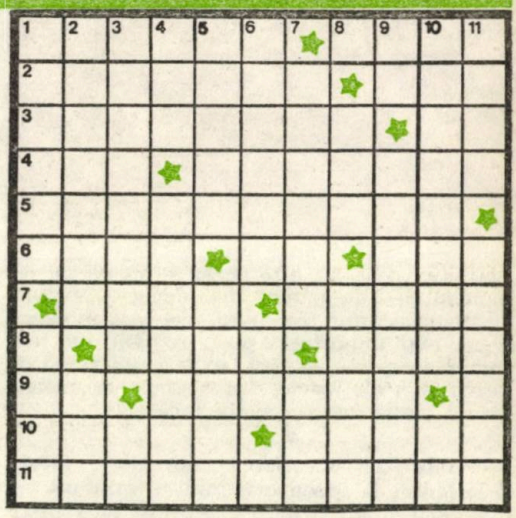

Prof. ARNOLD HELMAN

Parodii de MIRCEA MICU

FĂNUȘ NEAGU

Din vîrful bocancului

A înflorit magnolia la streașina casei mele unde un pictor iubitor de maci și vin de Drăgășani stă să-mi păzească insomniile și timpul liber. De-acum, adio ! Vom fi ocupați cu fotbalul, rîia noastră divină, arborele de camfor din care tot miros și nu mă mai satur. DinspreGiulești bate vînt de pierzanie ; ne-au părăsit șase jucători care aveau și bocanci și ceva în căpățînă și tare mi-e frică să nu umblăm în urma trenului cu bilete în regulă și cu hrană rece pentru doi ani. Vorba cîntecului „ochelarii au mereu vise oarbe / măturile dau singure din coadă" — nu rimează dar se potrivește. Finu' Dinu stă pe Dealu' Feleacului și se roagă de Sin-Petru să închidă porțile retrogradării. Nu cu rugăciuni se mituiesc sfinții, că de, în Balcania trăim și pălinca se mai face și din prune. Steaua și Dinamo se dau huța în leagănul cu două locuri și leagănul nu scîrțîe. Păi, vă anunț, că de-acum, cînd aici cînd la Birlad, nu mă veți prea găsi pe acasă fiindcă mînjit de fotbal ca ursul de miere nu mă pot lăsa de patima și dragostea lui : „Te iubesc pe tine fetele Ioane ?". „Și eu pe ele". Ardelean cu darul humorului, ceea ce mai rar se întîmplă dacă nu chiar niciodată. Poateăl de-a zis „tată, de ce fug nebunii ăia după minge ?" „Apoi că s-o ajungă". „Și dacă or ajuns-o de ce îi dau cu piciorul ?"...

LA „BIJUTERIA"
(Triverb : 4, 3, 7)

AGRICOLĂ
(Criptografie : 2, 6, 5, 1, 2, 4, 5)

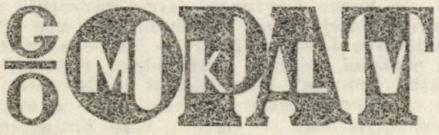

ROMULUS VULPESCU

Monorim-monorim

(după poema Poezie)

Monorim, mizgălim, monorim
Și dăm iama în foi de hîrtie
Rononim, monorim, mormăim
Ronțăim cît a fost să ne fie.
Riciim, monorim, mormăim
E amară ca moartea cucuta
Monorim și vorbim și vorbim
De ne-apucă scărpinatul și guta.
Mormăim și vorbim, monorim
Vrem și noi ceva-ceva să iasă
Patronim, omonim, socotim :
Păru-i rar și căciula prea deasă,
Monorim, patronim, și vorbim...

PETRE STOICA

Ce-am mai visat ? (III)

O căruță cu purcei de lapte prăjiți în votcă.

☆

Am visat că m-au tuns fără rost.

☆

Am visat că sînt falsificator de bani.

★

Am visat că-l citesc pe Socrate în germană.

☆

Am visat că sînt pompier voluntar.

☆

Am visat că sîmbătă era duminică.

☆

L-am visat pe Gellu Naum cu un singur „l".

☆

Am visat că n-am visat nimic.

POETICĂ
(Monoverb cu încastru anagramat : ooxxxxxx)

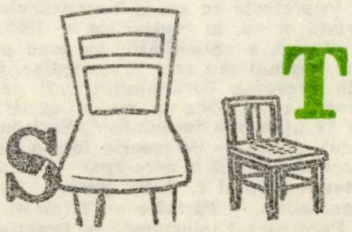

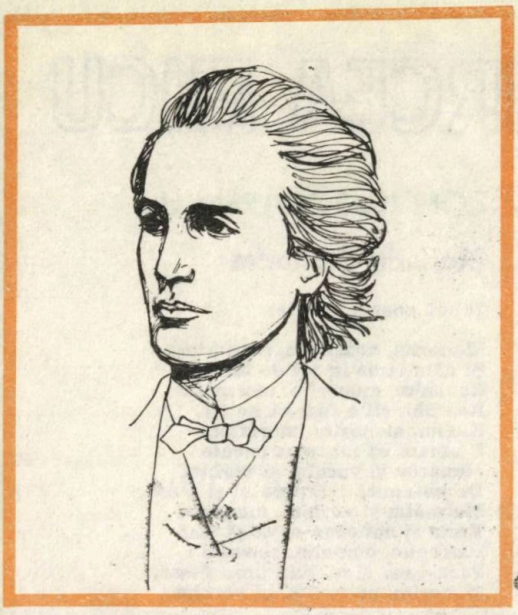

EMINESCIANA

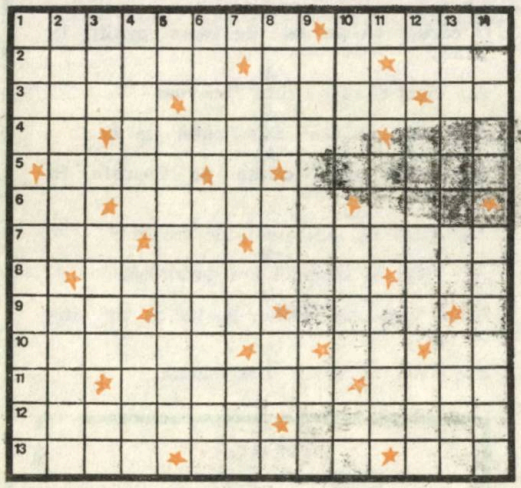

ORIZONTAL : 1. Locul de naştere al poetului, devenit o vatră a spiritualităţii româneşti — Numele Veronicăi, după căsătorie, poetă a cărei viaţă se împleteşte cu cea a Luceafărului, stinsă din viaţă şi ea, în acelaşi an — 1889. 2. Literatură clasică a antichităţii, pe care poetul o citeşte în original sau prin intermediar, fapt vizibil prin prezenţa horaţianului „nil admirari" în „Glossă", prin „Oda în metru antic", prin referirea la „Carmen Saeculare" (Scrisoarea IV) — În locul acesta — Se înscrie într-o tipologie, precum cea romantică în care apar : demonul, satanul, titanul, geniul 3. Sufix pentru formarea unor superlative — Părăsire — Titan 4. Unu la table — Poet care-l înlocuieşte în funcţia de bibliotecar, pe marele poet, la Biblioteca Centrală, la 1 iulie 1875, în urma unor maşinaţii infame, cărora Eminescu le răspunde printr-o diatribă „Petri-Notae" rămasă în manuscris — Bară fixă 5. Imediat — Epitet ce însoţeşte titlul de membru al Academiei acordat postum lui Mihai Eminescu, în 1948 6. Plural (abr.) — Calitate în care tînărul Eminescu se află la Botoşani, apoi la Cernăuţi, având ca profesor pe Aron Pumnul — Acria 7. Ipostază a comicului atingînd sarcasmul, prin tonul pamfletar şi epitetele—invective în satira eminesciană — Nicolae Eminovici, unul din fraţii poetului — Pericole 8. Oraşul lui Dante, Michelangelo şi Giotto, capitala Toscanei, pe care Eminescu îl vizitează, în 1883 — Oală de fier (trans.) 9. Intră în componenţa manuscriselor eminesciene, într-un număr de circa 15 000 — O vină căreia i se extrage ! — Prieten de singurătate al poetului, la Blaj, ulterior autor de cărţi juridice, (Filimon) 10. Nume feminin de la care s-a format diminutivul Emmi din titlul unei poezii de V. Alecsandri ce-l inspiră pe Mihai Eminescu într-un proiect de dramă originală într-un act, posibil şi pentru prietena sa „blînda Milly" din Viena, căreia-i dedică poezii rămase în manuscris — Miros deosebit — Negaţie 11. Simion Oprescu — Nu dispune de timp liber — Boierul prin stăruinţa căruia tatăl poetului, Gheorghe Eminovici, obţine de la domnitorul Mihalache Sturdza titlul de sluger, ulterior pe cel de căminar. 12. Ultimul oraş în care se efectuează turneul trupei Pascaly în Banat, unde sufleurul M. Eminescu admiră jocurile şi costumele populare româneşti — Schinaş în luntrea pescarului 13. După cum afirmă Maiorescu în studiul „Eminescu şi poeziile lui" (1889) au fost înnoite de noi prin folosirea numelor proprii, a cuvintelor prozaice şi a pronumelor conjuncte — Nume feminin care apare în nişte hîrtii conţinînd versuri, găsite de A. C. Cuza ; o dragoste pentru un personaj purtînd acest nume aflăm şi în proiectul de dramă „Alexandru Lăpuşneanu" — Vin primele... în ajutor !

VERTICAL : 1. Unul dintre fraţii poetului, mai aproape prin vîrstă de acesta, tovarăş de joc la Ipoteşti, despre care scrie în poezia „Copii eram noi amîndoi" — Carieră universitară pentru care Eminescu trebuia să se pregătească la universităţile din Viena şi Berlin, pe care poetul o începe suplinindu-i la un curs de logică pe Xenopol, la Institutul academic din Iaşi, ulterior predînd un timp limba germană, la cursul superior 2. Actor şi animator al teatrului românesc, care în 1868 îl angajează pe tînărul Eminescu ca sufleur în trupa sa, luîndu-l în turneu în Ardeal şi Banat — Sinonim pentru a ucide, folosit, cum atestă „Dicţionarul limbii poetice a lui Eminescu", în multe creaţii, în „Călin—File din poveste" şi în sens metaforic 3. Prefix pentru ureche — A se ruşina — Andrei Mureşanu poetul mesianic dintr-un poem eminescian 4. Ziar, apare la Bucureşti, la care Eminescu este redactor în perioada 1877—1883, fiind coleg cu I. Slavici şi I. L. Caragiale ; aci i se publică majoritatea articolelor pe teme politice, sociale, morale — Pseudonim al criticului şi istoricului literar Eugen Lovinescu care-i consacră multe pagini marelui poet în studiile dedicate lui Titu Maiorescu 5. Elena Negri — Numele de familie al poetului, pe care Iosif Vulcan, redactorul revistei „Familia", l-a schimbat în Eminescu, odată cu prima poezie publicată, „De-aş avea", în 1866 6. Săritură — Oraş în care Eminescu este şcolar, între anii 1858—1863 şi 1864—1866, unde

asistă la reprezentațiile teatrale ale trupei Tardini-Vlădicescu fiind atras de teatru. 7. Literatura și teatrul, două dintre constantele preocupări ale poetului, într-un nume generic (pl.) — Dînsa — În „Dorință“ pe el „înfiorate / Or să-ți cadă flori de tei.“ 8. În acest oraș Eminescu se găsește în perioada 1874—1877 ca bibliotecar, profesor, revizor școlar și gazetar la „Curierul de...“, foaia „vitelor de pripas“ — Coapsă — „...aniversară“, titlul unei proze eminesciene 9. Chinuiți — Intonație, notă definitorie a declamării 10. Nume masculin în titlul unei poezii cu „frumoasa fără corp“, și al unui personaj central din proiectul de dramă „Mira“, în poezie moare mistuit de o ficțiune, iar în dramă înnebunește — Locuri de audiere a cursurilor — Pronume posesiv. 11. Onomatopeea broaștelor — Căsuță țărănească în vechea Rusie 12. Constantin Tănase — Fiica vornicului Iurașcu, mama poetului, decedată la 15 august 1876, căreia îi dedică elegia „O, mamă...“ ce se încheie astfel : „De-a pururea aproape vei fi de sînul meu... / Mereu va plînge apa, noi vom dormi mereu“ — A lucra pămîntul 13. „Convorbiri...“, revista Junimii, în paginile căreia M. Eminescu va debuta în 1870 cu trei poezii : „Epigonii“, „Venere și Madonă“, „Mortua est“ — Orașul transilvănean, „mica Romă“, centru de cultură și istorie românească spre care Eminescu se îndreaptă pe jos în anul 1866 14. Scrierile unui gen literar din care fac parte „Geniu pustiu“, „Sărmanul Dionis“, „Cezara“, „Avatarii faraonului Tlà“ — Numele de familie al bătrînului vornic din Boldești, bunicul lui Eminescu pe linie maternă.

Dicționar : ISM, REC, CEU, OTARAC, ARN, IZBA.

Prof. ARNOLD HELMAN

CENTENAR

(Monoverb eliptic anagramat)

-10

EPIGRAME

UNUI UMORIST SLAB

Că numai oamenii rîd, bine
Am înțeles, nu zic nici pîs !,
Dar dacă rîsul nu-i de tine
E musai să fii tu de rîs ?

SCRIITORII MULȚUMESC AVOCAȚILOR

Meseria le-a impus
Limba s-o slujească :
Chiar cînd n-au nimic de spus
Musai să vorbească.

ELIS. RĂPEANU - DOBRIȚOIU

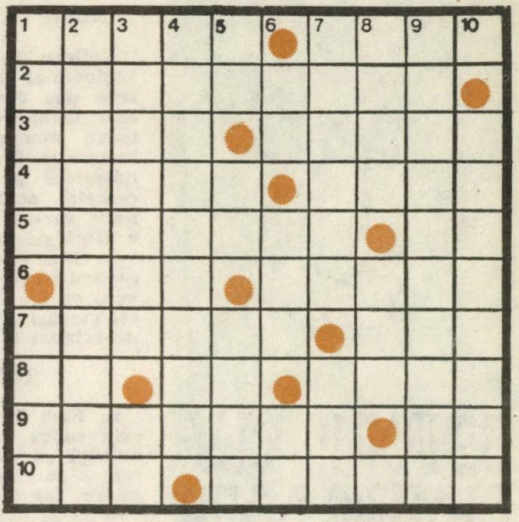

La teatru

ORIZONTAL : 1. Loc rezervat în sala de spectacole — Piesă în premieră la televiziune **2.** Capul de afiș al scenei românești **3.** Trage cortina într-o premieră nocturnă — Intrarea în scenă pe ușa din spate **4.** Tonifiant pentru un june prim, la întîia lui apariție pe scena vieții — Elena din Troia, în interpretare masculină **5.** Luminiile rampei — Aflate în încurcătură **6.** Ioniță fără consoane ! — Trupă care își desfășoară activitatea în cadrul ansamblului armatei **7.** Generator de tensiuni dramatice — Capul de afiș al preferințelor spectatorilor. **8.** Dramă lipsită de conținut ! — Ion Caramitru în „Vlaicu Vodă“ — Scena „amicilor“ lui Caragiale **9.** Aplauzele la scenă deschisă — Fotolii laterale ! **10.** Început de meandre — Tensiuni dramatice trăite deopotrivă de actori și spectatori.

VERTICAL : 1. Piesă montată la radio. — Personaj principal pe scena vieții **2.** Totalitatea numărului de spectatori dintr-o sală de spectacole **3.** Ropote de aplauze — „Steaua fără nume“, la teatrul din Oradea ! **4.** Tip de comedie bufă **5.** În prag de stagiune ! — Trei jumătate — Teatrul Mic (pl.) **6.** Ion Talianu în „Gaițele“ ! — Ansamblu omogen — Ion Manolescu în „Patima roșie“ ! **7.** Piesă reprezentativă într-un ansamblu de ornamentație populară — Referitor la viața... biologică ! **8.** Făcut de rîs pe scenă — Stihuri în premieră. **9.** Afișe teatrale **10.** Succes de public (pl.).

Dicționar : IIA.

CORNEI POPESCU

ISTORII ELY-CIDATE DOAR IN-ANECDOTE

RĂSPUNS

Împăratul Octavian August își frecă ochii : pur și simplu nu-i venea să creadă. În fața lui se afla un om care semăna perfect cu dînsul. Ceru un obiect în care să-și oglindească chipul, apoi privi fața străinului. Era leit el ! Aceleași trăsături, aceeași privire și mai mult, avea cam aceeași vîrstă cu el ! După ce trecură cele cîteva clipe de nedumerire — împăratul i se adresă în glumă celui care-i stătea în față, un grec din insula Samos care afișa un zîmbet inteligent.

— Spune-mi, omule, în tinerețea ei, mama dumitale n-a fost cumva la Roma cam pe vremea cînd și tatăl meu era un tînăr plin de farmec ?

— Cu siguranță, nu, Cezare, mama nu a fost la Roma în vremea aceea. Dar tatăl meu a stat cîțiva ani la Roma înainte de nașterea ta !

BĂTRÎNUL LEU

O admiratoare fervență îi spune lui Winston Churchill :

— Probabil că simțiți ceva extraordinar cînd vedeți cîtă lume se adună cînd vorbiți în public !

— E adevărat, dar nu uit niciodată că dacă ar trebui să fiu spînzurat în loc să țin un discurs s-ar aduna de trei ori mai multă lume.

NIMIC NU-I IMPOSIBIL

Boileau fu rugat de regele Ludovic al XIV-lea să comenteze una dintre poeziile pe care monarhul le scrisese într-un moment de singulară inspirație. După ce răsuci manuscrisul pe o parte și pe cealaltă, poetul dădu un răspuns care îi făcu să înghețe o clipă pe toți cei de față :

— Sire, nimic nu-i imposibil pentru majestatea voastră : ați vrut cu tot dinadinsul să scrieți versuri proaste și ați reușit de minune !

TORTURĂ

În Evul Mediu, un biet om este supus cumplitei torturi numită „a saboților". Picioarele i se rup și troznesc sinistru, iar călăul îl întreabă :

— N-ai nimic de spus ?

— Ba da... ba da !...

— Atunci vorbește !

— N-aveți cumva saboți cu un număr mai mare ?

REFUZUL

Țintuit la pat de cîteva săptămîni, regele Carol al XIV-lea al Suediei refuza cu îndărătnicie tratamentul medicilor. Aceștia, după ce încercaseră tot soiul de leacuri, îi recomandară o soluție veche de cînd lumea : luarea de sînge. Dar suveranul refuza cu îndărătnicie această umilă operațiune. Medicii au susținut că acest refuz i-a fost fatal. Totuși, după moarte s-a descoperit motivul refuzului atît de categoric al regelui. În tinerețe acesta fusese militar în armatele republicane franceze și avea tatuat pe brat lozinca revoluționarilor de la 1789 : „Moarte regilor" !

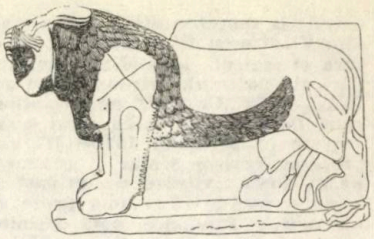

PEDEAPSĂ

Istoria măruntă ne relevă uneori lucruri cu haz... Se spune că în 1831, ducele de Modena, dușman neîmpăcat al celor ce purtau barbă, a promulgat un edict original, care decreta că orice străin care trece pe domeniile lui și nu are acte în regulă va fi condamnat la... raderea bărbii.

NOUTATE ?

Am auzit cu toții despre bătălia de la Waterloo. Dacă l-am crede pe istoricul belgian Jules Dutilleux, ea n-a avut loc la... Waterloo, ci mai departe cu 12 km., lîngă satul Plancenoit.

Deci ar trebui să dăm satului Plancenoit ce aparține Waterloo-ului ?

REPLICĂ

Un deținut în prevenție este condamnat la închisoare. Indignat, se ridică și strigă :

— Dreptate ! Cer să mi se facă dreptate !

— Liniște ! strigă judecătorul. Uiți că te afli în fața unui tribunal regal ?

M. POPESCU

PREZENȚA DE SPIRIT

Un moment de neatenție a făcut ca în clipa cînd a pășit pe pămîntul Africii, după ce a părăsit corabia, Iulius Cezar să alunece și să se trezească pur și simplu în genunchi. Prin minte îi trecu, fulgerător, ideea că întîmplarea putea fi privită de unii dintre soldații săi ca fiind de rău augur, un semn fatidic sub care să stea acțiunile viitoare. Astfel că se prefăcu că mîngîie pămîntul pe care apoi îl sărută. Și, ridicînd ochii înspre cer zise : „Zei nemuritori ! Vă mulțumesc că am ajuns clipa să sărut pămîntul dorit al Africii" !

TRADIȚIE

Familia britanică a păstrat o tradiție surprinzătoare în relațiile cu personalul de servici.

Ducele Gloucester, unchiul reginei, citea ziarul în fața șemineului. O buturugă s-a rostogolit și covorul a luat foc, răspîndind un fum înecăcios. Ducele părea că nici nu observă. Dar intră valetul, pune buturuga la loc în șemineu și stinge focul. „Era și timpul", mormăi ducele fără măcar să-și ridice privirea de pe ziar.

Desene de Gabi Popescu

MALIȚIOZITATE

Festinul oferit de prințul Chigi papei Leon X a făcut furori în epocă. Într-adevăr, după fiecare fel de mîncare, farfuriile din aur masiv erau aruncate în Tibru. Dar la urechile romanilor au ajuns zvonuri cum că prințul instalase plase sub ferestrele palatului.

SOLDATUL

Luptele începuseră. gloanțele șuierau deja prin aer, dar mareșalul Ney citea în continuare statului său major ordinele primite de la Napoleon. La un moment dat un glonte găuri hîrtia pe care o ținea în mînă. Fără să i se clintească vreun mușchi pe față, Ney ceru scuze că e nevoit să sară cîteva cuvinte după care citi mai departe ordinele.

PORCII ȘI EXPLOZIILE NUCLEARE

În perioada anilor cincizeci exploziile nucleare americane se succedau cu repeziciune devastînd atoluri din Oceania. După o astfel de încercare, președintele Comisiei Atomice a S.U.A. a declarat la o conferință de presă că nu există nici un pericol de contaminare a locuitorilor din insulele apropiate în care se efectuau experiențele. Ba mai mult, vizitînd pe locuitorii unui atol aceștia i-au confirmat că se simt bine, iar el însuși le-a făcut cadou zece porci.

Întrebat ce părere are despre o asemenea declarație, Albert Einstein a răspuns fără să se gîndească prea mult.

— Cel mai în măsură să răspundă e al unsprezecelea porc !

SFATURILE PRIETENILOR

O foarte frumoasă curtezană din anturajul lui Napoleon al III-lea, din păcate cunoscută și pentru că nu putea să ducă pînă la sfîrșit o conversație, se plîngea unei amice, odată, spunîndu-i că nu mai știe cum s-o scoată la capăt ! E asaltată de o mulțime de tineri, care de care mai atrăgător.

— Dar, e atît de simplu, îi spuse prietena. Ar fi de-ajuns să le vorbești și-oi vedea cum nu rămîne nimeni în jurul tău.

CE E SIGUR...

După îndelungi chibzuiri, îi scria Benjamin Franklin unui prieten. „Constituția noastră, iată, acum e un fapt real. Nimic nu ne face să credem că ea nu va fi un lucru sigur, care să dureze peste veacuri. Și totuși, dacă stau bine să mă gîndesc cu adevărat sigure în această lume nu sînt decît impozitele și moartea".

FRAȚII

După revocarea Edictului de la Nantes, numeroși protestanți care nu au voit în nici un chip să-și abjure credința au fost arestați și băgați în temniță. Ambasadorul Angliei la curtea regelui Franței a încercat eliberarea lor cerîndu-i suveranului acest lucru.

Luînd un aer marțial, regele îl întreabă pe ambasador :

— Ce va zice oare regele vostru dacă îi voi cere să elibereze tîlharii deținuți la Newgate ?

— Sire, negreșit, regele meu va fi de acord cu cererea dumneavoastră dacă îi veți reclama ca pe frații voștri.

DAN PANAIT

Artificii

● Dragostea la prima vedere este întotdeauna oarbă.

● Căsnicia lor se baza pe un desăvîrșit respect reciproc : după fiecare pereche de palme, ea îi punea o pereche de coarne.

● Praful de pușcă va face pînă la urmă să se aleagă praful de civilizație.

● Însurătoarea de tînăr e ca gustarea de dimineață, dar te apucă o foame pe la prînz !...

● Capodopera poluării : o imensă natură moartă.

● O ilustrare a romanului „Fructele mîniei" : pentru că ea l-a tras de păr, el a bătut-o măr.

● Aforismul este șiretlicul unora de a intra în istoria culturii pe scurtătură.

● Femeile întîrzie la întîlnire, într-adevăr, dar o fac cu o punctualitate de ceasornic.

● Imbecilul avea o consolare : pînă și Einstein se născuse analfabet.

● Spectatorii care s-au urcat pe tabela de marcaj sînt rugați ori să se dea jos, ori să nu mai modifice scorul.

● „Tineretul din ziua de azi !" — spuseră cu năduf reprezentanții tineretului din ziua de ieri.

● Vîrful Omul — ce minunat sună acest cuvînt !

● „După mine, potopul !" — n-a fost deviza unui rege, ci a unui instalator.

● E, totuși, mai cinstit să tragi cu pușca decît să tragi cu urechea.

MONTANĂ

(Intars : xxxooxxoo)

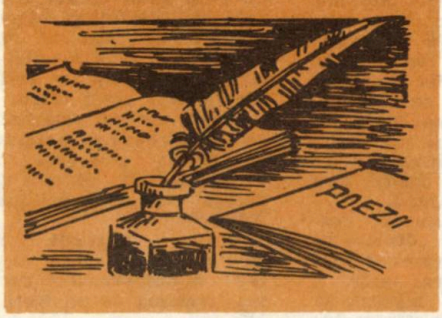

Încă o enigmă neelucidată : Corneliu Vadim Tudor cu barbă

● „Pe cine nu lași să moară nu te lasă să trăiești" — scria la reanimare.

● Gura sobei — televizorul Evului Mediu.

● Sînt de acord să fim toți ca unul, dar cu o condiție : acela să fiu eu !

● Revoluția științifică va înlocui viermele de mătase cu viermele de plastic.

● Ferește-mă, doamne, de prieteni, că și ei se feresc de mine !

● Să cîștigi Cupa și să retrogradezi în același timp — iată marele event.

● „Încercarea moarte n-are" — a spus el la ultima tentativă de sinucidere.

● Numai în limba română poate fi întîlnit un asemenea grad de rudenie : o mamă de bătaie soră cu moartea.

● La divorțul lor scandalos, soții și-au împărțit în mod egal bunurile, în afara bunului-simț.

● La judecata de apoi, ateul i-a spus lui Dumnezeu : „Pentru o ființă care nici nu există, te ții destul de bine !".

● La urma urmei, corrida nu e decît un abator cu public.

● Un grec antic nu se va înțelege niciodată cu un grec modern, și asta nu din cauza limbii. Pur și simplu așa sînt ei.

● Ca urmare a secetei, în acea vară vacile au dat numai lapte praf.

● „Am învins !" — strigă soldatul de la Marathon, deși alergase de unul singur.

● Paza bună trece, primejdia rea rămîne !

● Cînd a aflat că taică-său tăiase vițelul cel gras, fiul risipitor s-a întors imediat acasă.

● Să nu ne facem iluzii : nu există decît o singură viață de apoi.

● Ah, spuse pușcăriașul, dacă aveam dungile invers eram acum marinar !

● După o viață aventuroasă, tînăra ajunsese la maturitate : decît un roman prost, mai bine un bucureștean deștept !

Corneliu Vadim Tudor

Pădure, dragă pădure

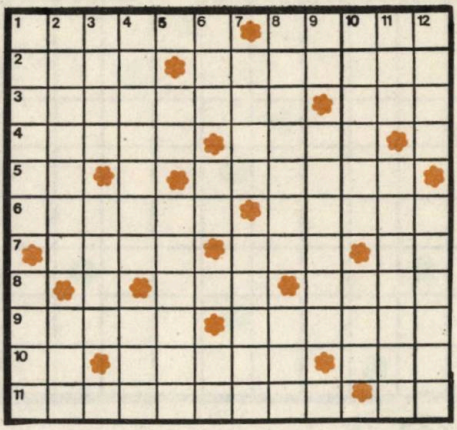

ORIZONTAL : 1. Scriitor român, autorul cunoscutului roman „Pădurea nebună“ — Galbenul pădurii eminesciene **2.** Lăstăriș de arbuști cu ramuri dese — Vînător ascuns în inima pădurii **3.** Marele nostru poet național, care, „băiet fiind, păduri cutreieram“ — Papagal din pădurile Americii **4.** Protagonista turmelor de vite din livezile și poienile românești — Dublu campion ! **5.** Rădăcină de arțar ! — Domn al Moldovei, care, la Codrii Cosminului, a ciștigat răsunătoarea bătălie împotriva craiului polonez **6.** Farmecul tomnatic al pădurii de aramă — Puțin cîte puțin **7.** Prozator român (1838—1916), prieten al lui „conu Mihai“ în incursiunile sale cinegetice, cel cu descrierea vînătorii de urși la vizuină — Pieptul hainei ! — Lizieră de goruni ! **8.** Arborele gîndacilor de mătase — Rodul-pămîntului, denumirea populară a acestei plante erbacee care crește în pădurile umbroase și umede **9.** „În pădurea Petrișorului“, „Pădurea spînzuraților“, „Pădurea nebună“, „Pădurea vulturilor“... — Sadoveanu, Rebreanu, Zaharia Stancu și Tudor Jarda, față de titlurile de mai înainte **10.** Rădăcina fagilor ! — Ghiocel de primăvară — Mic arbust ale cărui fructe se întrebuințează la prepararea unei băuturi răcoritoare **11.** Clasic al picturii românești, a cărui „Pădurea de fagi de la Fontainbleau“ a fost expusă la Salonul de la Paris, în anul 1880 — Culmea Carpaților !

VERTICAL : 1. Esența tare a pădurilor românești — Clasic al literaturii noastre, autorul cunoscutelor versuri „La noi sînt codri verzi de brazi“ **2.** Buștean gros de stejar, întrebuințat în construcții — Verdele pădurilor de brazi **3.** Arbust întîlnit în pădurile montane și subalpine, din ale cărui fructe se prepară o băutură aromitoare — Răpitoare de pădure **4.** Țesătură obținută din bumbac — Pădurar, în cele din urmă ! **5.** Personalul din Pădurea Neagră ! — Petrecere populară, legată de calendarul vieții păstorești **6.** Regele pădurilor românești — Cumpăna apelor dintre două masive muntoase — Delimitări silvice ! **7.** Alt nume dat stejarului stepei românești, cultivat în plantații forestiere pentru producția de lemn — Supliment **8.** Munții Pădurea Craiului fac parte din acest complex muntos al Carpaților Orientali — Vînătoare în pădurile bănățene **9.** La marginea codrilor ! — Pămînt pregătit pentru amenajări forestiere **10.** Legat de cultură ! — Pămînt mîncat de aluviuni și torente **11.** Urma ursului în pădure ! — Scuza vînătorului neîndemînatic **12.** Stejarii seculari de la Petriș, monumente ale naturii, se află în acest județ din vestul țării — Fir de broderie.

Dicționar : AIN.

CORNEL POPESCU

ÎN CONTROL

(Metagramă anagramată xxxxxxxxNx — xxxxxCxxxx)

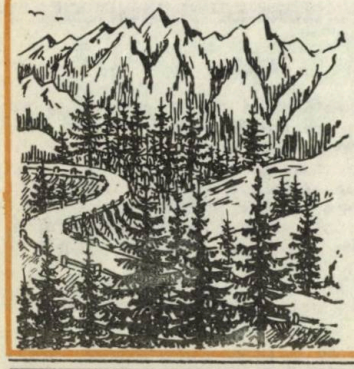

ZOOLOGICĂ

(Rebo anagramat : 3+6=9)

ÎN DELTĂ

(Metagramă anagramată Mxxxxxx — xxxxxxI)

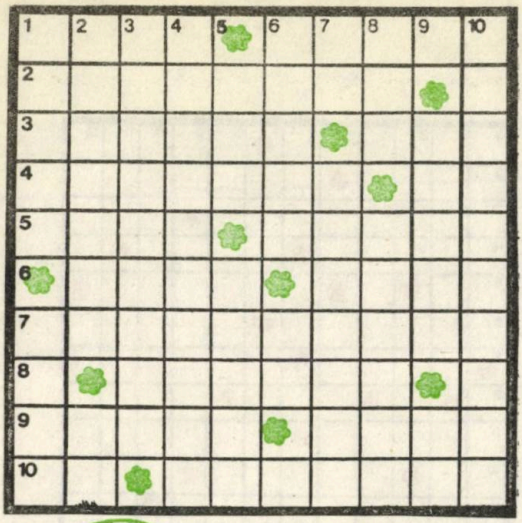

Pe negîndite

ORIZONTAL : 1. Compoziție în piatră — Diplomat de tip vechi. **2.** Portbagaj de mînă **3.** Aria vînzătorului de păsări (masc.) — Corespunzător din toate punctele de vedere **4.** Depășirea atribuțiilor — Trăiri interioare ! **5.** Casa moșului și a babei — Manual de interpretare la vioară **6.** Responsabil cu datul pe brazdă — Articol demonstrativ **7.** Izvoare de sănătate **8.** Fond literar **9.** Tip de scriere în versuri (pl.) — Venit la casa domnească (od.) **10.** Este, dar în alt fel — Ajuns la destinație.

VERTICAL : 1. Dată pentru o întîlnire care nu va vea loc — Capete de acuzare **2.** Drept de control — Mioara și surorile sale **3.** Definită cu mare ușurință **4.** Probă de minimă rezistență **5.** Stimulator de intensitate a auzului — Numărul unu arab **6.** Format de carte (fem.). — Mereu înainte ! **7.** Curs mediu de literatură ! — Pulbere fină de curățat **8.** O mîndrețe de fată ! — A da înapoi **9.** Lapte fiert servit la borcan. — Prins de cap ! **10.** Invincibile la greutate.

Dicționar : IRAT.

Pe gînduri

ORIZONTAL : 1. Mînă forte — Lovitură de cap **2.** Punct de referință într-o viață de om **3.** Debutanți în lotul seniorilor — Arată ca un ogar ! **4.** Luptător african în armură **5.** Avantaj serviciu — Gol goluț **6.** Fruntea sus ! **7.** Răi și fără inimă ! — Răspuns prompt la niște vorbe aruncate-n vînt — Miez de chiflă ! **8.** Un pictor ajuns la strîmtoare ! — A produce tulburări nervoase **9.** Ultimul loc la calificări **10.** Plasată la intrarea în studioul de radio și televiziune — Clipă de eternitate.

VERTICAL : 1. Fratele mai mic al lui Prîslea — Basma curată **2.** Contact bilateral — Protejat cu forțe proprii **3.** Local de observare ! — Voce înaltă ! **4.** Date înscrise în buletin. **5.** Cuvînt scos de la inimă. — Primul în muncă ! **6.** Manual de ridicarea greutății la stilul împins — Mica înțelegere **7.** Ce-i în gușă și-n căpușă ! — Tip de specialitate pentru operații estetice **8.** Grupare poetică — Urzite în spate. **9.** A iubi pînă la moarte — Membru fondator al unor case memoriale **10.** Filă din trecutul nu prea îndepărtat — De partea cealaltă a geamului.

CORNEL POPESCU

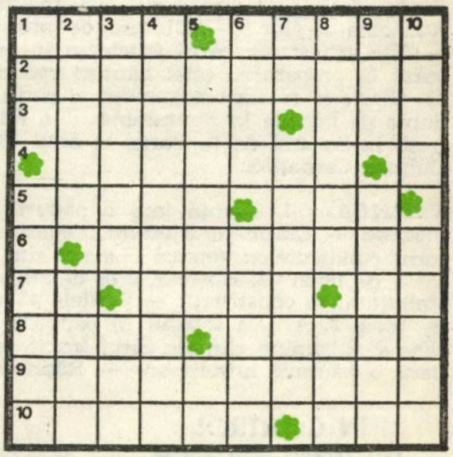

Zîmbiți, vă rog...

UN RĂSPUNS

Într-un bar, un client se plînge :

— Chelner, în paharul meu se înecă o muscă !

— Dar ce credeți, domnule, am să le învăț să înoate ?

CURSA

Marius își anunță prietenii că a doua zi va participa la o mare cursă ciclistă. Dar la plecare nu sînt decît doi concurenți : Marius și Olive ; fapt ignorat de prietenii săi.

Marius termină cursa după Olive, dar a doua zi vine la cafenea plin de mîndrie.

— Ei, cum a fost cursa ? îl întreabă amicii.

— Extraordinar ! răspunde Marius, am terminat al doilea !

— Bravo ! Și Olive cum a alergat ?

— Bietul Olive, a terminat cursa penultimul !

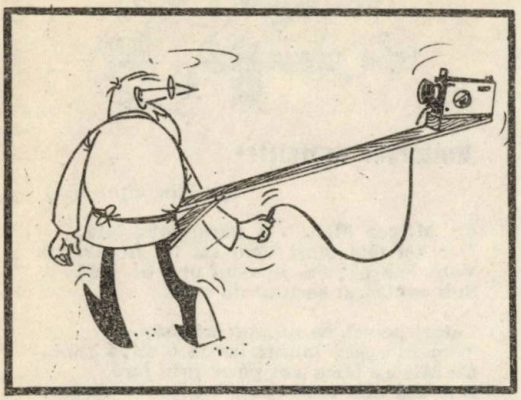

Căutate și Găsite

Mașina dvs. este supra-încărcată, spune agentul de circulație, vă rog să-mi dați carnetul de conducere.

— Dar ce să faceți cu el ? Nu cîntărește nici 30 de g !

●

Un soț nervos se plimbă de colo-colo.

— Sînt îngrijorat din cauza soției, explică el unui pieton.

— Dar ce are i s-a întîmplat ceva ?

— A plecat cu mașina, și de-abia am cumpărat-o, este nouă.

●

Pacienul se lasă consultat de doctorul ortoped.

— Picioarele dvs. sînt sănătoase, dar sînt negre din cauză că trebuiesc spălate.

— Asta mi-a spus și doctorul casei, dar mai înainte am vrut să consult un specialist.

●

— M-am săturat să mai trăiesc altăuri de un zgircit ca tine. Ia și verigheta înapoi.

— Dar unde-i hîrtia în care a fost împachetată ?

GHEORGHE GROSU

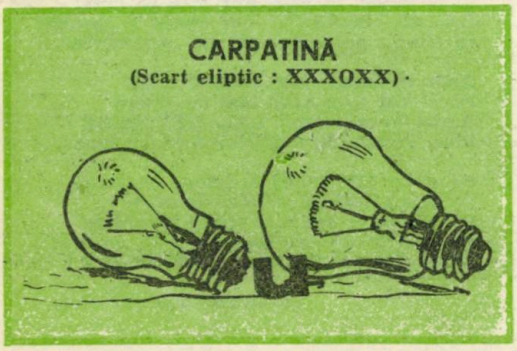

Rondeluri

Rondel funcționăresc

Mai pune-un indigo mai nou
Și-n două exemplare scrie,
Dar iată a greșit din nou
De fapt ce scrie nu prea știe.

Mai caută ceva hîrtie
Umblînd din birou în birou,
Mai pune-mi indigo mai nou
Și-n două exemplare scrie.

O cafeluță la reșou
Așteaptă un coleg să-i vie
Și vrea atent cu el să fie !
Pune cerneală în stilou.

Mai pune-mi indigo mai nou.

Rondel proverbial

Pe cine nu-l lași să moară
Nu te lasă să trăiești,
Să- i fie viața ușoară
Nu știi cum să-l sfătuiești.

Ce vă spun nu sînt povești,
L-am ajutat astă vară.
Pe cine nu-l lași să moară
Nu te lasă să trăiești.

Ca răspuns, drept o ocară
Îți vine să-nebunești.
După ce îl omenești
Îți face viața amară.

Pe cine nu-l lași să moară.

GHEORGHE GROSU

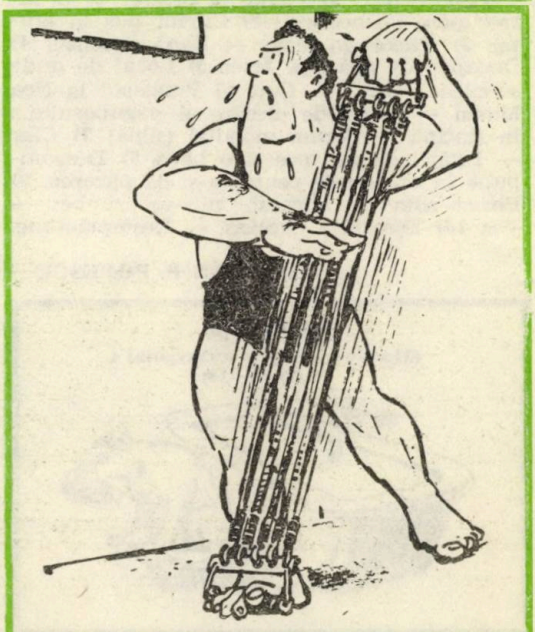

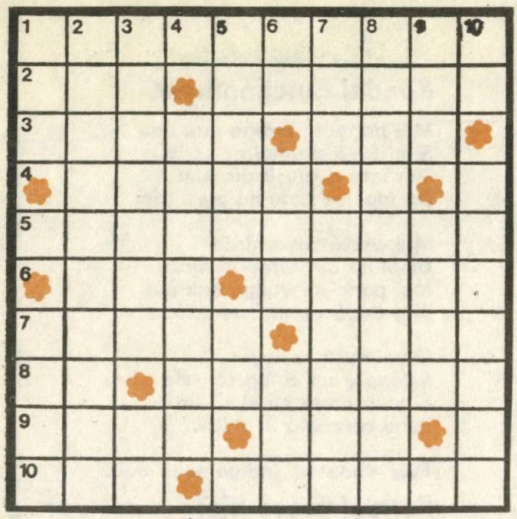

pentru tine

ORIZONTAL : 1) Îndreptare de limbă. **2)** Ea în singurătate. — Îți dă tărie **3)** Om de curte veche. — Talerul de marfă. **4)** Peşte fără sos **5)** Îi tăiem repede nasul **6)** Formă geometrică... ce cade din pom. — Găzduit provizoriu **7)** Cu vîrsta de față — Strălucirea supărării (pl.) **8)** Sînt — Modifică curentul **9)** Scobitori pentru furnică — Naos fără acoperiș ! **10)** Cînd e albă bate la ochi. — O scumpete de animal... pentru acoperire.

VERTICAL : 1) Ploaie la cerere. — O întrerupere de nedorit ! **2)** Cuvînt pus la grătar **3)** Picior de lemn — Rană deschisă **4)** Degajări de apă... pe teren **5)** Locul de unde se pleacă (înv.) — Cute **6)** Pungașul la Nea Marin — Locul de plecare al păgubosului... în fîntînă — Forum mondial (siglă) **7)** Clar — Întărit cu un moș și o babă **8)** Descompune în amănunte pentru a-și da părerea. **9)** Pisica asta nu stîrnește nici-un zîmbet — Vas **10)** Eșec fără cuprins. — Deșteptăciune.

STELIAN F. POPESCU

PE SÎRMĂ

(Monoverb eliptic anagramat ≤ 5+(2)+4=10)

Rondelul amiciției

Lui Gheorghe Pituț

Cu Mircea Micu voi porni prin țară,
Dar cel mai mult vom sta tot în Ardeal.
Vom bea pălincă într-un pisc de deal
Sub coviltirul cerului de seară.

Călări pe cai, cu pieptul triumfal,
Vom merge-n munți iar la o stînă rară...
Cu Mircea Micu voi porni prin țară,
Dar cel mai mult vom sta tot în Ardeal.

Și, ca să-i dau o lecție necesară,
De felul cum se face-un caș normal
Eu am să-l pun să mulgă o mioară
Și apoi să-nvețe-un cîntec la caval...

Cu Mircea Micu voi porni prin țară !

Rondelul strașnicei meniri

Lui Olimpian Ungherea

Sînt înnăscut cu harul și strașnica menire
De a sădi prin semeni sublimul ideal ;
S-ajungă fiecare — de vrea — universal
Și orice zi să-i fie o nobilă-mplinire.

Drept pildă-n cărți stă falnic eroul meu central.
El știe tot — ca mine — despre întreaga fire
Sînt înnăscut cu harul și nobila menire
De a sădi prin semeni sublimul ideal.

Iar de cumva-n romane sau în vreo povestire
Nu mi-ați găsit eroul destul de genial,
Îl veți găsi, prieteni, la noua întîlnire
C-am încheiat romanul „TRIUMF MONUMENTAL"
Ce-l va citi cu vîlvă întreaga omenire !

Rondelul întoarcerii acasă

Lui Mircea Micu

Amici bucureșteni, LA... REVEDERE !
Plec, iarăși, în Ardealul meu cu lună.
Întîi cu „STEAUA" voi ciocni o „prună"
În Cluj... pe dealul cel cu „Belvedere".

Apoi, în geantă c-o „răchie" bună
Porni-voi spre Arad mai cu putere.
Amici bucureșteni, LA... REVEDERE !
Plec, iarăși, în Ardealul meu cu lună.

Pe unde calc mulți ardeleni se-adună
Și, parcă, toți au sufletul de miere
Ca mama — cea mai sfîntă mîngîiere
Ce-o să m-aștepte iar... în prag... o lună !
Amici bucureșteni, LA... REVEDERE !

CONSTANTIN ATOMII

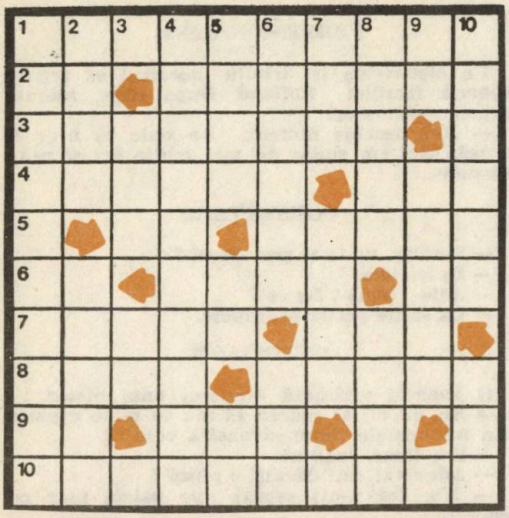

Dezlegînd mistere

ORIZONTAL : 1) Concepție de reprezentare pe scenă **2)** Unicat pentru ea — Televizorul pentru cei ce apar pe ecran **3)** Are în grijă hainele artistului **4)** Interpretat omogen — Stagiuni **5)** Culisă laterală — Chiar el **6)** Pînă la urmă bis ! — Micul erou pentru cei mari — Nete ! **7)** Biletul rămas după spectacol — Opinia publică **8)** Ați alege... și teatru — Ațe... de tei **9)** Trup dezbrăcat ! — Deosebit de bună **10)** Decoruri pentru încăperi.

VERTICAL : 1) Au grija armelor de mucava **2)** Presiunea necesară pentru a... asalta rolul — Curățată cu apă **3)** Reluare — Cult fără cap ! **4)** Face copii... artistice **5)** Vecinătate specifică — Inamic fără prieten ! — Eșire ! **6)** Un spectacol de vis... — Paradis de ocazie **7)** Sfîrșit de actorie ! — Vas **8)** Adus la spectacol — De dor și jale **9)** Locomotivă fără vagoane — Cununii **10)** Reproduce realitatea în esența ei — Eroinele...

STELIAN F. POPESCU

MONTANĂ

(Rebo anagramat : 4+4)

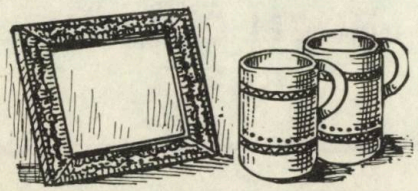

Dicționar de limbă ascuțită

ACORDEON — instrument care își dă duhul cînd i se trage clapa
ACUARELA — culori care se îmbată cu apă chioară
ACUMULATOR — ține mașina la curent doar cu doi poli
ADAM — prima victimă pe altarul căsniciei
ADULT — copil care nu a îmbătrînit de tot
ADULTER — verighetă care și-a pierdut degetul
AER — cel mai prețios nimic
AFECȚIUNE — boală de care ți-e drag... să scapi
AGRICULTURĂ — pămînt pus la treabă
ALCOOLIC — ins a cărui inimă înoată în băutură
ALFABET — coloană vertebrală la limbă
AMANT — iubit care nu mai are nici un haz cînd devine soț
AMAR — necaz luat pe limbă
AMĂNUNT — ceva a cărui valoare o afli, de regulă, cu titlu de reproș
AMENDĂ — dojană la buzunar
AMERICI — continente care se întind după poli
AMEȚEALĂ — stare în care toți, cu excepția ta, reușesc să se învîrtă
AMFITEATRU — teatru care a prins a se rotunji
AMIC — prieten de buzunar
AMINTIRE — film proiectat în dosul frunții
AMIRAL — general băgat la apă
AMÎNARE — timp dus cu vorba
AMNEZIE — pete albe pe harta creierului
AMPRENTĂ — deget dat de gol de buric
AMURG — zi pe care a apucat-o noaptea
AMVON — tribună între Cel de sus și cei de jos
ANCORĂ — legătură între burta vaselor și fundul apei
ANECDOTĂ — mașină de călcat fruntea
ANEMIE — pom de iarnă împodobit cu globule albe
ANONIM — persoană care nu ți-a fost prezentată
ANONIMĂ — scrisoare care poate conține orice cu excepția semnăturii
ANTENĂ — ochi și urechi la înălțime
ANTIPATIC — ins care, dacă nu-ți rămîne în gît, îți cade greu la stomac
ANTRENOR — om care știe mai multe decît poate
APLAUZE — aprecieri luate la palme
APROBARE — scopul vieții unei cereri
APENDICE — bucată de intestin care dă bătaie de cap
APRECIERE — fotografie cu multe retușuri
ARCUȘ — accesoriu care se gudură muzical
ARDEI — confirmă regula că e iute numai cînd nu e gras
ARCĂ — barcă valoroasă pentru posteritate
ARHITECT — om din ale cărui vise alții fac case
ARICI — animal care se apără cu satiră
ARIVIST — un fel de alcoolic care ar face orice pentru a se îmbăta cu... putere
ARMĂ — argument de logică absurdă
ARMĂTURĂ — oasele pereților
AROGANȚĂ — atitudinea celor care își închipuie că au exact ce le lipsește
ARȘIȚĂ — motiv pentru care aproape toți și-ar dori să intre la apă
ARTĂ — frumosul adunat cu trudă pentru a fi dăruit

PAVEL GRIGORE-PAGRI

EPIGRAME

APROPO DE NUME ÎN LITERATURĂ

Din clipa cînd apari pe lume
Un naș amabil îți dă nume,
În artă e mai buclucaș,
Că tu ești propriul tău naș !

AUTOGRAF

Un autentic cititor
Iubește cartea ca pre sine,
Dar parcă e la fel de bine
Să mai iubești și pe-autor !

„COLEGIALĂ"

Revista-n care-s recenzați
Confrații mei dintru-nceput,
O lecturez satisfăcut :
Aproape toți... sînt criticați !

LA DRAMATURGUL GEORGE GENOIU, APROAPE TOȚI EROII PRINCIPALI SÎNT... EROINE

I-a fost sortit să aibă parte
De-o dragoste complexă cu femeia :
S-o preamărească el în carte...
Și să-i plătească ea după aceea !

LUI CONSTANTIN ȚOIU, PENTRU VALOROSUL ROMAN „GALERIA CU VIȚĂ SĂLBATICĂ"

Desface vinul cu butoiu'
Și satisface orice gură,
În schimb ne dă literatură
Cu Țoiu"

P.S.
Reciproca sună-așa :
ȚOIU e în fapt OCA !

CORIN BIANU

Cu adresă

POȘTALĂ

Gaston se întîlnește cu un prieten.
— Ai primit scrisoarea mea ?
— Aceea în care îmi ceri înapoi cei 100 de franci pe care mi i-ai împrumutat ?
— Exact.
— Nu, n-am primit-o !

TROFEUL

Un ziarist se duce să ia un interviu fiului unui celebru toreador care a murit de curînd. În salon, deasupra canapelei, atîrnă, prins pe perete, un imens taur împăiat.
— Acesta este taurul care l-a omorît pe tata, spune gazda.
— Cum s-a întîmplat ?
— Ei bine, tata a vrut să-și facă siesta, s-a întins pe canapea și cuiul care ținea trofeul a cedat.

PROFESIONALISM

Un electrician își trimite ucenicul să repare soneria familiei Rolland. După zece minute acesta se întoarce.
— N-a deschis nimeni. Se vede că n-or fi acasă, căci am sunat de mai multe ori și n-au răspuns.

CONSERVARE

— Stanley, unde ai pus ziarul ?
— În frigider.
— Asta-i bună ! De ce ?
— Ca să fie știrile proaspete.

ENTUZIASM

O doamnă vizitează atelierul unui pictor.
— Ah, cît mi-ar plăcea să iau cu mine o parte din minunatele dumneavoastră culori !
— S-a făcut, doamnă.
— Adevărat, îmi dăruiți o pînză ?
— Nu, dar v-ați așezat pe paleta mea cu vopsele.

Cărți de vizită

Îmbinînd literele anagramate veți descoperi numele a trei poeți din zorii poeziei românești

TACHE A. IVASIUC
CERNA

(9,9)

VLASE E. CUCU
ACAR

(5,9)

NUCU C. SAVA
CAREI

(5,9)

Prof ARNOLD HELMAN

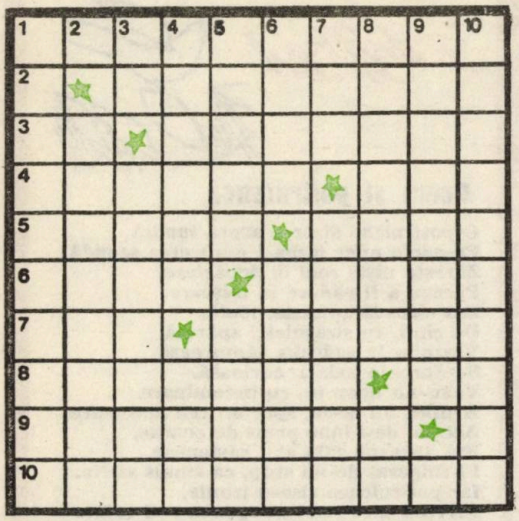

PROBĂ

ORIZONTAL : 1) Împletituri de finețe **2)** Strămoșul pămîntului **3)** Culi ! — Operații ce dau golurile grilei **4)** A opri... mai rafinat — Căpitan de plai **5)** Coarne de orchestră. — Lei americani **6)** Pătată la mijloc ! — Joc de cărți la mahala **7)** Tăcute ! — Plimbată sau făcută sul **8)** Inflamabile fără culoare în obraji. — Spîn pe față ! **9)** Un cavaler întîrziat ! **10)** Mai altfel decît există.

VERTICAL : 1) Fineturi **2)** Trecător pe apă **3)** Pepene ! — Despart pentru a fi împreună **4)** Mai mult decît meșteșug — Lenea ! **5)** Te ferești frumușel — Efectiv **6)** Trecătoare nebăgată în seamă — Precare locuri de trecere **7)** Jumătate amiral ! — Îmbrăcat subțire ca să facă impresie **8)** A redeprinde — Comparativ **9)** Înconjurați ca să pozeze **10)** Plecate în misiune.

STELIAN F. POPESCU

SCULPTURALĂ

(Metagramă anagramată : oxxxxxxx — xoxxxxxx)

GAFE ?

ÎNȚELEGERE

— Cînd nu mă simt bine, mă duc la doctor, căci trebuie să trăiască și el. Pe urmă cumpăr medicamente de la farmacist, căci și acela trebuie să trăiască. Apoi le arunc, doar trebuie să trăiesc și eu, nu ?

EXIGENȚĂ

La croitor.

— Ce nu vă place la pantalonul acesta ? E foarte bine croit.

— Da... desigur... numai că... mă cam jenează la umăr...

PREVEDERE

Familia Dupont se pregătește să plece, după o seară petrecută la familia Durand.

— Sper să nu pierdem trenul, spune domnul Dupont.

— Nu vă faceți griji, intervine micuțul Durand, înainte de a veni dumneavoastră tata a dat ceasul cu o oră înainte !

ȚAC !

LEGITIMĂ APĂRARE

— Recunoașteți că l-ați molestat pe chelner și că l-ați rănit grav ?

— Recunosc.

— Bine. Cu ce l-ați lovit ?

— Cu biftecul pe care mi l-a servit.

SOLICITUDINE

— Chelner ! Puiul ăsta e numai piele și os.

— Dacă doriți, pot să vă aduc și penele.

NU CONTEAZĂ !

O doamnă intră într-o cafenea și întreabă :

— Chelner, n-ați găsit cumva o umbrelă ?

— Ce fel de umbrelă, doamnă ?

— N-are importanță. Mă mulțumesc cu cea pe care ați găsit-o !

INTUIȚIE

— Chelner, mi-ai servit o găină foarte bătrînă !

— De unde știți că era bătrînă ?

— După dinți !

— Dar găina n-are dinți !

— Ea nu, dar eu aveam !

LA RESTAURANT

— Chelner, la cît timp se schimbă aici fața de masă ?

— Nu știu, domnule, eu sînt aici numai de două luni.

G.B.

ARITMETICA

Întîlnindu-se cu un prieten care îl invită la un restaurant. Bernard Shaw îi explică acestuia că tocmai luase masa împreună cu o încîntătoare doamnă ale cărei calităţi nu mai prididea să le etaleze.

— Dar cîţi ani are această doamnă pe care o lauzi atîta ?

— Păi, ea îmi spune că are patruzeci... iar eu n-am încotro, trebuie să o cred pentru că îmi repetă asta de cel puţin douăzeci de ani...

FABULISTUL

La Fontaine a fost invitat de nişte prieteni la ţară pentru cîteva zile. Aşteptîndu-l cu masa de prînz, acesta apare abia seara tîrziu. Prietenii, îngrijoraţi, îl întreabă ce i s-a întîmplat ?

— Vin de la înmormîntarea unei furnici, răspunde fabulistul. Am însoţit convoiul funerar pînă la cimitir şi apoi am condus familia acasă.

FRUMOS ÎNCEPUT

Malherbe, care avea puţine iluzii în legătură cu oamenii în general, comentează astfel uciderea lui Abel de către Cain :

— Iată un început frumos ! Nu erau decît trei sau patru oameni pe lume, şi unul dintre ei îşi şi ucide fratele !

ANUNŢ

Cînd s-a căsătorit, Octave Mirbeau şi-a redactat singur anunţul din ziar : „D-l Octav Mirbeau îşi anunţă prietenii că se căsătoreşte cu domnişoara Alice Regnault în ciuda celor 4 milioane zestre".

CHIAR AŞA...

Blîndul poet Raoul Ponchon bîntuia cîrciumile din Cartierul Latin. Într-o zi, Leon Paul Fargue îl găseşte la o masă plină cu multe pahare mari şi-i spune :

— Eşti complet neserios ! Bei coniac cu pahare pentru bere ? !

— O fac pentru sănătatea mea ! Doctorul mi-a zis că păhăruţele vor sfîrşi prin a mă ucide !

PROMISIUNE ŢINUTĂ

Un englez vizitează nişte prieteni înainte de ora 10, acceptă un pahar cu wisky şi spune surîzînd :

— Am promis soţiei mele să nu beau niciodată alcool înainte de amiază, dar îmi imaginez că trebuie să fie un loc pe pămînt unde flutură steagul britanic şi e amiază.

APRECIERE

De mult uitatul dramaturg Maurey era foarte spiritual. El e cel care, elogiind un coleg, spune în încheiere :

— E un om încîntător. E adevărat că scrie piese de teatru... Dar nimeni nu e perfect.

R. R.

Renul şi potîrnichea

O potîrniche dintr-o aspră tundră,
Pe-acolo unde iarba-i mult prea scundă,
Zăreşte nişte reni în depărtare.
Păreau a fi pădure în mişcare.
Era cireadă adunată, toată,
De ciini, cu străşnicie, apărată.
Văzîndu-le podoaba rămuroasă
Se-apropie îndată, curioasă.
Văzu-un lipon ce, cu îndeminare,
Aruncă un lasou, spre un ren mai mare.
Acesta, deşi bine prins de coarne,
Era aproape gata să-l răstoarne.
El fulgerat de-un stîlp, ca smuls să fie.
Iar potîrnichea zise-n ironie,
Privind spre ren : „Degeaba eşti voinic !
Nu-ţi foloseşte forţa la nimic.
Cu coarnele, zadarnic te făleşti !"
Răspunse renul : „Ce naivă eşti !
Pe ele, este drept, le port cu drag,
Dar merit am, la sanie, că trag.
Tu însă te făleşti că eşti vioaie.
Atîta ştii... să-ţi schimbi a tale straie.
În vară tu ai haina cafenie.
În toamnă, îţi ei alta cenuşie.
Iar iarna, te porţi albă, ca de nea.
Te plimbi doar, ciugulind şi hrana mea,
Din muşchiul ce mi-e atît de necesar.
De altceva, tu n-ai deloc habar !"

Si oameni sînt, ce timpu-şi irosesc,
Trăind pe seama celor ce muncesc.

IONEL GOLOGAN

catrene şi epigrame

CĂSĂTORIE PRIPITĂ

Ieri îşi jură dragoste ETERNĂ
Şi-şi construiră-n grabă şi cetatea
Se-nt-eabă azi, trăgînd de-aceeaşi pernă,
De mai durează mult ETERNITATEA.

GHIOCEII ŞI EPIGRAMA

La propriu, primăvara, -ntr-adevăr,
Aduce ghiocei şi flori mirese,
Dar floarea epigramelor se ţese
În toamna ghioceilor din păr.

SUFLEURUL

Pe toţi de-n scenă dacă-i numeri
Şi tot ce-n TEATRU poară glas,
Abia SUB SCENA dai de-Atlas
Ce poartă TEATRU-NTREG pe umeri.

ELIS RĂPEANU-DOBRIŢOIU

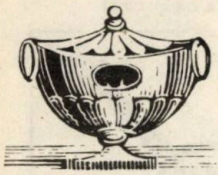

MEDICI ȘI PACIENȚI

DIALOG

— E o meserie frumoasă, înălțătoare. Da... ce minunat... să fii doctor ! Dar cum să zic, e și o meserie de compătimit.

— Păi, ce să ne ascundem, nu puțină lume vă vorbește de rău.

— Asta așa este. Avem într-adevăr mulți dușmani pe lumea asta.

— Pe lumea asta ar fi puțini. Pe lumea cealaltă, însă...

LA TELEFON

Directorul unui ospiciu nu primește atît cît ar dori de repede legătura telefonică.

— Dar, domnișoară, nu se poate, te rog fă ceva, ce dracu', nu știi cu cine ai de-a face ?

— Nu, domnule, dar fiți sigur că știu de unde telefonați.

DIETA

— Așadar, domnule doctor, i-ați prescris soției mele un regim sever de slăbire. Dă rezultate într-adevăr senzaționale.

— Am fost mîndru întotdeauna de rețetele mele !

— E vorba aici de onorariu pe care vi-l refuz !

— Și mă rog, de ce ?

— Faceți socoteala : soția mea are acum 90 de kilograme. În două săptămîni a slăbit un kilogram. În 3 luni va slăbi 6. Așa că în cîțiva ani rămîn sigur fără ea.

VESTE

Popescu îl întreabă pe medic despre starea în care se află fratele său, bolnav de mai multe zile.

— Parcă e mai bine, spune doctorul.

— Atunci, desigur, i-aș putea spune că a murit soacră-sa.

— În nici un caz. N-am spus că s-a însănătoșit pe de-a-ntregul iar o știre atît de veselă l-ar pune iarăși la pat !

MAGNETISM

Medicul Mesmer preconizase vindecarea bolilor prin magnetism. Un discipol de-al său nu reușea decît să-și aducă un pacient pe marginea gropii.

— Bine, îi spune o rudă a defunctului, dar dumneata doctore ai promis că îl vei vindeca.

— Întotdeauna îmi țin făgăduiala, domnule. Am urmărit cu mare atenție progresele curei pe care i-am prescris-o. Omul a murit vindecat !

A. P.

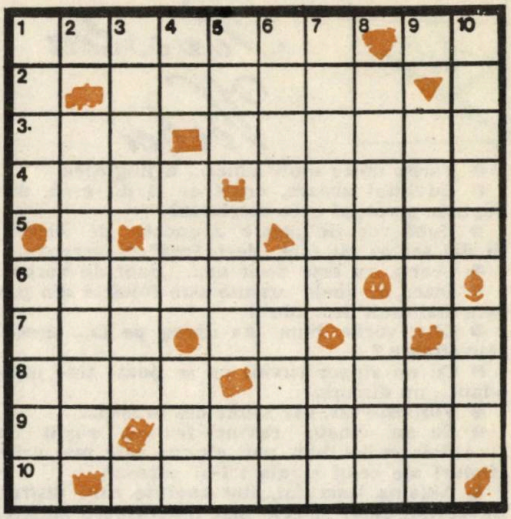

GLORIE

ORIZONTAL : 1) O picătură de apă pentru îndreptare — O carte **2)** Corespondent **3)** Generează opturi ! — O încăpere deschisă **4)** O înțelegere între producători de la început ! O mărire de mod (o) ! **5)** O literă grecească — O bucată de pămînt arabil. **6)** Un îngrămădit **7)** Oloagă de picioare ! — Odisee neterminată ! **8)** Perechea nătîngei — Ghiulea în miniatură. **9)** Obiectiv canin — În loc să ciugulească, vorbește de rău **10)** Sus căciula la intrarea în templu.

VERTICAL : 1) Un rînd de case la 90° — Inimă de mașină. **2)** Bucată de mămăligă. **3)** Joc al probabilităților — Notă **4)** Culmea vie — Avizare favorabilă — Tăcere !... (fără voce) **5)** Căpetenie în lumea capitalului — Trage-le la loto ! — Locomotiva din față ! **6)** Cu lipsuri de bază — Ața pentru o furnică. **7)** Doctoria de stomac a bunicilor — Aluniță uscată ! **8)** Amestec rafinat... pentru „sugative" — Carte de vizită la o carte. **9)** Sistemul visat de Grivei — Negativ de la început ! **10)** Vale primejdioasă — O și țese !

STELIAN F. POPESCU

VITICOLĂ

(Metagramă : oxxxxx)

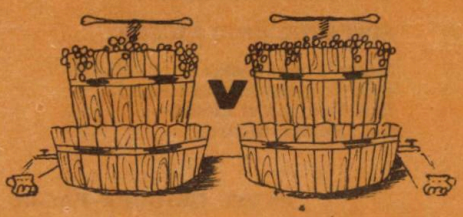

Povestea Vorbei

● Vorba dulce mult aduce... a lingușire.
● Cuvîntul zboară, oricît ar fi de greu, dar depinde pe capul cui... aterizează.
● După vorbele „goale" aruncate de cineva, îți dai seama cît este „dezbrăcat" de caracter.
● Cearta nu este decît un... „duel de vorbe".
● Joaca cu unele cuvinte este folosită din păcate mai mult de... adulți.
● Cîte vorbe bune nu ajung pe la... urechi răuvoitoare ?
● Cu un singur cuvînt nu se poate ține niciodată... un discurs.
● Vorbește rar, dar spune des prostii...
● Cu un singur cuvînt frumos rostit cu „coardele sufletului", poți alunga cele mai urîte gînduri ale celui căruia i l-ai adresat.
● Aidoma laserului, sînt cuvinte care distrug ireversibil chiar și cele mai îndurătoare suflete.
● Limba mincinosului se împleticește mereu atunci cînd este constrînsă să rostească... adevărul.

TITEL CANACHE

CITADINĂ

(Monoverb cu încastru anagramat : oxxxxxx)

EPIGRAME

UNUI EPIGRAMIST „DUR"

Nimeni n-a rămas pasiv
La dentarul tău venin,
Unii spun că-i incisiv,
Alții-au zis că e... canin.

EXPLICAȚIE

Este drept, acele mele
Pe proști îi cam menajează,
Căci prostia, dintre rele,
Nu m-amuză, mă-ntristează...

UNUI PICTOR RATAT

Cînd umblai, pictînd natura,
Te-nsoțea oriunde harul,
Dar de cînd cu băutura
Stai cu sticla și... PA-HARUL.

ÎN ATELIERUL UNUI PICTOR

Stau în spații ne-ncăpute,
Stive, vrafuri adunate
De lucrări neîncepute
Și de sticle... terminate.

EPITAFUL UNUI PICTOR

Multe-a mai pictat și el,
Dar, de-acuma, cruda soartă,
L-a făcut pe el model
De... natură moartă.

PAVEL GRIGORE-PAGRI

Părinți și copii

TĂCEREA E DE AUR

— Tată, am învățat la școală că sînt animale care își schimbă în fiecare an blana.
— Auzi, asta să mi-o spui numai mie. Dacă o să audă mama, treaba asta o să mă coste cam mult !

INIȚIERE

— Vino cu mine în grajd, să te învăț să mulgi vaca, spune fermiera nepoțelului venit de la oraș.
— N-ar fi mai bine să învăț la început pe pisică ?

IDENTIFICARE

Micul Marcel se întoarce de la școală zgîriat pe față.
— Oh, puiule, cine ți-a făcut asta ? L-ai putea recunoaște ?
— Sigur, mamă, am urechea lui în buzunar.

LOGICĂ

Micul Armand privește la televizor.
— Mamă, după ce aleargă caii aceia ?
— După nimic, puișor. Primul sosit cîștigă premiul.
— Numai primul ? Păi atunci de ce mai aleargă și ceilalți ?

ÎNCĂPĂȚÎNARE

La dentist, o mamă își imploră fiul :
— Cristian, te rog, puiule, fii cuminte, deschide gura și fă „Aaaa", pentru ca doctorul să poată să-și scoată degetele...

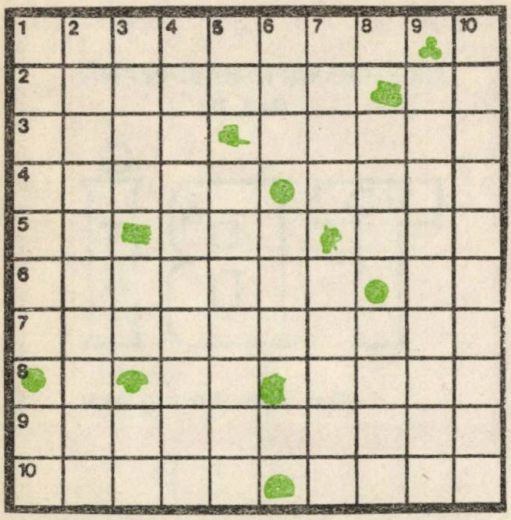

COINCIDENȚE

ORIZONTAL : 1) Haină croită mai întîi acasă. **2)** Poet cam supărat. — Mărime ! **3)** Semne rele — Spațiu ocupat **4)** Face copii — Animal celest **5)** Nabab fără haină de dimie ! — De teren, traversînd Africa — În adresă ! (presc.) **6)** Jocuri cu „Boby" — Cu ace ! **7)** Gimnastică la înălțime **8)** Cai decapitați ! — Stîrnesc mișcarea **9)** Elimină lichide **10)** Necaz — Lac în S.U.A.

VERTICAL : 1) Expunere de nevoie — Slab fără conținut ! **2)** Greu de urmărit (fem. pl.) **3)** Cerbi numai la iarnă — Număr redus ! — Olog de picioare ! **4)** Stîrnește o mișcare **5)** Dar — Gumă... din import **6)** Conținut în otavă ! — Submultiplu la zi **7)** Reflectare — Timpul nostru trecut la zi **8)** O sîmbătă liberă... cam încurcată (abr.) — Un cneaz la operă **9)** Zîmbete pe sub mustață **10)** Hotar.

Puncte de vedere

MARTORII

La tribunal, judecătorul spune unui hoț :
— Degeaba negi ! Ai fost văzut furînd de către aceste două persoane !
— Ei și ? Domnule judecător, pot să vă aduc mii de persoane care nu m-au văzut furînd !

URARE

Într-o zi, un glumeț primește de la mecanicul său o factură cu următorul comentariu :
— Domnule, această factură împlinește azi un an !
Glumețul îi trimite factura înapoi cu urarea :
— La mulți ani !

DE PRIN TEZE

ȘI EXTEMPORALE

- **Penes Curcanul se întoarce de la război cu piciorul rănit și decorat.**
- **În romanul „Răscoala", personajul principal este poporul și masa mare a țăranilor.**
- **În centrul romanului „Frații Jderi" stă și calul lui Ștefan cel Mare, care în lupta de la Vaslui a nechezat de trei ori.**
- **„Grigore Ureche" : „Portretul lui Ștefan cel Mare". Era acest Ștefan Vodă om nu mare de stat, mînios și degrabă vărsa sînge nevinovat ; de multe ori omora, la ospețe, fără județ. Aminterea era întreg la minte.**
- **În „Zburătorul" Ion Heliade Rădulescu dă naștere la tinerele fete unui sentiment care le înfioară prin necunoscutul ei și vraja sa.**
- **Lăpușneanu era un talentat om de știință, prozator intelectual român deosebit.**
- **Cea de a doua fază a creației lui Eminescu s-a deosebit de prima și a urmat imediat după aceasta.**
- **În „Amintiri din copilărie" Ion Creangă își exprimă toate suferințele.**
- **Datorită muncii creierul de maimuță s-a transformat în creier de om.**
- **Baiazid întreabă feroce : Tu ești Mircea ? iar Domnitorul nostru calm, echilibrat îi răspunde dînd din cap.**
- **Ochiul este de trei feluri : normal, miop și plebicit.**
- **O altă metodă de a face apa potabilă este de a pune în ea vin roșu.**
- **Carbonul se găsește liber în natură sub formă de diamante și dixit de carbon.**
- **Vasele de cupru se cositoresc cu platină.**
- **La Ecuator, deși linia respectivă are zero grade este foarte cald.**
- **Oceanul Pacific este mai mare decît Atlanticul în toate direcțiile.**
- **Romanii au trebuit să facă multe războaie înainte ca Italia să devină o peninsulă.**
- **Răscoala de la Bobîlna a început pe un deal și s-a terminat în 1438.**
- **Abraham Lincoln s-a născut într-o colibă de lemn pe care a construit-o singur.**
- **Broasca țestoasă este o scoică mare cu șase găuri pentru cap, coadă și picioare.**
- **Versul cel mai edificator din această poezie este : „Ne-om împreuna capetele unul cu altul".**
- **Poezia este un proces de purificare și de modelare în noua lor substanță. Orice urît poate deveni un obiect distinct, frumos.**
- **I. L. Caragiale ne-a dat pe Cațavencu, Pristanda, Coana Zoe și pe Matei I. Caragiale.**

Culese de DUMITRU VASI-SOIMOȘANU

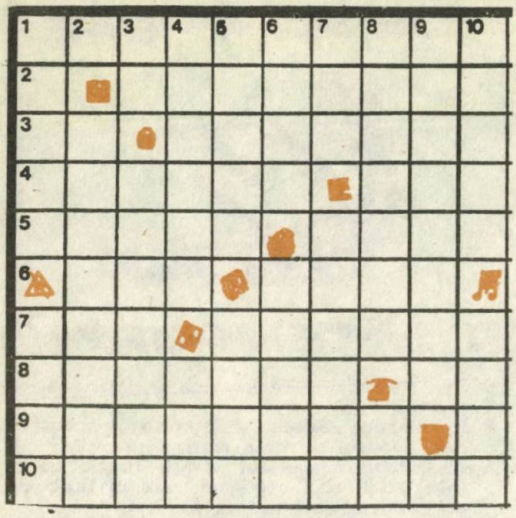

NECUNOSCUTE

ORIZONTAL : 1) Purtare cu mănuşi (mănuşi de box) **2)** Trecut pe rînd în revistă. **3)** Nota bené ! — A face tip după prototip **4)** Expuneri fără glas — Noţiune avocalică ! **5)** Deosebit de scund — Fratele lui Zărzărică **6)** Acel nepoliticos — Încercări de a săvîrşi şi desăvîrşi realitatea **7)** O fată în vîrstă ! — Face parte din trio **8)** Credincios lui Don Juan — Est fără est **9)** Prelungit pentru final **10)** Existenţa inexistentului.

VERTICAL : 1) Răi de gură — Aceşti **2)** Producător de fructe exotice **3)** Ele ! — Măsuri impuse. **4)** A păgubi schimbînd realitatea — A mea ! **5)** Miez de galenă — Refrenul ciocîrliei **6)** În duet — Arbori însetaţi **7)** Cotă maximă — Trotuarul cu şotron **8)** Date greşite (masc.) — Indicator **9)** Drepturi de autor **10)** Închis la lichide — Există.

STELIAN F. POPESCU

CRIPTOGRAFIE HASDEEANĂ

(7, 3, 7)

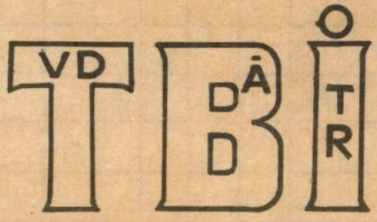

Prof. ARNOLD HELMAN

Mozaic

CONVALESCENŢĂ

Este adevărat că ursul iese primăvara slăbit din hibernare dar aceasta nu înseamnă că poate fi mîncat şi de o căprioară...

PROFIT

Spune-mi cît eşti de mare ca să ştiu cît de mult mă pot folosit de umbra ta...

PRIORITATE

Natura a lăsat femeii cele 5 simţuri pentru a-şi satisface mai întîi... curiozitatea.

TITEL CANACHE

Din transmisiunile de fotbal

- **Evident, stimaţi ascultători, a fost penalti şi nu 11 m. cum indică arbitrul.**
- **Oaspeţii dau semne de oboseală spre final şi conduc cu 3 : 0.**
- **Portarul stelist foarte rar, deşi foarte înalt...**
- **Teatrul de joc a devenit un veritabil lac lacustru.**
- **Şut puternic la colţ. La colţul terenului, din păcate.**
- **Fundaşul are talent mai la jumătatea terenului.**

- **El este un talentat vîrf de atac, dar fiind ineficace se pune întrebarea dacă se poate numi un vîrf de atac.**
- **Nimic nou sub soare la Craiova, un soare care iată, încet, încet se apleacă către asfinţit.**
- **Jocul a devenit mai vioi dar jucătorii sînt... mohoriţi.**
- **Antrenorul efectuează două schimbări şi introduce în teren un înaintaş.**
- **Atacantul central este agăţat de chilot şi acesta cade.**
- **Şi mingea este şutată cu capul foarte bine plasat, direct, pe lîngă poartă.**
- **Foarte periculos în atac mi se pare fundaşul dreapta care din păcate pînă acum n-a făcut mai nimic.**
- **A intervenit foarte spectaculos portarul şi a primit gol.**

Culese de
DUMITRU VASI-ŞOIMOŞANU

Luceafărul

Redactor şef :
Nicolae Dan Fruntelată
Mihai Ungheanu
(redactor şef adjunct)
A.I. Zăinescu
(secretar responsabil de redacţie)

Printre pasionaţii cititori ai revistei «Luceafărul» şi ai almanahurilor sale se numără şi actorul Adrian Pintea

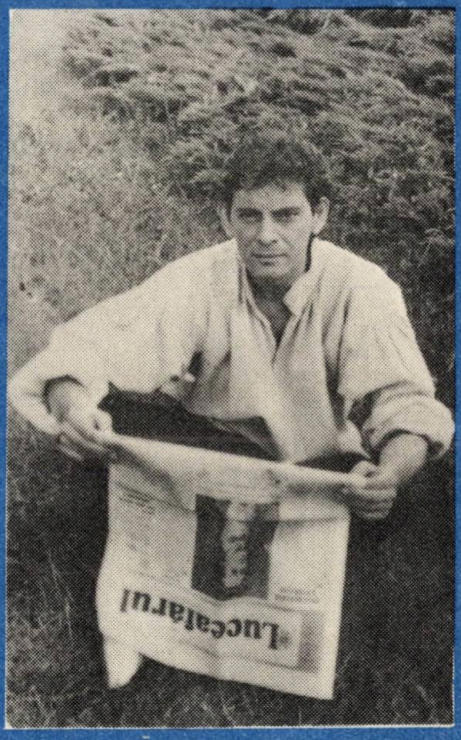

Fotografii de Vasile Blendea

ALMANAHUL «LUCEAFĂRUL» 1989

Redactor responsabil : Mihai Ungheanu

Secretar de redacţie : Mircea Croitoru

Ion Cucu ● Alexandru Enache

Coperta : Decebal Scriba şi Dan Stanciu

Tipărit la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii" sub comanda 80.532

CENTENAR EMINESCU ● SUNETUL PERFECȚIUNII ● TRIADA PRECURSOARE
UN SUFLET URAGANIC ● ÎNTÎLNIRI MEMORABILE ● COMPLOTUL FEVRUALIȘTILOR
ROMÂNIA – PĂMÎNT AL SPERANȚEI ● PAGINI ANTIFASCISTE
ROLUL AROMÂNILOR ÎN DEZVOLTAREA COMERȚULUI EUROPEAN
SINGURĂTATEA TENISULUI DE CURSĂ LUNGĂ ● VOR DEVENI ATLEȚII NIȘTE MONȘTRI ?
ISAAC ASIMOV : VISE ROBOTICE ● UNDE A DISPĂRUT AVEREA LUI AL CAPONE ?
SFINX ● CARACATIȚA DE MARCO NESE ● UN OM DIN SUD ● ANECDOTE
DOMINO ● CUVINTE ÎNCRUCIȘATE ● POATE FI POEZIA CONCRETĂ ?

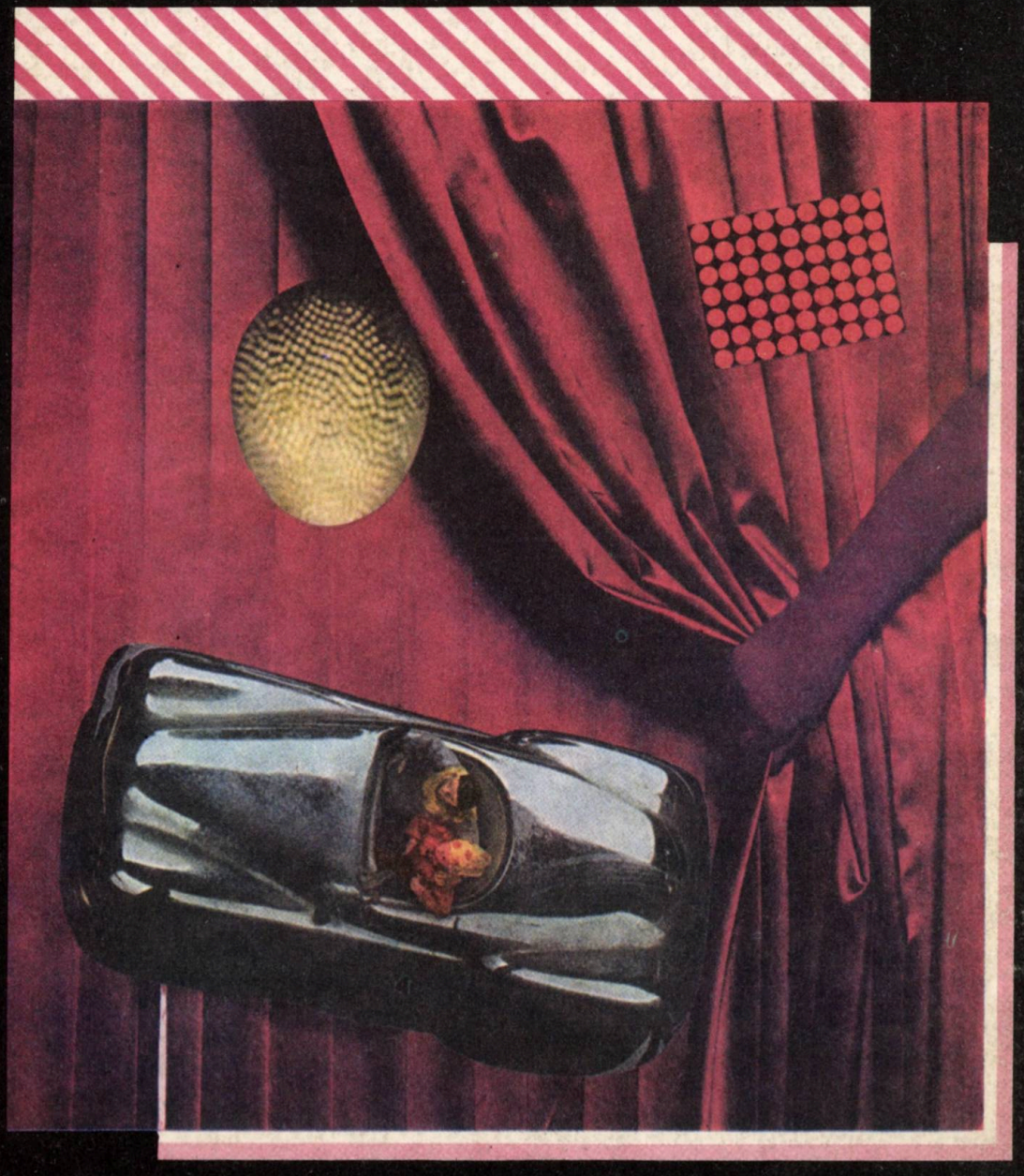

ALMANAH LUCEAFĂRUL '89

LEI 25

«LUCEAFĂRUL» 19